

SANCTI JOANNIS

CHRYSSOSTOMI,

ARCHEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPUSCULA

DE MOTIBUS CONSTANTINOPOLITANIS,

DEQUE IIS QUÆ AD UTRUMQUE EJUS EXSILII SPECTANT.

[379] PROEMIUM.

Visum est ea omnia Opuscula quæ ad historiam motuum Constantinopolitanorum, et ad utrumque Chrysostomi exsillum spectant, in prīns editis hinc et inde sparsa, secundum temporis ordinem hic simul collōcare, et epistolarum collectioni præmittere. Sunt autem hæc opuscula hujusmodi :

1. Homilia in Eutropium eunuchum et patricium, qui ad ecclesiæ asylium confugerat.
2. Homilia in eumdem Eutropium, qui ecclesiæ asylo relicto captus est.
3. Homilia cum Saturninus et Aurelianus acti essent in exsilio, et Gaias egressus esset ex civitate.
4. Homilia Chrysostomi post redditum ex Asia, ex quo itinere Asiatico occasiones incusandi Chrysostomi captatæ fuere.
5. Homilia seu oratiuncula de recipiendo Severiano, qui tumultuante populo pulsus fuerat.
6. Homilia seu oratiuncula Severiani cum suscepimus esset a beato Joanne episcopo Constantino-politano.
7. Homilia antequam iret in exsilio, et vetus versio Latina ejusdem.
8. Altera antequam iret in exsilio, ἀνέκδοτος;
9. Homilia post redditum a priore exsilio, et vetus versio Latina ejusdem.
10. Altera post redditum a priore exsilio.
11. Homilia de Chananaea post redditum habita.
12. Liber, « Quod nemo læditur nisi a seipso, » ab exsilio scriptus.
13. Liber adversus eos qui scandalizati sunt, item ab exsilio scriptus.

Hæc omnia opuscula cum præviis monitis subjiciuntur.

CIRCA DUAS

SEQUENTES IN EUTROPIUM HOMILIAS

MONITUM.

Eutropius eunuchus gratia apud Imperatorem Arcadium plurimum valebat, ejusque consilio et auctoritate quæque maxima Imperii negotia gerebantur. Is cum Joannis Chrysostomi in sedem Constantinopolitanam promovendi auctor fuisset, initio ejus monitis placuisse haud ægre morem gerebat. Sed cum eum S. doctor ob avaritiam ambitionemque, amico licet animo frequenter objurgaret, in ejus tandem offenditionem incurrit. Inter alia vero, quæ præter Chrysostomi consilium et voluntatem designavit Eutropius, legem ferri curavit, ut asyli et immunitatis jus ecclesiis tolleretur. [380] Verum id ille in capitilis sui perniciem molitus est : cum enim Consulatum anni undequadragesimi, Arcadii nutu, consecutus esset, universorum in se odium concitavit. Tum Tribigildus Tribunus, clam favente Gaina, coacta militum manu, a formidoloso principe impetravit, ut gradu dejiceretur Eutropius : qui, quod unum ipsi persugium residuum erat, in ecclesiam se recepit, et asylum, quod ipse abrogandum curaverat, supplex adire coactus est. Unus tum et asyli et Eutropii defensor adfuit Chrysostomus, qui fortiter et militum impetu et Imperatoris decreto obstitit, et ne jus ecclesiæ violaretur effecit. Verum hæc pluribus in Vita Chrysostomi. In sequente post Eutropii in ecclesiam receptum die, hanc elegantissimam concionem habuit Chrysostomus : ubi de fluxa rerum humanarum conditione mirifice disserit, Eutropium compellat, exponit quam inconsulto immunitatem ecclesiæ violare tentaverit, quam ipse prior adire et expetere compulsus sit : ad ejus tamen misericordiam populi cœtum ita παθητικῶς perpulit, ut omnium lacrymas excuteret.

Elapsis post illam habitam homiliam aliquot diebus, Eutropius ut inimicorum excubias falleret, seseque proriperet, ab ecclesia ausugit. Verum captus, moxque in Cyprum relegatus, deindeque haud ita multo elapso tempore Chalcedonem adductus, damnatus capiteque plexus est. Hanc porro tragœdiam in Vita Chrysostomi ad annum 399 pluribus recensita habes : ac multa quæ ad hanc historiam spectant, vel hactenus intacta, vel intricata admodum, ad veram germanamque rerum seriem nos reduxisse speramus.

Vix elapsis duobus post Eutropii fugam diebus concessionem sequentem habuit Chrysostomus : ubi quibusdam præmissis de utilitate lectionis divinarum Scripturarum, obsessam paucis ante diebus ecclesiam fuisse narrat, neque tamen traditum inimicis Eutropium, qui si ecclesiam non deseruisset, captus nunquam fuisse. Fluxam iterum humanarum facultatum divitiarumque conditionem ob oculos ponit : deserendumque dicit ab amicis, a domesticis, a fortunis omnibus Eutropium. Moltisque additis de vero legitimo que divitiarum usu, deque vita præsenti, quam peregrinationem esse commonstrat, ad Ecclesiæ laudes transit, ejusque nuptias cum Christo pluribus prosequitur, hoc frequenter usus Psalmi quadragesimi quarti versiculo, *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato*, etc. Hujus autem versiculi occasione Savilius et Fronto Duæus hanc concessionem inter Homilias varias in Psalmos locaverunt, reclamante licet et titulo et priori homiliæ parte, ubi de capto a militibus Eutropio pluribus agitur. Enimvero hæc homilia ubinam commodius locetur, quam post illam ipso præsente Eutropio habitam? In illa quippe de Eutropio ecclesiæ asylum et præsidium implorante agitur; in hac vero de eodem eunicho post dimissum ecclesiæ asylum capto sermo habetur. Hujusmodi autem homilias separandas non esse cum ipsa ratio, tum eruditorum, quos consuluimus, judicium suadebat.

Cæterum in hac posteriori homilia Chrysostomus a solito dicendi genere non parum deflectit. Illic enim illam, ceo sponte fluentem sancto doctori familiarem elegantiam non deprehendimus. Orationis genus non expolitum est, sed strigosum et intricatum : ordo sententiarum interceptus plerumque : interturbata series, ut vix capias qua de causa ab hoc argumento in illud transeat. Denique per totam homiliam multa videtur infusa peregrinitas. His haud dubie permotus Tillemontius putavit secundam partem ubi de Ecclesiæ noptiis agitur, alicunde excerptam priori de Eutropio assutam fuisse ; nec obscure innuit dubitare se an illa pars posterior sit Chrysostomi, tantum scilicet abhorrente videtur ab illius dicendi genere. Verum si quis priorem cum posteriore parte sedulo conferat, utriusque stylum a consueto Chrysostomi dicendi genere longe diversum haud dubie deprehendet : sed primam partem secundæ hac in re omnino similem, ni mea me fallit opinio, judicabit. Quod non eo a me dictum animo existimes, ut totam homiliam Chrysostomo abjudicari velim. Non enim ubique sui similis ille est, quod in aliis summis viris, oratoribus maxime, passim observatur. Certe nonnullas jam vidimus homilias, quas Chrysostomi esse vix dubitare licet, ubi mirum quantum a consueto styli genere deflectat S. doctor. In hac autem concione multo minus liceat vobis suspicionem admittere. Nam illa quæ de Eutropio eunicho frequenter dicuntur, non aliqui quam Chrysostomum auctorem habere posse videntur. Et alioquin in homilia secunda, modico post priorem tempore habita, aperte declarat se nuper multa contra divites divitiasque dixisse, ita ut hac de causa in multorum offensionem incurreret, quod cum illa priori homilia ita convenit, ut dubitare non liceat, quin hæc ipsa ibi prior commemoretur. Vide in homilia priore numerum 2.

Prioris homiliae interpretationem Latinam a Sigismundo Gelenio editam, sed aliquot in locis emendatam e regione Græci textus edidimus. Posterioris autem novam paravimus, quia illa, quam Godefridus Tilmannus ediderat, paraphrasin omnino sapiebat.

HOMILIA

IN

EUTROPIUM EUNUCHUM PATRICIUM

AC CONSULEM (a).

1. Quam fluxæ res hujus vitæ. — Semper quidem, nunc vero maxime opportunum est dicere: *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas* (*Eccles. 1. 2*). Ubi nunc inclitus ille consulatus splendor? ubi illustres illæ fices? ubi applausus illi, ac choreæ epuleque et festi conventus? ubi coronæ et aulæ? ubi strepitus urbis, et ille circensium faustæ acclamations, spectatorumque adulations? Omnia illa perierunt: procœlla vehemens folia dejicit, arborem spoliatam reddidit, jam radicibus vacillantem: tantaque vis venti impacta est, ut cum nervos ejus universos concusserit, tum ipsam funditus prostrernere minetur. Ubi nunc fucati illi amici? ubi compotationes et cœnæ? ubi parasitorum examen, et merum per totam diem exhaustum, varieque coquorum artes, et potentatus cultores illi, ad gratiam omnia dicere ac facere assueti? Omnia illa nihil nisi nox et somnium fuerunt, et appetente die evanuerunt: flores fuerunt verni, et vere exacto emarcuerunt omnia: umbra erant, et præterierunt: fumus erant, et soluta sunt: bullæ erant, et dirupta sunt: araneæ erant, et lacerata sunt. Quapropter spirituale hoc dictum occinimus, frequenter dicentes: *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas*. Hoc enim dictum in parietibus, in vestibus, in foro, in ædibus, in viis, in januis, in atriis: sed potissimum in ipsa cujusque conscientia continenter inscriptum esse oportet, omnique tempore cogitationi obversari. Quandoquidem negotia fraudulentia et personata ac mimica veritatis opinionem apud plerosque sibi paraverunt: hoc dicto in prandio, in cœna, in cœtu hominum, quemque proximum

(a) Collata cum Ms. Regio 1974. Post, *Patricium ac Consulēm*, Sigismundus Gelenius addit, *Præfectumque cubiculi Arcadii Aug. cum offenso principe delitesceret sub altari ecclesiæ, cui ipse antea jus asyli abrogare conatus fuerat*. Quæ in nullo Exemplari Græco, hactenus a nobis conspecto, existant. Haec homilia scriota est anno Christi 399.

suum compellare oportebat, idemque ab illo vicissim audire, nempe *Vanitas vanitatum, omnia vanitas*. Annon assidue tibi dicebam fugitivas esse divitias? Tu vero nos non serebas. Annon dicebam eas ingratum domesticum esse? Tu vero credere nobebas. Ecce experientia docuit non solum fugitivas et ingratas, sed homicidas etiam esse, ut quæ in tremorem ac metum nunc te conjecterint. Nonne dicebam tibi, cum me indesinenter objurgares vera monentem, me tibi potius amicum esse, quam adulatores? me qui arguerem, majorem tui curam gerere, quam eos, qui tibi per omnia obsequerentur? Nonne et hoc addebam, si de digniora esse vulnera ab amicis, quam voluntaria oscula inimicorum (*Prov. 27. 6*)? Si mea vulnera tulisses, haudquam tibi illorum oscula hoc exitium attulissent: mea enim vulnera sanitatem afferunt, illorum oscula morbum immedicablem tibi conciliaverunt. Ubi nunc pocillatores tui? ubi qui in foro populum de via decedere cogebant, tuasque laudes passim apud omnes prædicabant? Transfugirunt, abnegarunt tuam amicitiam, suam securitatem tuis periculis querunt. At non tales nos, sed et tunc quamvis ægre ferentem non destituimus, et nunc collapsum protegimus ac curamus. Ecclesia a te hostiliter habita, expanso sinu te suscepit: theatra autem magnis obsequiis a te culta, quorum causa sæpius nobis infensus fuisti, et prodiderunt te et perdiderunt. Attamen numquam destitimus his te verbis alioqui: *Cur ista facis?* in Ecclesiam debaccharis, et te ipsum in exitium præcipitem agis: et tu haec omnia monita negligenter prætercurrebas. Et circensis quidem multitudo exhaustis in se tuis facultatibus gladium in te acuit: Ecclesia vero importuno tuo furore exagitata, ultro citroque cursitat, si quo pacto te ex his casibus implicitum extricare queat.

2. Quo consilio hæc loquatur; Eutropius splendor

ΟΜΙΛΙΑ

ΕΙΣ

ΕΥΤΡΟΠΙΟΝ ΕΥΝΟΥΧΩΝ ΠΑΤΡΙΚΙΟΝ

ΚΑΙ ΥΙΑΤΟΝ.

α'. Άει μὲν, μάλιστα δὲ νῦν εῖχαιρον εἰπεῖν· *Ματαιότης ματαιοτήτων, καὶ πάντα ματαιότης.* Ποῦ νῦν ἡ λαμπρὰ τῆς ὑπατείας περιβολή; ποῦ δὲ αἱ φαιδραὶ λαμπάδες; ποῦ δὲ οἱ χρότοι, καὶ οἱ χοροί, καὶ αἱ θαλίαι, καὶ αἱ πανηγύρεις; ποῦ οἱ στέφανοι καὶ τὰ παραπετάσματα; ποῦ δὲ τῆς πόλεως θόρυβος, καὶ αἱ ἐν Ιπποδρομίαις εὐφημίαι, καὶ τῶν θεατῶν αἱ κολακεῖαι; Πάντα ἔχεινα οἴχεται· καὶ ἀνεμος πνεύσας ἀθρόον τὰ μὲν φύλλα κατέβαλε, γυμνὸν δὲ τὴν τὸ δένδρον ἔδειξε, καὶ ἀπὸ τῆς βίξης αὐτῆς σαλευόμενον λοιπόν· τοιαύτη γάρ της τοῦ πνεύματος γέγονε προσβολή, ὡς καὶ πρόρριζον ἀπειλεῖν ἀνασπᾶν, καὶ ταῦτα διαταλεῦσαι τοῦ δένδρου τὰ γεῦρα. Ποῦ νῦν οἱ πεπλασμένοι φίλοι; ποῦ τὰ συμπόσια καὶ τὰ δεῖπνα; ποῦ δὲ τῶν παρασίτων ἔσμες, καὶ δὲ ὅλης ἡμέρας ἐγγεόμενος ἄκρατος, καὶ αἱ ποικίλαι τῶν μαγείρων τέχναι, καὶ οἱ τῆς δυναστείχες θεραπευταί, οἱ πάντα πρὸς γάριν ποιοῦντες καὶ λέγοντες; Νῦν ἦν πάντα ἔχεινα καὶ δναρ, καὶ ἡμέρας γενομένης τηφανίσθη· ἀνθηὴ ἦν ἔστιν, καὶ παρελθόντος τοῦ ἔστιν ἄπαντα κατεμαράνθη· σκιὰ ἦν, καὶ παρέδραμε· καρπὸς ἦν, καὶ διελύθη· πομφόλυγες ἦσαν, καὶ διερράγησαν· ἀράχνη ἦν, καὶ διεσπάσθη. Διὸ ταύτην τὴν πνευματικὴν βῆσιν ἐπάδομεν συνεχῶς ἐπιλέγοντες· *Ματαιότης ματαιοτήτων, καὶ πάντα ματαιότης.* Ταύτην γάρ τὴν βῆσιν καὶ ἐν τοίχοις, καὶ ἐν ἴματοις, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐν οἰκίᾳ, καὶ ἐν ὁδοῖς, καὶ ἐν θύραις, καὶ ἐν εἰσόδοις, καὶ πρὸ πάντων ἐν τῷ ἐκάστου συνειδότι συνεχῶς ἐγγεγράψθαι δεῖ, καὶ διαπαντὸς αὐτὴν μελετᾶν. Ἐπειδὴ της πραγμάτων ἀπάτη, καὶ τὰ προσωπεῖα, καὶ τὴς ὑπόκρισις, ἀλήθεια παρά τοῖς πολλοῖς εἶναι δοκεῖ· ταύτην καθ' ἐκάστην ἡμέραν, καὶ ἐν δεῖπνῳ, καὶ ἐν ἀρίστῳ, καὶ ἐν συλλόγοις ἐπιλέγειν ἔκαστον τῷ πλησίον ἔχοντι, καὶ παρὰ τοῦ πλησίου ἀκούειν, ὅτι *Ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα*

^a Sic Savil. et Reg. qui pestremus habet, ὅτι δραπέτης εστὶν οἰκέτης. In Morel, haec multila sunt.

β'. Καὶ ταῦτα λέγω νῦν, οὐκ ἐπεμβαίνων τῷ κειμένῳ, ἀλλὰ τοὺς ἔστιντας ἀσφαλεστέρους ποιῆσαι βουλήμενος· οὐκ ἀναξαίνων τὰ ἔλκη τοῦ τετρωμένου, ἀλλὰ τοὺς μηδέπω τετρωμένους ἐν ὑχεῖᾳ διατρῆσαι ἀσφαλεῖ· οὐ καταποντίζων τὸν κλυδωνιζόμενον, ἀλλὰ τοὺς εἰς οὐρίας πλέοντας παιδεύων, ὡστε μὴ γενέσθαι ὑποδρυχίους. Ήῶς δ' ἂν τοῦτο γένητο; Εἰ τὰς μεταβολὰς τῶν ἀνθρωπίνων ἐννοώμεθα πραγμάτων. Καὶ γάρ οὗτος εἰ ἔδειτε μεταβολὴν, οὐκ ἐν ὑπέμεινε μεταβολὴν· ἀλλ' ἐπείπερ οὗτος οὔτε οἶκοθεν, οὔτε παρ' ἔτέρων ἐγίνετο βελτίων, ὑμεῖς γοῦν οἱ κομῶντες τῷ πλούτῳ, ἀπὸ τῆς τούτου κερδάνατε συμφορᾶς· οὐδὲν γάρ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀσθενέστερον. Διόπερ οἷον ἂν εἴποι τις διοματικῆς αὐτῶν, Ἐλαττον τῆς ἀληθείας ἐφει· καν καπνὸν αὐτά, καν χόρτον, καν δημαρχόν, καν ἄνθη ἔστινα, καν διοιούν διομάσῃ· οὕτως ἔστιν ἐπίκηρα, καὶ τῶν οὐδὲν δητῶν οὐδαμινώτερα· ὅτι δὲ μετὰ τῆς οὐθενείας καὶ πολὺ ἔχει τὸ ἀπόκρημνον, δηλον ἐντεῦθεν. Τις γάρ τούτου γέγονεν ὑψηλότερος; οὐ πᾶσαν τὴν οἶκουμένην παρῆλθε τῷ πλούτῳ; οὐ πρὸς αὐτὰς τῶν ἀξιωμάτων ἀνέβη τὰς κορυφάς; οὐχὶ πάντες αὐτὸν ἔτρεμον, καὶ ἐδεδοίκειπαν; Ἀλλ' ίδοι γέγονε καὶ δεσμωτῶν ἀθλιώτερος, καὶ οἰκετῶν ἐλεεινότερος, καὶ τῶν λιμῷ τηκομένων πιῶσῶν ἐγδεέστερος, καθ' ἐκάστην τῇμέραν ἐιφη βλέπων ἡκονημένα, καὶ βάραθρον, καὶ δημίους, καὶ τὴν ἐπὶ θάνατον ἀπαγωγὴν· καὶ οὐδὲ εἴποτε γέγονεν ἐπὶ τῆς ἥδονῆς οίδεν ἐκείνης, οὐδὲ αὐτῆς αἰσθάνεται τῆς ἀκτίνος· ἀλλ' ἐν μεσημβρίᾳ μέση, καθάπερ ἐν πυκνοτάτῃ νυκτὶ, περιεστοιχισμένος οὔτος τὰς δύεις πεπήρωται. Μᾶλλον δὲ ὅσα ἂν φιλονεικήσωμεν, οὐ διυησόμεθα τῷ λόγῳ παραστῆσαι τὸ πάθος, ὅπερ ὑπομένειν αὐτὸν εἰκός, καθ' ἐκάστην ὥραν ἀποκτείνεται προσδοκῶντα. Ἀλλὰ γάρ τι δεῖ τῶν λόγων τῶν παρ' ἡμῖν, αὐτοῦ ταῦτα καθάπερ ἐν εἰκόνι σαφῶς ὑπογράφαντος τοῦτον; Τῇ γάρ προτεραίᾳ, ὅτε ἐπ' αὐτὸν ἥλθον ἐκ τῶν βασιλικῶν αὐλῶν πρὸς βλαν ἀφελκύσαι βουλόμενοι, καὶ τοῖς σκεύεσι προσέδραμε τοῖς Ιεροῖς^a, [383] ἦν αὐτοῦ τὸ πρόσωπον, καὶ ταῦν, νεκρωθέντος ἀπαξ οὐδὲν ἀμεινον διακείμενον· κτύπος δὲ τῶν δῶντων, καὶ πάταγος καὶ τρόμος παντὸς τοῦ σίματος, καὶ φωνὴ διακοπομένη, καὶ γλῶττα διαλυσμένη, καὶ σχῆμα τοιοῦτον, οἷον εἰκός τὴν λιθίνην ἔχειν ψυχήν.

γ'. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐκ ὁνειδίζων, οὐδὲ ἐπεμβαίνων αὐτοῦ τῇ συμφορᾷ, ἀλλὰ τὴν ὑμετέραν διάνοιαν μαλάξαι βουλόμενος, καὶ εἰς ἔλεον ἐπισπάσασθαι, καὶ πεῖσαι ἀρκετοῦντα· τῇ τιμωρίᾳ τῇ γεγενημένῃ. Ἐπειδὴ γάρ εἰσι πολλοὶ παρ' ἡμῖν ἀπάνθρωποι, ὡστε δροῖσις καὶ ἡμῖν ἐγκαλεῖν, ὅτι αὐτὸν ἐδεξάμεθα τῷ βῆματι· τὸ ἀστοργὸν αὐτῶν τοῖς διηγήμασι μαλάξει βουλόμενος, ἐκπομπεύω τὰ τούτου πάθη.

Τίνος γάρ ἔνεκεν ἀγανακτεῖς, εἰπέ μοι, ἀγαπητέ; "Οὐτι, φησίν, εἰς ἐκκλησίαν κατέφυγεν ὁ πολεμῆσας αὐτὴν διηγεκῶς. Διὰ τοῦτο μὲν οὖν μάλιστα δοξάζειν ἐγρῆν τὸν Θεόν, ὅτι ἀφῆκεν αὐτὸν ἐν τοσαύτῃ καταστῆσαι ἀνάγκη, ὡστε καὶ τὴν δύναμιν τῆς Ἐκκλησίας

^a Ad litteram vertendum esset, cum ad sacra vasa consugisset. Sed quae hic sacra vasa dicuntur, maxime βῆμα sive arca appellabuntur.

καὶ τὴν φιλανθρωπίαν μαθεῖν· τὴν δύναμιν μὲν, ἀφ' ὧν τοσαύτην ὑπέμεινε μεταβολὴν ἐκ τῶν πρὸς ἐκείνην πολέμων· τὴν φιλανθρωπίαν δὲ, ἐξ ὧν πολεμήθεισα νῦν τὴν ἀσπίδα προσβάλλεται, καὶ ὑπὸ τὰς πτέρυγας ἐδέξατο τὰς αὐτῆς, καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ πάσῃ κατέστησεν, οὐ μησικακήσασα ὑπὲρ τῶν ἔμπροσθεν οὐδενὸς, ἀλλὰ τοὺς κόλπους αὐτῷ μετὰ πολλῆς ἀπλώσασα τῆς φιλοστοργίας. Τοῦτο γάρ τροπαῖον παντὸς λαμπρότερον, τοῦτο νίκη περιφανής, τοῦτο Ἐλληνας ἐντρέπει, τοῦτο καὶ Τουδαίους καταιγχύνει, τοῦτο φαιδρὸν αὐτῆς τὸ πρόσωπον δείκνυσιν· ὅτι τὸν πολέμιον αἷμαλωτὸν λαβοῦσα, φείδεται, καὶ πάντων αὐτὸν ἐν ἐρημίᾳ παριδόντων, μόνη καθάπερ μήτηρ φιλόστοργος, ὑπὸ τὰ παραπετάσματα αὐτῆς ἔκρυψε, καὶ πρὸς βασιλικὴν δργήν ἔστη, πρὸς δῆμου θυμὸν, καὶ πρὸς μίσος ἀφόρτητον· τοῦτο τῷ θυμιαστηρίῳ κόσμος. Ποίεις κόσμος, φτισί, τὸ τὸν ἐναγῆ καὶ πλεονέκτην καὶ ἀρπαγὴ ἀπεισθαι τοῦ θυμιαστηρίου; Μή λέγε ταῦτα· ἐπειδὴ καὶ ἡ πόρυη ἔψατο τῶν ποδῶν τοῦ Χριστοῦ, ἡ σφόδρα ἐναγῆς καὶ ἀκάθαρτος· καὶ οὐκ ἡν ἐγκλημα τῷ Ἰησοῦ τὸ γενόμενον, ἀλλὰ θυμός καὶ ὑμνος μέγας· οὐ γάρ τὸν καθαρὸν ἔβλαπτεν ἡ ἀκάθαρτος, ἀλλὰ τὴν ἐναγῆ πόρνην ὁ καθαρὸς καὶ ἀμωμός διὰ τῆς ἀφῆς καθαρὸν εἰργάσατο. Μή δὴ μησικήσῃς, ω ἀνθρωπε. Ἐκείνου οἰκέται ἐσμὲν τοῦ σταυρουμένου καὶ λέγοντος· "Ἄφες αὐτοῖς, οὐ γάρ οἴδασι τί ποιοῦσιν. Ἀλλ' ἀπετείχισε, φτισί, τὴν ἐνταῦθα καταφυγὴν γράμματι καὶ νόμοις διαφέροις. Ἀλλ' ίδοι διὰ τῶν ἔργων ἔμαθεν, ὅπερ ἐποίησε, καὶ τὸν νόμον ἔλυσε πρῶτος αὐτὸς, δι' ὧν ἐποίησε, καὶ γέγονε τῆς οἶκουμένης θέατρον, καὶ σιγῶν ἐντεῦθεν ἀφίησι φωνὴν ἀπασι παρχινῶν, Μή ποιεῖτε τοιαῦτα, ἵνα μὴ πάθητε τοιαῦτα. Διδάσκαλος ἀνεφάνη διὰ τῆς συμφορᾶς, καὶ λαμπτόντα μεγάλην ἀφίησι τὸ θυμιαστήριον, νῦν φοβερὸν μάλιστα καὶ ἐκ τούτου φαινόμενον, ὅτι τὸν λέοντα δεδεμένον ἔχει· ἐπεὶ καὶ βασιλικὴ εἰκόνη μέγας γένοιτο κόσμος, οὐχ ὅταν ἐπὶ τοῦ θρόνου κάθηται πορφυρίδα περιβεβλημένος, καὶ διάδημα περικείμενος ὁ βασιλεὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅταν ὑπὸ τῷ ποδὶ τῷ βασιλικῷ βάρθαροι τῶν χειρῶν [384] ὅπισι δεδεμένοι, κάτι τὰς αὐτῆς κεφαλὰς νεύωσι κείμενοι· Καὶ ὅτι οὐ πιθανότητι κέχρηται λόγων, ύμεις μάρτυρες τῆς σπουδῆς καὶ τῆς συνόρομης. Καὶ γάρ λαμπρὸν ἡμῖν τὸ θέατρον σήμερον, καὶ φαιδρὸς διάλογος, καὶ ὅσον ἐν τῷ Πάσχα τῷ Ἱερῷ δῆμῳ εἶδον ξυναγόμενον, τοσοῦτον ὄρω καὶ ἐνταῦθα νῦν καὶ οὕτω σιγῶν πάντας ἐκάλετε, σάλπιγγος λαμπρότερων φωνὴν διὰ τῶν πραγμάτων ἀρεῖς. Καὶ παρθένοι θυλάμους, καὶ γυναικες γυναικῶνας, καὶ ἀνδρες τὴν ἀγορὰν κενώσαντες, πάντες ἐνταῦθα συνεδράμετε, ἵνα τὴν ἀγνοράπενην φύσιν ἴδητε ἐλεγχούμενην, καὶ τὸν βιωτικῶν πραγμάτων τὸ ἐπίκηρον ἀπογυμούμενον, καὶ τὴν πορνικὴν βάσιν τὴν χθὲς καὶ πρώην φαιδρὸν ἀπολάμπουσαν (καὶ γάρ τοιοῦτον ἡ εὐπραγία ἡ ἀπὸ τῶν πλεονεξιῶν, πανιδές γραϊδίου βυτίδας ἔχου τοις αἰσχροτέρα φαιδρού), καθάπερ σπουγγιζει τινι τῇ μεταβολῇ τὰ ἐπιτρίμματα καὶ τὰς ἐπιγραφὰς ἐκμάξασαν^b.

δ'. Τοιαύτη γάρ τὴν δυτικής ταύτης ἡ ἴσγυς· τοιαύτη φαιδρὸν καὶ περιφανῆ πάντων ἐποίησεν εύτελέστερων φωνεούσα· νῦν. Καν πλούσιος εἰσέλθῃ, μεγάλα κερδάνει· ὄρων γάρ ἐκ τοταῖτρις κυριωτῆς κατενεγκλένει· τὸν σείσοντα τὴν οἶκουμένην ἅπασαν, καὶ συνεται-

ante calamitatem; Eutropium Arcadius Imperator abduci a templo jubet. — Et hæc nunc dico, non quo prostrato insultem, sed quod eos qui adhuc stant, tutiores reddere cupiam: nec ut plagas vulnerati refri-
cem, sed ut nondum vulneratos in sanitate conser-
vem: non ut jactatum fluctibus demergam, sed ut
eos, qui secundis auris navigant, erudiam, ne forte
in profundum deserantur. Quo autem modo caveri
possit? Nimis si rerum humanarum mutationes
consideremus. Si enim iste mutationem timuisset,
nunc eam non pateretur; sed quoniam iste nec do-
mesticis nec alienis consiliis corrigi potuit, vos sal-
tem qui divitiis extollimini, hujus calamitatem in ve-
strum profectum convertite: nihil enim est humanis
rebus infirmius. Quapropter quocumque nomine ca-
rum vilitatem significaveris, minus quam pro rei ve-
ritate dixeris: vel si sumum eas, vel fœnum, vel
sonnum, vel flores vernos, vel quidlibet aliud nomi-
naveris: usque adeo sunt fragiles, et magis nibili
quam nihil ipsum; quod autem non solum nihil sint,
sed et in præcipiti stent, vel hinc apparet. Quis hoc
homine fuit excelsior? nonne in toto orbe divitiis
præcellebat? nonne ad ipsa fastigia honorum con-
scendit? nonne omnes eum formidabant ac vereban-
tut? Sed ecce factus est et vincit miserior, et servis
miserabilior, et mendicis fame tabescientibus indigen-
tor, per singulos dies gladios præ oculis habens in se
exacutos, et barathra et carnifices, et viam quæ ad
supplicium ducit: ac neque memoria præteritarum
voluptatum fruitur, imo ne luce quidem communi-
sed meridie quoque tamquam in densissima nocte
angustiis parietum inclusus, oculorum usu privatur.
Et quorsum hæc commemorare attinet, cum quan-
titatis adiutor, nullis verbis exprimere valeam, quis
illi animus sit, per singulas horas capitum supplicium
exspectanti? Aut quid nostris verbis opus est, cum
ipse hæc nobis tamquam in imagine depingat? Heri
namque missis ad eum ab Imperatore qui vel per vim
hominem pertraherent, cum ad saerarium confugis-
set (*a*), nihilo meliorem, ut nunc quoque, quam mortui
colorem obtinebat: tunc dentium stridor, tremor
totius corporis, vox singultiens et lingua titubans, in
summa talis habitus, qualem oportebat habere ani-
mam quæ lapidea esset.

3. Hæc dico non exprobrandi causa, neque insul-
tans ejus infortunio, sed ut vestrum animum moliam,
et ad commiserationem pertraham, coque inducam
ut præsenti hominis poena sit contentus. Quoniam
enim multi sunt e nostris adeo inhumani, ut nos etiam
incusat, qui eum saerario exceperimus, illorum du-
richtiem nostris sermonibus mollire volens, miseras
istius traduco.

Eutropius in ecclesiam, cuius immunitatem violaverat,
confugere coactus est. — Quid enim est, quæso, dile-
cte, quod indigne fers? Dices, Quia in ecclesiam

(*a*) Ad literam vertendum esset, *cum ad sacra vasa con- fugisset*. Sed quæ hic *oxia*, sive sacra vasa dicuntur, mox
pura, sive ara appellabuntur. Verum de his ultimo Tomo
ageatur, ubi de disciplina Ecclesiastica.

confugit, qui eam indesinenter impugnabat. Atqui
hoc potissimum nomine glorificandus erat Deus, quod
permisit eum in tanta constitui necessitate, ut et po-
tentiam Ecclesiæ et clementiam disceret: potentiam,
eo quod in tantam inciderit mutationem ob bella que
ipsi intulerat: clementiam vero, quod ipsum objecto
nunc seculo protegat, et alarum obtenu tueatur, præ-
teritarumque injuriarum oblitu, sinus ei amantissime
pandat. Hoc enim quovis tropæo splendidius, quavis
victoria illustrius, hoc ethnicos, hoc Judæos pudefa-
cit, hoc placiditatem vultus ejus ostentat: quod hosti
captivo pareat, et ab omnibus desertum ac contem-
ptum sola ut amantissima mater suis velamentis occul-
tet, Imperatoris simul iræ et intolerabili populi furori
ac odio se opponens: hoc ipsum est eximium altaris
ornamentum. Dices, Hocce ornatum, hominem
scelestum, avarum, rapaceum, altare contingere? Cave
alia dixeris: quandoquidem et meretrice pedes ipsius
Christi contigit, incesta illa et impura: nec tamen
hoc in crimen Domino Jesu cessit, sed in laudem ma-
gnam et admirationem: neque enim purum impura
offendit, sed scelestam meretricem purus et inculpa-
bilis suo contactu purificavit. Cave injuriarum mem-
neris, o homo. Crucifixi illius servi sumus dicentis:
Remitte illis, non enim sciunt quid faciunt (Luc. 23.
54). Dices: At præclusit hujus loci refugium legibus
scriptis, quibus hoc irritum facere conatus est. At
nunc re ipsa didicit, quale sit quod fecit: et suum
facto legem suam primus abrogavit, factus orbis to-
tius spectaculum: et sileat licet, omnes tamen admio-
net, Nolite hæc facere, ne qualia ego patiamini. Sua
calmitate alios docet, et altare hoc ipso illustrem ex
splendore emittit, ac vel hinc tremendum vide-
tur, quod leonem vincit contineat: quandoquidem
et regiae effigie non tantum ornatus ex eo contingat,
si solio rex sublimi sedeat purpuratus et diadematè
redimitus, quantum si sub pedibus quoque regiis bar-
bari manibus post terga revinctis proni jaceant. Et
quod verbis non sit usus ad persuadendum paratis,
vosmet festinatione vestra ac concursu attestamini.
Etenim præclarum hodie nobis spectaculum et hilaris
conventus contingit: nec minorem nunc video populi
frequentiam, quam in sacra Paschæ celebritate: adeo
exit estis istius silentio, quod impræsentiarum qua-
vis tuba clariorem sonum emittit. Et virginis thala-
mis, et mulieres gynæceis desertis, et viri foro vacuo
relicto, universi hue concurrunt, ut humanam natu-
ram traduci videretis, et sæcularium negotiorum mo-
mentaneam mutabilitatem detegi, illamque meretri-
ciam faciem heri ac nudius tertius præclarissime
splendentem (talis enim est ex alienis injuriis felici-
tas, quæ rugosa quavis anicula deformior appareat),
rerum mutatione tamquam spongia quadam tectoria
fucosque obstersisse.

4. Tanta nempe est hujus infortunii vis, quæ vi-
rum felicem ac conspicuum, nunc omnium abjectissi-
num reddidit. Introeat dives aliquis, et magna utilitatem percipiet: videns enim tam celso fastigio
delapsum eum qui totum orbem nutu conceutiebat

ae formidine contractum, quavisque rana aut lepore timidiorem, et absque vinculis columnæ huic hærentem, et vice catenæ timore affixum trementemque, reprimet arrogantiam, fastum exuel, et consideratis quæ in humanis casibus consideranda sunt, discedet re ipsa doctus, quæ Scripturæ nos docent: quale est illud: *Omnis caro fœnum, et omnis gloria hominis ut flos fœni: aruit fœnum, et flos ejus decidit* (*Hesai. 40. 6. 7*): item illud: *Sicut fœnum velociter arescent, et sicut olera herbarum cito decident* (*Psal. 56. 2*): et *Quoniam sicut sumus dies ejus sunt* (*Psal. 101. 4*), et reliqua similia. Contra pauper introgressus, et hoc spectaculum animadvertis, non displicet sibi ipse, neque sortem suam deplorat; sed gratias insuper paupertati habet, quæ sibi et asyli vice sit tutissimi, et portus tranquillissimi, et arcis munitionis: et his visis, si detur optio, mallet præsenti conditione contentus esse, quam omnium facultatibus paulisper occupatis, mox in proprii sanguinis periculum venire. Vides non parvam utilitatem divitibus et pauperibus, et celsis et humilibus, servis et ingenuis, ex hoc istius refugio enatam esse? vides ut cum remedio quisque hinc abeat, hujus rei spectaculo affectus curans suos? Num igitur mollivi vestros animos, aut indignationem expuli? num inhumanitatem extinxi? num ad commiserationem adduxi? Evidem adduxisse me opinor: idque ex vultibus vestris ac lacrymis colligo. Quandoquidem igitur petra cordis vestri in pinguem et fertilem agrum versa est, age jam fructum quoque misericordiae proferentes, uberesque commiserationis spicas præ nobis ferentes, procumbamus Imperatori ad genua: vel potius deprecemur benignissimum Deum, ut molliat iram Imperatoris, et cor illi tenerum dare dignetur, quo hanc gratiam integrum ab ipso auferre possimus. Jam enim ex illo die quo huc confugit iste, non parva est facta mutatio: postquam enim cognovit Imperator eum ad asylum hoc se recipuisse, affluite exercitu et concitato ob ejus crimina, deposcuteque hominem ad supplicium, longam habuit orationem, qua militarem indignationem compesceret, postulans ut non culparum modo, sed etiam recte factorum rationem haberent: ut qui pro illis gratiam haberet, et si quid secus accidisset, tamquam homini ignoscendum duceret. Cum autem illi de integro urgerent ad vindictam læsi Imperatoris, clamantes, exslientes, ad mortem depositentes, hastas vibrantes: tum vero fontes lacrymarum clementissimis suis oculis effundens, et sacrosanctæ mensæ, ad quam perfu-

gerat, religionem illis incutiens, ægre tandem iram eorum sedavit.

5. Adinoveamus igitur nos quoque quæ a nobis adhiberi par est. Qua enim ipsi venia digni essetis, si, Imperatore propriam injuriam condonante et oblio, vos nihil tale passi in ira obstinate pergeretis? aut quomodo hoc spectaculo soluto sacramenta contrebatis, et precationem illam dicetis, qua rogare jubemur: *Dimitte nobis sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (*Matth. 6. 12*), si a debitore vestro personas exigatis? Injuriis vos forte magnis affecit ac contumeliis? Ne nos quidem istud inficias ibimus. Sed non tribunalis est præsens tempus, sed misericordiae potius: non repetundarum, sed elementiæ: non examinis, sed condonationis; non suffragiorum ac calculorum, sed miserationis ac gratiæ. Ne igitur quis vestrum accendatur, neve ægre ferat, sed potius mitissimum Deum deprecemur, ut reo vitam proroget, cumque ex impendente eæde eripiat, ut ipse errata sua corrigat: et communis opera interpellamus clementissimum Imperatorem pro Ecclesia et altari, unum hominem sacrosanctæ mensæ donari obsecrantes. Quod si fecerimus, et Imperatori gratum faciemus, et Deus prius quam Imperator factum nostrum approbat, magnamque nobis hujus humanitatis mercedem retribuet. Sicut enim crudelem et inhumanum aversatur et odit: ita misericordem et humanum amplectitur et amat: eique, sive justus sit, splendidiores plectit coronas; sive peccator, peccata ejus dissimulat, commiserationis erga conservum talionem illi retribuens: *Misericordiam volo, inquit, et non sacrificium* (*Osee 6. 6*); et per universam Scripturam vides eum semper hoc requirere, atque hanc esse dicere peccatorum medelam. Proinde nos quoque ad hunc modum illum propitium redemus, sic peccata nostra redimemus, sic Ecclesiam ornabimus, sic et Imperator clementissimus, ut dixi, nos laudabit: ita si et universus populus nobis applaudit, et usque ad fines orbis terræ humanitatis et clementiæ nostræ fama celebretur, et hoc comperto ubique terrarum laude afficiamur. Ut igitur talibus bonis frui contingat, procedamus ad genua, obtestemur, deprecemur: eripiamus e periculis captivum, profugum, supplicem, ut et ipsi futura bona consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Iesu Christi, cui gloria et imperium nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA

CUM EXTRA ECCLESIAM DEPREHENSUS EUTROPIUS ABREPTUS FUIT. DE PARADISO SEU HORTO, ET DE SCRIPTURIS; ATQUE IN ILLUD, ADSTITIT REGINA A DEXTRIS TUIS (*Psal. 44. 10*) (a).

1. *Lectionis Scripturarum utilitas.* — Suave pratum, suavis est hortus, at longe suavior divinarum

(a) Collata cum MSS. Reg. 1935, 1963, 1965, 2313. Titulum damus e Savil. et MSS.

Scripturarum lectio. Illie quippe maresecentes flores, hic sententiæ vividæ: illie zephyrus spirat, hic aura Spiritus: illie spinæ sepiunt, hic providentia Dei tutatur: illie cicadæ cantant, hic prophetæ modu-

μένον, καὶ λαγωοῦ καὶ βατράχου δειλότερον γεγενημένον, καὶ χωρίς δεσμῶν τῷ κίονι τούτῳ προστηλώμένον, καὶ ἀντὶ ἀλύσεως τῷ φόβῳ περισφιγγόμενον, καὶ δεδοικότα, καὶ τρέμοντα, καταστέλλει τὴν φλεγμονήν, καθαιρεῖ τὸ φύσημα, καὶ φιλοσοφήσας ἀχρή περὶ τῶν ἀνθρωπίνων φιλοσοφεῖν, οὖτις ἀπεισιν, ἀδιὰ δημάτων λέγουσιν αἱ Γραφαὶ, ταῦτα διὰ τῶν πραγμάτων μανθάνων· ὅτι *Πᾶσα σάρξ χόρτος*, καὶ *πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄρθος χόρτου*· καὶ ὁ χόρτος ἔξηράνθη, καὶ τὸ ἄρθος ἔξέπεσεν· οἷον, *Ὄσει χόρτος ταχὺ ἀποξεσοῦται*· ὅτι *Ὄσει κακοὺς αἱ ἡμέραι αὐτοῦ, καὶ ὅσα τοιαῦτα*. Πάλιν ὁ πένης εἰσελθὼν, καὶ πρὸς τὴν δψιν ταύτην! δών, οὐκ ἔξετλίζει ἔαυτὸν, οὐδὲ δύναται· διὰ τὴν πτωχείαν· ἀλλὰ καὶ χάριν οἵδε τῇ πενίᾳ, ὅτι χωρίον αὐτῷ γέγονεν ἀσύλον καὶ λιμήν ἀκύμαντος, καὶ τεῖχος ἀσφαλές· καὶ πολλάκις ἀν ἔλοιτο ταῦτα δρῶν μένειν, ἔνθα ἐστὶν, ἢ πρὸς βραχὺ τὰ πάνταν λαβῶν, ὕστερον καὶ ὑπὲρ αἴματος κινδυνεύειν ἔαυτοῦ. *Ορᾶς ὡς οὐ μικρὸν κέρδος γέγονε καὶ πλουσίοις, καὶ πένησι, καὶ ταπεινοῖς, καὶ ὑψηλοῖς, καὶ δούλοις, καὶ ἐλευθέροις ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα τούτου καταψυγῆς; δρᾶς πῶς ἔκαστος φάρμακα λαβῶν ἐντεῦθεν ἀπεισιν, ἀπὸ τῆς δψεως ταῦτης μόνης θεραπεύμενος;* *Ἄρα ἐμάλαξα ὑμῶν τὸ πάθος, καὶ ἔξεβαλον δργήν; ἀρα ἔσθεσα τὴν ἀπανθρωπίαν; ἀρα εἰς συμπάθειαν ήγαγον; Σφόδρα ἔντυγε οἷμαι, καὶ δηλοὶ τὰ πρόσωπα, καὶ αἱ τῶν δακρύων πηγαί.* Ἐπεὶ οὖν ὑμὲν ἡ πέτρα γέγονε βαθύγειος, καὶ λιπαρὸς χώρα, φέρε δὴ καὶ καρπὸν ἐλεημοσύνης βλαστήσατες, καὶ τὸν στάχυν κομῶντα τῆς συμπάθειας ἐπιδειξάμενοι, προσπέσωμεν τῷ βασιλεῖ, μᾶλλον δὲ παρακαλέσωμεν τὸν φιλάνθρωπον Θεὸν, μαλάξαι τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως, καὶ ἀπαλήν αὐτοῦ ποιῆσαι τὴν καρδίαν, ὥστε δλόκληρον ἥμεν δοῦναι τὴν χάριν. Καὶ [385] ἥδη μὲν γάρ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἔκεινης, ἥδη οὔτος κατέψυγεν ἐνταῦθα, οὐ μικρὰ γέγονεν ἡ μεταβολὴ ἐπειδὴ γάρ ὁ βασιλεὺς ἔγνω, ὅτι εἰς τὸ ἀσύλον τοῦτο χωρίον κατέδραμε, τοῦ στρατοπέδου παρόντος, καὶ παροξυνούμενου ὑπὲρ τῶν αὐτῷ πεπλημμελημένων, καὶ εἰς σφαγὴν αὐτὸν αἰτούντων, μακρὸν ἀπέτεινε λόγον, τὸν στρατιωτικὸν καταστέλλων θυμὸν. ἀξιῶν μὴ τὰ ἀμαρτήματα μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰ τι αὐτῷ γέγονε κατόρθωμα, καὶ τοῦτο λογίζεσθαι, καὶ τοῖς μὲν εἰδέναι χάριν δύολογῶν, ὑπὲρ δὲ τῶν ἐτέρως ἔχόντων ὡς ἀνθρώπῳ συγγινώσκων. Ως δὲ ἐπέκειντο πάλιν εἰς ἐκδικίαν τοῦ ὄντος μακρινοῦ βασιλέως, βοῶντες, πηδῶντες, θανάτου μεμνημένοι, καὶ τὰ δόρατα σείοντες, πηγὰς λοιπὸν ἀφεὶς δακρύων ἀπὸ τῶν ἡμερωτῶν δφθαλμῶν, καὶ ἀναμνήσας τῆς ιερᾶς τραπέζης, εἰς ἥν κατέψυγεν, οὕτω τὴν δργὴν κατέπαυσε.

ε'. Πλὴν ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς τὰ παρ' ἔαυτῶν προσθῶμεν. Τίνος γάρ ἂν ἦτε συγγνώμης ἔξιοι, εἰ τοῦ βασιλέως τοῦ ὄντος μηδὲ μηδεὶς μακαροῦντος, ὑμεῖς οἱ μηδὲν τοιοῦτον παθόντες τοσαύτην δργὴν ἐπεδείξασθε^a; πῶς δὲ τοῦ θεάτρου τούτου λυθέντος, ὑμεῖς μαστηρίων ἄψεσθε, καὶ τὴν εὐχὴν ἐρεῖτε ἔκεινην, δι' ἣς κελευθυμεθα λέγειν· *Ἄψες ήμιν καθὼς καὶ ήμεῖς ἀφεμεν τοῖς δρειλέταις ήμῶν, τὸν ὑμῶν δφειλέττν ἀπαιτοῦντες δίκην;* Ἡδίκησε μεγάλα καὶ ὄντοισεν; Οὐδὲ ἡμεῖς ἀντεροῦμεν. *Άλλ'* οὐ δικαστηρίου καιρὸς νῦν, ἀλλ' ἐλέους· οὐχ εὐθύνης, ἀλλὰ φιλανθρωπίας· οὐκ ἔξετάσεως, ἀλλὰ συγχωρήσεως· οὐ ψήφου καὶ δίκης, ἀλλὰ οἰκτρου καὶ χάριτος. Μή τοίνυν φλεγμαίνετω τις, μηδὲ δυσχεραίνετω, ἀλλὰ μᾶλλον δεηθῶμεν τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ, δοῦναι αὐτῷ προθεσμίαν ζωῆς, καὶ τῆς ἀπειλουμένης ἔξαρπάσαι σφαγῆς, ὥστε αὐτὸν ἀποδύσασθαι τὰ πεπλημμελημένα, καὶ κοινῇ προσέλθωμεν τῷ φιλανθρώπῳ βασιλεῖ, ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, ὑπὲρ τοῦ θυσιαστηρίου, ἵνα ἀνδρας τῇ τραπέζῃ τῇ ιερᾷ χαρισθῆναι παρακαλοῦντες. *Άν τούτο ποιήσωμεν, καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἀποδέξεται, καὶ ὁ θεὸς πρὸ τοῦ βασιλέως ἐπαινέσεται, καὶ μεγάλην ἥμιν τῆς φιλανθρωπίας ἀποδώσει τὴν ἀμοιβήν.* *Ωσπέρ γάρ τὸν ὡμὸν καὶ ἀπάνθρωπον ἀποστρέφεται καὶ μισεῖ, οὕτω τὸν ἐλεήμονα καὶ φιλάνθρωπον προσίσται καὶ φιλεῖ· καν μὲν δίκαιος ὁ τοιοῦτος ἦ, λαμπροτέρους αὐτῷ πλέκει τοὺς στεφάνους· ἀν δὲ ἀμαρτωλὸς, παρατρέχει τὰ ἀμαρτήματα, τῆς πρὸς τὸν ὄμδουλον συμπαθείας ἀμοιβὴν αὐτῷ ταύτην ἀποδιδούς.* *Ἐλεον γάρ, φησί, θέλω, καὶ οὐ θυσιαρ· καὶ πανταχοῦ τῶν Γραφῶν δρᾶς αὐτὸν τοῦτο ἀεὶ ἐπιζητοῦντα, καὶ ταύτην λύσιν τῶν ἀμαρτημάτων εἶναι λέγοντα. Οὕτω τοίνυν αὐτὸν καὶ ἡμεῖς ἔλεων ἐργασόμεθα^b, οὕτω τὰ ἡμέτερα διαλύσομεν πλημμελήματα, οὕτω τὴν Ἐκκλησίαν κοσμήσομεν, οὕτω καὶ βασιλεὺς ἥμᾶς ὁ φιλάνθρωπος ἐπαινέσεται, καθάπερ ἔφθην εἰπών, καὶ ἀπας ὁ δῆμος κροτήσει, καὶ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὸ φιλάνθρωπον καὶ ἥμερον τῆς πόλεως θαυμάσεται, καὶ μαθόντες οἱ πανταχοῦ τῆς [386] γῆς τὰ γενόμενα κηρύξουσιν ἥμᾶς.* *Ἴνα οὖν ἀπολαύσωμεν τῶν τοσοῦτων ἀγαθῶν, προσπέσωμεν, παρακαλέσωμεν, δεηθῶμεν, ἔξαρπάσωμεν τοῦ κινδύνου τὸν αἰχμάλωτον, τὸν φυγάδα, τὸν ἱκέτην, ἵνα καὶ αὐτοὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἥμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ως ἡ δδέξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀστ., καὶ εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Άμην.*

^a Sic Savil. Solare Morel. et Monif. ἐπιδείξασθε. Επιτ.

^b Ms. Reg. ἐργασώμεθα... διαλύσωμεν... κοσμήσωμεν.

Morel. et Savil. ἐργασόμεθα.... διαλύσομεν... κοσμήσομεν.

ΟΜΙΛΙΑ

*Οτε τῆς ἐκκλησίας ἔξω εὑρεθεὶς Εὐτρόπιος ἀπεσπάσθη, καὶ περὶ παραδείσου καὶ Γραφῶν, καὶ εἰς τὸν Λοιπὸν τὸν ἀπειλεῖσθαι τούτῳ τῷ θεάτρῳ.

α'. Ηδὺς^a μὲν λειμῶν καὶ παράδεισος, πολὺ δὲ ἥδυτερον τῶν θείων Γραφῶν τῇ ἀνάγνωσις. Ἐκεῖ μὲν γάρ

^a Savil. et unus cod. δδ. videlicet huius Praef. § 5. c. 1.

ζοτιν ἄνθη μαρανόμενα, ἐνταῦθα δὲ νοήματα ἀκμάζουνται· ἐκεῖ ζέρυχος πνέων, ἐνταῦθα δὲ Πνεύματος; αὕτη· ἐκεῖ ἀκανθαι σι τειχίζουσι, ἐνταῦθα δὲ πρέ-

νοια Θεοῦ ἡ ἀσφαλιζομένη· ἔχει τέττιγες ἄδοντες, ἐνταῦθα δὲ προφῆται κελαδοῦντες· ἔχει τέρψις ἀπὸ τῆς δψεως, ἐνταῦθα δὲ ὥφελεια ἀπὸ τῆς ἀναγνώσεως. Ὁ παράδεισος ἐν ἐνὶ χωρίῳ, αἱ δὲ Γραφαὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης· ὁ παράδεισος δουλεύει καιρῶν ἀνάγκαις, αἱ δὲ Γραφαὶ καὶ ἐν χειμῶνι καὶ ἐν θέρει κομῶσι τοῖς φύλλοις, βρίθουσι τοῖς καρποῖς. Προηγέωμεν τοῖνυν τῇ τῶν Γραφῶν ἀναγνώσει· ἐὰν γάρ τῇ Γραφῇ προσέχῃς, ἐκβάλλει σου τὴν ἀθυμίαν, φυτεύει σου τὴν τέλοντην, ἀναιρεῖ τὴν κακίαν, φίζει τὴν ἀρετὴν, οὐχ ἀφίησιν ἐν θορύβῳ πραγμάτων τὰ τῶν χλυδωνιζομένων πάτχειν. Ἡ οάλασσα μαίγεται, σὺ δὲ μετὰ γαλήνης πλέεις· ἔχεις γάρ κυβερνήτην τῶν Γραφῶν τὶν ἀνάγνωσιν· τοῦτο γάρ τὸ σχοινίον οὐ διαρρήγνυσι τῶν πραγμάτων ὁ πειρασμός. Καὶ δτὶ οὐ φεύδωμαι, μαρτυρεῖ τὰ πράγματα αὐτά. Ἐποιορκήθη ἡ ἐκκλησία πρὸ διλίγων τήμερῶν· ἥλθε στρατόπεδον, καὶ πῦρ ἀπὸ τῶν δφθαλμῶν τφιει, καὶ τὴν ἐλαῖαν οὐχ ἐμάρανε· ἕιφη γεγύμνωντο, καὶ τραύματα οὔδει; ἐδέξατο· αἱ βασιλικαὶ πύλαι ἐν ἀγωνίᾳ, καὶ ἡ ἐκκλησία ἐν ἀσφαλείᾳ· καίτοι γε ὁ πόλεμος ἐνταῦθα ἔρδευσεν. Ἐνταῦθα γάρ ἐξητεῖτο ὁ καταφυγῶν, καὶ παριστάμεθα μὴ δεδοικότες τὸν ἐκείνων θυμόν. Τι δῆποτε; Εἴχομεν ἐνέχυρον ασφαλές τὸ, Σὺ εἰ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω οὐ τὴν Ἐκκλησίαν· καὶ πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Ἐκκλησίαν δὲ λέγω, οὐ τόπον μόνον, ἀλλὰ καὶ τρόπον· οὐ τοίχους ἐκκλησίας, ἀλλὰ νόμους Ἐκκλησίας. "Οταν καταφεύγης ἐν ἐκκλησίᾳ, μὴ τόπῳ καταφύγῃς, ἀλλὰ γνώμῃ. Ἐκκλησία γάρ οὐ τοίχος καὶ δρός, ἀλλὰ πίστις καὶ βίος.

Μὴ λέγε, δτὶ προεδόθη ἀπὸ Ἐκκλησίας ὁ προδοθεὶς· εἰ μὴ ἀφῆκε τὴν ἐκκλησίαν, οὐχ ἀν προεδίδοτο. Μὴ λέγε, δτὶ καὶ κατέφυγε καὶ προεδόθη· οὐχ ἡ Ἐκκλησία αὐτὸν ἀφῆκεν, ἀλλ' αὐτὸς τὴν ἐκκλησίαν ἀφῆκεν. Οὐχ ἔνδοθεν παρεδόθη, ἀλλ' ἔξωθεν. Διὰ τί κατέλιπε τὴν ἐκκλησίαν; Ἐβούλου σώζειναι; "Ωφειλες κατέλιπεν τὸ [387] θυσιαστήριον. Οὐκ ἦσαν ἐνταῦθα τοῖχοι, ἀλλὰ Θεοῦ πρόνοια ἡ ἀσφαλιζομένη. Ἀμαρτωλὸς ἦς; Οὐκ ἀποπέμπεται σε ὁ Θεός· οὐκ ἥλθε γάρ καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἀμαρτωλούς εἰς μετάνοιαν. Πόρνη ἐτώθη, ἐπειδὴ πόδας κατέσχεν. Ἦκουσατε τοῦ σήμερον ἀνεγνωσμένου; Ταύτα δὲ λέγω, ἵνα μηδέποτε εἰς Ἐκκλησίαν καταφεύγων ἀμφιβάλλῃς. Μένε εἰς Ἐκκλησίαν, καὶ οὐ προδίδοσαι ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐάν δὲ φύγῃς ἀπὸ Ἐκκλησίας, οὐκ αἰτίᾳ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐάν μὲν γάρ ἦς ἔσω, ὁ λύκος οὐκ εἰσέρχεται· ἐάν δὲ ἐξέλθῃς ἔξω, θηριάλωτος γίνη· ἀλλ' οὐ παρὰ τὴν μάνδραν τοῦτο, ἀλλὰ παρὰ τὴν σὴν μηχραφυχίαν. Ἐκκλησίας οὐδὲν ἔσον. Μή μοι λέγε τείχη καὶ ὄπλα· τείχη μὲν γάρ τῷ χρόνῳ παλαιοῦνται, τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ οὐδέποτε γηρᾶ. Τείχη βάρβαροι καταλύουσιν, Ἐκκλησίας δὲ οὐδὲ δαίμονες περιγίνονται. Καὶ δτὶ οὐ κόμπος τὰ δῆματα, μαρτυρεῖ τὰ πράγματα. Πόσοι ἐπολέμησαν τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ οἱ πολεμήσαντες ἀπώλοντο; αὐτῇ δὲ ὑπὲρ τῶν οὐρανῶν ἀναβέβηκε. Τοιοῦτον ἔχει μέγεθος τῇ Ἐκκλησίᾳ· πολεμουμένη νικᾷ· ἐπιβουλευομένη περιγίνεται· ὄντριζομένη, λαμπροτέρα καθίσταται· δέχεται τραύματα, καὶ οὐ καταπίπτει ὑπὸ τῶν ἐλκῶν· κλυδωνίζεται, ἀλλ'

* Alli cum Savil. διότι κατέλιπε· alii cum Morel. διὰ τί κατέλιπε.

οὐ καταποντίζεται· χειμάζεται, ἀλλὰ ναυάγιον οὐχ ὑπομένει· παλαίει, ἀλλ' οὐχ ἡττᾶται· πυκτεύει, ἀλλ' οὐ νικᾶται. Διὰ τί οὖν συγεχώρησε τὸν πόλεμον; Ἰνα δειξη ἡ λαμπρότερον τὸ τρόπαιον. Παρῆτε κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καὶ ἐβλέπετε ὅσα ἐκινεῖτο δπλα, καὶ θυμὸς στρατιωτικὸς πυρὸς σφοδρότερος, καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τὰς βασιλικὰς αὐλὰς ἐπειγόμεθα. Ἀλλὰ τί; Τοῦ Θεοῦ χάριτι οὐδὲν ἡμᾶς ἐκείνων κατέπληξε.

β'. Ταῦτα δὲ λέγω, ἵνα καὶ ὑμεῖς μιμῆσθε. Διὰ τί δὲ οὐ κατεπλάγημεν; "Οτι οὐδὲν τῶν παρόντων δεινὸν ἐδεοίκαμεν. Τί γάρ ἐστι δεινόν; Θάνατος; Οὐχ ἐστι τοῦτο δεινόν· ταχέως γάρ ἐπὶ τὸν λιμένα ἀπερχόμεθα τὸν ἀκύμαντον. Ἀλλὰ δημεύσεις; Γυμνός ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρός μου, γυμνός καὶ ἀπειλόσομαι. Ἀλλ' ἔξορίαι; Τοῦ Κυρίου η γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Ἀλλὰ συκοφαντίαι; Χαρετε καὶ ἀγαλλιάσθε. ὅταν εἰπωσι πάντα πονηρὸν δῆμα καθ' ὑμῶν γενεδόμενοι, ὅτι δ μισθός ύμῶν πολὺς ἐρ τοῖς οὐρανοῖς. Ἔώρων τὰξ ξιφη, καὶ τὸν οὐρανὸν ἐλογιζόμην· προεδόκων τὴν θάνατον, καὶ τὴν ἀναστασιν ἐνενόουν· ἐώρων τὰ κάτω πάθη, καὶ ἡρίθμουν τὰ δνω βραχεῖα· ἔβλεπον τὰς ἐπιδουλάς, καὶ ἐλογιζόμην τὸν ἄνω στέφανον· ἡ γάρ ύποθεσις τῶν ἀγώνων ἀρκοῦσα ἦν εἰς παράκλησιν καὶ παρακυριασίαν. Ἀπηγδυμην δὲ, ἀλλ' οὐχ ἦν ὄντες ἐμοὶ τὸ γινόμενον· ὄντες γάρ ἐν μόνον ἐστὶν, ἡ ἀμαρτία. Καν γάρ τῃ οἰκουμένη πᾶσά σε ὄντες, σὺ δὲ σκυτὸν μὴ ὄντες, οὐχ ύπερίσθης. Προδοσία μόνη ἡ τοῦ συνειδότος. Μή προδῶς σου τὸ συνειδότος, καὶ οὐδεὶς σε προδίδωσιν. Ἀπηγδυμην, καὶ ἐώρων τὰ πράγματα, μᾶλλον δὲ τὰ δῆματά μου πράγματα γινόμενα, τὴν διμιλίαν μου, τὴν διὰ τῶν δῆμάτων, ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς διὰ τῶν πραγμάτων [388] κηρυττομένην. Πολαν δμιλαν; "Ην Ἐλεγον δει. "Ανεμος ἔπνευσε, καὶ τὰ φύλλα κατέβαλεν. Ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσεν. Ἀπῆλθεν τῇ νύξ, καὶ ἐφάνη ἡ τήμερα· ἥλεγχθη ἡ σκιά, καὶ ἐφάνη ἡ ἀλήθεια. Ἀνέβησαν ἔως τῶν οὐρανῶν, καὶ κατέβησαν ἔως τῶν πεδίων. Τὰ κύματα γάρ ἄνω κατεστάλη διὰ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Πόλις; Διδασκαλία ἦν τὰ γινόμενα. Καὶ ἐλεγον πρὸς ἐμαυτόν· "Ἄρα σωφρονίσονται οἱ μετὰ ταῦτα; ἀρέσονται δύο τήμεραι, καὶ λήθη τὰ γινόμενα παραδίδοται; "Εναυλα τὰ ύπομνήματα ἦν. Πάλιν εἶπω, πάλιν λαλήσω. Τί δφελος; Μᾶλλον δὲ διφελος. Καν γάρ μὴ πάντες ἀκούσωσι, οἱ τήμεσεις ἀκούσονται· καν μὴ οἱ τήμεσεις ἀκούσωσι, τὸ τρίτον μέρος· καν μὴ τὸ τρίτον, τὸ τέταρτον· καν μὴ τὸ τέταρτον, καν δέκα· καν μὴ δέκα, καν πέντε· καν μὴ πέντε, καν εἰς· καν μὴ εἰς·, ἔγω τὸν μισθὸν ἀπηρτισμένον ἔχω. Ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε· τὸ δὲ δῆμα τοῦ Θεοῦ μέρει εἰς τὸν αἰώνα.

γ'. Εἰδετε τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων τὴν εύτελειαν, εἰδετε τῆς δυναστείας τὸ ἐπίκτηρον; εἰδετε τὸν πλοῦτον, ὃν δει δραπέτην ἐκάλουν, ω δραπέτην δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνδροφόνον; Οὐ γάρ καταλιμπάνει τοὺς ἔχοντας μόνον, ἀλλὰ καὶ σφάζει αὐτούς· ὅταν γάρ τις αὐτὸν θεραπεύῃ, τότε μάλιστα αὐτὸν παραδίδωσι. Τί θεραπεύεις τὸν πλοῦτον τὸν σήμερον πρὸς σε, καὶ αὔριον πρὸς ἄλλον; τί θεραπεύεις πλοῦτον, τὸν μηδέποτε κατασχεθῆναι δυνάμενον; Βούλει θεραπεῦσαι αὐτόν; βούλει αὐτὸν κατασχεῖν; Μή κατορύξῃς αὐ-

^a Alii et Savil. δέξη, alii δείξη.

^b Καν μὴ εἰς deerat in edito Morel., sed habetur in mss. et in Savil.

Iantur : illic ex aspectu voluptas , hic ex lectione utilitas. Hortus uno in loco , Scripturæ ubique terrarum ; hortus tempestatum necessitati subditus est , Scripturæ et hyeme et aestate conantes solis , fructibus onustæ sunt. Attendamus igitur Scripturarum lectioni : nam si Scripturæ attendas, abigit illa mœrorem, voluptatem inserit tibi , malitiam tollit , virtutis radices roborat , nec sinit in negotiorum tumultu fluctuantium more turbari. Furit pelagus , tu vero cum tranquillitate navigas ; vice namque gubernatoris habes Scripturarum lectionem : hunc enim funiculum non abrumpit negotiorum tentatio. Quod autem non mentiar, res ipsæ testificantur. Ante dies aliquot obsessa fuit Ecclesia : venit exercitus, qui ignem oculis emittebat , neque tamen olivam marcidam reddidit : nudabantur enses , nemoque vulnus accepit : imperatoria ostia in anxietate versabantur , et Ecclesia in tuto posita erat , etiam si huc bellum eruperit. Hic quærebatur is , qui huc confugerat : illorumque suorem non formidantes adstitimus. Quare? Aderat nobis tutissimum pignus, nempe illud : *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam* (Matth. 16. 18). Ecclesiam dico, non locum tantum , sed mores : non muros ecclesiæ, sed leges Ecclesiæ. Cum confugeris in ecclesiam , non locum pete , sed animo transfuge. Ecclesia enim non murus et tectum , sed fides et vitæ ratio est.

Eutropius quomodo captus. — Ne dicas eum, qui proditus est, ab Ecclesia proditum esse : nisi destruisset ecclesiam, captus non fuisset. Ne dicas ipsum confugisse et proditum fuisse : non Ecclesia ipsum dimisit, sed ipse ecclesiam dimisit. Non intus proditus est, sed foris. Cur reliquit ecclesiam? Te servatum volebas? Altare complecti oportebat. Non hi muri, sed Dei providentia te tunc præstare poterat. Peccator eras? Non te Deus ideo respuit : non enim venit vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam (Matth. 9. 13). Meretrix salutem consequuta est, quia pedes apprehendit. Audistisne hodiernam lectionem? Hæc porro dico, ut nunquam dubites in Ecclesiam confugere. Mane in Ecclesia , et non proderis ab Ecclesia. Quod si fugeris ab Ecclesia , tunc Ecclesia in causa non erit. Nam si intus fueris, lupus non ingreditur ; sin exieris, a bellua capieris ; verum non cauta, sed pusillanimitas tua in causa erit. Nihil Ecclesiæ par est. Ne mihi commemores muros et arma : muri enim tempore deteruntur, Ecclesia vero nunquam senescit. Muros barbari demoliuntur, Ecclesiam ne dæmones quidem vincunt. Quod hæc non sint jactantiae verba, res ipsæ testantur. Quot Ecclesiam oppugnarunt, ipsique perierunt? Ecclesia vero cælos transcendit. Talis est Ecclesiæ magnitudo : vincit impugnata; insidiis appetita superat; contumelias affecta splendidior evadit; vulnera excipit, nec ulceribus cadit; agitata fluctibus non demergitur; procellis impedita naufragium non patitur; luctatur, nec prosternitur; pugilatu certat, nec vincitur. Cur ergo bellum permisit? Ut illa splendidius

tropæum erigeret. Aderatis illo die, ac vidistis quanta moverentur arma : militaris furor igne vehementior erat : nosque ad aulam imperatoriam properabamus. Sed quid? Per Dei gratiam nihil eorum nos terruit.

2. Vero Christiano nihil timendum. — Hæc porro dico, ut et vos imitemini. Cur non perterriti sumus? Quod nullum præsentium malorum formidaremus. Quid enim grave est? An mors? Nequaquam gravis est illa : citius enim ad tranquillum portum devonemus. An bonorum publicationes? *Nudus egressus sum de utero matris meæ, et nudus revertar* (Job 1. 21). Num exsilia? *Domini est terra, et plenitudo ejus* (Psalm. 23. 2). Num calumniæ? *Gaudete et exsultate, cum dixerint omne malum verbum adversum vos mentientes, quoniam merces vestra multa est in cælis* (Matth. 5. 12). Videbam gladios , et cælum cogitabam : exspectabam mortem, et in mentem veniebat resurrectio : has infimas ærumnas cernebam , et superna præmia numerabam : insidias observabam , et supernam coronam meditabar ; certaminum argumentum satis erat ad consolationem. Abducebar utique; sed id mihi contumelia non erat : una quippe contumelia est, peccatum. Licet enim te totus orbis contumelia afficerit, si eam tu tibi ipse non inferas, nequaquam contumelia affectus es. Proditio ea solum est, quæ ex conscientia procedit. Ne tuam prodas conscientiam et nemo te prodet. Abducebar , et videbam negotia; imo potius verba mea in negotia conversa, nempe concionem meam, quam verbis haberam, in foro per res ipsas denunciatam. Quam concionem? Eam quam semper dicebam. Insufflavit ventus, et folia dejicit. *Exsiccatum est fænum, et flos decidit* (Hesai. 40. 8). Abiit nox, et illuxit dies; rejecta est umbra, et apparuit veritas. Ascenderunt usque ad cælos, et descenderunt usque ad planitem. Fluctus enim, qui se in altum extulerant, per humana negotia depressi sunt. Quomodo? Doctrina erant ea , quæ gesta sunt. Et dicebam intra meipsum : An posteri hinc erudiantur? an duobus non transactis diebus hæc, quæ gesta sunt, oblivioni sunt tradita? Manentia erant illa monita. Rursus dicam, iterum loquar. Quæ hinc utilitas? Imo utilitas aderit. Licet enim non omnes audiant, pars saltem dimidia audiet; si nec dimidia pars, saltem tertia; si neque tertia, quarta; si non quarta pars, saltem decem; si non decem, quinque; si non quinque, saltem unus; si neque unus, ego paratam mercedem habeo. *Exsiccatum est fænum, et flos decidit: verbum autem Dei manet in æternum* (Hesai. 40. 8).

3. Divitiarum quis usus. — Vidistisne humanarum rerum vilitatem? vidistisne potentiae fragilitatem? vidistisne divitias, quas semper fugitivas dixeram , non modo fugitivas , sed etiam homicidas? Non enim solum se possidentes deserunt, sed etiam jugulant: cui enim quis eas studiose colit, tum maxime illæ cultorem suum produnt. Cur divitias colis, quæ hodie penes te sunt, cras penes alium? cur divitias colis, quæ nunquam retineri possunt? Vis eas colere ? vis iei-

nere? Ne defodias eas, sed in pauperum manus tradas. Feræ sunt divitiae: si retineantur, fugiunt; si dispergantur, manent. Nam *Dispersit*, inquit, *dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum* (*Psal. 111. 9*). Disperge, ut maneant: ne defodias, ne fugiant. Ubi nam sunt divitiae? ut placide interrogem eos, qui tunc abscesserunt. Hæc autem non exprobrans dico, neque ulcera refricans, absit, sed ut aliorum naufragia in portum vobis convertam. Cum milites, cum gladii aderant, cum urbs incendebatur, cum diadema¹ nihil poterat, cum purpura contumeliis afficiebatur, cum omnia furore plena erant, ubinam divitiae? ubi vasa argentea? ubi argentei lecti? ubi domestici? In fuga omnes. Ubi eunuchi? Omnes sese proripuerunt. Ubi amici? Larvas ponebant. Ubi domus? Claudebantur. Ubi pecuniae? Earum possessor aufugit. Et ubi tandem pecuniae? Defossæ sunt. Ubinam reconditæ? Num molestus vobis sum, num onerosus, dum semper dico, divitias eos, qui ipsis male utuntur, prodere? Venit tempus, quo verborum veritas ostenderetur. Quid eas retines, quæ in tentatione nihil te juvare possunt? Si quid habent virium, adsint tibi cum in necessitatem incideris: si tunc diffugiunt, cuinam tibi usui sunt? Ipsæ res testificantur. Quænam ex iis utilitas? Gladii acuti, mors imminens, exercitus furens, tot minarum exspectatio: divitiae vero nusquam comparent. Quo se subduxerunt illæ fugitivæ? Ipsæ tibi hæc omnia mala procurarunt, et in tempore necessitatis fugiunt. Quamquam me multi semper accusant, quod divites incessam: at illi pauperes semper incessunt. Ego vero semper incesso divites; non, inquam, divites, sed eos, qui male divitiis utuntur. Semper enim dico me non criminari divitem, sed rapaceum. Aliud dives, aliud rapax; aliud opulentus, aliud avarus. Res distingue, ne confundas ea, quæ commisceri non possunt. Dives es? Non prohibeo. Rapax es? Hoc do crimini. Tua possides? His fruare. Alienæ rapis? Non sileo. Vis me lapidare? Paratus sum sanguinem profundere, peccatum dumtaxat tuum prohibeo. Non euro odia, non bellum: una mihi cura est auditorum profectus. Filii mei sunt perinde divites atque pauperes: ambos enim eadem parturivit alius, iisdem ambo doloribus nati. Si itaque pauperem incessas, te arguo: non tantum est damnum pauperis, quantum divitis. Nam pauper non multum detrimenti patitur; in pecuniis enim laeditur: tu vero in anima laederis. Qui vult, cædat, lapidibus impetat, odio habeat: materia quippe coronarum insidiae sunt, præmiorum idem numerus, qui vulnerum.

4. *Solum peccatum laedere potest.* — Insidias igitur non timeo: unum timeo, peccatum. Ne me quis peccati arguere possit, et totus orbis me bello impetat. Hoc quippe bellum me splendidiorem efficit. Ita et vos instituere volo. Ne timatis insidias viri potentis², sed timete viam peccati. Homo te non laedet,

nisi tu te ipsum. Si peccatum non habeas, et innumer adsint gladii, te Deus eripiet; si peccatum habeas, et in paradyso fueris, inde excides. In paradyso erat Adam, et cecidit; in simo sedebat Job, et coronatus est. Quid illi profuit paradyso, quid huic obsuit simus? Illi nemo insidiabatur, et supplantatus est; huic diabolus insidiabatur, et coronatus est. Nonne facultates ejus abstulit? Sed pietatem non eripuit. Nonne filios ejus sustulit? Sed fidem non succussit. Nonne corpus ejus sauciat? Sed thesaurum non invenit. Nonne uxorem ejus armis instruxit? Sed militem non prostravit. Nonne tela sagittasque emisit? Sed ille vulnera non accepit. Machinas admovit, sed turrim non quassavit; fluctus induxit, sed navem non demersit. Hanc mihi legem servate, quæso, vestraque tangogenua, etsi non manu, saltem animo, lacrymasque fundo. Hanc mihi servate legem, et nemo vos laedet. Numquam beatum prædicetis divitem; neminem miserum dicatis nisi eum qui in peccato sit: beatum prædicate eum qui in justitia. Non enim natura rerum, sed mens hominum et hunc et illum talentum efficit. Numquam gladios timeas, nisi conscientia te accuset: numquam timeas in bello, si conscientia tua pura sit. Ubinam sunt ii, qui hinc abscesserunt? Nonne omnes demissi stabant? nonne qui in maxima dignitate constituti erant, tremebant illos? nonne venerabantur? Sed venit peccatum, et omnia prostrata sunt; famuli judices, adulatores carnifices effecti sunt; qui manus ejus osculabantur, ipsum ab ecclesia abripuerunt; qui heri manum ejus osculabatur, hodie inimicus illius est. Quare? Quia heri non vere illum diligebat. Venit tempus, et larvæ deprehensæ sunt. Annon heri manus osculabar, eumque servatorem, curatorem et beneficium vocabas? nonne laudes texebas innumeræ? Cur hodie accusas? Heri laudator, hodie accusator? heri laudes, hodie crimina offers? Quæ mutatio? quæ translatio?

5. At non ego talis: qui insidiis appetebat, patronus effectus sum. Innumeræ gravia passus, non pari retuli. Dominum meum imitor, qui in cruce dixit: *Dimitte eis: non enim sciunt quid faciunt* (*Luc. 23. 34*). Hæc autem dico, ne malorum vos suspicio corrumpat. Quot mutationes exsisterunt, ex quo civitati huic præfui, et nemo ad meliorem se frugem recipit? Cum autem dico, nemo, non omnes condeinno, absit. Non enim fieri potest, ut hoc pingue arvum, sementem recipiens, segetem non proferat: sed ego insatiabilis sum, nolo paucos, sed omnes salutem consequi. Si vel unus percat, ego perii: puto me pastorem illum imitari, qui cum non agiuta novem haberet oves, ad unam quæ erraverat accurrit (*Luc. 15. 4*). Quousque pecuniae? quousque argentum, quousque aurum, quousque vinum effusum? quousque famulorum adulaciones? quousque crateres coronati? quousque satanica convivia, diabolica operatione plena?

¹ Unus sic habet, *cum urbs incendebatur, cum intolerabilis furor, cum leges calcabantur, cum reges contemnabantur, cum diadema.*

² Hæc verba, ne timeatis insidias viri potentis, et so-

quentia, usque ad, si conscientia tua pura sit, quæ media circiter paginam absolvunt, in Editis et in MSS. bene multis desiderantur: sed habentur in Regio Codice 1903, et optime quadrant ad sensum.

τὸν, ἀλλὰ δῆς αὐτὸν εἰς τὰς χεῖρας τῶν πενήτων. Θηρίον ἔστιν ὁ πλοῦτος· ἐν μὲν κατέχηται, φεύγει· ἂν δὲ σκορπίζηται, μένει. Ἐσκέρπισε γάρ, φησιν, ἄδωκε τοῖς πένησιν, ηδικαστήρη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰώνα. Σκόρπισον, ἵνα μείνῃ· μὴ κατορύξῃς, ἵνα μὴ φύγῃ. Ποῦ ὁ πλοῦτος; ἡδέως ἂν ἐροίμην τοὺς ἀπελθόντας. Λέγω δὲ ταῦτα οὐκ ὑνειδίζων, μὴ γένοιτο, οὐδὲ ἀναξαίγων τὰ ἔλκη, ἀλλὰ τὰ ἔτέρων ναυάγια ύμεν λιμένα κατασκευάζων. "Οὐτε οἱ στρατιῶται, καὶ τὰ ἔιφη, δτε πόλις ἔκαίτο, δτε διάδημα^a οὐκ ἴσχυεν, δτε πορφύρα ὑβρίζετο, δτε μανίας πάντα ἔγεμε, ποῦ ὁ πλοῦτος; ποῦ τὰ ἀργυρώματα; ποῦ αἱ κλῖναι αἱ ἀργυραῖ; ποῦ οἱ οἰκέται; Πάντες ἐν φυγῇ. Ποῦ οἱ εὔνοῦχοι; Πάντες ἐδραπέτευσαν. Ποῦ οἱ φίλοι; Τὰ προσωπεῖα ἥλασσον. Ποῦ αἱ οἰκίαι; Ἀπεκλειστο· Ποῦ τὰ χρήματα; "Ἐφυγεν ὁ ἔχων αὐτά. Καὶ τὰ χρήματα ποῦ; Κατωρύγη. Ποῦ ἐκρύβη τοῦτο ὅλον; Μὴ φορτικός είμι, μὴ ἐπαχθῆς, αἱ λέγων, δτε ὁ πλοῦτος τοὺς κακῶς κεχρημένους προδίδωσιν; "Ηλθεν δὲ καιρὸς δεικνύς τῶν βημάτων τὴν ἀλήθειαν. Τί κατέχεις αὐτὸν, ἐν πειρασμῷ σε μηδὲν ὠφελοῦντα; Εἰ ἔχεις ἴσχυν, δταν ἐμπέσῃς εἰς ἀνάγκην, παρέστω σοι· εἰ δὲ τότε φεύγει, τί χρείαν αὐτοῦ ἔχεις; Αὐτὰ τὰ πράγματα μαρτυρεῖ. Τί τὸ ὄφελος; Ξέφη ἡ κονημένα, θάνατος ἀπειλούμενος, στρατόπεδον μαίνεται, προσδοκία ἀπειλῆς [389] τοσαύτης· καὶ δὲ πλοῦτος οὐδαμοῦ. Ποῦ ἔφυγεν ὁ δραπέτης; Αὐτός σοι κατεσκεύασε ταῦτα πάντα, καὶ ἐν καιρῷ ἀνάγκῃς φεύγει. Καίτοι πολλοὶ ἐγκαλοῦσι μοι αἱ λέγοντες, Κεκόλλησαι τοῖς πλουσίοις· καὶ γάρ καὶ ἐκεῖνοι αἱ κεκόλληται τοῖς πένησιν. Ἐγὼ δὲ κεκόλλημαι τοῖς πλουσίοις· οὐ τοῖς πλουσίοις δὲ, ἀλλὰ τοῖς κακῶς τῷ πλούτῳ κεχρημένοις. Ἄει γάρ λέγω, δτε οὐ τὸν πλούτον διαβάλλω, ἀλλὰ τὸν ἄρπαγα. "Άλλο δὲ πλούτος, καὶ ἄλλο ἄρπαξ· ἄλλο εὑπορος, καὶ ἄλλο πλεονέκτης. Διαίρει τὰ πράγματα, καὶ ἡ σύγχεε τὰ διαιρέτα. Πλοῦτος εἰ; Οὐ κωλύω. "Αρπαξ εἰ; Κατηγορῶ. "Εχεις τὰ σά; Ἀπόλαυε. Λαμβάνεις τὰ ἀλλοτρια; Οὐ σιγῶ. Θέλεις με λιθάσαι; "Ετοιμός είμι τὸ αἷμά μου ἐκχέειν, μόνον τὴν ἀμαρτίαν σου κωλύω. "Εμοὶ οὐ μέλει μίσος, οὐ μέλει μοι πόλεμος· ἐνδε δέ μοι μόνον μέλει, τῆς προκοπῆς τῶν ἀκούστων. Καὶ οἱ πλούσιοι ἐμὰ τέκνα, καὶ οἱ πένητες ἐμὰ τέκνα· ἡ αὐτὴ γαστὴρ ἀμφοτέρους ὕδινεν· αἱ αὐταὶ ὕδινες ἀμφοτέρους ἔτεκνον. "Λν τοίνυν κεκόλλησαι τῷ πένητι, κατηγορῶ σου· οὐ γάρ τοῦ πένητος τοσαύτη ζημία, δση τοῦ πλουσίου^b. "Ο μὲν γάρ πένης οὐδὲν μέγα ἀδικεῖται· εἰς χρήματα γάρ βλάπτεται· σὺ δὲ εἰς ψυχὴν βλάπτῃ. "Ο βουλόμενος ἀποτεμνέτω, ο βουλόμενος λιθαζέτω, ο βουλόμενος μισείτω· ὑποθῆκαι γάρ ἐμοὶ στεφάνων αἱ ἐπιβουλαῖ, καὶ ἀριθμὸς βραβείων τὰ τραύματα.

δ. Οὐ δέδοικα τοίνυν ἐπιβουλήν· ἔν δέδοικα μόνον, ἀμαρτίαν. Μὴ μέ τις ἐλέγῃ ἀμαρτάνοντα, καὶ ἡ οἰκουμένη πᾶσα πολεμεῖτω μοι. "Ο γάρ πόλεμος οὗτος λαμπρύτερόν με ἐργάζεται. Οὕτω καὶ οὐδας παιδεῦσαι βούλομαι. [Μὴ φοβηθῆτε ἐπιβουλήν δυνάστου^c, ἀλλὰ

^a Unus sic habet, δτε ἡ πόλις ἔκαίτο, δτε μανία ἀφόρητος, δτε νόμοι ἐπιτοῦντο, δτε βασιλεῖς κατεφρονοῦντο, δτε διάδημα.

^b Sic unus Regius optime. Editi et alii οὐ τοῦ πένητος δὲ τοσοῦτον τοῦ πλουσίου τὸ διάκημα.

^c Hec verba, μὴ φοβηθῆτε ἐπιβουλήν δυνάστου, et sequentia, usque ad ἐξν, τὸ συνειδός σου καθαρὸν ή, υπενίσ inclusimus, ut pote quae in multis cum editis tum manuscriptis non existent. Edit.

φοβηθῆτε ἀμαρτίας δύναμιν. "Ανθρωπός σε οὐ βλάψει, ἐὰν μὴ σὺ σεαυτὸν πλήξῃς. "Εὰν μὴ ἔχῃς ἀμαρτίαν, καὶ μυρία ἔιφη παρῇ, ἀρπάζει σε δ Θεός· ἐὰν δὲ ἔχῃς ἀμαρτίαν καὶ ἐν παραδείσῳ τοῖς, ἔκπιπτεις. "Ἐν παραδείσῳ τὸν δὲ Ἀδάμ, καὶ ἔπεσεν· ἐν κοπρᾷ τὸν δὲ Ἱών, καὶ ἐστεφανώθη. Τί ὠφέλησεν ἐκεῖνον δὲ παραδείσος; ή τι ἔβλαψε τοῦτον τὴν κοπρά; "Ἐκείνων οὐδεὶς ἐπεβούλευσεν, καὶ ὑπεσκελίσθη· τούτῳ δὲ διάδολος, καὶ ἐστεφανώθη. Οὐ τὰ χρήματα αὐτοῦ ἔλαβεν; Αλλὰ τὴν εύσένθειαν οὐχ ἐσύλησεν. Οὐ τοὺς παιδας αὐτοῦ ἤρπασεν; "Αλλὰ τὴν πίστιν οὐχ ἐσάλευσεν. Οὐ τὸ σῶμα αὐτοῦ διέρρηξεν; "Αλλὰ τὸν θησαυρὸν οὐχ εύρεν. Οὐ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ὑπλεσεν; "Αλλὰ τὸν στρατιώτην οὐχ ὑπετκελεῖσεν. Οὐχ ἔβαλε τόξα καὶ βέλη; "Αλλὰ τραύματα οὐκ ἐδέξατο. Προστῆγαγε μηχανήματα, ἀλλὰ τὸν πύργον οὐχ ἐσείσεν· ἐπῆγαγε κύματα, ἀλλὰ τὸ πλοῖον οὐ κατεπόντισε. Τοῦτον μοι τὸν νόμον τηρήσατε, παρακαλῶ, καὶ τῶν γονάτων ὄμῶν ἀπτομαι, εἰ καὶ μὴ χειρὶ, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ, καὶ δάκρυα ἐκχέω. Τοῦτον μοι τηρήσατε τὸν νόμον, καὶ οὐδεὶς οὐδας βλάπτει. Μηδέποτε μακαρίζετε πλούσιον μηδέποτε ταλανίζετε [εἰ μὴ τὸν] ἐν ἀμαρτίᾳ μακαρίζετε τὸν ἐν δικαιοσύνῃ Οὐ γάρ ἡ φύσις τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἡ γνώμη τῶν ἀνθρώπων καὶ τοῦτον κάκεΐνον ποιεῖ. Μηδέποτε φοβηθῆς ἔιφη, ἐὰν μὴ τὸ συνειδός σου κατηγορήσῃ· [390] μηδέποτε φοβηθῆς ἐν πολέμῳ, ἐὰν τὸ συνειδός σου καθαρὸν ή· [Ποῦ οἱ ἀπελθόντες; εἰπέ μοι. Οὐχὶ πάντες ὑπέκυπτον; οὐχὶ οἱ ἐν ἀρχῇ δυτες μεῖζον ἔτρεμον αὐτούς; οὐχὶ ἐθεράπευον; "Άλλ' ἦλθεν ἡ ἀμαρτία, καὶ πάντα τὴν γνώμην· καὶ οἱ θεράποντες δικασταὶ ἐγένοντο, οἱ κολακεύοντες δῆμοι· οἱ τὰς χεῖρας καταφιλοῦντες, αὐτοὶ αὐτὸν εἶλκον ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, καὶ δὲ τὴν χεῖρα καταφιλοῦν, σήμερον πολέμοις. Διὰ τι; "Οτι οὐτε χθὲς μετὰ ἀληθείας ἐφίλει. "Ηλθε γάρ δὲ καιρὸς, καὶ ἐλέγχη τὰ προσωπεῖα. Οὐ χθὲς τὰς χεῖρας κατεφίλεις, καὶ σωτῆρα ὄντος μαζες, καὶ κηδεμόνα, καὶ εὐεργέτην; οὐκ ἐγκώμια ὑφαινες μυρία; Διὰ τι σήμερον κατηγορεῖς; Χθὲς ἐπαινέτης, καὶ σήμερον κατηγορος; χθὲς ἐγκώμια, καὶ σήμερον ἐγκλήματα μιγνύεις; Τίς τη μεταβολή; τίς ἡ μετάστασις;

ε'. "Άλλ' οὐκ ἐγὼ τοιοῦτος· ἀλλ' ἐγὼ ἐπιβουλεύμενος, προστάτης ἐγενόμην. Μυρία ἔπαθον δεινὰ, καὶ οὐκ ἡμειψάμην. Τὸν γάρ Δεσπότην τὸν ἐμαυτοῦ μιμοῦμαι, δς ἐν τῷ σταυρῷ ἐλεγεν· "Αφες αὐτοῖς· οὐ γάρ οἴδασι τὶ ποιοῦσιν Ταῦτα δὲ λέγω, ἵνα μὴ τῇ ὑπονοίᾳ τῶν πονηρῶν παραφθείρησθε. Πόσαι μεταβολαὶ γεγόνασιν, ἐξ οὐ τῆς πολεως ἐπέστην, καὶ οὐδεὶς σωφρονίζεται; Οὐδεὶς δὲ ὅταν εἴπω, οὐ πάντων καταγινώσκω· μὴ γένοιτο. Οὐ γάρ ἔστι τὴν ἀρουραν ταύτην τὴν λιπαράν, δεξαμένην σπέρματα, μὴ καὶ στάχυν ἐνεγκεῖν· ἀλλ' ἐγὼ ἀκόρεστος είμι, οὐ βούλομαι δλίγους σωθῆναι, ἀλλὰ πάντας. Καν εἰς ἀπολειφθῆ ἀπολλύμενος, ἐγὼ ἀπόλλυμαι, καὶ οἶμαι τὸν ποιμένα ἐκεῖνον μιμεῖσθαι, δς ἐνενήκοντα ἐννέα εἶχε πρόβατα, καὶ ἐπὶ τὸ ἐν πεπλανημένον ἔδραμεν. Μέχρι πότε χρήματα; μέχρι πότε ἀργυρος· μέχρι πότε χρυσός; μέχρι πότε οἶνος ἐκχεόμενος; μέχρι πότε κολακεῖαι οἰκετῶν; μέχρι πότε κρατῆρες ἐστεμμένοι; μέχρι πότε συμπόσια σατανικὰ, καὶ διαβολικῆς γέμοντας ἐνεργείας;

Οὐκ οἰσθα, ὅτι ἀποδημία ὁ παρὼν βίος; Μή γάρ πολίτης εἰ; Ὁδίτης εἰ. Συνῆκας τί εἶπον; Ούκ εὶ πολίτης, ἀλλ' ὁδίτης εὶ καὶ ὁδοιπόρος. Μή εἴπης· "Ἐχω τὴν πόλιν, καὶ ἔχω τὴν δικαιοσύνην. Ούκ ἔχεις οὐδεὶς πόλιν. Ἡ πόλις ἀνω ἐστί. Τὰ παρόντα δῦνας ἐστιν. Ὁδεύομεν τοίνυν καθ' ἡμέραν, ἔως ἡ φύσις ἐπιτρέψῃ. "Ἐστι τις ἐν ὁδῷ χρήματα ἀποτιθέμενος· ἐστι τις ἐν ὁδῷ χρυσίον κατορύτων. "Οταν οὖν εἰσέλθῃς εἰς πανδοχεῖον, εἰπέ μοι, τὸ πανδοχεῖον καλλωπίζεις; Οὐχὶ, ἀλλ' ἐσθίεις καὶ πίνεις, καὶ ἐπείγῃ ἐξελθεῖν. Πανδοχεῖον ἐστιν ὁ παρὼν βίος. Εἰσῆλθομεν, καταλύομεν τὸν παρόντα βίον· σπουδάζωμεν ἐξελθεῖν μετὰ καλῆς ἀλπίδος, μηδὲν ἀφῶμεν ὥδε, ἵνα μὴ ἀπολέσωμεν ἐκεῖ. "Οταν εἰσέλθῃς εἰς τὸ πανδοχεῖον, τί λέγεις τῷ παιδί; Βλέπε ποῦ ἀποτίθῃς τὰ πράγματα, μή τι καταλείπῃς ἐνταῦθα, ἵνα μή τι ἀπόληται, μήτε μικρὸν, μήτε εὔτελες, ἵνα πάντα εἰς τὴν οἰκίαν ἀπενέγκωμεν. Οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ παρόντι βίῳ· βλέπωμεν ὡσπερ πανδοχεῖον τὸν βίον, καὶ μηδὲν ὥδε καταλείπωμεν ἐν τῷ πανδοχεῖῳ, ἀλλὰ πάντα εἰς τὴν μητρόπολιν ἀπενέγκωμεν. Ὁδίτης εὶ καὶ ὁδοιπόρος, μᾶλλον δὲ καὶ ὁδίτου εὐτελέστερος. Καὶ πῶς; ἐγὼ λέγω. Ὁ ὁδίτης οἶδε τὸ πότε εἰσέρχεται [391] εἰς τὸ πανδοχεῖον, καὶ πότε ἐκβαίνει· κύριος γάρ ἐστι τοῦ ἐξελθεῖν, ὡσπερ καὶ τοῦ εἰσέλθειν· ἐγὼ δὲ εἰσερχόμενος εἰς τὸ πανδοχεῖον, τουτέστιν, εἰς τὸν παρόντα βίον, πότε ἐξέρχομαι οὐκ οἶδα. Καὶ ἐνίστε παρασκευάζομαι πολὺοῦ χρόνου διατροφὰς, καὶ ὁ Δεσπότης παραχρῆμα καλεῖ με· "Ἄσφων, ἀηδοίμασας, τίνι ἔσται; Τῇ νυκτὶ γάρ ταῦτη λαμβάνουσι τὴν ψυχὴν σου. "Αδηλος ἡ ἔξοδος, ἀστατος ἡ κτῆσις, μυρίοις κρημνοῖς, πανταχθεν κύματα. Τί μαίνῃ περὶ τὰς σκιάς; τί ἀφεὶς τὴν ἀλήθειαν κατατρέχεις ἐπὶ τὰς σκιάς;

ς'. Ταῦτα λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, συνεχῆ τὴν δύνην ἔργαζόμενος, καὶ τὰ τραύματα καταστέλλων, καὶ οὐ διὰ τοὺς πεσόντας, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐστῶτας. Ἐκείνοις γάρ ἀπῆλθον. καὶ τέλος Ἐλαδον· οἱ δὲ ἐστῶτες ἐν ταῖς ἐκείνων συμφοραῖς ἀσφαλέστεροι γεγόνασι. Καὶ τί, φησί, ποιήσομεν; "Ἐν μόνον ποιήσον, μίσησον χρήματα, καὶ φίλεις σου τὴν ζωήν. Ρίψον τὰ δύτα, οὐ λέγω τὰ πάντα, ἀλλὰ τὰ περιττὰ περίκοφον. Τῶν ἀλλοτρίων μὴ ἐπιθύμει, τὴν χήραν μὴ γυμνώσῃς, τὸν δρφανὸν μὴ ἀρπάσῃς, τὴν οἰκίαν μὴ λάβῃς· οὐ λέγω πρόσωπα, ἀλλὰ πράγματα. Εἴ τινος δὲ ἐπιλαμβάνεται^a τὸ συνειδῆς, αὐτὸς αἴτιος, οὐχ ὁ ἐμὸς λόγος. Τί ἀρπάζεις, ὅπου φύδονος; "Αρπασον, ὅπου στέφανος. Μή ἀρπάζεις τὴν γῆν, ἀλλὰ τὸν οὐρανόν. Βιαστῶν ἐστιν η βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ βιασταὶ ἀρπάζονται αὐτήν. Τί ἀρπάζεις τὸν πένητα τὸν ἐγκαλοῦντα; "Αρπασον τὸν Χριστὸν τὸν ἐπαινοῦντα. Εἶδες ἀγνωμοσύνην καὶ μανίαν; "Αρπάζεις πένητα τὸν ἔχοντα δλίγον; "Ο Χριστὸς λέγει· Ἐμὲ ἀρπασον, χάριν σοι ἔχω τῆς ἀρπαγῆς· τὴν ἐμὴν βασιλείαν δρπασαι καὶ βιασαι. Τὴν κάτω βασιλείαν ἐὰν θελήσῃς δρπάσαι, μᾶλλον δὲ καὶ θελήσῃς ἐννοήσαι, κολάζῃ· τὴν ἀνω δὲ ἐὰν μὴ ἀρπάσῃς, τότε κολάσῃ. "Οπου τὰ βιωτικὰ, φύδονος ὅπου δὲ τὰ πνευματικὰ, ἀγάπη. Ταῦτα μελέτα καθ' ἐκάστην ἡμέραν, καὶ μὴ πάλιν ἰδῶν μετὰ δύο ἡμέρας ἀλλον ὄχηματι φερόμενον, σηρικὸν περιβεβλημένον ἴματιον, κορυφούμενον, θορυβηθῆς, ταραχθῆς. Μή ἐπαίνεις πλούσιον, ἀλλὰ τὸν ἐν δικαιοσύνῃ μόνον. Μή κάκιζε

^a Sic optime Savil. Morel. et Montf. ἐκλαμβανεται. Edit.

^b Sic μὴ ἐπαίνει omnes et Savil. Morel. νερο καὶ ἐπαίνει.

πένητα, ἀλλὰ μάθε τῶν πραγμάτων τὴν χρίσιν ἔχειν δρθῆν καὶ ἀδιάπτωτον.

Μή ἀπέχου Ἐκκλησίας· οὐδὲν γάρ Ἐκκλησίας ἱσχυρότερον. Ἡ ἐλπίς σου τῇ Ἐκκλησίᾳ, τῇ σωτηρίᾳ σου τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἡ καταψυγή σου τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τοῦ οὐρανοῦ ὑψηλοτέρα ἐστί, τῆς γῆς πλατυτέρα ἐστίν. Οὐδέποτε γηρᾶ, ἀεὶ δὲ ἀχμάζει. Διὰ τοῦτο τὸ στερβόν αὐτῆς καὶ ἀσάλευτον δηλοῦσσα ἡ Γραφὴ ὅρος αὐτὴν καλεῖ· τὸ διφθορον, αὐτὴν καλεῖ παρθένον· τὸ πολυτελές, βασίλισσαν αὐτὴν καλεῖ· τὸ συγγενές τὸ πρὸς τὸν Θεόν, θυγατέρα αὐτὴν καλεῖ· τὸ πολύγυρον, στείραν αὐτὴν καλεῖ τίκτουσαν ἐπτά· μυρία ὄνδρα, ἵνα παραστήσῃ αὐτῆς τὴν εὐγένειαν. "Ωσπέρ γάρ διεσπότης αὐτῆς πολλὰ ὄνδρα ἔχει· καὶ Πατήρ καλεῖται, καὶ δόδος καλεῖται, καὶ ζωὴ καλεῖται, καὶ φῶς καλεῖται, καὶ βραχίων καλεῖται, καὶ ἰλασμὸς καλεῖται, καὶ θεμέλιος καλεῖται, καὶ θύρα καλεῖται, καὶ ἀναμάρτητος καλεῖται, καὶ θησαυρὸς καλεῖται, καὶ Κύριος καλεῖται, καὶ Θεός καλεῖται, καὶ Γίδης καλεῖται, καὶ Μονογενῆς καλεῖται, καὶ μορφὴ Θεοῦ, καὶ εἰκὼν Θεοῦ καλεῖται· μὴ ἀρχεῖ ἐν δνομα [392] παραστῆσαι τὸ δόλον; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ διὰ τοῦτο μυρία ὄνδρα, ἵνα μάθωμεν τι περὶ Θεοῦ, καὶ μικρὸν. Οὕτω δὴ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ πολλὰ καλεῖται. Παρθένος λέγεται, καὶ μὴν πόρνη ἦν πρὸ τούτου· τὸ γάρ θαυμαστὸν τοῦ νυμφίου, δτι ἔλαβε πόρνην, καὶ ἐποίησε παρθένον. "Ω καινῶν καὶ παραδέξων πραγμάτων. Γάμος παρ' ἡμῖν παρθενίαν λύει, γάμος παρὰ Θεῷ παρθενίαν ἀνέστησε. Παρ' ἡμῖν τῇ οὖσα παρθένος, γαμουμένη, οὐχ ἐστι παρθένος παρὰ Χριστῷ τῇ οὖσα πόρνη, γαμουμένη, παρθένος γέγονεν.

ζ. Ἐρμηνεύετω διάρετικὸς τοῦτο μόνον, διεργαζόμενος τὴν ἀνω γέννησιν, καὶ λέγων· Πῶς ἐγέννησεν δι Πατήρ; Εἰπὲ αὐτῷ· Πῶς τῇ Ἐκκλησίᾳ, πόρνη οὖσα, παρθένος ἐγένετο; πῶς δὲ τῇ γεννήσατα, παρθένος ἔμεινε; Ζηλῶ γάρ ὑμᾶς Θεοῦ ζῆλῳ, δι Παῦλος φησιν ἡρμοσάμην γάρ ὑμᾶς ἐτὶ ἀνδρὶ παρθένορ διγνήν παραστῆσαι τῷ Χριστῷ. "Ω τοφία καὶ σύνεσις. Ζηλῶ γάρ ὑμᾶς Θεοῦ ζῆλῳ. Τί ἐστι τοῦτο; Ζηλῶ, λέγει. Ζηλοῖς, δι πνευματικός; Ζηλῶ γάρ, λέγει, ως ὁ Θεός. Καὶ Θεὸς ζηλοῖ; Ναὶ, ζηλοῖ, οὐ πάθει, ἀλλὰ ἀγάπη, καὶ ζηλοτυπία. Ζηλῶ γάρ ὑμᾶς Θεοῦ ζῆλῳ.

Εἶπω σοι, πῶς ζηλοῖ; Εἶδεν ὑπὸ δαιμόνων διαφθειρομένην τὴν γῆν, καὶ τὸν Γίδην αὐτοῦ ἐξέδωκε. Τὰ γάρ ρήματα ἐπὶ τοῦ Θεοῦ λεγόμενα οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει ισχύν· οἶον, ζηλεύει Θεός, δργίζεται Θεός, μετανοεῖ Θεός, μισεῖ Θεός. Τὰ ρήματα ταῦτα ἀνθρώπινα, ἀλλὰ τὰ νοήματα θεοπρεπῆ. Πῶς ζηλεύει Θεός; Ζηλῶ γάρ ὑμᾶς Θεοῦ ζῆλῳ. Ὁργίζεται Θεός; Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με. "Ωστε καὶ καθεύδει Θεός; Ἀράστηθι, ἵνα τὶ ὑπνοῖς, Κύριε; Μετανοεῖ Θεός; Μετενόησα, δτι ἐποίησα τὸν ἀρθρωπόν. Μισεῖ οὐ Θεός; Τὰς ἐορτὰς ὑμῶν καὶ τὰς γεομηρίας μισεῖ η ψυχὴ μου. Ἀλλὰ μὴ πρόστεχε τῇ εύτελειᾳ τῶν λέξεων· ἀλλὰ λάβε θεοπρεπῆ τὰ νοήματα. Ζηλεύει οὐ Θεός, ἀγαπᾷ γάρ. Ὁργίζεται ο Θεός, οὐ πάθει, ἀλλὰ τιμωρίᾳ καὶ κολάσει. Ὅπνοι Θεός, οὐ καθεύδων, ἀλλὰ μαχροθυμῶν. "Εκλεγε τὰς

^c Hæc est lectione Saviliiana, Benedictinianæ interpretationi consona. Morel. et Montf. καὶ ἀφθορον αὐτὴν καλεῖ, παρθένον. Edit.

Hæc vita peregrinatio. — Num nosti vitam præsentem esse peregrinationem? Numnam tu civis? Viator es. Intellexisti quid dixerim? Non es civis, sed viator et peregrinus. Ne dixeris: Ille et illam civitatem habeo. Nemo civitatem habet. Civitas sursum est. Præsentia via sunt. Quotidie igitur iter facimus, donec natura cursum perficit. Est qui in via pecunias recondat: est qui in via aurum defodiat. Ingressus diversorum, illudne exornas? Minime, sed comedis et bibis, atque hinc egredi festinas. Diversorum est vita præsens. Ingressi sumus, præsentem vitam finimus: euremus cum bona spe egredi, nihil hic relinquamus, ne illic nobis pereat. Ingressus in cauponam quid puer dicis? Vide quo loco res nostras deponis, ne quid hic relinquatur, ne quid quantumvis leve vel exiguum pereat, ut omnia domum reportemus. Sic et nos in præsenti vita: eam quasi cauponam respiciamus, nihilque hic relinquamus, sed omnia in metropolim reportemus. Viator es ac peregrinus, imo viatore vilior. Quomodo? ego dicam. Viator seit quando ingreditur diversorum, et quando egreditur: in ejus enim arbitrio est egressus, quemadmodum et ingressus; ego autem ingressus in diversorum, hoc est in præsentem vitam, quando egressurus sim ignoro. Atque interdum pro longo tempore alimenta paro, et Dominus repente me vocat: *Stulte, quæ parasti cuius erunt?* *Hac enim nocte accipient animam tuam* (*Luc. 12. 20*). Incertus exitus, instabilis possessio, sexcenta præcipitia, undique procellæ. Cur insanis circa umbras? cur reicta veritate ad umbras confugis?

6. Hæc dico, nec dicere desinam, dolorem infrens, et vulnera comprimens; idque non propter eos qui ceciderunt, sed propter eos qui supersunt. Illi namque abscesserunt, sineinde acceperunt: qui vero supersunt, eorum calamitatibus cautores evaserunt. Et quid, inquies, faciemus? Unum hoc facito, pecunias odio habeas, et vitam tuam diligas. Abjice facultates, non dico omnes, sed superfluas reseca. Aliena ne concupiscas, viduam ne exspolies, pupilli bona ne rapias, domum ne accipias: non personas dico, sed res. Si quem conscientia mordet, ipse in causa est, non meus sermo. Cur rapis, ubi invidia? Rape, ubi corona. Ne rapias terram, sed cælum. *Violentorum est regnum cælorum, et violenti rapiunt illud* (*Matth. 41. 12*). Quid rapis pauperem accusantem? Rape Christum laudantem. Vidisti improbitatem et insaniam? Rapis pauperem pauca possidentem? Christus dicit, Me rapito, rapinæ tibi gratiam habeo: regnum meum rapito, et vim facito. Terrenum regnum si rapere volueris, imo si id vel cogitaveris, supplicium lues: supernum vero si non rapueris, poenæ lues. Ubi mundana, ibi invidia: ubi vero spiritualia, ibi caritas. Hæc singulis diebus meditare; ne post biduum cernens alium curru vectum, serico induitum vestimento, sese efferentem, conturberis aut stupeas. Ne laudes¹ divitem, sed eum tantum qui in justitia

vivit. Pauperem ne vituperes, sed circa res omnes disce recto et incorrupto uti judicio.

Ecclesiæ laudes. — Ab ecclesia ne abstineas: nihil enim fortius Ecclesia. Spes tua Ecclesia, refugium tuum Ecclesia. Cælo excelsior et terra latior est illa. Numquam senescit, sed semper viget. Quamobrem ejus firmitatem stabilitatemque demonstrans Scriptura montem illam vocat; ejus incorruptionem appellat virginem; magnificientiam ejus reginæ nomine declarat; cognationem, quam cum Deo habet, filiæ voce indicat: propter numerosam prolem illam olim sterilem, nunc vocat eam, quæ peperit septem: sexcenta nomina, ut ejus nobilitatem indicet. Quemadmodum enim Dominus ejus multa habet nomina: nam pater vocatur, via, vita, lux, brachium, propitiatio, fundamentum, ostium, impeccabilis, thesaurus, dominus, Deus, filius, unigenitus, forma Dei, imago Dei: an sufficit nomen unum ad totum representandum? Nullo modo: ideoque innumera sunt nomina, ut de Deo vel tantillum ediscamus. Sic et Ecclesia multis vocatur nominibus. Virgo appellatur, quæ tamen prius meretrix erat: nam, quod in sposo mirabile est: accepit meretricem, et effecit virginem. O rem novam et admirabilem! Nuptiæ apud nos virginitatem solvunt, nuptiæ apud hunc virginitatem resuscitant. Apud nos quæ virgo erat, nupta, non est virgo; apud Christum quæ meretrix erat, nupta, virgo efficitur.

7. Hoc solum velim interpretetur haereticus, qui de superna generatione curiosius inquirit, ac dicit, Quomodo genuit Pater? Dic illi, Quomodo Ecclesia, quæ meretrix erat, virgo effecta est? quomodo illa, quæ genuit, virgo permanxit? *Æmulor enim vos Dei æmulatione*, inquit Paulus; *despondi enim vos uni viro, virginem castam exhibere Christo* (*2. Cor. 11. 2*). O sapientiam, et intelligentiam! *Æmulor enim vos Dei æmulatione*. Quid hoc est? *Æmulor*, inquit. *Æmularis tu*, qui spiritualis es? *Æmulor enim*, inquit, ut Deus. Ergone Deus æmulator? Etiam, æmulator, non animi morbo, sed caritate et zelotypia. *Æmulor enim vos Dei æmulatione*.

Affectus in Deo quomodo. Varia Christi nomina. — Dicam tibi quomodo æmulatur? Vedit terram a dæmonibus corruptam, et Filium suum tradidit. Verba quippe de Deo dicta non eadem sunt vi prædicta: exempli causa, æmulatur Deus, irascitur, pœnitentia in vetur, odit. Verba sunt humana, sed sensum habent Deo congruentem. Quomodo æmulatur Deus? *Æmulor enim vos Dei æmulatione*. Irascitur Deus? *Dominie, ne in furore tuo arguas me* (*Psal. 6. 1*). Itaque etiam dormit Deus? *Exsurge, quare obdormis, Domine* (*Psal. 43. 23*). Pœnitentia movetur Deus? *Pœnitet, inquit, me fecisse hominem* (*Gen. 6. 7*). Odio habet Deus? *Solemnitates vestras et neomienias odit anima mea* (*Hesai. 1. 14*). Verum ne verborum vilitatem spectes, sed sententias, ut Deum deceat, intellige. *Æmulatur Deus*, quippe qui diligit. Irascitur Deus, non animi motu, sed ultione et supplicio. Somnium capit Deus, non dormiens, sed diutius tolerans Di-

¹ Sic, *Ne laudes, omnes et savil.*; Morel, vero, *et lauda.*

ettones cum delectu accipe. Sic cum audieris Deum dignere, ne sectiones cogites, sed consubstantialitatem. Verba enim multa similia a nobis mutuatus est Deus, ut et nos ab illo mutuati sumus, ut id nobis sit honor.

8. Intellexisti quid dixerim? Attende sedulo, dilekte. Divina sunt nomina, et humana sunt nomina. A me accepit, et mihi dedit ipse. Da mihi tua, inquit, et accipe mea. Meorum opus habes verborum: non opus habeo ego, sed tu: quia enim substantia mea incorrupta est, tu autem homo es, corpori connexus, corporeas querens dictiones, ut tu, corpori connexus, a notis tibi verbis sententias quae te superant intelligas. Quænam accepit a me, quænam dedit mihi nomina? Ipse Deus est, et deum me vocavit: ibi natura rei, hic honor nominis. *Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes (Psal. 81. 6).* Hic verba sunt, illic rerum natura. Vocavit me deum, hoc enim me honore dignatus est: ille vocatus est homo, vocatus est filius hominis, vocatus est via, ostium, petra. Hæc a me accepit, illa vero sibi propria nomina dedit mihi. Cur vocatus est via? Ut discas nos per eum ad Patrem ascendere. Cur vocatus est petra? Ut ediscas sinceram simul et inconcessam fidem. Cur vocatus est fundamentum? Ut scias eum omnia portare. Cur vocatus est radix? Ut discas nos in ipso florere. Cur vocatus est pastor? Quia nos pascit. Cur vocatus est ovis? Quia pro nobis immolatus, factus est propitiatio. Cur vita? Quia nos mortuos suscitavit. Quare lux? Quia nos a tenebris liberavit. Cur brachium dicitur? Quia consubstantialis Patri. Quare verbum? Quia a Patre genitus. Quemadmodum enim verbum meum ab anima mea gignitur, sic et Filius a Patre genitus est. Cur vocatus est vestimentum? Quia ipso induitus sum in baptismo? Cur mensa? Quia ipsum comedo, dum fruor mysteriis. Quare dominus? Quia in ipso habito. Cur inhabitans dicitur? Quia templum ejus efficiuntur. Cur caput? Quia membrum ejus sum constitutus. Quare sponsus vocatus est? Quia in sponsam me concinnavit. Quare castus dicitur? Quia me virginem duxit. Cur dominus vocatur? Quia ancilla ejus sum.

9. Vide enim Ecclesiam, ut dicebam, quomodo aliquando sponsa sit, aliquando filia, interdum virgo, nonnumquam ancilla, modo regina, modo sterilis, aliquando mons, deinde paradies, interdum secunda, modo lily, aliquando fons: omnia est. Quam obrem his auditis, cave potes corporea illa esse: sed mentem tuam ad scopum dirige; corporea quippe talia esse non possunt. Verbi gratia: mons non est virgo; virgo non est sponsa; regina non est ancilla; Ecclesia hæc omnia est. Quare? Quia hæc non in corpore, sed in anima. Nam in corpore hæc contineri nequeunt: in anima vero magnum est pelagus. *Adstitit regina a dextris tuis (Psal. 44. 10).* Regina? Illa conculata et inops, quomodo facta est regina? quo ascendit? Sursum adstitit hæc regina. Quonodo? Quia rex factus est servus: non erat, sed factus est. Disce igitur quæ sunt divinitatis, et sapienter intellege quæ ad œconomiam spectant. Disce quis erat,

et quis propter te factus sit: ne res confundas, neque ejus erga nos benignitatis argumentum blasphemiae occasionem efficias. Sublimis erat, et haec haunilis; sublimis non loco, sed natura. Incorrupta et immortalis erat substantia, incorrupta natura, inegitabilis, invisibilis, incomprehensibilis, semper existens, eodem modo existens, transcendens angelos, supernis virtutibus superior, ratiocinia superans, mentem transcendens: videri non potest, credi solum potest. Angeli videbant et tremebant, Cherubim alas obtendebant præ metu. Respiciebat terram, et faciebat eam tremere: minabatur mari, et exsiccabat illud. Fluvios ex deserto educebat; montes statuit in pondere, et saltus in statera. Quomodo narrabo? quomodo declarabo? Magnitudinis ejus non est terminus, sapientiae ejus non est numerus, judicia ejus investigabilia, viæ ejus inscrutabiles. At ille tantus et talis, si tamen sine periculo dici potest, tantus et talis. Verum quid faciam? homo sum, et humane loquor; huiusmodi posse video linguam, veniam a Domino postulo. Non enim ex arrogancia his vocibus usus sum, sed ex infirmitatis penuria, et ex linguae nostræ natura. Propitius esto, Domine, non enim ex arrogantia hujusmodi voces usurpo, sed quod aliae non suppetant. Neque tamen in dictionis vilitate consisto, sed alis intelligentiæ ascendo. Tantus et talis. Hæc dico, ut ne dictionibus vel dictorum inopie immorans, tu quoque id ipsum facere discas. Quid miraris si id ego facio, quod et ipse facit, quando vult quidpiam indicare quod humana transehdat? Quoniam homines aliquotur, humanis utitur imaginibus, quæ quod dicitur satis quidem demonstrare non possunt, neque totam rei mensuram in medium adducere, sed ad auditorum infirmitatem sufficiunt.

10. Hic mentis contentionem adhibe, nec sermonis prolixitate fatiscas. Sicut enim cum appareat, non ut est videtur, neque nuda substantia appareat: (nemo enim vidit Deum, hoc ipsum scilicet quod ille est; nam licet attemperatione quadam appareret, Cherubim tremebant; attemperate descendit, et montes sumigant; attemperate descendit, et mare siccatur; attemperate descendit, et cælum commovetur: ac nisi attemperate descendisset, quis ferre potuisse?) ut enim non appareat id quod est, sed proficacitate ejus qui respicit: ideo aliquando senex appareat, aliquando juvenis, interdum in igne, interdum in aura, modo in aqua, modo in armis, non mutans substantiam, sed visum conformans ad subjectorum varietatem. Sic quoties vult quidpiam de seipso dicere, humanis utitur imaginibus. Exempli causa: ascendit in montem, *Et transfiguratus est ante eos, et resplenduit facies ejus sicut lux, vestimenta autem ejus facta sunt alba sicut nix (Matth. 17. 2).* Aliquatenus ipsis divinitatem suam aperuit, ostendit eis inhabitantem Deum, *Et transfiguratus est ante eos.* Attendite sermoni diligenter. Dicit: *Et transfiguratus est ante eos, et resplenderunt vestimenta ejus sicut lux, et vultus ejus sicut sol.* Quando dixi, Tantus et

λέξεις. Οὗτω καὶ ὅταν ἀκούσῃς, διε γεννᾶ Θεὸς, μὴ τμῆσιν νόμιζε, ἀλλὰ τὸ δμούσιον. Τὰ γὰρ φήματα ταῦτα πολλὰ παρ' ἡμῶν ἔχρησατο ὁ Θεὸς, καὶ ἡμεῖς παρ' αὐτοῦ, ἵνα τιμηθῶμεν.

η'. Συνῆκας τί εἶπον; Πρόσεχε μετὰ ἀκριβείας, ἀγαπητέ. Ὁνόματά ἐστι θεῖα, καὶ ὄνόματα ἀνθρώπινα. Ἐλαβε παρ' ἐμοῦ, καὶ ἔδωκέ μοι αὐτός. Διὸς μοι τὰ σὲ, καὶ λάβε τὰ ἑμά, λέγει. Τῶν ἔμῶν χρείαν ἔχεις· οὐκ ἔγω χρείαν ἔχω, ἀλλὰ σύ· ἐπειδὴ γάρ τὶ οὐσία μου ἀκήρατός ἐστι, σὺ δὲ ἀνθρωπος εἶ, σώματι συμπεπλεγμένος, σωματικὰς ζητῶν καὶ λέξεις, ἵνα σὺ, δὲ σώματι συμπεπλεγμένος, λαβὼν ἀπὸ τῶν παρὰ σὸν γνωρίμων φημάτων, νοήσῃς τὰ ὑπερβαίνοντά σε νόματα. Ποῖα Ἐλαβε παρ' ἐμοῦ, ποῖα δὲ ἔδωκέ μοι ὄνόματα; Αὐτὸς Θεός ἐστι, καὶ ἐμὲ θεὸν ἐκάλεσεν· ἐκεὶ φύσις πράγματος, ἐνταῦθα τιμὴ ὄνόματος. Ἔγω εἰκα· Θεοί ἐστε, καὶ νιοὶ Γύψιστου πάντες. Ρήματά [393] ἐστιν ἐνταῦθα, ἐκεὶ δὲ πραγμάτων φύσις. Ἐκάλεσέ με θεὸν, ἐτιμήθην γάρ. Ἐκλήθη αὐτὸς ἀνθρωπος, ἐκλήθη αὐτὸς Υἱὸς ἀνθρώπου, ἐκλήθη αὐτὸς ὁ δός, ἐκλήθη αὐτὸς θύρα, ἐκλήθη αὐτὸς πέτρα. Ταῦτα παρ' ἐμοῦ ἔλαβεν, ἐκεῖνα παρ' ἑαυτοῦ τὰ δήματα μοι ἔδωκε. Διὰ τί ἐκλήθη ὁ δός; "Ινα μάθης, ὅτι δὶς αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ἀνερχόμεθα. Διὰ τί ἐκλήθη πέτρα; "Ινα μάθης τὸ ἐπιτήδειον καὶ ἀσάλευτον τῆς πίστεως. Διὰ τί ἐκλήθη θεμέλιος; "Ινα μάθης, ὅτι πάντα βαστάζει. Διὰ τί ἐκλήθη δίζα; "Ινα μάθης, ὅτι ἐν αὐτῷ ἀνθίζει. Διὰ τί ἐκλήθη ποιμῆν; "Οτι τοῦτος νέμει. Διὰ τί ἐκλήθη πρόσδατον; "Οτι ὑπὲρ τῶν ἔμων ἐτύθη, καὶ ίλασμὸς ἐγένετο. Διὰ τί ἐκλήθη ζωὴ; "Οτι νεκροὺς δυτας τῷμας ἀνέστησε. Διὰ τί ἐκλήθη φῶς; "Οτι σκότους τῷμας ἀπῆλλαξε. Διὰ τί ἐκλήθη βραχίων; "Οτι δμούσιος ἐστι τῷ Πατρὶ. Διὰ τί ἐκλήθη Λόγος; "Οτι ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐτέχθη. "Ωσπερ γάρ ὁ λόγος ὁ ἔμδος ἀπὸ τῆς ψυχῆς μου γεννᾶται, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐτέχθη. Διὰ τί ἐκλήθη ίμάτιον; "Οτι ἐνδέδυμαι αὐτὸν βαπτισθεῖς. Διὰ τί ἐκλήθη τράπεζα; "Οτι ἐσθίω αὐτὸν ἀπολαύσας τῶν μυστηρίων. Διὰ τί ἐκλήθη οἶκος; "Οτι οἰκῶ ἐν αὐτῷ. Διὰ τί ἔνοικος; "Οτι ναὸς αὐτοῦ γινόμεθα. Διὰ τί ἐκλήθη κεφαλή; "Οτι μέλος αὐτοῦ κατέστην. Διὰ τί ἐκλήθη νυμφίος; "Οτι νύμφην με ἡρμόσατο. Διὰ τί ἐκλήθη ἀγνός; "Οτι παρθένον με ἔλαβε. Διὰ τί ἐκλήθη Δεσπότης; "Οτι δούλη αὐτοῦ είμι.

θ'. "Ορα γάρ τὴν Ἐκκλησίαν, ὥσπερ ἔλεγον, ὅτι ποτὲ νύμφη ἐστὶ, ποτὲ θυγάτηρ ἐστὶ, ποτὲ παρθένος ἐστὶ, ποτὲ δούλη ἐστὶ, ποτὲ βασίλισσά ἐστι, ποτὲ στείρα ἐστι, ποτὲ δρός ἐστι, ποτὲ παράδεισός ἐστι, ποτὲ πολυτόχος ἐστι, ποτὲ κρίνον ἐστι, ποτὲ πηγὴ ἐστι· πάντα ἐστι. Διὰ τοῦτο ἀκούσας ταῦτα, μὴ νόμιζε σωματικὰ εἶναι, παρακαλῶ· ἀλλὰ σύντειγόν σου τὴν διάνοιαν· τὰ γὰρ σωματικὰ τοιαῦτα εἶναι οὐ δύναται. Οἴδιν τι λέγω· τὸ δρός παρθένος οὐκ ἔστιν· τὴν παρθένος νύμφη οὐκ ἔστιν· τὴν βασίλισσα δούλη οὐκ ἔστιν· τὴν Ἐκκλησία πάντα ἐστι. Διὰ τί; "Οτι οὐκ ἐν σώματι ταῦτα, ἀλλὰ ἐν ψυχῇ. Ἐν μὲν γάρ σώματι ταῦτα ἐστενοχώρηται· ἐν δὲ ψυχῇ πολὺ ἔχει τὸ πέλαγος. Παρέστη τὴν βασίλισσαν ἐκ δεξιῶν σου. Βασίλισσα; "Η πεπατημένη, τὴν πτωχὴν, πῶς βασίλισσα ἔγενετο; καὶ ποῦ ἀνέβη; "Ανω παρέστη τὴν βασίλισσαν αὐτῇ. Πῶς; "Ἐπειδὴ δὲ Βασιλεὺς ἔγενετο δοῦλος· οὐκ ἦν, ἀλλ' ἔγενετο. Μάθε οὖν τὰ τῆς θεότητος, καὶ σοφίζου τὰ τῆς οἰκονομίας· μάθε τίς τὴν, καὶ τίς ἔγενετο διὰ τέ, καὶ μὴ σύγχεε τὰ πράγματα, μηδὲ τὴν

PATROL. GR. LII.

ὑπόθεσιν τῆς φιλανθρωπίας ἀφορμὴν ποιοῦ βλασφημίας. Τύψηλος ἦν, καὶ αὕτη ταπεινή· ὑψηλὸς οὐ τόπῳ, ἀλλὰ φύσει. Ἀκήρατος ἦν, ἀνώλεθρος τὴν οὐσίαν, ἀφθαρτος ἦν τὴν φύσιν, ἀπερινόητος, ἀδρατος, ἀκατάληπτος, ἀεὶ δὲ, ὡσαύτως δὲ, ὑπερβαίνων ἀγγέλους, ἀνώτερος τῶν δινῶν δυνάμεων, νικῶν λογισμὸν, ὑπερβαίνων διάνοιαν, διφθῆραι μὴ δυνάμενος, πιστευθῆναι δὲ μόνον. "Ἄγγελοι ἔβλεπον καὶ ἔτρεμον, τὰ Χερουβίμ τὰς πτέρυγας ἐπέβαλλον, πάντα ἐν φόβῳ. Ἐπέβλεπεν ἐπὶ τὴν γῆν, [594] καὶ ἐποίει αὐτὴν τρέμειν· τὴν πάλιν τὴν θαλάσσην, καὶ ἐξήρανεν αὐτὴν ποταμοὺς ἐξ ἐρήμου· τὰ δοῃ ἐστησε σταθμῷ καὶ τὰς νάπας, ζυγῷ. Πῶς εἶπω; πῶς παραστήσω; "Η μεγαλωσύνη αὐτοῦ πέρας οὐκ ἔχει, τὴν σοφίαν αὐτοῦ ἀριθμὸν οὐκ ἔχει, τὰ κρίματα αὐτοῦ ἀνεξιχνίαστα, αἱ τοῖς αὐτοῦ ἀνεξερεύνητοι. "Άλλ' οὗτος ὁ τοσοῦτος καὶ τηλικοῦτος, εἰς ἀσφαλὲς καὶ τοῦτο εἰπεῖν, τοσοῦτος καὶ τηλικοῦτος. "Άλλὰ τί πάθω; ἀνθρωπός είμι, καὶ ἀνθρωπικῶς διαλέγομαι· πηλίνην κέκτημαι γλῶσσαν, συγγνώμην αἰτῶ παρὰ τοῦ Δεσπότου. Οὐ γάρ ἐξ ἀπονοίσας ταῖς λέξεσι ταύταις κέχρηματα, ἀλλὰ δι' ἀπορίαν τῆς ἀσθενείας, καὶ τῆς φύσεως τῆς γλώττης τῆς ἡμετέρας. "Πλεως ἔσσο, Δέσποτα, οὐ γάρ ἀπονοίσας κέχρημένος ταύτας λέγω τὰς λέξεις, ἀλλ' οὐκ ἔχω ἄλλας· οὐ μὴ οὐδὲ ἵσταμαι ἐν τῇ εὔτελει τῆς λέξεως, ἀλλὰ ἀναβαίνω τῷ πτερῷ τοῦ νοήματος. "Ο τοσοῦτος καὶ τηλικοῦτος. Ταῦτα λέγω, ἵνα μὴ ταῖς λέξεσι παραμένων, μηδὲ τῇ πτωχείᾳ τῶν λεγόμενων, μάθης καὶ αὐτὸς τοῦτο ποιεῖν. Τί θαυμάζεις, εἰ ἐγὼ τοῦτο ποῶ, δηπουγε καὶ αὐτὸς, ὅταν βούληται τι παραστῆσαι ὑπερβαίνων τὰ ἀνθρώπινα; Ἐπειδὴ ἀνθρώποις διαλέγεται, καὶ ἀνθρωπίναις κέχρηται εἰκόσιν, οὐκ ἀρκούσαις μὲν παραστῆσαι τὸ λεγόμενον, οὐδὲ δυναμέναις δὲ διότι μέτρον ἀγαγεῖν εἰς τὸ μέσον, ἀρκούσαις δὲ τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ἀκούόντων.

ι'. Σύντεινον σαυτὸν, μὴ ἀπόκαμνε δὲ τοῦ λόγου μηχανομένου. "Ωσπερ γάρ ὅταν φαίνηται, οὐχ ὥσπερ ἐστὶ φαίνεται, οὐδὲ γυμνὴ τὴν οὐσία φαίνεται· (οὐδεὶς γάρ εἶδε θεὸν, αὐτὸς ὁ ἐστιν· τῇ γάρ συγκαταβάτει, καὶ τὰ Χερουβίμ ἔτρεμεν· συγκατέβη, καὶ τὰ δρῦ καπνίζεται· συγκατέβη, καὶ τὴν θάλασσαν ξηραίνεται· συγκατέβη, καὶ ὁ οὐρανὸς σαλεύεται· καὶ εἰ μὴ συγκατέβη, τίς ἂν ἤγεγκεν;) ὥσπερ οὖν οὐ φαίνεται ὥσπερ ἐστὶν, ἀλλ' ὁ δύναται δὲ δρῶν ιδεῖν· διὰ τοῦτο ποτὲ μὲν παλαιὸς φαίνεται, ποτὲ δὲ νέος, ποτὲ δὲ ἐν πυρὶ, ποτὲ δὲ ἐν αὔρᾳ, ποτὲ δὲ ἐν ὕδατι, ποτὲ δὲ ἐν ὅπλοις, οὐ μεταβάλλων τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ σχηματίζων τὸν δύντιν πρὸς τὴν ποικιλίαν τῶν ὑποκειμένων. Οὕτω δὴ καὶ ὅταν βούληται τι περὶ αὐτοῦ εἰπεῖν, ἀνθρωπίναις εἰκόσι τέχρηται. Οἶδαν τι λέγω· ἀνέδη εἰς τὸ δρός, Καὶ μετεμορφώθη ἐμπροσθετ αὐτῶν, καὶ ἐλαμψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς τὸ φῶς, τὰ δὲ ίμάτια αὐτοῦ ἐγένοντο λευκὰ ὡσεὶ χιών. Παρήνοιξε, φησίν, δλίγον τὴν θεότητος, ἔδειξεν αὐτοῖς τὸν ἐνοικοῦντα θεόν, Καὶ μετεμορφώθη ἐμπροσθετ αὐτῶν. Προσέχετε μετὰ ἀκριβείας τῷ λόγῳ. Λέγει, Καὶ μετεμορφώθη ἐμπροσθετ αὐτῶν, καὶ ἐλαμψε τὰ ίμάτια αὐτοῦ ὡς τὸ φῶς, καὶ τὴν δψις ὡς τὸ ἥλιος. Ἐπειδὴ εἶπον, Τοσοῦτος καὶ τηλικοῦτος, καὶ εἶπον α, "Πλεώς μοι γενοῦ, Δέσποτα (οὐ γάρ ἐναπο-

^a Verba τοσοῦτος... εἶπον, a Morellu omissa, ex iuse. supplementur.

μένω τῇ λέξει, ἀλλ' ἀπορῶ, καὶ οὐχ ἔχω διλῆν λέξιν συγτίθεμένην), θέλω σε μαθεῖν, ὅτι ἀπὸ τῆς Γραφῆς τοῦτο ἐπαιδεύθην. Ἡθέλησεν οὖν δεῖξαι τὴν λαμπτηδόνα αὐτοῦ ὁ εὐαγγελιστής, καὶ λέγει, Ἐλαμψε. [395] Πῶς ἔλαμψεν; εἰπέ μοι. Σφοδρῶς. Καὶ πῶς λέγεις; Ὡς ὁ ἥλιος. Ὡς ὁ ἥλιος, λέγεις; Μαὶ διὰ τί; Διότι οὐχ ἔχω ἄλλο ἀστρον φαιδρότερον. Καὶ λευκὸς ἦν Ὡς χιών; Διὰ τί, Ὡς χιών; Διότι οὐκ ἔχω ἄλλην ὄλην λευκοτέραν. Ὅτι γάρ οὐχ οὕτως ἔλαμψεν, ἀπὸ τοῦ ἔξης δείκνυται. Καὶ ἐπεσον χαμαὶ οἱ μαθηταί. Εἰ ὡς ὁ ἥλιος ἔλαμψεν, οὐχ ἀν ἐπιπτον οἱ μαθηταί· ἥλιον γάρ ἔβλεπον καθ' ἡμέραν, καὶ οὐκ ἐπιπτον ἀλλ' ἐπειδὴ ὑπὲρ τὸν ἥλιον ἔλαμψε, καὶ ὑπὲρ τὴν χιόνα, διὰ τοῦτο μὴ φέροντες τὴν λαμπτηδόνα, κατέπεσον.

ια'. Εἰπέ μοι οὖν, ὡς εὐαγγελιστὴ, ὑπὲρ τὸν ἥλιον ἔλαμψε, καὶ σὺ λέγεις· Ὡς ὁ ἥλιος; Ναὶ· γνώριμόν σοι θέλων ποιῆσαι τὸ φῶς, οὐχ ἔχω ἄλλο ἀστρον μεῖζον, οὐχ ἔχω ἄλλην εἰκόνα τὴν ἐν τοῖς ἀστροις βασιλεύουσαν. Ταῦτα εἶπον, ἵνα μὴ τῇ εὐτελείᾳ τῆς λέξεως ἐναπομείνῃς. Ἐδειξά σοι τὸ πτῶμα τῶν μαθητῶν. Ἐπεσον χαμαὶ, καὶ ἐκαρύθησαν καὶ κατεχύννυντο. Ἀνάστητε, λέγει, καὶ ἡγειρέσθε αὐτοὺς, καὶ ἡσαν βεβαρημένοι. Τὴν γάρ ὑπερβολὴν τῆς λαμπτηδόνος οὐκ ἔγεγκαν, ἀλλὰ κάρος ἔλαβε τοὺς ἔφθαλμούς αὐτῶν· οὕτω τὸ φαινόμενον φῶς ὑπὲρ τὸν ἥλιον ἦν. Εἴπε δὲ ὁ εὐαγγελιστής, Ὡς ὁ ἥλιος^a, ἐπειδὴ τὸ ἀστρον τοῦτο γνώριμον ἡμῖν ἐστι, καὶ ἐν ὑπερβολῇ τῶν λοιπῶν ἀστρων ἀπάντων. Ἄλλ', ἔπειρ ἔλεγον, ὁ τοσοῦτος καὶ τρικοῦτος ἐπειθύμησε πόρνης. Πόρνης ἐπειθύμει ὁ Θεός; Ναὶ, πόρνης^b τῆς φύσεως ἡμετέρας λέγω. Πόρνης ἐπειθύμει ὁ Θεός; Καὶ ἀνθρωπος μὲν, ἐὰν ἐπιθυμήσῃ πόρνης, καταδικάζεται, Θεός δὲ πόρνης ἐπιθυμεῖ; Καὶ πάνυ. Πάλιν ἀνθρωπος ἐπιθυμεῖ τὸ πόρνης, ἵνα γένηται πόρνος. Θεός δὲ ἐπιθυμεῖ πόρνης, ἵνα τὴν πόρνην παρθένον ἐργάσηται· ὥστε ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου, διπλεῖα τῆς ἐπιθυμουμένης· ἡ δὲ ἐπιθυμία τοῦ Θεοῦ, σωτηρία τῇ ἐπιθυμουμένῃ. Ὁ τοσοῦτος καὶ τρικοῦτος ἐπειθύμησε πόρνης; Καὶ τί; Ἶνα γένηται ὁ νυμφίος. Τί ποιεῖ; Οὐ πέμπει πρᾶς αὐτὴν οὐδένα τῶν δούλων, οὐ πέμπει τὸν ἄγγελον πρᾶς πόρνην, οὐ πέμπει ἀρχάγγελον, οὐ πέμπει τὰ Χερουθίμ, οὐ πέμπει τὰ Σεραφίμ· ἀλλ' αὐτὸς παραγίνεται ὁ ἔρων. Πάλιν ἔρωτα ἀκούσας, μὴ αἰσθητὸν νόμιζε. Ἐκλεγε τὰ νομίματα ἀπὸ τῶν λέξεων, καθάπερ ἀρίστη μέλιττα ἐφιπταμένη τοῖς ἀνθεσι, καὶ τὸ κηρύκον λαμβάνουσα, τὰς δὲ βιτάνας ἔντα. Ἐπειθύμησε πόρνης^c καὶ τί ποιεῖ; Οὐκ ἀνάγει αὐτὴν ἀνω· οὐ γάρ ἔθιοτο πόρνην εἰς τὴν οὐρανὸν ἀγαγεῖν, ἀλλὰ καταβαίνει αὐτὸς κάτω. Ἐπειδὴ αὐτὴ οὐκ τδύνατο ἀναβῆναι ἀνω, αὐτὸς κατέβη κάτω. Πρὸς τὴν πόρνην ἔρχεται, καὶ οὐκ αἰσθύνεται· ἔρχεται εἰς τὴν καλύβην αὐτῆς. Ὁρῆ αὐτὴν μεθύουσαν. Καὶ πῶς ἔρχεται; Οὐ γυμνῇ τῇ οὐσίᾳ, ἀλλὰ γίνεται, ὅπερ ἦν ἡ πόρνη. οὐ τῇ γνώμῃ. ἀλλὰ τῇ φύσει γίνεται τοῦτο. ἵνα μὴ ιδοῦσα αὐτὸν πτοηθῇ, ἵνα μὴ ἀποπηδήσῃ, ἵνα μὴ φύγῃ. ἔρχεται πρὸς τὴν πόρνην, καὶ γίνεται ἀνθρωπος. Καὶ πῶς γίνεται; Εἰς μήτραν κυαφορεῖται, αἰδεῖται κατὰ μικρὸν, καὶ ἔρχεται τὴν ὁδὸν τῆς ἡλικίας τῆς ἐμῆς. Τίς; Ἡ οἰνονομία, οὐχ ἡ θεότης· ἡ [396] τοῦ δούλου μορφή, οὐχ ἡ τοῦ Δεσπότου· ἡ σάρξ ἡ ἐμή, οὐχ ἡ οὐσία ἡ κε-

νου· αἰδεῖται κατὰ μικρὸν, καὶ μίγνυται ἀνθρώποις. καίτοι εὔρισκει αὐτὴν ἐλκῶν γέμουσαν, ἐκτεθηρωμένην, ὑπὸ δαιμόνων πεφορτισμένην· καὶ τί ποιεῖ; Προσέρχεται αὐτῇ. Εἶδεν ἔκεινη καὶ ἔφυγε. Καλεῖ μάγους. Τί φοβεῖσθε; Οὐκ εἰμὶ κριτής, ἀλλ' Ιατρός· Οὐκ ἥλιος ἵτα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵτα σώσω τὸν κόσμον. Καλεῖ εὐθέως μάγους. Ὡς καινῶν καὶ παραδέξων πραγμάτων. Αἱ ἀπαρχαὶ εὐθέως μάγοι. Κεῖται ἐν φάτνῃ ὁ τὴν οικουμένην βαστάζων, καὶ ἐταργάνωται ὁ πάντα περιέπων. Κεῖται ὁ ναὸς, καὶ ἐνοικεῖ ὁ Θεός. Καὶ ἔρχονται μάγοι, καὶ προσκυνοῦσιν εὐθέως· ἔρχεται τελώνης, καὶ γίνεται εὐαγγελιστής· ἔρχεται πόρνη, καὶ γίνεται παρθένος· ἔρχεται Χαναναῖς, καὶ ἀπολαύει φιλανθρωπίας. Τοῦτο ἔρωντος, τὸ μὴ ἀπαιτῆσαι εὐθύνας ἀμαρτημάτων, ἀλλὰ συγχωρῆσαι παρανομήματα πλημμελημάτων. Καὶ τί ποιεῖ; Λαμβάνει αὐτὴν, ἀρμόζεται αὐτὴν. Καὶ τί αὐτῇ δίδωσι; Δαχτύλιον. Ποῖον; Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀγίου. Λέγει Παῦλος· Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν Θεός, ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς, καὶ δοὺς τὸν ἀρραβώνα τοῦ Πνεύματος. Πνεῦμα αὐτῇ δίδωσιν. Εἰτά φησιν· Οὐκ εἰς παράδεισόν σε ἐφύτευσα; Λέγει· Ναὶ. Καὶ πῶς ἔξεπεσες ἔκειθεν; Ἡλθεν ὁ διάδολος, καὶ ἔλαβε με ἀπὸ τοῦ παραδείσου. Ἐφυτεύθης ἐν τῷ παραδείσῳ, καὶ ἔβαλε σε ἔξω· ἵδου φυτεύω σε ἐν ἐμαυτῷ, ἐγὼ σε βαστάζω. Πῶς; Οὐ τολμᾷ· ἔμοι προσελθεῖν. Οὐδὲ εἰς τὸν οὐρανὸν σε ἀνάγω· ἀλλὰ μεῖζον ἐνταῦθα τοῦ οὐρανοῦ· ἐν ἐμαυτῷ τῷ Δεσπότῃ τοῦ οὐρανοῦ βαστάζω σε. Ποιμήν βαστάζει, καὶ ὁ λύκος οὐκέτι ἔρχεται· μᾶλλον δὲ ἀφῶ αὐτὸν καὶ προσελθεῖν. Καὶ βαστάζει τὴν ἡμετέραν φύσιν· καὶ προσέρχεται ὁ διάδολος, καὶ ἥτταται. Εφύτευσά σε ἐν ἐμαυτῷ. Διὰ τοῦτο λέγει, Ἐγὼ η ρίζα, ὑμεῖς τὰ κλήματα· καὶ ἐφύτευσεν αὐτὴν ἐν ἐμαυτῷ. Καὶ τί λοιπόν; Ἄλλα ἀμαρτωλός εἰμι, φησί, καὶ ἀκάθαρτος. Μή σοι μελέτω, Ιατρός εἰμι. Οἶδα τὸ σκεῦος τὸ ἔμδον, οἶδα πῶς διεστράφη. Πήλινον ἦν πρὸ τούτου, καὶ διεστράφη. Ἀνυπλάττω αὐτὸν διάδικτοροῦ παλιγγενεσίας, καὶ παραδίδωμι αὐτὸν τῷ πυρί. Ὁρα γάρ· ἔλαβε χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐποίησε τὸν ἀνθρωπὸν· ἐπλάσεν αὐτὸν. Ἡλθεν ὁ διάδολος, διέστρεψεν αὐτὸν. Ἡλθεν αὐτὸς, ἔλαβε πάλιν, ἀνεφύρασεν αὐτὸν, ἀνεχώντας αὐτὸν ἐν τῷ βαπτίσματι, ἀλλ' οὐκ ἀφῆκεν αὐτῷ πήλινον εἶναι τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐποίησεν αὐτὸν διστράχινον. Παρέδωκε τὸν πηλὸν τῷ πυρὶ τοῦ Πνεύματος· Αὐτὸς ὁ ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, καὶ πυρί· ἐν ὅδατι, ἵνα ἀναπλάσθῃ· ἐν πυρὶ, ἵνα στρεωθῇ. Διὰ τοῦτο ὁ Προφήτης ἀνωθεν προαγορεύων ἔλεγεν· Ὡς σκεύη κεραμέως συντρίψεις αὐτούς. Οὐκ εἰπεν, ὡς σκεύη διστράχινα, ἀλλαζότας κέκτηται· Εστι γάρ σκεύη κεραμέως ἐκείνα, ἀλλαζότας κέκτηται ὁ κεραμεὺς ἐν τῷ τροχῷ· ἀλλὰ τὰ σκεύη τοῦ κεραμέως πήλινα, τὰ δὲ τμέτερα διστράχινα. Προαναψωντὸν οὖν τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναχώνευσιν, Ὡς σκεύη, φησί, κεραμέως συντρίψεις αὐτούς. Ἀναπλάττει, λέγει, καὶ γωνεύει. Καταβαίνω εἰς τὸ βάπτισμα, καὶ ἀναπλάττεται μου τὸ σχῆμα, καὶ ἀναγωνεύει τοῦ Πνεύματος τὸ πῦρ, καὶ γίνεται διστράχινον. Ὅτι δὲ οὐ κόμπος τὰ ρήματα, ἀκούσον τοῦ Ἰώβ· [397] Ἐποίησε δὲ ἡμᾶς πηλόν· δὲ Παῦλος· Ἐχούτες δὲ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐδιστράχιστοις σκεύεσιν. Ἄλλα διέπει διστράχου ἰσχύν. Οὐ γάρ πυρὶ ὕπηται,

^a Sic MSS. Edit. ὑπὲρ τὸν ἥλιον.

^b Savil. πάνω. Ἀνθρ. μὲν γάρ ἐπιθυμεῖ.

^c Savil. ἐμαυτῷ. Πῶς; Ε. σ. β. οὐ τολ-

talis, et dixi etiam¹, Propitius esto mihi, Domine (non enim in hac dictione perso, sed hæreo, nec habeo aliam compositam loquendi formam), volo discas, me a Scriptura hoc edoctum esse. Ejus ergo splendorem declarare voluit evangelista, dicitque, *Resplenduit*. Quomodo resplenduit, dic mihi. Vehementer. Quo pacto dicis? *Sicut sol. Sicut sol*, dicis? Etiam. Quare? Quia nullum aliud splendidius astrum dicendum habeo. Et albus erat *Sicut nix*. Quare, *Sicut nix?* Quia nulla alia suppetit candidior materia. Nam quod non ad eum modum splenduerit, ex sequentibus ostenditur. Et ceciderunt in terram discipuli. Si resplenduisse sicut sol, non cecidissent discipuli (*Matth. 17. 6*): nam solem quotidie videbant, neque cadebant: sed quia plus quam sol, et plus quam nix resplenduit, ideo splendorem non ferentes ceciderunt.

11. Exempla nulla Deo digna. — Dic ergo mihi, o evangelista, plus quam sol resulsi, et tu dicas, *Sicut sol?* Etiam; cum tibi lucem illam repræsentare volo, nullum astrum majus habeo, non aliam imaginem inter astra regnante. Hæc dixi, ut ne in dictionis tenuitate consistas. Lapsum discipulorum ostendi. Cederunt in terram, sopore oppressi et aggravatisunt. *Surgite* (*Ib. v. 7*), inquit, et excitavit eos, aggravati erant. Splendoris quippe vehementiam non tollerant, sed sopor occupaverat oculos eorum: ha nempe lux illa splendens solem superahat. Dixit autem evangelista, *Sicut sol*, quia hoc astrum notum nobis est, ut alia astra superans. Verum, ut dicebam, ille tantus et talis meretricem concupivit. An meretricem concupiscit Deus? Etiam meretricem: naturam dico nostram. Meretricemne concupiscit Deus? Homo quidem si meretricem concupiscat, damnatur, et Deus meretricem concupiscit? Sane quidem. Homo meretricem concupiscit, ut fornicarius efficiatur; Deus vero meretricem concupiseit, ut eam virginem efficiat: itaque concupiscentia hominis, concupitæ pernicies est; concupiscentia vero Dei, est concupitæ salus. Tantus ac talis meretricem concupivit? Quare? Ut fieret sponsus. Quid vero facit? Non mittit ad eam aliquem servorum, non mittit angelum ad meretricem, non archangelum, non Cherubim vel Seraphim: sed ipse amator accedit. Rursum cum audis amorem, ne putas eum esse qui sub sensu cadit. Delectum habe sententiarum in verbis, quemadmodum optima apis, quæ ad flores advolat, et favum accipit, herbasque relinquit. Meretricem concupivit. et quid facit? Non sursum eam ducit: nolle enim meretricem in cælum adducere, sed ille descendit. Quia illa non poterat sursum ascendere, ipse deorsum properat. Ad meretricem ingreditur, nec erubescit: in ejus latibulum intrat. Videt eam ebriam. Et quomodo venit? Non nuda substantia; sed id efficitur, quod erat meretricix, non voluntate et proposito, sed natura, ne videns eum perturbaretur, ne resiliret, aut fugeret. Venit ad meretricem, et ef-

¹ Morel. haec verba, *tantus et talis*, et *dixi etiam*, omiserat, ex MSS. et Savil. sup. lector.

sicitur homo. Et quomodo efficitur? Gestatur in utero, paulatim crescit, venitque in viam ætatis meæ. Quisnam? Æconomia, non divinitas: servi forma, non Domini: caro mea, non substantia ejus: crescit paulatim, et cum hominibus miscetur: etsi invenit eam ulceribus plenam, effera tam, a dæmonibus oneratam: ecquid facit? Accedit ad eam. Vedit illa et fugit. Vocat ille magos. Quid timetis? Non sum iudex, sed medicus: *Non veni ut judicem mundum, sed ut salvum faciam* (*Joan. 12. 47*). Statim magos vocat. O rem novam atque mirabilem! Magi mox primitæ sunt. In præsepi jacet qui portat orbem, et pannis involvitur qui universa administrat. Ponitur templum, et inhabitat Deus. Veniunt magi, et statim adorant; venit publicanus, et fit evangelista; venit meretrix, et virgo efficitur; venit Chananæa, et benignitate fructuor. Ita amantis erat peccatorum pœnas non reposcere, sed delicta peccataque condonare. Ecquid facit? Accipit eam, despondet sibi. Quid illi dat? Annulum: qualcm? Spiritum sanctum. Dicit Paulus: *Qui autem confirmat nos vobiscum Deus, qui et obsignavit nos, deditque pinguis Spiritus sancti* (*2. Cor. 1. 21. 22*). Spiritum effidat. Deinde ait: Nonne in paradiſo te plantavi? Respondet, Etiam. Eequo modo istinc excidisti? Venit diabolus, et ex paradiſo me abripuit. Plantata eras in paradiſo, et te inde ejecit; ecce in meipso planto te, ego te gesto. Quomodo? Non audet¹ ille ad me accedere. Non te in cælum inducam: sed melius hic eris, quam in cælo: in meipso te porto, qui sum Dominus cæli. Pastor gestat, et lupus non ultra accedet; imo potius ut accedat permitto. Ille portat naturam nostram; et accedit diabolus, et vincitur. Plantavi te in meipso. Ideoque dicit: *Ego radix, vos palmites* (*Joan. 15. 5*); et plantavit eam in seipso. Ecquid postea? Sed (a) peccator sum, inquit, et immundus. Nensis sollicitus, inedicus sum. Novi vas meum, scio quo pacto depravatum sit. Luteum prius erat, et perversum est. Resingo illud per lavacrum regenerationis, et trado illud igni. Vide namque: accepit pulverem de terra, et fecit hominem; formavit eum. Venit diabolus, et perversit eum. Venit ipse et denuo acceptum resinxit eum, denuo conflavit eum in baptisme; neque sivit ejus corpus esse luteum, sed testaceum ipsum effecit. Lutum tradit igni Spiritus: *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, et igni* (*Matth. 3. 11*). In aqua, ut reformaretur; in igni, ut consolidaretur. Ideo propheta olim vaticinans dicebat: *Tamquam vasa figuli conteres eos* (*Psal. 2. 9*). Non dixit, tamquam vasa testacea, quæ singuli possident: sunt enim illa vasa figuli, quæ figulus in rota sua effingit: sed vasa figuli lutea, nostra vero testacea. Prænuntians itaque constationem per baptismum denuo repetendar, *Tamquam vasa*, inquit, *figuli conteres eos*. Resingit, inquit, et conflat. Descendo in baptismum, et resingitor forma mea, denuo conflat ignis Spiritus, et efficitur

¹ Sav. sic habet, in meipso planto te; quomodo? ego te gesto. Non audet.

(a) Similia habentur supra in Catechesi ad illuminandus, circa medium.

testacea. Quod autem hæc non ex jactantia prodeunt, audi Jobum : *Fecit autem nos lutum* (*Job. 10. 9*) ; Paulus autem : *Habentes autem thesaurum hunc in vasis testaceis* (*2. Cor. 4. 7*). At vide testæ fortitudinem. Non enim in igne cocta est, sed in Spiritu. Quomodo testaceum est ? *Quinquies quadragenas una minus accepi* : *ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum* (*2. Cor. 11. 24. 25*), et testaceum vas non confractum est. *Nocte et die in profundo maris sui*. In profundo fuit, et vas testaceum non solatum est : naufragium fecit, et thesaurus non periit. Navis submersa est, et onus ejus navigavit. *Habentes autem thesaurum*. Quem thesaurum ? Spiritus commieatum, justitiam, sanctificationem, redemptionem. Quem, quæso, thesaurum ? *In nomine Jesu Christi, surge et ambula* (*Act. 3. 6*). *Aenea, sanat te Jesus Christus* (*Act. 9. 54*). *Tibi dico, maligne spiritus, exi ab eo* (*Act. 16. 18*).

12. Qui verus thesaurus; dos sponsæ Christi. — Vidi thesaurum regiis thesauris splendidiorem ? Quid enim tale facere umquam poterit regia margarita, quale verba apostoli ediderunt ? Appone innumera diademata mortuis, et non excitabuntur : unum ex apostolo egressum verbum rebellum naturam reduxit, et in pristinum statum restituit. *Habentes autem thesaurum hunc* (*2. Cor. 4. 7*). O thesaure qui non servatur solum, sed qui servat domum in qua reconditur ! Intellixisti quid dixerim ? Reges terræ et principes, cum thesauros habent, magnas construunt domos, muros nempe, vectes, fores, custodes, seras, ut custodiatur thesaurus : Christus autem contrarium fecit; non in lapideo, sed in testaceo vase thesaurum posuit. Si magnus thesaurus, cur vas infirmum ? Attqui ideo vas infirmum est, quia magnus est thesaurus : non enim servatur a vase, sed ipse vas conservat. Ego thesaurum pono, quis eum suffurari potest ? Venit diabolus, venit orbis terræ, venerunt sexcenti homines, et thesaurum non furati sunt. Flagellatum est vas, et thesaurus non proditus est. Demersum est in mare, et naufragium non fecit. Mortuum est, et thesaurus manet. Dedit igitur arrhabonem. Ubinam sunt qui in Spiritus majestatem blasphemant ? Mentem exhibete. *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christum Deus, qui dedit arrhabonem Spiritus* (*2. Cor. 1. 21. 22*). Scitis vos omnes, arrhabonem partem exiguum esse totius : audi quomodo. Abit quis empturus donum prelio multo, et dicit : Da mihi arrhabonem pro cautione. Abit quis mulierem ducturus, de dote et de facultatibus paciscitur, et dicit : Da mibi arrhabonem. Attende : in auctione servi arrhabo, itemque in omnibus commerciis. Cum itaque Christus pacta nobiscum inibat (me etenim sicut sponsam erat duciturus), mihi etiam dotem adscribit, non pecuniam, sed sanguinis. Dotem vero mihi adseribit largitionem bonorum, *Quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt* (*1. Cor. 2. 9*). In dotem igitur adscripsit immortalitatem, laudem cum angelis, immunitatem a morte, libertatem a peccato, hereditatem regni (ingentes sunt divitiae), justitiam, sanctificationem, liberationem a presentibus, futu-

rorum adeptionem. Magna mihi dos erat. Attende diligenter : vide quid faciat. Venit acceptum meretricem, sic eam voco, quod esset impura, ut sponsi amorem ediscas. Venit, accepit me, dotem mihi adscriptum. Dicit, *Do tibi divitias meas*. Quomodo ? Perdidisti, inquit, paradisum ? accipe illum. Perdidisti, inquit, formam ? accipe illam. Hæc omnia accipo. Verum dos mea hic mihi non datur.

13. Adverte animum, quapropter hanc dotem prædictum. Mihi in dotem adscriptum resurrectionem corporum et incorruptionem. Resurrectionem quippe non necessario sequitur incorruptio, sed hæc duo erant. At enim multi resurrexerunt, et rursus defuncti sunt : quemadmodum Lazarus et corpora sanctorum. Verum hic non similiter : sed resurrectionem promittit, incorruptionem, choreas cum angelis, Filii occursum in nubibus, *Et sic semper cum Domino erimus* (*1. Thess. 4. 17*), erceptionem a morte, libertatem a peccato, demersionem interitus. Quale illud est ? *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt ea, quæ preparavit Deus diligentibus se* (*1. Cor. 2. 9*). Bonæ mihi das quæ non novi ? Etiam, ait : hic te desponso, hic me ama. Cur mihi non hic dotem tradis ? Cum ad Patrem meum veneris, cum veneris in regia atria. Ego ad te veni, an tu ad me ? Veni non ut hic maneas, sed ut te assumam, et ascendam. Ne hic quæras dotem ; omnia in spe, omnia in fide. Nihilne hic das mihi ? Respondet : Accipe arrhabonem, ut mibi de futuro credas : accipe pignora, accipe sponsalia. Ideo Paulus dicit, *Despondi enim vos* (*2. Cor. 11. 2*).

Quam præstet vita futura præsenti. — Ceu sponsalia tradidit nobis Deus præsentia bona ; sponsalia et pignus sunt præsentia : dos tota illuc manet. Quomodo ? ego dicam. Hic senesco, illuc non senesco ; hic morior, illuc non morior ; hic doleo, illuc non item ; hic paupertas, morbus, insidiae, illuc nihil eiusmodi ; hic tenebrae et lux, illuc lux tantum ; hic insidiae, illuc libertas ; hic morbus, illuc sanitas ; hic vita, quæ finem habet, illuc vita, quæ non habet terminum ; hic peccatum, illuc justitia, peccatum vero numquam ; hic invidia, illuc nihil simile. Hæc mihi dato, inquit. Exspecta, ut et conservi tui salvi fiant : exspecta. Qui nos confirmat, dedit nobis arrhabonem. Quem arrhabonem ? Spiritum sanctum, Spiritus sancti donum. Sed de Spiritu loquor. Annulum dedit apostolis dicens : Accipite, et date omnibus. Annulusne in partes scinditur ? In partes scinditur, nec dividitur ; in partes scinditur, nec absimitur. Disce Spiritus donum. Accepit Petrus, accepit et Paulus Spiritum sanctum. Circuibat orbem, peccatores a peccato liberabat : claudos erigebat, nudos induebat, mortuos suscitabat, leprosos mundabat, diabolo os obturabat, dæmonas suffocabat, cum Deo loquebatur, Ecclesiam plantavit, templo diruit, altaria evertit, malitiam solvit, virtutem plantavit, homines angelos fecit.

14. Hæc omnia eramus. Hæc arrha implevit totum orbem terrarum. Cum dieo totum, terram dico, quantum sol respicit, mare, insulas, montes, saltus,

ἀλλὰ Πνεύματι. Ήως δστράχινον; Περτάκις τεσσαρίκοτα παγὰ μιαρ ἔλαβορ, τρὶς ἐφραδόσθη, ἀπαξ ἐλιθίσθη, καὶ τὸ δστράχινον σκεῦος οὐ κατέκλασθη. Νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα. Ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκεν, καὶ τὸ δστράχινον οὐ διελύθη· ἐναυάγησε, καὶ ὁ θησαυρὸς οὐκ ἀπώλετο· τὸ πλοῖον ὑποβρύχιον, καὶ ὁ φόρτος ἐπλευσεν. "Ἐχοντες δὲ τὸν θησαυρόν; Πνεύματος χορηγίαν, δικαιοσύνην, ἀγιασμὸν, ἀπολύτρωσιν. Ποιὸν; εἰπέ μοι. Ἐρ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔγειραι καὶ περιπάτει. Άλρέα, λαταλ σε Ἰησοῦς ὁ Χριστός. Σολλέγω, τὸ πονηρὸν πνεῦμα, ἀπελθε ἀπ' αὐτοῦ.

ἰβ'. Εἶδες θησαυρὸν βασιλικῶν θησαυρῶν λαμπρότερον; Τι γάρ τοιούτον δύναται ποιήσειν μαργαρίτης βασιλέως, οἶον ρήματα Ἀποστόλου; Ἐπίθες μυρία διαδήματα νεκρῶν, καὶ οὐκ ἐγείρεται· ἐν δὲ φῆμα ἐξῆλθεν Ἀποστόλου, καὶ στασιάζουσαν τὴν φύσιν ἐπανήγαγε, καὶ πρᾶς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατέστησεν. "Ἐχοντες δὲ τὸν θησαυρὸν τοῦτον. "Ω θησαυρὸς οὐ τηρούμενος μόνον, ἀλλὰ καὶ τηρῶν τὸν οἶκον, ἔνθα ἀπόκειται. Συνῆκας τί εἶπον; Οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἀρχοντες, ὅταν ἔχωσι θησαυροὺς, μεγάλους οἶκους κατασκευάζουσιν, οἶον τοίχους, μοχλοὺς, θύρας, φύλακας, κλεῖθρα, ἵνα τηρηθῇ ὁ θησαυρός· ὁ Χριστὸς δὲ τούναντίον ἐποίησεν· οὐκ ἐν λιθίνῳ, ἀλλ' ἐν δστραχίνῳ σκεύει τὸν θησαυρὸν ἔθηκεν. Εἰ μέγας ὁ θησαυρὸς, διὰ τοῦ σκεῦος ἀσθενές; Ἀλλὰ μή διὰ τοῦτο ἀσθενές τὸ σκεῦος, ἐπειδὴ μέγας ὁ θησαυρός· οὐ γάρ τηρεῖται ὑπὸ τοῦ σκεύους, ἀλλ' αὐτὸς τηρεῖ τὸ σκεῦος. Τίθημι ἐγὼ τὸν θησαυρὸν, τὶς δύναται λοιπὸν κλέψαι; Ἡλθεν ὁ διάβολος, ἥλθεν ἡ οἰκουμένη, ἥλθον μυρίοι, καὶ τὸν θησαυρὸν οὐκ ἔκλεψαν· ἐμαστίχθη, καὶ ὁ θησαυρὸς οὐ πρεδόθη· κατεποντίσθη εἰς θάλασσαν, καὶ ναυάγιον οὐκ ἐποίησεν· ἀπέθανε, καὶ ὁ θησαυρὸς μένει. "Εδώκε τοίνυν τὸν ἀρραβώνα. Ποῦ εἰσιν οἱ τοῦ Πνεύματος τὴν ἀξίαν βλασφημοῦντες; Προσέχετε. Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν Θεόν, ὁ καὶ δοὺς τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος. "Ιστε πάντες ὑμεῖς, ὅτι ὁ ἀρραβὼν μέρος ἐστὶ μικρὸν τοῦ παντός· ὅπως ἄκουε. Ἀπέρχεται τὶς ἀγοράσαι οἰκίαν πολλῆς τιμῆς, καὶ λέγει· Δός μοι ἀρραβώνα, ἵνα θαρρῶ. Ἀπέρχεται τὶς γυναῖκα ἀγαγέσθαι, προίκα συντιθῆσαι καὶ πράγματα^a, καὶ λέγει· Δός μοι ἀρραβώνα. Πρόσχες· καὶ ἐν πράξει δούλου ἀρραβών, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς συναλλάγμασιν ἀρραβών. Ἐπεὶ οὖν ὁ Χριστὸς συνάλλαγμα μεθ' ἡμῶν ἐποίει (καὶ γάρ ὡς νύμφην με ἔμελλε λαμβάνειν), καὶ προϊκά μοι γράφει, οὐ χρημάτων, ἀλλ' αἵματος. Προϊκά δέ μοι ταύτην γράφει τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀντίδοσιν, "Α ἐφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὓς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδιαν ἀνθρώπου οὐκ ἀρέσῃ. "Ἐγράψει τοίνυν εἰς τὴν προϊκὰ ἀθανασίαν, αἴνον μετὰ ἀγγέλων, ἀπαλλαγὴν θανάτου, ἐλευθερίαν ἀμαρτίας, κληρονομίαν βασιλείας (πολὺς ὁ πλοῦτος), δικαιοσύνην, [398] ἀγιασμὸν, ἀπαλλαγὴν τῶν παρόντων, εὑρεσιν τῶν μελλόντων. Μεγάλη μοι ἡν ἡ προϊκή. Πρόσχες μετὰ ἀκριβείας· βλέπε τὶ ποιεῖ. Ἡλθειν τὴν πόρνην, λέγω γάρ αὐτὴν, ὡς ἡν ἀκάθαρτος. Ἰνχ

^a Savil. in textu γραμματεῖσ, in marg. πράγματα.

μάθης τοῦ νυμφίου τὸν ἔρωτα. Ἡλθεν, ἔλαβε με, γράψει μοι προϊκά· λέγει· Διδωμί σοι πλοῦτον τὸν ἐμόν; Πῶς; Ἀπώλεσας, λέγει, παράδεισον; λάβε αὐτὸν. Ἀπώλεσας, λέγει· τὸ εὔειδές; λάβε αὐτό· λάβε ταῦτα πάντα. Ἄλλ' ἡ προϊκή μου οὐκ ἐδόθη μοι ὡδε.

ιγ'. Πρόσεχε, διὰ τοῦτο εἰς τὴν προϊκὰ ταύτην προλέγει· Ἐγράψε^b μοι ἐν τῇ προϊκὶ ἀνάστασιν σωμάτων, ἀφθαρσίαν. Οὐ γάρ ἔκολουθει πάντως τῇ ἀναστάσει ἡ ἀφθαρσία, ἀλλὰ δύο ἦν ταῦτα. Καὶ γάρ πολλοὶ ἀνέστησαν, καὶ πάλιν ἐπεσον, ὥσπερ ὁ Λάζαρος, καὶ τὰ σώματα τῶν ἀγίων. Ἄλλ' οὗτος οὐκ οὕτως, ἀλλ' ἀνάστασιν, ἀφθαρσίαν, τὴν μετὰ ἀγγέλων χορείαν, τὴν τοῦ Γιοῦ ἀπάντησιν ἐν νεψέλαις, καὶ τὸ, Οὐτω πάρτοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα, τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ θανάτου, τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀμαρτίας, τὸν καταποντισμὸν τῆς τελευτῆς. Ποιὸν ἔχειν; "Ἄδυταλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδιαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη ἀνέβη ἢ τοίμασεν ὁ Θεός τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Ἀγαθά μοι δίδως, & οὐκ οἶδα; Λέγει· Ναι· ὡδε ἀρμόδω, ὡδέ με φίλει. Εἰς τί οὐ δίδως μοι τὴν προϊκὰ ὡδε; "Οταν ἔλθῃς πρὸς τὸν Πατέρα μου, ὅταν ἔλθῃς εἰς τὰς βασιλικὰς αὐλάς. Ἐγὼ πρὸς σὲ ἥλθον, μὴ γάρ σὺ πρὸς μέ; Ἡλθον οὐχ ἴντα μεληγε, ἀλλ' ἵνα λάβω σε καὶ ἀνέλθω. Μή ζήτει ὡδε τὴν προϊκὰ· πάντα ἐν ἐλπίδι, πάντα ἐν πίστει. Καὶ οὐδέν μοι δίδως ἐνταῦθα; Λέγει· Λάβε ἀρραβώνα, ἴντα μοι πιστεύσῃς περὶ τοῦ μέλλοντος· λάβε ὑπόδολα, λάβε καὶ μνήστρα. Διὰ τοῦτο Παῦλος λέγει, Ἠρμοσάμην γάρ ὑμᾶς.

"Ως μνήστρα ἔδωκεν ἡμῖν τὰ παρόντα ὁ Θεός· μνήστρά ἔττι τὰ παρόντα, ἀρραβώνας ἔστιν· ἡ προϊκὴ ἔλη ἐκεῖ μένει. Πῶς; ἐγὼ λέγω· ὡδε γηρῶ, ἔκει οὐ γηρῶ· ὡδε θνήσκω, ἔκει οὐ θνήσκω· ὡδε λυποῦμαι, ἔκει οὐ λυποῦμαι· ὡδε πενία, καὶ νόσος, καὶ ἐπιβούλα, ἔκει οὐδὲν τοιούτον· ὡδε σκότος, καὶ φῶς, ἔκει φῶς μόνον· ὡδε ἐπιβουλή, ἔκει ἐλευθερία· ὡδε νόσος, ἔκει υγίεια· ὡδε ζωὴ ἔχουσα τέλος, ἔκει ζωὴ οὐκ ἔχουσα τέλος· ὡδε ἀμαρτία, ἔκει δικαιοσύνη, ἀμαρτία δὲ οὐδαμοῦ· ὡδε φθόνος, ἔκει οὐδὲν τοιούτον. Δές μοι, φησίν, ταῦτα. Ἀνάμενε, ἴνα καὶ οἱ σύνδουλοί σου σωθῶσιν, ἀνάμενε. Ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς, καὶ δοὺς ἡμῖν τὸν ἀρραβώνα. Ποιὸν ἀρραβώνα; Τὸ Πνεῦμα τὸ ἀγιον, τὸ Πνεύματος τὴν χορηγίαν. Ἀλλὰ λέγω περὶ τοῦ Πνεύματος. "Εδώκε τοῖς ἀποστόλοις τὸν δακτύλιον, εἰπών· Λάβετε καὶ δότε πᾶσιν. Ὁ δακτύλιος μερίζεται; Μερίζεται καὶ οὐ διαιρεῖται· μερίζεται καὶ οὐκ ἀναλίσκεται. Μάθε Πνεύματος χορηγίαν· ἔλαβε Πέτρος, ἔλαβε καὶ Παῦλος Πνεῦμα ἀγιον. Περιῆλθε τὴν οἰκουμένην, ἀμαρτιώδης ἀπήλλαττεν ἀμαρτημάτων, γωλοὺς διώρθου, γυμνοὺς ἐνέδυε, νεκροὺς ἤγειρε, λεπροὺς ἐκαθάριζε, διάβολον ἐπεστόμιζε, δαίμονας ἀπέπνιγε, τῷ Θεῷ διελέγετο, Ἐκκλησίαν ἐφύτευσε, νηοὺς κατέσκαψε, βωμοὺς (399) ἀνέτρεψε, τὴν κακίαν ἔλυσε, τὴν ἀρετὴν ἐφύτευσε, τοὺς ἀνθρώπους ἀγγέλους ἐποίησε.

ιδ'. Ταῦτα πάντα ἡμεν. Ἀρραβών ἐπλήρωσε τὴν οἰκουμένην ἀπασαν. "Απαταν δὲ ὅταν εἴπω, λέγω, στριλίος ἐφορᾷ γῆν, θάλασσαν, νῆσους, δρη, γάπας, καὶ

^b Sic duo mss. Λητι τροπάγει ἀπορεῖτε.

βουνούς. Περιῆλθε καθάπερ ὑπόπτερος ὁ Παῦλος ἐν στόματι παλαίων, ὁ σκηνοποιὸς, ὁ σμιλτὶ μεταχειριζόμενος, καὶ δέρματα ράπτων· καὶ αὕτη ἡ τέχνη κιώλυμα τῇ ἀρετῇ οὐκ ἐγένετο, ἀλλ' ὁ σκηνοποιὸς δαιμόνων Ισχυρότερος, ὁ δυτομος φιλοσόφων φιλοσοφώτερος. Πόθεν; "Ἐλαθε τὸν ἀρραβῶνα, ἐβάσταζε τὸν δακτύλιον καὶ περιέφερεν. "Ἐβλεπον πάντες, ὅτι Βασιλεὺς ἤρμοσατο τὴν φύσιν ἡμῶν· εἶδεν δὲ δαίμων, καὶ ἀνεχώρει· εἶδε τὸν ἀρραβῶνα, καὶ ἔτρεμε, καὶ ὑπεγήρει· ἴματια ἔβλεπε, καὶ ἐδραπέτευεν. "Ο δύναμις Πνεύματος! οὐ ψυχῇ ἔδωκε τὴν ἔξουσίαν, οὐ σώματι, ἀλλὰ καὶ ἴματίῳ οὐχ ἴματίῳ, ἀλλὰ καὶ σκιᾷ. Περιῆι ὁ Πέτρος, καὶ ἡ σκιὰ αὐτοῦ νόσους ἐψυγάδευε, καὶ δαιμονας ἀπῆλαυνε, καὶ νεκροὺς ἤγειρεν. Περιῆι Παῦλος τὴν οἰκουμένην, τὰς ἀκάνθας ἀνατέμνων τῆς ἀσεβείας, τὰ σπέρματα καταβάλλων τῆς εὔσεβείας, καθάπερ ἀροτῆρα ἀριστος τὸ δροτρον ἔχων τῆς διδασκαλίας. Καὶ πρὸς τίνας ἦλθε; Πρὸς Θράκας, πρὸς Σκύθας, πρὸς Ἰνδούς, πρὸς Μαύρους, πρὸς Σαρδονίους, πρὸς Γοτθίους, πρὸς Θηρίας γρια, καὶ μετέβαλε πάντα. Πόθεν; Ἀπὸ τοῦ ἀρραβῶνος. Πῶς διήρκεσεν; Ἀπὸ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος. Ἰδιώτης, γυμνὸς, ἀνυπόδετος· ὁ καὶ δοὺς τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος. Διὰ τοῦτο λέγει: Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἰκαρός; Ἀλλ' ἡ ἰκαρότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ ἰκάρωσεν ἡμᾶς διακρούντος Καιρῆς Διαθήκης. οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος. Ἰδε τί τὸ Πνεῦμα ἐποίησεν· εὗρε τὴν γῆν δαιμόνων γέμουσαν, καὶ ἐποίησεν αὐτὴν οὐρανόν. Μή γάρ τὰ παρόντα ἐννοήτε· ἀλλὰ ἀναλάβετε τῷ λογίσμῳ αὐτά. Τότε ἦν Θρήνος, τότε πανταχοῦ βωμοί, πανταχοῦ καπνὸς, πανταχοῦ κνῖσαι, πανταχοῦ πορνεῖαι, πανταχοῦ τελεταὶ, πανταχοῦ θυσίαι, πανταχοῦ διάμονες βακχεύοντες, πανταχοῦ ἀκρόπολις τοῦ διαβόλου, πανταχοῦ πορνεία στεφανουμένη· καὶ εἰς ἦν δὲ Παῦλος. Πῶς οὐ κατεποντίσθη; πῶς οὐ διεσπάσθη; πῶς ἤνοιξε τὸ στόμα; Εἰσῆλθεν εἰς Θηβαΐδα, καὶ αἰγαλώτους ἔλαβεν. Εἰσῆλθεν εἰς τὰς βασιλικὰς αὐλὰς, καὶ τὸν βασιλέα μαθητὴν ἐποίησεν. Εἰσῆλθεν εἰς τὸ δικαστήριον, καὶ λέγει αὐτῷ ὁ δικαστὴς· Παρέλιγον με πελθεῖς Χριστιανὸν γερέσθαι· καὶ ὁ δικαστὴς μαθητὴς ἐγένετο. Εἰσῆλθεν εἰς τὸ δεσμωτήριον, καὶ τὸν δεσμοφύλακα ἔλαβεν. Ἀπῆλθεν εἰς βαρύρων νῆσον, καὶ τὴν ἔχιν διδάσκαλον ἐποίησεν. Ἀπῆλθεν εἰς τὸ δῆμον τῶν Ρωμαίων, καὶ τὴν σύγχλητον ἐπέσπασεν. Ἀπῆλθεν εἰς ποταμοὺς, ἀπῆλθεν εἰς ἐρήμους τόπους πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης. Οὐ γῆ, οὐ θάλασσα ἀμοιρος αὐτοῦ ἐστι τῶν κατορθωμάτων· ἔδωκε γάρ τὸν ἀρραβῶνα τοῦ δακτύλου, καὶ δοὺς τὸν ἀρραβῶνα, λέγει· Τὰ μὲν ἥδη δίδωμι· τοι, τὰ δὲ ἐπαγγέλλομαι· Διὰ τοῦτο λέγει αὐτῇ ὁ Προφῆτης· Παρέστη ἡ βασιλισσα [400] ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἴματισμῷ διαχρύσωφ. Οὐχ ἴματιον λέγει, ἀλλ' ἀρετὴν. Διὰ τοῦτο ἡ Γραφὴ ἀλλαχοῦ λέγει· Πῶς εἰσῆλθες ὡδε μὴ ἔχων ἔνδυμα γάμου; "Ωστε οὐκ ἔνδυμα λέγει, ἀλλὰ τὴν πορνείαν, καὶ τὴν δυπαρὸν πρᾶξιν καὶ ἀκάθαρτον. "Ωσπερ οὖν τὰ ρυπαρὰ ἴματια, ἀμαρτία· οὕτω τὰ διάχρυτα, ἀρετὴ. Ἀλλὰ τὰ ἴματιον τοῦτο τοῦ βασιλέως ἦν· αὐτὸς αὐτῇ καὶ ἴματιον ἔδωκεν· γυμνὴ γάρ ἦν, γυμνὴ καὶ ἀσχημονοῦσα. Παρέστη ἡ βασιλισσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἴματισμῷ διαχρύσωφ. Οὐχ ἴματια λέγει, ἀλλ' ἀρετὴν· οὐκ εἴπεν, ἐν χρυσῷ. Πρότερος καὶ αὐτῇ ἡ λέξις πολλὴν ἔχει εὐγένειαν νοημάτων. Οὐκ εἴπε, ἐν χρυσῷ, ἀλλ', διαχρύσωφ. "Ακούε τινες· Τὸ χρυσοῦ μά-

τιον δόλον ἔστι χρυσοῦν· τὸ δὲ διάχρυσον μέρη μὲν ἔχει χρυσό, μέρη δὲ σηρικά. Διὰ τί οὖν μὴ χρυσοῦν ἴματιον εἶπε φορεῖν τὴν νύμφην, ἀλλὰ διάχρυσον; Πρόσεχε ἀκριβῶς. Τὴν πολιτείαν λέγει τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ποικιλήν. Ἐπειδὴ γάρ οὐ πάντες βίου ἔνος ἔσμεν, ἀλλ' ὁ μὲν παρθενίαν, δὲ χηρείαν, δὲ εὐσέβειαν ἀσκεῖ· ἴματιον τῆς Ἐκκλησίας τὴν πολιτείαν τῆς Ἐκκλησίας.

ιε'. Ἐπειδὴ οὖν ἔδει διεσπάτης ἡμῶν, διτι ἀν μίαν δόδον τέμη, πολλοὶ ἔχουσιν δκνῆσαι, ποικίλας ἔτεμεν δόδούς. Οὐ δύνασαι διὰ παρθενίας εἰσελθεῖν; Εἰσελθε διὰ μονογαμίας. Οὐ δύνασαι διὰ μονογαμίας; Καν διὰ δευτερογαμίας. Οὐ δύνασαι διὰ σωφροσύνης εἰσελθεῖν; Εἰσελθε δι' ἐλεημοσύνης. Οὐ δύνασαι δι' ἐλεημοσύνης; Εἰσελθε διὰ νηστείας. Οὐ δύνασαι ταύτην; Δεῦρο ἔκεινην. Οὐ δύνασαι ἔκεινην; Δεῦρο ταύτην. Διὰ τοῦτο οὐκ ἔδειξε τὸ ἴματιον χρυσοῦν, ἀλλὰ διάχρυσον. "Η σηρική ἔστιν, η πορφυρᾶ ἔστιν, η χρυσᾶ ἔστιν. Οὐ δύνασαι εἶναι χρυσοῦς; Γενοῦ σηρικός. Δέχομαι σε, μόνον ἐν τῷ ἴματίῳ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος· Εἰ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτο, χρυσὸν, ἀργυρὸν, λίθους τιμίους. Οὐ δύνασαι εἶναι διὸς τίμιος; Γενοῦ χρυσός. Οὐ δύνασαι εἶναι χρυσός; Γενοῦ ἀργυρός, μόνον ἐν θεμέλιῳ. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· "Αλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων. Οὐ δύνασαι εἶναι ἡλιος; Γενοῦ σελήνη. Οὐ δύνασαι εἶναι σελήνη; Γενοῦ ἀστήρ. Οὐ δύνασαι εἶναι μέγας ἀστήρ; Γενοῦ καν μικρός, μόνον ἐν τῷ οὐρανῷ. Οὐ δύνασαι εἶναι παρθένος; Γάμησον μετὰ σωφροσύνης, μόνον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Οὐ δύνασαι εἶναι ἀκτήμων; Ἐλέησον, μόνον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, μόνον ἐν τῷ ἴματίον, ποικίλον τὸ ἴματιον. Οὐκ ἀποκλείω τοι τὴν δόδον· τὴν ἀφονία γάρ τῶν ἀρετῶν εὑκολον ἐποίησε τὴν οἰκονομίαν τοῦ βασιλέως. Ἐρίματισμῷ διαχρύσωφ περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. Ποικίλον ἔστιν αὐτῆς τὸ ἴματιον· καὶ εἰ βούλει, ἀνάπτυξον τὸ βάθος τοῦ λόγου τοῦ εἰρημένου, καὶ βλέπε τὸ ἴματιον τὸ διάχρυσον. Ἐνταῦθα μὲν γάρ οἱ μὲν μονάζοντες εἰσιν, οἱ δὲ γάμον σεμνὸν ἀσκοῦσιν, οὐ πολὺ ἔκεινων ἀπολιμπανόμενοι· καὶ οἱ μὲν μονογαμοι, αἱ δὲ χῆραι ἀνθοῦσαι. Διὰ τὸ παράδεισος; διὰ τὸ ποικίλος; "Ἐχων ἀνθη διάφορα, καὶ δένδρα, καὶ πολλοὺς τοὺς μαργαρίτας. Πολλοὶ οἱ ἀστέρες, ἀλλὰ εἰς ὁ ἡλιος· πολλοὶ οἱ βίοι, ἀλλὰ εἰς ὁ παράδεισος· [401] πολλοὶ οἱ ναοί, ἀλλὰ εἰς ὁ παράδεισος· πολλοὶ οἱ ναοί, ἀλλὰ μία ἡ μήτηρ. Τὸ μὲν, σῶμα, τὸ δὲ, ὄφθαλμοι, τὸ δὲ, δάκτυλος, ἀλλὰ πάντες εἰς. Τὸ αὐτὸδ γάρ τὸ μικρὸν, καὶ τὸ μέγα, καὶ τὸ ἡττον. "Η παρθένος τῆς γεγαμημένης χρείαν ἔχει· καὶ γάρ ἡ παρθένος ἀπὸ γάμου, ἵνα μὴ καταφρονῇ γάμου. "Η παρθένος βίζα τοῦ γάμου. Πάντα συνδεδεμένα, τὰ μικρὰ τοῖς μεγάλοις, καὶ τὰ μεγάλα τοῖς μικροῖς. Παρέστη ἡ βασιλισσα ἐκ δεξιῶν σου, ἐν ἴματισμῷ διαχρύσωφ περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. Τὸ λοιπὸν, "Ακούσον, θύγατερ. "Ο νυμφαγωγός φησιν ὡς μέλλεις ἐξέρχεσθαι πρὸς τὸν νυμφίον, ὑπερβαίνοντά σου τὴν οὐσίαν, ὑπερβαίνοντά σου τὴν φύσιν. "Ἐγὼ νυμφαγωγός. "Ακούσον, θύγατερ. Εὐθέως ἐγίνετο ἡ γυνή; Ναι· οὐδὲν γάρ σωματικόν. Καὶ γάρ ὡς γυναῖκα ἤρμοσατο, καὶ ὡς θυγατέρα φιλεῖ, καὶ ὡς διοικήσ προνοεῖ, καὶ ὡς παρθένου τηρεῖ, καὶ ὡς

coiles. Circuibat ceu volucris Paulus uno tantum ore decertans, tentorum opifex, qui cultrum concin-
nandis coriis tractabat, et pelles consuebat hoc arti-
ficium non fuit virtutis impedimentum: sed tentorum
opifex dæmonibus fortior erat, infacundus phi-
losophis argutior. Undenam? Accepit arrhabonem,
gestavit annulum et circumtulit. Videbant omnes a
Rege desponsatam naturam nostram; videbat dæ-
mon, et recedebat: videbat arrhabonem, et tremebat,
seque subducebat: vestimenta videbat, et fu-
gam faciebat. O virtutem Spiritus! Non animæ dedit
potestatem, non corpori tantum; sed et vestimento,
nec vestimento solum, sed umbræ. Circuibat Petrus,
et umbra ejus morbos fugabat, dæmonas abigebat,
mortuos suscitabat. Circuibat Paulus orbem, impie-
tatis spinas resecans, semina pietatis jaciens; sicut
arator optimus, aratum doctrinæ tractans. Et ad
quosnam venit? Ad Thracas, Scythas, Indos, Mau-
ros, Sardos, Gothos, ad feras agrestes, et omnia
mutavit. Undenam? Ex arrhabone. Quomodo ad hæc
sufficere potuit? Per gratiam Spiritus. Idiota, nudus,
discalceatus: qui dabat arrhabonem Spiritus. Ideo
dicit: *Et ad hæc quis idoneus* (2. Cor. 2. 16)? *Sed su-
ficientia nostra ex Deo est, qui et idoneos nos fecit mi-
nistros Nostri Testamenti, non literæ, sed Spiritus* (2.
Cor. 3. 5. 6). Vide quid fecerit Spiritus: invenit ter-
ram dæmonibus plenam, et ipsam cælum fecit. Ne præ-
sentia cogitatis: sed illa cogitatione repetite. Tunc
luctus erat, tunc ubique altaria, ubique fumus, ubique
nidores, ubique fornicationes, ubique initiationes,
ubique sacrificia, ubique dæmones debauchantes,
ubique arx diaboli, ubique fornicatio coronabatur:
unusque Paulus erat. Quomodo non submersus est?
quomodo non disceptus? quomodo os aperuit? In-
gressus est in Thebaidem, et captivos fecit. Ingressus
est in aulam regiam, et regem fecit discipulum. In-
gressus est ad tribunal, et dicit ei judex: *Parum abest
quin suadeas mihi ut fiam Christianus* (Act. 26. 28):
judexque factus est discipulus. Ingressus est carcerem,
et carceris custodem cepit (Act. 16). Ingressus
in barbarorum insulam, viperam fecit doctorem (Act.
28). Abiit ad Romanum populum, et senatum ad se
pertraxit. Abiit ad flumina, ad deserta loca quocum-
que per orbem. Non terra, non mare ejus præclarorum
officiorum expers fuit: dedit enim arrhabonem
annuli, datoque arrhabone ait: *Hæc tibi jam do,
cætera polliceor*. Quamobrem dicit ei propheta: *Ad-
stitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato* (Psal. 44.
10). Non vestimentum dicit, sed virtutem. Ideo Scri-
ptura alibi ait: *Quomodo hue intrasti non habens vestem
nuptialem* (Matth. 22. 12)? Itaque non vestem dicit,
sed fornicationem, et obsecnum impurumque faci-
mus. Quemadmodum sordida vestimenta peccatum
sunt: sie et aurea, virtus. Sed vestimentum hoc re-
gis erat: ipse vestitum illi dedit: nuda quippe erat,
nuda et turpiter deformata. *Adstitit regina a dextris
tuis in vestitu deaurato*. Non vestimenta dicit, sed vir-
tutem: non dixit, In auro. Attende: vox hæc magnam
habet sententiarum nobilitatem. Non dixit, In auro,

sed, *Deaurato*. Solerter audi. Aureum vestimentum,
totum est aureum; deauratum vero quasdam aureas,
quasdam sericas partes habet. Cur ergo non dixit
sponsam ferre aureum vestimentum, sed deauratum?
Attende diligenter. Conversationem Ecclesiæ dicit,
quæ varia est. Quia non unam omnes ducimus vitam;
sed alius virginitatem, aliud viduitatem, aliud pietati-
tem exercet: vestimentum Ecclesiæ est conversatio
Ecclesiæ.

45. Viæ sunt variæ ad salutem. — Cum igitur sciret
Dominus noster, si unam posuisset viam, multos in
segnitie victuros fuisse, multas instituit vias. Non
potes per virginitatem ingredi? Intra per unicum ma-
trimonium. Non potes per unicum? Ingredere saltem
per secundum. Non potes per continentiam? Ingredere
per eleemosynam. Non potes per cleemosynam? In-
tra per jejunium. Non potes hoc modo? Illo saltem.
Non potes illo? Alio ingredere. Ideo non ostendit
aureum vestimentum, sed deauratum. Aut serica ve-
stis est, vel purpurea, vel aurea. Non potes esse au-
reus? Esto sericus. Suscipio te, tantum in vestimento.
Ideo Paulus: *Si quis ædificat super fundatum hoc
aurum, argentum, lapides pretiosos* (1. Cor. 3. 12).
Non potes esse lapis pretiosus? Esto aurum. Non po-
tes esse aurum? Esto argentum, tantum in funda-
mento. Et alibi rursum: *Alia claritas solis, alia cla-
ritas lunæ, et alia claritas stellarum* (1. Cor. 15. 41)
Non potes esse sol? Esto luna. Non potes esse luna
Esto stella. Non potes esse magna quedam stella
Esto saltem parva, tantum sis in caelo. Non potes
esse virgo? Nuptias contrahe cum continentia, sed
tantum in Ecclesia. Non potes esse inops? Fac elec-
mosynam, tantum in Ecclesia, tantum in vestimento,
tantum sub regina. Deauratum vestimentum, varium
vestimentum. Non tibi ocludo viam: virtutum enim
copia Regis dispensationem facilem reddit. *In vestitu
deaurato circumdata, varietate ornata*. Varium est
ejus vestimentum: ac si vis, profundum hujus ser-
monis explica, ac vide vestitum deauratum. Hic enim
sunt monachi, alii honorabile connubium colunt, nec
multum ab illis distant; alii unas contraxere nuptias,
aliæ viduæ sunt ætate floentes. Quare paradisus?
quare varius? Habens scilicet varios flores, et arbores
et multas margaritas. Multæ stellæ, sed unus sol;
multa vivendi genera, sed unus paradisus; multa
templa, sed unus paradisus: multa templa, sed una
mater. Illud est corpus, illud oculi, illud digitus, sed
omnes unus. Idipsum enim est parvum, et magnum,
et minus. Virgo opus habet ea, quæ nupta est: nam
virgo ex nuptiis, ne nuptias aspernetur. Virgo est
radix nuptiarum. Omnia copulantur, parva magnis,
et magna parvis. *Adstitit regina a dextris tuis in vestitu
deaurato circumdata, varietate ornata* (Psal. 44. 10).
Quod reliquum est, *Audi, filia* (Psal. 44. 4). Pro-
nubus ait, te egressuram esse ad sponsum, qui et
substantia et natura sit longe superior. Ego pro nu-
bus. *Audi, filia*. Statimne facta est uxor? Etiam:
nihil enim hic corporeum. Etenim ut uxorem despon-
savit, ut filiam diligit, ut ancillam curat, ut virginem

servat, ut hortum muro cingit, ut membrum sovet, ut caput providet, ut radix pullulat, ut pastor pascit, ut sponsus despontat, ut propitiatorium condonat, ut ovis immolatur, ut sponsus in decore sponsam conservat, et ut vir ipsi providet. Multi sunt variique sensus, ut vel minima dispensationis parte fruamur. *Audi, filia, et vide,* et nuptialia spiritualiaque negotia respice. *Audi, filia.* Hæc prius dæmonum filia erat, filia terræ, ipsa tellure indigna; et nunc facta est filia regis. Id autem voluit ejus amator. Qui amat enim, formam non requirit; amor non respicit deformitatem; ideo autem vocatur *ερως*, quia plerumque deformem amat. Sic et Christus fecit: deformem videt (non enim illam formosam dixerim), et adamat: illamque innovat, ut non habeat maculam, aut rugam. O sponsum ornantem deformitatem sponsæ! *Audi, filia, audi, et vide.* Duo dicit, *Audi, et Vide.* Duo hæc ex te sunt, illud ab oculis, hoc ab auribus. Quoniam igitur dos ejus in auditu erat (si qui ex vobis acutius prævident, exspectent tamen infirmiores: et vos laudo præoccupantes, et illis ignosco sequentibus), quoniam dos ejus in auditu erat (quid est, in auditu? In fide: *Nam fides ex auditu* [Rom. 10.17.] In fide, non in fruitione, nec in experientia omni), prius dixi, ipsum in duas partes divisisse dotem ejus, et alia ipsi dedisse pro arrhabone, alia vero in futurum tempus pollicitum esse. Quid ipsi dedit? Peccatorum veniam, supplicii remissionem, justitiam, sanctificationem, redemptionem, corpus dominicum, mensam divinam ac spiritualem, mortuorum resurrectionem. Hæc quippe omnia habuerunt apostoli. Itaque alia dedit, alia promisit: alia in experientia erant et fruitione, alia in spe et fide. Audi iterum. Quid dedit? Baptisma, sacrificium. Hæc in experientia. Vide autem. Quid promisit? Resurrectionem, corporum incorruptionem, unionem cum angelis, choreas cum archangelis, vitam in ipsius consortio, vitam immortalem, bona *Quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quæ preparavit Deus diligentibus se* (1. Cor. 2.9).

46. Intelligite id, quod dicitur, ne perdatis illud: ideo labore, ut intelligatis. In duas igitur partes erat dos ejus divisa; in præsentia, et in futura; in ea quæ visu, et in ea quæ auditu percipiuntur: in ea quæ dantur, et in ea quæ creduntur: in ea quæ in experientia, et in ea quæ in fruitione: in ea quæ in præsenti vita, et in ea quæ post resurrectionem. Hæc vides, illa audis. Vide igitur quid dicat illi, ut ne putaret quod hæc solum accepisset: etsi magna erant et ineffabilia, et mentem omnem superantia. *Audi, filia, et vide:* audi illa, et hæc vide; ut ne dicas: Rursum in spe? rursum in fide? rursum in futuro? Et *vide* alia do, alia promitto: illa itaque in spe, hæc vero accipe pignora, hæc accipe in arrhabonem, hæc in specimen accipe. Promitto tibi regnum: crede ex præsentibus, crede mihi. Regnum mihi promittis? Etiam. Quod majus erat tibi dedi, nempe Dominum regni, *Qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis*

omnibus tradidit eum; quonodo non etiam cum illo omnia nobis donabit (Rom. 8. 52)? Resurrectionem das corporum? Etiam. Quod majus erat tibi dedi. Quodnam illud? Quod libereris a peccato. Quo pacto majus est illud? Quia peccatum mortem peperit. Matrem interfeci et filium non interficiam? Radicem arefeci, et fructum non tollam? *Audi, filia, et vide.* Quid videam? Mortuos suscitatos, leprosos mundatos, mare frenatum, paralyticum in vigorem restitutum, paradisum apertum, panes ubertim erogatos, peccata soluta, claudum subsilientem, latronem paradisi civem factum, publicanum in evangelistam mutatum, meretricem virgine continentiom. *Audi, et vide.* Audi illa, hæc vide. A præsentibus argumentum accipe: de illis etiam pignora dedi tibi: hæc illis meliora sunt. Ecquid tandem dictura es¹? Mea hæc sunt. *Audi, filia, et vide.* Hæc dos sunt. Quid infert sponsa? Videamus. Et tu inferas quoque. Ecquid tu tandem, ut ne mancas indotata? Ego quid possim inferre ab altaribus, a nidore, a dæmonibus? quid inferendum habeo? Quid? Voluntatem et fidem. *Audi, filia, et vide.* Ecquid vis faciam? *Obliviscere populum tuum* (Psal. 44. 11). Quem populum? Dæmonias, idola, fumum, nidorem, sanguinem. *Et vide, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui.* Dimitte patrem, et ad me veni. Ego Patrem dimisi, et ad te veni, et tu non dimittes Patrem tuum? Cæterum illud, dimisi, de Filio dictum, ne ita intelligas, quasi dimiserit. Me tibi attemperavi, dispensatione usus sum, carnem assumpsi. Hoc sponsi, hoc sponsæ est, ut relinquamus parentes, et nos mutuo copulemur. *Audi, filia, et vide, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui.* Ecquid mihi das, si obliviscar? *Et concupiscet rex decorem tuum* (Ibid. v. 12). Habes amatorem Dominum. Si illum amatorem habeas, quæ illius sunt utique habes: si tamen quod dictum est possitis intelligere: subtilis quippe est sententia; voloque Iudeorum linguam consuere.

Pulchritudo corporis ex natura; animæ ex virtute proficiscitur. — Sed hic mentem adhibete: sive enim quis audiat, sive non, ego sodio, ego terram aratro scindo. *Audi, filia, et vide, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui, et concupiscet rex decorem tuum.* Hic decorem, qui sensum movet, intelligit Iudeus; non spiritualem, sed corporeum.

47. Attende, discamus quæ sit corporea pulchritudo, et quæ spiritualis. Est anima, est corpus, duæ substantiæ sunt; est pulchritudo corporis, et est pulchritudo animæ. Quæ est pulchritudo corporis? Supercilium extensum, subridens gratia oculorum, gena rubens, labia puniceo colore, collum erectum, coma leniter fluctuans, digiti prælongi, statura arrecta, candor efflorescens. Hæc pulchritudo corporis vel a natura, vel a voluntate efficitur. In confessu autem est a natura proficiisci. Attende ut philosophorum sententiam ediscas. Hæc pulchritudo, sive vultus, sive oculorum, seu comæ, seu frontis, vel a natura,

¹ *savil., et quid vis, inquit.*

παράδεισον τειχίζει, καὶ ὡς μέλος περιέπει, καὶ ὡς κεφαλὴ προνοεῖ, καὶ ὡς βίξα φυτευεῖ, καὶ ὡς ποιμὴν βόσκει, καὶ ὡς νυμφίος ἀρμόζεται, καὶ ὡς ἱλαστήριον συγχωρεῖ, καὶ ὡς πρόσθατον θύεται, καὶ ὡς νυμφίος διατηρεῖ ἐν κάλλει, καὶ ὡς ἀνὴρ προνοεῖ τῆς κηδεμονίας. Πολλὰ τὰ νοήματα, ίνα καν μικροῦ μέρους τῆς οἰκονομίας ἀπολαύσωμεν. "Ακουσον, Θύγατερ, καὶ ἵδε, καὶ βλέπε τὰ γαμικὰ πράγματα, καὶ πνευματικά. "Ακουσον, Θύγατερ. Θυγάτηρ τὴν τῶν δαιμόνων αὐτὴν πρῶτον, θυγάτηρ τῆς γῆς, ἀναξία τῆς γῆς, καὶ νῦν γέγονε θυγάτηρ τοῦ βασιλέως. Τοῦτο δὲ ἡθέλησεν ὁ ἔρων αὐτῆς. 'Ο γάρ ἔρων οὐκ ἔξετάζει τρόπον· ὁ ἔρως οὐ βλέπει ἀμορφίαν· διὰ τοῦτο δὲ καλεῖται ἔρως, ὅτι πολλάκις καὶ ἀμορφὸν φιλεῖ^a. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν· ἀμορφὸν εἶδεν (οὐ γάρ ἂν αὐτὴν εἴποιμι εὔμορφον), καὶ ἡράσθη, καὶ ποιεῖ αὐτὴν νέαν, μὴ ἔχουσαν σπέλον ἢ ρυτίδα. "Ω νυμφίου καλλωπίζοντος ἀμορφίαν νύμφης! "Ακουσον, Θύγατερ, ἄκουσον, καὶ ἵδε. Δύο λέγει, "Ακουσον, καὶ, Βλέπε, τὰ δύο ἀπὸ σου, τὰ μὲν τοὺς δρθαλμοῖς, τὰ δὲ τῇ ἀκοῇ. 'Επει οὖν ἡ προΐξ αὐτῆς ἐν ἀκοῇ ἦν· εἰ καὶ τινες ὀξύτερον προεῖδον, ἀναμενέτωσαν τοὺς ἀσθενεστέρους· καὶ ὑμᾶς ἐπαινῶ προλαβόντας, καὶ ἐκείνοις συγγινώσκω ἀκολουθοῦσιν· ἐπειδὴ ἡ προΐξ αὐτῆς ἐν ἀκοῇ ἦν (τί ἐστιν ἐν ἀκοῇ; 'Ἐν πίστει. 'Η γάρ πίστις ἐξ ἀκοῆς· ἐν πίστει, οὐκ ἐν ἀπολαύσει, οὐκ ἐν πειρᾳ πάσῃ), προεῖπον, ὅτι εἰς δύο μέρη διεῖλε τὴν προίκα αὐτῆς, καὶ τὰ μὲν ἔδωκεν αὐτῇ ἀρραβώνος, τὰ δὲ ἐπηγγείλατο αὐτῇ εἰς τὸ μέλλον. Τί αὐτῇ ἔδωκεν; "Ἔδωκεν αὐτῇ ἀμαρτημάτων συγχώρησιν, κολάσεως ἀρεσιν, δικαιοσύνην, ἀγιασμὸν, ἀπολύτρωσιν, σῶμα ἀεσποτικὸν, τράπεζαν θείαν, πνευματικὴν, νεκρῶν ἀνάστασιν. Ταῦτα γάρ πάντα είχον οἱ ἀπόστολοι· Οὐκοῦν τὰ μὲν ἔδωκεν, τὰ δὲ ἐπηγγείλατο· καὶ τὰ μὲν ἐν πειρᾳ ἦν καὶ ἀπολαύσει, τὰ δὲ ἐν ἐλπίδι καὶ ἐν πίστει. Καὶ ἄκουε. Τί ἔδωκε; Τὸ βάπτισμα, τὴν θυσίαν. Ταῦτα ἐν πειρᾳ· βλέπε δέ. Τί ἐπηγγείλατο; 'Ανάστασιν, σωμάτων ἀφθαρσίαν, τὴν μετὰ ἀγγέλων ἔνωσιν, τὴν μετὰ ἀρχαγγέλων χορείαν, τὴν [402] μετ' αὐτοῦ πολιτείαν, τὴν ζωὴν τὴν ἀκήρατον, τὰ ἀγαθὰ, "Α δρθαλμὸς οὐκείδε, καὶ οὓς οὐκ ἡκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀρθρῶπον οὐκ ἀρέθη, ἀ ητομαστερὸς θεός τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν.

ις'. Σύντε τὸ λεγόμενον, μὴ ἀπολέσητε αὐτό· διὰ τοῦτο κάμνω, ίνα νοήσητε. Εἰς δύο οὖν ἦν αὐτῆς ἡ προΐξ διηρημένη, εἰς τὰ παρόντα, καὶ εἰς τὰ μέλλοντα· εἰς τὰ δρώμενα, καὶ εἰς τὰ ἀκούμενα· εἰς τὰ δεδομένα, καὶ εἰς τὰ πιστευόμενα· εἰς τὰ ἐν πειρᾳ, καὶ εἰς τὰ ἐν ἀπολαύσει· εἰς τὰ ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ, καὶ εἰς τὰ μετὰ τὴν ἀνάτασιν. Ταῦτα βλέπεις, ἐκείνα ἀκούεις. Βλέπε οὖν, τί λέγει αὐτῇ, ίνα μὴ νομίσῃ, ὅτι ταῦτα μόνον ἔλαβε· καίτοι μεγάλα ἦν καὶ ἀπόρρητα καὶ πίσταν διάνοιαν ὑπερβαίνοντα. "Ακουσον, Θύγατερ, καὶ ἵδε· ἄκουσον ἐκείνα, καὶ βλέπε ταῦτα· ίνα μὴ λέγῃς, Πάλιν ἐπ' ἐλπίδι; πάλιν ἐν πίστει; πάλιν ἐν τῷ μέλλοντι; Καὶ βλέπε· τὰ μὲν δίδωμι, τὰ δὲ ἐπαγγέλλομαι· ἐκείνα μὲν οὖν ἐν ἐλπίδι, ταῦτα δὲ λάβε ἐνέχυρα, ταῦτα λάβε ἀρραβώνα, ταῦτα λάβε εἰς ἀπόδειξιν. 'Ἐπαγγέλλομαι σοι βασι-

^a Ερισ. ὅτι πολλάκις καὶ ἀμορφὸν φιλεῖ. Etymologicon: "Ἐρως, παρὰ τὸ ἔρειν τὰς ψυχὰς τῶν ἔρωντων τοῖς τριεμίνοις, ὃ ἐστιν ἔπεσθαι· τυρλὸς γάρ ὁ ἔρων περὶ τοῦ ἔρωντος. Sed hoc ultimum de Christo dici nequit.

λεῖαν· πίστεις ἀπὸ τῶν παρόντων, πίστεις μοι. Ρασιλεῖαν μοι ἐπαγγέλλῃ; Να!. Τὸ μεῖζόν σοι ἔδωκα, τὸν Δεσπότην τῆς βασιλείας, δις τε τοῦ ἴδιου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ήμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν πᾶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ήμερ χαρίσεται; 'Ανάστασιν δίδως σωμάτων; Να!. Τὸ μεῖζόν σοι ἔδωκα. Ποιον; 'Απαλλαγῆναι ἀμαρτίας. Πῶς τὸ μεῖζον; "Οτι τὸν θάνατον ἡ ἀμαρτία ἔτεκεν. Τὴν μητέρα ἔσφαξα, καὶ τὸν χαρπὸν οὐκ ἀναιρεῖ, "Ακουσον, Θύγατερ, καὶ ἵδε. Τί το; Νεκροὺς ἐγειρομένους, λεπροὺς καθαιρομένους, χαλινουμένην θάλασσαν, παραλυτικὸν σφιγγόμενον, παράδεισον ἀνοιγόμενον, ἀρτοὺς πηγάζοντας, ἀμαρτήματα λυδεῖα, χωλὸν πηδῶντα, ληστὴν παραδεῖσου πολίτην γενόμενον, τελώνην εὐαγγελιστὴν γενόμενον, παρθένου σεμνοτέραν τὴν πόρνην. "Ακουσον, καὶ ἵδε· ἄκουσον ἐκεῖνα, καὶ βλέπε ταῦτα. 'Απὸ τῶν παρόντων λάβε ἀπόδειξιν· καὶ περὶ ἐκείνων ἔδωκά σοι ἐνέχυρα· ταῦτα ἐκείνων ἀμείνω. Καὶ τι θέλεις λέγειν; Ταῦτα ἐμά. "Ακουσον, Θύγατερ, καὶ ἵδε. Ταῦτα ἡ προϊξ. Τί εἰσφέρει ἡ νύμφη; "Ιδωμεν. Καὶ σὺ εἰσένεγκε τί ποτε, ίνα μὴ ἥς ἀπροικος; 'Ἐγὼ τι ἔχω, φησίν, εἰσενεγκεῖν ἀπὸ βωμῶν, ἀπὸ κνίσσης, ἀπὸ εἰρημόνων; τί ἔχω εἰσενεγκεῖν; Τι; Γνώμην καὶ πίστιν. "Ακουσον, Θύγατερ, καὶ ἵδε. Καὶ τι θέλεις ποιήσω; 'Επιλάθοι τυῦ λαοῦ σου. Ποιου λαοῦ; Τῶν δαιμόνων, τῶν εἰδώλων, τοῦ καπνοῦ, τῆς κνίσσης, τοῦ αἴματος. Καὶ ἵδε, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λιοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου πατρός σου. "Αφες τὸν πατέρα, καὶ δεῦρο πρός με. 'Ἐγὼ τὸν Πατέρα ἀφῆκα, καὶ ἥλθον πρὸς σὲ, καὶ σὺ οὐκ ἀφίης τὸν σὸν πατέρα; 'Αλλὰ τὸ, ἀφῆκα, ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, μὴ ἐγκατάλειψιν νόμιζε. Συγκατέβην, ὄχονόμηκα, σάρκα ἀνέλαβον. Τοῦτο νυμφίου, τοῦτο νύμφης, ίνα καταλείψῃ τοὺς γονέας, καὶ ἀλλήλοις ἀρμοτώμεθα. "Ακουσον, Θύγατερ, καὶ ἵδε, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου. Καὶ τι μοι δίδως, ἐὰν [403] ἐπιλάθωμαι; Καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου. "Εχεις ἐραστὴν τὸν Δεσπότην. "Αν ἐκείνον ἐραστὴν ἔχῃς, τὰ ἐκείνου καὶ ἔχεις· ἐὰν δυνηθῇτε συγιδεῖν τὸ λεγόμενον· λεπτὸν γάρ ἐστι τὸ νότημα, καὶ βούλομαι ἀπορρίψαι. 'Ιουδαίων τὴν γλῶτταν.

'Αλλὰ συντείνατέ μοι τὴν διάνοιαν· ἂν τε γάρ ἀκούῃ τις, ἀν τε μὴ ἀκούῃ, ἐγὼ σκάπτω. ἐγὼ ἀροτριῶ. "Ακουσον, Θύγατερ, καὶ ἵδε, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου. Κάλλος ἐνταῦθα τὸ αἰσθητὸν λέγει ὁ Ἰουδαῖος, οὐχὶ τὸ νοτῆτον, ἀλλὰ τὸ σωματικόν.

ις'. Πρόσχες, μάθωμεν τί ἐστι σωματικὸν κάλλος, καὶ τί ἐστι νοτέρον. "Εστι ψυχή, έστι σῶμα, δυο οὐσίαι εἰσίν· έστι κάλλος σώματος, καὶ έστι κάλλος ψυχῆς. Τί έστι κάλλος σώματος; 'Οφρὺς ἐκτεταμένη, ὁφθαλμὸς μεδιῶν, παρειὰ ἐρυθραινομένη, χεῖλη φοινικίζοντα, τράχηλος ἀνεστηκὼς, κόμη κραδαῖνομένη, δάκτυλος εύμήκεις, τήλικλα ἀνεστηκεῖα, λευκότερες ἐπανθοῦσα. Τοῦτο τὸ κάλλος τὸ σωματικὸν ἀπὸ φυσεως γίνεται, ἢ ἀπὸ προαιρέσεως; 'Ωμολόγηται, ὅτι ἀπὸ φύσεως. Πρόσεχε ίνα μάθῃς φιλοσόφων νοήματα. Τοῦτο τὸ κάλλος, τὸ τῆς ὄψεως, τὸ τοῦ ὁφθαλμοῦ, τὸ τῆς κόμης, τὸ τοῦ μετώπου, φύσεως γίνεται, ἢ ἀπὸ

^b Savil. τὰ ἐκείνου κέκτησαι. Λάβε τὰ ἐκείνου, καὶ ἔγεις ἐκείνου, ἐχ.

προαιρέσεως. Εῦδηλον ὅτι ἀπὸ φύσεως γίνεται. Ἡ γὰρ ἀμορφός, καὶ μυρία φιλοκαλήσῃ, εὔμορφος γενέσθαι οὐ δύναται κατὰ τὸ σῶμα· τὰ γὰρ τῆς φύσεως ἀκίνητα, δροὶς πεπέδηται, μὴ μεταβαίνοντα. Ἡ τοίνυν καλή, ἀστικὴ, καὶ μὴ ἔχη φιλοκαλίαν· ἡ δὲ ἀμορφός εὔμορφον ποιῆσαι οὐ δύναται, οὐδὲ ἡ εὔμορφος ἀμορφόν. Διὰ τοῦτο; Ἐπειδὴ φύσεώς ἐστι ταῦτα. Εἰδες οὖν σωματικὸν κάλλος; "Ἄγωμεν ἔσω εἰς τὴν ψυχὴν· ἡ δούλη πρὸς τὴν δέσποιναν. Πρὸς τὴν ψυχὴν ἄγωμεν. Βλέπε ἔκεινο κάλλος, μᾶλλον δὲ ἄκουε ἔκεινο· οὐ γὰρ δύνασαι αὐτὸς ἰδεῖν· ἀδρατὸν γάρ ἐστιν. "Ακουε ἔκεινο τὸ κάλλος. Τί οὖν ἐστι κάλλος ψυχῆς; Σωφροσύνη, ἐπιείκεια, ἐλεημοσύνη, ἀγάπη, φιλαδελφία, φιλοστοργία, ὑπακοὴ Θεοῦ, νόμου πλήρωσις, δικαιοσύνη, συντριβὴ διανοίας. Ταῦτα κάλλη ψυχῆς. Ταῦτα τοίνυν οὐκ ἐστι φύσεως, ἀλλὰ προαιρέσεως. Καὶ ὁ μὴ ἔχων, δύναται ταῦτα λαβεῖν, ὁ δὲ ἔχων, ἐὰν διθυμήσῃ, ἀπώλεσεν. "Ωσπερ γάρ ἐλεγον ἐπὶ τοῦ σώματος, ὅτι ἡ ἀμορφός εὔμορφος γενέσθαι οὐ δύναται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς τὸ ἐναντίον λέγω, ὅτι ἡ ἀμορφός ψυχὴ εὔμορφος γενέσθαι δύναται. Τί γὰρ ἀμορφότερον τῆς ψυχῆς Πτυλοῦ, δτε βλάσφημος ἦν καὶ ὑβριστής· τί δὲ εὔμορφότερον αὐτοῦ, δτε ἐλεγε, Τὸν ἀγῶνα τὸν καὶ δὲ τὴν ἡγάντισμα, τὸν ἔρδμον τετέλεκα. τὴν πλοτιτιν τετήρηκα; Τί ἀμορφότερον τῆς ψυχῆς τοῦ ληστοῦ; τί δὲ εὔμορφότερον, δτε τὴν οἰκείαν ἔδικτη γνώμην; Ὁρές ὅτι τὴν εὔμορφίαν τοῦ σώματος δύνασαι μεταλλάσσειν· οὐ γάρ ἐστι προαιρέσεως, ἀλλὰ φύσεως. Ἡ δὲ τῆς ψυχῆς εὔμορφία ἔχ τῆς προαιρέσεως ἡμῖν τορίζεται. "Ελαθες τοὺς δρους. Ποίους; "Οτι τὸ κάλλος τῆς ψυχῆς ἀπὸ ὑπακοῆς τοῦ [404] Θεοῦ. Ἐάν γάρ

ὑπακούσῃ τῷ Θεῷ ἡ ἀμορφός ψυχὴ, ἀποτίθεται τὴν ἀμορφίαν, καὶ γίνεται εὔμορφος. Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις; Ὁ δὲ· Καὶ τίς εἰ, Κύριε; Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς. Καὶ ὑπῆκουσε, καὶ ἡ ὑπακοὴ τὴν ἀμορφὸν ψυχὴν εὔμορφον ἐποίησε. Πάλιν τῷ τελώνῃ λέγει, Δεῦρο, ἀκολούθει μοι. Καὶ ἀνέστη ὁ τελώνης, καὶ ἐγένετο ἀπόστολος· ἡ ἀμορφός ψυχὴ ἐγένετο εὔμορφος. Πόθεν; Ἀπὸ ὑπακοῆς. Πάλιν τοῖς ἀλιεῦσι λέγει, Δεῦτε δοίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς γενέσθαι ἀλιεῖς ἀνθρώπων· καὶ ἀπὸ τῆς ὑπακοῆς ἐγένετο εὔμορφος αὐτῶν ἡ διάνοια. "Ιδωμεν ὡδε ποῖον λέγει κάλλος. "Ακουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου. Ποῖον κάλλος ἐπιθυμήσει; Τὸ ψυχικόν. Πόθεν; "Οτι ἐπελάθετο. Λέγει, "Ακουσον οὖν, καὶ ἐπιλάθου. Ταῦτα προαιρέσεώς ἐστιν. "Ακουσον, εἶπεν. "Αμορφός ἀκούει, καὶ ἡ ἀμορφία αὗτη οὐ λύεται ἡ τοῦ σώματος. Εἰπὲ τῇ ἀμορφώλῳ, "Ακουσον, καὶ εἰ ὑπακούσει, βλέπει οἷα ἡ εὔμορφία. Ἐπεὶ οὖν ἡ ἀμορφία τῆς νύμφης οὐκ ἦν φυσική, ἀλλὰ προαιρετική (οὐ γάρ ἤκουσε τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ παρέβη), διὰ τοῦτο ἐτέρῳ φαρμάκῳ ἀγει αὐτήν. "Αμορφός τοίνυν ἐγένου, οὐκ ἀπὸ φύσεως, ἀλλὰ προαιρέσεως· καὶ εὔμορφος ἐγένου ἀπὸ ὑπακοῆς. "Ακουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου. Είτα ἵνα μάθης, ὅτι οὐδὲν λέγει αἰσθητὸν, ἀκούων τὸ κάλλος, μὴ διθαλαμὸν νομίσῃς. μὴ δίνει, μὴ στόμα, μηδὲ τράχηλον, ἀλλ' εὐλάβειαν, πίστιν, ἀγάπην, τὰ ἔνδον· Πᾶσα γάρ ἡ δόξα τῆς θυγατρός τοῦ βασιλέως ἐσωθεῖ. "Υπὲρ δὲ τούτων ἀπάντων εὐχαριστήσωμεν τῷ Θεῷ, τῷ δοτῆρι, ὅτι αὐτῷ πρέπει μόνῳ δόξα, τιμὴ, κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

Hanc homiliam duabus prioribus de Eutropio subnectendam esse, ipsa rerum series suadet. Cum enim Gainas post impetratam, partim vi, partim dolo, Eutropii ruinam perniciemque, petulantior in dies evaderet, eo demum impudentiae processit, ut armis copiisque instructus, Saturnini et Aurelianī, qui inter imperii proceres eminebant, capita deposceret, nec nisi hac conditione se arma positurum esse minitaretur. Arcadius vero Imperator, qui ob inertiam metumque cuivis injuriae opportunus erat, rem quantumvis indignam denegare non ausus, tantos viros ad necem traditurus erat; nisi Chrysostomus, ut pote communis omnium pater, sic ille Gainam adiisset, *Obambulans*, inquit, *exhortans*, *obtestans*, *supplicans*, ut a

[405] ΟΜΙΛΙΑ

"Οτι Σατορίνος καὶ Αύρηλιανὸς ἐξωρίσθησαν, καὶ Γαϊνᾶς ἐξηλέθε τῆς πόλεως· καὶ περὶ φιλαργυρίας.

α'. Πολὺνέτι γραχρόνον, καὶ διὰ μακροῦ πάλιν πρὸς τὴν ὑμετέραν ἐπαγγήλθοι· ὁγκότην· ἀλλ' οὐ διθυμιά;

τινὶ καὶ ὄχνῳ σώματος, ἀλλὰ τὰς ταρσιγάς καταστήσων, τὰ κύματα κοιμήσων, τὸν χειμῶνα διορθίσουμενος,

vel a voluntate efficitur. Palam est a natura effici. Nam deformis etiamsi innumeris utatur artificiis, quod ad corpus attinet, formosa effici nequit: etenim quæ sunt a natura, immota manent, definita terminis, qui præteriri nequeunt. Quæ igitur pulchra est, semper est pulchra, etsi nullo utatur artificio; deformis vero se formosam facere nequit, nec formosa deformem. Quare? Quia naturæ sunt hæc. Vidistine ergo corporæ pulchritudinem? Eamus intus ad animam: ancilla dominam adeat. Ad animam ducamus. Vide pulchritudinem illam, imo potius audi; non potes enim illam videre: invisibilis quippe est. Audi illam pulchritudinem: Quid igitur est animæ pulchritudo? Temperantia, modestia, eleemosyna, caritas, fratrum amor, benignitas, obsequentia Deo præstita, legis observatio, justitia, contritio animi. Hæc animæ pulchritudo. Hæc itaque naturæ non sunt, sed propositi. Ea qui non habet, adipisci potest: qui habet, si supine se gerat, utique perdit. Ut enim de corpore dicebam, deformem non posse formosam fieri: sic et de anima contrarium dico, deformem animam formosam fieri posse. Quid enim anima Pauli deformius, quando blasphemus et contumeliosus erat? quid vero formosius illa, cum diceret: *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi* (2. Tim. 4. 7)? Quid deformius anima latronis? quid contra formosius ea cum audivit, *Amen, dico tibi, hodie tecum eris in paradiſo* (Luc. 23. 43)? Quid deformius publicano, quando rapiebat? quid vero formosius illo, quando propriam edidit sententiam? Vides te formam corporis non posse mutare: non enim id voluntatis est, sed naturæ. Animæ vero decor ex proposito nobis comparatur. Accepistis definitiones. Quas vero? Pulchritudinem animæ ex obsequentia erga Deum pro-

sicisci. Si enim deformis anima Deo obtemperaverit, deformitatem ponit, et formosa efficitur. *Saule, Saule, quid me persequeris?* Ille vero, *Et quis es, Domine Ego sum Jesus* (Act. 9. 4. 5). Et obedivit, et obedientia deformem animam formosam effecit. Rursum publicano dicit: *Veni, sequere me* (Matth. 9. 9). Et surrexit publicanus, factusque est apostolus: deformis anima formosa effecta est. Undenam? Ex obedientia. Rursum pectoribus dicit: *Venite post me, et faciam vos fieri pectores hominum* (Matth. 4. 19), exque obedientia ipsorum mens formosa facta est. Hic videamus quam dicat pulchritudinem. *Audi, filia, et vide, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui, et concupiscet rex decorem tuum.* Quem decorem concupiscet? Utique animæ. Undenam? Quia obliterata est. Dicit, *Audi igitur, et oblivious.* Hæc voluntatis sunt. Audi, ait. Deformis audit, et deformitas corporis non solvit. Dic peccatri animæ, Audi: et si obliterat, vide quali decore ornetur. Quia igitur deformitas sponsæ non erat naturalis, sed voluntaria (non enim audierat Deum, sed prævaricata fuerat), ideo alia illam medicina dicit. Deformis igitur facta es, non ex natura, sed ex voluntate: et ex obedientia formosa facta es. *Audi, filia, et vide, et oblivious populum tuum, et domum patris tui: et concupiscet rex decorem tuum.* Deinde ut discas, eum hic nihil sensibile dicere, cum audis pulchritudinem, ne oculos putas, non nasum, non os, non collum; sed pietatem, fidem, caritatem, quæ intus sunt: *Omnis enim gloria filiæ regis ab intus* (Psal. 44. 14). Pro his vero omnibus gratias agamus Deo horum datori, quia ipsum solum decet gloria, honor, imperium in saecula saeculorum. Amen.

IN HOMILIAM CUM SATURNINUS ET AURELIANUS, ETC.

dominis ea calamitas depelleretur; idque demum a barbaro impetrasset, ut satis haberet si Saturninus et Aurelianus in exsilium mitterentur. Id accidit anno circiter ineunte 400, ut pluribus in Vita Chrysostomi narratur. Quo peracto negotio hanc concionem habuit; ubi de Constantinopolitano tumultu, de vicissitudine humanarum rerum, de divitiarum vanitate eleganter pro more suo disserit. Paupertatis bona depraedicat, utpote quæ tantam præstet securitatem, quantum divitiae periculum pariunt. Demum exemplo Jobi ad calamitates fortiter ferendas hortatur, et sic concionem claudit.

Incerti interpretationem Latinam, plurimis in locis emendatam, e regione Græci textus posuimus.

HOMILIA,

CUM SATURNINUS ET AURELIANUS ACTI ESSENT IN EXSILIIUM, ET GAINAS EGRESSUS ESSET E CIVITATE; ET DE AVARITIA (a).

I. Molto tempore silui, et post longum temporis
(a) Collata cum Ms. Beg. 1974.

spatium ad caritatem vestram reversus sum: verum id non accidit ulla vel animi socordia, vel corporis

desidia, sed absui tumultus componens, fluctus atque tempestatem sedans : eosque qui jam demergi cœperant, ad portum et in tranquillum porrecta manu reducere studens. Sum enim communis omnium pater, coquæ necesse est curam agere non tantum eorum qui stant, sed eorum quoque qui collapsi sunt : non illorum tantum, qui secundis nivigant ventis, sed et illorum qui tempestate jactantur : non eorum modo qui in tuto sunt, verum etiam illorum qui periclitantur. Harum sane rerum gratia reliqui vos ad temporis spatium, obambulans, exhortans, obstestans, supplicans, ut a dominis ea calamitas depelleretur. Posteaquam autem in amoenis illis ac tristibus finis est impositus, denuo me ad vos recepi, qui in tuto estis, qui multa cum tranquillitate navigatis. Ad illos profectus eram, ut tempestatem sedarem : ad vos reversus sum, ne qua tempestas exoriatur. Ad illos discesseram ut eos a molestiis liberarem : ad vos redii, ne in molestias incidatis. Quemadmodum enim oportet habere curam, non eorum modo qui stant, sed eorum quoque qui lapsi sunt : ita rursus non lapsi tantum nobis debent esse curæ, sed et stantes : illi, ut erigantur, hi, ne cadant : illi, ut ab urgentibus malis liberentur, hi, ne incurvant in ærumnas imminentes. Nihil enim est in rebus humanis stabile, nihil inconcussum, sed ea sunt quasi mare vesaniens, quotidie parturiens naufragia stupenda gravissimaque.

Constantinopolitani tumultus imago. — Omnia tumultuum ac turbarum plena sunt; omnia scopuli et præcipitia; omnia rupes sub aquis latentes; omnia terrores, discrimina, suspiciones, tremores et angores. Nemo cuiquam fudit, a suo quisque proximo metuit. Tempus fortassis illud in propinquuo est, quod propheta depinxit his verbis: *Ne fiduciam habeatis in amicis, et in principibus nolite spem ponere* (*Mich. 7. 5*) ; a suo quisque proximo cavete; *A conjugi tua cave, ne quid illi credas.* Quid ita tandem? Quia tempus malum est, *Quia omnis frater insidiatur calcaneo, et omnis amicus dolose incedit* (*Jerem. 9. 4*). Non est amicus tutus, non frater firmus. Sublatum est caritatis bonum; civile bellum occupat omnia, civile, et non apertum, sed obumbratum. Innumeræ ubique larvæ, simulacra facies. Multa oviuni vellera, innumeri ubique lupi sub his occultati: ut jam inter hostes aliquis tutius vixerit, quam inter eos qui videntur amici. Qui heri adulabantur, qui manus osculabantur, hodie repente comperti sunt esse hostes, abjetisque larvis facti sunt omnibus accusatoribus acerbiores; pro quibus hesterno die gratias agebant, hos nunc incusant et caluminiantur.

2. Adversus avaritiam; paupertatis bona. — Quæ est igitur horum omnium causa? Pecuniarum amor, vescana divitiarum cupiditas, morbus insanabilis, fornax quæ nunquam extinguitur, tyrannis quaquarem per totum orbem terrarum diffusa. Hanc ob causam et nos quæ prius dicebamus, nunc dicere non desinemus, tametsi nuper complures incusabunt nos, talia loquentes: *Itane numquam desines adversus divites armatam habere linguam?* non desi-

nes hos assidue impugnare? Num ego cum illis bellum gero? num adversus illos armor? An non potius pro illis cuncta tum dico, tum facio; ipsi vero adversus seipso gladios aciunt? An non id declaravit ipsa rerum experientia, quod ego quidem, increpans et assidue objurgans, quærebam illorum commodum, sed illi verius sunt hostes qui nobis hæc loquentibus culpam impingunt? Vidistis eventus rerum cum oratione nostra congruere. An non semper dixi, fugitivas esse divitias, ab hoc ad illum transeuntes? Atque utinam transissent solum, non etiam occidissent: utinam discessissent tantum, ac non e medio quoque sustulissent. Nunc autem præterquam quod deserunt, etiam gladio tradunt, et in barathrum pertrahunt, eo quod sint periculosæ proditrices, cumque iis potissimum bellum gerunt, a quibus amantur. Ingratæ sunt, fugitivæ, homicidæ, implacabiles, bestiæ incurabiles, præcipitum undeaque præruptum, scopulus assiduis plenus fluctibus, mare innumeris ventis agitatum, tyranni acerbe imperantes, dominæ quovis barbaro sæviores, inimicæ irreconciliabiles, hostes implacabiles, quæque numquam erga eos a quibus possidentur, remittunt simultatem.

3. At non hujusmodi paupertas, sed iis quæ dicta sunt contraria. Ea siquidem est tutum asylum, portus tranquillus, perpetua securitas, deliciae periculum expertes, voluptas sincera, vita turbationum ne scia, vita fluctuum ignara, copia inexpugnabilis, philosophiæ parens, frenum arrogantiæ, supplicii sublatio, radix modestiæ. Cur itaque hanc fugientes, illas persecutim? illas hostes, illas homicidas, illas quævis bestia sæviores? Talis enim est pecuniarum amor, tale vesanum auri studium. Cur hostem tibi perpetuum contubernalem facis? cur bestiam irritas, quam delinire oportuit? Et quo pacto, inquis, fieri mansuetæ? Si vel nunc mea verba toleretis, cum clades adsunt, cum calamitas viget, cum omnes in tumultu sunt ac mœrore. Qui fieri possit ut bestia non sit bestia? Evidem possum illam immutare, si vos velitis: nam ea sermononi vis est. Quo pacto igitur a feritate sua mutabitur? Si didicerimus quomodo sæva efficitur. Quomodo ergo sæva efficitur? More leonum, more pardorum, more ursorum, qui dum includuntur coercenturque in tenebris, erigunt animos, aciuntque iras: itidem et divitiae dum includuntur et defodiuntur, aerius rugiunt quam leones, ac terorem undique incutunt; quod si eas e tenebris educas, et in egenorum ventres dissemines, ex feris bestiis flunt oves, ex insidiis præsidia, ex scopulis portus, ex naufragio tranquillitas. Quandoquidem hoc et in navigiis videre licet: si quando onus est justo gravius, demergit cymbam: rursum cum est moderatum, prospero fertur cursu. Idem usu venit in nostris ædi bus: cum ultra quam usus postulat, congeris pecunias, exigui venti flatus, et quivis rerum inexpectatarum incursus demergit cum viris cymbam: at si tantum reponas, quantum postulat necessitas, etiam si vehemens turbo ingruat, facile percurris undas. Noli igitur plus concupiscere, quam exigit necessitas, ne

τοὺς ναυαγοῦντας ἀνιψώμενος, τοὺς γινομένους ὑποβρυχίους πρὸς λιμένα καὶ γαλήνην χειραγωγῆσαι σπεύδων. Κοινὸς γάρ εἰμι πάντων πατὴρ, καὶ οὐ τῶν ἐστώτων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν πεπτωκότων φροντίζειν ἀναγκαῖον· οὐχὶ τῖνες ἔξουρίας φερομένων, ἀλλὰ καὶ τῶν κλυδωνιζομένων· οὐχὶ τῶν ἐν ἀσφαλείᾳ, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν κινδύνοις. Διὰ δὴ ταῦτα τὴν παρελθόντα ἀπελειφθῆν ἐνδοὺς χρόνον περιών, παρακαλῶν, δεδμενος, ἰκετεύων τοῖς κυρίοις λυθῆναι τὴν συμφοράν. Καὶ ἐπειδὴ τέλος Ἐλαβεν ἐκεῖνα τὰ σκυθρωπά, πάλιν πρὸς ὑμᾶς ἐπανῆλθον τοὺς ἐν ἀσφαλείᾳ δυτας, τοὺς μετὰ πολλῆς πλέοντας τῆς γαλήνης. Πρὸς ἐκείνους ἀφικόμην ὥστε λῦσαι τὸν χειμῶνα· πρὸς ὑμᾶς ἐπανῆλθον, ὥστε μὴ γενέσθαι χειμῶνα. Πρὸς ἐκείνους ἀπῆιεν, ἵνα ἀπαλλάξω τῶν λυπηρῶν· πρὸς ὑμᾶς παρεγενόμην, ἵνα μὴ περιπέσητε τοῖς σκυθρωποῖς. "Ωσπερ οὐχὶ τῶν ἐστώτων δεῖ φροντίζειν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν πεπτωκότων· οὕτω πάλιν οὐχὶ τῶν πεπτωκότων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐστώτων· ἐκείνων μὲν, ἵνα ἀναστῶσιν, τούτων δὲ, ἵνα καταπέσωσιν· ἐκείνων μὲν, ἵνα ἀπαλλαγῶσι τῶν κατεχόντων δεινῶν, τούτων δὲ ἵνα μὴ περιπέσωσι τοῖς προσδοκωμένοις λυπηροῖς. Οὐδὲν γάρ βέβαιον, οὐδὲν ἀκίνητον τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἀλλὰ μιμεῖται οὐλασσαν μαινομένην, καὶ καθ' ἐκάστην ἡμέραν ὠδίνει ναυάγια ἔένα καὶ χαλεπά.

Πάντα θορύβων γέμει καὶ ταραχῆς· πάντα σκόπελοι καὶ χρημνοί· πάντα ὄφαλοι καὶ σπιλάδες· πάντα φύδοι, καὶ κίνδυνοι, καὶ ὑποψίαι, καὶ τρόμοι, καὶ ἀγωνίαι. Οὐδεὶς οὐδενὶ θαρρεῖ, τὸν πλησίον ἔκαστος δέδοικεν. Ἐκεῖνος πάρεστιν ὁ καιρὸς τάχα, ὃν δὲ προφήτης ὑπογράψων ἔλεγε· Μή πιστεύετε ἐν ψέλαις, καὶ ἐπὶ ήγουμένοις μὴ ἐλπίζετε· ἔκαστος ἀπὸ τοῦ πλησίον ἀφέξεσθε· Ἀπὸ τῆς συγκοίτου σου γύλαξον τοῦ ἀναθέσθαι ^a αὐτῇ. Τί δήποτε; "Οτι καιρὸς πονηρός ἔστιν, "Οτι πᾶς ἀδελφὸς πτέρη πτερυιεῖ, καὶ πᾶς ψέλλος δολιώς πορεύεται. Οὐκ ἔστι φίλος ἀσφαλῆς, οὐχ ἀδελφὸς βέβαιος. Ἀνήρηται τὸ τῆς ἀγάπης καλόν· ἐμφύλιος ἀπαντα κατέχει πόλεμος, ἐμφύλιος, καὶ οὗτε οὗτος δῆλος, [406] ἀλλὰ συνεσκιασμένος. Μυρία πανταχοῦ προσωπεῖα. Πολλαὶ τῶν προβάτων αἱ δοραὶ, ἀναρίθμητοι πανταχοῦ κεκρυμμένοι λύκοι· καὶ ἀσφαλέστερον ἀν τις ἐν πολεμίοις μᾶλλον βιώσειεν, ἢ ἐν τοῖς δοκοῦσιν εἶναι φίλοις. Οἱ χθὲς θεραπεύοντες, οἱ κολακεύοντες, οἱ χειρας καταψιλοῦντες, ἀθρόον νῦν πολέμοις ἀνεφάνησαν, καὶ τὰ προσωπεῖα ρίψαντες, κατηγόρων ἀπάντων πικρότεροι γεγόνασιν, ὑπὲρ ὅν πρώην χάριτας ὡμολόγουν, ὑπὲρ τούτων ἐγκαλοῦντες καὶ διαβάλλοντες.

β'. Τί οὖν πάντων αἴτιον; Τούτων ὁ τῶν χρημάτων ἔρως, ἡ περὶ τὴν φιλαργυρίαν μανία, τὸ νόσημα ἀνίατον, ἡ κάμιγνος ἡ μηδέποτε σβεννυμένη, ἡ τυραννίς ἡ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐκτεταμένη. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἡ πρότερον ἐλέγομεν, καὶ νῦν λέγοντες οὐ παυσόμεθα, καίτοι πολλοὶ πρώην ἡμῖν ἐνεκάλουν, καὶ ταῦτα ἔλεγον· Οὐ παύῃ κατὰ τῶν πλουτούντων ὀπλιζόμενος τῇ γλώττῃ; οὐ παύῃ συνεχῶς τοιούτοις πολεμῶν; Μή ἐγὼ τούτοις πολεμῶ; μὴ

^a Reg. τοῦ ἀναθέσθαι, et sic legitur apud Michæam, ad illo τι αὐτῇ. Edilt. ἀνακεῖσθαι.

ἐγὼ κατ' αὐτῶν ὀπλίζομαι; οὐκ ἐγὼ μὲν ὑπὲρ σιτῶν πάντα λέγω καὶ ποιῶ, αὐτοὶ δὲ κατ' αὐτῶν τὰ ἔιφη τηκόνησαν; οὐκ ἔδειξε τῶν πραγμάτων τὴν πεῖρα, πᾶντας ἐγὼ μὲν, ὁ ἐπιτιμῶν καὶ συνεχῶς ἐγκαλῶν, τὸ συμφέρον ἐνήτουν, πολέμοις δὲ μᾶλλον ἐκεῖνοι, οἱ ἐπιτιμῶντες ταῦτα λέγουσιν ἡμῖν, "Ιδετε ἐπὶ τῶν πραγμάτων τὰ ρήματα ἐξελθόντα τὰ ἡμέτερα. Οὐκ ἀεὶ Ἐλεγον, στὶς δραπέτης ἐστὶν ὁ πλοῦτος ἀπὸ τούτου πρὸς ἐκεῖνον βαίνων; Καὶ εἴθε μετέβαινε μόνον, καὶ μὴ καὶ ἀπέκτεινεν· εἴθε μεθίστατο, καὶ μὴ καὶ ἀντίρει. Νῦν δὲ καὶ ἐρήμους καταλιμπάνει τῆς αὐτοῦ προστασίας, καὶ τῷ ἔιφει παραδίδωσι, καὶ ἐπὶ τὸ βάρανθρον ἄγει, προδότης ὧν χαλεπὸς, καὶ τούτοις μάλιστα πολεμῶν, τοῖς φιλοῦσιν αὐτόν. Δραπέτης ἐστὶν ἀγνώμων, ἀνδροφόνος ἀμείλικτος, θηρίον ἀτιθάτσευτον, χρημνὸς πανταχόθεν ἀπότομος, σκόπελος διηνεκῶν κυμάτων γέμων, πέλαγος ὑπὸ μυρίων ἀνέμων διακοπόμενον, τύραννος χαλεπῶς ἐπιτάττων, δεσπότης ^b βαρβάρου τινὸς χαλεπώτερος, ἐχθρὸς ἀσπονδος, πολέμοις ἀκατάλλακτος, οὐδέποτε τὴν πρὸς τοὺς κεκτημένους αὐτὸν καταλύων ἔχθραν.

γ'. Ἀλλ' οὐχ ἡ πενία τοιοῦτον, ἀλλ' ἀπεναντίας τῶν εἰρημένων. Χωρίον γάρ ἐστιν ἄσυλον, λιμὴν γαληνὸς, ἀσφάλεια διηνεκῆς, τρυφή κινδύνων ἀπηλαγμένη, τῇδονή εἰλικρινής, βίος ἀτάραχος, ζωὴ ἀκύμαντος, εὐπορία ἀκαταμάχητος, φιλοσοφίας μήτηρ, χαλινὸς ἀπονοίας, ἀναίρεσις κολάσεως, φίξα ταπεινοφροσύνης. Τίνος οὖν ἔνεκεν, εἰπέ μοι, ταῦτην φεύγοντες, ἐκείνην διώκετε τὴν πολεμίαν, τὴν ἀνδροφόνον, τὴν θηρίον παντὸς χαλεπωτέραν; Τοιοῦτον γάρ ἡ φιλαργυρία· τοιοῦτον ἡ περὶ τὰ ρήματα μανία. Τί πολέμιον συγκατοικεῖεις σαυτῷ διηνεκῆ διαπαντός; τί τὸ θηρίον ἀγριαίνεις, δὲ τιθασσεύειν δέον; Καὶ πῶς ἀν γένοιτο, φησὶν, χειροῦθες; Εἰ τῶν ἐμῶν ἀνάσχοισθε λόγων, καὶ νῦν δτε τὰ πτώματα ἔναυλα, δτε ἡ συμφορὰ ἀκμάζουσα, δτε πάντες ἐν θορύβῳ καὶ κατηφεί. [407] Πῶς οὖν τὸ θηρίον ἀπαλλαγῇ τοῦ θηρίου εῖναι; δύναμαι γάρ αὐτὸν μεταβάλλειν, ἐδὲ οὐ μεῖς θελήσητε· τοιαύτη γάρ ἡ τῶν λόγων ισχύς. Πῶς ἀν εὖν μεταβληθείη τῆς θηριωδίας; Ἐάν μάθωμεν, πῶς γίνεται χαλεπόν. Πῶς οὖν γίνεται χαλεπόν; "Ωσπερ οἱ λέοντες, ὥσπερ αἱ παρδάλεις, ὥσπερ αἱ δρόκτοις συγκλειόμεναι καὶ ἐν σκότῳ καθειργόμεναι διεγείρουσι τὸν θυμὸν, αἰξουσι· τὴν δργήν· οὕτω δὲ καὶ διηοῦτος συγκλειόμενος καὶ κατορυττόμενος λέοντος μᾶλλον ὠρύεται, καὶ πάντοτε ἀνασοθεῖ· εἰ δὲ ἐξάγεις αὐτὸν ἐκ τοῦ σκότους, καὶ διατπείρεις εἰς τὰς τῶν πενήτων γαστέρας, τὸ θηρίον γίνεται πρόβατον, δὲ πείθουλος προστάτης, ὁ σκόπελος λιμὴν, τὸ ναυάγιον γαλήνη. Ἐπεὶ καὶ ἐπὶ τῶν πλοίων τοῦτο ἀν ιδοις· ὅταν ὑπὲρ δγκον ἦ τὸ φορτίον, βαπτίζει τὸ σκάφος· ὅταν δὲ σύμμετρον, ἐξουρίας φέρεται. Τοῦτο δὴ καὶ ἐπὶ τῶν οἰκιῶν γίνεται τῶν ἡμετέρων· ὅταν ὑπὲρ τὴν χρείαν συναγάγῃς τὰ ρήματα, μικρὰ ἀνέμου προσβολὴ, καὶ ἡ τυχοῦσα τῶν ἀδοκήτων πραγμάτων περίστασις αἰτανόρον καταδύει τὸ σκάφος· εἰ δὲ τοσαῦτα ἀποθῆς, δσαπερ ἡ χρεία ἀπαιτεῖ, καὶ καταγίς ἐπέλθῃ, ῥαδίως διατρέχεις τὰ κύματα. Μὴ τοίνυν ἐπιθύμει τοῦ πλείονος, ἵνα μὴ τοῦ παντὸς ἐκπέσῃς· μηδὲ τὰ περιττά τῆς χρείας συνάγαγε, ἵνα μὴ τὰ

^b Περ. χαλεπῶν ἐπιταγμάτων δεσπότης.

πρὸς τὴν χρεῖαν ἀπολέσης· μηδὲ τοὺς νενομισμένους ἔρους ὑπέρβαινε, ἵνα μὴ τῶν δικαιῶν ἀπάντων ὅμοι γυμνωθῆται· ἀλλὰ περίκοπτε τὸ περιττὸν, ἵνα ἐν τοῖς ἀναγκαῖοις πλουτῆς. Οὐχ δρᾶς, ὅτι καὶ γηπόνοι τὴν ἔμπελον περιτέμνουσιν, ὥστε τὴν δύναμιν ἀπασαν μὴ ἐν τοῖς φύλλοις, καὶ ἐν τοῖς κλήμασιν, ἀλλ' ἐν τῇ ρίζῃ τοῦ φυτοῦ ἐπιδείκνυσθαι; Τοῦτο δὴ καὶ αὐτὸς πολει· περίκοπτε τὰ φύλλα, καὶ τὴν σπουδὴν ἀπασαν εἰς τὴν τῶν καρπῶν φορὰν ἀνάλισκε. Εἰ δὲ οὐ βούλει ἐν ταῖς εὐημερίαις, Ἐλπιζε τὰς διυστημέριας· ἐν τῇ γαλήνῃ χειμῶνα προσδόκα· ἐν τῇ ὄγειᾳ νόσου ἀνάμενε· ἐν τῷ πλούτῳ πενίαν καὶ πτωχείαν Ἐλπιζε. Μηδίσθητε γάρ, φησί, καιρὸν λιμοῦ ἐρ καιρῷ πλησμορῆς, πτωχεῖαν καὶ ἔρδειαν ἐρ ημέρᾳ πλούτου. Ἀν γάρ οὕτω διακείμενος ἦς, τὸν τε πλούτον μετὰ πολλῆς διαικήσεις τῆς σωφροσύνης, τὴν τε πενίαν ἐπελθοῦσαν μετὰ πολλῆς οἵσεις τῆς ἀνδρείας. Τὸ μὲν γάρ μὴ προσδοκήθεν θορυβεῖ προσπεσδν, καὶ ταράττει· τὸ δὲ ἐλπισθὲν συμβάν οὐ πολὺν ἐπάγει τὸν θόρυβον. Δύο δὴ ταῦτα κερδαίνεις τὰ καλὰ, τὸ μῆτε μεθύειν καὶ παραπαίειν ἐπὶ τῆς εὐημερίας, μῆτε θορυβεῖσθαι καὶ ταράττεσθαι ἐπὶ τῆς εἰς τὰ ἐναντία μεταβολῆς, μάλιστα μὲν εἰ μέλλεις ἀεὶ καραδοκεῖν τὰ ἐναντία· ἀρκεῖ γάρ ἀντὶ τῆς πείρας ἡ προσδοκία. Οἶδός τι λέγω· πλουτεῖς; Ἐλπιζε πενίαν καθ' ἔκαστην ἡμέραν. Τίνος ἔνεκεν καὶ διὰ τί; "Οτι τὰ μάλιστά σε ὠφελῆσαι δυνήσεται ἡ προσδοκία αὗτη. Ὁ γάρ ἐλπίζων πενίαν, ἐν πλούτῳ ὅν οὐ τυφοῦται, οὐ χαυνοῦται, οὐ διαφρεῖ, οὐκ ἐφίεται τῶν ἀλλοτρίων· ὁ γάρ τῆς προσδοκίας φόβος ἀντὶ παιδαγωγοῦ τινος παρών σωφρονίζει, καταστέλλει τὴν διάνοιαν, καὶ πονηρὰ βλαστήματα τὰ ἀπὸ τῆς φυλαργυρίας οὐκ ἀφίησι φυτῆναι, ὥσπερ δρεπάνη τινὶ τῷ φόβῳ τῶν ἐναντίων κωλύων αὐτὰ καὶ περικόπτων.

[408] δ'. "Ἐν μὲν οὖν τοῦτο μέγιστον ἀγαθὸν κερδανεῖς· ἔτερον δὲ οὐκ Ἐλαττον τούτου, τὸ καὶ παραγενομένης αὐτῆς μὴ ἔσδοικέναι. Προλαμβανέτω τοῖνυν ἡ προσδοκία τῶν θλιβερῶν, ἵνα μὴ παραγένηται ἡ πείρα τῶν λυπηρῶν· διὰ τοῦτο ἡ πείρα Ερχεται, ἐπειδὴ ἡ προσδοκία οὐ πάρεστιν· ἐπεὶ εἶγε ἐκείνη κατώρθου τὸν δύνθρωπον, οὐ σφόδρα ταύτης ἔδει. Καὶ μάρτυς τούτου ἐπὶ τῶν Νινευῖτῶν Ἰωνᾶς ὁ προφήτης· ὡς ἐλπίζοντες ἐκείνοις τῇ τοῦ προφήτου προφῆσει ἀνηκέστῳ περιπεσεῖν συμφορᾶ, τῇ προσδοκίᾳ τῶν ἐλευσομένων κακῶν ἀπέστρεψαν τὴν δργήν· Ἰουδαῖοι δὲ μὴ πεισθέντες τῷ προφήτῃ λέγοντι τὴν ὄλωσιν Ἱερουσαλήμ, ὑπέστησαν τὰ δεινά. Σοφὸς γάρ φοβηθεὶς ἐξέκλινεν ἀπὸ κακοῦ· ὁ δὲ ἄφρων μίγνυται πεποιθὼς^a. Ὁ ἐλπίζων γενέσθαι πένης, ἐν εὐημερίᾳ διάγων, οὐκ ἀν ταχέως γένεται πένης· ὁ γάρ ἀπὸ τῆς προσδοκίας κερδῶνται οὐκ τῇέλησας, ἀπὸ τῆς πείρας τοῦτο μαθήσῃ καλῶς. Ἐν πλούτῳ τοῖνυν ὅν προσδόκα πενίαν, ἐν εὐημερίᾳ τυγχάνων προσδόκα λιμόν· ἐν δόξῃ ὅν ἐλπιζε ἀδοξίαν· ἐν ὄγειᾳ διάγων νόσου ἀνάμενε. Συνεχῶς ἐπισκέπτου τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων τὴν φύσιν, τῶν ποταμίων ρευμάτων οὐδὲν ἄμεινον διακειμένην, καὶ καπνοῦ εἰς ἀέρα διαλυομένου ἀξυρρέπεστέραν καὶ σκόδες παρα-

^a In Proverbii legitnr xiv, 16, δὲ ἄφρων εἰειτε πεποιθὼς μίγνυται ἀνόμφ.

τρεχούσης οὐδαμινωτέραν. "Ἄν ταῦτα φιλοσοφῆς, οὗτος τὰ χρηστά σε φυσῆσαι δυνήσεται, οὗτος τὰ λυπηρὰ ταπεινῶσαι· ἀν παρόντων τῶν χρηστῶν μὴ σφόδρα τούτων ἀντέχῃ, οὐδὲ ἀπελθόντων δύυνηθήσῃ. "Ἄν ξθίσῃς τὴν διάνοιάν σου ἐν τῇ προσδοκίᾳ τῶν ἐναντίων, πολλάκις μὲν οὐδὲ παρέσονται τὰ ἐναντία, εἰ δὲ καὶ παραγένοιντο, οὐ σφόδρα σου καθάψουται.

ε'. Καὶ ἵνα μάθητε διτιού στοχαζόμενος ταῦτα λέγω, παλαιάν τινα Ιστορίαν διηγήσασθαι ὑμῖν βούλομαι. Ἐγένετο τις ἀνὴρ θαυμαστὸς καὶ μέγας, καὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἀοιδημος, ὁ μακάριος Ἰωβ, ὁ τῆς εὐσεβείας ἀθλητής, ὁ στεφανίτης τῆς οἰκουμένης, ὁ διὰ πάντων τῶν ἀθλῶν ἐλθών, ὁ μυρία κατὰ τοῦ διαβόλου τρόπαια στήσας. Οὗτος ἐγένετο πλούσιος καὶ πένης, ἔνδοξος καὶ εὔκαταφρόνητος, πολύπαις καὶ ἄπαις· οὗτος ἐγένετο ἐν βασιλικαῖς αὐλαῖς, ἔγενετο δὲ καὶ ἐν κοπρίᾳ· οὗτος ἐγένετο ἐν λαμπρῷ στολῇ, καὶ μετ' ἐκείνην ἐν πληγῇ σκωλήκων· οὗτος μυρίας ἀπέλαυσε θεραπείας, καὶ μετὰ ταῦτα μυρίας ὑπέμεινεν ὅμρεις, οἰκετῶν ἐπανισταμένων, φίλων ὄνειδιζόντων, γυναικὸς ἐπιδουλευούσης. Πάντα αὐτῷ τὴν ἀρχὴν καθάπερ ἐκ πηγῶν ἐπέρρει, χρημάτων περιουσία, δυναστείας μέγεθος, δόξης περιβολή, εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια, τιμὴ καὶ θεραπεία, καὶ σώματος ὄγεια, καὶ παῖδων εὐχήρητα, καὶ οὐδὲν ἦν ἐκεὶ λυπηρόν· παρὴν αὐτῷ πλούτος μετὰ ἀσφαλείας, καὶ εὐημερίας ἀδιάπτωτος, καὶ μάλα εἰκότως· ὁ Θεὸς γάρ πανταχόθεν αὐτὸν ἐτείχιζεν. Ἄλλ' ὑστερον πάντα ἐκείνα ἀπέπτη, καὶ μυρίοις χειμῶνες λοιπὸν ἐσκήνουν εἰς τὴν οἰκίαν ἐκείνου, καὶ πάντες ἐπάλληλοι καὶ συνεχεῖς, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς ἀπαντες. Τὰ γάρ δυτα αὐτῷ ἀπαντα ἀθρόον ἀνηρπάζετο· οἰκέται, παῖδες [409] κατεχώννυντο βιαίω καὶ ἀώρῳ θανάτῳ, ἐπὶ τῆς τραπέζης καὶ τοῦ συμποσίου κατασφαγέντες, οὐ μαχαίρᾳ καὶ ξίφει, ἀλλὰ πνεύματι πονηρῷ τὴν οἰκίαν κατατείσαντι. Καὶ γυνὴ μετὰ ταῦτα ὥπλιζε τὰ ἐαυτῆς μηχανήματα, καὶ τῷ δικαίῳ προσῆγε· καὶ οἰκέται, καὶ φίλοι, οἱ μὲν ἐνέπτυον εἰς τὸ πρόσωπον, ὡς φησιν αὐτός· Ἀπὸ γάρ προσώπου μου οὐκ ἐφείσατο πτυνέλου· οἱ δὲ ἐπέβαινον, καὶ τῆς οἰκίας ἐξεβάλλετο πάσης, καὶ ἐνδιαίτημα αὐτῷ ἦν ἡ κοπρά λοιπὸν, καὶ πηγαὶ σκωλήκων ἔβρυον, πάντοθεν καὶ αἷματι καὶ ἰχώρι κατερρέετο ὁ ἀδάμας, καὶ λαβὼν διστρακόν ἔξεε τοὺς ἰχώρας, δήμιος αὐτὸς ἐστῷ γινόμενος· καὶ δύναται ἐπάλληλοι, καὶ βάσανος ἀκαρτέρητοι, καὶ νῦν ἡμέρας χαλεπωτέρα, καὶ ἡμέρανυκτὸς φρικωδεστέρα, ὡς φησιν· Ως δὲ κοιμηθῶ, λέρω, Πότε ήμέρα; ως δὲ ἀν αναστῶ, λέρω πάλιν, Πότε ἐσπέρα; πλήρης δὲ γίγνομαι ὁδυνῶν ἀπὸ ἐσπέρας μέχρι πρωΐ. Καὶ πάντα κρημνοί, καὶ σκόπελοι, καὶ ἡ μὲν παρακαλῶν οὐδεὶς, οἱ δὲ ἐπεμβαίνοντες μυρίοι· ἀλλ' ὅμως ἐν χειμῶνι τοσούτῳ καὶ κύμασιν δυτῶν ἀφορήτοις ἔστη πρὸς πάντα γενναῖος καὶ ἀπερίτρεπτος· τὸ δὲ αἴτιον τούτων τοῦτο ἦν, ὅπερ ἔφην, δτ δταν ἐπλούτει, προσδόκα πενίαν· ὅταν ὄγειαινε, νόσον ἀνέμενεν· ὅτε παῖδων τοσούτων πατήρ ἐγένετο, καὶ ἄπαις ἀθρόον ἤλπιζεν ἐσεσθαι. Καὶ τοῦτον τὸν φόβον δει παρ' ἐστῷ ἀνείλιττε, καὶ ταύτην τὴν ἀγωγίαν δει ἐτρεψε, τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων εἰδῶς τὴν

totum amittas; noli quæ superant usum congregare, ne perdas etiam necessaria; noli præsinitos terminos prætergredi, ne facultatibus universis exuaris: sed quod superest reseca, ut in necessariis ditescas. An non vides quod agricolæ vitæ putant, ne vim omnem in pampinis et palmitibus, sed in radice proferat? Idem et tu facio: amputa folia, omneque studium huc intende, ut quamplurimum fructus ferat. Quod si facere recuses in rebus prosperis, exspectes adversas; in tranquillitate tempestatem, in sanitate morbum, in divitiis paupertatem ac mendicitatem exspecta. *Memento*, inquit, *temporis famis in tempore abundantiae, mendicitatis et egestatis, in diebus opulentiae* (*Ecli. 18. 25*). Ad hunc modum si fueris affectus, tum et divitias multa cum sobrietate administrabis, et egestatem, si incidat, fortissime perferes. Malum quippe inexspectatum perturbat animum, si incidat; quod autem exspectabatur, si accidat, non multum adfert perturbationis. Ita duo communia lucrificeris, alterum ne prosperitas te reddat ebrium et insolentem, alterum ne commovearis ac perturberis rebus in diversum commutatis, maxime si semper exspectatione contrariorum pendebis: sufficit enim pro experientia exspectatio. Tale est quod dico: dives es? Exspecta quotidie paupertatem. Quare et quamobrem? Quoniam ista exspectatio tibi maximam adherere poterit utilitatem. Etenim qui exspectat paupertatem, in divitiis non extollitur, non mollescit, non diffult, non concupiscit aliena: nam exspectationis metus paedagogi enjusdam vice cohibet ejus mentem, nec patitur malæ avaritiae germina subnasci, dum ea metu contrariorum veluti falce quadam prohibet crescere amputatque.

4. Exspectatio tristium, ea cum advenerint, mitigat.— Hoc igitur unum est e maximis bonis quæ lucrificies: alterum autem non est isto minus, videlicet ut si accesserit paupertas, non expavescas. Prævertat ergo tristis exspectatio, nequando veniat ipsa tristium experientia: ob hoc enim venit experientia, quod non adsit exspectatio; quod si illa correxisset hominem, hac non erat opus admodum. Hujus rei testis Jonas Ninivitis prædicens interitum (*Jonas c. 3*): siquidem illi dum exspectant quod propheta prædixerat, eis imminere calamitatem insanabilem, exspectatione malorum venturorum fregerunt iram numinis; contra Judæi non credentes prophetæ prædicti Jerosolymorum excidium, acerba perpessi sunt. *Sapiens enim metuens declinavit malum; insipiens fiducia sua confunditur* (*Prov. 14. 16*). Qui exspectat paupertatem, dum versatur in divitiis, haud facile fiet pauper: nam quod ab exspectatione luerari nolusti, id ab ipsa experientia pulchre disces. Proinde cum in divitiis es, exspecta paupertatem: cum in affluentia, exspecta famam: cum in gloria, exspecta ignominiam: cum in sanitate vivis, exspecta morbum. Assidue perpende rerum humanarum naturam, quæ nihil melius habet, quam annum defluxus, et fumo in aerem evanescere fugacior est, et umbra prætercurrente inanior. In his si philosophatus fueris, nec

suavia te poterunt inflare, nec molesta dejicere: si præsentibus bonis non adinodum inhæreas, neque iis absentibus discruciaaberis. Si consuefas animum ad exspectationem adversorum, sæpe quidem fiet ut adversa non accidunt, sed si acciderint, non vehementer te commovebunt.

5. Jobi historia et laudes. — Atque ut intelligatis me hæc non ex conjectura loqui, volo vobis narrare veterem quamdam historiam. Fuit vir quidam admirabilis et magnus et ubique per orbem terrarum celebratus, beatus ille Job, ille pietatis athleta, ille totius mundi victor et coronifer, qui per omnia certaminum genera transivit, qui innumera tropæa erexit devicto diabolo. Hic fuit dives et pauper, gloriosus et vilis, multorum liberorum pater et orbus; hic versatus est in aulis regalibus, sed idem fuit in sterquilinio; hic fuit in splendida veste, sed post illam in corrosione tinearum; hic possedit innumerum famulitum, sed postea sustinuit innumeratas contumelias, a familiaribus in ipsum insurgentibus, ab amicis conviciantibus, ab uxore insidiante. Omnia illi prius velut e fonte affluebant, pecuniarum copia, potentiae magnitudo, gloriæ accessio, pax et securitas, honores et obsequium, corporis sanitas, et filiorum opulentia, nec erat in his quidquam molestum; aderant illi divitiae cum securitate, prosperitas stabilis: atque optimo quidem jure: Deus enim illum undique vallaverat. Sed postea illa omnia recesserunt, moxque innumeræ tempestates immigrarunt in domum illius, omnes, inquam, sibi vicissim succedentes ac perpetuae et ingentes. Siquidem universæ facultates illi simul ereptæ sunt: famuli liberique præmatura violentaque morte oppressi sunt, ad mensam et ipso in convivio mactati, non quidem securi aut gladio, sed a malo spiritu, qui domum concussit. Tum uxor in illum armabatur, suasque machinas admovit justo; famuli porro et amici, partim expuerunt in faciem ejus, quemadmodum ait ipse, *Non pepererunt faciem meam conspuere* (*Job 30. 10*): partim irruerunt in eum, et ex domo ejectus est, ac deinceps in sterquilinio vitam egit, ac vermium fontes scatebant, undique sanguine et sanie diffuebat ille pretiosus adamas; et accepta testa abstergebat saniem, ipse sibi factus carnifex: dolor dolorem excipiebat, et crueciatus intolerabiles, et nox die molestior, et dies nocte terribilior, sicut ipse dicit: *Cum obdormiero, dico, quando erit dies? cum surgo, rursum dico, quando erit vespera? plenus dolore sum a vespera usque ad diluculum* (*Job 7. 4*). Omnia præcipitia, omnia scopuli, nec est ullus qui consoletur, qui insultent innumeri; attamen in tanta temestate, tantisque fluctibus adeo intollerandis, constitit adversus omnia generoso animo et inconcussus; in causa fuit id quod dicebam: nimirum quia cum dives esset, exspectabat ægrotationem: cum sanus esset, exspectabat egestatem: cum tot liberorum esset pater, subitam orbitatem. Atque hunc timorem semper apud se suscepit, et hanc anxietatem semper apud se aluit, intelligens rerum humanarum naturam, momentaneamque volubilita-

tem negotiorum considerans. Eoque dixit : *Timor quem timebam, evenit mihi : et periculum quod metuebam, occurrit mihi* (Job 3. 25). Semper enim cogitatione spectabat ad illum timorem, operiens eum, sperans exspectansque ; ideo cum advenisset, non perturbavit illum : *Neque pacem habui, inquit, neque quieti, sed mihi venit ira* (Job 3. 26). Non dixit, Non pacem habeo, neque quiesco, praesenti tempore : sed, *Non quieti, præterito tempore*. Etiamsi enim rerum prosperitas arrogantiam suadebat, sed exspectatio tristium non sinebat me quiescere. Quanquam affluentia vehementer hortabatur ad delicias, sed asperitas eorum quæ exspectabantur, profligabat securitatem : et licet præsens felicitas cogeret frui rebus, tamen futurorum sollicitudo voluptatem interruptum. Ideoque quoniam præmeditans in animo suo hæc ventura prospexerat rebus lætis, hæc certamina posteaquam acciderunt fortiter et animose pertulit, utpote jam olim ad illa exercitatus : et quoniam ea exspectatione jam ceperat, non est perturbatus cum cerneret illa adesse. Quod autem ne tum quidem cum adessent tanta, vehementer illis adhæserit, audi quid dicat : *Si delectatus sum cum mihi multæ affuerent divitiæ, si*

reposus aurum fortitudinem meam, si fiduciam habui in lapidibus pretiosis, si ad innumerabilia posui manum meam (Job 31. 24. 25). Quid ais, homo ? Non delectatus es divitiis affluentibus tibi ? Nequaquam, inquit. Quid ita ? Quoniam videbam illarum instabilem fluxamque naturam, videbam possessionem haud durabilem. At video quidem, inquit, solem orientem ac deficiem, lunam vero intereuntem : non enim penes ipsos est (Ib. v. 26). Quod autem dicit, tale est. Si stellæ quæ sunt in cælis perpetuoque lucent, recipiunt nonnullam mutationem, sol nempe deficiens, et luna interiens, an non extremæ dementiae sit, terrena pro stabilibus fixisque ducere ? Eoque nec præsentibus magnopere delectabatur, nec discedentibus vehementer contristatus est : quoniam probe noverat earum rerum naturam. Hæc nos audientes, carissimi, neque paupertate deiiciamus, neque divitiis intumescamus ; sed in rerum permutatione animum immutabilem retinentes, philosophiæ fructum metamus, ut et hic voluptate persuamur, et futura assequamur bona ; quæ contingat nobis omnibus adipisci, gratia et bonitate Domini nostri Jesu Christi.

MONITUM

Hæc opuscula Latine tantum habemus ; Græca enim vel prorsus amissa sunt, vel latent alicubi. Germana autem esse, tum rerum negotiorumque de quibus agitur series, tum stylus ipse suadet. Genuina item esse fatentur docti viri omnes, uno excepto nupero, qui, ut observat Tillemontius, p. 586, esse genuina negavit, et tamen postea, dictorum immemor, inter γνῶσα recensuit : id vero consecutus est, ut non magis negantem quam asserentem curemus.

Homilia prior a Chrysostomo habita fuit postridie quam ille ex Asia Constantinopolin redierat. Iter autem in Asiam suscepérat, ut Ephesinae Ecclesiæ lites compóneret, simoniacosque episcopos deturbaret, quod etiam præstítum est; absens autem per dies plusquam centum, ut ipso initio ait, magnum sui desiderium populo se summopere amanti reliquerat. Id vero saltem optabant Constantinopolitani, ut Pascha secum celebraturus reverteretur : quod tamen consequi non potuerunt ; post Pascha reversus consolatur ipsos, dicitque quotidie celebrari posse : Nam Pascha celebramus, inquit, quotiescumque corpus et sanguinem Christi percipientes mortem Domini annuntiamus. Per totam homiliam plebi gratulatur bonum servatum ordinem, fidem caritatemque, et in sui præsentia et se absente exhibitam.

Oratiuncula sequens a Chrysostomo hac occasione habita fuit. Severianus, Gabalorum episcopus, qui

φύσιν, καὶ τὸ ἐπίκαιρον αὐτῶν λογιζόμενος. Διὸ καὶ ξλεγε· Φόβος δὲ ἐφοβούμητο οὐλή μοι, καὶ δὲ ἀδεδοκειτοικτηνορ συνήντησέ μοι. Ἀεὶ γάρ τοις λογισμοῖς πρὸς αὐτὸν ἐβάδιζεν ἀναμένων αὐτὸν, ἐλπίζων, καὶ προσδοκῶν· διὰ τοῦτο παραγενόμενος οὐκ ἐτάραξεν· Οὔτε εἰρήνευσα, οὔτε ησύχασα, οὔτε ἀνεπαυσάμην, οὐλή δέ μοι ἀργή. Οὐκ εἶπεν, Οὐκ εἰρηνεύω, οὐδὲ ησυχάζω, ἀλλ', Οὐκ εἰρήνευσα, ἐν τῷ παρελθόντι χρόνῳ. Εἴ γάρ καὶ τὰ πράγματα μέγα φρονεῖν παρεσκευαζεν, ἀλλ' ἡ προσδοκία τῶν λυπηρῶν οὐκ εἴα με ησυχάζειν. Εἴ καὶ ἡ ἄγαν εὐημερία τρυφᾶν ἐποίει, ἀλλ' ἡ ἀγωνία τῶν ἐλπιζομένων τὴν ἀδειαν ἀπεδίωκεν· εἰ καὶ τὰ παρόντα ἀπολαύειν ἡγάγκαζεν, ἀλλ' ἡ τῶν προσδοκωμένων φροντὶς ταῦτην διέκοπτε. Διὰ τοῦτο ἀπερ ἐμελέτησεν ἐπὶ τῶν λογισμῶν, ταῦτα ίδων ἐπὶ τῶν πραγμάτων συμβάντα γενναίως ἤνεγκε, τὰ πάλαι μελετηθέντα παλαίσματα, καὶ τὰ τῇ προσδοκίᾳ προειλημμένα, ταῦτα παρόντα βλέπων οὐκ ἐταράττετο. "Οτι γάρ οὐδὲ παρόντων τῶν γρηστῶν σφόδρα τούτων ἀντέχετο, ἀκουσον τι φησιν· Εἰ δὲ καὶ εὐφράτην πολλοῦ πλούτου γενομένου μοι, εἰ κατέταξα χρυσοὺς λοχύν μον, εἰ λιθῷ πολυτελεῖ ἐπεκοιθησα, εἰ δὲ καὶ ἐκ' ἀραιθμή-

τοις ἐθέμην χεῖρά μον. Τι λέγεις, ἀνθρώπε; Οὐκ εὐφραίνου τοῦ πλούτου περιφρέοντός σοι; Οὐδαμῶς, φησι. Τί δῆποτε; "Οτι [410] ήδειν αὐτοῦ τὸ διστατον καὶ διαρρέον, ήδειν τὸ κτῆμα οὐ μόνιμον. Καὶ δρῶ μὲν, φησιν, ηλιον ἐπιφαύσκοντα, καὶ ἐκλείποντα, σελήνην δὲ φθίνουσαν· οὐ γάρ ἐκ' αὐτῶν ἔστιν. "Ο δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἔστιν· Εἰ τὰ κατ' οὐρανὸν διστρα, καὶ διηνεκῶς λάμποντα δέχεται τινὰ μεταβολὴν, ήλιος μὲν ἐκλείπων, σελήνη δὲ φθίνουσα, πῶς οὐκ ἐσχάτης ἀνοίας τὸ τὰ ἐπίγεια νομίζειν εἶναι μόνιμα, καὶ πεπηγότα; Διὰ τοῦτο οὔτε παρόντων εὐφραίνετο λίαν, οὔτε ἀπελθόντων ἥλγησε χαλεπῶς, ἐπειδὴ καλῶς ήδει τὴν φύσιν αὐτῶν. Ταῦτα δὲ καὶ ἡμεῖς ἀκούοντες, ἀγαπητοί, μή πενίᾳ πιεζώμεθα, μήτε πλούτῳ φυσώμεθα· ἀλλ' ἐν τῇ τῶν πραγμάτων μεταβολῇ τὴν γνώμην ἀμετάβλητον διατηροῦντες, τὸν ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας δρεψώμεθα καρπὸν, ίνα καὶ τῇ ἐνταῦθα ἤδονῆς ἀπολαύσωμεν, καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν· ὃν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

* Reg. et Bibl. Η οὐχ ὑρῶμεν... φθίνουσαν.

IN TRIA SEQUENTIA OPUSCULA.

Constantinopoli tunc agebat, et simulatis obsequiis sancti præsulis amicitiam sibi conciliaverat, ac frequenter concionem ad populum habebat, absentis et in Asiam profecti Chrysostomi occasione captata, populum sibi devincire, ejusque, ut putatur, studia a Chrysostomo avertere satagebat: qua de re monitus a Serapione Chrysostomus, cum ex Asia rediit, ut vidi populum sibi gratulantem, lætitiaque plenum, rem non multum curasse videtur. Sed cum subinde Severianus in Serapionem indignatus, impietate plena verba protulisset, tumultuante et in iram concitato populo, Constantinopoli pulsus est. Deinde curante Eudoxia Augusta ipsoque Imperatore revocatus et a Chrysostomo, ægre licet, admissus est. Sed quia indignatus populus non nisi pastoris sui monitis conceptam in Severianum iram sedare poterat, hac orationcula Chrysostomus exasperatos animos mitigavit, et ad Severianum admittendum deduxit.

Tertiam orationculam insequente die Severianus ipse habuit, ubi de conciliata pace populo gratulatur; uam ille pacem curante communi patre, sic ille, partam summis commendat laudibus. Hæc earptim tangimus, quia si rei gestæ historiam cum iis omnibus quæ tunc contigere minutatim persequeremur, foret hoc argumentum subsequentibus opusculis longius. Hæc vero præludia fuerunt ejus tumultus quo vexatus Chrysostomus et in exsilium actus est.

DE REGRESSU SANCTI JOANNIS

EX ASIA CONSTANTINOPOLIM (a).

Mosæ magnus ille Dei famulus, caput prophetarum, maris viator, aeris agitator, mensæ apparator, qui a genitrice projectus est, et ab impugnatrice salvatus (genuit quidem eum mater, abstulit autem eum Ægyptia, et enutravit), et qui in Ægypto nutriebatur, in cælis conversabatur: qui tantum ac tale statuit tropæum, iste talis ac tantus vir, qui quadraginta dies reliquerat populum, invenit eum idola fabricantem, et seditiones commoventem. Ego autem non quadraginta dies tantum, sed et quinquaginta et centum, et amplius, et inveni vos lætantes, et philosophantes, et in Dei timore perseverantes. Numquid ego Mose altior sum? Absit: hoc enim dicere extremæ dementiæ est. Sed quia populus iste illo populo sublimior, propterea et ille de monte descendens increpabat Aaron ob seditionem populi, et irascens invéhebatur in eum, cur acquiecerit voluntati eorum. Ego autem adveniens præconia vestra et coronas contexam. Ubi enim prævaricatio, ibi reatus subsequatur necesse est, et objurgatio; ubi autem correctio, ibi laudes et præconia et coronæ: ideoque etsi ampliori tempore demoratus sum foras, non me punitet, quia confidebam de vestræ caritatis affectu, et integritate fidei: sciebam enim uxorem mihi desponsatam castitate esse munitam, sicut in sacerulari conjugio assolet evenire. Etenim vir quando impudicam uxorem habere se novit, nec prospicere ei de domo permittit: qui etsi peregrinari aliquando coactus fuerit, cogitur cito reverti, quasi quodam suspicionis aculeo stimulatus; qui autem sobriam et castam habet, foras securus moratur, sufficietes pro curatorum munimine mores relinquens uxoris. Hoc ego et Moses passi sumus. Ille quidem, quia inemendabilem synagogam habebat uxorem, reliquit eam, et fornicata est, et compellit eum Deus, dicens: *Exsurge, descende: impie enim fecit populus tuus (Exod. 32. 7).* Sed ego nullam hujusmodi jussiōnem accepi. Et cum paululum mihi infirmitas corporis accidisset, non me inquietavit vestra absentia, sed securus de vobis ægrotationis meæ exspectavi medeliam. Non enim opus habent sani medico, sed qui male habent (Matth. 9. 12). Nam et si tardavi parumper a vobis, non hoc ad detrimentum vestri, sed ad divitias puto proficere vestras: quæ enim per me, imo magis per gratiam Dei correcta sunt, vestra corona est, vester profectus est. Et ideo gaudeo et tripudio, et tamquam volitare me credo, et gaudii hujus magnitudinem effari non quo. Quid ergo faciam? quomodo indicabo exultationem mentis meæ? In testimonium voco conscientiam vestram, quoniam video ex adventu meo gaudio esse repletam: quod gaudium, corona et laus mea est. Si enim mea unius viri præsentia tantam plebem tali replevit voluptate: quantum putatis

mihi ex visione vestra gaudium cumulatum? Et Jacob quidem unum filium videns Joseph, gaudebat senex, et recreabatur spiritu: ego autem non unum Joseph, sed omnes vos illi similes video et gaudeo, quia paradisum meum recepi illo Paradiso meliorem: et ibi quidem serpens erat insidians, hic autem Christus mysteria celebrans: ibi Heva erat seducens, hic autem est coronans Ecclesia: ibi Adam seducebatur, hic autem populus adhæret Deo: ibi arbores diversæ, hic autem donationes variæ: in Paradiso arbores marcescentes, in ecclesia arbores fructifícantes: in illo Paradiso unumquodque genus sementis in suo perseverat statu, in isto vero paradiſo si invenero labrum, vitæ uberem efficiam: si invenero oleastrum, veram olivam efficiam: talis etenim est terræ istius natura. Propter hæc gaudeo, prætermissio satisfaciōnem: quomodo vero vos abduxit tanti temporis longitudo, suscipite satisfactionem meam, carissimi. Si servum alicubi dirigatis non revertentein, exigitis causas ubi moratus sit, ubi tantum expenderit temporis: et ego servus sum vestræ caritatis: emistis enim me, non pecuniam confícientes, sed caritatem ostendentes. Gaudeo quippe tali servitio mancipatus, nec umquam hoc famulatu opto me solvi: etenim istud servitium mihi libertate elegantius: istud servitium in illud tribunal beatum collocavit mihi sedem: istud servitium non est necessitatis, sed voluntatis. Quis enim non libentissime serviat dilectioni vestræ, tam elegantissimis amatoribus? Quod etsi lapideam haberem animam, cera fecissetis molliorem. Quid dicam desiderio vestro, et favori, quem hesterna ostendistis die (a), quomodo voces vestræ cum gaudio cælum penetrarunt? Ipsum sanctificantes aerem, civitatem fecistis Ecclesiam: honorabar ego, et Deus glorificabatur: hæretici confundebantur, Ecclesia vero coronabatur: quia magna lætitia est matri, cum exsultant filii: et grande gaudium pastori, cum exsultant agni gregis. Veni ad gaudia virtutum vestrarum, audivi quia cum hæreticis colluetati estis, et quia inique egerunt in baptismo, redarguistis. Numquid incassum dicebam quoniam casta uxor absente viro repellit adulteros, absente pastore abigit lupos, sine gubernatore nautæ salvaverunt navem, sine duce milites victoriam repartaverunt, sine doctore discipuli profecerunt, sine patre filii roborati sunt? Imo magis non sine patre: vester enim profectus meum gaudium, vestra glorificatio mea corona est. Sed desiderabamus, inquit, tecum facere Pascha. Satisfacio dilectioni vestræ, quippe cum jam iracundiam vestro dissolveritis aspectu. Nam si pater prodigum suscipiens filium statim reconciliavit, neque poenas exigit ab eo, sed illico amplexus est: multo magis filii patrem suscipientes. Sed tamen

(a) Postridie quam redierat, hanc orationem habuit.

et ad hoc respondeo : Pascha mecum in votis facere habebatis, nemo prohibet hodie vos mecum facere Pascha : sed forsitan dicetis, Numquid duo Pascha facturi sumus? Non, sed unum, et ipsum multipliciter. Sicut enim semper sol exoritur, et non dicimus multos soles, sed est sol quotidie oriens : sic et Pascha semper consummatur, et cum semper celebretur, unum est solemnitatis nostræ. Judæorum similes non sumus, non servimus loco, nec subditi sumus necessitatí temporis, dominica voce firmati. *Quotiescumque, Inquit, manducaveritis panem istum, et hunc biberitis calicem, mortem Domini annuntiabis (1. Cor. 11. 26).* Annuntiamus namque hodie mortem Christi. Sed tunc quidem festivitas : et hodie festivitas. Ubi enim caritas gaudet, ibi est festivitas : et ubi recepi lætantes filios, maximam celebro festivitatem. Etenim et illa festivitas caritas est. Sic enim, inquit apostolus, *Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret pro eo (Joan. 3. 16).* Sed multi, inquiunt, te absente baptizati sunt. Et quid tum? Nihil minus habet gratia, non claudicat donum Dei ; præsente me baptizati non sunt, sed præsente Christo sunt baptizati. Numquid homo est qui baptizat? Homo dexteram porrigit, sed Deus manum gubernat. Noli de gratia dubitare, carissime, quia donum Dei est. Attende diligenter quæ dicuntur, si forte aliqua de causa sacra (*a*) explicanda est, cum obtuleris preces, et subscriptam acceperis sacram, non requiris quali calamo subscriperit rex, neque in quali charta, neque quali, quo ve atramento, sed unum solummodo quæreris, si rex subscriperit : sic et in baptismō, charta, conscientia est : calamus, lingua sacerdotis : manus, gratia est Spiritus sancti. Sive ergo per me, sive per illum qui officio fungitur sacerdotis, ipsa manus scribit, nos ministri sumus, non auctores. Et Paulus minister est : *Sic enim, inquit, aestimat nos homo tamquam ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei (1. Cor. 4. 1).* Quid enim habes, quod non accepisti (*Ib. v. 7*). Si quid habeo, accepi : si autem accepi, non meum, sed ejus qui dedit donum est. Noli ergo dubitare, carissime : gratia enim Dei perfecta est. Locus non prohibet, sive hic baptizeris, sive in navi, sive in itinere. Philippus baptizavit in via, Paulus in vinculis, Christus in cruce latronem ex vulnere, et statim paradisi meruit januam reserare. Propter hæc gaudeo et exsulto, et orationes vestras exigo, cum quibus ad Asiam perrexi, cum quibus

(*a*) Sic vocabatur imperiale diploma : qua de re vide utrumque Cangii glossarium in voce, *Sacra*, et, *Σέκη*. Hic regem intelligo Imperatorem.

reversus sum, cum quibus pelagum transfretavi, et adjutus vestris orationibus feliciter navigavi : nec enim navim citra vos ingressus sum, nec exivi citra vos, non in civitate citra vos, aut in ecclesia sine vobis, sed avulsus quidem eram corpore, connexus autem caritate. Videbam namque Ecclesiam vestram, et in pelago, et in exultatione gaudebam. Tale enī quid significat caritas, quæ nescit angustari : intrabam in ecclesiam, adstabam altari, orationes offerebam, et dicebam : Domine, conserva Ecclesiam quam mihi tradidisti. Ego quidem corpore absens sum, sed tua misericordia præsens est, quæ me illuc perduxit, et plus quam merebar concessit. Et quia amplificavit, multitudo testatur præsentium. Florere video vineam, et nusquam spinæ, neque sentium ulla vestigia : exsultant oves, et nusquam lupus. Quod si etiam alicubi repertus fuerit, demutatur, et fit ovis. Tanta enim vestra est fides et caritas, ut æmulatione vestra ceteros provocetis. Ipse Dominus vos conservavit, et ipse me reduxit, et in infirmitate positus orationum vestrum sensi auxilium, quas mihi quotidie in suffragium postulo. Peregrinatio mea coronavit civitatem vestram. Et quia diligebat ex initio, nunc omnibus manifestum est. Sic enim me absentem, tamquam præsentem habuistis. Nam in Asia cum essem ad corrigendas Ecclesias, hinc illo venientes nuntiabant nobis, dicentes : *Inflammasti civitatem. Et certe caritas tempore solet marcescere, vestra autem dilectio quotidie augmentabatur.* Et quem ita absentem diligebatis, præsentem credo quod melius ametis. Iste meus thesaurus, haec sunt meæ divitiae. Et idco vestras orationes requiro. Orationes vestræ murus mibi et munimen sunt. Noli dicere, Ego langnus sum, quomodo potero pro sacerdote orare? Audi Scripturam dicentem : *Oratio autem fiebat continua (Act. 12. 5).* Et ecclesiastica oratio solvit vincula Petri, et Pauli dilatavit prædicationis fiduciam. Oratio caminum ignis extinxit, oratio conclusit ora leonum, oratio seditionem compescit, oratio paradisum aperuit, oratio cæli cardines reservavit, oratio sterilem secundavit, oratio Cornelii cælos penetravit, oratio publicanum justificavit. Tale a vobis munimen requiro, talem gratiam postulo : et Deus gloriæ suscipiens orationes vestras, det mihi in aperiōne oris mei sermonem, quo possim creditum mihi populum instruere ad salutem per Christum Dominum nostrum, cum quo est Deo Patri eum Spiritu sancto honor, gloria, et potestas in sæcula sæculorum. Amen.

Sicuti capiti corpus cohædere necessarium est, ita Ecclesiam sacerdoti, et principi populum : utque virgulta radicibus, et fontibus fluvii, ita et filii patri, et magistro discipuli. Hæc autem non superfluo ad caritatem vestram præfati sumus : sed quoniam dicenda mihi sunt quædam apud vos, ut nemo turbetur, neque secessio nostro aliqua oriatur interruptio, sed ut

obedientia discipulorum crescat in vobis, et quantum affectum patri deferatis, appareat. Adornate me, filii, et imponite mihi obedientiæ vestræ coronam, faciente apud omnes beatum judicari, et doctrinam meam magnificate per obedientiam vestram secundum apostoli monita, dicentis : *Obedite præpositis vestris, et obtemperate eis ; quia ipsi pervigilant pro vobis, quasi*

pro animabus vestris rationem reddituri (Hebr. 13. 17). Ille ergo præmoneo, ne quis superbiat in commotionem nostram. Pater enim sum, et necesse est me filiis consilium suadere: quod enim in carnibus patribus natura carnis, hoc in nobis gratia Spiritus agit. Pater sum, et pater nimis super filios tremens, ita ut sanguinem meum pro vobis fundere paratus sim. Et in hoc non est mihi gratia. Apostolica enim lex est, et Domini præceptum dicentis: *Pastor bonus animam suam ponit pro ovibus suis (Joan. 10. 11).* Sed et vos eadem facite pro nobis: simili namque erga nos devincti estis affectu. Nam et Paulum audite quid dicit. *Salutare, inquit, Priscillam et Aquilam, adjutores meos in Christo, qui pro anima mea suas cervices posuerunt (Rom. 16. 3. 4).* Sicut enim pulchrum est pastorem pro ovibus immolari: ita rursum pulchrum est et oves a pastore nec morte se Jungi. Cum enim inseparabiles fuerint ab eo, lupum diabolum non timebunt. Murus enim caritatis firmior est adamante; *Et frater cum adjuvatur a fratre, erit sicut civitas munita et firma (Prov. 18. 19).* Ille autem præmitto, ut cum oinī affectu, quæ dicimus, audiatis, neque aliquis vestrum incipiat perturbari. Loquimur rem, quam dignum est in ecclesia loqui, et quam dignum est libenter audiri. Pro pace loquimur ad vos. Et quid ita conveniens, quam sacerdotem Dei pacem populo persuadere? Contradiccio nulla est, ubi et legatio sancta et legatus acceptus est. Pro pace loquimur, pro qua Filius Dei descendit ad terras, ut pacificaret per sanguinem non solum quæ in terra sunt, sed et quæ in cælis, et terrena cælestibus sociaret. Pro pace loquimur, pro qua Filius Dei passus est, propter quam crucifixus est et sepultus, quam nobis pro omni hereditatis censu reliquit, et velut murum Ecclesiæ dedit, quam scutum adversum diabolum posuit, quam gladium adversum dæmones dedit, quam portum

tranquillissimum fidelibus collocavit, quam repropagationem ad Deum dedit, quam delictorum absolutionem concessit: pro hac ergo legatus ad vos missus sum. Nolite mihi invenire pudorem, nolite legationem meam foedare, acquiescite mihi, quæso vos. Multa dudum tristia gesta sunt in Ecclesia, Deum confiteor, sed non laudo perturbationes, seditiones non amplector. Sed omittamus jam hæc; desinite, conquiescite, cohibete animos, resrenate iracundiam: sufficit jam quod laboravit Ecclesia, finis sit, desinat turbatio: hoc enim et Deo placitum, et piissimo principi acceptum est. Oportet enim et regibus obedire, maxime cum et ipsi obtemperent ecclesiasticis legibus. Dicit enim apostolus: *Principibus et potestatibus subditi estote (Tit. 3. 1).* Quanto magis religioso principi, et pro Ecclesia laboranti? Si ergo præparavi animos vestros ad suscipiendam legationem meam, recipite fratrem nostrum Severianum episcopum. Habeo gratiam quod sermonem meum laudibus prosequuti estis. Dedistis mihi fructus obedientiæ: nunc me semen bonum gratulor seminasse. Ecce enim statim frumenti manipulos colligam. Retribuat vobis Dominus præmium benignitatis, et obedientiæ mercedem. Nunc enim veram hostiam pacis obtulisti Deo, quia nemo turbatus est auditio hoc nomine, sed cum caritate suscipitis; simili ut sermone loquuti sumus, omnem ex animo fugasti iracundiam. Suscipite ergo eum pleno pectore, apertis manibus. Si quid triste gestum est, omittite; quia ubi tempus pacis, recordatio dissensionis nulla est, ut sit gaudium in cælo, gaudium in terra, lætitia et exsultatio spiritualis in Ecclesia Dei. Et orenius de reliquo, ut pacificam Deus custodire dignetur Ecclesiam, pacem fixam et perpetuam dare, in Christo Jesu Domino nostro, cum quo est gloria Deo Patri, una cum Spiritu sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO IPSIUS SEVERIANI DE PACE,

CUM SUSCEPTUS ESSET A BEATO JOANNE, EPISCOPO CONSTANTINOPOLITANO.

In adventu Domini et Salvatoris nostri atque in præsentia ejus corporali, angeli ducentes choros cœlestes evangelizabant pastoribus, dicentes: *Annuntiamus vobis hodie gaudium magnum quod erit omni populo (Luc. 2. 10).* Ab ipsis enim sanctis angelis etiam mutuati nos vocem, annuntiamus vobis hodie gaudium magnum. Hodie enim in pace Ecclesia est, et hæretici in ira. Hodie Ecclesiæ navis in portu est, et hæreticorum furor jactatur in fluctibus. Hodie pastores Ecclesiæ in securitate, et hæretici in perturbatione sunt. Hodie oves Domini in tuto, et lupi insaniunt. Hodie vinea Domini in abundantia, et operarii iniquitatis in egentia. Hodie populus Christi exaltatus est, et inimici veritatis humiliati sunt. Hodie Christus in lætitia, et diabolus in luctu. Hodie angeli in exultatione, et dæmones in confusione. Et quid opus est multa dicere? Hodie Christus, qui est Rex pacis, cum sua pace procedens, fugavit omne dissidium, dissensiones depulit, discordiam perturbavit. Et sicut

cælum splendor solis, ita Ecclesiam fulgor pacis illuminat. O quam desiderabile nomen pacis, quam religionis Christianæ stabile fundamentum, et altaris dominici cœlestis armatura! Et quid possumus de pace proloqui? Pax nomen est ipsius Christi, sicut dicit et apostolus: *Quia Christus pax nostra, qui fecit utraque unum (Ephes. 2. 14),* quæ nequaquam fide, sed invidia diaboli dissidebant. Verum sicut procedente rege et plateæ mundantur, et tota civitas diversis floribus et ornatibus coronatur, ut nihil sit quod minus dignum vultui regis appareat: ita et nunc procedente Christo, Rege pacis, omne quod triste est, auferatur e medio, et illucescente veritate fugetur mendacium: fugiat discordia, resplendente concordia. Et sicut frequenter fieri vidimus, ubi regum vel fratrum tabulæ pinguntur, ut in utrisque unanimitatis declarentur insignia, artifex picto femineo habitu post tergum utriusque, concordiam statuit, brachiis suis utrumque complectentem. in-

dicens quod hi qui videntur corporibus separati , sententiis et voluntate convenient : ita nunc pax Domini media assistens , et utrumque nostrum gremio palpante connectens , discreta corpora in unum convenire animum , ulnis jungentibus docet. In qua sine dubio compleetur sermo propheticus , qui ait : *Et erit consilium pacificum inter utrosque* (Zach. 6. 13). Et hesterno quidem die pater noster communis evangelico pacem sermone præfatus est : *hodie vero nos verba pacis exponamus*. Ipse nos heri resupinis manibus in verbo pacis exceptit , et nos *hodie dilatato pectore* , ulnisque patentibus ad Dominum cum muneribus pacis occurramus. Jam bella destructa sunt , pulchritudo pacis obtinuit. Nunc in luctu est diabolus , et in lamentatione omnis dæmonum turma ; nunc in cœlestibus lætitia , et in angelis exultatio , quibus specialis familiaris pax. Hoc enim etiam cœlestes admirantur *virtutes opus* , quas *sous ejus habet perennis* , ex quo etiam terrena hæc nostra guttis quibusdam exinde stillantibus irrorantur. Et ideo etiamsi in terris pax , laudis ejus splendor redundat in cœ-

lum , laudant eam cœlestes angeli , et dicunt : *Gloria in excelsis Deo* , et in terra pax hominibus bonæ voluntatis (Luc. 2. 14). Vides quomodo cœlestes omnes et terrestres invicem sibi munera pacis emitunt ? Cœlestes angeli pacem terris annuntiant , sancti in terris Christum , qui est pax nostra , collaudant in cœlestibus positum , et mysticis choris acclamant , *Osanna in excelsis* (Matth. 21. 9). Dicamus ergo et nos , *Gloria in altissimis Deo* , qui humiliavit diabolum , et exaltavit Christum suum. *Gloria in altissimis Deo* , qui discordiam fugat , et pacem statuit. Dico enim vobis artem diaboli , cuius neque vos astutiam ignoratis. Vedit satanas firmitatem fidei , stabilitatem in ea pietate dogmatum septam , vedit et operum bonorum fructibus abundantem : et ideo pro his omnibus ad insaniam venit , et rabie furoris exarsit , ut scinderet amicitiam et evelleret caritatem , ut disrumperet pacem : sed pax Domini semper sit nobiscum , in Christo Jesu Domino nostro , cum quo est Deo Patri et Spiritui sancto gloria in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM IN SEQUENTEM CHRYSOSTOMI ORATIONEM

In postrema Morelli Editione ad calcem Tomi quarti edita fuit Oratio Chrysostomi antequam iret in exsilium, ad populum habita, ex Vita Chrysostomi per Georgium Alexandrinum excerpta, quæ, quod spectat ad dimidiam priorem partem ad hæc usque verba, ἀλλ' ὅρῳ τοις ἐμαυτοῦ δόγμασι τίνας, non indigna Chrysostomo videtur: et talis a viris doctis habetur, paucioribus aliis reclamantibus. In hac certe prima parte, meo quidem judicio, occurrit nihil quod eo adigat, ut alium quam Chrysostomum quæramus auctorem. Posteriorem vero partem, salebris plenam, intricatam, quæ sæpe vix, ac ne vix quidem intelligi potest, saltem ut exstat hodie, Chrysostomo abjudicandam censemus. Nam stylus abhorret a priori orationis parte. Si quid vero enuntiatur, quod ad veram ejus exsiliī historiam quadret, id certe ita re-

EJUSDEM

HOMILIA ANTE EXSILIIUM.

1. Multi fluctus instant gravesque procelæ; sed non timemus ne submergamur: nam in petra consistimus. Sæviat mare, petram dissolvere nequit: insurgant fluctus, Jesu navigium demergere non possunt. Quid, queso, timeamus? Mortemne? Mihi vivere Christus est, et mori lucrum (*Philipp. 1. 21*). An exsilium, die mihi? Domini est terra et plenitudo ejus (*Psal. 23. 1*). An facultatum publicationem? Nihil intulimus in mundum, certumque est nos nihil hinc efferre posse (*1. Tim. 6. 7*): terribiliaque hujus mundi mihi respectui sunt, et bona ejus risu digna. Non paupertatem timeo, non divitias concupisco: non mortem metuo, nec vivere opto, nisi ad pro-

fectum vestrum. Ideo præsentia commemoro, rogoque caritatem vestram, ut fiduciam habeat. Nullus quippe nos separare poterit; quod enim Deus conjunxit, homo separare nequit. Nam si de viro ac de muliere dicit: *Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem suam, et adhæredit uxori suæ, et erunt duo in carnem unam* (*Gen. 2. 24*): *quod ergo Deus conjunxit, homo non separat* (*Matth. 19. 5. 6*). Si nuptias non potes dirimere, quanto minus Ecclesiam Dei potes dissolvere? Sed eam oppugnas, cum nihil possis lædere eum quem impetis. Verum me reddes splendidiorem, tuamque vim mecum pugnando dejicias: *Durum namque tibi est contra stimulatum acutum*

ANTEQUAM IRET IN EXSILIIUM.

nissō, ne quid ultra proferam, dicendi genere narratur, ut fas esse non videatur id Chrysostomo ascribere. Certe alium quærendum auctorem esse suadet *velus* interpretatio, quam subjungimus, quæque postremam totam partem tacuit. Illam vero subjungendam putavimus, quia quædam complectitur, quæ in Græca serie non comparent. Eam se vidisse commemorat in Codice quodam montis Cassini Joan. Mabillonius noster in Itinere Italico p. 124, ubi Severiano Gabalorum, inquit ille, ascribitur. Verum Severiani numquam esse potuit, nec ad ejus historiam quadrare valet.

Tilmanni interpretationem, utpote παραφραστικῶς adornatam, rejecimus, novamque paravimus.

[411-415] ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΟΜΙΛΙΑ ΠΡΟ ΤΗΣ ΕΞΟΡΙΑΣ.

α'. Πολλὰ τὰ κύματα καὶ χαλεπὸν τὸ γλυδώνιον· ἀλλ' οὐ δεδοίχαμεν, μὴ καταποντισθῶμεν· ἐπὶ γάρ τῆς πέτρας ἔστηκαμεν. Μαινέσθω ἡ θάλασσα, πέτραν διαλῦσαι οὐ δύναται· ἐγειρέσθω τὰ κύματα, τοῦ Ἰησοῦ τὸ πλοῖον καταποντίσαι οὐκ ισχύει. Τί δεδοίχαμεν, εἰπέ μοι; Τὸν θάνατον; Ἐμοὶ τὸ ζῆν Χριστός, καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος. Ἀλλ' ἔξορίαν, εἰπέ μοι; Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Ἀλλὰ χρημάτων δῆμευσιν; Οὐδὲν εἰσηγήκαμεν εἰς τὸν κόσμον, δῆλον δτι οὐδὲν ἔξενεγκεῖν δυνάμεθα· καὶ τὰ φοβερὰ τοῦ κόσμου ἔμοι εὔκαταφρόνητα, καὶ τὰ χρηστὰ καταγέλαστα. Οὐ πενίαν δέδοικα, οὐ πλούτον ἐπιθυμῶ· οὐ θάνατον φοβοῦμαι, οὐ ζῆσαι εὔχομαι, εἰ μὴ διὰ τὴν ὑμετέραν προκοπήν. Διὸ καὶ τὸν ὑπομιμήσκω, καὶ παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν θαρ-

ρεῖν ἀγάπην. Οὐδεὶς γάρ τημᾶς ἀποσπάσαι δυνήσεται· ὁ γάρ ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἀνθρωπος χωρίσαι οὐ δύναται. Εἰ γάρ περ γυναικὸς καὶ ἀνδρὸς λέγει· Ἀντὶ τούτου καταλείψει ἀνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μιαν· ὁ δὲν ὁ Θεὸς ἔζευξεν, ἀνθρωπος μὴ χωριζέτω. Εἰ γάμον οὐ δύνασαι διασπάσαι, πόσῳ μᾶλλον Ἐκκλησίαν Θεοῦ οὐκ ισχύεις καταλῦσαι; ἀλλὰ πολεμεῖς αὐτὴν, οὐ δύναμενος βλάψαι τὸν πολεμούμενον. Ἀλλ' ἐμὲ μὲν ἵργάζει λαμπρότερον, ἐαυτοῦ δὲ τὴν Ισχὺν καταλύεις τῆς πρὸς ἐμὲ μάχης· Σκληρὸν γάρ σοι πρὸς κέντρα δέξα λαντίζειν. Οὐκ ἀμβλύνεις τὰ κέντρα, ἀλλὰ τὸν

* Savilius legendum patet τὴν πρὸς ἐμὲ μάχην. Forte melius σιὰ τῆς πρὸς ἐμὲ μάχης.

πόδις αἰμάσσεις· ἐπεὶ καὶ τὰ κύματα τὴν πέτραν οὐ διαλύει, ἀλλ' αὐτὰ εἰς ἀφρὸν διαλύουνται. Οὐδὲν Ἐκκλησίας δυνατώτερον, δινθρωπε. Λῦσον τὸν πόλεμον, ἵνα μὴ καταλύσῃ σου τὴν δύναμιν· μὴ εἰσαγεῖ πόλεμον εἰς οὐρανόν. "Ανθρωπον ἔὰν πολεμῆς, ή ἐνέκησας, ή ἐνικήθης. Ἐκκλησίαν δὲ ἔὰν πολεμῆς, νικῆσαι σε ἀμήχανον· ὁ Θεὸς γάρ ἐστιν δι πάντων ισχυρότερος. Μὴ παραζηλοῦμεν τὸν Κύριον; μὴ ισχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν; 'Ο Θεὸς ἔπηξε, τις ἐπιχειρεῖ σαλεύειν; Οὐκ οἰσθα αὐτοῦ τὴν δύναμιν. 'Επιβλέπει ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιεῖ αὐτὴν τρέμειν· καλεύει, καὶ τὰ σειδμενα ἡδράζετο. Εἰ τὴν πόλιν σαλευομένην ἔστησε, πολλῷ μᾶλλον τὴν Ἐκκλησίαν στῆσαι δύναται. 'Η Ἐκκλησία οὐρανοῦ ισχυροτέρα· 'Ο οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. Ποῖοι λόγοι; Σὺ εἰ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ μου τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄδους οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς.

β'. Εἰ ἀπιστεῖς τῷ λόγῳ, πίστευε τοῖς πράγμασι. Πόσοι τύραννοι τῇ θέλησαν περιγενέσθαι τῆς Ἐκκλησίας; πόσα ττγχνα; πόσοι κάμινοι, θηρίων ὁδόντες, ξίφη τηνοημένα; καὶ οὐ περιεγένοντο. Ποῦ οἱ πολεμήσαντες; Σεσίγηνται καὶ λήθη παραδέδονται. Ποῦ δὲ ἡ Ἐκκλησία; 'Υπὲρ τὸν ἥλιον λάμπει. Τὰ ἔκείνων ἔσθεται, τὰ ταύτης ἀθάνατα. Εἰ ότε δλίγοι ἡσαν, οὐκ ἐνικήθησαν, δτε ἡ οἰκουμένη ἐπλήσθη εύσεβειας, πῶς νικῆσαι δύνασαι; Ο οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ [416] παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. Καὶ μάλα εἰκότως· ποθεινοτέρα γάρ ἡ Ἐκκλησία τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ. Οὐρανοῦ σῶμα οὐκ ἀνέλαβεν, Ἐκκλησίας δὲ σάρκα ἀνέλαβε· διὰ τὴν Ἐκκλησίαν δι πάντας, οὐ διὰ τὸν οὐρανὸν ἡ Ἐκκλησία. Μηδὲν οὐδὲ θορυβεῖται τῶν γενομένων. Τοῦτο μοι χαρίσασθε, πίστιν ἀπερίτρεπτον. Οὐκ εἶδετε τὸν Πέτρον περιπατοῦντα ἐπὶ τῶν ὑδάτων, καὶ δλίγον διστάσαντα, καὶ μέλλοντα καταποντίζεσθαι, οὐ διὰ τὴν ἀτακτὸν τῶν ὑδάτων ὅρμην, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς πίστεως; Μή γάρ ἀνθρωπίναις ψήφοις ἐνταῦθα ἥλθομεν; μὴ γάρ ἀνθρωπος ἦγαγεν, ἵνα ἀνθρωπος καταλύῃ; Ταῦτα λέγω οὐκ ἀπονοούμενος, μὴ γένοιτο, οὐδὲ ἀλλούσιον εὔδοξον, ἀλλὰ τὸ οὐρανὸν σεσαλευμένον στηρίξαι βουλόμενος. Ἐπειδὴ ἔστη ἡ πόλις, Ἐκκλησίαν διάβολος τῇ θέλησε σαλεῦσαι. Μιαρὲ καὶ παμπίλαρε διάβολε, τοίχων οὐ περιεγένου, καὶ Ἐκκλησίαν προσδοκᾶς σαλεῦσαι; Μή γάρ ἐν τοῖχοις ἡ Ἐκκλησία; 'Ἐν τῷ πλήθει τῶν πιστῶν ἡ Ἐκκλησία. 'Ιδοὺ πόσοι στῦλοι ἔδραιοι, οὐ σιδήρῳ δεδεμένοι, ἀλλὰ πίστει ἐσφιγμένοι. Οὐ λέγω δτι τοσοῦτον πλῆθος πυρὸς αφοδρότερον· ἀλλ' οὗτε, εἰ εἰς ἥν, περιεγένου. Καὶ οἶδας, οἴα σοι τραύματα παρέσχον οἱ μάρτυρες. Εἰσῆλθε πολλάκις κόρη ἀπαλή ἀπειρόγαμος· κηροῦ ἦν ἀπαλωτέρα, καὶ πέτρας ἐγένετο στερεωτέρα. Τὰς πλευρὰς αὐτῆς ἔξεις, καὶ τὴν πίστιν αὐτῆς οὐκ ἔλαβες. Ἡτόνησε τῆς ταρκὸς ἡ φύσις, καὶ οὐκ ἀπηγρεύθη τῆς πίστεως ἡ δύναμις· ἐδαπανᾶτο τὸ σῶμα, ἐνεανιεύετο τὸ φρόνημα· ἀνηλίσκετο δὲ ἡ οὐσία, καὶ ἔμενεν ἡ εὐλάβεια. Γυναικὸς οὐ περιεγένου μιᾶς, καὶ τοσοῦτου περιγενέσθαι δῆμος προσδοκᾶς; Οὐκ ἀκούεις τοῦ Κυρίου λέγοντας, "Οπου δύσο ἡ τρεῖς εἰσι συνηγμένοι εἰς τὸ δρομά μου, ἐκεὶ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν; "Οπου τοσοῦτος δῆμος ἀγάπη ἐσφιγμένος, οὐ πάρεστιν; "Εχω αὐτοῦ ἐνέχυρον· μὴ γάρ οἰκείᾳ δυνάμει θαρρῶ; Γραμματεῖον αὐτοῦ κατέχω. Ἐκεῖνό μοι βακτηρία, ἐκεῖνό μοι ἀσφάλεια, ἐκεῖνό μοι λιμήν

ἀκύμαντος. Καν τὴν οἰκουμένη ταράττεται, τὸ γραμματεῖον κατέχω· αὐτῷ (ι. αὐτὸ) ἀναγινώσκω· τὰ γράμματα ἐκεῖνα τεῖχος ἐμοὶ καὶ ἀσφάλεια. Ποια ταῦτα; 'Εγὼ μεθ' οὐμῶν εἰμι πάσσος τὰς ἡμέρας ἔως τῆς συντελείας τοῦ αἰώνος. Χριστὸς μετ' ἐμοῦ, καὶ τίνα φοβηθήσομαι; Καν κύματα κατ' ἐμοῦ διεγείρηται, καὶ πελάγη, καὶ ἀρχόντων θυμοί· ἐμοὶ ταῦτα πάντα ἀράχνης εύτελέστερα. Καὶ εἰ μὴ διὰ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, οὐδὲ στήμερον ἀν παρητησάμην ἀπελθεῖν. 'Αε! γάρ λέγω, Κύριε, τὸ τὸν θέλημα γενέσθω μὴ ὅ τι ὁ δεῖνα, καὶ ὁ δεῖνα, ἀλλ' εἰ τι σὺ βούλει. Οὗτος ἐμοὶ πύργος, τοῦτο ἐμοὶ πέτρα ἀκίνητος· τοῦτο ἐμοὶ βακτηρία ἀπερίτρεπτος. Εἰ βούλεται ὁ Θεὸς τοῦτο γενέσθαι, γινέσθω. Εἰ βούλεται ἐνταῦθα εἶναι με, χάριν ἔχω. "Οπου βούλεται, εὐχαριστῶ.

γ'. Μηδεὶς οὐδὲ θορυβεῖτω· ταῖς εὐχαῖς προσέχετε. Ταῦτα ἀποίησεν διάβολος, ἵνα ἐκκόψῃ τὴν σπουδὴν τὴν περὶ τὰς λιτανείας. 'Αλλ' οὐ προχωρεῖ αὐτῷ· ἀλλὰ σπουδαιοτέρους οὐδὲς καὶ θερμοτέρους εύρηχαμεν. Αὔριον [417] εἰς λιτανεῖον ἐξελεύσομαι μεθ' οὐμῶν. "Η δπου ἡ ἔγω, καὶ οὐμεῖς ἐκεῖ· ὅπου οὐμεῖς, ἐκεῖ λάγω· ἐν σῶμά ἐσμεν· οὐ σῶμα κεφαλῆς, οὐ κεφαλῆ σῶματος χωρίζεται. Διειργόμεθα τῷ τάπω, ἀλλ' ἡνώμεθα τῇ ἀγάπῃ· οὐδὲ θάνατος διακόψαι δυνήσεται. Καν γάρ ἀποβάνη μου τὸ σῶμα, ζῆται ψυχὴ, καὶ μέμνηται τοῦ δῆμου· οὐμεῖς ἐμοὶ πατέρες· πῶς οὐμῶν δύναμαι ἐπιλαθέσθαι· οὐμεῖς ἐμοὶ πατέρες, οὐμεῖς ἐμοὶ ζωή, οὐμεῖς ἐμοὶ εύδοκιμησις. 'Ἐὰν οὐμεῖς προκόψῃτε, ἔγω εύδοκιμω· ωστε ἐμοὶ ζωή πλοῦτος ἐν τῷ οὐμετέρῳ κεῖται θησαυρῷ. 'Εγὼ μυριάκις οὐπέρ οὐμῶν σφαγῆναι ἔτοιμος (καὶ οὐδεμίαν χάριν παρέχω, ἀλλὰ καὶ ὀφειλὴν ἀποδίδωμι· 'Ο γάρ ποιμήν δι καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν οὐπέρ τῶν προβάτων), καὶ σφαγῆναι μυριάκις, καὶ μυρίας κεφαλᾶς ἀποτμηθῆναι. 'Εμοὶ δι θάνατος οὗτος ἀθανασίας οὐπόθεσις, ἐμοὶ αἱ ἐπιδουλαὶ αὗται ἀσφαλείας ἀφορμή. Μή γάρ διὰ χρήματα ἐπιβουλεύομαι, ἵνα λυπηθῶ; μὴ γάρ δι' ἀμαρτήματα, ἵνα ἀλγήσω; Διὰ τὸν ἔρωτα τὸν περ οὐδὲς· ἐπειδὴ πάντα ποιῶ, ωστε οὐδὲς ἐν ἀσφαλείᾳ μεῖναι, ωστε μηδένα παρεισελθεῖν τῇ ποιμηνῇ, ωστε μεῖναι ἀκέραιον τὸ ποιμνιον. 'Η οὐπόθεσις τῶν ἀγάνων ἀρκεῖ μοι εἰς στέφανον. Τί γάρ ἀν πάθοιμι οὐπέρ οὐμῶν; 'Τμεῖς ἐμοὶ πολίται, οὐμεῖς ἐμοὶ πατέρες, οὐμεῖς ἐμοὶ ἀδελφοί, οὐμεῖς ἐμοὶ τέκνα, οὐμεῖς ἐμοὶ μέλη, οὐμεῖς ἐμοὶ σῶμα, οὐμεῖς ἐμοὶ φῶς, μᾶλλον δὲ καὶ τοῦ φωτὸς τούτου γλυκύτεροι. Τί γάρ τοιοῦτον παρέχει μοι ἡ ἀκτίνα· οἶον ἡ οὐμετέρα ἀγάπη; 'Η ἀκτίνα ἐν τῷ παρόντι με βίψι ωφελεῖ, ἡ δὲ οὐμετέρα ἀγάπη στέφανό μοι πλέκει ἐν τῷ μέλλοντι. Ταῦτα δὲ λέγω εἰς ώτα ἀκουόντων· τί δὲ τῶν ώτων οὐμῶν ἀκουστικώτερον; Τοσαύτας ἡμέρας ἡγρυπνήσατε, καὶ οὐδὲν οὐδὲς ἔκαμψεν, οὐ χρόνου μῆκος μαλακωτέρους οὐδὲς ἐποίησεν, οὐ φόβοι, οὐκ ἀπειλαῖ· πρὸς πάντα ἐγένετο γενναῖοι. Καὶ τί λέγω, ἔγένεσθε; Τοῦτο οὐπέρ ἐπειθύμουν δεῖ, κατεφρονήσατε τῶν βιωτικῶν πραγμάτων, ἀπετάξασθε τῇ γῇ, εἰς τὸν οὐρανὸν μετέστητε· ἀπηλλάγητε τῶν συνδέσμων τοῦ σώματος, πρὸς τὴν μακαρίαν ἐκείνην ἀμιλλάσθε φιλοσοφίαν. Ταῦτα ἐμοὶ στέφανοι, ταῦτα παράκλησις, ταῦτα παραμυθία, ταῦτα ἐμοὶ ἀλειμμα, ταῦτα ζωή, ταῦτα ἀθανασίας οὐπόθεσις.

^a Legendum videtur καὶ δπου, atque ita legit vetus Interpret.

^b Η ἀκτίνα. Sic in nominativo dicentur Graeci hodierni Erit.

calcitrare (*Act. 9. 5*). Non obtundes stimulus, imo sanguine pedes inficies : quandoquidem fluctus non petram dissolvunt, sed ipsi in spumam abeunt. Nihil Ecclesia potentius, o homo. Bellum solve, ne robur dissolvas tuum; ne inferas cælo bellum. Si homini bellum inferas, aut vinces, aut superaberis : si Ecclesiam oppugnes, vincere nequis omnibus quippe fortior est Deus. *An æmulamur Dominum? an fortiores illo sumus* (*1. Cor. 10. 22*)? Deus fixit et firmavit, quis concutere tentaverit? Non nosti virtutem ejus. *Respicit terram, et facit eam tremere* (*Psal. 103. 32*): jubet, et quæ concutiebantur firma consistunt. Si concussam urbem firmavit, quanto magis Ecclesiam firmare poterit? Ecclesia est ipso cælo fortior: *Cælum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt* (*Matt. 24. 35*). Quæ verba? *Tu es Petrus, et super hanc meam petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam* (*Id. 16. 18*).

2. Si non credis verbo, rebus crede. Quot tyranni Ecclesiam opprimere tentaverunt? quot sartagines? quot fornaces, ferarum dentes, gladii acuti? nihilque perfecerunt. Ubinam sunt hostes illi? Silentio et obli- vioni traditi sunt. Ubinam Ecclesia? Plus quam sol splendescit. Quæ illorum erant extincta sunt, quæ ad illam spectant sunt immortalia. Si eum pauci erant Christiani, non victi sunt, quando orbis totus pia religione plenus est, quomodo illos vincere possis? *Cælum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt* (*Id. 24. 35*). Et jure quidem: amabilior enim est Ecclesia Deo, quam cælum ipsum. Cæli corpus non accepit, sed Ecclesiæ carnem accepit; propter Ecclesiam cælum, non propter cælum Ecclesia. Ne vos conturbent ea, quæ acciderunt. Hanc mihi gratiam præbeatis, immobilem fidem. Annon vidistis Petrum ambularem super aquas, paululum dubitan- tem, in periculum submersionis venisse, non ob aquarum impetum, sed ob fidei infirmitatem? Num hu- manis calculis huc accessimus? num homo nos addaxit, ut homo dejiciat? Hæc non ex arrogantia vel jactantia dico, absit, sed ut quod in vobis fluctuat constabiliam. Quoniam sedata erat civitas, Ecclesiam diabolus concutere voluit. O scelestæ et flagitiosissime! muros non expugnasti, et Ecclesiam te succus- surum speras? An muris Ecclesia constat? In multi- tudine fidelium Ecclesia consistit. En quam firmæ columnæ, non ferro ligatae, sed fidei constrictæ. Non dico tantam multitudinem igne vehementiorem esse: sed nec, si unus tantum esset, superasses. Nostri quantas tibi plagas inflixerint martyres. Ingressa saepe est puella tenera innupta: cera mollior erat, sed petra solidior existit. Ejus latera lacinabas, et fidem non auferebas. Cessit carnis natura, neque concidit fidei virtus; consumebatur corpus, et virili- ter agebat animus; absolvebatur substantia, et ma- nebat pietas. Ne unam quidem mulierem superasti, et tantum populum te superaturum confidis? Non audis Dominum dicentem: *Ubi duo vel tres congregati sunt in nomine meo, illic sum in medio eorum* (*Matt. 18. 20*)? Et ubi tam numerosus populus caritatis

vinculis constrictus, non aderit? Ejus pignus habeo: num propriis sum viribus fretus? Scriptum ejus teneo. Hic mihi baculus: hæc mihi securitas: hic mihi por- tus tranquillus. Etsi conturbetur orbis totus, rescri- ptum teneo: ejus literas lego: hic mihi murus, hoc præsidium. Quas literas? *Ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (*Matt. 28. 20*). Christus tecum, quem timebo? Etsi fluctus ad- versum me concitentur, etsi maria, etsi principun- furor: mihi hæc omnia aranea sunt viliora. Ac nisi caritas mea vestra detinuissest, ne hodie quidem ab- nuisem alio proficiisci. Semper enim dieo, *Domine, fiat voluntas tua* (*Id. 6. 10*): non quod talis et talis, sed quod tu vis [faciam]. Hæc mihi turris, hæc mihi petra immobilis: hic mihi baculus non vacillans. Si id Deus velit, fiat. Si velit me hic ma- nere, gratias habeo. Ubicumque voluerit, gratias refiero.

3. Nemo vos conturbet: precibus vacate. Hoc effecit diabolus, ut vestrum circa supplicationes stu- dium interciperet. Sed nihil profecit: imo vos dili- gentiores alacrioresque invenimus. Cras ad supplica- tionem vobiscum pergam. Atque ubi sum ego, illic et vos estis; ubi vos estis, illic et ego: unum corpus sumus, neque corpus a capite, neque caput a corpore separatur. Loco dissiti sumus, sed caritate jungimur, neque mors ipsa poterit abscindere. Etsi enim corpus meum moriatur, vivet tamen anima, quæ populi recordabitur. Vos mihi patres estis; qui possim vestrum oblivisci? vos mihi patres, vos mihi vita, vos mihi gloria. Si vos proficiatis, id mihi in gloriam vertitor; ita ut vita mea ceu divitiae quedam in ve- stro reposita sit thesauro. Paratus sum ad vitam sex- centies pro vobis effundendam, nec gratiam exhibeo, sed debitum solvo. Nam *Bonus pastor animam suam dat pro ovibus* (*Joan. 10. 11*). Millies jugulent, toties caput abscindant. Mors enim talis mihi immortalitatis est argumentum: hæc mihi insidiæ securitatis sunt occasio. Num ob divitias insidiis objectus sum, ut doleam? num ob peccata, ut lugeam? Id patior ob vestrum amorem; quia nihil non ago, ut vos in tuto collocemini; ut nemo alienus se in ovile ingerat; ut illæsus grex maneat. Certaminis argumentum mihi sufficit ad coronam. Quid enim patiar pro vobis? Vos mihi cives, vos mihi patres, vos mihi fratres, vos filii, vos membra, vos corpus, vos mihi lux, imo hac luce suaviores. Quid enim tale mihi confert radius, quale vestra caritas? Radius mihi in præsenti vita utilis est, vestra autem caritas coronam mihi necit in futuro. Hæc porro dico in aures vestras: quid au- tem est ad audiendum promptius auribus vestris? Tot diebus vigilastis, nihilque vos inflectere potuit, non temporis diuturnitas emollivit, non timores, non minæ: ad omnia strenuos vos exhibuistis. Et quid dico, vos exhibuistis? Quod semper optaveram, sæ- cularia despexitis, terræ vale dixistis; a vinculis corporis vos expedivistis, ad beatam illam philoso- phiam certatim properastis. Hæc mihi corona sunt, hæc consolatio, hæc unction, hæc vita, hæc immorta- litatis argumentum.

4. (a) Sed video quosdam qui mihi auctores sunt, ut in dogmatibus meis insistam. Pleraque enim prospera in contrarium cedunt, quoniam il, quibus videbar zelo plenus esse, id improbitate sua egerunt ut conciderem : qui ad libitum suum me deposuerunt, per varium rerum exitum me in hoc certamine vincunt : non minabantur, sed instabant. Jam tempus est ea enarrare, quæ ad meam calamitatem spectant. Lex est, sed legislator vincitur. Filii, per vestram caritatem, video conjurationem ad bellum inferendum paratam, Deumque contumeliis affectum : video delapsum agonem, et agonothetam mœrentem : video veritatis persuasionem emarcescere, et conspirationem superare. Mihi illi objiciunt : Comedisti et baptizasti. Si hoc feci, anathema sit mihi ; ne numerer inter episcopos ; ne sim cum angelis ; ne sim Deo acceptus. Si vero comedi et baptizavi, nihil inopportune feci (b). Attende diligenter iis quæ dico, neque finem dicendi faciam. Non me piget loqui, vobisque tutum est si loquar. Sed ad propositum redeamus. Dicunt me comedisse et baptizasse. Deponant ergo Paulum, quod post cœnam custodi careeris baptismum contulerit (*Act. 16. 33*). Ausim dicere, deponant ipsum Christum, quod post cœnam discipulis communionem largitus sit. Sed hæc nobis congruentia magna sunt : hæc læta pacis signa : hæc populi encœnia. Mihi corona, vobis fructus. Sed scitis, fratres, qua de causa velint me deponere. Quia tapetes non expandi, nec serica vestimenta indui, et quia ipsorum ingluviem non fovi. Floruere aspidis fetus, adhuc relictum est Jezabelis semen : verum adhuc etiam gratia cum Helia concertat. Age mihi in medium mirabilem illum divitemque vitæ præconem, Joannem dico pauperem, qui ne lucernam quidem possidebat ; sed habebat Christum lampadem : cuius caput expetivit Evæ comministra : quæ et sanctis impedimento fuit, quæ prophetas persequuta est, quæ dolose jejunium prædicavit, quæ parem cum vipera nomenclaturam obtinuit, nempe saltationem, quæ prandio nondum absoluto saltavit (c). Non vitam concupivit, non opum molem, non regni dignitatem, non aliam quamquam facultatem ; sed dic mihi, quæso, quid desideravit ? Caput hominis. Quid autem dico ? Non solum hominis, sed etiam evangelistæ. Attamen

(a) Quæ in græco sequuntur adjectitia sunt et Chrysostomi esse non videntur, ut diximus in Monito : et usque adeo intricata sunt ut non nisi divinando possint Latine reddi.

(b) Hic sibi prorsus contradicere videtur, quisquis sit scriptor.

(c) Hæc mirum quantum vel inepta, vel vitiata.

non vicit caput, licet acceperit. Abscidit caput petendo, iniquum desiderium per discum implevit. Vide, et mirare Dei virtutem. Coarguit inculpatus homo, capite truncatus est ; sed qui capite cæsus, in dextera Christi est, illam vero indeprecabile supplcum excipit. Rursus ejus semen, spinosum germen, querit et festinat. Sed Herodias Joannis caput expectit, rursus saltationem inimicu non pedibus, sed qualem Maria olim firmam et immotam. Rursus clamat Joannes ac dicit : *Non licet tibi uxorem habere fratris tui* (*Marc. 6. 18*).

5. Sed quid dicam ? Lacrymarum est præsens tempus : omnia quippe ad ignominiam vergunt, et omnia tempus judicat. Aurum universum gloriam parit. Sed age in medium David dicentem atque clamantem : *Aurum si affluat, nolite cor apponere* (*Psal. 61. 11*). At dic mihi, Quis ille erat, qui talém vocem protulit ? Annon regni fastigium occupabat ? nonne in regia potestate imperabat ? Sed non ad rapinam respiciebat, non ad pietatis destructionem, non curabat thesauros, sed militarem delectum ; non uxoris consensum requirebat. Fugite ergo, mulieres, alienos cœtus : ne consilium pravum viris dederitis : sed ex hisce dictis vos confirmate. Num extinximus flammam vestram ? num emollitum est cor vestrum ? Sed scio vos, quæ Mariæ filiæ estis, utilitatem accepturas. Aliæ vero absque vino satiatæ sunt, et ebriæ avaritia, ut beatus Paulus clamat et prædicat his verbis : *Radix omnium malorum avaritia* (*1.Tim.6.10*). Sic insipientes mulieres aures suas obturant, et pro bono semine spinas porrunt. At, obsecro, ne semen nostrum quasi supra petram jaciamus. Christi sumus agricultura, a quo audiamus, Euge, serve bone, intra in domum meam (*Matth. 25. 23*), ne forte illius vocis loco dicatur, *Serve nequam* (*Ib. v. 26*). Sed, obsecro, luceat institutum vestrum coram hominibus, ne infatuemus sal nostrum. Sed glorificemus, gratias agamus, divites diviti, pauperes benigno et pauperum amanti Christo, potentes robustæ illius manui. Et hæc quidem de vobis. Verum fortasse Deus ea me pati concedit quæ illi adversum me machinantur, ut in calamitatibus me probet, quia in laboribus victoria omnino constitit, et per certamina præparatur corona. Etenim diuinus Paulus dixit : *Cursum consummavi, fidem servavi : in reliquo reposita est mihi corona justitiae* (*2. Tim. 4. 7*) ; qua corona nos dignabitur universorum Dominus in sæcula. Amen.

¹ Putat Savilius legendum, splendebat.

CUM DE EXPULSIONE

Multi quidem fluctus, et undæ immanes ; sed submergi non vereor : quia supra petram sto. Insanias licet mare petram non potest commovere : insurgant

quantumlibet fluctus, navis Jesu obrui non potest. Sed quid putant ? Ne mortem verear, cui vivere Christus est, et mori lucrum (*Philipp. 1. 21*) ? Ne

δ'. Αλλ' ὁρῶ τοῖς ἐμαυτοῦ δόγμασι τινας ἐγκαρτερεῖν με πειθόντων. Φέρει γάρ πολλὰ τῶν εὐτυχημάτιων εἰς τούναντίον· ὅτι οἵς ἐδόκουν ζηλωτὴς εἶναι, περιπέπτωχα τῇ μοχθηρίᾳ· οἱ μὲν κατὰ τὸν τρόπον καθαιροῦντες νικῶσι τὸν ἀγῶνα τῇ διαφορᾷ τῶν πραγμάτων· οὐκ ἡπείλουν, ἀλλὰ παρίσταντο. "Εστι; γάρ καιρὸς νῦν εἰπεῖν τὰ περὶ τῆς ἐμῆς θλίψεως. Νόμος ἔτιν, ἀλλ' ὁ νομοθέτης νικᾶται. Τέκνα, μὰ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, βλέπω συσκευήν πολεμοῦσαν, καὶ τὸν Θεὸν ὑβριζόμενον· βλέπω τὸν ἀγῶνα πίπτοντα, καὶ τὸν ἀγωνιθέτην λυπούμενον· βλέπω τὸ πιθανὸν τῆς ἀληθείας μαραινόμενον, καὶ τὴν συσκευήν ἀνθοῦσαν. Λέγουσί μοι, ὅτι "Ἐφαγες καὶ ἐβάπτισας. Εἴ ἐποίησα τοῦτο, ἀνάθεμα ἔσομαι· μὴ ἀριθμηθείην εἰς ἐπισκόπων [418] βίζαν· μὴ γένωμαι μετ' ἄγγέλων· μὴ ἀρέσω Θεῷ· εἰ δὲ καὶ ἔφαγον καὶ ἐβάπτισα, οὐδὲν ἀκαίρον τῶν πραγμάτων ἐποίησα. Πρόσχες μοι μετὰ ἀκριβείας διέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι. 'Εμοὶ μὲν τὸ λέγειν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀτφαλές. 'Αλλ' ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὸ προκείμενον. Λέγουσιν ὅτι ἔφαγον καὶ ἐβάπτισα. Καθελέτωσαν οὖν Παῦλον, ὅτι μετὰ τὸ δειπνῆσαι ἔχαρισατο τῷ δειμοφύλακι τὸ βάπτισμα. Τολμῶ λέγειν, καθελέτωσαν καὶ αὐτὸν τὸν Χριστὸν, ὅτι μετὰ τὸ δεῖπνον τοῖς μαθηταῖς τὴν κοινωνίαν ἔχαρισαν. 'Αλλ' εἰκότα καὶ μεγάλα ἡμῖν ταῦτα· ταῦτα φαιδρὰ τῆς εἰρήνης· ταῦτα τοῦ λαοῦ τὰ ἐγκώμια. 'Εμοῦ δὲ στέφανος, ὑμῶν δὲ καρπός. 'Αλλ' οἴδατε, ἀγαπητοί, διὰ τί με θέλουσι καθελεῖν. "Οτι τάπητας οὐχ ἥπλωσα, οὔτε σηρικὰ ἐμάτια οὐχ ἐνεδυσάμην, καὶ ὅτι τὴν γαστριμαργίαν αὐτῶν οὐ παρεμυθησάμην. "Ηνθησαν γάρ τὰ ἔγγονα τῆς ἀσπίδος, ἔτι περιλέλειπται τῆς Ἱεζάβελ ὁ σπόρος· ἔτι δὲ καὶ ἡ χάρις τῷ Ἡλίῳ συναγωνίζεται. Φέρε δέ μοι εἰς μέσον τὸν θαυμαστὸν καὶ πλούσιον τῆς ζωῆς κήρυκα, Ἰωάννην λέγω, τὸν πένητα, καὶ ἔως λύχνου μὴ κτησάμενον· εἶχε γάρ τὴν λαμπάδα τοῦ Χριστοῦ· οὐ τὴν κεφαλὴν ἐπεθύμησεν ἡ τῆς Εἴας συλλειτουργὸς, ἡ τῶν ἀγίων ἐμπόδιον γενομένη, ἡ τοὺς προφήτας διώξασα, ἡ τὴν ἐν δόλῳ νηστείαν κηρύξασα, ἡ ὀμότιμον τοῦ ὀνόματος τῆς ἐχθρῆς ἐπισταμένη τὴν ὅρχησιν, ἐν τῷ ἀρίστῳ τῷ ἀτελεῖ ὀρχησαμένη. Οὐκ ἐπεθύμησε ζωὴν, οὐκ ἐπεθύμησε χρημάτων δγκον, οὐ βασιλείας ἀξιώματα, οὐκ ἄλλης τινὸς περιουσίας. 'Αλλ' εἰπέ μοι, ἀνθρώπε, τί ἐπεθύμησε; Κεφαλὴν ἀνθρώπου. Τί δὲ λέγω; Οὐ μόνον ἀνθρώπου, ἀλλ' εὐαγγελιστοῦ. 'Αλλ' οὐκ ἐνίκησε λαβοῦσα τὴν κεφαλὴν. "Ετεμε γάρ τὴν κεφαλὴν αἰτησαμένη, τὴν ἀνομον ἐπιθυμίαν σπουδαίως διὰ πίνακος δεξαμένη. Βλέπε, καὶ θαύμασον τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν. Διήλεγχεν δὲ ἀναίτιος, ἀπετμήθη· ἀλλ'

δὲ ἀποτμηθεὶς ἐν δεξιᾷ τοῦ Χριστοῦ, ἡ δὲ ἀπαραίτητον κόλασιν ἐκδέχεται. Πάλιν ἐκείνης τὸ σπέρμα, ὃ σπόρος ὁ ἀκανθώδης ἐπιζητεῖ καὶ σπεύδει. 'Αλλ' Ἡρωδιάς Ἰωάννου τὴν κεφαλὴν ζητοῦσα πάλιν δρυγησιν, οὐχ ἦν τοῖς ποσὶ παίζομεν, ἀλλὰ τὴν τῆς Μαρίας ἐπερειδομένην. Πάλιν βοᾷ καὶ λέγει Ἰωάννης· Οὐκ ἔξεστι σοι τὴν γυναικαν ἔχειν τοῦ ἀδελφοῦ σου.

ε'. 'Αλλὰ τί εἴπω; Δακρύων δὲ παρὼν καιρός· πάντα γάρ εἰς ἀδοξίαν ἐκτρέχει, καὶ πάντα χρόνος χρίνει. Χρυσὸς τὸ ὅλον δοξάζει. 'Αλλὰ φέρε μοι τὸν ἄγιον Δαυΐδ τὸν λέγοντα καὶ βοῶντα· Χρυσὸς ἐὰρ δέῃ, μὴ προστίθεσθε καρδιαρ. 'Αλλ' εἰπέ μοι, τίς ἦν οὗτος διατάξην τὴν φωνὴν ἐπαφείς; Οὐχὶ τὸ τῆς βασιλείας ἐπὶ τῆς κορυφῆς συγκείμενον εἶχεν; οὐκ ἐν τῇ βασιλικῇ ἐξουσίᾳ διέταττεν;^a 'Αλλ' οὐ πρὸς ἀρπαγὴν ἔβλεπεν, οὐκ εἰς καθαιρεσίν εύσεβείας ἦν αὐτῷ τὸ φρόνημα, οὐδὲ μέριμνα θησαυρῶν, ἀλλὰ τῆς στρατοπέδων συλλογῆς· οὐ γυναικὸς συγκατάθεσιν. Φεύγετε οὖν, γυναικες, τὰς ἀλλοτρίας συλλογάς· μὴ συμβουλεύετε τοῖς ἀνδράσι συμβουλίαν κακήν· ἀλλ' ἀτφαλίσθητε τοῖς λεχθεῖσιν. 'Αρα ἐσνέσαμεν ὑμῶν τὴν [419] φλόγα; Ἄρα ἐμαλάχθη ὑμῖν ἡ καρδία; 'Αλλ' οἶδα ὅτι ὡφεληθήσεσθε μὲν αἱ τῆς Μαρίας θυγατέρες· ἀλλαὶ δὲ δινεῦ οἶνου κεκορεσμέναι καὶ μεθίουσαι τῇ φιλαργυρίᾳ, ὡς δὲ μακάριος Παῦλος βοᾷ καὶ κηρύζει λέγων· 'Πίκα πάντων τῶν κακῶν ἡ φιλαργυρία. Οὕτω καὶ αἱ ἀσύνεται γυναικες ἀποφράτουσιν ἔαυτῶν τὰ ώτα, καὶ ἀντὶ σπόρου ἀγαθοῦ ἀκάνθας τίκτουσιν. 'Αλλὰ, παρακαλῶ, μὴ ἡμῶν τὸν σπόρον ὡς ἐπὶ πέτραν καταβάλλωμεν. Χριστοῦ ἐσμεν γεώργιον, παρ' οὐ ἀκούσαμεν· Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ, εἰσελθε εἰς τὸν οἰκόν μου· μὴ ἀντὶ τῆς φωνῆς ταύτης λεχθῆ, Εὖ, δοῦλε κακέ. 'Αλλὰ, παρακαλῶ, λαμψάτω ὑμῶν ἡ πολιτεία ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, μὴ μωράνωμεν ἡμῶν τὸ ἄλας, ἀλλὰ δοξάσωμεν, εύχαριστήσωμεν, οἱ πλούσιοι τῷ πλουσίῳ, οἱ πένητες τῷ φιλανθρώπῳ, καὶ φιλοπτώχῳ Χριστῷ, οἱ δυνατοὶ τῇ κραταιῇ χειρὶ αὐτοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ ὑμῶν. "Ισως δὲ συγχωρεῖ ὁ Θεὸς ταῦτά με πάσχειν ἀπερθουλεύονται κατ' ἐμοῦ, ἵνα ἐν συμφοραῖς δοκιμάσῃ τὰ κατ' ἐμέ· ὅτι ἐν τοῖς πόνοις ἐναπόκειται νίκη πάντως, καὶ ἐν τοῖς ἀγῶσιν ἡτοίμασται στέφανος. Καὶ γάρ ὁ θεοπέτιος Παῦλος ἐλεγε· Τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι δὲ τῆς δικαιοσύνης στέφανος· οὐ στεφάνου καταξιώσει ὑμᾶς δὲ τῶν ὅλων δεσπότης εἰς τοὺς αἰῶνας. 'Αμήν.

^a Savilius prescribendum conjicit διελαμπεν.

IPSIUS SANCTI JOANNIS AGERETUR.

exsilium pertimescam, qui noverim Domini esse terram, et plenitudinem ejus (Psal. 23. 1). Sed bonorum proscriptiōnē metuam, qui sciām quod nihil

intulerim in hunc mundum, sed neque auferre quid possim (1. Tim. 6. 7)? Quidquid terroris habet mundus, contemno : quidquid delectabile habet, rideo.

Divitias non cupio, paupertatem non horresco, mortem non timeo. Vita enim mihi ad vestrum prosectum tantummodo ducitur; sed caritatem vestram precor, ut aequo animo sitis. Nemo enim nos a vobis poterit divellere. Quos enim Christus conjunxit, homo non separabit. Quod si de muliere et viro dicitur: *Proprius hoc relinquet homo patrem suum et matrem, et adhaerbit uxori suae, et erunt duo in carne una* (Gen. 2. 24): et si hujusmodi nuptiarum conjunctio ab homine non potest separari, multo magis Ecclesia non potest a pastore divelli. Sed impugnas me. Quid mihi nocebit impugnatio tua, nisi quia me quidem clariorem impugnationibus tuis reddes, tuas vero conteras vires? Durum enim tibi erit adversum stimulum calcitrare: quia non stimulum retundes, sed pedes calcitrans vulnerabis (Act. 9. 5): neque fluctus, qui saxo illiduntur, amplius aliquid proficiunt, quam ut semet ipsos fracti dissolvant, et in spumas extenuati deperant. Christi Ecclesia nihil fortius: si quis eam impugnare proponit, vires atterat necesse est: tale est enim, velut si caelo bellum meditetur inferre. Homini si bellum inferas, fortasse vinces, aut forte vinceris: Ecclesiam vincere nulla vis poterit. Dei est Ecclesia, qui est omnibus fortior. Aut emulamur Dominum? Numquid fortiores illo sumus (1. Cor. 10. 22)? Deus fundavit hoc, quod labefactare conaris. Aut experiri vis potentiam Domini? Ipse est Qui respicit super terram, et facit eam tremere (Psal. 103. 32): et iterum qui jubet, et tremor ejus solidatur. Aut non vidisti, trementem civitatem tuam quoties stare fecit? Multo magis Ecclesiam suam trementem poterit confirmare: fortior enim Ecclesia multo quam terra, imo et fortior caelo. *Cælum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt* (Matth. 24. 35). Quæ verba? Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt in eam (Ib. 16. 18). Quod si non credis verbo, rebus ipsis et operibus crede. Quantii tyranni aggressi sunt impugnare Ecclesiam Dei? quanta tormenta, quantas cruces adhibuerunt, ignes, fornaces, feras, bestias, gladios intendentis, et nihil agere potuerunt? Ubi nunc sunt illi qui haec fecerunt, et ubi illi qui haec fortiter pertulerunt? Nunc ii æternis pœnis premuntur, et isti æternis gaudiis eriguntur: fulget enim Ecclesia super splendorem solis, et persecutores ejus perpetuis tenebris conteguntur. Non legis scriptum, quia undecim soli erant, et vinci non potuerunt? Nunc, ubi orbis terrarum repletus est piorum multitudine, quomodo poterunt vinci? *Cælum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt*. Et merito: carior enim Ecclesia Dei, quam cælum. Non enim Ecclesia propter cælum, sed propter Ecclesiam cælum. Nihil enim, quæso, perturbet vos eorum quæ agi videtis. Ponamus ante oculos nostros Petrum super aquas incidentem, et parum quid haesitantem, atque ob hoc paululum periclitante, non propter potentiam fluctuum, sed propter insursum fidei. Numquid humana voluntate huc venimus, aut propter hominem huc producti sumus? Et haec non

arroganter loquer, neque jactantia agitatus, sed animos vestros, qui forte turbantur, cupio confirmare. Intuemini ergo quomodo *Commota est et contremuit terra* (Psal. 17. 8), et tamen non corruit civitas. Quomodo, impurissime diabole, Ecclesiam te putas posse dejicere, qui trementes parietes dejicere minime valuisti? Non est in parietibus Ecclesia, sed in multitudine piorum. Ecce quam fortes, quam immobiles statis, non ferro, sed fide vincit. Et quid de tanta multitudine loquer? Unum fidelem vincere non potes. O diabole, nescis quæ tibi fecerint martyres? Quomodo frequenter ingressa est puella ætate tenera, annis immatura, et inventa est ferro fortior, cum latera ejus scinderes, fidem tamen ejus movere non posses? Defecit frequenter caro in tormentis, et robur fidei non defecit; consumptum est corpus, et mens non potuit inclinari; interiit substantia, et persistit patientia. Si ergo frequenter ab una puella victus es, quomodo speras tantæ hujus et tam fidelis multitudinis fidem te posse evincere? Non audis Domini vocem dicentis: *Quia, ubi duo aut tres sunt congregati in nomine meo, ibi sum et ego in medio eorum* (Math. 18. 20)? Quid, ubi tanta fidelium multitudine est caritatis nexibus vincta? Non ego propria virtute confido, habeo scripturam Domini mei, manum ipsius teneo, illa mihi cautio satis tuta est, illa me securum reddet et intrepidum: et misi orbis terræ commoveatur, ego cautionem Domini mei teneo. Lego manum ejus; ipsa mihi murus est inexpugnabilis. Vultis vobis recitem Domini cautionem? Ecce, inquit, vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi (Id. 28. 20). Christus mecum est, quem timebo? Etiamsi fluctus insurgat, etiamsi totum pelagus adversum me conturbetur, etiamsi principum furor, omnia mihi illa aranæ erunt, et araneis fragiliora. Et nisi propter fragilitatem vestram, hodie non dubitarem ire quo vellent. Semper enim dico: *Domine, voluntas tua fiat* (Id. 6. 10): non quod ille vult, vel ille, sed quod tu vis: tua voluntas mihi turris fortissima, et petra stabilis, et baculus fidus. Si tu vis permanere mecum hic, habeo gratiam: si non vis, similem refero gratiam. Nemo vos conturbet, fratres, orate tantum: haec enim diabolus movet, non aliam ob causam, quam ut religiosa studia vestra disrumpat, et exercitia vestra, quæ in orationibus et vigiliis gerebatis, extinguat. Sed non obtinebit, nec eripiet a vobis studia religiosa: nisi quia sollicitiores vos inveniet, et servidiores efficiet. Crastina vobiscum exibo ad orationes: et ubi ego sum, ibi et vos eritis: et ubi vos estis, ibi ero et ego. Unum corpus sumus, neque caput a corpore, neque corpus a capite separabitur, etiamsi loco dividamur, sed caritate conjungimur; ego a vobis nec morte dividar. Nam etsi corpus meum moriatur, anima mea vivit, et memoriam vestri tenebit. Vos estis mihi patres, vos mihi mater, vos mihi vita, vos mihi gratia: si vos proficitis, mihi placebit. Vos estis corona mea, et divitiae meæ; vos estis thesaurus meus. Ego nullies pro vobis immolari paratus sum: et nec gratia mihi

in hoc est, sed debitum redbo. Bonus enim 'pastor' debet animam suam pro ovibus suis ponere (*Joan. 10. 11*) : hujusmodi enim mors immortalitatem parit. Non enim propter divitias mundi insidias patior : quod si esset, utique contristari deberem : nec propter aliquod peccatum, sed propter caritatem, quam erga vos habeo : quia omnia ago, ut vos proficiatis : et ne subintroeat conturbare gregem bene institutum, sed ut permaneatis in simplicitate fidei. Hæc est causa periculorum meorum, et hæc sufficient mihi ad coronam. Quid enim non patior pro vobis? Vos mihi cives, vos mihi fratres, vos mihi filii, vos mihi membra, vos mihi corpus, vos mihi lux, imo et ista luce dulciores. Quid enim mihi tantum præstant radii solis, quantum caritatis vestræ splendor acquirit? Ecce pro caritate vestra corona mihi paratur in futuro sæculo ; hoc mihi solis hujus splendor præstare non poterit. Hæc

autem dico in auribus audientium. Et quid ita ad audiendum sollicitum et paratum, quam aures vestræ? Ecce quot dies sunt quod vigilatis, et nullum vestrum somnium inclinavit, nec temporis spatium frangit; nullum timor, nullum minæ deterrent, sed terror eorum fortiores vos reddet. Video in vobis quod semper optavi, ideo quod contempsistis mundi negotia, renuntiasti omnibus : nihil jam de terra, neque de terrenis actibus cogitatis. Ad caelestia vos migrasse jam cerno, absoluti estis vinculis corporis, ad beatam illam et caelestem contenditis philosophiam. Hoc mihi sufficit vidisse de vobis ; hæc mea consolatio ; ista me in agonibus meis velut unguenta quadam corroborant, et fortiorum me agonibus reddunt, et ad gaudia immortalia atque æterna transmittunt : pro his gratias agamus Deo, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

Aliam edimus orationem, Chrysostomo ascriptam, quam ex Vaticano quodam Codice erimus, et in qua præter initium, ubi quædam comparent eadem quæ in priori oratione, cætera perplexa, insinuæque notæ videntur esse, quædam item ex posteriore primæ orationis parte excerpta. Unum tamen est, quod hujus opusculi γῆναστητητα propugnare videatur. Nimirum Chrysostomus, Oratione prima post reditum ab exilio, quam cum eruditis pene omnibus germanam censemus, hæc ait : *Meministis me Jo-tum in medium adducere, ac dicere : Sit nomen Domini benedictum in sæcula. Hac vobis pignora exiens*

CUM IRET IN EXSILIO.

1. Læta nobis oratio, fratres, splendidusque conuentus, et latum spatiolumque mare plenum, sed non ventorum impetu agitatum. Venit enim mater pacis, quæ ventorum impetum extinguit. *Mater Sion dicet, homo et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam (Psal. 86. 5).* Filioli mei, me interficiunt sunt? Et quid mortem timeam? *Mihi rivere Christus est, et morti luctum (Philipp. 1. 21).* Sed in exsilium mittent? *Domini est terra, et plenitudo ejus (Psal. 23. 1).* Sed facultates meæ publicabuntur? *Nihil intulimus in hunc mundum, certumque est quod nihil hinc poterimus auferre (1. Tim. 6. 7).* Sed scitis qua de causa me deposituri sint. Quia tapetes non expandi, et sericis vestibus non sum usus, quia eorum ingluviem non sovi, nec aurum vel argentum ipsis obtuli. Dicunt porro mihi: Comedisti et bibisti, et baptizasti. Si hoc feci, anathema mihi, ne numerer cum episcopis, ne sim cum angelis, ne Deo placeam. Etiamsi vero comederm et baptizaverim, nihil eorum inopportuno feci. Deponant et Paulum apostolum, quod post coenam

custodi carceris baptismum contulerit (*Act. 16. 33*): deponant ipsum Dominum, quod post coenam communionem discipulis dederit. Multos video fluctus, gravemque procellam, paratasque hastas: at ego gubernator magna ingruente tempestate, in duabus navibus puppibus sedebo, scilicet, in Veteri et Novo Testamento, atque remis tempestatem depello: non remis ligneis, sed veneranda cruce Domini tempestatem in pacem converto. Dominus jubet, et coronatur servus: ideoque non eum in diaboli manus tradit. An ignorant homines, vas purissimum immundi comparatione conspicuum fieri? Fratres, hypotheses vobis tres pono, fidem, tentationem, continentiam. Si dicatis fidem vos sustinere, imitamini beatum Abraham, qui ad senectutem pervenit, et maturos accepit fructus. Si dicatis vos tentationem sustinere, imitamini beatum Job. Ejus mores nostis, et patientiam audistis, nec ignoratis qualem sortitus sit finem. Sin velitis continentiam sustinere, imitamini beatum Joseph, qui venditus est in Ægyptum ducendus, et fame tabescen-

IN ALTERAM ORATIONEM ANTEQUAM IRET IN EXSILIUM.

reliqui, has gratiarum actiones repeto : Sit nomen Domini benedictum in saecula. Hanc vero Jobi benedictionem, quam ante profectum se commemorasse testificatur Chrysostomus, sub finem hujus ante exsilium oratiunculæ, commemorat, plurimumque commendat ille. Verum potuit is qui Chrysostomum eminentius est ex vera quæ tum supererat oratione hæc excerpere. Si quis vero hoc fultus testimonio contendat, hunc esse germanum Chrysostomi fetum, is fateatur necesse est, fuisse hanc oratiunculam librarium ausibus admodum temeratam et adulteratam.

[420-421] ΟΤΕ ΑΠΗΕΙ ΕΝ ΤΗ ΕΞΟΠΙΑ.

α'. Φαιδρὸς ἡμῖν δὲ λόγος, ἀδελφοί μου, καὶ λαμπρὰ πανήγυρις, καὶ θάλαττα εὐρύχωρος ἐμπεπλησμένη, ἀλλ' οὐ ταραττομένη τῇ ζάλῃ τῶν ἀνέμων. Ἡλθε γάρ τι μήτηρ τῆς εἰρήνης, τὴ κατασθεννύουσα τὴν ἄλην τῶν ἀνέμων· Μήτηρ Σιών ἔρει, ἀνθρωπος αἰ ἀνθρωπος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἀθεμελλωσερ αὐτήν. Τεκνία μου, μελλουσί με καθελεῖν; καὶ τί δέδοικα τὸν θάνατον; Ἐμοὶ τὸ ζῆν δὲ Χριστὸς, καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος. Ἀλλ' ἔξορια παραπέμψουσι; Τοῦ Κυρίου η γῆ, καὶ τὸ κλήρομα αὐτῆς. Ἀλλὰ χρημάτων δῆμευσις ἔσται μοι; Οὐδὲν εἰς τὸν κόσμον εἰσηγέρχαμεν, δῆλον δτι οὐδὲ ἔξενεγκεῖν τι δυνάμεθα. Ἀλλ' οἶδατε, ἀδελφοί, δι τὴν αἰτίαν μέλλουσί με καθελεῖν. Ἐπειδὴ τάπητας οὐχ ἥπιωσα, καὶ σηρικὴ ἴματια οὐχ ἐνέδυσάμην, δτι τὴν γαστριμαργίαν αὐτῶν οὐ παρεμυθησάμην, χρυσὸν καὶ ἄργυρον οὐ προσήνεγκα. Λέγουσι δέ μοι, δτι Ἐφαγες καὶ ἔπιες, καὶ ἐβάπτισας. Εἰ ἐποίησα τοῦτο, ζνάθεμά μοι ἔστω· μή ἀριθμηθείην μετὰ τῶν ἐπισκόπων, μή γίνωμαι μετὰ ἀγγέλων, μή ἀρέσω τῷ Θεῷ. Εἰ δὲ καὶ ἐφαγον καὶ ἐβάπτισα, οὐδὲν τῶν λεγομένων ἀκαιρων ἐποίησα. Καθελέτωσαν καὶ Παῦντα, τὸν ἀπόστολον, δτι μετὰ τὸ δεῖπνον τῷ δεσμο-

φύλακι τὰ βάπτισμα ἔχαρισατο· καὶ καθελέτωσαν αὐτὸν τὸν Κύριον, δτι μετὰ τὸ δεῖπνον τὴν κοινωνίαν τοῖς μαθηταῖς ἔχαρισατο. Πολλὰ δρῶ κύματα καὶ χαλεπὸν τὸ κλυδώνιον, καὶ δόρατα παρεσκευασμένα· καγὼ ὡς κυνερνήτης ἐν μεγάλῳ κλύδωνι, καθέζομαι ἐπὶ τὰς δύο πρύμνας τοῦ πλοίου, ἤγουν ἐπὶ τὴν Παλαιὰν καὶ Νέαν Διαθήκην, καὶ ταῖς κώπαις ἀπωθοῦμαι τὴν ζάλην· οὐ ταῖς κώπαις ταῖς ξυλίναις, ἀλλὰ τῷ σταυρῷ τῷ τιμίῳ τοῦ Δεσπότου [422] τὴν ζάλην εἰς εἰρήνην μεταστρέφω. Δεσπότης κελεύει, καὶ δοῦλος στεφανοῦται· διὰ τοῦτο αὐτὸν (οὐ) παραδίδωσιν αὐτὸς διαβόλῳ. "Ἐν (l. δν) δὲ οὐκ οἶδασιν αἱ ἄνθρωποι δτι διὰ τοῦ ἀκαθάρτου τὸ καθαρώτατον σκεῦος φανεροῦται; 'Ἄδελφοί, τρεῖς ὑμῖν ὑποθέσεις τίθημι, πίστιν, πειρασμὸν, σωφροσύνην. Εἰ λέγετε πίστιν ὑπομένειν, μιμήσασθε τὸν μαχάριον Ἀδραάμ, τὸν παρηκμακότα τῇ ἡλικίᾳ καὶ καρποὺς ὡρίμους δεξάμενον. Εἰ δὲ λέγετε πειρασμὸν ὑπομένειν, μιμεῖσθε τὸν μαχάριον Ἰώβ. Τὸν αὐτὸν τρόπον οἶδατε, καὶ τὴν ὑπομονὴν ἡκούσατε, καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ οὐκ ἔλαθεν ὑμῖν. Εἰ δὲ θέλετε σωφροσύνην ὑπομένειν, μιμήσασθε τὸν μαχάριον Ἰωσήφ, εὖν

* I.e.g. videtur Μή οὐκ οἶδασιν. Εδιτ.

πραθέντα εἰς Αἴγυπτον, καὶ λιμῷ τηκομένην Αἴγυπτον ἐλευθερώσαντα. Προσετίθη γάρ αὐτῷ πειρασμὸς ἐκ πόρνης Αἰγυπτίας τῷ ἔρωτι δεδουλωμένης, ἥτις αὐτῷ παρεκάθητο, Κοιμήθητι, λέγουσα, μετ' ἐμοῦ. Ἐδούλετο γάρ τῆς σωφροσύνης αὐτὸν ἀπογυμνῶσαι ἐν τῇ Αἰγύπτῳ ἡ Αἰγυπτία· ἐνταῦθα δὲ ὁ Αἰγύπτιος. Ἀλλ' οὔτε ἔκεινη τὸν ἄγιον ἐσκέλισεν, οὔτε οὗτος τοῦτον· ἀλλ' ἐφάνη ὅμοῦ τῆς ἐλευθερίας ἡ σωφροσύνη, καὶ τῶν τέχνων ἡ εὐγένεια, καὶ τῆς βαρβάρου ἡ ἀκολασία.

β'. Ἀδελφοί, ὁ κλέπτης οὐχ ἔρχεται ὅπου καλάμη, καὶ χόρτος, καὶ ξύλον· ἀλλ' ὅπου κεῖται χρυσὸς, ἢ ἄργυρος, ἢ μαργαρίτης· οὕτως ὁ διάβολος οὐκ εἰσέρχεται ὅπου πόρνος, ἢ βέβηλος, ἢ ἄρπαξ, ἢ πλεονέκτης· ἀλλ' ὅπου οἱ τὸν Ἑρῆμον βίου διάγοντες. Ἀδελφοί, βουλδμεθα ἐφαπλῶσαι τὴν γλῶτταν πρὸς τὴν βασιλίδα; Ἀλλὰ τί εἶπω; Ἱεζάρελ θορυβεῖται, καὶ Ἡλίας φεύγει· Ἡρωδιᾶς εὐφραίνεται, καὶ Ἰωάννης δεσμεύεται· ἡ Αἰγυπτία φεύδεται, καὶ Ἰωσήφ φυλαχίζεται. Ἐὰν οὖν ἐξορίσωσι με, τὸν Ἡλίαν μιμοῦμαι· ἐὰν εἰς βόρδορον βάλωσι, τὸν Ἱερεμίαν· ἐὰν εἰς θάλατταν, τὸν προφήτην Ἰωνᾶν· ἐὰν καὶ εἰς λάκκον, τὸν Δανιήλ· ἐὰν λιθάσωσι με, Στέφανον· ἐὰν ἀποκεφαλίσωσι, Ἰωάννην τὸν πρόδρομον· ἐὰν ραβδίσωσι, Παῦλον· ἐὰν πρίσωσι, τὸν Ἡσαΐαν. Εἴθε ξυλίνῳ πρίονι, ἵνα τοῦ σταυροῦ τοῦ πόθου ἀπολαύσω. Ἡ σεσωματωμένη πολεμεῖ τὸν ἀσώματον· ἡ λουτροῖς καὶ μυρίσμασι καὶ μετ' ἀνδρὸς περιπλεκομένη, πολεμεῖ τὴν καθαρὰν καὶ ἀσπιλὸν Ἐκκλησίαν. Ἀλλὰ γε καὶ αὐτὴ καθίσει χήρα, ἔτι ζῶντος τοῦ ἀνδρός· ὅτι γυνὴ εῖ, καὶ χηρεῦσαι θέλεις τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐπέρας ἐκάλει με τρισκαιδέκατον ἀπόστολον, καὶ σήμερον ἰούδα προσείπε. Χθὲς μετ' ἐλευθερίας συνεκάθητό μοι, καὶ σήμερον ὡς θηρίον μοι ἐπεπήδησε.

"Εδει τὸν ἥλιον παρ' ἡμῖν σβεσθῆναι, καὶ τὴν σελήνην μὴ φανῆναι, καὶ μόνον τοῦ ρήματος Ἰών μὴ ἐπιλαθέσθαι. Καὶ γάρ Ἰών, ὁ τηλικαύτην ὑπομείνας πληγὴν, ἀλλο οὐδὲν ἔβοι τῇ ὅτι, Εἰη τὸ δρομα Κυρίου εὐλογημένορ εἰς τοὺς αἰώνας. "Οτε γάρ ἡ τούτου γυνὴ ἔβοι λέγουσα· Εἰπόν τι ρῆμα πρὸς Κύριον, καὶ τελεύτα, ἐπετίμησεν αὐτῇ λέγων· Ἰτα τι ὡς μία τῷρις ἀφρόνων γυναικῶν ἐλάλησας; "Ω ἀχαροῦς γυναικός! ὡς μάλαγμα θδυνῶν! Ἄρα, γύναι, σοῦ ποτε ἀφρωστούσης τοιαῦτά σοι ἐφθέγξατο Ἰών; καὶ οὐχὶ εὐχαῖς καὶ εὐποιίαις ἀπειμήξατό σου τὴν νόσον; "Οτε ἐν [423] βασιλικαῖς αὐλαῖς διῆγεν, ὅτε τὰ χρήματα εἶχεν, ὅτε τὴν θεραπείαν τὴν βασιλικὴν, οὐδὲν τοσοῦτον ἔλεγες, καὶ νῦν ὅρῶσα ἐπὶ κοπρίας καθῆμενον, καὶ ὑπὸ σκωλήκων συνειλισσόμενον, τοῦτο λέγεις, Εἰπόν τι ρῆμα πρὸς Κύριον, καὶ τελεύτα. Οὐκ ἤρκει αὐτῷ ἡ πρόσκαιρος παιδεία, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ ρήματος αἰωνίαν αὐτῷ τὴν κόλασιν προξενεῖς; Ἀλλὰ τί ὁ μακαρὸς Ἰών; "Ιτα τι ὠσκερ μία τῷρις ἀφρόνων γυναικῶν ἐλάλησας; Εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα ἐκ χειρὸς Κυρίου, τὰ κακὰ οὐχ ὑποίσωμεν; Τί δὲ καὶ ἡ παράνομος καὶ στυγεός, αὐτῇ ἡ νέα, φημὶ, Ἱεζάρελ οὐ βοᾷ καὶ λέγει ἐκ... καὶ διαπερα....ἀποδρ... ἀλλὰ ἀποστέλλει μοι ὑπάτους καὶ τριβούνους, καὶ μόνον ἀπειλεῖ. Καὶ τί μοι ἀνῆκεν; Ἀράχναι ὑπὸ ἀράχνης ἀποστελλόμεναι. Ἀδελφοί πάντες, ὅτι καὶ ἐν πόνοις ἀπόκειται νίκη, καὶ ἐν τοῖς ἀγῶσιν ἀπόκειται στέφανος, ὡς ὁ θεσπέσιος Παῦλος ἀρτίως ἔλεγε, Τὸν καὶ δὲν ἀγῶνα ηγώνισμα, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πιστιν τετήρηκα, καὶ λοιπὸν ἀπόκειται στὴν δικαιοσύνης στέφανος, δὲν ἀποδώσει μοι Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ημέρᾳ σ δικαιος κριτῆς· ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ χράτος εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

Postquam Chrysostomus, curante Theophilo Alexandrino, in pseudosynodo in quercu dicta damnatus depositusque fuerat, tumultuante populo, et abduci antistitem doctoremque suum non sinente, clam illo Chrysostomus se in exsilium, post triduum quam damnatus fuerat, adducendum præbuit, et Prenetum in Bithyniam deportatus est. Exindeque populo magis magisque in iram concitato, vociferante et ad Imperatorias ædes episcopi sui redditum postulante, interimque terræ motu palatum urbemque concutiente, Eudoxia Augusta perterrita sanctum virum reducendum restituendumque curavit; quod qua ratione, quantaque civitatis lætitia factum fuerit, pluribus narrabitur in Vita Chrysostomi. In ecclesiam deductus, extempore, inquit Sozomenus, 8, 18, habuit orationem: sumptuque argumento ex elegantissima similitudine, subindicavit Theophilum Ecclesiæ suæ vim inferre tentavisse, perinde atque olim regem Aegyptium uxori patriarchæ Abrahami. His aperte indicat Sozomenus secundam post redditum orationem, quæ ab hujusmodi similitudine orditur, quæque in fine Vitæ Chrysostomi per Georgium Alexandrinum legitur. Sed illud cum Chrysostomo non consonare videtur, qui postridie adventum suum hanc secundam orationem habuisse putatur, ut ex his verbis arguunt: Heri vesperi haec verba ad me misit [Eudoxia]; ergo, inquiunt, hanc secundam habuerit postridie, primam vero ipso adventus die. Verum circa haec Chrysostomi verba non leves exsurgunt difficultates, quas in ejus Vita pluribus expendemus. Ut ut autem est, existimo et ego, primam esse eam oratiunculam, quæ sic incipit: Quid dicam aut quid loquar? Benedictus Deus, etc. Illam quippe ex tempore, inque ipso adventu dictam suiset suadet omnino vel ipse ordiendi modus: neque puto ullum esse qui non fateatur eam et in ipso adventu habitam et extempora-

tem Aegyptum liberavit. Illi quippe tentatio oblata est per meretricem Aegyptiam amore ejus captam, quæ ipsi assidebat, *Cuba mecum* (*Gen. 39. 7*), dicens. Volebat enim eum a castitate abducere in Aegyptum Aegyptia: hic vero Aegyptius adest. Verum neque illa sanctum supplantavit, neque hunc ille. Sed apparuit simul libertatis temperantia, siliarum nobilitas, et barbaræ mulieris incontinentia.

2. Fratres, sur non ingreditur eo, ubi palea, fœnum, et lignum adsunt; sed ubi aurum, argentum, aut margarita: sic et diabolus non eo ingreditur, ubi secessor, aut profanus, aut rapax, aut avarus; sed ubi illi, qui solitariam agunt vitam. Fratres, volumusne linguam acuere adversus Imperatricem? Sed quid dicam? Jezabel tumultum agit, et Helias fugit: Herodias lætatur, et Joannes vinculis stringitur: Aegyptia mentitur, et Joseph in carcere truditur. Si itaque me in exsilium miserint, Heliam imitabor; si in cœnum proiecrint, Jeremiam; si in mare precipitaverint, Jonam prophetam; si in lacum, Danielem; si lapidaverint, Stephanum; si capite truncaverint, Joannem Præcursorum; si verberaverint, Paulum; si serra secuerint, Isaiam. Utinam vero serra lignea, ut amore crucis fruar. Corporeum incorporeum oppugnat: quæ balneis et unguentis fruitur, quæ cum viro circumPLICatur, bellum gerit adversus puram et immaculatam Ecclesiam. At enim illa jam vidua sedebit, etiam viro superstite: quia nempe mulier es, et vis Ecclesiam viduam facere. Heri vesperi me tertium decimum apostolum vocabat, et hodie Judam appellat. Heri cum libertate mecum con-

sidebat, et hodie ceu fera in me irruit. Oportuit solem apud nos extingui, et lunam non apparere potius, quam verbi Job oblivisceremur. Etenim Job, qui tantam perpessus est plagam, nihil aliud clamabat, quam, *Sit nomen Domini benedictum in sæcula* (*Job 1. 21*). Cum enim uxor ejus oclamans diceret: *Dic verbum contra Dominum, et morere* (*Id. 2. 9*); ipsam increpavit dicens: *Cur quasi una ex insipientibus mulieribus loquuta es* (*Ibid. v. 10*)? O ingratam mulierem! o emplastrum dolorum! Numquid, o mulier, te morbo laborante, talia tecum loquutus est Job? nonne precibus et officiis tuam abstersit ægritudinem? Cum in regiis atriis degeret, cum opibus floraret, cum regio cultu, nihil simile dicebas, et nunc ubi vides illum in simo sedentem, et a vermis circumvolatum, hoc loqueris: *Dic verbum contra Dominum, et morere*. Non satis erat illi temporanea castigatio, sed ei per hoc verbum, æternum supplicium procuras? Sed quid beatus Job? *Cur quasi una ex insipientibus mulieribus loquuta es?* *Si bona suscepimus de manu Domini, mala non sustinebimus?* Quid autem hec iniqua et odiosa; hæc, inquam, nova Jezabel.... Sed mittit mihi consules et tribunos, tantumque minitatur. Et quid ad me attinet? Araneæ ab araneæ missæ. Fratres, quoniam laboribus victoria, certaminibus corona paratur, ut divinus Paulus modo dicebat. *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi: in reliquo reposita est mihi corona iustitiae, quam reddet mihi Dominus in illa die justus iudex* (*2. Tim. 4. 7*). Quoniam ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

IN DUAS SEQUENTES POST REDITUM AB EXSILIO ORATIONES.

Iam esse, ideoque brevissimam; secunda autem longior in sequente die dicta fuerit: lapsus ergo Sozomenus est qui extempore, σχέδιον, illam orationem, quam reversus Chrysostomus ad populum habuit, dicit eam esse quæ Abrahami et Saræ similitudinem adhibet, ab illaque orditur.

Huic orationi Græcæ, quam Latine convertimus, veterem interpretationem, quæ in prius editis fertur, subjungimus; quoniam hinc et inde nonnulla habentur Græcis auctiora, quedam etiam secus posita.

Secundam etiam ut verum Chrysostomi fetum oinnes admittunt: ejusque γνησιότητα Sozomenus [424] asserit in loco supra allato. Unum est quod non parum negotii facessat. Primum Chrysostomi exsilium et ab illo exilio reditus in annum cadunt 403; secundum, a quo nunquam rediit Chrysostomus, anno 404 contigit. Cum secundo ejectus fuit Chrysostomus, irruptio in ecclesiam facta est, baptisterium sanguine repletum fuit; hæc vero, quæ anno 404 gesta sunt, in hac homilia, anno 403 habita, commemorantur, τὸ φωτιστήριον αἴματος ἐμπέπλησται. Quomodo potuit Chrysostomus ea anno 403 ut gesta referre, quæ anno solum sequenti gesta sunt? Hæc objicit Savilius, quibus respondet Tillemontius: id ipsum et hoc et sequenti anno contingere potuisse. Alius fortasse dicet, hæc adjectitia esse, et ex alio forte opusculo Chrysostomi, quod perierit, huc translata fuisse. Certe res hæc difficultate non vacat, et in Chrysostomi Vita pluribus expendetur.

Godefridi Tilmanni, qui paraphrasten potius quam interpretarem egit, versionem rejecimus, novamque paravimus.

POST REDITUM

A PRIORE EXSILIO.

1. Quid dicam, aut quid loquar? Benedictus Deus. Hoc egressus dixi, hoc iterum profero, imo illic cum essem non intermisi dicere. Meministis me Jobum in medium adducere, ac dicere: *Sit nomen Domini benedictum in saecula* (*Job 1. 21*). Haec vobis pignora exiens reliqui, has gratiarum actiones repeto: *Sit nomen Domini benedictum in saecula*. Diversæ res, sed una glorificatio. Pulsus gratias agebam, reversus gratias ago. Diversæ res, sed finis unus hiemis et æstatis; unus finis, agri felicitas. Benedictus Deus, qui permisit egredi; benedictus iterum, qui ad redditum evocavit; benedictus Deus, qui tempestatem permisit; benedictus Deus, qui tempestatem solvit, et tranquillitatem paravit. Haec dico, ut vos ad benedicendum Deo instituam. Bona contigerunt? Benedic Deo, et bona manent. Mala acciderunt? Benedic Deo, et mala solvuntur. Siquidem et Job dives cum esset, gratias agebat, pauper etiam effectus Deo gloriam reddebat. Neque tunc rapuit, neque tunc blasphemavit. Varia tempora, et una mens fuit: ac gubernatoris virtutem nec tranquillitas resolvit, nec tempestas demergit. Benedictus Deus et cum a vobis separatus sum, et cum vos recuperavi. Utraque ejusdem providentiae fuerunt. A vobis separatus sum corpore, sed nequaquam mente. Videte quanta fecerint inimicorum insidiæ. Studium intenderunt, desiderium incenderunt, et sexcentos mihi procurarunt amatores: antehac mei amabant, nunc etiam Judæi honorant. Sperabant se a meis me separatos esse, et alienos adsciverunt. Verum non illis, sed Dei nomini gratiae referendæ, qui illorum nequitia ad honorem nostrum usus est: nam et Judæi Dominum nostrum crucifixerunt, et servatus est mundus: neque gratiam Judæis habeo, sed crucifixo. Videant quomodo Deus noster videt: quam pacem eorum insidiæ pepererunt, quam gloriam paraverunt. Antehac ecclesia sola implebatur, nunc forum universum ecclesia factum est. Unum caput inde huc usque locum occupat. Nemo choro vestro silentium imperavit, et tamen omnes in

silentio, omnes in compunctione versabantur. Alii psallebant, alii beatos prædicabant eos qui psallerent. Hodie circenses sunt, et nemo adest; sed omnes in ecclesiam ceu torrentes confluxerunt: torrens vero vester cœtus, et flumina sunt voces, quæ in cælum ascendunt, quæque amorem erga patrem perhibent. Preces vestræ diademate splendidiores mihi sunt. Viri mulieresque simul: *In Christo enim Jesu non est masculus neque femina* (*Gal. 3. 28*). Quomodo loquar potentias Domini? Scitis quam sit verum id, quod dico: Si quis fortiter tentationes ferat, magnum inde fructum demetet.

2. *Oratio in ecclesia Apostolorum habita.* — Ideo vos ad apostolos convocavi. Venimus pulsi ad eos, qui pulsi sunt. Nos insidiis sumus appetiti, illi pulsi sunt. Venimus ad Timotheum, novum Paulum. Venimus ad sancta corpora, quæ Christi stigmata gestaverunt. Numquam timeas temptationem, si animo scis instrutus generoso: sancti omnes sic coronati sunt. Multa corporum afflictio, major vero animorum tranquillitas. Utinam semper in ærumna sitis. Sic et pastor gaudet cum laborem propter oves subit. Quid loquar? ubi seram? Locum desertum non habeo. Ubi laborabo? Non est mihi vinea aperta. Ubi ædificabo? Absolutum est templum; retia mea rumpuntur ob multitudinem piscium. Quid faciam? Laborandi tempus non suppetit. Ideo hortor, non quod doctrina vos egeatis, sed ut ostendam genuinam meam erga vos caritatem. Ubique spicæ vernant. Tot sunt oves, et nusquam lupus; tot sunt spicæ, et nusquam spinæ; tot sunt vites, et nusquam vulpes. Mordaces bestiæ submersæ sunt, lupi fugerunt. Quis illos inseguitus est? Non ego pastor, sed vos oves. O nobilitas ovium! Absente pastore, lupos profligarunt. O pulchritudo sponsæ, imo potius castitas! absente viro adulteros abegit. O pulchritudo et castitas sponsæ! ostendit pulchritudinem; ostendit et probitatem. Quomodo abegisti adulteros? Quod virum amares. Quomodo abegisti adulteros? Castitatis magnitudine. Non arri-

pui arma, non hastas, non clipeos : ostendi illis pulchritudinem meam, non tulerunt splendorem. Ubi nunc illi ? In turpitudine. Ubi nos ? In exultatione. Imperatores nobiscum ; principes nobiscum. Evid dicam ? quid loquar ? *Adjiciat Dominus super vos et su-*

per filios vestros (Psal. 113. 14), alacritatemque vestram quasi sagena capiat. Hic vero finem loquendi faciamus, in omnibus gratias agentes benigno Deo, cui gloria in saecula. Amen.

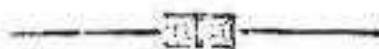
POST REDITUM A PRIORE EXSILIO.

Quid dicam ? quid loquar ? Benedictus Deus. Hunc egrediens dixi sermonem, hunc iteravi revertens, et illic constitutus hunc in ore volvebam. Puto vos meminisse, cum ante hoc beatum Job adduxisset in medio dicentem : *Sit nomen Domini benedictum (Job 1. 21).* Hanc vobis historiam dereliqui, has gratiarum actiones iterabo regressus. *Sit nomen Domini benedictum in saecula.* Diversae rerum cause, sed una glorificatio. Et cum expellebar, benedicebam, et reversus iterum benedico. Et si variae quidem causae, sed una definitio. Super hiemem et aestatem unus est finis : culturae, fertilitas subsequens campi. Benedictus Deus, qui concessit exire ; benedictus Deus, qui redire præcepit ; benedictus Deus, qui permisit hiemem ; benedictus Deus, qui dissolvit hiemem, et fecit tranquillitatem. Hæc dico admonens vos, ut semper benedicatis. Si evenerint mala, benedicite, et dissolventur mala. Si prospera venerint, benedicite, et perseverabunt prospera. Siquidem Job cum in prosperis esset, benedicebat : et cum pauper esset effectus, glorificabat. Neque tunc ingratus fuit, neque postea blasphemavit. Diversa quidem tempora, sed una voluntas : gubernantis actum nec tranquillitas resolvit, nec tempestas hiemis demergit. Benedictus Deus, et cum a vobis sum segregatus, et cum iterum recepi vos. In utroque Dei providentia est. Separatus a vobis corpore, sed anima non sum a vobis divisus. Et ex vestro affectu meum metimini animum. Et quid dicam ? Non sum separatus a vobis, sed magis accensus sum desiderio vestri, quod etiam de vobis confido. Nihil nobis nocuerit insidiae, nihil laesit invidia, sed magis augmentum præstitit caritati, et multiplicavit discipulorum numerum : ante hoc enim diligebar a meis, nunc vero honorificabor a Judæis. Sperabant me a meis filiis separare, sed magis mihi extraneos adjunxerunt. Non illis agam gratias : sed Dei misericordiae gloriam referam, qui conatus illorum malos in melius commutavit : nam et Judæi crucifixerunt Christum, et illius morte humanum salvatum est genus ; non illis gratiae, sed crucifixo. Considerent quid boni pugna eorum prestiit, insidiae eorum qualem nobis latitiam præparaverunt. Ante hoc quidem ecclesia replebatur, sed nunc et in plateis ecclesiae factæ sunt. Et unanimes, et conjuncti psallentes, Dei in vos provocatis aspectum : voces vestræ cœli secreta penetrarunt, ut omnis ætas vestras psalmodias miraretur attenta. Cursus equorum hodie, et pauci illuc, immo cuncti in ecclesia : quasi torrens quidam ac fluvius vestra facta est multitudo. Voces vestræ elevantur ad cœlum, amorem qui ad patrem est ostendentes. Orationes vestræ

meum coronaverunt caput. Oratio omni monili præclarior viri et mulieris. *In Christo enim Jesu non masculus, neque semina (Gal. 3. 28)* Qualiter enarram potentias Domini, aut mirabilia ejus recenseam ? Videlis quia quod dico verum est : Quoniam si quis tentationem viriliter tulerit, magnum ex ipsa vindemiat fructum. Ideo vos ad apostolos invitavi, ut ad eos, qui aliquando persecuti onem passi fuerant, veniremus. Et nos quidem insidias passi, illi vero impugnati. Sed inimici illis nihil nocuerunt : quia isti orbem terrarum lucraverunt. Veniamus ad sancta corpora, quæ Christi stigmata portaverunt. Veniamus ad Timotheum novum Paulum, et Andream alterum Petrum. Credimus juvari nos illorum meritis. Si virilem animum geris, non timeas tentationes. Omnes sancti per ista transierunt. Multa tribulatio corporum, sed majus refrigerium animarum. Præstet vos Dominus semper auferi, et celebres conventus agere. Gloria quippe pastoris est ovium multitudo. Quid faciam ? quid loquar ? Incultum ubi seminem non habeo agrum. Extensa est propagovitium, perfectum est templum, et præmultitudine piscium rumpuntur retia mea. Quid faciam ? Laborandi locum non habeo, gaudendi habeo tempus. Ideo loquor : non quia indigetis doctrina, sed ut meam voluntatem vobis ostendam. Ubique spicæ comant. Tantæ oves, et nusquam lupus ; tot spicæ, et nusquam lolum ; tantæ vineæ, et nusquam vulpes. Ubi nunc latent lupi ? quo abierunt vulpes, quæ eos persequutæ sunt ? O rem inauditam ! pastor quiescit, et oves luporum rapiem abegerunt, insidias vulpium oppresserunt. O ovium sapientia ! o filiorum affectus ! o discipulorum caritas ! o pulchritudo sponsæ ! absente viro abegit adulteros ; ostensæ sunt ejus divitiae, apparuit pulchritudo. Latrones confusi ierunt, et ausfugerunt. Dicite mihi, quomodo persequuti estis lupos ? quomodo pepulisti latrones ? Frequenti, inquit, oratione ad Deum. Quomodo despexitis adulteros ? Continuis, inquit, lacrymis, ex desiderio viri. Non accepi arma, non sumpsi lanceas, non arripui scutum : solummodo ostendi eis pulchritudinem meam, qua perspecta vulnerati fugerunt. Ubi nunc illi ? Procul dubio in confusione. Ubi nos ? In laetitia. Ubi nunc illi ? Conscientiae sue malo tabescunt. Ubi vero nos ? In magna exultatione glorificamus Deum. Quid dicam ? quid loquar ? *Adjiciat Dominus super vos, et super filios vestros (Psal. 113. 14)* : et allevet Dominus vultum suum, et misereatur vestri, in Christo Jesu Domino nostro, cum quo est Deo Patri, et Spiritui sancto honor, gloria, et potestas per immortalia saecula. Amen.

EJUSDEM POST REDITUM

A PRIORE EXSILIO HOMILIA.

4. Cum Saram ab Abraham abstulit Pharaon, pulchram formosamque mulierem improbus barbarusque Aegyptius, et inquis oculis ejus pulchritudine conspecta, adulterium perpetrare vellet: tunc non in ipso statim initio poenam immisit Deus, ut justi viri virtus, mulieris castitas, barbari intemperantia, Deique benignitas eminenter: viri justi virtus, quia rem cum gratiarum actione tulit; mulieris castitas, quia in barbarorum manus delapsa pudicitiam servavit; barbari intemperantia, quia alienum torum invasit; Dei benignitas, quoniam cum res hominibus desperatae essent, une coronam justo contulit. Haec tunc in Abramini gesta sunt: gesta item hodie in Ecclesiam. Aegyptius hic (a), ut ille Aegyptius erat: hic satellites habuit, ille protectores: ille Saram, hic Ecclesiam rapuit: una nocte ille detinuit, hic per unum diem occupavit; ac ne quidem per unum diem occupare permisus est; sed solum ut sponsae castitas nota esset, quia illo licet ingrediente ejus castitatis decor corruptus non est: tametsi moechum paraverat, et tabellae adornatae erant, et multi e domo subscripti erant. Adornata est machina, sed exitum non habuit. Elexit simul ejus nequitia, et Dei benignitas. At barbarus tunc ille, peccato agnito, delictum confessus est: dixit enim Abraham: *Cur hoc fecisti? cur dixisti, Soror mea est? et parum absfuit, quin peccaverim* (Gen. 12. 18. 19): hic vero etiam post scelus in certamine persistit. O miser et infelix! *Peccasti, quiesce* (*Ibid.* 4. 7), ne adjicias peccatum peccato. Et illa quidem rediit opibus instructa Aegyptiacis: et Ecclesia quoque rediit, mentis divitiis instructa, et continenter effecta. Vide barbari insaniam. Ejecisti pastorem: cur gregem dissipasti? Amovisti gubernatorem: cur gubernacula confregisti? Vinitorem ejecisti; cur vites avulsisti? cur monasteria pessum dedisti? Barbarorum invasionem imitatus es.

2. Haec omnia fecit ille, ut virtus appareret vestra; omnia fecit, ut edisceret hic adesse gregem a Christo pastore ductum. Absente pastore grex simul manebat, et apostolicus sermo implebatur: *Non in praesentia mei tantum, sed etiam in absentia, cum timore et tremore salutem vestram operati estis* (Philipp. 2. 12). Haec minabantur timentes virtutem vestram, caritatem, amoremque mei. Nihil audemus, aiebant, in urbe: eum nobis date foris. Capite me foris, ut discatis Ecclesie amorem, agnoscatis filiorum meorum generosam indolem, militum virtutem, armatorum robur, diadematum splendorem, divitarum facultatem, amoris magnitudinem, constantem patientiam, libertatis forem, victorie gloriam, clavis tuae ludibrium. O res novas et admirandas! pastor abest, et grex exultat, dux procul, et milites armantur. Non solum ecclesia

(a) Theophilum Alexandrinum notat.

exercitum habuit, sed tota civitas ecclisia fuit. Vicis, fora, aer sanctificabat: haeretici convertebantur, Judei meliores efficiebantur, sacerdotes damnabantur, et Judaei Deum laudabant, atque ad nos accurrebant. Ita Christi tempore factum est. Caiphas crucifixit, et latro confessus est. O novas res et admirandas! sacerdotes occiderunt, et magi adoraverunt. Haec ne eccliam perturbent. Nisi haec contigissent, divitiae nostrae, quae vere aderant, non ostensae fuissent. Sieut enim Job, etsi justus esset, non talis visus fuisset, nisi vulnera et vermes apparuissent; ita et vestrae divitiae numquam notae fuissent nisi paratis insidiis. Deus sane quasi sese excusans Jobo dieit: *Putasne me aliter tibi respondisse, quam ut justus appareres* (*Job* 40. 8)? Insidati sunt illi, bellum moverunt, et victi sunt. Quomodo bellum gesserunt? Fustibus. Quomodo victi sunt? Precibus. *Si quis te percusserit in dexteram maxillam, verte illi et aliam* (*Math.* 5. 39). Tu fustes in eccliam infers et eam oppugnas; ubi pax est omnibus, bellum moves: nec locum revereris, miser et infelix, non sacerdotii dignitatem, non principatus amplitudinem. Baptisterium sanguine repletum est; ubi peccatorum remissio, ibi sanguinis effusio. In quanam acie haec facta sunt? Imperator intrat et projicit clipeum et diadema; tu intrasti, et clavas arripuisti. Ille Imperii symbola foras relinquit; tubelli symbola intromitti. Sed sparsam meam nullo modo lesisti, at manet illa pulchritudinem suam exhibens.

3. *Suis de gloria ipso absente comparata gratulatur.*
Laitia in reditu Chrysostomi. — Idcirco gaudeo, non solum quia vicistis, sed quia me absente vicistis. Si adfuisse, in partem victoriae vobis venissem: quia vero secessi, nudum vobis tropaeum fuit. Verum et illud mea laus est: atque rursum in partem victoriae vobiscum venio, quia sic vos educavi, ut etiam absente patre vestram nobilitatem ostenderetis. Quemadmodum enim strenui athletae etiam absente pectoribla robur suum exhibent: sic et fidei vestrae generositas, etiam absente doctore, bonam suam indolem exhibuit. Quid opus verbis? Lapidés clamant, muri vocem emittunt. Ad imperatorias aulas, et statim audis: Populi Constantinopolitani. Ad mare te confer, desertum pete, montes, domos: encomium vestrum ubique descriptum est. Quibus telis vicistis? Non opibus, sed fide. O popule doctoris amans! o popule patrem diligens! beata urbs, non propter columnas et laquearia aurea, sed propter virtutem vestram! Tot tantæque erant insidiae, et preces vestrae vicerunt: idque jure merito: nam preces erant assidue, et lacrymarum fontes effluerebant. Illi tela vibrabant, vos lacrymas: illi furorem spirabant, vos mansuetudinem. Quod vis facito: vos oratis. Illi

[426-427] ΤΟΥ ΛΥΤΟΥ ΕΠΑΝΕΛΘΟΝΤΟΣ

'Από τῆς προτέρας ἔξορίας ἡμέλια.

α'. "Οτε τὴν Σάρδαν ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ ἤρπασεν ὁ φαραὼ, τὴν καλὴν καὶ εὐειδῆ γυναικαὶ πονηρὸς καὶ βάρβαρος καὶ Αἰγύπτιος, ἀδίκοις ὀφθαλμοῖς ιδῶν αὐτῆς τὸ κάλλος, καὶ μοιχείας ἐργάσασθα: δρᾶμα βουλύμενος· τότε δὴ, τότε παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν οὐκ ἔκλασεν ὁ Θεὸς, ἵνα δειχθῇ καὶ τοῦ δικαίου τὴν ἀνδρείαν, καὶ τῆς γυναικὸς ἡ σωφροσύνη, καὶ τοῦ βαρβάρου τὴν ἀκολασίαν, καὶ τὸν Θεοῦ φιλανθρωπία· τοῦ δικαίου τὴν ἀνδρείαν, ὅτι ἔφερεν εὐχαρίστως τὸ γενόμενον· τῆς γυναικὸς τὴν σωφροσύνη, ὅτι ἐνέπεσεν εἰς τὰς βαρβαρικὰς χεῖρας, καὶ τὴν σεμνότητα διετήρησε· τοῦ βαρβάρου τὴν ἀκολασίαν, ὅτι ἀλλοτρίᾳ ἐπῆλθεν εὔνη· τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπία, ὅτι μετὰ ἀπόγνωσιν ἀνθρώπων, τότε τὸν στέφανον ἤγεγκε τῷ δικαίῳ. Ταῦτα ἐγίνετο τότε ἐπὶ τοῦ Ἀβραὰμ, ἐγένετο δὲ σήμερον ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας. Αἰγύπτιος οὗτος, ὡς ἔκεινος Αἰγύπτιος· οὗτος δορυφόρους εἶχεν, ἔκεινος ὑπασπιστάς· ἔκεινος τὴν Σάρδαν, οὗτος τὴν Ἐκκλησίαν· μίαν νύκτα ἔκεινος συνέσχε, μίαν ἡμέραν οὗτος εισῆλθεν· οὐδὲ ἂν τὴν μίαν συνεχωρήθη, ἀλλ' ἵνα δειχθῇ τῆς νύμφης ἡ σωφροσύνη, ὅτι εἰσέρχεται, καὶ οὐ διεφθάρει αὐτῆς τὸ κάλλος τῆς σωφροσύνης, καὶ τοι μοιχὸν ἥτοι ματε, καὶ τὰ γραμματεῖα συνετελεῖτο, καὶ πολλοὶ τῶν τῆς οἰκίας ὑπέγραψον. Ἀπηρτίσθη ἡ μηχανή, καὶ τὸ τέλος οὐκ ἐγένετο. Ἐφάνη ἔκεινος ἡ πονηρία, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπία. Ἀλλ' ὁ μὲν βάρβαρος τότε ἔκεινος ἐπιγνοὺς τὸ ἀμάρτημα, ὠμολόγησε τὸ παρανόμημα· λέγει γὰρ τῷ Ἀβραάμ· Τί ἐποίησις τοῦτο; εἰς τὸν εἰπάτας, ὅτι ἀδελφὴ μού ἐστι; καὶ μικροῦ ἀν ἡμαρτον· οὗτος δὲ μετὰ τὴν παρανομίαν ἐπηγωνίστηκε. "Αθλεὶς καὶ ταλαιπωρε, "Ημαγτες, ιριάγαστον, μὴ πρόσθεις ἀμαρτίαν ἐφ' ἀμαρτίαν. Κάκεινη μὲν ἐπανῆλθε, πλοῦτον ἔχουσα τὸν Αἰγύπτιακόν· ἡ δὲ Ἐκκλησία ἐπανῆλθε, πλοῦτον ἔχουσα τὸν ἀπὸ τῆς γνώμης, καὶ σωφρονεστέρα ἐφάνη. "Ορα δὲ τὴν μανίαν τοῦ βαρβάρου. Ἐξέβαλες τὸν ποιμένα· τί τὴν ἀγέλην διέσπασας; Ἀπέστησας τὸν κυνερνήτην· τί τοὺς οἰκακας κατέκλασας; Τὸν ἀμπελουργὸν ἐξέβαλες· τί τὰς ἀμπέλους ἀνέσπασας; τί τὰ μοναστήρια διέρθειρας; Βαρβάρων ἔφοδον ἐμιμήσω.

β'. Ἐποίησεν ἄπαντα, ἵνα δειχθῇ ὑμῶν τὴν ἀνδρείαν· ἐποίησεν ἄπαντα, ἵνα μάθῃ δτι ποιμὴν ἐστὶν ἐνταῦθα ὑπὸ Χριστοῦ ποιμαινομένη. "Ἐξω ὁ ποιμὴν, καὶ τὴν ἀγέλη συνεκροτεῖτο, καὶ τὸ ἀποστολικὸν ἐπληροῦτο ἥημα· Οὐκ ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου, μετὰ γένεσον καὶ τρόμου τὴν ἐαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθε. Καὶ τοιαῦτα ἡπειλουν δεδοικότες ὑμῶν τὴν ἀνδρείαν καὶ τῆς ἀγάπης τὸ φίλτρον, καὶ τὸν πόθον τὸν περὶ ἐμέ. Οὐδὲν τολμῶμεν, φησὶν, ἐν τῇ πόλει· δότε ἡμῖν αὐτὸν ἔξω. Λάθετέ με ἔξω, ἵνα μάθητε τὸν πόθον τῆς Ἐκκλησίας, μάθητε τῶν ἡμῶν τέκνων τὴν εὐγένειαν, τῶν στρατιωτῶν τὴν ἰσχὺν, τῶν δραπετῶν τὴν δύναμιν, τῶν διαδημάτων τὴν περιφάνειαν, τοῦ πλούτου τὴν περιουσίαν, τῆς ἀγάπης τὸ μέγεθος, τῆς καρτερίας τὴν ὑπομονὴν, τῆς ἐλευθερίας [428] τὸ ἀνθεος, τῆς οἰκησης τὴν περιφανεῖς, τῆς ἡττῆς σου τὸν γέλωτα. "Εἰ καὶ οὐκέτι παραδόξων πραγμάτων· ὁ ποιμὴν ἔξω. καὶ τὴν ἀγέλη εκιρτᾷ· ὁ στρατιηγὸς τάχρι, καὶ οἱ

στρατιῶται ὠπλίζοντο. Οὐκέτι· ἡ ἐκκλησία εἶχε τὸ στρατόπεδον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ πόλις ἐκκλησία ἐγένετο. Αἱ βύματα, αἱ ἀγοραὶ, ὁ ἀήρ ἡγιάζετο· αἱρετικοὶ ἐπεστρέφοντο, οἱ Ιουδαῖοι βελτίους ἐγένοντο· οἱ ιερεῖς κατεδικάζοντο, καὶ οἱ Ιουδαῖοι τὸν Θεὸν εὐφήμουν, καὶ ἡμῖν προσέτρεχον. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. Καῖφας ἐσταύρωσε, καὶ ληστής ὠμολόγησεν. "Ω καὶ γῶν καὶ παραδόξων πραγμάτων· ιερεῖς ἀπέκτειναν, καὶ μάγοι προσεκύνησαν. Μή, ξενιζέτω ταῦτα τὴν Ἐκκλησίαν. Εἰ μὴ ταῦτα ἐγένετο, ὁ πλοῦτος ἡμῶν οὐκ ἄν ἐφάνη· ἦν μὲν, οὐκ ἄν δὲ ἐφάνη, εἰ μὴ τὰ τραύματα, καὶ οἱ σκύληκες· οὕτω καὶ ὁ ὑμέτερος πλοῦτος, εἰ μὴ αἱ ἐπιθουλαὶ, οὐκ ἄν ἐφάνη. "Ωσπερ γάρ ὁ Ιών δίκαιος μὲν ἦν, οὐκ ἄν δὲ ἐφάνη, εἰ μὴ τὰ τραύματα, καὶ οἱ σκύληκες· οὕτω καὶ ὁ ὑμέτερος πλοῦτος, εἰ μὴ αἱ ἐπιθουλαὶ, οὐκ ἄν ἐφάνη. "Απολογούμενος δὲ τῷ Ιών ὁ Θεός φησιν, ὅτι Οἵει με ἀλλως σοι κεχρηματικέραι, η Ἰτα δίκαιος ἀναφανῆς; Ἐπειθούλευσαν ἐκείνου, ἐπολέμησαν, καὶ ἤττηθησαν. Πῶς, ἐπολέμησαν; Τοπάλοις. Ηῶς ἤττηθησαν; Εύχαις. Κάν τις σε βαπτισθεῖε τὴν δεξιὰν σιαγόνι, στρέψων αὐτῷ καὶ τὴν ἀλληρ. Σὺ ρόπαλα εἰσφέρεις εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ πολεμεῖς· οὗπου ειρήνη πᾶσι, πολέμου ἀρχῇ· οὐδὲ τὸν τόπον ἥδεσθης, ἀθλεῖς καὶ ταλαιπωρε, οὐδὲ τὴς ιερωτύνης τὸ ἀξιωμα, οὐδὲ τῆς ἀρχῆς τὸ μέγεθος. Τὸ φωτιστήριον αἰμάτων ἐμπέπλησται· οὗπου ἀμαρτημάτων ἀφεσις, αἰμάτων ἔχυσις. "Ἐν πολὺ παρατάξει ταῦτα γίνεται; Βασιλεὺς εἰσέρχεται καὶ βίπτει ἀπίδια καὶ διάδημα· σὺ εἰσῆλθες, καὶ ρόπαλα ἤρπασας. "Ἐκεῖνος καὶ τὰ συνθήματα τῆς βασιλείας ἔξω ἀφίησι· σὺ τὰ συνθήματα τοῦ πολέμου ἐνταῦθα εισήνεγκας. "Αλλὰ τὴν νύμφην μου οὐδὲν ἔβλαψας, ἀλλὰ μένει τὸ κάλλος, αὐτῆς ἐπιδεικνυμένη.

γ'. Διὰ τοῦτοχαίρω, οὐχ ὅτι ἐνικήσατε. Εἰ παριμήν, ἡ ἐμεριζόμην μεθ' ὑμῶν τὴν νίκην· ἐπειδὴ δὲ ἀνεχώρησα, γυμνὸν ὑμῶν τὸ τρόπαιον ἐφάνη. "Αλλὰ καὶ τοῦτο ἐμδὲν ἐγκάμιον, καὶ πάλιν μερίζομαι ἐγίνεται μεθ' ὑμῶν τὴν νίκην, δτι οὗτος ὑμᾶς ἀνέθρεψα, ὡς καὶ ἀπόντος τοῦ πατρὸς τὴν οἰκείαν εὐγένειαν ἐπειδεικνυσθαι. "Ωσπερ γάρ οἱ γενναῖοι τοῦ ἀθλητῶν καὶ ἀπόντος τοῦ παιδοτρίβου τὴν ἐαυτῶν δύωμην ἐπιδεικνυνται· οὕτω καὶ ἡ εὐγένεια τῆς ὑμετέρας πίστεις καὶ ἀπόντος τοῦ διδασκάλου τὴν οἰκείαν εύμορφίαν ἐπειδεικνυτο. Τίς χρεία λόγων; Οἱ λιθοί βωσιν· οἱ τοῖχοι φωνὴν ἀφιᾶσιν. "Απελθε εἰς βασιλικὰς αὐλὰς, καὶ ἀκούεις εὐθέως· Οἱ λαοὶ Κωνσταντινουπόλεως. "Απελθε εἰς τὴν θάλατταν, εἰς τὴν ἔρημον, εἰς τὸ δρῦ, εἰς τὰς οἰκίας, τὸ ἐγκάμιον ὑμῶν ἀναγέγραπται. "Ἐν τίνι ἐνικήσατε; Οὐ χρήμασιν, ἀλλὰ πίστει. "Ο λαὸς φιλοδιδάσκαλος, ὁ λαὸς φιλοπάτωρ, μακαρίς ἡ πόλεις, οὐ διὰ κίονας καὶ χρυσοῦν δροῦσον, ἀλλὰ διὰ τὴν ὑμετέραν ἀρετὴν. Τοσαῦται αἱ ἐπιθουλαὶ, καὶ αἱ εύχαι ὑμῶν ἐνίκησαν· καὶ μάλα εἰκότως· καὶ γάρ ἐκτενεῖς ἦσαν αἱ εύχαι, καὶ αἱ πηγαὶ τῶν δικρύων ἐπέδηρον. Εκεῖνοι βέλη, ωμεῖς δὲ δάκρυα ἐκεῖνην θυμὸν, ωμεῖς δὲ πρωτητα. "Οἱ βούλαι ποιησον ωμεῖς εύχεοθε. Κάκεινοι, οἱ ἀντέλεγον, ποὺ νῦν

* Hic lexus Græcus deficit.

εισιν; "Οπλα ἔκινήσαμεν; μὴ τόξα ἐτείναμεν; μὴ [429] βέλη ἀφήσαμεν; Εὔχόμεθα, καὶ κακεῖνοι ἔφυγον· ως γάρ ἀράχνη διεσπάσθησαν, καὶ υμεῖς ως πέτρα ἐστήκατε. Μαχάριος ἦγὼ δι' ὑμᾶς." Ἡδειν μὲν καὶ πρὸ τούτου τὸν θάνατον ἔχω πλοῦτον, ἐθαύμασα δὲ καὶ νῦν. Πόρρω δημητηρίου, καὶ πόλις μετωφεῖτο. Δι' ἓνα ἀνθρωπὸν τὸ πέλαγος πόλις ἐγίνετο. Γυναικεῖς, ἀνδρεῖς, παιδία διώρα τὴν τήλικίαν, γυναικεῖς βαστάζουσαι παιδία, κατετόλμων πελάγους, κατεφρόνησαν κυμάτων. Οὐ δοῦλος ἐδεδοίχει δεσπότην, οὐ γυνὴ τῆς φυσικῆς ἀσθενείας ἐμέμνητο. Γέγονεν τὴν ἀγορὰν ἐκκλησία, τὰ πανταχοῦ δι' ὑμᾶς. Τίνα γάρ οὐκ ἐπαιδεύσατε; Βασιλίδα συγχορεύουσαν ἐλάβετε· οὐ γάρ ἀποκρύψομαι τὸν ζῆλον αὐτῆς. Οὐ βασιλίδα κολακεύων ταῦτα λέγω, ἀλλ' εὐσέβειαν θεραπεύων· οὐ γάρ ἀποκρύψομαι αὐτῆς τὸν ζῆλον. Οὐ γάρ δηλαδέ, ἀλλὰ κατορθώματα ἀρετῆς. Ἀπηγόμην τότε, ξεσποῦσε. Δεῖ γάρ καὶ λυπηρὰ εἰπεῖν, ίνα μάθητε τὰ χρηστά· ἀλλὰ μάθητε πῶς ἀπηγόμην, καὶ πῶς ἐπανῆλθον. Οἱ σπειρούστες ἐν δάκρυσιν, ἐν ἀγαλλιάσει θεριοῦσι. Πορευόμενοι ἐπορεύοντο καὶ ἔκλαιον, βάλλοντες τὰ σπέρματα αὐτῶν· ἐργάμενοι δὲ ηξουσιούς ἐν ἀγαλλιάσει, αἱρούστες τὰ δράγματα αὐτῶν. Ταῦτα τὰ δήματα ἐγένετο πράγματα. Μετ' εὐχαριστίας ὑπεδέξασθε δὴ δύσυνώμενοι προεπέμψατε. Καὶ εὐδὲ ἐν μακρῷ χρόνῳ· μετὰ μίαν ἡμέραν πάντα ἐλύθη. Καὶ γάρ τὴν ἀναβολὴν ἐγένετο δι' ὑμᾶς, ἐπειδὴ οὐδὲν ἔλευσε.

δ'. Λέγω ύμιν τὸ ἀπόρρητον. Ἐπεραιώθην τὸ πέλαγος μόνος τὴν Ἐκκλησίαν βαστάζων· τὴν γάρ ἀγάπην οὐ στενοῦται. Οὐκ ἐστενοχωρεῖτο τὸ πλοῖον· Οὐ στενοχωρεῖσθα γάρ ἐν ήμεροι. Ἀπῆστιν τὰ υμέτερα μεριμνῶν, κεχωρισμένος μὲν τῷ σώματι, συνημμένος δὲ τῇ γνώμῃ· ἀπῆστιν τὸν Θεὸν παρακαλῶν, καὶ παρακαταθέμενος ύμῶν τὴν ἀγάπην· ἀπῆστιν, ἐκαθεζόμην μόνος τὰ υμέτερα μεριμνῶν, βουλευόμενος περὶ ἀποδημίας μόνος. Ἀθρόν ἀωρίας γενομένης γράμματα ἐπεμψεν τὴν θεοφίλεστάτην αὐτῇ ἐν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ, ταῦτα λέγουσα τὰ δήματα (δεῖ γάρ αὐτῆς καὶ τὰ δήματα εἰπεῖν). Μή γομίσῃ σου τὴν ἀγιωσύνην διειστρέψατε τὰ γερενιγμένα. Ἀθῶος ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἰματός σου. Ἀνθρώποι πονηροὶ καὶ διεθαρμένοι ταύτην τὴν μηχανὴν διεσκεύασαν· τῶν δὲ ἐμῶν δακρύων μάρτυς οὐδὲν, φέρετε. Οὐλαν σπουδὴν ἔξεχες; τὰ γάρ δάκρυα αὐτῆς σπουδὴ ἐγένετο. Ὡς ιερεύω. Ηἱ ιερεῖα, αὐτοχειροτόνητος θύσουσα τῷ Θεῷ καὶ σπένδουσα δάκρυα καὶ ἔξομολόγησιν καὶ μετάνοιαν, οὐχ ὑπὲρ ιερέως, ἀλλ' ὑπὲρ Ἐκκλησίας, ὑπὲρ δήμου διεσπαρμένου. Ἐμέμνητο, ἐμέμνητο καὶ τῶν παιδίων καὶ τοῦ βαπτίσματος. Μέμνημαι διὰ διὰ τῶν χειρῶν τῶν σῶν τὰ παιδία τὰ ἐμὰ ἐκαπτίσθη. Ταῦτα τὴν βασιλίσσαν· οἱ δὲ ιερεῖς περὶ φθόνου^a πάντες ἥγνόυσαν τὸ χωρίον, ἔνθα κατέλυσον. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν εἰπεῖν, ἐκείνη μὲν ως ὑπὲρ τέχνου τρέμουσα περιήει πανταχοῦ, οὐ τῷ σώματι, ἀλλὰ τῇ ιδίᾳ πομπῇ τῶν στρατιωτῶν. [430] Οὐ γάρ κατείληφε τὸ χωρίον, ἔνθα διῆγον. Πανταχοῦ ἐπεμπτε μεριμνῶσα μὴ δολοφονηθῆ, μὴ ἀναιρεθῆ, καὶ ἀπολέσιωμεν τὸ θέραμα. Τοῦτο μόνον, καὶ τὰ παρ' ἐμαυτῆς ἐπιδείκνυμι. Ζητῶ μόνον, καὶ οὐ περιγίνοντα·

^a Forte οὐρὴ φθονῶν Φαστὸς πατέσιον τοῦ περὶ τὸ περι-

Οἱ ἔχθροι πανταχοῦ περιήεσαν δίκτυα ἀπλοῦντες, ίνα λάδωσι καὶ ἐπαναγάγωσιν εἰς τὰς ἐκείνων χειρας. Εἴτα καὶ παρεκάλει, καὶ τῶν γονάτων ἥπτετο τῶν βασιλικῶν, κοινωνὸν τὸν ἄνδρα ποιοῦσα τοῦ θηράματος· καθάπερ δὲ Ἀβραὰμ τὴν Σάρδαν, οὗτοις αὐτῇ τὸν ἄνδρα. Ἀπωλέσαμεν, φησί, τὸν Ιερέα, ἀλλ' ἐπαναγάγωμεν. Οὐκ ἔστιν ήμιν οὐδεμίᾳ ἐλπὶς τῆς βασιλείας, ἐάν μὴ ἐκείνον ἐπαναγάγωμεν. Ἄμηχανον ἐμὲ κοινωνῆσαι τινὶ τῶν ταῦτα ἐργασαμένων· δάκρυα ἔξαφιεῖσα, τὸν Θεὸν ἰκετεύουσα, πᾶσαν μηχανὴν ἐπιδεικνυμένη. "Ιστε καὶ υμεῖς μεθ'" διηγεῖ εὐνοίας ἡμᾶς ὑπεδέξατο, πῶς ἐνηγκαλίσατο ως οἰκεῖα μέλη, πῶς μεθ' ύμῶν ἐλεγε καὶ αὐτὴ σπουδάζειν. Οὐδὲ γάρ ταῦτα τὰ δήματα ἐλαθε τὴν εὐγνωμοσύνην ύμῶν, ὅτι ἀπεδέξασθε τὴν μητέρα τῶν Ἐκκλησιῶν, τὴν τροφὴν τῶν μοναζόντων, καὶ προστάτιν τῶν ἀγίων, τῶν πτωχῶν τὴν βακτηρίαν. Ὁ ἐπαινος ἐκείνης δόξα εἰς Θεὸν γίνεται, στέφανος τῶν Ἐκκλησιῶν. Εἴπω θερμὸν αὐτῆς πόθον; εἶπω φιλοτιμίαν τὴν περὶ ἐμέ; Ἐν ἐσπέρᾳ βαθείᾳ χθὲς ἀπέστειλε ταῦτα λέγουσα τὰ δήματα· Εἰπὲ πρὸς αὐτόν· ἡ εὐχὴ μου πεπλήρωται· ἀπῆτησα τὸ κατόρθωμα· ἐστεφανώθην μᾶλλον τοῦ διαδήματος· ἀπέλασθον τὸν Ιερέα, ἀπέδωκα τὴν κεφαλήν τῷ σώματι, τὸν κυβερνήτην τῇ νητῇ, τὸν ποιμένα τῇ πολιμνῇ, τὸν νυμφίον τῇ παστάδι.
ε'. Κατησχύνθησαν οἱ μοιχοί. Ἐὰν ζῆσω, ἐάν ἀποθάνω, οὐκέτι μοι μέλει. "Ιδετε τοῦ πειρασμοῦ τὰ κατορθώματα. Τί ποιήσω, ίνα ύμιν ἀξίαν ἀποδῆταις ἀγάπης τὴν ἀμοιβήν; Ἄξιαν μὲν οὐ δύναμαι, ήν δὲ ἔχω, δίδωμι. Ἀγαπῶ ἐτοίμας τὸ αἷμά μου ἐκχέειν ὑπὲρ τῆς ύμετέρας σωτηρίας. Οὐδεὶς ἔχει τέκνα τοιαῦτα, οὐδεὶς ἀγέλην τοιαῦτην, οὐδεὶς ἀρουραν οὐτως εὐθαλῆ. Οὐ χρεία μοι γεωργίας· ἐγὼ καθεύδω, καὶ οἱ στάχυες κομῶσιν. Οὐ χρεία μοι πόνου· ἐγὼ ἡσυχάζω, καὶ τὰ πρόβατα τῶν λύκων περιγίνονται. Τί ύμᾶς καλέσω; πρόβατα ἢ ποιμένας, ἢ κυβερνήτας, ἢ στρατιώτας καὶ στρατηγούς; Πάντα ύμιν ἐπαληθεύω τὰ δήματα. "Οταν ἵδω τὴν εύταξίαν, πρόβατα καλῶ· ὅταν ἵδω τὴν πρόνοιαν, ποιμένας προσαγορεύω· ὅταν ἵδω τὴν σοφίαν, κυβερνήτας διομάζω· ὅταν ἵδω τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν εύτονίαν, στρατιώτας καὶ στρατηγούς ύμᾶς ἀπαντας λέγω. "Ω πόνος, ὁ πρόνοια λαοῦ· τὴν στάσατε τοὺς λύκους, καὶ οὐκ ἀμεριμνήσετε. Οἱ ναῦται οἱ μεθ' ύμῶν καθ' ύμῶν γεγόνασιν, οἵτινες τὸν πόλεμον τῷ πλοίῳ κατετκεύσαν. Βοᾶτε ἔξω τὸν κλῆρον, καὶ ἄλλον κλῆρον τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τίς χρεία βοῆς; Ἀπῆλθον, καὶ ἀπῆλθον, μηδενὸς διώχοντος ἐψυγαδεύθησαν. Οὐ κατηγορεῖ αὐτῶν ἀνθρωπὸς, ἀλλὰ τὸ συνειδός. Εἰ ἔχθρος ὠνείδιστέ με, ὑπήρχε μά. Οἱ μεθ' ύμῶν καθ' ύμῶν γεγόνασιν· οἱ μεθ' ύμῶν τὸ πλοῖον κυβερνῶντες, τὸ πλοῖον καταποντίσαις ήθέλησαν. Ἐθαύμασα ύμῶν τὴν σύνεσιν. Ταῦτα [431] λέγω, οὐκ εἰς στάσιν ύμᾶς ἀλείφων. Στάσις γάρ τὰς ἐκείνων, τὰ δὲ υμέτερα ζῆλος. Οὐ γάρ τῇώστατε αὐτοὺς ἀναιρεθῆναι, ἀλλὰ κινδυνεύει τοῦτο καὶ υπὲρ ύμῶν, καὶ υπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, ίνα μὴ πάλιν ύποβρύχιος γένηται. Ηἱ γάρ ἀνδρεία ύμῶν οὐχ ἀφῆσθαι τὸν χειροκίνητον εἰργάσατο. Ἐγὼ δὲ, οὐ τῷ τέλοι, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ ἐκείνων τὸ κλυδώνιον εἰργάσατο. Ἐγὼ δὲ, οὐ τῷ τέλοι, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ ἐκείνων λογίζομαι. Αὐθρωπός οὐτε πειράτης, οὐτε πειράτης, οὐτε πειράτης.

vero, qui obsistebant, ubinam sunt? An arma movimus? an areus intendimus? an tela emisimus? Preocabamur, et illi fugiebant: nam quasi aranea dissipati sunt, et vos quasi petra stetistis. Beatus ego propter vos. Sciebam et antea quantis instructus essem divitiis, id tamen nunc miratus sum. Procul eram, et civitas alio transferebatur. Hominis unius causa pelagus in civitatem mutatum est. Mulieres, viri, immaturæ ætatis parvuli, mulieres infantulos gestabant, pelagus adire non dubitabant, fluctus spernebant. Non metuebat herum servus, mulier infirmatis suæ non meminerat. Forum in ecclesiam versum est; omnia ubique propter nos movebantur. Quem non erdivistis? Imperatricem vobiscum choros ducentem accepistis, neque enim ejus studium tacebo. Non adulandi causa dico, sed ejus pietatem celebro, neque enim zelum ejus silentio præteribo. Non arma tulit, sed virtutis præclara gesta. Tunc abducebar: scitis quo pacto. Nam injucunda illa memorare convenit, ut jucunda et fausta ediscatis, et noscatis quomodo abductus sim, et quo pacto redierim. Qui seminant in lacrymis, in exultatione metent. Euntibant et flabant, mittentes semina sua: venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos (*Psal. 125. 5. 6.*). Hæc verba re gesta sunt. Cum gratiarum actione suscepistis eum, quem moesti deduxeratis. Ac non multo post tempore, sed post unum diem omnia soluta sunt. Etenim propter vos fuit hæc mora: Deus quippe jam ab initio hæc dissolverat.

4. Rem nunc vobis arcana dico. Pelagus trajeci solus Ecclesiam gestans; dilectio enim non in angustum redigitur. Non angustia navis erat; vos quippe *Non angustiamini in nobis* (*2. Cor. 6. 12*). Discessi vestra curans, separatus corpore, mente conjunctus; discessi Deo supplicans, ac vestram dilectionem commendans; sedebam solus, de rebus vestris sollicitus, solus, de profectu deliberans. Protinus intempera nocte hæc religiosissima Domina (*a*) ipso primo die literas misit, quarum hæc erant verba; etenim verba ipsa sunt referenda: *Ne arbitretur Sanctitas tua me illa novisse quæ gesta sunt. Innocens ego sum a sanguine tuo. Improbi et perdi homines hanc struxere machinam. Mearum vero lacrymarum testis Deus, cui sacra facio. Quam libationem effudit? etenim lacrymæ ejus libatio erant. Cui sacra facio.* Sacerdos illa nempe per seipsam ordinata, quæ Deo offerebat lacrymas, confessionem et poenitentiam, non pro sacerdote, sed pro Ecclesia, pro populo disperso. Memor erat, memor certe erat, et filiorum et baptismatis. *Recordor manus tuas filios meos suis baptizatos.* Hæc Imperatrix; sacerdotes porro omnes invidia excæcati locum ignorabant, quo diverteram. Quodque mirabile dictu est, illa, ac si filio timeret, quoquoversum ibat, non corpore, sed militaris manus missione. Neque enim sciebat locum, ubi degerem. Quoquoversum mittebat, ne pastor dolo circumventus occideretur et venatum amitteret. Illoc tantum, quæ mearum sunt partium

(a) De Endoxia loquitur.

præsto. Quæro solum, ut illi non prævaleant. Hostes undique circuibant expandentes retia, ut caperent et in illorum manus adducerent. Hinc illa rogabat, Imperatorisque genua tangebat, ut virum ficeret venerationis consortem: quemadmodum Abraham Sarum, sic illa virum. Perdidimus, inquit, sacerdotem: sed reducamus. Nulla nobis imperii spes superest, nisi illum reducamus. Non possum cum quopiam eorum communicare, qui hæc perpetrarunt: lacrymas fundens, Deo supplicans, nullamque machinam non movens. Scitis cum quanta benevolentia nos suscepit, quomodo ulnis exceperit, ceu propria membra: quo pacto diceret se vobiscum sollicitam esse. Neque enim hæc verba vestrum affectum latebant: quoniam suscepistis matrem Ecclesiarum, altricem monachorum, sanctorum patronam, pauperum baculum. Laus ejus in Dei gloriam vertit, in coronam Ecclesiarum. Dicamne ardorem ejus amorem? dicam ejus erga me sollicitudinem? Heri vesperi hæc ad me verba misit: Dicito ei: *Oratio mea impleta est, rem impretravi: melius coronata sum, quam per ipsum dialema. Recepit sacerdotem, caput corpori restitui, gubernatorem navi, pastorem gregi, thalamo sponsum.*

5. Pudore affecti sunt adulteri. Seu vivam, seu moriar, nihil mihi curæ est. Vide tentationis præclarum exitum. Quid faciam, ut pro dilectione dignum vobis munus rependam? Dignum nequeo, quale adest tribuo. Usque adeo diligo, ut paratus sim ad effundendum pro salute vestra sanguinem. Nemo tales habet filios, nemo talem gregem, nullus agrum ita florentem. Non opus mihi agricultura; me dormiente vernant spicæ. Nullo mihi opus est labore: me quiescente oves lupum superant. Qui vos compellabo? oves, an pastores, an gubernatores, milites an duces? Hæc nomina vera esse dicere possum. Cum bonum ordinem video, oves voco; cum providentiam, pastores; cum sapientiam, gubernatores; cum virtutem et constantiam, et milites et duces vos omnes dico. O labore! o providentiam populi! lupos expulisti, et sollicitudinem non depositisti. Nautæ qui vobiscum erant, contra vos conversi sunt, et navi bellum intulerunt. Clamate, Fassat clerus, aliumque clerum Ecclesiæ postulate. Quid opus clamore? Abierunt, et depulsi sunt, nemine inseguente in fugam versi. Non homo illos, sed conscientia accusat: *Si inimicus exprobrasset mihi, sustinuisse utique* (*Psal. 54. 13*). Qui nobiscum erant, contra nos conversi sunt: qui nobiscum navim gubernabant, navim demergere conati sunt. Miratus sum conscientiam vestram. Hæc dico, non ut ad seditionem vos excitem. Nam quæ illi paravere, seditio sunt, quæ vos fecistis, zelus. Non enim rogasti illos occidi, sed impediri quominus illud eveniret vel vobis, vel Ecclesiæ, ne rursus submergeretur. Virtus quippe vestra non sivit ingruere tempestatem, sed illorum sententia fluctus concitavit. Ego vero rem non secundum existum, sed secundum illorum mentem testimo. Tu homo

qui altari adstas, cui tanti populi cura commissa, cum
hac tristia comprimere deberes, tempestatem au-
xisti, contra te ipsum gladium vibrasti, filios tuos
consumpsisti, si non re ipsa et experimento, certe
animo. Sed Deus prohibuit. Itaque vos demiror et
laudo, quod post bellum, pace conciliata, caveatis ut
perfecta pax maneat. Oportet enim gubernatorem
cum nautis concordi esse animo: si enim dissideant,
scapha demergitur. Vos pacem hanc per Dei gratiam
stabilitate: vos securitatis consortes efficiam. Sine vo-
bis nihil faciam, nec sine religiosissima Augusta.
Namque et illa curat, sollicita est, nihilque non agit,
ut quod plantatum est, firmum maneat, ut Ecclesia
sine fluctibus degat. Laudavi itaque et vestram con-

scientiam, et Imperatorum providentiam. Non enim
ita de bello solliciti sunt, ut de Ecclesia, non ita de
civitate, ut de Ecclesia. Prece mur itaque Deum, ro-
gamus illam¹ in precibus perseveremus, neque,
quoniam calamitas soluta est, segniores evadamus.
Ideo ad hanc usque diem precamur, ut illa tristia
solvantur. Gratias Deo agamus: ut tunc strenui fui-
mus, sic jam studiosi simus. Pro his vero omnibus
gratias agamus Deo, cui gloria et imperium cum
Filio et sancto vivifico que Spiritu, nunc et semper, et
in saecula saeculorum. Amen.

¹ Forte, illum. Si stet lectio, illam, et quidem stare posse
videtur, referenda est ad Imperatorum provideutiam paulo
ante memoratam.

MONITUM IN HOMILIAM DE CHANANÆA

Circa hujus homiliae γνησιότητα disputatum fuit. Savilius vir sagax et cruditus eam ut genuinam ha-
buit: haec enim ait in Notis p. 726: *Orationis hujus apographum ex Bibliotheca Palatina descriptum
emendavimus ex duobus Manuscriptis in Bibliotheca Ducis Bavariae. Multa habet communia cum Homil. 52
in Matthæum (quæ est 53 apud Morellum), neque agnoscit Catalogus Angustanus. Puto tamen germanum
esse, quamvis languidiuscule scriptam, ut sunt multæ hujus nostri Constantinopolitanæ. Aliud sentire vide-
tur Fronto Duceus, qui in Notis ad hanc homiliam p. 1034, tomo VI, ita loquitur: *Hujus homiliae Græ-
cum textum ex Palatinis Codicibus exscribi curavit Savilius, et ex Bavaricis emendavit, qui et germanum
esse putat opus [432] Chrysostomi, quamvis ab Augustano Catalogo non agnoscatur, et languidiuscule scripta
videatur. Quod sane mirum, cum Sextus Senensis ante monuerit eamdem apud Origenem extare Serm. 7 in
diversos locos, et inter homilias ex variis in Matthæum locis esse decimam septimam, hoc est in ea Sermo-
num farragine, quam judicat esse monachi potius cuiusdam, qui Evangeliorum explanationes variis inter-
mixtas allegoriis edidit. Porro apud Origenem alium interpretem habet, et brevior est, quam in libro ex
variis in Matthæum locis: in utroque tamen loco incipit ab illis verbis, Miratur evangelista: quæ reperies
p. 298 D [edit. Morel.] hujus editionis: quæ vero præcedunt ab initio homiliae retus quidam interpres
Latine vertit: et habentur homilia decima quarta ex variis in Matthæum locis: Multæ tempestates, inqui-
tudo aeris: et aliam rursus interpretationem in Lotharingia nacti sumus ex Ms. Codice erutam, quam
cum eadem homilia 17 conjunctam recensuimus, et variis lectionibus atque emendationibus ex collatione
cum Codice Græco illustrissimi Cardinalis Perronii amplificavimus. Haec Fronto Duceus, secundum cujus
haud dubie sententiam haec homilia in edit. Morel. Tomo VI inter Spuria cusa fuit. Sed huic sententiae
reclamat Tillemontius, eamque inter veras germanasque censem retinendam, quod nulla sat idonea ejus
rejecienda ratio afferatur.**

Certe quod spectat ad primam partem ad usque illud, num. 3. *Miratur evangelista, ecce mulier, etc.,*

έγχεχειρισμένος πρόνοιαν, ὁφελῶν καταστέλλειν τὰ λυπηρὰ, ηὔξησας τὸν χειμῶνα, κατά σαυτοῦ τὸν ἔιφος φλασσας, τὰ τέκνα τὰ σὰ ἀναλώσας τῇ γνώμῃ, εἰ καὶ μὴ τῇ πειρᾳ. 'Αλλ' ὁ Θεὸς ἐκώλυσεν. "Ωστε θαυμάζω ἡμᾶς καὶ ἐπαινῶ, ὅτι μετὰ τὸν πόλεμον καὶ τῆς εἰρήνης γενομένης σκοπεῖτε, ὅπως ἀν τελεία γένηται εἰρήνη. Δεῖ γάρ τὸν κυβερνήτην μετὰ τῶν ναυτῶν ὄμόνοιαν ἔχειν· ἐὰν γάρ διαστασιάζωσι, καταποντίζεται τὸ σκάφος. 'Υμεῖς κατορθώσατε τὴν εἰρήνην μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν· ὑμᾶς κοινωνοὺς ποιήσομαι τῆς ἀτφαλείας. Λωρὶς ὑμῶν οὐδὲν ἐργάσομαι, εἴτα καὶ τῆς θεοφιλεστάτης Λύγούστης. Καὶ γάρ κάκείη φροντίζει καὶ μεριμνᾷ καὶ πάμπολλα ποιεῖ, ὥστε τὸ φυτευθὲν μεῖναι βέβαιον, ὥστε τὴν Ἐκκλησίαν ἀκλυδίνιστον μεῖναι. 'Ἐπήνεστα οὖν καὶ ὑμῶν τὴν σύν-

εσιν, καὶ τῶν βασιλέων τὴν πρόνοιαν. Οὐ γάρ οὕτως αὐτοῖς μέλει περὶ πολέμου, ὡς περὶ Ἐκκλησίας, οὐχ οὕτω περὶ πόλεως, ὡς περὶ Ἐκκλησίας. Παρακαλέσωμεν τὸν Θεὸν, ἀξιώσωμεν ἐκείνην^a, παραμείνωμεν ταῖς εὐχαῖς· καὶ μὴ, ἐπειδὴ ἐλύθη τὰ δεινὰ, χαυνότεροι γενώμεθα. Διὰ τοῦτο ἔως τῆς σήμερον εὐχόμεθα λυθῆναι τὰ δεινά. Εὐχαριστήσωμεν τῷ Θεῷ, ὥσπερ τότε ἀνδρεῖοι, οὕτω καὶ σήμερον σπουδαῖοι. 'Υπὲρ δὲ τούτων ἀπάντων εὐχαριστήσωμεν τῷ Θεῷ, φέ τι δόξα καὶ τὸ κράτος ἀμά τῷ Τίψιν τῷ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι νῦν καὶ δεῖ, καὶ εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. 'Αμήν.

^a 'Αξιώσωμεν ἐκείνην, forte ἐκεῖνον. Si stet lectio ἐκείνην, et quidem stare posse videtur, referenda est ad Imperatorum providentiam paulo ante memoratam.

POST REDITUM AB EXSILIO A CHRYSOSTOMO HABITAM.

ea omnibus γνησιότητος signis ita munita est, ut de illa neminem bene consultum putem esse dubitatum: nam pauca illa quae de exilio suo primo, deque regressu suo tangit, ita accurate posita sunt, ut ea Græculo cuiquam, ex corum numero qui orationes et homiliae a se vel factas vel hinc inde consarcinatas Chrysostomo aliisque Patribus adscribant, tribui non possit. Non ii quippe erant, qui possent historica acta diligenter et secundum veram seriem referre; non erat nugacis Græculi carptim dicere in priore exilio multos ex iis, qui adversarii Chrysostomi fuerant, misericordia motos ad ejus partes transiisse, quod utique gestum fuit, ut et in hac homilia significatur; non erat Græculi enarrare, statim post regressum Chrysostomi, omnes adversarios ejus fugam fecisse, ita ut ne unus quidem compareret; id quod veræ historiæ apprime consonum est. Cætera quae sequuntur in hac homilia existimo etiam Chrysostomi esse, licet non ausim affirmare ea prorsus esse alienis quibusdam assumentis vacua; possent enim extranea manu retractata fuisse aliquot in locis. Hic non pauca sunt, quae Homilia 53 in Matthæum iisdem pene verbis feruntur; tam familiare autem fuit Chrysostomo, ea quae pridem dixerat, in aliis homiliis referre, ut id potius ad nostram, quam ad contrariam sententiam tuendam afferri posse putemus. Ubi etiam advertendum illud in fine hujus homiliae positum, quod μνημονικὸν Chrysostomi ἀμάρτημα fortasse fuerit; nempe *Dixit Deus, Fiat cælum, et factum est cælum*, in Homilia quoque illa 53 in Matthæum reperiri. Illa vero clausula in Scriptura sacra non reperitur. Verum non raro Chrysostomus incitat Scripturæ verba referre solet, et alio quam habeantur modo expromere.

Ea porro Homilia, quae inter alias falso, ut consentiunt omnes, Origeni ascriptas, recensetur, cujus meminit supra Fronto Dueæus, hujus est pene compendium. Huic similis, sed multo longior est alia, quae inter Homilias ex variis in Matthæum locis decima septima numeratur, quæque in Editionibus Chrysostomi Latinis ante Frontonem Dueæum publicatis cusa fuit.

Hujus homiliae interpretationem novam Latinam adornavimus.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΙΛΥΣΙΝ ΤΗΣ ΧΑΝΑΝΑΙΔΑΣ

Ἐρρήθη δὲ μετὰ τὸ ύπουστρέψαι αὐτὸν ἐκ τῆς ἐξορίας.

α'. Πολὺς δὲ χειμῶν, ἀλλὰ τὴν προθυμίαν τῶν παραγενομένων οὐ διεκώλυσε· πολλοὶ οἱ πειρασμοὶ, ἀλλὰ τὸν πόθον ὑμῶν οὐκ ἔξελυσαν. Οὐ παύεται δὲ ἡ Ἐκκλησία πολεμούμενη καὶ νικῶσα, ἐπιβουλευομένη καὶ περιγενομένη. "Οσον δὲ λαοὶ ἐπιβουλεύουσι, τοσοῦτον αὗτη αἴξεται· καὶ τὰ μὲν κύματα διαλύεται, ἡ δὲ πέτρα ἔστηκεν ἀχίνητος. Ἐν ἡμέρᾳ διδασκαλίᾳ, ἐν νυκτὶ παννυχίδες· ἡ ἡμέρα πρὸς τὴν νύκτα ἀμιλλάται· [432-433] ἔκει συνάξεις, καὶ ἐνταῦθα συνάξεις. Ἡ νῦν τὴν ἀγορὰν ἐκκλησίαν ἐργάζεται· ἡ δὲ προθυμία πυρὸς σφιδροτέρα ^a. Οὐ δεῖσθε παραινέσσεως, καὶ ἐπιδείχνυσθε τὴν σπουδὴν. Τίς οὐκ ἀν ἐκπλαγεῖ; τίς οὐκ ἀν θαυμάσει; Οὐ μόνον οἱ δυτες οὐκ ἀπελευθησαν, ἀλλὰ καὶ οἱ μὴ δυτες προσεγένοντο. Τοιοῦτον τῶν πειρασμῶν τὸ κέρδος· καθάπερ γάρ ψετὸς εἰς τὴν γῆν κατιών διεγείρει τὰ σπέρματα, οὗτω καὶ δι πειρασμὸς εἰς τὴν φυχὴν εἰσιών διεγείρει τὴν προθυμίαν. Λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· ἀχίνητος ἡ Ἐκκλησία ^b. Πύλαι φύδον οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Ὁ πολεμῶν ἔκυτὸν καταλύει, τὴν δὲ Ἐκκλησίαν ισχυριζέραν δείκνυσιν· ὁ πολεμῶν τὴν ισχὺν ἑαυτοῦ καταβάλλει ^c, ἡμῶν δὲ λαμπρότερον ἐργάζεται τὸ τρόπαιον. Ὁ Ἰὼν δὲ καλὸς καὶ πρὸ τούτου· μετὰ δὲ ταῦτα βελτίων ἐφάνη. Οὐχ οὕτω καλὸς δὲ, δὲ ἀσινῆς δὲ τὸ σῶμα, ὡς καλὸς δὲ δὲ τῷ Ιχωρὶ τῶν τραυμάτων ἐστεφανοῦ[ν]το. Μηδέποτε φοβηθῆς πειρασμὸν, ἐὰν φυχὴν παρεσκευασμένην ἔχῃς. Οὐ βλάπτει ἡ θλίψις, ἀλλ' ὑπομονὴν κατεργάζεται. "Μαζερ γάρ τὸ χρυσίον οὐ βλάπτει ἡ κάμινος, οὗτως οὐδὲ τὸν γενναῖον διαφθείρει ἡ θλίψις. Τί ποιεῖ ἡ κάμινος τῷ χρυσῷ; Καθαρὸν ἀποτελεῖ ^d. Τί ἐργάζεται ἡ θλίψις τῷ φέροντι; Τὴν ὑπομονὴν. Ὕψηλότερον κατασκευάζει, ράφυμαν περικόπτει, συνάγει τὴν φυχὴν, σωφρονέστερον ποιεῖ τὸν λογισμὸν. Ἐπήγαγον πειρασμὸν, ἵνα τὰ πρόβατα ἀπελόσωσι, καὶ τὸ ἐναντίον ἔξειη· εἰσήγαγε γάρ ποιμένα ^e.

"Ἐν τίσι τὰ ἡμέτερα; Ἐν εὔδοξιμήσει. Ἐν τίσι·

^a Colbert. πυρὸς φαιδροτέρα, non male.

^b Sic recte Colbert. Ἡ Ἐκκλησία desiderabatur in editis.

^c Colbert. καταλύει.

^d Colb. καθαρὸν ποιεῖ. Ibid. τί ἐργάζεται, etc. Sic nulla facta mutatione, puncto solum interrogante interposito post φέροντι, locus bene habet, et ad seriem omnino quadrat. Hic corrigi jubet Fronto ex cod. Perroniano, ἡ θλίψις τῷ φέροντι; τὴν ὑπομονὴν ὑψηλότεραν κατασκευάζει, vel τὴν ὑπομονὴν ἐμποιεῖ, ὑψηλότερον κατασκευάζει. sed editi nostri lectio melior, quae confirmatur etiam ex Codice Colbertino.

^e Colb. ἐπήγαγε πειρασμὸν, ... ἐνταῦθον παρέσχε, καὶ ποιεῖνα εἰσήγαγε.

τὰ ἔκεινων; Ἐν αἰσχύνῃ. Ποῦ εἰσι τὰ ἔκεινων; Οὐδὲ φαίνονται. Τὴν ἀγορὰν περιέρχομαι, καὶ οὐδένα βλέπω. Φύλλα δὲ, καὶ ἀνέμου φυσήσαντος ἐξέπεσεν· ἄχυρα δὲ, καὶ ἀνερριπίσθη, καὶ δὲ σῖτος ἐφάνη ὥριμος· μόλυbdos δὲ, καὶ ἐτάχη, καὶ τὸ χρυσίον διέμεινε καθαρόν. Τίς αὐτοὺς ἐλαύνει; Οὐδεὶς· ἀλλὰ τὸ συνειδότης πολέμιον ἔχουσι συνοικοῦντα μετὰ τὴν ἀμαρτίαν. "Ισασι τί ἐπραξαν. Ἐπει τὸ δὲ Κάτιν ἐβούλετο σφάξαι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· ἀλλ' ὅτε ἐβούλετο σφάξαι, ἡ ἐπιθυμία διεῖ· ἐπειδὴ δὲ τὴν ἀμαρτίαν είργασατο, στένων καὶ τρέμων πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης περιήρχετο. Οὗτοι δὲ, εἰ καὶ μὴ ἐσφαξαν τῇ πείρᾳ, ἀλλὰ ἐσφαξαν τῇ γνώμῃ. Ἡ σφαγὴ προεχώρησεν δεσον κατὰ τὴν ἔκεινων πονηρίαν· ἡ δὲ ζωὴ συνεχωρήθη διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν. Ταῦτα λέγω, τὴν προθυμίαν τὴν ὑμετέραν ἐπαλειφων, ἵνα μηδέποτε φοβηθῆτε πειρασμόν. Πέτρα εἰ; Μή φοβοῦ τὰ κύματα· Ἐπὶ γάρ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι φύδον οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς, φησί. Ποτὲ ἔξωθεν οἱ πόλεμοι, ποτὲ ἔνδοθεν· ἀλλὰ οὐδεὶς καταποντίζει τὸ σκάφος.

[434] β'. "Αλλ' ἵνα μὴ τὸν ἄπαντα καιρὸν εἰς τὰ ἔκεινων ἐγκλήματα ἀναλώσωμεν, παραδόντες ἑαυτοὺς ^f τῷ φόνῳ τοῦ συνειδότος, καὶ τὸν δῆμον ἀφέντες ταλανίζειν αὐτῶν τὴν διάνοιαν καὶ τὸν λογισμὸν τῶν ἀκαίρων ἐπιθυμιῶν, ἀφέντες εἶναι φυγάδας, μηδενὸς ἐλαύνοντος· ἀφέντες εἶναι ἀτίμους, μηδενὸς αὐτοῖς πολεμοῦντος· ἡμεῖς τὴν συνήθη παραθήσωμεν τράπεζαν. Οὐδὲ γάρ δίκαιον τὸν καιρὸν ἀναλῶσαι εἰς τὰ ἐγκλήματα τῶν ἔχθρῶν, καὶ τὰ παιδία λιμῷ τηκόμενα παριδεῖν. Χθὲς τοίνυν ὁ Παῦλος τὴν τράπεζαν ἡμῖν παρέθηκε, σήμερον ὁ Ματθαῖος· χθὲς ὁ σκηνοποιὸς, σήμερον ὁ τελώνης· χθὲς ὁ βλάσφημος, σήμερον ὁ ἄρπαξ· χθὲς ὁ διώκτης, σήμερον ὁ πλεονέκτης. "Αλλ' ὁ βλάσφημος οὐκ ἔμεινε βλάσφημος, ἀλλ' ἐγένετο ἀπόστολος· καὶ ὁ ἄρπαξ οὐκ ἔμεινεν ἄρπαξ, ἀλλ' ἐγένετο εὐαγγελιστής. Λέγω καὶ τὴν προτέραν κακίαν, καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἀρετὴν, ἵνα μάθῃς ὅση τῆς μετανοίας ἡ ὠφέλεια ^g, ἵνα μηδέποτε σου τῆς σωτηρίας ἀπογνῆς. Οἱ διδάσκαλοι ἡμῶν ἀπὸ ἀμαρτίας ἐλαμπον πρὸ τούτου, ἀλλ' ὑπερον Ελαμψαν ἀπὸ δικαιοσύνης, τελώνης καὶ βλάσφημος, τὰ ἀκροθίνια τῆς πονηρίας. Τί γάρ ἐστι τελώνιον; Ἀρπαγὴ ἔννομος, βίᾳ πεπαρέησασμένη, ἀδικία νόμου ἔχουσα συνήγορον· ληστῶν χαλεπώτερος ὁ τελώνης. Τί ἐστι τελώνιον; Βίᾳ νόμου εἰς

^f Savil. concil. αὐτοῦ.

^g Colb. τῆς μετανοής ἡ προθυμία.

IN DIMISSIONEM CHANANÆÆ.

HABITA AUTEM EST POST EJUS REDITUM AB EXSILIO (a).

—

1. Tempestas ingens sævit, sed eorum qui converunt alacritatem non cohibuit; multæ tentationes, sed desiderium vestrum non solverunt. Non cessat Ecclesia oppugnari, et vincere; insidiis impeti, et superare insidias. Quanto magis alii insidianter, tanto magis illa augetur: fluctus dissipantur, et petra stat immobilis. Interdiu doctrina, noctu vigiliæ; dies cum nocte certat: illic collectæ, et hic collectæ: nox forum convertit in ecclesiam; alacritas animi vestri igne vehementior est. Cohortatione non indigetis, et studium exhibitis vestrum. Quis non obstupescat? quis non miretur? Non modo qui nostri sunt, non absuerunt, sed etiam qui nostri non sunt, accesserunt¹. Hujusmodi est temptationum lucrum: nam sicut pluvia decidens semina excitat, sic et animam invadens tentatio erigit animum. Verbum Dei est: inconcussa est Ecclesia: *Portæ inferi non prævalebunt adversus eam* (*Matth. 16. 18*). Qui impugnat illam, se ipsuni profligat, ipsamque fortiorum ostendit: qui impugnat illam, vires suas dejicit, nostrumque tropæum reddit illustrius. Splendidus erat antea Job, postea vero splendidior apparuit. Quando corpore sanus erat, non ita splendidus fuit, ut cum vulnerum sanie coronabatur. Noli temptationem umquam reformidare, si præparatam habeas animam. Tribulatio nihil officit, sed patientiam operatur (*Rom. 5. 3*). Nam quemadmodum nihil officit auro fornax, sic neque tribulatio generoso nocet. Quid facit fornax quæ aurum excipit? Purum illud reddit. Quid operatur tribulatio toleranti? Patientiam. Sublimiorem illum efficit, desidiam resecat, animum colligit, mentem reddit temperantorem. Invexerunt temptationem, ut oves abigerent, et contrarium evenit¹; illa enim pastorem introduxit.

Hostes Chrysostomi illo reverso fuderunt. Publicanus quis. Liberum arbitrium. Pœnitentia omnia vitia solvit.

(a) Collata cum Codice Colbertino 365.

¹ *Colbert.* verba: Οὐ μόνον οἱ ὄντες οὐκ ἀπελείφθησαν, ἀλλὰ καὶ μὴ ὄντες προσεγένοντο. *Non modo qui nostri sunt non absuerunt, sed etiam qui nostri non sunt, advenerunt,* sic breviter enuntiata explicari puto per hæc Socratis verba: Ὁ δὲ λαὸς ἀφορητὰ ἐστασιάζει· οἷα δὲ ἐν τοῖς τοιούτοις φίλει γίνεσθαι, πολλοὶ τῶν ἀπεχθῶς πρὸς αὐτὸν ἔχοντιν ἐπὶ οἴκτον μετεβάλλοντο, καὶ συκοφαντεῖσθαι ἐλεγον, ἐν μικρῷ ἐμπροσθεν καθηρημένον ἐπεκέμουν βεάσασθαι. *Populus horrendum in modum tumultuabatur: utque in hujusmodi retus solet evenire, multi eorum qui infenso in illum animo erant, miseratione morebantur, eumque calamitis oppressum dicebant, quem paulo ante depositum interfere optarerant.*

² *Colb.* invexit, pro invacerunt; præstitut, pro, cœrent.

— Quo in statu sunt res nostræ? Laudibus celebrantur. Quo in statu res illorum? Ignominia cumulantur. Qua conditione sunt illorum negotia? Ne apparent quideq. Forum percurro, et neminem video. Frondes erant, et flante vento ceciderunt; paleæ erant, et dissipatae sunt, frumentumque maturum apparuit; plumbum erat, et liquefactum est, atque purum remansit aurum. Quis fugavit illos? Nemo; sed domesticum habent hostem conscientiam post peccatum. Sciant quid fecerint. Nam et Cain volebat fratrem suum occidere (*Gen. 4*): sed cum volebat occidere, cupiditas ardebat: postquam autem peccatum perpetravit, gremium ac tremens ubique terrarum vagabatur. Hi vero licet reipsa non occiderint, at voluntate tamen occiderunt. Perpetrata est cædes quantum in illorum malignitate situm fuit; sed vita concessa est Dei benignitate. Hæc a me dicuntur, ut alacritatem vestram excitem, ut numquam temptationem reformidetis. Petra es? Ne fluctus timeas, nam *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam* (*Matth. 16. 18*), inquit. Aliquando extranea, interdum intestina sunt bella; sed nemo potest navim submergere.

2. Verum ne totum tempus in referendis illorum criminibus impendamus, conscientiæ terrori committed eos, et sinamus mentem illorum ac nefariæ cupidinis impetum a domestico carnifice divexari: sinamus eos fugere nemine persequente; sinamus in ignominia, nemine oppugnante: nosque consuetam mensam vobis apponamus. Non enim æquum est, ut tempus teramus referendis illorum sceleribus, et filios sinamus fame cruciari. Hesterno igitur die Paulus nobis mensam apparavit, hodie Matthæus; heri tentorium opifex, hodie publicanus; heri blasphemus, hodie raptor; heri persecutor, hodie avarus. Sed blasphemus ille, blasphemus non mansit, sed apostolus factus est; nec raptor in rapinis permansit, sed factus est evangelista. Commemoro pristinam nequitiam, et subsequentem virtutem, ut disceas quanta sit pœnitentiae utilitas, nec umquam de tua salute desperes. Doctores nostri prius nequitia illustres fuere, sed deinde a justitia celebrati sunt, publicanus et blasphemus, duo vertices improbitatis. Quid enim est telonium? Rapina legitima, violentia fiduciae plena, iniurias legis patrocino fulta: furibus ipsis durior est publicanus. Quid est telonium? Vio-

Ientia quæ patrociniū legis obtendit, quæ carnificem pro medico habet. Intelligisne quid dixerim? Leges sunt medici, deinde fiunt carnifices: non enim uetus sanant, sed augent. Quid est telonium? Peccatum impudens, rapina occasione destituta, latrocino deterior. Latro dum furatur, saltem erubescit; hic vero cum fiducia prædatur. Verum hic publicanus repente evangelista factus est. Quomodo et qua ratione? *Transiens*, inquit, *Jesus vidit Matthæum sedentem in telenio, et dixit ei, Sequere me* (*Matth. 9. 9*). O virtus sermonis! intravit hamus, et captivum militem efficit, lutum in aurum convertit; intravit hamus, *Et statim surgens sequutus est eum*. In fundo erat iniquitatis, et ad culmen virtutis ascendit. Nemo itaque, dilecti, de sua salute desperet. Non enim improbitas malum est a natura insitum: libero arbitrio et libertate decorati sumus. Publicanus es? Potes fieri evangelista. Blasphemus es? Potes apostolus esse. Latro es? Potes deprædari paradisum. Magus es? Potes adorare Dominum. Non est vitium ullum, quod non pœnitentia solvatur. Idecirco Christus nequitiae culmina delegit, ut in fine nullum subterfugium relinquit.

3. Ne mihi dicas, Perii, quid mihi faciendum restat? ne mihi dicas, Peccavi, et quid faciam? Habes medicum morbo potentiorē, medicum habes qui morbi naturam superat, medicum habes qui nutu solo curat, medicum habes qui voluntate corrigit, qui potest et vult sanare. Cum non essem, te produxit; cum jam sis et perversus sis, multo magis poterit te corriger. Non audisti quomodo olim pulverem de terra sumpserit, et hominem sinxerit? Quomodo terram converterit in carnem? quomodo nervos condiderit, quomodo ossa, quomodo pellem, quomodo venas, quomodo nasum, quomodo oculos, quomodo palpebras, quomodo supercilium, quomodo linguam, quomodo pectus, quomodo manus, quomodo pedes, quomodo reliqua omnia? Terra erat subjecta, una substantia: et intravit ars, atque varium opificium produxit. Numquid modum potes exponere, quo creatus es? Sic neque modum potes effari, quo peccata tolluntur. Si enim ignis incideus in spinas, illas absunit, multo magis voluntas divina delicta nostra consumit, radicibus evellit, et peccatorem ei qui non peccavit similem reddit. Ne quæras modum, ne investiges quid factum sit; sed miraculo crede. Multa magnaque peccavi, dicis. Ecquis a peccato immunis? At mea gravia sunt, et quorumvis hominum peccata superant. Hoc tibi sufficit ad sacrificium: *Dic tu iniquitates tuas primus, ut justificeris* (*Isai. 43. 26*). Agnosce te precasce, et initium tibi correctionis hoc fiet. Mœstus esto, lacrymas funde. Numquid aliud quidpiam meretrice effudit? Nihil aliud, quam lacrymas et pœnitentiam; ducem assumpsit pœnitentiam, et ad fontem accessit.*

4. Quid vero publicanus et evangelista dicat, audiamus. Et egressus inde Jesus venit in partes Tyri et Sidonis: et ecce mulier. Miratur evangelista: Ecce mulier, vetusta armatura diaboli, quæ me de paradi-

expulit, mater peccati, princeps prævaricationis; illa ipsa mulier venit, ipsa natura: novum ac stupendum spectaculum: Judæi fugiunt, et mulier sequitur. *Et ecce mulier de finibus illis egressa roqabat eum dicens. Domine, fili David, miserere mei* (*Matth. 15. 21. 22*). Evangelista fit mulier, ac divinitatem incarnationemque confitetur; *Domine, dominationem; fili David, incarnationem* denotat. *Miserere mei*. Vide philosophicam animam. *Miserere mei*: non habeo conscientiam bonorum operum, non rectæ vitæ fiduciam; ad misericordiam confugio, ad communem peccatorum portum: ad misericordiam confugio, ubi nullum tribunal, ubi sine examine salus: sic peccatrix et iniqua accedere ausa est. Vide mihi philosophiam mulieris; non rogat Jacobum, non supplicat Iohanni, non accedit ad Petrum, nec divisit apostolorum chorum. Non egeo mediatore, sed pœnitentiam assumens advocationem, ad ipsum fontem pergo. Ideo descendit, ideo carnem assumpsit, ut ego ipsum alloquar. Sursum Cherubim ipsum tremunt, et deorsum meretrice illum alloquuntur. *Miserere mei*. Nudos sermo, sed salutis immensum pelagus reperit. *Miserere mei*; ideo venisti, ideo carnem assumpsisti, ideo factus es quod ego sum. Superne tremor, et deorsum fiducia. *Miserere mei*; non egeo mediatore, *Miserere mei*. Quo opus habes? Misericordiam quæro. Quid pateris? *Filia mea male a dæmonio vexatur* (*Ibid.*): natura torqueatur, commiseratio exercetur. Egressa est advocata filiæ: non affert ægram, sed fidem affert: Deus est, et omnia videt. *Filia mea male a dæmonio vexatur*. Gravis luctus: naturæ stimulus uterus discidit, in visceribus tempestas. Quid faciam? perii. Cur non dicas, *Miserere filiæ meæ*, sed, *Miserere mei*? Illa morbi sensum non habet, nescit quid patiatur, dolorem non sentit: doloris, imo et sensus vacuitas est ipsi velum calamitatis. *Miserere mei* diurnorum malorum spectatrix; domi calamitatis theatrum adest. Quo pergam? In desertum? At non audeo illam solam relinquere. Domine sedeam? Sed intrinsecus est iniimens, tempestas in portu, spectaculum calamitatis. Quo nomine vocabo illam? Mortuamne? Sed moveatur. Viventem? At nescit quid faciat. Invenire nomen nequeo quo morbum appelle. *Miserere mei*. Si mortua esset filia mea, non talia paterer; corpus in visceribus terræ deposuisse, et clapsō tempore in oblivionem malorum venisse, et uetus obduxisse: nunc autem cadaver habeo assiduum spectaculum, quod mihi vulnus perennet, et dolorem augeat. Quomodo cernam oculos transversos, manus contortas, passos crines, emissam spumam, carnificem intus positum et non apparentem, flagellantem qui non videatur, dum flagellum ipsum videtur? Sto spectatrix alienorum malorum, sto natura stimulante; *Miserere mei*. Gravis tempestas ægritudo et timor; ægritudo naturæ, et timor dæmonis. Accedere non possum, neque contingere. Impellit me affectus, abigit timor; *Miserere mei*.

5. Cogita mulieris philosophiam. Non adiit magos non vocavit divinos, non ligaturas admisit, non mu-

συνηγοριαν προβαλλομένη, τὸν ἰατρὸν ἔχουσα δῆμιον. Συνήκατε δὲ εἶπον; Οἱ νόμοι ἰατροὶ εἰτιν, ἐπειτα καὶ δῆμοι γίγνονται οὐ γάρ λύουσι τὸ ἔλχος, ἀλλὰ αὖξουσι. Τί ἐστι τελίνιον; Ἀναίσχυντος ἀμαρτία, ἀρπαγὴ πρόφασιν οὐκ ἔχουσα, ληστεῖας χαλεπώτερον. Οἱ ληστῆς καὶ αἰσχύνεται κλέπτων· οὗτος δὲ παρθησίαζεται ἀρπάζων. Ἄλλ' οὗτος δὲ τελώνης ἀθρόου εὐαγγελιστῆς ἐγένετο. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Παράγω, φησίν, δὲ Ἰησοῦς, εἰδεις Ματθαῖον ἐπὶ τὸ τελώνιον καθήμενον, καὶ λέγει αὐτῷ· Ἀκολούθει μοι. Ωἱ λόγου δύναμις· εἰσῆλθε τὸ ἄγκιστρον, καὶ τὸν αἰχμάλωτον στρατιώτην ἐποίησε, τὸν πηλὸν χρυσὸν εἰργάσατο· εἰσῆλθε τὸ ἄγκιστρον, Καὶ εὐθέως ἀραστὰς ἡκολούθησεν αὐτῷ. Εἰς τὸ βάθος δὲ τῆς πονηρίας, καὶ εἰς τὴν ἀψίδα ἀνέβη τῆς ἀρετῆς. Μηδὲις τοίνυν, ἀγαπητοί, ἀπογινωσκέτω τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας. Οὐκ ἔστι φύσεως τὰ τῆς πονηρίας· προαιρέσει τετιμήμεθα καὶ ἐλευθερίᾳ. Τελώνης εἰ; Δύνασαι γενέσθαι εὐαγγελιστῆς. Βλάσφημος εἰ; Δύνασαι γενέσθαι ἀπόστολος. Ληστῆς εἰ; Δύνασαι παράδεισον συλῆσαι. Μάγος εἰ; Δύνασαι προσκυνῆσαι τὸν Δεσπότην. Οὐκ ἔστιν οὐδεμία κακία μετανοίᾳ μὴ λυομένη. Διὰ τοῦτο τὰ ἀκρούσια τῆς πονηρίας ἐξελέξατο δὲ Χριστὸς, ἵνα μηδὲις πρὸς τὸ τέλος ἀποφυγεῖν ἔχοι.

γ'. Μή μοι λέγε, Ἀπωλόμην, καὶ τί λοιπόν; μή μοι λέγε, Ἡμάρτηκα, καὶ τί ποιήσω; Ἰατρὸν ἔχεις ἀνώτερον τῆς ἀρέφωστίας, ἰατρὸν ἔχεις νικῶντα τοῦ νοσήματος τὴν φύσιν, ἰατρὸν ἔχεις νεύματι θεραπεύοντα, ἰατρὸν ἔχεις θελήματι διορθούμενον^a, καὶ δυνάμενον καὶ βουλόμενον. Οὐκ ὅντα σε παρήγαγεν· ὅντα σε καὶ διαστραφέντα πολλῷ μᾶλλον διορθῶσαι δυνάζεται. [435] Οὐκ ἤκουσας ὡς τὸ πρότερον ἔλαβε χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον; πῶς τὴν γῆν σάρκα ἐποίησε; πῶς νεῦρα; πῶς δστέα; πῶς δέρμα; πῶς φλέβας; πῶς βίνα; πῶς ὁφθαλμούς; πῶς βλέφαρα; πῶς ὄφρύν; πῶς γλῶτταν; πῶς θώρακα; πῶς χειρας; πῶς πόδας; πῶς τὰ ἄλλα πάντα; Γῇ δὲ τὸ ὑποκείμενον, μία οὐσία· καὶ εἰσῆλθεν ἡ τέχνη, καὶ ποικίλην εἰργάσατο τὴν δημιουργίαν. Μή δύνασαι τὸν τρόπον εἰπεῖν καθ' ὅντερ ἐδημιουργήθης; Οὕτως οὐδὲ τὸν τρόπον δύνασαι εἰπεῖν καθ' ὅν καθαιρεῖται τὰ ἀμαρτήματα. Εἰ γάρ τὸ πῦρ ἐμπίπτον εἰς τὰς ἀκάνθας, ἀναλίσκει αὐτὰς, πολλῷ μᾶλλον τὸ βούλημα τοῦ Ήσοῦ τὰ πλημμελήματα ἡμῶν διπλανᾷ καὶ πρόβριξα ανασπᾷ, καὶ τοῦ μὴ ἡμαρτηκότος τὸν ἡμαρτηκότα δημοιον κατατκενάζει. Μή ζήτει τὸν τρόπον, μὴ περιεργάζου τὸ γινόμενον, ἀλλὰ πίστευε τῷ Θαύματι. Ἡμάρτηκα, λέγεις, πολλὰ καὶ μεγάλα. Καὶ τὶς ἔστιν ἀναμάρτητος; Ἄλλα ἐγὼ χαλεπά, φηστ, καὶ μεγάλα καὶ ὑπὲρ πάντα ἄνθρωπον. Ἀρκεῖ σοι· εἰς θυσίαν τοῦτο. Λέγε σὺ τὰς ἀροματὰς σου πρῶτος, ητα δικαιωθῆς. Ἐπίγνωθι δὲις ἡμαρτεῖς, καὶ ἀρχή σοι διορθώσεως τοῦτο γενήσεται. Στύγνασον, γενοῦ κατηφῆς, ἔκχεις δάκρυα. Μή γάρ δῆλο τι ἔξεχεν ἡ πόρνη; Οὐδὲν ἔτερον, ἡ δάκρυα καὶ μετάνοιαν· ἔλαβε χειραγώδην τὴν μετάνοιαν, καὶ προσῆλθε τῇ πηγῇ.

δ'. Τὶ δέ φησιν δὲ τελώνης καὶ δὲ εὐαγγελιστῆς, ἀχούσωμεν. Καὶ ἔξειθων δὲ Ἰησοῦς ἐκεῖθεν, ἥλθεις εἰς τὰ μέρη Τύρου καὶ Σιδῶνος· καὶ ίδοις γυνή. Θαυμάζει δὲ εὐαγγελιστής· Ἰδοὺ γυνὴ, τὸ παῖαν ὑπλὸν τοῦ διαβόλου, ἡ τοῦ παραδείσου με ἔχειλοῦσα.

ἡ μήτηρ τῆς ἀμαρτίας, ἡ ἀρχηγὸς τῆς παραβάσεως, αὕτη ἔκεινη ἡ γυνὴ ἔρχεται, αὕτη ἡ φύσις· καὶν δὲ θαῦμα καὶ παράδοξον· Ιουδαιοὶ φεύγουσι, καὶ ἡ γυνὴ καταδιώκει. Καὶ ίδεις γυνὴ ἀπὸ τῶν ὅρων ἐκείνων ἔξειλοῦσα, παρεκάλει αὐτὸν λέγοντα· Κύριε, νιὲ Δαυΐδ, ἐλέησόν με. Εὐαγγελίστρια γίνεται ἡ γυνὴ, καὶ τὴν θεότητα καὶ τὴν οἰκονομίαν διηολογεῖ· Κύριε, τὴν δεσποτείαν· Υἱὲ Δαυΐδ, τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάληψιν. Ἐλέησόν με. "Ορχ φιλόσοφον φυχήν. Ἐλέησόν με· οὐκ ἔχω κατορθώματα βίου, οὐκ ἔχω παρθησίαν πολιτείας· ἐπὶ ἔλεον καταφεύγω, ἐπὶ τὸν κοινὸν τῶν ἡμαρτηκότων λιγένα· ἐπὶ ἔλεον καταφεύγω, δικαστήριον οὐκ ἔστιν, δικαστήριος ἡ σωτηρία· καίτοι οὕτω πονηρὸν οὖσα καὶ παράνομος, ἐτόλμησε προσελθεῖν. Καὶ ὅρα γυναικὸς φιλοσοφίαν· οὐ παρακαλεῖ Πάκωνον, οὐ δέεται Ιωάννου, οὐδὲ προσέρχεται Πέτρῳ, οὐδὲ διέτεμε τὸν χορόν. Οὐκ ἔχω μεσίτου χρείαν, ἀλλὰ λαθοῦσα τὴν μετάνοιαν συνήγορον, αὐτῇ τῇ πηγῇ προσέρχομαι. Διὰ τοῦτο κατέβη, διὰ τοῦτο σάρκα ἀνέλαβεν, ἵνα κάγω αὐτῷ διαλεχθῶ. "Ανω τὰ Χερουβίμ αὐτὸν τρέμει, καὶ κάτω πόρνη αὐτῷ διαλέγεται. Ἐλέησόν με. Ψιλὸν τὸ βῆμα, καὶ πέλαγος ἀχανὲς σωτηρίας εὐρίσκει. Ἐλέησόν με· διὰ τοῦτο παρεγένου, διὰ τοῦτο σάρκα ἀνέλαβες, διὰ τοῦτο ἐγένου ὅπερ ἐγώ εἰμι. "Ανω τρόμος, καὶ κάτω παρθησία. Ἐλέησόν με· οὐ χρείαν ἔχω μεσίτου, Ἐλέησόν με. Τί ἔχεις; "Ἐλεον [436] ζητῶ. Τί πάσχεις; Ἡ θυγάτηρ μου κακῶς δαιμονίζεται· ἡ φύσις βασανίζεται, ἡ συμπάθεια γυμνάζεται. Ἐξῆλθε συνήγορος τοῦ θυγατρίου· οὐ φέρει τὴν νοσοῦταν, ἀλλὰ φέρει τὴν πίστιν· Θεός ἔστι, καὶ τὰ πάντα βλέπει. Ἡ θυγάτηρ μου κακῶς δαιμονίζεται. Πένθος χαλεπόν· τὸ κέντρον τῆς φύσεως τὴν μήτραν διέσχισε, τὸ κλυδώνιον ἐν τοῖς σπλάγχναις. Τί ποιήσω; ἀπόλλυμαι. Καὶ διὰ τί μὴ λέγεις, Ἐλέησον τὴν θυγατέρα μου, ἀλλὰ, Ἐλέησόν με; Ἐκείνη ἐν ἀναισθησίᾳ ἔχει τὸ πάθος, οὐκ οἶδε τί πάσχει, οὐκ αισθάνεται τῆς δύσης, παραπέτασμα τῆς συμφορᾶς ἔχουσα τὸ ἀνώδυνον, μᾶλλον δὲ τὸ ἀναίσθητον. Ἐμὲ δὲ ἐλέησον τὴν θευρὸν τῶν καθημερινῶν κακῶν· Θέατρον ἔχω συμφορᾶς ἐν τῇ οἰκίᾳ. Ποῦ ἀπέλθω; Εἰς τὴν ἔρημον; Ἄλλ' οὐ τολμῶ αὐτὴν καταλιπεῖν μόνην. Ἄλλα εἰς τὴν οἰκίαν; Ἄλλ' εὐρίσκω τὸν πολέμιον ἔνδον, τὰ κύματα ἐν τῷ λιμένι, θέατρον συμφορᾶς. Τί αὐτὴν καλέσω; Νεκράν; ἀλλὰ κινεῖται. Ἄλλα ζῶσαν; Ἄλλ' οὐκ οἶδε τί ποιεῖ. Οὐκ οἶδα εύρειν δόνομα ἐρμηνεῦον τὸ πάθος. Ἐλέησόν με. Εἰ ἐτεθνήκει τὸ θυγατρίου, οὐκ ἀν τοιαῦτα ἐπασχον· παρέδωκα ἀν τοῖς κόλποις τῆς γῆς τὸ σῶμα, καὶ τῷ χρόνῳ τὴν λήθην ἀν εἰσήγαγον, καὶ διεφόρησα ἀν τὸ ἔλχος· νῦν δὲ νεκρὸν ἔχω διηγεκῆ θεωρίαν μοι ἐργαζόμενον, ὑφαίνοντά μοι τὸ τραῦμα, πλεονάζοντά μοι τὸ πάθος. Πῶς ἴδω ὁφθαλμούς διαστρεφομένους; χειρας στραγγαλουμένας; πλοκάμους λυομένους; ἀφρὸν προίμενον; τὸν δῆμον ἔνδον δύντα καὶ μὴ φαινόμενον; τὸν μαστίζοντα μὴ ὀρώμενον, τὰς δὲ μάστιγας φαινομένας; "Εστηκα θεωρὸς τῶν ἀλλοτρίων κακῶν, ἔστηκα τῆς φύσεως με κεντριζούσης· Ἐλέησόν με. Χαλεπὸν τὸ κλυδώνιον, πάθος καὶ φόδος· πάθος φύσεως, καὶ φόδος δαίμονος. Προσελθεῖν οὐ δύναμαι, οὐδὲ κατασχεῖν. Ωθεῖ με τὸ πάθος, καὶ διακρούεται με ὁ φόδος. Ἐλέησόν με.

ε'. Ἐννήσον γυναικὸς φιλοσοφίαν. Οὐκ ἀπῆλθε πρὸς μάγους, οὐκ ἐκάλεσε μάγτεις, οὐ περίαπτα ἐποίησεν,

^a Colb. νευματι διορθούμενον.

οὐ μαγγανευτρίας γυναικας ἐμισθώσατο, ταύτας τὰς γηρτευόσας δαίμονας καὶ αὔξουσας τὸ ἔλκος· ἀλλ' ἀφῆκε τοῦ διαβόλου τὸ ἔργαστήριον, καὶ ἔρχεται ἐπὶ τὸν Σωτῆρα τῶν ψυχῶν τῶν ἡμετέρων. Ἐλέησόν με· ἡ θυγάτηρ μου κακῶς δαιμονίζεται. Ἰστε τὸ πάθος, ὃσοι πατέρες ἐγένεσθε· βοηθήσατε μου τῷ λόγῳ, ὃσαι μητέρες ἐγένεσθε. Οὐ δύναμαι ἔρμηνεῦσαι τὸν χειμῶνα, ὃν ὑπέμεινε τὸ γύναιον. Ἐλέησόν με· ἡ θυγάτηρ μου κακῶς δαιμονίζεται. Εἰδες τὴν φιλοσοφίαν τῆς γυναικός; εἰδες τὴν καρτερίαν; τὴν ἀνδρείαν; τὴν ὑπομονήν; Ο δὲ οὐκ ἀπεκρίνατο αὐτῇ λόγος. Καὶνὰ πράγματα. Παρακαλεῖ, δέεται, κλαίει τὴν συμφορὰν, αὖτε τὴν τραγῳδίαν, διηγεῖται τὸ πάθος· καὶ ὁ φιλάνθρωπος οὐκ ἀποκρίνεται· ὁ Λόγος σιωπᾷ, ἡ πηγὴ κλείεται, ὁ ἱατρὸς τὰ φάρμακα συστέλλει. Τί τὸ καινόν; τί τὸ παράδοξον; Ἄλλοις ἐπιτρέχεις, καὶ ταύτην ἐπιτρέχουσαν ἐλαύνεις; Ἄλλ' ἐννόησον τοῦ ἱατροῦ τὴν φιλοσοφίαν. Ο δὲ οὐκ ἀπεκρίνατο αὐτῇ λόγος. Τίνος ἔνεκα; "Οτι οὐ τὰ ρήματα ἐξήταξεν, ἀλλὰ τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας κατεμάνθανεν. Ο δὲ οὐκ ἀπεκρίνατο αὐτῇ λόγος. Τί δὲ οἱ μαθηταί; [437] Ἐπειδὴ οὐκ ἔτυχεν ἡ γυνὴ ἀποκρίσεως, προσελθόντες αὐτῷ λέγουσιν· Ἀπόλυτον αὐτὴν, ὅτι κράζει δπισθεντὴν ἡμῶν. Ἄλλα σὺ τῆς ἔξωθεν ἀκούεις κραυγῆς, ἐγὼ δὲ τῆς ἔνδοθεν· μεγάλη ἡ φωνὴ τοῦ στόματος, ἀλλὰ μεῖζων ἡ τῆς διανοίας. Ἀπόλυτον αὐτὴν, διητικράζει δπισθεντὴν ἡμῶν· ἄλλος δὲ λέγει· εὐαγγελιστής, "Εμπροσθεντὴν ἡμῶν. Ἐναντία τὰ εἰρημένα, ἀλλ' οὐ φευδῆ· ἀμφότερα γάρ ἐποίει. Πρότερον γάρ δπισθεντὴν ἔκραζεν· ὅτε δὲ οὐκ ἀπεκρίθη, ἦλθεν ἔμπροσθεν, καθάπερ κύων λείχων τοὺς πήδας τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Ἀπόλυτον αὐτὴν· Θέατρον περιέστησε, δῆμον συνήγαγε· τὴν δύδυνην ἔθεώρουν τὴν ἀνθρωπίνην ἐκεῖνοι, ὁ δὲ Δεσπότης τὴν φιλανθρωπίαν, καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς γυναικός. Ἀπόλυτον αὐτὴν, διητικράζει δπισθεντὴν ἡμῶν. Τί οὖν ὁ Χριστός; Οὐκ ἀπεστάλητο εἰ μὴ εἰς τὰ πρόσωπα τὰ ἀπολωλότα οἶκου Ἰσραὴλ. Ὁτε ἀπεκρίνατο, χεῖρον αὐτῆς ἐποίησε τὸ ἔλκος· ἱατρὸς γάρ ἦν τέμνων, οὐχ ἵνα διέλῃ, ἀλλ' ἵνα συνάψῃ.

5'. Ἐνταῦθα προσέχετέ μοι μετὰ ἀκριβείας, καὶ συντείνατέ μοι τὴν διάνοιαν. Ζήτημα γάρ βαθὺ ἀνερευνῆσαι βούλομαι. Οὐκ ἀπεστάλητο εἰ μὴ εἰς τὰ πρόσωπα τὰ ἀπολωλότα οἶκου Ἰσραὴλ. Τοῦτο ὅλον; Διὰ τοῦτο ἀνθρωπὸς ἐγένου, σάρκα ἀνέλαβες, οἰκονομίας τησαύτας εἰργάσω, ἵνα μίαν γωνίαν σώσῃς, καὶ ταύτην ἀπολλυμένην; ἡ δὲ οἰκουμένη πᾶσα ἔρημος, Σκύθαι, Θράκες, Ἰνδοί, Μαύροι, Κιλικες, Καππαδοκες, Σύροι, Φοίνικες, ὡσην ὁ ἥλιος ἐφορᾷ γῆν; Διὰ Ἰουδαίους μόνους ἦλθες, τὰ δὲ ἔθνη ἐν ἔρημοις ὑπερορᾶς; καὶ περιορᾶς κνίσταν; περιορᾶς καπνόν; περιορᾶς τὸν Πατέρα σου ὑβριζόμενον; εἰδῶλα προσκυνούμενα; δαιμόνας θεραπευομένους; Καίτοι οἱ προφῆται οὐ ταῦτα λέγουσιν, ἀλλ' ὁ πρόγονός σου δικαία σάρκα τί φησιν; Αἰτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεστην σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Ἡσαΐας δὲ ὁ τῶν Σεραφητῶν θεωρός· Καὶ ἔσται ἡ φίλα τοῦ Ἱεσσαί, καὶ ὁ ἀριστάμενος ἀρχεῖται ἔθνῶν ἐπ' αὐτὸν ἔθνη ἐλπιοῦσι.

* Marcus 7, 25: προσέκεστε πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ.

Καὶ Ἰακὼβ· Οὐκ ἐκλείψει ἀργῶν τὸ Ιούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἔως οὗ ἐλθῃ φιλόκειται, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἔθνων. Καὶ Μαλαχίας· Διότι ἐν ὑμῖν συγκλεισθήσονται πύλαι χαλκαῖ, καὶ οὐκ ἀλλάξονται τὸ προκείμενον, ὅτι ἀπὸ ἀρατολῶν καὶ μέχρι δυσμῶν ἡλίου τὸ δρομάσουν δοξάζεται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν πατέλι τοπῷ θυμίαμα προσφέρεται τῷ Κυρίῳ, καὶ θυσία καθαρά. Καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν· Πάντα τα τέθνη, κροτήσατε χεῖρας, ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως· ὅτι Κύριος ὑψιστος, φονερός, βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πάσταρ τὴν γῆν. Ἀρέσκει ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ. Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος. Καὶ ἄλλος· Εὐφράτης, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Καὶ σὺ αὐτὸς ἐλθὼν οὐ μάγους εὐθέως ἐχάλεσας, τὴν ἀκρόπολιν τῶν ἔθνων; τὴν τυραννίδα τοῦ διαβόλου; τὴν δύναμιν τῶν δαιμόνων; οὐ καταβάς προφήτας αὐτοὺς ἐποίησας; Σὺ μάγους καλεῖς· οἱ προφῆται περὶ ἔθνων λέγουσιν. Ἀναστὰς ἀπὸ τοῦ ἄδου λέγεις τοῖς μαθηταῖς· Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ τέθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ δρομάσα τοῦ [438] Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἀγίου Πρεύματος· καὶ ὅτε ἤλθεν ἡ ἀθλία, ἡ ταλαιπωρίας, ὑπὲρ θυγατρός παρακαλοῦσα, συμφορὰν δεομένη λῦσαι, τότε λέγεις· Οὐκ ἀπεστάλητο εἰ μὴ εἰς τὰ πρόσωπα τὰ ἀπολωλότα οἶκου Ἰσραὴλ; Καὶ ὅτε μὲν ἐκαίρονταρχος προσῆλθε, λέγεις· Ἐγὼ ἐλθὼν λάσομαι αὐτόν· ὅτε δὲ ληστής, Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔση ἐν τῷ παραδείσῳ· ὅτε δὲ παραλυτικός, Ἐγερθεὶς πρόσωπον τὴν κλίνην, καὶ ὑπαγε· ὅτε δὲ Λάζαρος, Λάζαρε, δεῦρο ἔξω, καὶ ἐξῆλθε τετραήμερος. Λεπρούς καθαίρεις, νεκρούς ἐγείρεις, παραλυτικὸν σφίγγεις, τυφλούς θεραπεύεις, ληστὰς σώζεις, πόρνην παρθένου σωφρονεστέραν ποιεῖς, καὶ ταύτη οὐδὲν ἀποκρίνῃ· Τί τὸ καινόν; τί τὸ ξένον; τί τὸ παράδοξον;

ζ. Προσέχετε ἀκριβῶς, ἵνα μάθητε γυναικός ἀνδρείαν καὶ Δεσπότου ποφίαν καὶ κηδεμονίαν, ἵνα μάθητε μέλλησιν κέρδος ἔχουσαν, ἵνα μάθητε παραίτησιν πλοῦτον παρεχομένην· ἵνα κάνεις εὑρίσκεις καὶ σὺ, καὶ μὴ λάβῃς, μηδέποτε ἀποστῆς. Πρόσεχε καὶ σύντεινον σεαυτόν. "Οτε τῆς Αιγυπτιακῆς ἀπηλλάγησαν Ἰουδαῖοι τυραννίδος, καὶ τοῦ Φαραὼ τὰς χεῖρας ἀποφύγοντες ἐπὶ τὴν ἔρημον ἤσαν, καὶ ἔμελλον εἰσιέναι τὴν Χαναναίων γῆν, τῶν εἰδωλομανῶν καὶ ἀσεβῶν ἀνθρώπων, προσκυνούντων λίθους, θεραπεύοντων ξύλα, πολλὴν ἀσέβειαν ἐπιδεικνυμένων, δέδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς τὸν νόμον τοῦτον, λέγων· Μή λάβῃς παρὰ τῶν οἰων εἰς γαμβρούς, μηδὲ δῆψε τὴν θυγατέρα σου νύμφην αὐτοῖς. Μή μεταδῷς αὐτοῖς χρυσίον, μήτε τραπέζης κοινωνίαν, μηδὲ συνουσίαν, μηδὲ ἄλλου μηδενὸς τῶν τοιούτων, ὅτι παράνομα τὰ τέθνη, εἰς δὲ εἰσάγω σε κληρονομῆσαι αὐτῶν. Τοῦτο οὖν αὐτοῖς ὁ νόμος μονονουχὸν ἐνετέλλετο· Μή ἀγοράσῃς, μὴ πωλήσῃς, μὴ γάμον ἐπιτελέσῃς, μηδὲ συμβόλαια, ἀλλ' ἔσο, εἰ καὶ τῷ τόπῳ ἐγγὺς, ἀλλὰ τῷ τρόπῳ κεχωρισμένος. Μηδέν "σοι κοινὸν πρόσωπον αὐτῶν· ἀλλ' ἔχθρὸς ἀεὶ ἔσο αὐτοῖς. Μηδὲν σοὶ καὶ Χαναναίοις· μὴ χρυσὸν αὐτῶν λάβῃς, μηδὲ ἀρ-

leſcas mulieres mercede conduxit, eas quæ solent dæmonas evocare et ulcus augere; sed dimisit diaboli officinam, et accessit ad Servatorem animarum nostrorum. *Miserere mei, filia mea male a dæmonio vexatur.* Nostis affectum miserationis, quotquot patres fuistis; juvate me verbis, quotquot matres fuistis. Non possum describere tempeſtatem quam sustinuit muliercula illa. *Miserere mei: filia mea male a dæmonio vexatur.* Vidisti philosophiam mulieris, vidisti perseverantiam, vidisti virilitatem, patientiam? *Ille vero non respondit ei verbum* (*Matth. 15. 23*). Rem novam! Rogat, obsecrat, calamitatem deplorat, auget tragœdiā, afflictionem narrat; et ille hominum amator non respondet. Verbum tacet, fons clausus est, medicus pharmaca retinet. Quid novum? quid admirabile? Ad alios curris, et hanc misera accurentem abigis? sed considera medici philosophiam. *Ille autem non respondit ei verbum.* Quare? Quia verba non examinabat; sed arcana mentis animadvertebat. *Ille autem non respondit ei verbum.* Quid autem discipuli? quia responsum mulier non obtinebat, accedentes ad eum dicunt: *Dimitte illam, quia clamat post nos* (*Matth. 15. 23*). Sed tu externum audis clamorem, ego internum: magna est vox oris, sed major mentis. *Dimitte illam, quia clamat post nos:* alius autem evangelista (*a*) dicit, *Ante nos.* Contraria hæc dicta videntur; sed non mendacia sunt: utrumque enim agebat. Primo enim retro clamabat; cum autem non responderet ille, anteperrexit, quasi canis lambens vestigia domini sui. *Dimitte illam;* spectaculum circum edebat, populum advocabat: illi ad humandum dolorem respiciebant, Dominus autem ad salutem mulieris spectabat. *Dimitte illam, quia clamat post nos.* Quid igitur Christus? *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel* (*Ib. v. 24*). Cum respondit, illius ulcus auxit: medicus enim erat seans, non ut divideret, sed ut conjungeret.

6. *Christus pro omnibus gentibus venit in mundum.*— Hic mihi vos attentos præbete, et animum advertite: profundam enim quæſtionem investigare volo. *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel.* Hocce totum est? Ideone homo factus es et carnem assumpsisti, tantamque œconomiam adhibuisti, ut unum servares angulum, et hunc pereuntem? orbis-ne totus desertus est, Scythæ, Thraces, Indi, Mauri, Cilices, Cappadoces, Syri, Phœnices, totaque, quam sol respicit, terra? An propter Judæos solum venisti, et gentes deseris despicioſque? an contemnis nidorem, an ſumum? an contemnis Patrem tuum contumelia affectum? an idolorum dæmonumque cultum non curas? Atqui non hoc dicunt prophetæ, sed proavus tuus secundum carnem quid loquitur? *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ* (*Pſal. 2. 8*). Hesaias vero, qui Seraphini contemplatus est: *Et erit radix Jesse, et qui exſurget imperare gentibus: in ipsum gentes spera-*

(a) Marcus 7, 25: *Procidit ante pedes ejus.* Hæc dicit de syrophœnissa, quæ eadem est atque Chananaea. Hinc Chrysostomus, memoriter loquens, *ante nos*, dixerit.

bunt (*Isai. 11. 10*). Et Jacob: *Non deficit princeps ex Juda, neque dux de femoribus ejus, donec veniat cui reſtitutum est: et ipſe exspectatio gentium* (*Gen. 49. 10*). Et Malachias: *Quia in vobis concludentur portæ æræ, et non mutabunt quod propositum est, quia ab ortu solis usque ad occasum nomen tuum glorificatur in gentibus, et in omni loco incensum offertur Domino, et sacrificium mundum* (*Malach. 1. 10. 11*). Et David rursum: *Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo in voce exultationis; quoniam Dominus excelsus, terribilis, Rex magnus super omnem terram.* *Ascendit Deus in jubilatione, Dominus in voce tubæ* (*Pſal. 46. 2. 3. 5*). Et alijs: *Lætamini, gentes, cum populo ejus* (*Deut. 32. 43*). Et tu ipſe veniens, nonne magos statim advocaſti, arcem gentium, diaboli tyrranidem, virtutem dæmonum? nonne descendens, prophetas eos reddidiſti? Tu magos vocas: prophetæ de gentibus hoc dicunt. Postquam ab inferis resurrexeras, discipulis dicis: *Eunte docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (*Matth. 28. 19*); et quando venit infelix et misera illa, pro filia rogans, ærumnāmque dispeſſi supplicans, tunc dicis: *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel;* et cum centenarius accedit, dicis: *Ego veniens curabo eum* (*Matth. 8. 7*); cum latro supplicat: *Hodie mecum eris in paradiſo* (*Luc. 23. 43*); cum paralyticus: *Surge, tolle lectum tuum, et vade* (*Matth. 9. 6*): cum Lazaro loqueris, *Lazare, veni foras* (*Joan. 11. 43*), et quatriduanus exivit. Leprosos mundas, mortuos suscitas, paralyticum ſirmas, cæcos illuminas, latrones ſervas, meretricem reddis virgine castiorem, et huic nihil respondes? Quam novum id! quam ſtupendum! quam insolitum!

7. Animū adverteſt diligenter, ut diſcatis mulieris virilitatem ac Domini ſapientiam providentiamque; ut diſcatis moras lucrum attuliffe, et negationem divitias peperiffe; ut ſi oraveris et tu, et non accipias, numquam desistas. Animū diligenter adhibe. Quando Judæi ab Ægyptiaca tyrranide liberati ſunt, et Pharaonis manus effugerunt, ad desertumque perrexerunt, intraturi in terram Chananaeorum idololatrarum impiorumque hominum, qui lapides adorabant, lignaque colebant, magnamque impietatem preſe ferebant, dedit iſpis Deus hanc legem: ne accipias ex filiis eorum generos, neque des filiam tuam nurum iſpis (*Exod. 23. 24*). Ne tradas illis aurum, neque mensæ ſocietatem, neque conſortium, neque aliud quidpiam ſimile; quia iniquæ ſunt gentes, ad quas introduco te, ut poſſideas illas (*Deut. 7. 3*). Hoc igitur illis propemodum lex præcipiebat: ne emas, ne vendas, ne connubia jungas, neque contractus, ſed etiſi loco vicinus, moribus separatus eſto. Nihil tibi ſit commune cum illis, non pacta, non venditiones, non emptiones, non matrimonia; ne forte cognationis neceſſitas id efficiat ut in impietatem prolaboris: ne dum illis das et ab illis accipis, amicus eorum ſias: ſed illi ſemper inimicus eſto. Nihil tibi commune ſit cum Chananaeis; ne aurum illorum, ne

argentum, ne vestem, ne filiam, ne filium, nec aliud quidquam simile accipias; sed ipse seorsim degas. Linguam habes te separantem, legemque tibi dedi: quapropter lex sepes vocatur. Quemadmodum enim vinea sepe circumdatur, sic et Judæi lege circummu- niuntur, ut ne hanc transgredientes cum Chananaeis misceantur. Erant enim apud illos iniqua commercia depravatæ naturæ leges: adorabantur idola, ligna colebantur, Deus contumelia afficiebatur, filii mactabantur, patres despiciebantur, matres contemneban- tur, omnia immutata erant, omnia subversa, dæmo- num more vivebant. Ideoque nulla commercia inibant cum illis, nihil ipsis vendebant, sed lex magnis in- dictis poenis vetabat connubia cum illis, pecta, ven- ditiones: nihilque commune cum ipsis habebant. Cautum igitur lege erat, ne pacta cum Chananaeis inirentur, ne aurum ipsis traderetur, nec aliud quid- quam, ne amicitia impietatis occasio esset; lex ipsos quasi sepes circummuniebat. Vineam, inquit, plantavi et sepem ipsi circumdedi (*Isai. 5. 1. 2*), id est legem non spinis, sed mandatis constantem, quæ ipsos communiret et separaret. Abominabiles ergo erant Chananaei, execrandi, impii, scelesti, impuri, im- mundi; ideoque ne audire quidem illos volebant Judæi legem suam implentes. Cum ergo hæc mulier ex Chananaeis esset (nam *Ecce mulier*, inquit, *ex finibus illis egressa est* [*Matth. 15. 22*]), quia, inquam, hæc mulier ex Chananaeis erat, et accessit ad Chri- stum, ideo dicebat, *Quis ex vobis arguet me de peccato* (*Joan. 8. 46*)? num legem transgressus sum? Cum enim homo esset, humana exhibebat officia.

8. *Christus legem implevit, quare?* — Hic demum attendite diligenter. Quia mulier Chananaea erat et ex finibus illis, ubi rabies, furor, et impietas, ubi diaboli tyrannis, dæmonum debacchationes, natura conculeata; ubi ad brutorum brutos affectus devoluti erant, et ad dæmonum furores, et quia lex præcipiebat nihil tibi sit cum Chananaeis, ne des illis, ne accipias ab illis, ne uxorem ducas, ne filium accipias, ne pacta ineas, vel conventa; nam ideo sepem cir- cumposui; Christusque veniens hominum assumpsit arma, suo tempore circumcisus est, sacrificia obtulit, oblationes et alia omnia, cum legem abrogaturus esset; ne objicerent, Eo quod non posset implere legem, ideo eam abrogavit: prius ipsam implet, postea abrogat; ne putas ipsum implere non posse, omnia secundum morem exsequitur. Propterea clamat his verbis: *Quis ex vobis arguet me de peccato* (*Joan. 8. 46*)? Cum itaque illud etiam ad legem per- tineret, ne quid commune cum Chananaeis haberetur; ne ipsum Judæi incusarent dicerentque: Ideo non credimus tibi, quod sis iniquus, quod legem solvas: in terram Chananaeorum abiisti, et cum iis habuisti consortium, licet id lege prohibeatur: ideo statim nihil loquebatur. Attende quomodo legem implet, nec salutem statim impertiat, Judæosque refrenet, et hanc recreet. *Ille autem*, inquit, *non respondit ei verbum*. Ne incusandi occasionem arripias; ecce non loquor, non sermonem misceo: adest calamitas, et

quod soleo facere, non exhibeo: ecce naufragium, et ego gubernator non solvo tempestatem ob impro- bum animum vestrum, ne ulla sit vobis detractandi occasio. Ecce mulier spectatores mihi circum advo- cavit, et nondum ei respondi; ne dicatis, Te Chananaeis tradidisti, et legem transgressus es, et hinc nobis occasio tibi non credendi. Animadverte quo- modo mulieri non responderit, ut responderet Judæis: silentium erga mulierem, vox erat quæ Judæorum improbum animum arguebat.

9. Hæc autem faciebat non secundum suam digni- tatem, sed illorum se infirmitati attemperans. Nam cum leprosum mundaret, dixit, *Vade, offer munus tuum, quod præcepit Moyses* (*Matth. 8. 4*). Tu mun- dasti, et mittis illum ad legem Moysis. Etiam. Cur hoc? Propter Judæos, ne me violatæ legis accusent. Ideo cum leprosum mundavit, id insolito modo fecit: audi quomodo. *Et ecce leprosus accedens rogabat eum dicens: Domine, si vis, potes me mundare; et extendens manum suam tetigit eum dicens: Volo, mun- dare* (*Matth. 8. 2. 3*). Secundum legem non licebat leprosum tangere. Cum ergo venit Neæman dux exer- citus leprosus ad Elisæum prophetam, dicit illi disci- pulus, Ecce leprosus princeps militiae foris est (*4. Reg. 5*). Ille vero mittit discipulum qui ipsi diceret: *Vade lavatum ad Jordanem fluvium* (*Ib. v. 10*); nec ausus est ipse egredi, nec videre leprosum, ipsumve tangere. Quia igitur mundavit Elisæus leprosum, ne dicerent Judæi ipsum eodem quo Elisæus modo mun- dasse, ideo Elisæus quidem non ausus est tangere; hic vero tangit et dicit, *Volo, mundare; et extendens manum tetigit leprosum*. Cur tetigit? Ut te doceret se non esse servum legi subditum, sed dominum legi imperantem. Quomodo igitur legem servavit? Quod dixerit, *Volo, mundare*, et non statim ipsum tetigerit. Præcessit sermo, fugatus est morbus; deinde tetigit immundum, et dixit, *Volo, mundare*. Qua ratione? *Et statim mundatus est*. Non potuit evan- gelista vocem reperire velocitatem curationis expri- mentem; nam illud, *statim*, etiam tardius rem factam significat. *Statim*; quomodo? Simul egressus sermo est, et fugatus est morbus, fugata est lepra, deinceps mundus erat leprosus. Propterea dicit: *Vade, te ipsum ostende sacerdoti, et offer donum, quod jussit Moyses in testimonium illis*. Quibus? Judæis, ne dicant me legem transgredi. Ego sanavi, et dico: *Offer donum*, secundum legem, ut in die illa leprosus ipsis accuset his verbis, *Præcepit mihi donum secundum legem offerre*. Ac quemadmodum multa faciebat Christus propter Judæos, ut in omnibus ipsis inexcusabiles redderet: ita et hic fecit. *Miserere mei, quia filia mea male a dæmonio vexatur*. *Ille vero non respondebat ei verbum*. Accedentes autem discipuli ad eum dicunt, *Dimitte illam, quia clamat post nos* (*Matth. 15. 22. 23*). Quid igitur ille? *Non sum missus nisi ad oves que perierunt domus Israel* (*Ibid. v. 24*). Ne dicerent Ju- dæi: Nos dimisisti, et ad extraneos perrexiisti, ideoque tibi non credimus: Ecce, inquit, ex gentibus accedunt, illosque non recipio: vos autem etiam

γύριν, μὴ ίματισμὸν, μὴ θυγατέρα, μὴ υἱὸν, μὴ ἄλλο τι τῶν τοιούτων μηδὲν· ἀλλ' αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἐστο. Μὲντεντεν ἔχεις χωρίζουσάν σε, καὶ νόμον σοι ἐδώκα· διὸ τοῦτο καὶ ὁ νόμος φραγμὸς λέγεται. "Ωσπερ γάρ ἀμπελῶνι φραγμὸς περίκειται, οὕτω καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ὁ νόμος, ἵνα μὴ ὑπερβάντες ἀναμιγνῶσι τοὺς Χαναναλοίς. Ἡσαν γάρ παρ' αὐτοῖς παράνομοι ἐπιμιξίαι, διεφθαρμένοι τῆς φύσεως οἱ νόμοι, εἰδὼλα προσκυνούμενα, ξύλα θεραπευόμενα, Θεὸς θεριζόμενος, τέκνα σφαττόμενα, πατέρες ἐμπτυόμενοι, μητέρες ἀτιμαζόμεναι, πάντα ἡλλοίωτο, πάντα ἀνατέτραπτο, δαιμόνων ζωὴν ἔζων. Διὰ τοῦτο οὐδέποτε συναλλάγματα ἐποίουν, οὐ συμβόλαια, οὐ πράσεις μετ' ἔκεινων· ἀλλ' ὁ νόμος ἐπὶ τοῖς μεγίστοις κατέμενος, εἶργε μετ' ἀλλήλων τοὺς γάμους, τὰ συμβόλαια, τὰς ἐπιγαμβρίας· οὐδὲν κοινὸν πρὸς ἔκεινους εἶχον. Ἀπειρημένον οὖν ἦν τῷ νόμῳ τὸ συναλλάξαι Χαναναλοίς, τὸ χρυσίον μεταδοῦναι, ή ἔτερόν τι, ἵνα μὴ τῆς φιλίας ἡ ὑπόθεσις ἀσεβείας ἀφορμὴ γένηται· ὁ νόμος περιέκειτο ἀντὶ φραγμοῦ. Ἀμπελῶνα, [439] φησὶν, ἐφύτευσα, καὶ φραγμὸν περιέθηκα, τουτέστι νόμον, οὐχὶ ἀπὸ ἀκανθῶν, ἀλλ' ἀπὸ ἐντολῶν, τειχίζοντα καὶ ἀπειργοντα αὐτούς. Ἀπειρημένοι οὖν οἱ Χαναναλοί, βδελυροί, ἀσεβεῖς, ἐναγεῖς, μιαροί, ἀκάθαρτοι· διὸ καὶ οὐδὲ ἀκοῦσαι αὐτῶν ἤνειχοντο οἱ Ἰουδαῖοι τὸν νόμον πληροῦντες αὐτὸν λοιπόν. Ἐπεὶ οὖν αὕτη ἡ γυνὴ ἀπὸ τῶν Χαναναλῶν ἦν· ὸδοὺς γάρ γυνὴ, φησὶν, ἀπὸ τῶν ὀρῶν ἐκείνων ἐξελθοῦσα· ἐπεὶ οὖν αὕτη ἡ γυνὴ ἀπὸ τῶν Χαναναλῶν ἦν, προσῆλθε δὲ τῷ Χριστῷ, διὰ τοῦτο ἔλεγε^a, Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας, εἰ παρέβην τὸν νόμον; Ἐπειδὴ γάρ ἀνθρωπος ἦν, καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἐπεῖται.

η'. Λοιπὸν προσέχετε μετὰ ἀκριβείας τῷ λόγῳ. Ἐπειδὴ ἡ γυνὴ Χαναναία ἦν, καὶ τῶν ὀρῶν ἐκείνων, ἔνθα καὶ λύσσαι, καὶ μανία, καὶ ἀστέβεια, ἔνθα διαβόλου τυραννίς, καὶ δαιμόνων βαχυσίαι, καὶ φύσεις πατουμένη, καὶ εἰς ἀλογῶν ἀλογίας; κατηνέχθησαν, εἰς δαιμόνων μανίας, ἐπέταττε δὲ καὶ ὁ νόμος, Μηδὲν οὐκὶ καὶ Χαναναίοις, μὴ δῆς, μὴ λάβῃς παρ' ἔκεινων, μὴ γυναικαὶ λάβῃς, μὴ υἱὸν λάβῃς, μὴ συμβόλαια ποιήσῃς, μὴ συναλλάγματα· διὰ τοῦτο δὲ φραγμὸν περιέθηκα· ἐλθὼν δὲ ὁ Χριστὸς, καὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων ἀναλαβὼν ὅπλα, αὐθιώρον περιετμήθη. Θυσίας προσῆγκε, προσφορὰς, τὰ ἄλλα πάντα, ἔμελλε δὲ λύειν τὸν νόμον· ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι ἀτονήσας πληρώσαι αὐτὸν, διὰ τοῦτο ἔλυσε, πρότερον αὐτὸν πληροῖ, καὶ τότε λύει, ἵνα μὴ νομίσησιν ὅτι ἀτονεῖ, ἀλλὰ πληροῖ πάντα κατὰ τὸ θύος. Διὰ τοῦτο βοᾷ καὶ λέγει, Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας; Ἐπεὶ οὖν καὶ τοῦτο νόμιμον ἦν, τὸ μηδὲν κοινὸν ἔχειν μετὰ Χαναναίων, ἵνα μὴ ἀρέωνται ἔγκαλειν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ λέγειν, Διὰ τοῦτο οὐκ ἐπιστεύσαμέν σοι· περάνομος γάρ ἦς, ἔλυσας τὸν νόμον· ἀπῆλθες εἰς τὴν Χαναναίων χώραν, Χαναναίοις ἀνεμίγης, τοῦ νόμου λέγοντος· Μή ἀναμιγῆς· διὰ τοῦτο αὐτῇ οὐδὲν λαλεῖ τέως. Πρόσεχε πῶς πληροῖ τὸν νόμον, καὶ οὐ προδίδωσι τὴν σωτηρίαν· καὶ Ἰουδαίοις ἐπιστομίζει, καὶ ταύτην ἀνακτᾶται. Ο δὲ οὐκ ἀπεκρίνατο, φησὶν, αὐτῇ λόγον. Μή μοι προφάσεις εἴπῃς· Ἱδε, οὐ λαλῶ· οὐδὲ οὐδιαλέγομαι· ἵδε συμφορά, καὶ τὸ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐπιθείχυμι· ἵδε ναυάγιον, καὶ ὁ κυνεργήτης οὐκ ἀναλύω τὸν γειμῶνα διὰ τὴν ὑμετέρων ἀγνωμοτύνην,

* Hoc desicere videntur.

ἵνα μὴ ἔχητε πρόσφασιν. "Ιδε, γυνὴ θέστρον μοι περιέστηκε, καὶ οὔπω λαμβάνει ἀπόκρισιν, ἵνα μὴ λέγητε, ὅτι Ἐπέδωκας σεαυτὸν Χαναναίοις, καὶ παρέέης τὸν νόμον, καὶ τεύτην πρόσφασιν ἔχομεν τοῦ μὴ πιστεῦσαί σοι. Σκόπει πῶς διὰ τοῦτο οὐκ ἀπεκρίνατο τῇ γυναικὶ, ἵνα ἀποκριθῇ Ἰουδαίοις· ἡ πρὸς τὴν γυναικὰ σιγὴ, φωνὴ ἀγνωμοσύνης τοῖς Ἰουδαίοις ἐγίνετο.

θ'. Ταῦτα δὲ ἐποίει οὐ πρὸς τὴν οἰκείαν ἀξίαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἔκεινων συγκαταβαίνων ἀσθένειαν. Καὶ γάρ διε τὸν λεπρὸν ἐκαθάρισε, λέγει· "Απελθε, προσέτρεψη [440] τὸ δῶρον, ὃ προσέταξε Μωϋσῆς. Σὺ ἐκάθαρξε^b, καὶ πέμπεις αὐτὸν εἰς τὸν νόμον Μωϋσέως; Ναί. Διὰ τί; Διὰ τοὺς Ἰουδαίους, ἵνα μὴ ἀρέωνται ἔγκαλειν, ὅτι παρέβην τὸν νόμον. Διὰ τοῦτο καὶ διε τὴν ἐθεράπευση τὸν λεπρὸν, ξένως ἐθεράπευσεν αὐτὸν· καὶ ἀκούει πῶς· Καὶ ίδού λεπρὸς προσελθὼν παρεκάλει αὐτὸν λέγων, Κύριε, εἰπὲ Θέλης, δύνασαι με καθαρίσαι· καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα αὐτοῦ, ἥψατο αὐτοῦ λέγων· Θέλω, καθαρίσθητι. Ἐν τῷ νόμῳ οὐκ ἔχρην ἀπτεσθαι λεπροῦ. "Οτε οὖν ἡλθε Νεαμάδης ὁ στρατηλάτης πρὸς Ἐλισσαλὸν τὸν προφήτην λέπρᾳ κατεχόμενος, λέγει αὐτῷ ὁ μαθητὴς, Ἰδοὺ λεπρὸς στρατηλάτης ἔξω. Ο δὲ πέμπει τὸν μαθητὴν ἐξελθεῖν καὶ εἰπεῖν αὐτῷ, "Απελθε, λούσαι εἰς τὸν Ἰορδάνην. Καὶ οὐκ ἐβλήμησεν ἐξελθεῖν αὐτὸς καὶ ίδειν τὸν λεπρὸν, καὶ ἀβλασθαι αὐτοῦ. Ἐπεὶ οὖν ἐκαθάρισεν ὁ Ἐλισσαλὸς λεπρὸν, ἵνα μὴ λέγωσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι ὅμοίως Ἐλισσαλῷ ἐκάθαρε, διὰ τοῦτο ἐκεῖνος μὲν οὐ τολμᾷ ἀφασθαι, οὗτος δὲ ἀπτεται, καὶ λέγει, Θέλω, καθαρίσθητι· καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα αὐτοῦ, ἥψατο τοῦ λεπροῦ. Διὰ τί ἦψατο; Ἰνα σε διδάξῃ ὅτι οὐκ ἔστι δοῦλος ὑποκείμενος νόμῳ, ἀλλὰ Δεσπότης ἐπικείμενος τῷ νόμῳ. Πῶς οὖν ἐτήρησε τὸν νόμον; Τῷ εἰπεῖν, Θέλω, καθαρίσθητι, καὶ μὴ εὐθέως αὐτοῦ ἀφασθαι. Προέλαβεν ὁ λόγος, ἐδραπέτευσε τὸ νόσημα, είτα ἥψατο τοῦ ἀκαθάρτου, καὶ εἶπε, Θέλω, καθαρίσθητι. Πῶς; Εὐθέως ἐκαθαρίσθη. Οὐχ εύρισκε διαγγελιστής εἰπεῖν (καὶ γάρ τὸ εὐθέως βραδὺ ἔστι), οὐχ εύρισκε λόγον ισόρροπον τῷ τάχει τῆς ἐνεργείας. Εὐθέως· πῶς; "Αμα ἐξένη ὁ λόγος, καὶ ἐδραπέτευσε τὸ νόσημα, ἐψυχαδεύθη ἡ λέπρα, λοιπὸν καθαρὸς ὁ λεπρός. Διὰ τοῦτο λέγει· "Τοιοῦτος, σεαυτὸν δεῖξον τῷ λεπρῷ, καὶ προσένεγκε τὸ δῶρον, ὃ προσέταξε Μωϋσῆς, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς. Τίστ; Τοῖς Ἰουδαίοις, ἵνα μὴ λέγωσιν ὅτι παραβαίνω τὸν νόμον. Ἐγὼ ἐθεράπευσα, καὶ λέγω, Προσένεγκε τὸ δῶρον τοῦ νόμου, ἵνα ἐκείνη τῇ ἡμέρᾳ διεπρόσδειαν κατηγορήσῃ λέγων, Ἐμοὶ προσέταξε δῶρον κατὰ νόμον προσενεγκεῖν. Καὶ ὡσπερ πολλὰ ἔνεκεν Ἰουδαίων ἐποίει ὁ Χριστὸς, ἀναπολογήτους αὐτοὺς εἰς πάντα ἔθοιῶν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα. Ἐλέησθε με, ὅτι ἡ θυγάτηρ μου κακῶς διαιμοτεται. Ο δὲ οὐκ ἀπεκρίνετο αὐτῇ λόγῳ. Προσελθότες δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγουσιν, Ἀπόλυτον αὐτὴν, ὅτι κράζει ἀπισθετὴν ημῶν. Τί οὖν αὐτός; Οὐκ ἀπεστάλητο εἰ μὴ εἰς τὰ πρόδατα τὰ ἀπολύτα οἰκου Ισραὴλ· ἵνα μὴ λέγωσιν Ἰουδαῖοι, ὅτι Ἀφῆκας ημᾶς, καὶ ἀπῆλθες ἔξω, καὶ διὰ τοῦτο σοι οὐκ ἐπιστεύσαμεν. Ίδου, φησὶ, καὶ ἀπὸ ἐθνῶν ἔρχονται, καὶ οὐ δέχομαι αὐτούς· οὐδὲς δὲ καὶ φεύγοντας

* Εγοίησεν οὐκ ἐκάθητρος. Alia prefecit Colb. lectionum distinctiona, sed nullius pretii.

καλῶ, δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ οὐκ ἔρχεσθε· ταύτην ἀποδέξιπτω, καὶ παραμένει. Λαδὲ, δι' οὐκ ἔγρω[ν], ἐδούλευσέ μοι, φησίν εἰς ἀκοήν ὡτίου ὑπήκουοςκέ μου· καὶ ἀλλαχοῦ· Ἐμφαρῆς ἐγερόμητο τοῖς ἐμέ μὴ ζητοῦσι, καὶ εὑρέθητο τοῖς ἐμέ μὴ ἐπερωτῶσιν.—Ἀπόλυσον αὐτὴν, διὰ υράζει διπισθεὶς ήμῶν. "Ιδωμεν οὖν τί φησιν δοκιμάσαι [441] τὰ ἀπολωλότα οἶκου Ἰσραὴλ. Οὔτις ἦν τὰ φῆματα ἀποτρεπτικά; Μονονουχὸν γάρ λέγει, Ἀπόστολος, διὰ οὐδὲν κοινὸν ἔχεις πρὸς ἐμέ· οὐκ ἥλθον διὰ σὲ, ἀλλ' ἥλθον διὰ Ιουδαίους. Οὔτις ἀπεστάλητο εἰ μὴ εἰς τὰ πρόσωπα [441] τὰ ἀπολωλότα οἶκου Ἰσραὴλ. Ή δὲ ἀκούσασα εἶπε· Ναὶ, Κύριε, βοήθει μοι, καὶ προσεκύνει, λέγοντα· ὃ δὲ οὐκ ἀπεκρίνατο αὐτῇ. Ἀλλὰ δρα ἀπεκρισιν· Οὔτις ἔστι καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυνηγοῖς. "Ω κτηδεμονία Ιατροῦ· ἐν ἀπαγορεύσει ἐπισπάται αὐτὴν. Οὔτις ἔστι καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων· τίνων; Τῶν Ιουδαίων· καὶ δοῦται τοῖς κυνηγοῖς, τουτέστιν, ύμιν.

ι'. "Οντως εἰς αἰσχύνην Ιουδαίων ταῦτα εἴρηκεν δοκιμάσαι· τέκνα γάρ καλούμενοι, κύνες ἔγενοντο. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος λέγει· Βλέπετε τοὺς κύνας, βλέπετε τοὺς κακοὺς ἔργατας, βλέπετε τὴν καταπομήν· ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἡ περιτομή. Οἱ ἔθνικοι κύνες ἔκλιθησαν, καὶ ἔγενοντα τέκνα. Τέκνα μου, οὓς πάλιν ὠδιτώ, ἀχρις οὐ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ύμιν. Τὸ ἐγκάριον τοῦτο, Ιουδαίου κατηγορία ἔστιν. Οὔτις ἔστι καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ δοῦται τοῖς κυνηγοῖς. Ναὶ, Κύριε. Κύνα με καλεῖς, ἕγω δέ σε Κύριον καλῶ· σύ με ὑδρίζεις, ἕγω δέ σε ύμνω. Ναὶ, Κύριε· καὶ γάρ τὰ κυνήρια ἐσθίουσιν ἀπὸ τῶν ψιχῶν τῶν πιπτόντων ἐκ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν. "Ω σοφία γυναικός· ἀπὸ τοῦ ὑποδειγμάτος εὗρε λόγον πρέποντα. Κύνα με καλεῖς, ὡς κύων τρέφομαι^a. Οὐ παραιτοῦμαι τὸ δινειδος· οὐ φεύγω τὴν κλῆσιν· λάδω οὖν τὴν τροφὴν τοῦ κυνός· καὶ λέγει πρᾶγμα ἐν συνηθείᾳ συμβαίνον. Σὺ τὰ σὰ στῆσον· κύνα με ἐκάλεσας, δός μοι ψιχίον· συνήγορος ἔγένου μοι τῇ αἰτήσει· ἐν τῇ παραειτήσει τὴν συγκατάθεσιν ἐπίδειξον. Ναὶ, Κύριε· καὶ γάρ τὰ κυνήρια ἐσθίουσιν ἀπὸ τῶν ψιχῶν τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν. Τί οὖν ὁ παραιτούμενος, ὁ διώκων, ὁ ἐλαύνων, ὁ λέγων, Οὔτις ἔστι καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυνηγοῖς; ὁ λέγων, Οὔτις ἀπεστάλητο εἰ μὴ εἰς τὰ πρόσωπα τὰ ἀπολωλότα οἶκου Ἰσραὴλ; —"Ω γύραι, μεγάλη σου ἡ πίστις. Ἐπαινέτης ἀθρόον ἔγένου; ἀναχηρύττεις τὴν γυναικα; οὐκ ἥλαυνες, οὐκ ἔδιωκες; Θάρσει· διὰ τοῦτο ἀνεβαλόμην. Εἰ γάρ ἔξαρχῆς αὐτὴν ἀπέλυσα, οὐκ ἀνέμαθες αὐτῆς τὴν πίστιν. Εἰ ἐκ προσιμίων ἔλαθεν, ἀνεχώρει ἀν ταχὺ, καὶ τὸν θησαυρὸν αὐτῆς οὐκ ἀν τὴν πίσταν τις. Διὰ τοῦτο ἀνεβαλόμην τὴν δύσιν, ἵνα ἀπασι δεῖξω τὴν πίστιν. "Ω γύραι. Θεὸς λέγει, "Ω γύραι. Ἀκούετωσαν οἱ εὐχό-

μενοις μετὰ βαναυσίας. "Οταν εἴπω τινὶ, Παρακάλεσον τὸν Θεὸν, δεήθητι αὐτοῦ, ἵκετευσον αὐτὸν, λέγει· Παρεκάλεσα ἄπαξ, δεύτερον, τρίτον, δέκατον, εἰκοστόν· καὶ οὐκέτι οὐκ ἔλαθον. Μή ἀποστῆς, ἀδελφὲ, ἔως ἂν λάβῃς· τέλος αἰτήτεως, ἡ δόσις τοῦ αἰτουμένου. Τότε ἀπόστηθι, οταν λάβῃς, μᾶλλον δὲ μηδὲ τότε, ἀλλὰ καὶ τότε παράμενε. Καν μή λάβῃς, αἴτει ἵνα λάβῃς· οταν δὲ λάβῃς, εὐχαρίστησον, οτι ἔλαθες. Εἰσέρχονται [442] πολλοὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀπαρτίζουσι μυρίους στίχους εὐχῆς, καὶ ἔξέρχονται, καὶ οὐκ οἴδασι τί εἴπον· τὰ χεῖλη κινεῖται, ἡ δὲ ἀκοή οὐκ ἀκούει. Σὺ οὐκ ἀκούεις τῆς εὐχῆς σου, καὶ τὸν Θεὸν θέλεις εἰσακοῦσαι τῆς εὐχῆς σου; "Ἐκλινα, λέγεις, τὰ γόνατα· ἀλλ' ἡ διάνοιά σου ἔξω ἐπέτετο· τὸ σῶμά σου ἐνδον τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἡ γνώμη σου ἔξω· τὸ στόμα ἔλεγε τὴν εὐχήν, καὶ ἡ διάνοια ἥριθμει τόκους, συμβόλαια, συναλλάγματα, χωρία, κτήματα, φίλων συνουσίας. "(;) γάρ διάβολος πονηρὸς ὢν, καὶ εἰδὼς ὅτι ἐν καιρῷ εὐχῆς μεγάλα ἀνύμεν, τότε ἐπέρχεται. Πολλάκις κείμεθα ὑπτιοι ἐν κλίνῃ, καὶ οὐδὲν λογιζόμεθα· ἥλθομεν εῖναι αὐτοι, καὶ μυρίοι λογισμοί, ἵνα ἐκβάλῃ ἡμᾶς κενούς.

ια'. Ταῦτα τοῖνυν εἰδώς ἐν ταῖς εὐχαῖς, ἀγαπητὲ· γίνεσθαι, τὴν Χαναναίαν μίμησαι, δ' ἀνήρ τὴν γυναῖκα, τὴν ἀλλέρυλον, τὴν ασθενῆ, τὴν ἀπεδριμμένην καὶ εὐκαταφρόνητον. 'Αλλ' οὐκ ἔχεις θυγατέρα δαιμονίζομένην; 'Αλλ' ἔχεις ψυχὴν ἀμαρτάνουσαν. Τί εἴκεν τὴν Χαναναία; 'Ελέησόν με· ἡ θυγάτηρ μου κακῶς δαιμονίζεται· εἰπὲ καὶ σὺ, 'Ελέησόν με· ἡ ψυχὴ μου κακῶς δαιμονίζεται. Μέγας γάρ διάλμων ἡ ἀμαρτία. 'Ο δαιμονῶν ἐλεῖται, ὁ ἀμαρτάνων μισεῖται· ἐκείνος συγγνώμην ἔχει, οὗτος ἀπολογίας ἔστερηται. 'Ελέησόν με· βραχὺ τὸ φῆμα, καὶ πέλαγος εὗρε φιλανθρωπίας· ὅπου γάρ ἔλεος, πάντα τὰ ἀγαθά.

Καν ἔξω ἦς, κράζε καὶ λέγε, 'Ελέησόν με, μὴ κινῶν τὰ χεῖλη, ἀλλὰ τῇ διανοΐᾳ βοῶν· καὶ σιωπώντιν γάρ ἀκούεις δοκιμάσαι· Οὐ ζητεῖται τόπος, ἀλλ' ἀρχή τρόπου. 'Ο Ιερεμίας ἐν βορδόρῳ ἦν, καὶ τὸν Θεὸν ἐπεσπάσατο· ὁ Δανιήλ ἐν λάκκῳ λεόντων, καὶ τὸν Θεὸν ἐξευμενίσατο· οἱ παῖδες οἱ τρεῖς ἐν τῇ καμίνῳ ἦσαν, καὶ Θεὸν ύμνοῦντες ἐδυσώπησαν· ὁ ληστῆς ἐσταυρώθη, καὶ οὐκ ἐκώλυσεν δοταυρὸς, ἀλλὰ παράδεισον ἤνοιξεν· ὁ Πώρος ἐν κοπρίᾳ ἦν, καὶ τὸν Θεὸν ὑλεων κατεσκεύασεν· ὁ Ιωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήπου, εὐχεῖ, καὶ τὸν Θεὸν ὑπήκοον ἔσχε. Καν ἐν βαλανείῳ ἦς, εὐχεῖ, καὶ ἐν δόῳ, καὶ ἐπὶ κλίνης· ὅπου ἐὰν ἦς, εὐχεῖ. Ναὸς εἰ τοῦ Θεοῦ, μὴ ζήτει τόπον· γνώμης χρεία μόνον. Καν δικαστῆς παραστῆς, εὐχεῖ· οταν ὄργιζηται δικαστῆς, εὐχεῖ. Θάλαττα ἦν ἐμπροσθεν. δπισθεν Αιγύπτιοι, μέσος δοκιμής· πολλὴ ἐν τῇ εὐχῇ στενοχωρία, ἀλλὰ μέγα τὸ πλάτος τῆς εὐχῆς ἦν. "Οπισθεν οἱ Αιγύπτιοι ἐδίωκον, ἔμπροσθεν διάλασσα, μέση τῇ εὐχῇ· καὶ οὐδὲν ἐλάλει δοκιμής· καὶ λέγει αὐτῷ δοκιμής· Τί βοᾶς πρός με; Τὸ μὲν στόμα οὐ λαλεῖ, τῇ δὲ διάνοια βοᾷ. Καὶ σὺ τοίνυν, ἀγαπητὲ, οταν παραστῆς δικαστῆς μαίνομένῳ, τυραννοῦντι, τὰ μέγιστα ἀπειλοῦντι, καὶ δῆλοις δημοίσις τὰ αὐτὰ ποιοῦσιν, εὐξαι σὺ τῷ Θεῷ, καὶ εὐχομένου σοῦ τὰ κύματα καταστέλλεται. 'Ο δικαστῆς ἐπὶ σέ; Σὺ ἐπὶ τὸν Θεὸν κατάφευγε. 'Ο ἀρχιν πλησίον σου; Σὺ τὸν

^a Mavult Fronto Dueatus τρέφωμαι· sed utrumque, ni fallor, quadrat.

fugientes advoco : *Venite ad me omnes qui laboratis* (*Matth. 11. 28*), et non venitis ; hanc vero rejicio, et tamen perstat. *Populus, quem non cognovi servivit mihi*, inquit ; *in auditu auris obedivit mihi* (*Psal. 17. 45*) ; et alibi : *Apparui iis qui me non quaerebant, et inventus sum ab iis, qui me non interrogabant. Dimitte illam, quia clamat post nos* (*Isai. 65. 1*). Videamus itaque quid Christus dicat. *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel*. Annon haec verba erant repellentis ? Ita enim propemodum dicit : *Abscede, quia nihil tibi rei mecum est : non veni propter te, sed propter Judæos. Non sum missus nisi ad oves quæ disperierunt domus Israel*. His auditis illa dixit, *Etiam, Domine ; adjuva me, et adorabat dicens* (*Matth. 15. 25*) ; ille vero non respondit ei. Sed vide responsionem : *Non est bonum sumere panem filiorum, et projicere canibus* (*Ibid. v. 26*). O cura medici ! in desperationem deducit eam. *Non est bonum sumere panem filiorum : quorum ? Judæorum ; et dare canibus, hoc est, vobis*.

40. Certe ad ignominiam Judæorum haec dixit Dominus : nam filii vocati, canes effecti sunt. Ideoque Paulus dicit : *Videte canes, videte malos operarios, videte circumcisionem : nos enim sumus circumcisione* (*Philipp. 3. 2. 3*). Gentiles canes vocati sunt, et filii sunt effecti. *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis* (*Galat. 4. 19*). Laus haec, Judæorum accusatio est. *Non est bonum sumere panem filiorum, et dare canibus*. Quid igitur mulier ? *Etiam, Domine*. O violentia mulieris ! o contentio animæ ! Medicus dicit, *Non* ; et illa dicit, *Etiam* : Dominus dicit, *Non* ; et illa dicit, *Etiam* : non incusans aut impudenter agens hoc dicit ; sed salutem exspectans. *Non est bonum sumere panem filiorum, et dare canibus*. *Etiam, Domine*. Canem me vocas, ego te Dominum voco : tu me contumelia affisis, ego te celebro. *Etiam, Domine : nam et catelli edunt de micis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum* (*Matth. 15. 27*). O sapientia mulieris ! ab allato exemplo sermonem eruit consentaneum. Canem me vocas, ut canis alor. Non respuo opprobrium ; non recuso appellationem : accipiam ergo canis alimentum ; remque dicit consuetam. Tu verba tua confirma : canem me vocasti ; da mihi micam : advocatus petitionis meæ factus es ; in recusatione consensum tuum ostende. *Etiam, Domine* ; *nam et catelli edunt de micis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum*. Quid igitur ille qui recusabat, qui rejiciebat, qui pellebat, qui dicebat, *Non est bonum accipere panem filiorum, et projicere canibus* ? qui dicebat : *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel* ! O mulier ! magna est fides tua (*Ibid. v. 28*). An laudator derepente factus es ? mulierem deprædicas ? annon repellebas ? annon rejiciebas ? Confide ; ideo distuli. Nam si ex initio illam repulisse, ejus fidem non edidicisses. Si a principio accepisset, cito recessisset, ejusque thesaurum nemo novisset. Ideo munus distuli, ut ejus fidem omnibus ostenderem.

Perseverandum in precatione. — O mulier. Deus di-

cit, *O mulier ! Audiant ii, qui cum quadam imperitia precantur. Cum alieui dico, Roga Deum, obsecra eum, supplica ei ; respondet ille, Rogavi semel, secundo, tertio, decies et vigesies, et nequaquam accipi. Ne cesses, frater, donec accipias : finis petitionis est donum acceptum. Tunc cessa, cum acceperis ; imo potius ne tunc etiam cesses, sed adhuc persevera. Si non acceperis, pete ut accipias ; cum autem acceperis, de accepto gratias age. Multi intrant in ecclesiam, et mille versus orando profundunt et egrediuntur ; nec sciunt quid dixerint ; labia moventur, nec ipsi audiunt. Tu ipse non audis orationem tuam, et Deum vis exaudire ? Flexi, ais, genua : verum mens tua foras avolavit : corpus tuum in ecclesia erat, et cogitatio tua foris vagabatur ; os tuum precationem recitabat, sed mens usuras suppatabat, pacta, contractus, agros, possessiones, amicorum consortia. Diabolus enim, malignus cum sit, cumque sciat nos tempore precationis admodum proficere, tunc maxime instat. Sæpe in lecto supini jacemus, et nihil cogitamus ; sed si precatum veniamus, sexcentas cogitationes immittit, ut fructu vacui recedamus.*

41. Hæc cum scias, dilecte, in precationibus accidere, Chananaeum imitare ; vir mulierem, alienigenam, infirmam, abjectam, vilem. At non habes filiam a dæmonie vexatam ? sed habes animam peccatricem. Quid ait Chananaea ? *Miserere mei ; filia mea male a dæmonio vexatur* : dic et tu : *Miserere mei* ; anima mea male a dæmonio vexatur. Grandis enim dæmon peccatum est. Dæmoniacus ad misericordiam movet, peccator odio habetur : illi venia conceditur, hic excusatione privatur. *Miserere mei* : brevis sententia, sed benignitatis pelagus invenit : ubi enim misericordia, ibi bona omnia.

*Omnis locus ad precondum opportunitus. — Etiamsi extra ecclesiam sis, clama et dic, Miserere mei, non labia movens, sed mente clamans : nam vel tacentes audit Deus. Non requiritur locus, sed morum initium. Jeremias in cœno erat, et Deum attraxit ; Daniel in lacu leonum, et Deum sibi propitium reddidit : tres pueri in camino erant, et Deum celebrantes flexerunt; latro crucifixus est et nihil ipsi obsuit crux, sed paradisum aperuit : Job in simo erat, et Deum propitium reddidit ; Jonas in ventre ceti, et Deum sibi obsequentem habuit. Si in balneo sis, precare ; si in via, si in lecto, similiter : ubicumque fueris, precare. Templum es Dei, ne queras locum ; voluntatis affectus solum requiritur. Si coram judice sistaris, precare ; cum irascitur judex, precare. Mare coram erat, a tergo Ægyptii, in medio Moyses ; multa in precatione angustia ; sed amplum erat orandi spatium. A tergo Ægyptii insequebantur ; mare coram erat, in medio autem oratio ; nihilque loquebatur Moyses, et ait illi Deus : *Quid clamas ad me* (*Exod. 14. 15*) ? Os non loquebatur, sed mens clamabat. Et tu itaque, dilecte, cum steteris coram judice furente, tyrannice loquente, acriter minitante, et aliis carnificibus similiter agentibus, Deum precare, et te precante flu-*

etus mitigabuntur. Judex instat? Tu ad Deum con fugito. Princeps adest? Tu Dominum voca. Numquid homo est, ut ad aliquem pergas locum? Deus prope semper est. Si hominem rogare volueris, interrogas quid agat, dormiatne, an a negotiis vacet; ministerque non tibi respondet. Ad Deum precandum nullo horum opus habes: quocumque ieris et invocaveris, ille audit: nulla occupatio, nullus intermedius, minister nullus auditum intercludit. Dic, *Miserere mei*, et statim Deus aderit: *Adhuc te loquente*, inquit, *dicam, ecce adsum* (*Isai. 58. 9*). O sermo benignitate plenus! Non exspectat precationis finem: nondum finita oratione donum accipis. *Miserere mei*. Hanc imitetur Chananæam, quæso: *Miserere mei: filia mea male a dæmonio vexatur*: Dominus autem dicit ad eam: *O mulier! magna est fides tua: fiat tibi sicut vis* (*Matt. 15. 28*). Ubinam hæreticus? Num dixit, Rogabo patrem meum? num dixit, Precabor Genitorem meum? numquid oratione eguit? Minime. Quare? Quia magna erat fides, magnum vas, copiosa effusa est gratia. Ubi oratio necessaria est, ibi vas infirmum est. *O mulier! magna est fides tua*. Non vidisti mortuum suscitatum, non leprosum mundatum, non audisti prophetas, non legem meditata es, non mare divisum vidisti, non aliud a me patratum signum vidisti; imo a me despecta et conturbata es; ærumnosam te repuli, et non recessisti, sed perstitisti: demum a me dignam et consentaneam accipe laudem: *O Mulier! magna est fides tua*. Mortua est mulier, et præconium ejus manet, diademate splendidius. Quocumque ieris audies Christum dicentem, *O mulier! magna est fides tua*.

Ingredere in ecclesiam Persarum, et audies Christum dicentem, *O mulier! magna est fides tua*; in Gothorum item, in barbarorum, in Indorum, in Maurorum. et in quantamcumque sol respicit terram: verbum unum protulit Christus, et verbum illud non cessat efferri, sed magna voce ejus fidem prædicat: *O mulier! magna est fides tua: fiat tibi sicut vis*. Non dixit: sanetur filia tua; sed, *Sicut vis*. Tu ipsam sana, tu esto medicus, tibi medicamentum trado, vade, appone, *Fiat tibi sicut vis*. Voluntas tua sanet ipsam. Chananæa voluntate sua sanavit, et Filius Dei a seipso non sanabit? *Fiat tibi sicut vis*. Non jussit mulier, neque diabolo præcepit; sed voluit tantum, et voluntas mulieris sanavit, dæmonasque ejecit. Ubi sunt ii qui diligere audent Filium per orationem operatum esse? *Fiat tibi sicut vis*. Vide dictionis cognitionem: Patrem suum imitatur. Cum enim Deus cælum faciebat, dicit, *Fiat cælum*, et factum est cælum; *Fiat sol*, et factus est sol; *Fiat terra*, et facta est terra. Jussione substantiam produxit. Sic et ille, *Fiat tibi sicut vis*: cognatio sermonis communione ostendit naturæ. *Et sanata est filia ejus*. Quandonam? *In illa hora* (*Matt. 15. 28*); non quando mater venit domum, sed antequam veniret. Venit inventura dæmoniacam, et inventit sanam, voluntate sua sanitati restitutam. Pro his omnibus gratias agamus Deo, quia ipsum decet gloria in sæcula sæculorum. Amen¹.

¹ Sic Græca habent. In veteri interpretatione Latina sic clauditur: *Pro his autem omnibus gratias agamus Deo per Christum Dominum nostrum, cum quo est Deo Patri una cum sancto Spiritu honor, gloria et potestas per immortalia sæcula sæculorum. Amen.*

[444] IN LIBRUM, QUOD NEMO LÆDATUR NISI A SEIPSO,

Hic pulcherrimus liber, oujus vel titulus Christianæ philosophiæ summam complectitur, sic a Chrysostomo commemoratur infra, Epistola quarta ad Olympiadem his verbis: *Mitto ad te id quod nuper litteris mandavi, nempe eum qui seipsum non laeserit, a nemine alio laedi posse. Hoc quippe contendit illa oratio, quam nunc ad te mitto. Illam igitur assidue volvas, imo etiam, si per valetudinem licet, recites. Id enim pharmacum, si quidem volueris, tibi sufficit. Sin nobis pertinacius oblucteris, ac neque teipsam cures, nec quævis innumeras admonitiones et cohortationes præsto habeas e mæroris tamen cœno*

LIBER

QUOD QUI SEIPSUM NON LÆDIT, NEMO LÆDERE POSSIT.

1. Attentionem et benevolentiam sibi conciliat; Judex ultramque partem audiret debet. — Scio fore, ut crassioribus, quique præsentibus rebus inhiant, ac terræ

sunt affixi, et sensuum voluptatibus serviunt, spiritualibus non admodum dediti, nova hæc, insolensque videatur oratio; ac nos ubertim rideant, et conte-

δεσπότην καλεζον. Μή γάρ ἀνθρωπός ἐστιν, ἵνα ἀπέλθῃς εἰς τόπον; Θεὸς δὲλ ἐγγύς ἐστιν. Ἐὰν θέλῃς παρακαλέσαι ἀνθρωπον, ἔρωτᾶς τι ποιεῖ, καθεύδει, ἀποχολεῖται· διακονῶν οὐκ ἀποκρίνεται σοι. Ἐπὶ δὲ τοῦ Μεοῦ [443] οὐδὲν τούτων· ὅπου ἐὰν ἀπέλθῃς καὶ καλέσῃς, ἀκούει· οὐκ ἀσχολίᾳ, οὐ μεσίτης, οὐ διάκονος διατειχίζει. Εἰπὲ, Ἐλέησόν με, καὶ παρευθὺ Θεὸς παραγίνεται· Ἐτι γάρ, φησί, λαλοῦντός σου, ἔρω, Ἰδοὺ ἐγώ πάρειμι. Ω ρῆμα ἡμερότητος γέμον. Οὐδὲ ἀναμένει τελέσαι τὴν εὐχήν· οὕπω τελεῖς τὴν εὐχήν, καὶ λαμβάνεις τὴν δόσιν. Ἐλέησόν με. Ταύτην μιμησώμεθα τὴν Χαναναίαν, παρακαλῶ· Ἐλέησόν με· η θυγάτηρ μου κυκῶς δαιμονίζεται. Ο δὲ Κύριος λέγει πρὸς αὐτήν· Ω γύραι, μεγάλη σου η πίστις· γενηθήτω σοι ως θέλεις. Ποῦ δὲ αἱρετίχεις; Μή εἶπε, Παρακαλέσω μου τὸν Πατέρα; μὴ εἶπεν, Ἰκετεύσω τὸν γεννήσαντά με; μὴ εὐχῆς χρεῖται ἐνταῦθα; Οὐδαμῶς. Διὰ τοῦτο; Ἐπειδὴ μεγάλη ἦν ἡ πίστις, μέγα ἦν τὸ σκεῦος, μεγάλη καὶ ἡ χάρις ἐξεχύθη. Ὅπου δεῖ εὐχῆς, ἀσθενὲς τὸ σκεῦος. Ω γύραι, μεγάλη σου η πίστις. Οὐ νεκρὸν εἶδες ἐγειρόμενον, οὐ λεπρὸν καθαριζόμενον, οὐ προφητῶν ἥκουσας, οὐ νόμον ἐμελέτησας, οὐ θάλατταν εἰδες σχιζούμενην, οὐχ ἔτερόν τοι σημεῖον ἐώρακας παρ' ἐμοῦ γενόμενον· ύδρισθης δὲ μᾶλλον παρ' ἐμοῦ, καὶ ἐξηπορτθῆς· ἀπηγόρευσά σου τὸ πάθος, καὶ οὐκ ἀνεχώρησας, ἀλλὰ παρέμεινας· λοιπὸν ἀπόλαβε καὶ σὺ παρ' ἐμοῦ ἀξίαν καὶ πρέπουσαν εὐφημίαν. Ω γύραι, μεγάλη σου η πίστις. Ἀπέθανεν ἡ γυνὴ, καὶ τὸ ἐγκώμιον αὐτῆς μέντι, διαδήματος δὲν λαμπρότερον. Ὅπου ἐὰν ἀπέλθῃς, ἀκούεις τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, Ω γύραι, μεγάλη σου η πίστις. Εἰσελθε εἰς Περσῶν τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἀκούσεις τοῦ

Χριστοῦ λέγοντος, Ω γύραι, μεγάλη σου η πίστις· εἰς τὴν Γότθων, εἰς τὴν βαρβάρων, εἰς τὴν Ἰνδῶν, εἰς τὴν Μαύρων, ὅπην ἥλιος ἐφορᾷ γῆν· ἐνα λόγον δὲ Χριστὸς ἐφθέγξατο, καὶ οὐ σιωπῇ ὁ λόγος, ἀλλὰ μεγάλη τῇ φωνῇ ἀνακηρύττει τὴν πίστιν αὐτῆς, λέγων, Ω γύραι, μεγάλη σου η πίστις· γενηθήτω σοι ως θέλεις. Οὐχ εἶπε, Θεραπευθήτω τὸ θυγάτριόν σου· ἀλλ', Ως θέλεις. Σὺ αὐτὴν θεράπευσον· σὺ γενοῦ λατρός· σοὶ ἐγχειρίζω τὸ φάρμακον· ὑπαγε, ἐπίθες, Γενηθήτω σοι ως θέλεις. Τὸ θέλημά σου θεραπευτάτω αὐτήν. Η Χαναναία θελήματι ἐθεράπευσε, καὶ ὁ Γίλος τοῦ Θεοῦ ἀφ' ἑαυτοῦ οὐ θεραπεύει; Γενηθήτω σοι ως θέλεις. Οὐδὲ ἐκέλευσεν ἡ γυνὴ, οὐδὲ ἐπέταξε τῷ δαιμονίῳ, ἀλλ' ἡθέλησε μόνον, καὶ τὸ θέλημα τῆς γυναικὸς ἐθεράπευσε, καὶ δαιμονίας ἐξέβαλε. Ποῦ εἰσιν οἱ τολμῶντες λέγειν, ὅτι δι' εὐχῆς ὁ Γίλος ἤνυσε; Γενηθήτω σοι ως θέλεις. Βλέπε καὶ τῆς λέξεως τὴν εὐγένειαν· τὸν Πατέρα τὸν ἑαυτοῦ μιμεῖται. Οτε γάρ ἐποίει τὸν οὐρανὸν δὲ Θεὸς, εἶπε, Γενηθήτω δούρανδς, καὶ ἐγένετο δούρανδς· γενηθήτω ἥλιος, καὶ ἐγένετο ἥλιος· γενηθήτω γῆ, καὶ ἐγένετο γῆ· ἐπιτάγματι τὴν οὐσίαν ἤγαγεν. Οὗτοι καὶ αὐτῆς, Γενηθήτω σοι ως θέλεις. Η συγγένεια τῆς λέξεως τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως ἔδειξε. Καὶ ίδιθη η θυγάτηρ αὐτῆς. Πότε; Απὸ τῆς ὥρας ἔχεινης οὐκ ἐξ ὅτου ἥλιον ἡ μήτηρ αὐτῆς ἐν τῷ οἴκῳ, ἀλλὰ πρὸν ἐλθεῖν. Ηλθεν εύρειν δαιμονιῶσαν, καὶ εὑρεν ὄγιαίνουσαν, τῷ θελήματι αὐτῆς θεραπευθείσαν. Υπὲρ δὲ τούτων ἀπόντων εὐχαριστήσωμεν τῷ Θεῷ, ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Αμήν.

^a Recet nota Fronto Duximus hic legendum esse, καὶ τῆς λέξεως τὴν συγγένειαν· nam post legitur η συγγένεια τῆς λέξεως.

ADMONITIO.

emergere animum inducas: nos quoque haud facile tibi morem geremus, vel adducemur, ut longas et crebras epistolas mittamus, si nihil ad animi alacritatem hinc fructus atque utilitatis perceptura es.

E Cucuso scriptum librum fuisse fertur in titulo secundum manuscriptos Codices quosdam: ea vero de re agetur in Vita Chrysostomi. Anno 406 haec scripsisse pulatur Chrysostomus.

Interpretatio Latina est cujusdam viri docti ex Societate Jesu, qui nomen tacuit.

[444] ΛΟΓΟΣ ^b

"Οτι τὸν ξαντὸν μὴ ἀδικοῦντα οὐδεὶς παρατάγει εὐραται.

^a. Οίδα μὲν, ὅτι τοῖς παχυτέροις, καὶ πρὸς τὰ παρόντα καχηνότι, καὶ τῇ γῇ προστλωμένοις, καὶ αἰσθηταῖς μὲν θυσιαστιν ἡδουναῖς, τῶν δὲ νοερῶν οὐ σφόδρα ἀντεχο-

^b In nos Regius ut et Savil. in marg. Ἐπιστολὴ γραψεῖα καὶ Κωνσταντίνη τῆς Κελεχίας, οὐνος σύντονη ἐξορίᾳ, ὅτι τον ἐχινὸν μη ἀποκομιντα οὐδεὶς παραβάψῃ δυνήσεται, id est, Epis. 11. scripta ex Chrys. in Cilici. cum m. exsilio esset: quod qui

μένοις, καὶνας τις καὶ παράδοξος ὁ λόγος οὐτος είναι δόξει· καὶ γελάσονται δαφιλές, καὶ καταγνώσονται ἡμῶν, οὐς ἀπίθανα λεγόντων ἐκ προσιμίων τῆς ὑποσχέσεως. Η

scipsum non facit, nemo tardere possit. Idem Reg. addit. εἰς τοὺς τρεῖς παιδίας, Et in tres pueros. Alii duo miss. priores non habent οὐρανούς ad ἄκρην, sed μητίς adjicit, ενδι γατι τοῦ ἀγίου τρίποντος ποιεῖσθαι.

μήν διὰ τοῦτο ἀποστησόμεθα τῆς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸν μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα ἐπὶ τὰς ἐποδείξεις, ὃν ὑπεσχόμεθα, μετὰ πολλῆς βαδιούμεθα τῆς σπουδῆς. "Ἄν γάρ βουληθῶσιν αἱ οὐτω διακείμενοι μὴ θορυβεῖν, μηδὲ ταράττειν, ἀλλὰ ἀναμένειν τοῦ λόγου τὸ τέλος, εὗοι δὲ διὰ μεθ' ἡμῶν στήσονται, καὶ ἔαυτῶν καταγνώσονται, ἡς τὸν Ἐμπροσθεν ἡπατημένοι χρόνον, καὶ παλινῳδίαν φένται, καὶ ἀπολογήσονται, καὶ συγγνώμην αἰτήσονται, ὑπὲρ ὃν οὐκ ὅρθην περὶ τῶν πραγμάτων ἔχον τὴν φήψιν, καὶ χάριν ἡμῖν εἴσονται πολλήν, ὥσπερ οἱ κάρμοντες τοῖς Ιατροῖς, ἐπειδὸν τῶν νοσημάτων ἀπαλλαγῆς, τῶν τὸ σῶμα πολιορκούντων αὐτοῖς. Μή γάρ μοι τὴν νῦν κατέχουσαν παρὰ σοὶ χρίσιν λέγε, ἀλλὰ ἀνάμεινον καὶ τῶν λόγων τῶν ἡμετέρων τοὺς ἀγῶνας, καὶ τότε δυνήσῃ τὴν φῆφον ἀδέχαστον ἐνεγκεῖν, οὐδὲν ἐξ ἀγνοίας εἰς τὸ τάλαρθῆ κρίνειν παραβλαπτόμενος. Ἐπεὶ καὶ οἱ ἐπὶ τῶν βιωτικῶν τούτων πραγμάτων καθήμενοι δικασταὶ, οὐκ ἀνέχονται, καὶ σφοδρῶς ρέοντα ίδωσι τὸν πρότερον ρήτορα, καὶ πάντα ἐπικλύζοντα τῇ γλώττῃ, μὴ καὶ τὰ θατέρου μετὰ μακροθυμίας ἀκούσαντες τοῦ πρὸς αὐτὸν ισταμένου, τὴν φῆφον ἐνεγκεῖν ἀλλὰ καὶ μυριάκις ὁ [145] πρότερος δοκῆ δίκαια λέγειν, ἀνέπαφον τὴν ἀκοήν καὶ τῷ δευτέρῳ τηροῦσιν. Ἐπειδήπερ καὶ αὕτη δικαστῶν ἐστιν ἀρετὴ, τὰ παρ' ἔκατέρων μαθόντας μετὰ ἀκριβεῖας ἀπάστης, τότε τὰ παρ' ἔαυτῶν ἐπάγειν. Ἐπεὶ οὖν καὶ νῦν ἀντὶ ρήτορός τινος ἡ κοινὴ τῶν πολλῶν πρόληψις, καὶ ἐν τῷ μακρῷ χρόνῳ ρίζωθεῖσα παρὰ ταῖς τῶν πολλῶν διανοίαις, ταῦτα κατὰ τὴν οἰκουμένην ἀπασαν ρήτορεύει λέγουσα, Πάντα, φησίν, δῶν καὶ κάτω γέγονε, πολλῆς συγχύσεως τὸ τῶν ἀνθρώπων ἐμπέπλησται γένος, καὶ πολλοὶ καθ' ἐκάστην ἡμέραν οἱ ἀδικούμενοι, οἱ ἐπηρεαζόμενοι, οἱ βιαζόμενοι, οἱ βλαπτόμενοι, οἱ ἀσθενεῖς παρὰ τῶν δυνατωτέρων, οἱ πέντες παρὰ τῶν πλουσίων· καὶ ὥσπερ τὰ κύματα τῆς θαλάσσης οὐκ ἔστιν ἀριθμεῖν, οὕτως οὐδὲ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιβουλευομένων, τῶν ἐπηρεαζομένων, τῶν κακῶν πασχόντων· καὶ οὔτε νῦν διόρθωσις, οὔτε δικαστηρίων φόδος, οὔτε ἄλλο οὐδὲν τὸν λοιμὸν τοῦτον ἔστησε καὶ στὴν νόσον, ἀλλὰ καθ' ἐκάστην ἡμέραν αὐξάνεται τὸ κακὸν, καὶ οἰμωγὴ πανταχοῦ, καὶ θρῆνος, καὶ δάκρυα τῶν ἀδικουμένων· καὶ οἱ ταχθέντες τὰ τοιαῦτα διορθοῦν δικασταὶ, αὐτοὶ τὸν χειμῶνα ἐπιτείνουσι, καὶ τὴν νόσον ἐπιτρίβουσι· πολλοὶ δὲ ἐντεῦθεν τῶν ἀνοητοτέρων καὶ ἀθλιωτέρων, καινὴν τινα μανέντες μανίαν, τῆς τοῦ Θεοῦ κατηγοροῦσι προνοίας, δρῶντες τὸν μὲν ἐπιεικῆ πολλάκις ἐλχόμενον, σπαριττόμενον, ἀρχόμενον, τὸν δὲ θρασὺν, καὶ Ιταρδν^a, καὶ ἀτιμον, καὶ ἐξ ἀτιμῶν, πλουτοῦντα, καὶ δυναστείαν περιβεβλημένον, φοβερὸν τε πολλοῖς γινόμενον, καὶ μυρία προστριβόμενον τοῖς ἐπιεικεστέροις δεινά, καὶ ταῦτα ἐν πόλεσι καὶ ἐν χώραις, καὶ ἐν ἐρημίαις, καὶ ἐν γῇ καὶ ἐν θαλάττῃ τολμώμενα· ἀναγκαῖος ἡμῖν ὁ λόγος οὕτως εἰτέρχεται, ἀπεναντίας τοῖς εἰρημένοις ιστάμενος, καὶ ἀγῶνας ἀγωνιζόμενος^b καὶνδὸν μὲν, ὥσπερ ἀρχόμενος εἶπον, καὶ παράδοξον, χρήσιμον δὲ καὶ ἀλτηθῆ, καὶ τοῖς θιουλομένοις προσέχειν καὶ πείθεσθαι λυσιτελῆ· καὶ γάρ ἐπαγγέλλεται δεῖξειν (ἄλλα μὴ θορυβεῖσθε) οὐδένα τῶν ἀδικουμένων παρ' ἐτέρους τινὸς ἀδικούμενον, ἀλλὰ παρ' ἔαυτοῦ τοῦτο πάσχοντα.

^a Καὶ Ιταρδν deest in Saril. et in duobus mss. et infra καὶ εὐτὸν μυρία similiter.

^b Post ἀγωνιζόμενος παντας tantum codex hæc interserit, εἰς τὸν τετρατόπιτον τοῖς κολιοῖς ὑπεληπται.

β'. "Τίνα δὲ σαφέστερος ὁ λόγος γένηται, φέρε πρῶτον ἐστίσωμεν τὸ ἐστιν ἀδικία, καὶ περὶ ποίων πραγμάτων ὅλην συνίστασθαι πέφυκε· καὶ τὸ ποτέ ἐστιν ἀνθρωπίη ἀρετῆ, καὶ τὸ τὸ λυματινόμενον ταύτην· καὶ τὸ ποτε δοκεῖ μὲν λυματινέσθαι, οὐ λυματίνεται δέ. Οἶον (δεῖ γάρ ἐκ παραδειγμάτων ἐντελῆ ποιῆσαι τὸν λόγον), ἔκαστον τῶν πραγμάτων ἐν· εἰ ἔχει τὸ λυματινόμενον· ὁ σίδηρος τὸν ίδην, τὸν σῆτα τὸ ἔριον, προδάτων ἀγέλαι τοὺς λύκους. Καὶ οἶνου μὲν ἀρετῆς βλάβη τὸ παρατραπῆναι καὶ εἰς δξίνην καταπεσεῖν· μέλιτος δὲ, τὸ τὴν σύμφυτον ἀπολέσαι γλυκύτητα, καὶ εἰς πικρὸν κατενεχθῆναι χυμόν. Λυμαίνεται δὲ καὶ ληίων κόμαις ἐρυσίῃ καὶ αὐχμὸς, καὶ ἀμπέλων καρπῷ, καὶ φύλλοις, καὶ κλήμασι τὸ πονηρὸν τῶν ἀκρίδων στρατόπεδον, καὶ ἐτέροις δένδρεσιν ἡ κάμπη, καὶ σώμασι δὲ ἀλόγοις ποιεῖσθαι νοσήματα· καὶ ἴνα μὴ πάντα ἐπεξιόντες μακρὸν ποιήσωμεν τὸν λόγον, καὶ τῇ σαρκὶ δὲ τῇ ἡμετέρᾳ καὶ πυρετοὶ, καὶ παρέσεις, καὶ ἐτέρων νοσημάτων ἐσμός. "Ωσπέρ οὖν τούτων ἔκαστου ἔχει τὸ [446] λυματινόμενον αὐτοῦ τῇ ἀρετῇ, φέρε σκοπήσωμεν τὸ καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων παραβλάπτει γένος, καὶ τὸ ποτέ ἐστι τὸ λυματινόμενον ἀνθρώπου ἀρετήν. Οἱ μὲν οὖν πολλοὶ ἔτερά τινα ἀλλὰ νομίζουσι. Δεῖ γάρ καὶ τὰς πεπλανημένας δόξας εἰπεῖν, καὶ ἀνελόντας αὐτάς, οὕτω τὴν δητῶς λυματινόμενην ἡμῶν ταῖς ἀρεταῖς εἰς μέσον ἀγαγεῖν, καὶ δεῖξαι σαφῶς, διὰ ταύτην ἡμᾶς οὐδεὶς δύναται· ἀν ἀδικῆσαι τὴν ἀδικίαν, οὐδὲ λυμήνασθαι τὴν λύμην, εἰ μὴ αὐτοὶ ἔαυτοὺς προδοίημεν. Οἱ μὲν εὖν πυλλοὶ πεπλανημένας ἔχοντες δόξας, ἔτερα νομίζουσιν εἶναι τὰ λυματινόμενα ἡμῶν τῇ ἀρετῇ^c, οἱ μὲν πενίαν, οἱ δὲ νόσον σώματος, οἱ δὲ τὴν ἐν χρήμασι ζημίαν, ἔτεροι συκοφαντίαν, ἄλλοι θάνατον, καὶ ταῦτα ἀποδύρομενι καὶ θρηνοῦντες διατελοῦσι· καὶ τοὺς πάσχοντας ἐλεοῦντες, καὶ δαχρύοντες, καὶ ἐκπληττόμενοι πρὸς ἀλλήλους λέγουσιν· Οὐα πέπονθεν ὁ δεῖνα; ἀθρόον ἀφηρέθη τὴν οὐσίαν ἀπασαν. "Ετερος περὶ ἐτέρου πάλιν· ὁ δεῖνα δὲ ἀρρωστίᾳ χαλεπῇ περιπεσών ἀπέγνωσται παρὰ τῶν πρὸς αὐτὸν ἐσιδντων Ιατρῶν. Καὶ ὁ μὲν τοὺς τὸ δεσμωτήριον οἰκοῦντας, ὁ δὲ τοὺς τῆς πατρίδος ἐκπεσόντας, καὶ πρὸς τὴν ὑπερορίαν μεταναστάντας^d, ἄλλος τοὺς ἐλευθερίας ἐκπεπικότας, ἔτερος τοὺς ὑπὸ πολεμίων ἀρπαγέντας, καὶ γενομένους αἰχμαλώτους, ἔτερος τὴν καταποντισθέντα, ή καέντα, ἄλλος τὸν ὑπὸ οἰκίας καταχωσθέντα θρηνοῦσι, καὶ δλοφύρονται, τοὺς δὲ ἐν πονηρίᾳ ζῶντας οὐδεὶς· ἄλλος, δὲ πάντων ἐστὶ χαλεπώτερον, πολλάκις αὐτοὺς καὶ μαχαρίζουσιν, δὲ καὶ πάντων αἰτίον ἐστι τῶν κακῶν. Φέρε οὖν (ἄλλ' ὅπερ ἐξ ἀρχῆς παρεκάλεσα, μὴ θορυβεῖτε), δεῖξωμεν, ὡς οὐδένα τῶν ερημένων ἀδικεῖ τὸν νήφοντα ἀνθρώπον, οὐδὲ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ λυμήνασθαι δύναται· Τί γάρ, εἰπέ μοι, τὸν τὰ αὐτοῦ πάντα ἀπολωλεῖτα, ή παρὰ συκοφαντῶν, ή παρὰ ληστῶν, ή καὶ οἰκετῶν κακούργων ἀφαιρεθέντα τὰ δητα, ἔβλαψεν αὕτη ζημία εἰς ἀρετὴν τοῦ ἀνθρώπου;

Μᾶλλον δὲ, εἰ δοκεῖ, πρῶτον ὑπογράψωμεν^e, τὸ ποτέ ἐστιν ἀνθρώπου ἀρετὴ, ἐν ἐτέραις οὐσίαις πρότερον τὸν λόγον γυμνάσαντες, ὥστε εὑμαθέστερον αὐτὸν ποιῆσαι καὶ σαφέστερον τοῖς πολλοῖς.

γ'. Τί ποτ' οὖν ἐστιν ἵπτου ἀρετὴ; "Αρα τὸ χρυσοῦν ἔχειν χαλινὸν, καὶ τελαμῶνας τοιούτους, καὶ στρωμάτων δεσμῶν ἐκ σηρικῶν νημάτων συγκείμενον, καὶ τάπητας ποικίλους καὶ χρυσοπάστους, καὶ φάλαρα λιθοκόλλητα,

^e "Ev deest ia duobus mss.

^f Duo mss. τὴν ἀρετὴν.

^g Alii μεταστάντας.

^h Tres mss. ὑπογράψωμεν, quoque unius ab hoc verbo incipit: nam cætera, quæ p̄cedunt, desciunt. Infra duo mss. et Saril. in marg. στρωματόδεσμων.

minant, ut qui ab initio promissionis minime verisimilitudinam dicamus. Verum non ideo nos a pollicitatione desistimus: quia etiam hanc ipsam maxime ob causam ad comprobanda ea quae promisimus, magno studio aggrediemur. Si enim voluerint qui ita sunt affecti, non tumultuari, neque obturbare, sed finem orationis expectare, a nobis, sat scio, stabunt, seseque prioris erroris condemnabunt, palinodiam canent, veniam cum excusatione petent, eo quod non veram de rebus tenuerint sententiam, magnamque nobis gratiam habebunt, ut medicis ægri, e morbis, quibus eorum corpus velut obsessum fuerat, recreati. Ne enim mihi quæ te nunc tenet, profer sententiam, sed expecta etiam nostræ orationis contentionem et conatus, ac tum poteris, ignorantia verum judicium non impidente, sincere ferre sententiam. Nam et sæcularium rerum istarum judices, etiamsi videant eum qui prius dicit, oratorem concitato eloquentiæ flumine omnia inundantem, non audent, nisi etiam adversarii responsionibus cum longanimitate auditis, pronuntiare sententiam: sed etiamsi prior justissimam causam habere videatur, integras aures etiam alteri reservant. Siquidem hæc quoque judicum virtus est, ut utriusque partis causa quam accuratissime cognita, tum deum ipsi suum interponant judicium. Quoniam igitur etiam nunc velut rhetoris ejusdam loco est illa multorum communis et anticipata opinio, quæ longo tempore in animis multitudinis radicata, hæc per totum terrarum orbem declamat, omnia sursum deorsum versa esse, in magnam confusionem genus humanum incidisse, in dies injurias, calumnias, vim, damna afferri, inbecillis a potentibus, pauperibus ab opulentis; et ut fluctus maris numerari non possunt, ita nec multitudo eorum, qui insidiis petuntur, dannis afficiuntur, male mulctantur: ac neque legum correctione, neque judiciorum metu, neque ulla re alia hanc extingui pestem ac morbum, sed malum quotidie augeri, ubique esse gemitus, lamenta, lacrymas eorum qui injurias accipiunt: judices ipsos quibus hujuscemodi rerum emendatio mandata est, tempestatem intendere, morbum sovere: hinc autem multi ex insipientioribus ac infelicioribus, novo quodam furore correpti, Dei providentiam incusant, cum vident moderatum ac probum sæpe trahi, laniari, præfocari; audacem, improbum, infamem, et ex infamibus ortum, ditescere, potentiam nancisci, multis formidabilem esse, ac melioribus se infinita mala inferre, atque hæc in civitatibus, in agris, in solitudinibus, terra marique perpetrari: necessario a nobis hæc instituitur oratio, quæ supra dicta refutet, et certamen ineat, novum quidem, ut initio dixi¹, et inopinatum, sed utile, justum, et auditoribus auscultandi obtemperandique cupidis conducibile; proficitur enim se ostensuram (sed ne tumultuemini) neminem eorum qui damno afficiuntur, ab alio, sed a seipso lædi.

¹ Post certamen ineat, unus tantum Codex sic habet: Quando quidem hæc a multis objiciuntur; nouum sane certamen, etc.

2. Ut autem dilucidior sit oratio, age primum inquiramus quid sit damnum, et in quarum rerum materia versari soleat: et quid tandem sit humana virtus, quidque eam lædat, quid item videatur lædere, nec tamen lædat. Exempli causa (exemplis enim oratio perscienda est), singulæ res a singulis læduntur, ferrum a rubigine, lana a tinea, ovium greges a lupis. Ac vini quidem vis labefactatur, cum id depravatur, et in vappam commutatur; mellis vero, cum ingenitam amittit dulcedinem, et in amarum liquorem convertitur. Triticeis frugibus obest ærugo et siccitas, vitium fructui, pampinis et palmatis manus locustarum exercitus; aliis arboribus eruca, corporibus item rationis expertibus variis morbi: ac ne singulis percensendis longum sermonem sermone, corpori quoque nostro et febres, et paralysis, aliquique morbi plurimi. Quemadmodum ergo hæc singula habent a quo virtus eorum labefactetur, age videamus quid etiam hominum generi noceat, et quid tandem sit quod hominis virtutem labefactet. Vulgus quidem alia quædam eam lædere opinatur. Nam etiam falsæ opiniones recitandæ sunt, iisque confutatis, vera nostrarum virtutum corruptela in medium proferenda, et perspicue ostendendum, id detrimentum, aut id damnum a nemine nobis dari posse, nisi nosmetipsos prodamus. Vulgus ergo pravis imbutum opinionibus diversa existimat nostræ virtuti nocere, alii paupertatem, alii corporis morbum, alii pecuniae jacturam, alii calumniam, alii mortem, atque hæc perpetuo lamentantur ac deplorant; et eos, quibus illa contigerunt, miserantes, et flentes, et obstupesci dicunt inter se: Qualia perpessus est ille? repente omnibus fortunis eversus est. Alius de alio vicissim: At ille in gravem morbum incidit, et a medicis, qui ad eum accedebant, desperatus est. Jam alius careeris incolas, alius patria pulsos, et in exsilio relegatos: hic libertate exutos, ille ab hostibus in captivitatem abreptos, iste submersum, aut combustum, alius ruina domus oppressum, luget ac deflet, at improbe viventes nemo: sed quod omnibus est gravis, eos saepè quoque beatos prædicant, quæ etiam omnium malorum causa est. Age igitur (sed ut principio regavi, ne tumultuemini), ostendamus nihil eorum quæ diximus, nocere sobrio homini, neque virtutem ejus labefactare posse. Quid enim, dic mihi, omnibus opibus spoliato, aut a calumniatoribus, sive a prædonibus, aut etiam improbis servis exuto omnibus facultatibus suis, hoc damnum obsuit, quantum ad virtutem hominis?

Quid sit virtus hominis, et quid eam lædere possit.— Sed potius, si ita videtur, primum describamus virtutem hominis, quidnam ea tandem sit, ubi prius ad alias res orationem converterimus, ut eam multitudini ad intelligendum faciliorem et dilucidiores efficiamus.

3. Quid ergo est virtus equi? Numquid aureum habere frenum, et hujuscemodi cingula, stragulorum vincula ex sericis filis contexta, tapetas variegatas auroque intertextos, phaleras geminis distinctas, jubas auricis funiculis complicatas: an vero cursu esse

velocem, cruribus bene firmis, numerose incedere, et unguis habere generoso equo dignas; fortitudine praeditum esse, longis itineribus ac bellis idonea; posse et in acie magno animo stare, et facta fuga equitem incolumem conservare? Annon perspicuum est, his, non illis equi virtutem contineri? Asinorum vero et mulorum quam virtute esse dices? Annon posse onera commode gestare, itinera facile confidere, habere pedes, qui firmitate saxa imitantur? Num ea, quibus extrinsecus circumdati sunt, aliquid ad virtutem ipsorum proprium conferre dicemus? Nequaquam. Vineam deinde quam admirabimur? Foliis comatam et palmitibus, an fructu onustam? Quam etiam olivae virtutem esse dicimus? Cum magnos habet ramos, et multam feliorum coenam, an cum suum fructum uberem et in omnes partes dispersum ostentat? Sic igitur etiam in hominibus faciamus. Discernamus virtutem hominis, idque solum damnum existimemus, quod illam violet. Quid igitur est virtus hominis? Non pecuniae, ut paupertatem metuas; nec sanitas corporis, ut timeas morbum; non multitudinis opinio, ut suspectam habeas existimationem malam; nec vita per se sola sine abjectione, certoque proposito fine, ut mors tibi formidabilis existat; nec libertas, ut servitutem fugias: sed verae doctrinæ diligens studium, et vite honestas. Hæc vero nec ipse diabolus poterit eripere, si possessor ea, qua pars est, circa custodiat: idque nequissimus et truculentus ille dæmon novit. Hanc enim ob causam etiam Job bonis spoliavit, non ut eum pauperem redderet, sed ut blasphemum aliquod verbum efferre cogeret: et corpus concidit, non ut in morbum conjiceret, sed ut animæ virtutem labefactaret. Sed tamen cum omnes suas machinas admovisset, et ex divite pauperem effecisset (id quod nobis omnium maxime horribile videatur), ex multorum liberorum patre orbum; cum totum ejus corpus gravius lacerasset, quam carnifex in prætoriis (neque enim illorum unguis ita perforauit eorum, qui in manus ipsorum incident, latera, ut ejus carnem vermes lacerarunt), cum malam ei existimationem conciliasset (amici enim, qui aderant, Non dignas, aiebant, peccatis tuis poenas dedisti, multisque verbis eum accusabant), cum non urbe exactum aut domo in aliam civitatem tantum transtulisset, sed sterquilinium ei et domus et urbis loco constituisset: non modo ei non nocuit, sed etiam illustriorem per insidias reddidit. Neque tantum quidquam de bonis non abstulit, quamquam tot tantaque abstulisset, sed etiam maiores ei divitias virtutis comparavit. Etenim majore deinceps fruebatur fiducia, quippe difficiliori quoque certamine perfunctus. Quod si is, qui tanta perpessus est, detrimenti nihil accepit, ac perpessus non ab homine, sed a dæmonie omnibus hominibus nequiore: quid excusationis deinceps habebit quisquam eorum, qui dictant: Ille mihi damnum aut detrimentum attulit? Si enim diabolus tanta plenus improbitate, omnibus instrumentis adhibitis, omnibus missis telis, omnibus malis, quæ in hominibus erant, magno cum excessu et in familiam

justi illius et in corpus congestis, nihil viro obsuit, sed, ut dixi, potius etiam profuit: qui poterunt quidam hunc aut illum accusare, quasi alter ab altero, ac non potius a semetipsis damno affecti?

4. Adami exemplo id ipsum probat; objectioni respondet de pœnis et suppliciis. — Quid ergo, dicet aliquis Adamum non læsit ac supplantavit, et paradiso ejecit? Non ille, sed læsi ignavia, qui nec sobrius, nec vigilans fuisset. Nam qui talibus ac tantis allatis machinis Job turbare nequivit, quomodo minoribus superasset Adamum, nisi is per suam ignaviam semet ipsum dedidisset? Quid igitur? qui a calumniatoribus circumventus et publicatis bonis proscriptus est, an is non damnum accepit omnibus facultibus spoliatus, amissio patrimonio, collectans cum extrema paupertate? Non damnum accepit, sed lucrum, si sobrius est. Quid enim, quæso, id obsuit apostolis? Nonne cum fame, siti, nuditate continentem luctabantur? et ob hoc ipsum proinde etiam admodum illustres erant et clari, magnisque a Deo auxilium impetrarunt. Quid Lazaro morbus, ulcera, paupertas, solitudo eorum qui assisterent, obsuit? Annon his rebus ei magis sunt contextæ coronæ? Quid Josepho mala fama domi forisque collecta? nam et adulter et scortator habebatur: quid servitus? quid exsilium? Annon ob hæc eum maxime admiramur et obstupescimus? Quid dico exsilium, paupertatem, malam famam, et servitutem? Mors enim ipsa quid Abel obsuit, et violenta et immatura, et per fratris manum scelerate allata? Annon hanc ob rem ubique terrarum celebratur? Videsne ut plura quam promiserit, oratio demonstrabit? Non enim tantum declaravit neminem a quoquam damno affici, verum etiam potius lucrum facere eos qui sibi attendunt. Cujus igitur gratia pœnae et supplicia? dicet aliquis; cujus gratia gehenna? cujus gratia tot minæ intenduntur, si nemo nec damnum dat, nec accipit? Quid dicas? quid confundis orationem? Neque enim dixi, neminem damnum dare, sed neminem accipere. Ecqua ratione fieri potest, inquit, multis damnum dantibus non aliquem accipere? Ea qua jam docui ratione. Nam et Josepho fratres damnum dederunt, ipse tamen non accepit: et Abel insidias tetendit Cain, ille tamen iis non est implicatus. Hac de causa pœnae et supplicia constituta sunt. Neque enim ob eorum qui patiuntur virtutem, Deus poenas tollit, sed propter improbitatem malitiose agentium, proponit supplicia. Etsi enim qui mali quid ab insidiatoribus patiuntur, illustriores evadunt, id tamen non insidianum menti, sed eorum quibus insidiae struuntur fortitudini tribuendum est. Quocirca his sapientiae præmia, illis nequitiae supplicia consti-tuuntur ac præparantur. Spoliatus es pecuniis? Dic, *Nudus egressus sum ex utero matris meæ, nudus etiam revertar* (*Job 1. 21*); adde illud apostolicum: *Nihil enim intulimus in hunc mundum; haud dubium quod nec auferre quid possumus* (*1. Tim. 6. 7*). Male audisti ac te sexcentis quipiam conviciis onerarunt? Recordare illius dicti: *Væ vobis cum benedixerint vos omnes homines* (*Luc. 6. 26*); et, *Caudete et exultate, cum*

καὶ πλοκάμους χρυσοῖς σχοινίοις πυμπεπλεγμένους ἢ τὸ δρομικὸν εἶναι καὶ εὔσκελῆ, καὶ βαδίζειν εὔρυθμα, καὶ ὅπλας ἔχειν ἵππῳ πρεπούσας γενναῖω, καὶ ἀνδρίαν κεκτῆσθαι τὴν ἐν ἀποδημίαις μαχραῖς, τὴν ἐν πολέμοις ἀρμόσουσαν, καὶ δύνασθαι καὶ ἐν παρατάξει μετὰ πολλοῦ φαίνεσθαι τοῦ παραστήματος, καὶ τροπῆς γενομένης σώζειν τὸν ἀναβάτην; Οὐκ εἰδῆλον ὅτι ταῦτα ἡπούν ἀρετὴ, οὐκ ἔκεινα; Τί δὲ, δνων καὶ ἡμιδνων ποιαν φαῖης ἀρετὴν εἶναι; Οὐ τὸ δύνασθαι μετ' εὐκολίας ἀχθοφορεῖν, καὶ ῥᾳδίως τὰς δύσυς διεινύειν, καὶ πόδας ἔχειν στερβότητι πέτρας μιμουμένους; Μή τὰ ἔξωθεν αὐτοῖς περικείμενα συντελεῖν τι πρὸς τὴν οἰκείαν ἀρετὴν αὐτῶν φήσομεν; Οὐδαμῶς. "Αμπελον δὲ ποίαν θαυμασθεῖα; Τὴν τοῖς φύλλοις κομῶσαν καὶ τοῖς κλήμασιν, ἢ τὴν τῷ καρπῷ βριθομένην; Ποίαν δὲ ἀρετὴν [447] ἐλαῖας εἶναι φαμεν; "Οταν μεγάλους ἔχῃ τοὺς κλάδους, καὶ πολλὴν τὴν ἀπὸ τῶν φύλλων κόρμην, ἢ ὅταν τὸν οἰκείον καρπὸν δαψιλῆ καὶ πανταχοῦ διεσπαρμένον ἐμφαίνῃ; Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ποιῶμεν διευκρινῆσαμεν τὴν ἀρετὴν τὴν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ βλάβην εἶναι ἔκείνην νομίσωμεν μόνην, τὴν αὐτῇ λυμαῖνομένην. Τί οὖν ἐστιν ἀρετὴ ἀνθρώπου; Οὐ χρήματα, ἵνα πενίαν δείσῃς· οὐδὲ ὑγίεια σώματος, ἵνα φοβηθῆς νόσον ^a· οὐδὲ ἡ τῶν πολλῶν ὑπόληψίς, ἵνα ὑπίδης δόξαν πονηράν· οὐδὲ τὸ ζῆν ἀπλῶς καὶ εἰκῇ, ἵνα φοβερός σοι γένηται ὁ θάνατος· οὐδὲ ἐλευθερία, ἵνα δουλείαν φύγῃς· ἀλλ' ἡ τῶν ἀληθῶν διογμάτων ἀκρίβεια, καὶ ἡ κατὰ τὸν βίον δρούστης. Ταῦτα δὲ οὐδὲ αὐτὸς ὁ διάβολος ἀποτυλῆσαι δυνήσεται, ἐὰν ὁ κεκτημένος αὐτὰ μετὰ τῆς προσηκούσης ἀκριβείας διαφυλάττῃ· καὶ ταῦτα καὶ ὁ πονηρότατος καὶ ἄγριος δαίμων ἔκεινος οἶδε. Διὰ γάρ τοι τοῦτο καὶ τὴν οὐσίαν ἐσύλα τοῦ Ἰὼν, οὐχ ἵνα πένητα ποιήσῃ, ἀλλ' ἵνα βλάσφημόν τι βῆμα ἐκβαλεῖν βιάσηται· καὶ τὸ σῶμα κατέτεμεν, οὐχ ἵνα ἀρρωστίᾳ περιβάλῃ, ἀλλ' ἵνα ὑποσκελίσῃ τὴν κατὰ ψυχὴν ἀρετὴν. Ἄλλ' ὅμως πάντα αὐτοῦ κινήσας τὰ μηχανήματα, καὶ πένητα ἀντὶ πλουτοῦντος ποιήσας (τοῦτο δὴ τὸ πάντων ἡμῖν ^b φρικωδέστατον εἶναι δοκοῦν), ἀντὶ πολύπαιδος ἀπαΐδα, καὶ καταξάνας αὐτοῦ τὸ σῶμα ἄπαι, τῶν ἐν δικαστηρίοις δημίων χαλεπώτερον ιού γάρ οὕτω διορύττουσιν οἱ ἔκεινων δνυχεῖς τὰς πλευρὰς τῶν ἐμπιπτόντων αὐτοῖς, ὡς κατέξαναν αὐτοῦ τὴν σάρκα τῶν σκωλήκων τὰ στόματα), καὶ πονηρὸν αὐτῷ περιθεῖς δόξαν (οἱ γάρ φίλοι αὐτῷ παρόντες ἔλεγον, οὐχ ἀξια ὡν ἡμαρτεῖς μεμαστίγωσαι, καὶ πολλοὺς ἐπέτεινον κατ' αὐτοῦ κατηγορίας λόγους), καὶ οὐχὶ τῆς πόλεως ἐκβαλὼν μόνον, οὐδὲ τῆς οἰκίας, καὶ εἰς ἄλλην μεταστήσας πόλιν, ἀλλὰ τὴν κοπρίαν καὶ οἰκίαν αὐτῷ καὶ πόλιν καταστήσας, οὐ μόνον οὐδὲν αὐτὸν ἐλυμήνατο, ἀλλὰ καὶ λαμπρότερον δι' ὃν ἐπεδουλεύσειν ἀπέφηνεν. Οὐ δὲ οὐ μόνον τι τῶν δντων οὐχ ἀφείλετο, καίτοι τοσαῦτα ἀφελόμενος, ἀλλὰ καὶ μείζονα αὐτῷ τὸν πλοῦτον τῆς ἀρετῆς εἰργάσατο. Καὶ γάρ πλείονος μετὰ ταῦτα ἀπῆλαυσε παρθητίας, ἀτε καὶ σφοδρότερον ἀγωνιτάμενος ἄγῶνα. Εἰ δὲ ὁ τοσαῦτα παθίνων οὐδὲν ἔδικηται, καὶ παθὼν οὐ παρὰ ἀνθρώπου, ἀλλὰ παρὰ τοῦ πάντων ἀνθρώπων πονηροτέρου δαίμονος, τίς ἔξει λοιπὸν ἀπολογίαν τῶν λεγόντων, ὅτι δὲ δεῖνά με τὸ δικητεῖ, καὶ παρέβλαψεν; Εἰ γάρ ὁ διάβολος ὁ τοσαῦτης γέμων κακίας, πάντα αὐτοῦ κινήσας τὰ δργανα, καὶ πάντα ἀφείς τὰ βέλη, καὶ ὅσα ἦν ἐν ἀνθρώποις κακά, μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερβολῆς, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ δικαίου

^a Tres miss. φοβηθῆς ἀρρωστίαν.

^b Sic Morel. et recte, ni fallor. alii oimies. ποιητικόν.

καὶ εἰς τὸ σῶμα κενώτας, οὐδὲν τὸν ἄνδρα τὸ δικητεῖν, ἀλλ', διπερ ἔφην, καὶ μᾶλλον ὀψέλησε· πῶς δυνήσονται τινες τὸν δεῖνα καὶ τὸν δεῖνα αἰτιάσασθαι, ὡς παρ' αὐτῶν, ἀλλ' οὐχ ὡς οἶκοθεν τὸ δικητεῖν;

δ'. Τίοῦν, φησί, τὸν Ἀδάμου καὶ δικητεῖσε, [448] καὶ ἔξεσκέλισε, τὸν παραδείσου; Οὐχ οὗτος, ἀλλ' ἡ τοῦ ἀδικηθέντος βραχυμία, καὶ τὸ μή νήφεω, μηδὲ ἐγρηγορέναι. Οὐ γάρ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα προταγαγών μηχανήματα, καὶ τὸν Ἰὼν κατενεγκεῖν μή δυνηθεῖς, πῶς ἂν ἐξ ἐλαττόνων ἐκράτησε τοῦ Ἀδάμου, εἰ μή διὰ τῆς οἰκείας βραχυμίας ἔχοτεν προέδωκεν ἔκεινος; Τί οὖν; δικητεῖσας περιπεσών, καὶ δημευθεῖς τὴν οὐσίαν, οὐκ ἔδικηται, τὰ δόντα πάντα ἀφαιρεθεῖς, καὶ πατρών ἐκπεσών, καὶ πενίχ παλαίων ἐσχάτη; Οὐκ ἔδικηται, ἀλλὰ καὶ ἐκέρδανεν, ἐὰν νήφη. Τί γάρ, εἰπέ μοι, τοῦτο περιέβιψε τοὺς ἀποστόλους; Οὐ λιμῷ καὶ δίψῃ καὶ γυμνότητι συνεχῶς ἐπάλαιον; καὶ δι' αὐτὸν μὲν οὖν τοῦτο καὶ σφόδρας ἡσαν λαμπροὶ καὶ ἐπίσημοι, καὶ πολλὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν βοήθειαν ἐπεπάσαντο. Τί δὲ τὸν Λάζαρον ἡ νόσος, καὶ τὰ ἔλκη, καὶ ἡ πενία, καὶ ἡ ἐρημία τῶν προστησομένων παρέβλαψεν; Οὐχ ἐντεῦθεν αὐτῷ μειῶντας ἐπλάκησαν οἱ στέφανοι; Τί δὲ τὸν Ἰωσήφ τὸ πονηρὸν δόξαν κτήσασθαι ἐπὶ τῆς οἰκείας γῆς καὶ ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας; καὶ γάρ καὶ μοιχὸς καὶ ἐταιρικὸς εἶναι ἐνομίζετο· τί δὲ ἡ δουλεία; τί δὲ τὸ τῆς πατρίδος ἐκπεσεῖν; Οὐ διὰ ταῦτα αὐτὸν μάλιστα θαυμάζομεν καὶ ἐκπληττόμεθα; Καὶ τί λέγω τὴν εἰς τὴν ὑπερορίαν μετάστασιν, καὶ πενίαν, καὶ πονηρὸν δόξαν, καὶ δουλείαν; Αὐτὸς γάρ ὁ θάνατος τί τὸν "Ἄβελ παρέβλαψε, καὶ βίαιος καὶ σωρος γενόμενος, καὶ ὑπὸ χειρὸς ἀδελφικῆς τολμηνεῖς"; Οὐ διὰ τοῦτο πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἄδεται; "Ορᾶς πῶς πλέον, ἡπερ ὑπέσχετο, ὁ λόγος ἀπέδειξεν"; Οὐ γάρ δὴ μόνον οὐδένα παρ' οὐδενὸς ἀδικούμενον ἀπέφηνεν, ἀλλὰ καὶ μειζόνως κερδαίνοντας τοὺς ἔαυτοῖς προσέχοντας. Τίνος οὖν ἐνεκεν τιμωρίαι καὶ κολάσεις, φησί; τίνος ἐνεκεν γένεννα; τίνος ἐνεκεν ἀπειλαὶ τοσαῦται, εἰ μηδεὶς μήτε ἀδικεῖται, μήτε ἀδικεῖ; Τί λέγεις; τί συγχέεις τὸν λόγον; Οὐδὲ γάρ εἰπον ὅτι οὐδεὶς ἀδικεῖ, ἀλλ' ὅτι οὐδεὶς ἀδικεῖται. Καὶ πῶς ἔνι, φησίν, ἀδικούντων πολλῶν, μὴ ἀδικεῖσθαι τίνα; Οὕτως ὡς ἐδίδαξα νῦν. "Ἐπει τοι τὸν Ἰωσήφ τὸ δικητεῖσαν μὲν οἱ ἀδελφοί, αὐτὸς δὲ οὐκ ἔδικηθη· καὶ τὸν "Ἄβελ ἐπιβούλευσε" μὲν ὁ Κάιν, αὐτὸς δὲ οὐκ ἐπεβούλευθη. Διὰ τοῦτο τιμωρίαι καὶ κολάσεις. Οὐδὲ γάρ διὰ τὴν τῶν πασχόντων ἀρετὴν ἀναιρεῖ τὰς τιμωρίας ὁ Θεός· ἀλλὰ διὰ τὴν κακίαν τῶν πονηρευομένων τίθησι τὰς κολάσεις. Εἰ γάρ καὶ λαμπρότεροι οἱ πάσχοντες κακῶς ἀπὸ τῶν ἐπιβούλων γίνονται, ἀλλ' οὐ τῆς γνώμης τοῦτο τῶν ἐπιβούλευόντων, ἀλλὰ τῆς ἀνδρείας τῶν ἐπιβούλευομένων ἐστι. Διὰ τοῦτο τοῖς μὲν τῆς φιλοσοφίας τὰ βραβεῖα, ἐκείνοις δὲ τῆς πονηρίας αἱ τιμωρίαι εὑτρεπίζονται καὶ παρασκευάζονται. "Ἀφηρέθης τὰ χρήματα; Λέγε, Γυμνός ἐξῆλθος ἐκ κοιλίας μητρός μου, γυμνός καὶ ἀπελεύσομαι. Καὶ προτίθει τὸ ἀποστολικόν· Οὐδὲν γάρ εἰσηγέρχαμεν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον· δῆλον ὅτι οὐδὲν ἐξεγερκεῖ τι δυνάμεθα. "Ηκουσας κακῶς, καὶ μυρίαις σὲ τινες ἐπλυναν λοιδορίας; "Ἀναμνήσθητι τῆς βήσεως ἔκεινης τῆς λεγούσης· Οὐαλ ὑμῖν ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἴπωσι πάρτες οἱ ἀνθρώποι· καὶ, Χαίρετε, καὶ σκητάτε, διαν ἐκβάλωσι καθ' ομίν-

ένομα ποτημάν. Ήρδες τὸν ὑπερορίαν μετωχίσθης; Ἐννότσον δτι οὐχ ἔχεις ἐνταῦθα πατρίδα, [449] ἀλλ' εἰ μᾶλλοις φιλοσοφεῖν, καὶ τὴν γῆν ἅπασαν ξένην ἔχειεύσθης εἶναι νομίζειν. Ἀλλὰ νόσῳ παρεδόθης χαλεπῇ; Εἰπὲ τὸ ἀποστολικὸν ἔχεινο· "Οσῳ δὲ ἔξωθεν ἡμῶν ἄρθρωπος διαφθείρεται, τοσούτῳ δὲ ἕστι ἀγακαροῦται ἡμέρα καὶ ἡμέρᾳ. Ἀλλὰ θάνατον ὑπέμεινέ τις βίασιν; Ἐννότσον τὸν Ἰωάννην, καὶ τὴν ἀποτμήθεισαν ἐν δεσμωτηρίῳ κεφαλὴν, ἐπὶ πίνακος ἐνεχθείσαν. καὶ πορνικῆς ὄρχήσεως γενομένην μισθόν. Ἐννότσον τὰς ἐντεῦθεν ἀμοιβάς· ταῦτα γάρ ἀπαντα τὰ παθήματα, ὅταν ἀδίκιας παρά τινος ἐπάγηται τινι, καὶ ἀμαρτήματα λύει, καὶ δικαιουσύνην ἐργάζεται. Τοσοῦτον αὐτῶν τῆς ὠφελείας τὸ μέγεθος ἐπὶ τῶν γενναίως αὐτὰ φερόντων.

ε'. "Οταν οὖν μήτε ζημία χρημάτων, μήτε συκοφαντίαι καὶ λοιδορίαι, μήτε τὸ πρὸς τὴν ὑπερορίαν μεταστῆναι, μήτε νότοι καὶ βάσανοι, μήτε αὐτὸς, δὲ πάντων δοκεῖ φοβερώτερον εἶναι, δὲ θάνατος, βλάπτη τοὺς πάσχοντας, ἀλλὰ καὶ ὥφελῇ, μειζόνως, πόθεν ἔχεις μοι δεῖξαι τινα ἀδικούμενον, ὅταν ἐντεῦθεν μηδὲν ἀδικήται; Ἔγὼ γάρ τούναντίον ἀποδεῖξαι πειράσομαι, ὅτι οἱ μάλιστα ἀδικούμενοι καὶ ἐπηρεαζόμενοι, καὶ τὰ ἀντίκειτα πάσχοντες, οἱ ταῦτα ποιοῦντές εἰσι. Τί γάρ ἀθλιώτερον γένοιται τὸν Κάιν, τοῦ τοιαῦτα τὸν ἀδελφὸν διαθέντος; τί δὲ τῆς Φιλίππου γυναικὸς ἐλεεινότερον, τῆς τὸν Ἰωάννην ἀποτεμούστης; τί δὲ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰωσῆτος, τῶν ἀπεμπλησάντων αὐτὸν, καὶ πρὸς τὴν ὑπερορίαν μεταστησάντεων; τί δὲ τοῦ διαβόλου τοῦ τὸν Ἰώντος οὐδείς κατέβαντας κακοῖς; Οὐ γάρ δὴ μόνον τῶν ἀλλῶν, ἀλλὰ καὶ οὕτως οὐ τὴν τυχοῦσαν δώσει δίκην τῆς ἐπιβουλῆς. Εἰδες πῶς κάνταῦθα πλείω τῆς ὑποσχέσεως δὲ λόγος ἀπέδειξεν; οὐ μόνον οὐδεμίαν λύμην ἀπὸ τῶν ἐπιβούλων τούτων ὑπομένοντας τοὺς ἐπηρεαζομένους, ἀλλὰ καὶ τὰ πάντα εἰς τὴν τῶν ἐπιβούλευόντων περιτρεπόμενον κεφαλήν; Ἐπειδὴ γάρ οὔτε πλούτος, οὔτε τὸ ἐλεύθερον εἶναι, οὔτε τὸ πατρίδα οἰκεῖν, οὔτε τὰ ἄλλα, ἀπερ εἰπον, ἀνθρώπου εἰσὶν ἀρεταὶ, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς τὰ κατορθώματα· εἰκότως, ὅταν εἰς ταῦτα ἡ βλάβη γίνηται, οὐδὲν δὲ ἀνθρωπίνη παρεβλάπτεται ἀρετῇ. Τί οὖν, ἀν εἰς αὐτὴν τις παρεβλαβῇ τῆς ψυχῆς τὴν φιλοσοφίαν; Οὐδὲ ἐνταῦθα, ἀν βλαβῆ, παρ' ἑτέρου βλάπτεται, ἀλλ' οἰκοθεν καὶ παρ' ἑαυτοῦ. Πῶς οἰκοθεν καὶ παρ' ἑαυτοῦ, φησίν; "Οταν μαστιχθεὶς παρ' δουσῶν, ἢ τὰ ὄντα ἀφαιρεθεὶς, ἢ χαλεπήν τινα ἐτέρχν ὑπομείνας ἐπήρειαν, βλάσφημόν τι δῆμα ἐξενέγκῃ, ἐβλάβη μὲν ἐνταῦθα, καὶ βλάβην μεγίστην, οὐ μὴν παρὰ τοῦ ἐπηρεάσαντος, ἀλλὰ πασὶ τῆς οἰκείας μικροψυχίας. "Οπερ γάρ ἔμπροσθεν εἰπον, καὶ νῦν ἐρῶ, οὐδεὶς ἀνθρώπων καὶ μυριάκις ἢ πονηρδῆς, τοῦ ἀλάστορος ἐκείνου δαίμονος καὶ ἀκαταλάκτως πρὸς ἡμᾶς ἔχοντος, τοῦ διαβόλου, πονηρότερον ἀν τινὶ προσβάλοι, οὐδὲ πικρότερον· ἀλλ' ὅμως δὲ χαλεπῆς οὔτος δικίμων οὐκ ἴσχυσε τὸν πρὸς τοῦ νόμου, τὸν πρὸς τῆς χάριτος, τοσαῦτα κατ' αὐτοῦ βέλη καὶ οὕτω πικρὰ πανταχόθεν ἀφεῖς, ὑποσκελίσαι καὶ καταβαλεῖν. Τοσαύτη τῆς ψυχῆς ἔστιν ἡ εὐγένεια. Τί δὲ δὲ Παῦλος; Οὐ τοσαῦτα ἔπαθε δεινά, δὲ μηδὲ καταλέξαι δρόδιον; Δεσμωτήρια [450] οἰχῶν, ἀλύσεις περικείμενος, ἀγόμενος καὶ περιαγόμενος, μαστιγούμενος παρὰ Ἰουδαίων, λιθαζόμενος, οὐχ ιμάσι μόνοις, ἀλλὰ καὶ δράδοις τὰ νῶτα ἔσινόμενος, καταποντιζόμενος, λησταῖς πολλάκις περιπίπτων, ἔμφύλιον ὑπομένων πόλεμον, παρὰ τῶν ἐχθρῶν, παρὰ τῶν γνωρίμων βαλλόμενος διηγεῖν, μυρίαις ἐπι-

βουλευόμενος ἐπιβουλαῖς, λιμῷ καὶ γυμνάσῃς παλαίων. ἑτέρας πυκνάς καὶ συνεγεῖς ὑπομένων περιστάσεις καὶ θλίψεις· καὶ τί δεῖ τὰ πολλὰ λέγειν; καθ' ἔκαστην ἀποθητικῶν τὴν ἡμέραν· ἀλλ' ὅμως τοσαῦτα πάσγων καὶ τηλικαῦτα, οὐ μόνον οὐδὲν ἐξήνεγκε δῆμα βλάσφημον, ἀλλ' ἔχαιρεν ἐπὶ τούτοις καὶ ἐκαυχάτο· καὶ νῦν μέν φησι· Χαίρω ἐν τοῖς παθήμασι μου· νῦν δὲ πάλιν· Οὐ μόρον δὲ, ἀλλὰ καὶ κανγάμεθα ἐν ταῖς θηλυγεσιν. Εἰ τοινυν τοσαῦτα πάσχων αὐτὸς ἔχαιρε, καὶ ἐκαυχάτο, τίνα ἔξεις συγγνώμην, πολαν δὲ ἀπολογίαν σὺ οὐ τὸ πολλοστὸν αὐτῶν ὑπομένων μέρος, καὶ βλασφημῶν;

ζ'. Ἀλλ' ἑτέρως ἀδικοῦμαι, φησί, καὶ μὴ βλασφημήσω, τὰ χρήματα ἀφαιρεθεὶς διχρηστός γίνομαι πρὸς τὴν ἐλετημοσύνην, φησί. Σκῆψις ταῦτα καὶ πρόφασις. Εἰ γάρ διὰ τοῦτο ἀλγεῖς, μάθε σαφῶς, δτι πενία ἐλετημοσύνης οὐ γίνεται κώλυμα. Καν γάρ μυριάκις εἰ πέντε, οὐκ εἰ πενέστερος τῆς δράκα ἀλεύρου μόνον κεκτημέντης· καὶ τῆς δύο μόνον ἔχούσης δρούλους. Ὡν ἐκατέρα τὴν οὐσίαν ἀπασαν εἰς τοὺς δεομένους κενώσασα παραδέξως ἐθαυμάσθη· καὶ η τοσαύτη πενία τῇ τοσαύτῃ φιλανθρωπίᾳ οὐ γέγονε κώλυμα, ἀλλ' οὕτω δαψίλητης καὶ φιλότιμος δὲ ἐκ τῶν δύο λεπτῶν γέγονεν ἐλετημοσύνη, ὡς τοὺς πλουτοῦντας ἀπαντας ἀποκρύψαι, καὶ τοὺς πολλοὺς στατῆρας καταβαλέντας ὑπερακοντίσαι τῷ πλούτῳ τῆς γνώμης καὶ τῇ περιουσίᾳ τῆς προθυμίας. "Θιστε οὐδὲ ἐνταῦθα ἡδίκησαι, ἀλλὰ καὶ μειζόνως ἐκέρδανας, δε διλγῆς εἰσφορᾶς τῶν τὰ πολλὰ καταβάντων λαμπροτέρους λαβὼν τοὺς στεφάνους. "Αλλ' ἐπειδὴ, καὶ μυριάκις ταῦτα εἴπωμεν, αἱ φιλοσώματοι φυχαὶ καὶ τοῖς βιωτικοῖς ἡδέως ἐγκαλεινδούμεναι, καὶ τοῖς παραύσιν ἐνηδυπαθοῦσαι πράγματιν, οὐκ ἀν φαδίως ἀνάσχοιντο τῶν καταστημάτων ἀνθίων ἀποτελένται (τοιαῦτα γάρ τοῦ βίου τὰ φαιδρὰ τούτου), οὐδὲ τὰς σκιάς ἀφεῖναι ἀνέχονται· ἀλλ' οἱ μὲν ἐπιεικέστεροι κάκείνων καὶ τούτων ἀντέχονται, οἱ δὲ ἐλεεινότεροι καὶ ἀθλιώτεροι ἐκ πλείονος μὲν ἐκείνων μοίρας, τούτων δὲ ἐξ ἐλάττονος σφέδρα· φέρε δὴ τὰ προσωπεῖα ἀφελόντες τὰ φαιδρὰ καὶ περιφανῆ τῆς αἰσχρᾶς καὶ δυσειδοῦς τῶν πραγμάτων δψεως τούτων, δεξιῶμεν τῆς ἐταιριζομένης γυναικὸς τὴν βδολυγμίαν^a. Τοιοῦτον γάρ η τοιαύτη, ζωὴ, η τρυφαῖς καὶ πλούτῳ καὶ δυναστείαις προσέχουσα· τὸ αἰσχρὸν καὶ δυσειδὲς καὶ πολλῆς βδελυγμίας γέμον, τὸ ἀηδὲς καὶ φορτικὸν καὶ πικρίας ἐμπεπλησμένον. Καὶ γάρ δὴ τοῦτο μάλιστά ἔστι τὸ πάσης ἀποστεροῦν τοὺς ἀλόντας συγγνώμης, δτι καὶ ἀτρίας καὶ πολλῆς τῆς πικρίας ἐμπεπλησμένος δὲ βίος οὗτος, ποθεινός τε αὐτοῖς καὶ περιπούδαστος ἔστι, καὶ μυρίων γέμων κακῶν, κινδύνων, αιμάτων, χρημάτων, σκοπέλων, καὶ φύνων, καὶ φύδων, καὶ τρόμων, καὶ φθόνου, καὶ [461] βασκανίας, καὶ ἐπιβούλης, καὶ φροντίδος διηγεῖν καὶ μερίμνης, καὶ κέρδος ἔχων οὐδὲν, οὐδὲ καρπὸν τῶν τοσούτων κακῶν οὐδένα φέρων, ἀλλ' η κόλασιν καὶ τιμωρίαν, καὶ τὸ διηγεῖν βασανίζεσθαι. Καίπερ τοιοῦτος ὁν^b, ζηλωτὸς εἶναι τοῖς πολλοῖς δοκεῖ καὶ περιμάχητος, δ τῆς ἀνολας τῶν ἀλισκομένων ἔστιν, οὐ τῆς τοῦ πράγματος μαχαριότητος. "Ἐπει καὶ τὰ παιδία τὰ μικρά πρὸς μὲν τὰ ἀθύρματα κέχτηνε καὶ ἐπιτόηται, τῶν δὲ τελείοις ἀνδράτι πρεπόντων πραγμάτων οὐδὲν αἰσθηται λαβεῖν δύναιται^c ἀν. "Αλλ' ἐκείνοις μὲν συγγνώμη διὰ τὴν ἡλικίας ἀντρον· οὗτοι δὲ ἀπολογίας ἐκβέβληται, ἐν ἡλικίᾳ τελεία παιδικὴν ἔχοντες γνώμην, κάκείνων ἀνοητότερον διακείμενοι.

^a Λίπης βδελυγμίαν.

^b Ηδὲ, καίπερ τοιοῦτος ὁν, in tribus mss. desunt. Moi duo mss. δι : η, διαθέσις.

protulerint adversum vos nomen malum (Matth. 5.11). In exsiliū ejectus es? Cogita te hic non habere patriam, sed si philosophari velis, jussum esse etiam totam terram pro peregrina ducere. At in gravem incidisti morbum? Dic illud apostolicum: *Quanto magis exterior noster homo corrumpitur, tanto magis interior renovatur de die in diem (2. Cor. 4. 16).* At violentam quis mortem sustinuit? Cogita Joannem, et abscissum in carcere caput, in lance allatum, et in meretricie saltationis mercedem datum. Cogita remunerations inde secururas: omnia enim isthæc damna cum per injuriam inferuntur, et peccata expiant, et justitiam conserunt. Tanta est utilitatis eorum magnitudo in iis qui generoso ea animo ferunt.

5. Cum igitur neque pecuniae jactura, neque calumniae et convicia, neque exsiliū, neque morbi, neque cruciatus, neque id ipsum, quod omnibus terribilis esse videtur, mors, perferentibus damnū afferat, sed utilitatem potius: quibus rebus mihi potes ostendere quempiam lœdi, quando his non lœditur? Ego enim contrarium demonstrare conabor: nempe, qui maxima damna ac detrimenta, et incurabiles clades perferant, eos esse qui inferunt. Quid enim miserabilis esse possit, quam Cain, qui talibus modis fratrem accepit? quid infelicius uxore Philippi, quæ Joanni caput abscidit? quid fratribus Josephi, qui eum venumdederunt, et in exsiliū relegarunt? quid diabolo, qui Job tot malis affectit? Non enim cæterorum dumtaxat scelerum, sed ita quoque non vulgares insidiarum pœnas dabit. Cernis etiam hic plura, quam pollicita fuerat, orationem demonstrasse? non modo nullum inconveniendum eos, qui perferunt insidias, ab insidiatoribus accipere, verum etiam id omne in caput insidianum converti? Quoniam enī nec in divitiis, neque in libertate, neque in habitanda patria, neque in cæteris, quæ dixi, hominis sita est virtus, sed in animæ recte factis: merito, cum horum sit jactura, nihil detrimenti accipit virtus hominis. Quid igitur, si ipsius animæ philosophiae jacturam quis faciat? Neque hic, si lœditur, ab alio lœditur, sed a seipso. Quomodo, inquies, a seipso? Cum quis cæsus a quopiam, aut facultatibus exutus, aut aliquam aliam gravem perpessus injuriam, blasphemum aliquod verbum protulit, hic affectus est ille quidem damno, eoque maximo, non tamen ab injurio, sed a propria pusillanimitate. Quod enim ante dixi, etiamnum dicam, nullum hominem, mille licet nocendi artibus imbutum, infesto illo dæmone et implacabili nostro hoste, diabolo, pejus aliquid cuiquam infligere posse, aut acerbius: at istum sœvum dæmonem tamen non valuisse eum qui ante legem, ante gratiam vixit, tot in illum, tamque gravibus immissis undique jæculis, supplantare et dejicere. Tanta est animæ generositas. Quid vero Paulus? Annon pertulit tot mala, quæ ne recensere quidem facile est? Carceres inhabitans, vincutus catenis, actus et circumactus, flagellis cæsus a Judæis, lapidatus, non loris tantum, sed etiam virgis humeros laceratus, in mare demersus, saepè in latrones inediens, intestinum bellum ferens, ab inimicis, ab amicis

jactatus continenter, infinitis insidiis exagitatus, cum fame ac nuditate lactatus, alios cœbros et assiduos casus et afflictiones perpessus: quid opus est multis? quotidie moriens; sed tamen tot tantaque passus, non modo nullum verbum maledicū edidit, sed gaudebat his rebus et gloriabatur; atque alias, *Gaudeo, inquit, in passionibus meis (Col. 1. 24); alias: Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus (Rom. 5. 3).* Si igitur ipse tanta perferens gaudebat et gloriabatur, quæ venia dabitur, quæ excusatio tibi, qui nec minimam illorum partem sustines, et tamen maledicis?

6. *Num afflictiones vetent eleemosynam impertiri.* — Sed variis injuriis afflidor, inquies, ac nisi maledicam, direptis bonis ad stipem erogandam nihil mihi fit reliquum. Hoc nihil est aliud, quam prætextus ac species quædam. Si enim hoc tibi dolet, certo scias paupertatem erogandæ stipi non impedimento esse. Etsi enim quam pauperimus sis, non pauperior es tamen illa, quæ farinæ tantum pugillum habebat (3. Reg. 17. 12), et illa, quæ duos tantum obolos, quarum utraque omni re familiari in egentes collata, magnam sui admirationem reliquit (Luc. 21. 2): nec tanta paupertas tantæ liberalitati impedimento fuit, sed duorum minorum stips adeo larga et gloria fuit, ut omnes divites obscuraret, eosque qui multos stateras conjecterant, divitiis mentis, et alacritatis opibus superaret. Quare neque hic damnū passus es, sed lucrum habuisti potius, exigua pensione insigniores, quam qui multa contulerunt, coronas adeptus. Verum quoniam, licet hæc sexcenties dicamus, animæ corpus nimis amantes, sæcularibus negotiis libenter implicitæ, præsentium rerum voluptate captæ, non facile poterunt marcescentes flores relinquere (talia enim sunt hujus vitæ gaudia), neque umbras missas facere: sed honestissimi quique tam illa quam ista mordicus retinent; miseriores vero et infeliores illa quidem majori, hæc vero longe minori ex parte: age vero speciosis larvis a turpi ac deformi harum rerum facie detractis, meretricis mulieris foeditatem ostendamus. Talis enim est vita ad voluptates, divicias, et potentiam attenta; turpis, deformis, multa foeditate referta, molesta, gravis, amaritudine plena. Hoc enim est, quod hæc vita captis omnem adimit veniam, quod ea et molestia et magna amaritudine referta, desideratur ab eis, et magnopere expetitur, infinitis malis plena, periculis, sanguine, præcipitiis, scopolis, cœribus, timoribus, terroribus, invidia, livore, insidiis, perpetua cura et sollicitudine, quæque nullum lucrum, nullum tantorum laborum fructum afferat, nisi pœnam, ac supplicium, et æternos cruciatus. Ac licet ejusmodi sit¹, multis tamen beata videtur, et maxime appetenda, quæ mente captorum opinio est, non vera rei felicitas. Nam et pueruli dediti intentique sunt ludicris, negotia vero adultis viris digna ne percipere quidem possunt. Verum his quidem ob immaturam ætatem venia concedenda est; illi vero omni excusatione carent, in integra ætate puerilem animum gerentes, illisque de mentiores.

¹ Hæc, ac licet ejusmodi sit, in tribus MSS. desunt.

De cupiditate divitiarum, et cur eae sint expetendæ. — Dic enim mihi, quamobrem expetendæ sunt divitiae? Nam hinc exordiendum est, quoniam sanitas, vita, populi commendatione, ac bona existimatione, patria, familiaribus, amicis, cognatis, præstabiliores videntur plerisque eorum, qui gravi hoc morbo correpti sunt. Ad ipsas deinde nubes ascendit hæc pyra; terramque et mare caminus iste occupavit. Et quidem qui extinguat flammam, est nemo; qui vero accendant, sunt omnes, tam ipsi jam capti, quam nondum capti, ut capiantur. Si gulos videre licet, viros ac feminas, servos ac liberos, divites et pauperes pro viribus onera portare, que flammæ huic die nocteque multum pabulum præbent; onera non lignorum, neque virgultorum (non enim flamma est ejusmodi), sed animarum et corporum, injustitiae et iniquitatis. Hæc enim flamma natura ita comparata est, ut istis rebus accendantur. Nam et divites absurdæ huic cupiditati nusquam terminum constituunt, quamquam omnem terrarum orbem comparaverint; et pauperes connitontur illos prævenire: ac rabies quædam incurabilis, furor effrenatus, morbus insanabilis omnium animos obtinet. Hic amor omnem amorem devictum et repulsum ejicit ex animo. Neque amicitiae ratio habetur, neque cognationis¹; quid dico, amicitiae et cognationis? non uxoris et liberum, quo quid viris esse queat carius? sed omnia humi abjecta et conculeata sunt, ubi crudelis isthæc et inhumana captorum domina omnium animos occupavit. Etenim tamquam inhumana eorum domina, tamquam sævus tyrannus, barbara quædam immanis, tamquam meretrix publica et sumptuosa dedecorat, conficit, et sexcentis objicit periculis ac poenis eos, qui illi servire in animum induxerunt; cumque sit terribilis, acerba, crudelis, sæva, vultu barbarico, quin potius ferino, et quam lupus ac leo truciore; mansueta tamen et expetenda, et melle dulcior esse videtur captivis ejus. Cum etiam gladios et arma quotidie contra eos cudat, ac barathra effodiatur, ad præcipitia ducat et scopulos, et infinita supplicii retia texat, beatos eos tamen præstare censetur tum ab ipsis captis, tum a cupientibus capi. Atque ut in cloaca et cœno sus cum voluptate et deliciis voluntatur, aut ut scarabæi in stercore continenter versantur: ita etiam avaritia capti istis animantibus sunt miseriores. Etenim major hæc est fœditas, et cœnum gravius olens: nam dum in hoc morbo versantur, magnum inde se voluptatis fructum reportare putant: quod non ad rei naturam, sed ad ægrotantem animum referendum est, eaque ex parte illis ratione destitutis sunt deteriores. Quemadmodum igitur in cœno ac stercore, non cœnum ac stereus in causa est, sed rationis penuria imminentium sese animantium: sic etiam de homine ratiocinare.

7. *An expetendæ sint divitiae ob voluptates; Utræ jucundiores mensæ, divitum an pauperum. —* Ecqua ratione medebimur hunc in modum affectis? Si vo-

¹ In uno ms. post, *cognitionis*; in margine additur eadem manu, tantum rim habere solet, ut hunc ineluctabilem affectum cohibeat.

Inerint nobis patefacere aures, animumque pandere, et amplecti que dicuntur. Nam animantes quidem rationis expertes ab impura volutatione transferre et abducere non possumus: rationis enim expertes sunt; at vero mansuetissimum hoc genus, intelligentia et ratione honestatum, humanam, inquam, natum, si velit, facile est valdeque expeditum, cœno et graveolentia, stercore et fœditate illa liberare. Quare enim, o homo, divitiae tibi magnopere expetendæ videntur? Propter voluptatem omnino quæ emensis hauritur? propter honorem et comitatum corum, qui divitiarum causa te colunt? propter protestatem ulciscendi qui te offenderint, et ut omnibus sis terrori? Neque enim alias causas afferre poteris, quam voluptatem, adulationem, terrorem et ultionem: nam neque sapientiorem, neque temperantiorum, neque mitiorem, neque prudentiorem omnino divitiae efficere solent; non benignum, non humanum, non iræ potentem, non ventri imperantem, non voluptatibus superiorem; non moderationem docent, non humilitatem, non aliquam aliam virtutis partem in animum inducunt et inserunt. Neque dicere poteris, ob quidnam ex istis earum adeo studiosus sis et cupidus. Nam non modo non norunt plantare aut serere quidquam bonorum, sed etiamsi recondita inveniant, vastant, impediunt, et ut emarcescant efficiunt: quædam enim evellunt, iisque contraria inducunt, luxum immoderatum, furorem intempestivum, iram injustam, arrogantiam superbiam, amentiam. Verum de his non dicam: qui enim hoc morbo correpti sunt, non sustinerent audire de virtute et vicio, si accusarentur simul et convincerentur, cum in voluptate toti sint, ideoque ejus facti servi. Age igitur missa interim de his disputatione, quæ reliqua sunt in medium adferamus, ac videamus, num quam divitiae voluptatem habeant, num quem honorem; omnia enim contraria video. Ac si vultis, primum in mensas divitum et pauperum inquiramus, rogemusque vescentes quinam maxime pura et liquida perfruantur voluptate? qui ad dimensum diem super toros accumbunt, cœnas cum prandiis copulant, ventrem disruptum, sensus depravant, immodico eduliorum onere navigium demergunt, sentinam inexhaustam et exundantem redundunt, et tamen in corporis naufragio navem undis obruunt, pedicas, manicas, et linguae vincula necunt, totumque corpus suum vincunt vinculo ebrietatis et luxus graviore quam ferrea catena, ac nec sincerum et purum capiunt somnum, neque ab horribilibus insomniis liberi sunt, furentibusque miseriore, voluntarium quemdam dæmonem in animum inducunt, risui spectantium famulorum expositi, imo vero etiam luctui et lacrymis meliorum inter eos; neminem noverunt eorum, qui adsunt, neque dicere quid, neque audire possunt, sed inter gestantium mons a toris ad lectulum feruntur? avero sobrii, vigilantes, quique modum necessitate definiunt, secundis ventis navigant, ac pro maximo oblectamento tam in cibis quam in potu famem et si-

Δια τί γάρ ζηλωτὸν δι πλοῦτος, εἰπέ μοι; Καὶ γάρ ἀναγκαῖον ἐντεῦθεν προσιμιδασθαι, ἐπειδὴ ὑγείας καὶ ζωῆς καὶ τῆς παρὰ τῶν πολλῶν εὐφημίας, καὶ χρηστῆς ὑπολήψεως, καὶ πατρίδος, καὶ οἰκείων, καὶ φίλων, καὶ συγγενῶν, καὶ τῶν διόλων ἀπάντων τῶν τὸ χαλεπὸν τοῦτο νόσημα νεοσηχότων τιμιώτερον τοῖς πολλοῖς ἔδοξεν εἶναι. Καὶ πρὸς αὐτὰς ἀνέδη λοιπὸν τὰς νεφέλας ἡ πυρά· καὶ γῆν καὶ θάλατταν τὴν κάμινος αὕτη κατέλαβε. Καὶ δὲ μὲν σβεννύων τὴν φλόγα ταύτην οὐδεὶς· οἱ δὲ ἀνακαλούντες, ἀπαντες, αὐτοὶ τε οἱ ἀλόντες ἥδη, οὐ τε μηδέπω ἀλόντες, ἵνα ἀλῶσι. Καὶ ἔκαστον ἔδοι τις ἀν, καὶ ἄνδρα καὶ γυναῖκα, καὶ οἰκέτην καὶ ἐλεύθερον, καὶ πλούσιον καὶ πένητα, κατὰ δύναμιν τὴν ἑαυτοῦ φορτία βαστάζοντα, τὰ τῇ φλογὶ ταύτῃ δι' ἥμέρας τε καὶ νυκτὸς πολλὴν παρέχοντα τὴν τροφὴν· φορτία οὐκ ἔσλων, οὐδὲ φρυγάνων (οὐ γάρ τοιαύτη τὴν φλόξ), ἀλλὰ ψυχῶν καὶ σωμάτων, ἀδικίας καὶ παρανομίας. Ἀπὸ γάρ τούτων ἀνάπτεσθαι πέψυκεν αὕτη τῆς φλογὸς ἡ φύσις. Οὐ τε γάρ πλουτούντες οὐδαμοῦ τῆς ἀτόπου ταύτης ἴστανται ἐπιθυμίας, καὶ ἀπασαν περιβάλλονται τὴν οἰκουμένην· οὐ τε πένητες ἐπείγονται φθάσαι ἐκείνους, καὶ λύσσα τις ἀνίατος καὶ μανία ἀκάθεκτος, καὶ νόσος ἀδιόρθωτος τὰς πάντων κατέχει ψυχάς. Καὶ πάντα ἔρωτα οὗτος νικήσας ὁ ἔρως καὶ παρωσάμενος ἔξεβαλε τῆς ψυχῆς. Καὶ οὔτε φιλίας λόγος, οὔτε συγγενείας^a· καὶ τί λέγω φιλίας καὶ συγγενείας; οὐ γυναικὸς καὶ παιδῶν, οὐ τί γένοιτον ἀνδράσι ποθεινότερον; ἀλλὰ πάντα χυμαὶ ἔρριπται καὶ καταπεπάτηται, τῆς ὡμῆς ταύτης καὶ ἀπανθρώπου δεσποίνης τῶν ἀλόντων τὰς ἀπάντων καταλαβούστης ψυχάς. Καὶ γάρ ὡς δέσποινα τούτων ἀπάνθρωπος, καὶ ὡς τύραννος ἀπηνῆς, καὶ ὡς βάρβαρος ὡμῆς, καὶ ὡς πόρνη πάνδημος καὶ πολυτελῆς, καταισχύνει καὶ κατατείνει, καὶ μυρίοις κολάζει κινδύνοις τε καὶ τιμωρίαις τοὺς ἐλομένους δουλεύειν αὐτῇ· καὶ φονερά τις οὖσα καὶ ἀμείλικτος, ἀγρία τε καὶ ἀπηνῆς, καὶ πρόσωπον ἔχουσα βαρβαρικὸν, μᾶλλον δὲ θηριώδες, καὶ λύκου καὶ λέοντος ἀγριώτερον, προσηνῆς τις εἶναι δοκεῖ, καὶ ποθεινή καὶ μέλιτος γλυκυτέρα τοῖς αἰχμαλωτισθεῖσιν ὑπ' αὐτῆς. Καὶ ξέφη καὶ ὅπλα καθ' ἔκάστην κατ' αὐτῶν χαλκεύουσα τὴν ἥμέραν, καὶ βάραθρα ἀνορύττουσα, καὶ ἐπὶ κρημνοὺς [452] ἄγουσα καὶ σκοπέλους, καὶ μυρία αὐτοῖς πλέκουσα κολάσεως δίκτυα, ζηλωτὸν αὐτοὺς νομίζεται ποιεῖν τοῖς τε ἐπιλαθεῖσιν αὐτοῖς, τοῖς τε ἐπιθυμοῦσιν ἀλῶνται. Καὶ καθάπερ ὃς ἐν ἀμάρᾳ καὶ βορβόρῳ ἐγκαλινδουμένη γένεται καὶ τρυφᾶ, καὶ κάνθαροι κόπρον συνεχῶς ἀνελίττοντες· οὕτω δὴ καὶ οἱ τῇ φιλαργυρίᾳ ἀλόντες τῶν ζώων τούτων εἰσὶν ἀθλιώτεροι. Καὶ γάρ μείζων ἡ ἐνταῦθα βρελυγμία, καὶ δὲ βόρβορος δυσωδέστερος· ἐνδιατρίβοντες γάρ τῷ πάθει, πολλὴν νομίζουσιν ἥδοντὴν ἐντεῦθεν καρποῦσθαι· ὅπερ οὐ τῆς φύσεως τοῦ πράγματος ἐστιν, ἀλλὰ τῆς τὴν τοιαύτην ἀλογίαν νοσούσης διανοίας. Τοῦτο δὲ τῆς ἀλογίας ἐκείνων χείρον. "Ωσπέρ οὖν ἐπὶ τοῦ βόρβορου καὶ τῆς κόπρου, οὐ τοῦ βορβόρου καὶ τῆς κόπρου τὸ αἴτιον, ἀλλὰ τῆς ἀλογίας τῶν ἐμπεπτωχότων ζώων· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων λογίζουσι.

ζ. Καὶ πῶς δὲ ιασαίμεθα τοὺς οὕτω διακειμένους; Εἰ βουληθείσαν ἥμεν ἀνοίξαι τὰς ἀκοὰς, καὶ ἀπλῶσαι τὴν διάνοιαν, καὶ δέξασθαι τὰ λεγόμενα. Τὰ μὲν γάρ ἀλογα

^a In uno ms. post συγγενείας in margine additum eadem παπιονίσχειν τὴν ἀκάθεκτον ταύτην ὄρμήν. Καὶ τί.

μεταθείναι τῆς ἀκαθάρτου διατριβῆς καὶ ἀπαγαγεῖν οὐχ ἔνι· λογισμοῦ γάρ ἐστιν ἔρημα· τὸ δὲ ἡμερώτατον τοῦτο γένος, καὶ λογισμῷ καὶ λόγῳ τετιμημένον, τὴν ἀνθρωπίαν λέγω φύσιν, εἰ βουληθείη, ράδιόν τε καὶ σφόδρα εὔκολον καὶ τοῦ βορβόρου καὶ τῆς δυσωδίας, καὶ τῆς κόπρου καὶ τῆς βρελυγμίας ἀπαλλάξαι ἐκείνης. Διὰ τὸ γάρ δὲ πλοῦτος, ἀνθρωπε, περισπούδαστος εἶναι σοι δοκεῖ; Διὰ τὴν ἥδονὴν πάντως τὴν ἀπὸ τῶν τραπεζῶν; διὰ τὴν τιμὴν, καὶ τὴν δορυφορίαν τὴν ἀπὸ τῶν διὰ τοῦτον θεραπεύοντων; διὰ τὸ δύνασθαι τοὺς λυποῦντας ἀμύνασθαι, καὶ πᾶσιν εἶναι φοβερόν; Οὐδὲ γάρ ἀν ἐτέρας αἰτίας ἔχοις εἰπεῖν, ἀλλ' ἡ ἥδονὴν, καὶ κολακεῖαν, καὶ φόβον, καὶ τιμωρίαν· οὔτε γάρ σοφώτερον, οὔτε σωφρονέστερον, οὔτε ἐπιεικέστερον, οὔτε συνετώτερον πάντως δὲ πλοῦτος ποιεῖν εἰώθεν, οὐ χρηστὸν, οὐ φιλάνθρωπον, οὐχ ὅργῆς κρείττοντα, οὐ γαστρὸς ἀμείνων, οὐχ ἥδονῶν ἀνώτερον· οὐ μετριάζειν παιδεύει, οὐ συνεστάθαι διδάσκει, οὐχ ἄλλο τι μέρος τῆς ἀρετῆς εἰς τὴν ψυχὴν εἰσάγει καὶ καταφυτεύει. Οὐδὲ ἀν ἔχοις εἰπεῖν διὰ τὸ τούτων περισπούδαστος ἐστί σοι καὶ ποθεινός οὗτος. Οὐ γάρ δὴ μήδη μήδον οὐδὲν οἰδειν ἢ γεωργεῖν τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ ἀποκείμενα εὔρη, λυμαίνεται καὶ κωλύει καὶ καταμαραίγει· ἔνια δὲ καὶ ἀνασπᾶ, καὶ τὰ ἐναντία τούτων ἐπεισάγει, ἀκολασίαν διμετρον, θυμὸν ἀκαιρον, δργὴν ἀδικον, ἀπόνοιαν, ὑπερηφανίαν, ἀνοιαν. Ἀλλὰ μή εἶπω περὶ τούτων· οἱ γάρ τῇ νόσῳ ταύτῃ ἐσλακότες οὐκ ἀνάσχοιντο περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας ἀκούοντες, τῆς ἥδονῆς διντες δόλοι, καὶ διὰ τοῦτο αὐτῆς γινόμενοι δοῦλοι, κατηγορουμένων αὐτῶν δμοῦ καὶ ἐλεγχομένων ίδειν ^b. Φέρε οὖν τέως τὸν περὶ τούτων λόγον ἀφέντες, τὰ λοιπὰ εἰς μέσον ἀγάγωμεν, καὶ ἰδωμεν, εἰ τινα ἥδοντὴν δὲ πλοῦτος ἔχει, εἰ τινα τιμὴν· τούναντίον γάρ ὅπαν δρῶ. Καὶ εἰ βούλεσθε, πρῶτον τὰς τραπέζας τῶν πλουτούντων καὶ πενομένων ἐξετάζωμεν, καὶ ἐρώμεθα [453] τοὺς ἐτιωμένους, τίνες μάλιστά εἰσιν οἱ καθαρὰν καὶ γνησίαν καρπούμενοι ἥδονήν; οἱ πρὸς διαμεμετρημένην τὴν ἥμέραν ἐπὶ τῶν στιβάδων κατακείμενοι, καὶ τὰ δεῖπνα τοῖς ἀρίστοις συνάπτοντες, καὶ τὴν γαστέρα διαρρηγύνοντες, καὶ τὰς αἰσθήσεις πηροῦντες, καὶ τῷ ὑπεράγκῳ τῶν ἐδεσμάτων φορτίῳ τὸ πλεῖον καταποντίζοντες, καὶ ὑπέραντον ποιοῦντες τὴν ναῦν, καὶ καθάπερ ἐν ναυαγίῳ τῷ τοῦ σώματος κατακλύζοντες αὐτὴν, καὶ πέδας, καὶ χειροπέδας, καὶ γλωσσοπέδας ἐπινοοῦντες, καὶ ἀπαν αὐτῶν καταδεσμοῦντες τὸ σῶμα ἀλύσεως σιδηρᾶς χαλεπωτέρῳ δεσμῷ τῷ τῆς μέθης καὶ τῆς τρυφῆς, καὶ μήτε ὑπονομενοὶ γνήσιον, εἰλικρινή, μήτε δνειράτων ἀπηλλαγμένοι φοβερῶν, τῶν τε μαινομένων διντες ἀθλιώτεροι, καὶ αὐθαίρετόν τινα δαίμονα ἐπεισάγοντες τὴν ψυχήν, καὶ γέλως προκείμενοι τῷ θεάτρῳ τῶν οἰκετῶν, μᾶλλον δὲ καὶ τραγῳδία καὶ δακρύων ὑπέθεσις τοῖς ἐπιεικεστέροις αὐτῶν, καὶ μηδένα εἰδότες τῶν παρόντων, μήτε εἰπεῖν τι καὶ ἀκοῦσαι δυνάμενοι, ἀλλὰ φοράδην ἀπὸ τῶν στιβάδων ἐπὶ τὴν κλίνην ἀγόμενοι, ἢ οἱ νήφοντες καὶ οἱ ἐγρηγορότες, καὶ τῇ χρείᾳ τὸ μέτρον δρίζοντες, καὶ ἐξ ούριας πλέοντες, καὶ μέγιστον ἕδυσμα τὸ πεινῆν καὶ διψῆν ἔχοντες ἐπὶ τε τῶν

^b Cod. et C. Savil. omittunt idem.

σιτίων, έπι τε τῶν ποτῶν; Οὐδὲν γάρ οὔτω καὶ ἡδονὴν καὶ υγίειαν ἐργάζεται, ὡς τὸ πεινῶντα καὶ διψῶντα ούτω τῶν προκειμένων ἀπτεσθαι, καὶ κόρον εἰδέναι τὴν χρείαν μόνην, καὶ μὴ ὑπερβαίνειν ταύτης τὰ σκάμματα, μηδὲ μεῖζον τῆς δυνάμεως ἐπιτιθέναι τὸ δχθος τῷ σώματι.

η'. Εἰ δὲ ἀπιστεῖς μου τῷ λόγῳ, κατάμαθε τὰ ἔχατέρων σώματα, καὶ τὴν ἔκάστου φυχήν. Οὐχὶ τὰ μὲν τῶν οὔτω διαιτωμένων συμμέτρως (μή, γάρ μοι τὸ σπανιάκις συμβαίνονταν εἶπης, καὶ εἴ τινες ἀσθενεῖς εἰεν ἐκ περιστάσεως ἔτέρας τινὸς, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀεὶ καὶ συνεχῶς συμβαινόντων τὰς ψῆφους λάμβανε), οὐχὶ τῶν μὲν συμμέτριως ἔστιωμένων εὔρωστα τὰ σώματα, καὶ τετραγωμέναι αἱ αἰσθήσεις, τὴν οἰκείαν χρεῖαν πλευροῦσαι μετὰ πολλῆς τῆς εὔκολίας; ἔκεινων δὲ πλαδαρά καὶ παντὸς κηροῦ μαλακώτερα, καὶ ἐσμῷ νοσημάτων πολιορκούμενα; Καὶ γάρ καὶ ποδάγραι ταχέως αὐτοῖς ἐφίπτανται, καὶ τρόμος ἄκαριος, καὶ γῆρας ἀωρον, καὶ κεφαλαλγίαι, καὶ διατάσεις, καὶ στομάχων πηρώσεις, καὶ ὁρέξεως ἀναρρεσίς, καὶ διηνεκῶν δέονται λατρῶν, καὶ συνεχῶν τῶν φαρμάκων, καὶ καθημερινῆς τῆς θεραπείας. Ταῦτα οὖν ἡδονῆς; εἰπέ μοι. Καὶ τίς ἀν εἴποι τῶν εἰδότων ὅ τι ποτέ ἐστιν ἡδονὴ; Ἡδονὴ γάρ γίνεται τότε, ὅταν ἐπιθυμίας ἥγουμένης ἀπόλαυσις ἐπηται^a· ἀν δὲ ἀπόλαυσις μὲν ἦ, ἐπιθυμία δὲ μηδαμοῦ φαίνηται, τὰ τῆς ἡδονῆς οἷχεται καὶ ἡφάνισται. Διά τοι τοῦτο καὶ οἱ νοσοῦντες καίτοι στίων περισπουδάστιων αὐτοῖς προκειμένων, ναυτιῶντες, καὶ ἐνοχλεῖσθαι δοκοῦντες, οὕτως αὐτῶν ἀπογεύονται· ἐπειδὴ ἐπιθυμία οὐκ ἔστιν, ἡ τὴν ἀπόλαυσιν ἡδίστην ποιοῦσα. Οὔτε γάρ ἡ τῶν οιτίων φύσις, οὔτε ἡ τῶν ποτῶν, ἀλλ' ἡ τῶν ἔστιωμένων ὅρεξις τὴν ἐπιθυμίαν τίκτειν εἴωθε, καὶ τὴν ἡδονὴν ἐργάζεσθαι πέφυκε. Διὰ τοῦτο καὶ τις σοφὸς ἀνὴρ, τὰ περὶ τῆς ἡδονῆς ἀκριβῶς εἰδὼς, καὶ φωλοσοφεῖν περὶ τούτων ἐπιστάμενος^b, ἔλεγε· Ψυχὴ ἐμπειλησμένη [454] κηρίοις ἐμπαλίζει· δεικνύς ὅτι οὐκ ἐν τῇ φύσει τῆς τραπέζης, ἀλλ' ἐν τῇ διαθέσει τῶν ἔστιωμένων τὰ τῆς ἡδονῆς ἔστηκε. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ πρεφήτης τὰ ἐν Αἰγύπτῳ θαύματα καὶ τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ καταλέγων, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο εἰρηκεν, ὅτι Ἐκ πέτρας μέλι ἔχόρτασεν αὐτούς. Καίτοι γε οὐδαμοῦ μέλι φαίνεται πέτρα αὐτοῖς ἀναβλύστατη· τί οὖν ἔστι τὸ εἰρημένον; Ἐπειδὴ πολλῷ κατειργασμένοι τῷ καμάτῳ καὶ τῇ ὁδοιπορίᾳ, καὶ σφοδρῷ κατεχόμενοι τῷ δίψῃ φυγροῖς τοῖς νάμασι προσέπιπτον, ἀντὶ ἡδύσματος μεγάλου τὸ διψῆν ἔχοντες, τὴν ἡδονὴν τῶν ναμάτων ἐκείνων παραστῆσαι βουλόμενος, μέλι τὸ ὄντωρ ἐκάλεσεν, οὐχ ὡς τῆς φύσεως εἰς μέλι μεταβληθείσης, ἀλλ' ὡς τῆς ἡδονῆς τοῦ ὄντας ἀμιλλωμένης ἐκείνη τῇ γλυκύτητι, διὰ τὸ διέωντας τότε προσπεσεῖν τοὺς ἀπολελαυκότας αὐτοῦ. Ὁταν τοίνυν ταῦτα τοῦτον ἔχῃ τὸν τρόπον, καὶ μηδεὶς οὐτιλέγειν δύνηται, καὶ σφόδρα ἀναισθητος ἔρεται· οὐκ εὑδηλον ὅτι παρὰ ταῖς τῶν πενήτων τραπέζαις ἡ καθαρὰ καὶ εἰλικρινής καὶ σφοδρὰ ἡδονή; ἐν δὲ ταῖς τῶν πλουσίων ἀγδίᾳ, καὶ βδελυγμίᾳ, καὶ μολυσμός; καὶ καθὼς εἶπεν ὁ σοφὸς ἐκείνος ἀνὴρ, Καὶ τὰ ηδέα παρερχεῖν δοκει.

θ'. Άλλὰ τιμᾶσθαι παρασκευάζει τοὺς ἔχοντας ἄπλούτος, φησι, καὶ ἔχθροις ἀμύνασθαι μετ' εὔκολίας. Διὰ τοῦτο οὖν, εἰπέ μοι, ποθεινὸς ὑμῖν καὶ περιμάχητος εἶναι δικε^c, ὅτι τὰ χαλεπώτατα ἐν ἡμῖν τρέφει πάθη, δργήν

^a Sic recte Savil. Monif. Ἑπεται. Εριτ.

^b Sic tres mss. Savil. autem ei Mor. φιλοσοφῶν ταῦτα ἐπιστ

τε εἰς ἔργον ἔξαγων, καὶ τῆς δοξομαχίας τὰς πομφῆλυγας εἰς μεῖζονα δύκον ἐπαίρων, καὶ πρὸς ἀπόνοιαν ἀλείφων τε καὶ διεγείρων; Διὰ ταῦτα μὲν οὖν μάλιστα ἀμεταστρεπτὶ φεύγειν αὐτὸν χρή, ὅτι θηρία τινὰ δύρια καὶ χαλεπὰ εἰς τὴν διάνοιαν εἰσοικίζει τὴν ήμετέραν, τῆς μὲν δύντως τιμῆς τῆς παρὰ πάντων ἀποστερῶν, τὴν δὲ ἐναντίαν ἔκεινης, τοῖς ἔκεινης χρώμασιν ἀναχρωνύς, καὶ οὗτω προσάγων τοῖς ἡπατημένοις, καὶ πείθων ταύτην ἔκεινην εἶναι νομίζειν, οὐχ οὖσαν τῇ φύσει, ἀλλὰ τῇ δύνει δοκοῦσαν εἶναι. Καθάπερ γάρ τὰ κάλλη τῶν ἑταῖρις ομένων γυναικῶν ἐπιτρίμματα καὶ ὑπογραφαῖς συγχείμενα, κάλλους μὲν ἀπεστέρηται, τὴν δὲ αἰσχρὰν δύνι καὶ δυσειδῆ καλήν τε καὶ εὔειδῆ εἶναι ποιεῖ παρὰ τοῖς ὑπ' αὐτῆς ἡπατημένοις, οὐχ οὖσαν καλήν· οὕτω δὴ καὶ ὁ πλευτός τὴν κολακείαν βιαζόμενος τιμὴν δεικνύναι ποιεῖ. Μή γάρ μοι τὰς ἐν τῷ φανερῷ διὰ φόδον καὶ θωπείαν γινομένας εὐφημίας ἰδῆς· αὗται γάρ εἰσι τὰ χρώματα καὶ αἱ ὑπογραφαῖς· ἀλλὰ τὸ ἔκάστου συνειδός τῶν τὰ τοιαῦτά σε κολακεύοντων ἀνάπτυξον, καὶ δύει μυρίους ἔγδον καταβοῶντάς σου κατηγόρους, καὶ τῶν μάλιστα ἔχθρῶν καὶ πολεμίων μᾶλλον ἀποστρεφομένους καὶ μισοῦντας. Καὶ εἰ ποτε τὸ ἐκ τοῦ φόδου τούτου συγχείμενον προσωπεῖον μεταβολὴ πραγμάτων ἐπελθοῦσα ἀφανίσειε τε καὶ διελέγξειε, καθάπερ τὰς δύνεις ἔκεινας ἥλιος θερμοτέραν ἀκτῖνα ἀφεῖς, τότε δύει καλῶς ὅτι παρὰ πάντα τὸν ἐμπροσθεν χρόνον ἐν ἐσχάτῃ μὲν τῇ ἀτιμέχῃ παρὰ τοῖς θεραπεύουσι, τιμῆς δὲ ἐνδυμίζεις ἀπολαύσειν ὑπὸ τῶν μάλιστα μισούντων σε, καὶ μυρίας σε κατὰ διάνοιαν πλυνόντων λοιδορίαις, [455] καὶ ἐν ἐσχάταις σε συμφοραῖς ἐπιθυμούντων ιδεῖν. Τιμὴν γάρ οὐδὲν οὕτως εἴωθε ποιεῖν, ὡς ἀρετὴ, τιμὴν οὐ κατηναγκασμένην, τιμὴν οὐ πεπλασμένην, οὐδὲ προσωπείω τινὶ φενακισμοῦ κεκρυμμένην, ἀλλὰ ἀληθῆ καὶ γνησίαν, καὶ οὐδεμιᾶς καιρῶν δυσκολίᾳ ἐλεγχομένην.

ι'. Ἀλλ' ἀμύνασθαι βούλει τοὺς λελυπηκότας; Κοι δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα, καθάπερ ἔφθην εἰπών, φευκτὸς δὲ πλοῦτος. Κατὰ γάρ σαυτοῦ τὸ ἔιφος ὡθεῖν σε παρασκευάζει, καὶ βαρυτέρας τὰς ἐν τῷ μελλοντί σου καθίστησιν εὐθύνας, καὶ ἀφορήτους ποιεῖ τὰς τιμωρίας. Τοσοῦτον γάρ κακὸν τὸ ἀμύνασθαι, ὅτι καὶ θεοῦ φιλανθρωπίαν ἀνεκαλέσατο, καὶ διθεῖσαι ἡδη ἀμαρτημάτων ἀπειρων συγχώρησιν ἡκύρωσεν. Ο γάρ μυρίων λαβῶν ταλάντων τὴν ἀφεσιν, καὶ ἀπὸ ψιλῆς παρακλήσεως τοσαύτης ἀπολαύσας δωρεᾶς, ἐπειδὴ ἔχατὸν δηναρίων ἀπαίτησιν ἐποιεῖτο παρὰ τοῦ συνδούλου, τοῦτ' ἔστιν, ἐπειδὴ τῶν εἰς αὐτὸν πληρυμελημάτων ἀπῆτει δίκας, ἐν τῇ περὶ τὸν διμόδουλον σφοδρότητι καθ' ἔαυτοῦ τὴν καταδίκην ἐξῆγεγκε· καὶ δὲ ἔτερον μὲν οὐδὲν, διὰ τοῦτο δὲ μόνον καὶ τοῖς βασανισταῖς παρεδίδοτο, καὶ ἐστρεβλοῦτο, καὶ τὰ μύρια τάλαντα ἀπαιτεῖσθαι ἔχελεύετο· καὶ συγγνώμης οὐδεμιᾶς, οὐδὲ ἀπολογίας ἀπήλαυσεν, ἀλλὰ τὰ ἀνήκεστα ἔπασχε, καλευσθεὶς ἀπαν καταθεῖναι τὸ χρέος, διπρολαβοῦσα τὴν θεοῦ φιλανθρωπία συνεχώρησε. Διὰ τοῦτο οὖν, εἰπέ μοι, δὲ πλοῦτός σοι περισπούδαστος, ὅτι σε εἰς τοιαύτην ἀμαρτίαν μετ' εὔκολίας ἔξαγει; Καὶ μήν διετοῦτο αὐτὸν ὡς ἔχθρον καὶ πολέμιον καὶ μυρίων γέμοντα φόνων ἀποστρέψεισθαι δεῖ. Ἀλλ' ἡ πενία, φησι,

^c Morel. et duo mss. ὑπογραφαί. Savil. et unus ἐπιγραφαί.

tim habent? Nihil enim ita et ad voluptatem et ad sanitatem facit, ut esurientem ac sitiensem, ita demum quæ apponuntur capessere, et solam necessitatem pro satietate ducere, neque ejus limites transilire, neque corpori majus quam ferre possit, onus imponere.

8. Quod si orationi meæ non habes fidem, consule utrorumque corpora, et singulorum animam. Nonne ita moderate viventum (ne enim mihi quod raro contingit, dicas, et si qui ex alia quadam circumstantia ægri sunt, sed ex iis, quæ semper et continenter eveniunt, fer sententiam), nonne, inquam, moderate vescentium corpora bene firma sunt, ac sensus integri, quique magna cum facilitate vicem suam impletant? illorum vero nimio humore vitiata omni cera molliora, et agmine morborum obsessa? Nam et podagræ celeriter invadunt, et trevor importunus, et senectus immatura, et capitis dolores, distensiones et stomachorum depravationes, appetitus amissio; perpetuis indigent medicis, continuis medicamentis et curatione quotidiana. Hæc cine voluptuosa sunt? dic mihi. Ecquis sciens quid tandem sit voluptas, dicit esse? Voluptas enim percipitur, cum præeunte cupiditate fructus sequitur: quod si fructus quidem extet, cupiditas vero nusquam appareat, voluptas eranescit et extincta est. Quapropter etiam ægri, quamquam suavissimi apponuntur cibi, cum nausea tamen degustant, sibique molestiam exhiberi opinantur: quoniam abest cupiditas, quæ fructum jucundissimum reddit. Neque enim ciborum natura, neque potus, sed vescentium appetitus cupiditatem parere solet, et ut voluptatem afferat a natura comparatus est. Idcirco sapiens quidam vir, qui voluptatem accurate cognitam habuit, atque de his philosophari poterat, dicebat: *Anima saturata favis illudit* (*Prov. 27. 7*); ut ostenderet non in natura cibi, sed in vescentium affectione voluptatem consistere. Quam ob causam etiam propheta, cum miracula in Ægypto et in solitudine edita recenseret, inter alia hoc quoque dixit: *De petra melle saturavit eos* (*Psal. 80. 17*). Atqui nusquam appareat petram eis mel fudisse: quid ergo est quod dixit? Quandoquidem multo confecti labore et itinere, vehementique conflictati sibi, in frigidas aquas inciderunt, et pro magna oblectatione habuerunt bibere, ut voluptatem aquarum illarum repræsentaret, aquam vocavit mel, non quod ejus natura in mel commutata fuisset, sed quod voluptas aquæ certaret cum illa dulcedine, quia sitiundi in eam incidissent qui biberunt. Quæ cum ita sint, nemoque contradicere possit, etiamsi valde sit stupidus: annon clarum est, puram, liquidam et genuinam voluptatem esse in mensis pauperum? in mensis autem divitum, molestiam, fastidium, spurcitum? atque ut sapiens ille vir dixit, *Etiam dulcia molestium præbere videntur* (*Prov. 27. 7*).

9. Num concilient honorem divitiae et ad ultionem juvent; honorem sola virtus conciliat. — At divitiae, dicet quispiam, faciunt ut possessores earum honorentur, atque inimicos ulcisci facile possint. Proptereane igitur, dic mihi, expetendas et omnibus opibus ac viribus

comparandæ vobis videntur divitiae, quod gravissimas nutriant in nobis ægritudines, dum iram ad effectum perdueunt, insanum gloriæ amorem quasi quasdam bullas in majorem tumorem effuderunt, ad superbiam excitant et extimulant? Has ergo maxime ob causas eæ non retroversa facie fugiendæ sunt, quod feroce斯 quasdam ac sœvas bestias in animum nostram introducunt, ac vera quidem, et quæ apud universos conciliari solet, gloria nos fraudant, eique contrariam coloribus illius fucatam deceptis offerunt, ac suadent ut hanc illam esse existimemus, cum ex natura sua non sit, sed specie tenus esse videatur. Ut enim pulchritudo meretricum foci et pigmentis comparata, pulchritudine destituta, turpem ac deformem faciem pulchram et formosam esse facit illis, qui ea decipiuntur, cum pulchra non sit: ita etiam divitiae faciunt, cum adulacionem volunt honorem videri. Ne enim apertas et ex metu blanditiisque profectas laudes intuearis, hæc enim sunt colores et pigmenta; sed eorum, qui ita tibi adulantur, uniuscujusque conscientiam aperi, et videbis intus infinitos accusatores, qui contra te vociferentur, teque magis aversentur et oderint, quam inimicissimi et infestissimi quique. Ac si quando indutam isto metu larvam supervenient mutatio rerum sustulerit ac detexerit quemadmodum vultus illos sol missis radiis calidioribus, tum sic clare videbis te omni superiori tempore in maximo fuisse contemptu apud eos qui te colebant, tibique visum esse honore affici ab iis qui te maxime oderant, infinitisque apud animum conviciis proscindebant, et in extremis calamitatibus videre cupiebant. Honorem enim nihil ita conciliare solet, ut virtus, honorem non coactum, honorem non fictum, neque larva aliqua fallacie tectum, sed verum et genuinum, quique nulla temporum difficultate refutetur.

10. An efficiant divitiae ut hostes ulciscamur; exemplo Lazari paupertatem vindicat. — At ulcisci vis eos qui te offenderunt? Hanc ipsam ob causam maxime, quemadmodum ante dixi, fugiendæ sunt divitiae. Efficient enim, ut ensem in te ipsum adigas, et graviores in futuro rationes tibi reddunt, et intolerabiles poenas parant. Tantum namque malum est ultiō, ut etiam Dei benignitatem revocaverit, et jam datam infinitorum peccatorum veniam fecerit irritam. Nam qui decies mille talentorum condonationem adeptus, sola que obtestatione tantam gratiam consequutus fuerat, cum centum denarios exigeret a conservo, hoc est, cum delictorum adversus se admissorum poenas reposeret, sævitia erga conservum suum seipsum damnavit (*Matth. 18*); neque vero ullam aliam nisi hanc ob rem tortoribus traditus, et cruciatus, et decies mille talenta reddere jussus est: nullum venie aut excusationis locum invenit, sed acerbissimum supplicium perpessus est, jussus totum solvere debatum, quod præveniens Dei benignitas condonaverat. Proptereane igitur divitiarum adeo cupidus es, quod te facile ad ejusmodi peccatum perducunt? Atqui ob id eæ tamquam inimicæ et hostes, atque infinitis refertæ cardibus, aversandæ sunt. At paupertas, inquit,

molestias creat, ac s^erepe etiam facit, ut maledica in Deum verba effutias, ac illiberalia negotia suscipias. Non paupertas, sed pusillanimitas: nam et Lazarus pauper erat, et admodum quidem pauper (*Luc. 16. 20*) ; paupertati accedebat adversa valetudo omni paupertate acerbior, quae paupertatem quoque reddebat graviorem; adversae valetudini solitudo et penuria eorum, qui ministrarent, que cum paupertatem, tum adversam valetudinem faciebat acerbiorem. Florum namque singula per se quoque molesta sunt; cum vero neque qui ministrent, adsunt, major sit calamitas, saevior flamma, dolor acerbior, tempestas atrocior, fluctus vehementiores, caminus ardenter. Quod si quis accurate circumspiciat, aliud etiam his quartum accedebat, nempe divitis in vicinia habitantis licentia et luxus. Sin aliud etiam quintum vis invenire, flamme illius somitem, id quoque in eo perspicue videbis. Non enim dumtaxat genio indulgebat dives ille, verum etiam etsi iterum, tertium, imo vero saepius in die eum videbat: juxta ingressum namque jacebat, spectaculum dirum miserabilis tragediae¹, et qui aspectu solo vel lapideum pectus poterat emollire: tamen neque hoc inhumanum illum ad eam paupertatem levandam perinovit: sed ille sybariticam apponebat mensam, crateras habebat plenas, merum large diffundendum, nitidos coquorum exercitus, parasitos et adulatores prima luce, et choros canentium, vina infundentium, risus moventium: omne genus helluationis excogitabat, inebrigabatur, ingurgitabatur, in luxu vestium, mensae aliarumque plurium rerum perpetuo vivebat. Iustum vero, quem gravi fame, morbo acerbissimo, obsidione tot ulcerum, solitudine, et malis inde consequentibus in dies singulos premi videt, ne in animum quidem aliquando admisit: parasiti et adulatores nimis epulis pene disrumpabantur; at iste pauper, et adeo pauper, tot malis cinctus, nec micas ex illa mensa obtinuit, etsi valde cupidus: neque horum quidquam eum laesit, non verbum protulit asperum², non vocem edidit blasphemam: sed ut aurum vehementiore incendio magis purgatum splendescit, sic etiam ille afflictionibus istis vexatus, omnibus fuit superior tam plagis, quam, quae multis nascentur inde, perturbationibus. Si enim omnino pauperes, cum divites vident, tabescunt invidia, et avaritiae conficiuntur, ac vitam sibi non esse vitalem existinant, idque cum necessarius eis victus suppetit, necnon qui ministrent: iste pauper, et quidem pauper ut nullus aliis, nec pauper modo, verum etiam aeger, quique non habebat qui adstaret aut solatium daret, sed in media urbe velut in extrema jacet solitudine, fame tabescet acerbissima, illi omnia tamquam ex fontibus affluere videbat, omni humano solatio destitutus, canum linguis ceu perpetua quedam mensa propositus (ita enim omnia ejus membra luxata ac dissoluta erant, ut nec illos arcere posset), quam iniquo animo fuisse, nisi valde generosus ac sapiens exstitisset? Cernis, qui se non laedat,

etsi ab omnibus laedatur, nihil mali perpeti? repetam enim eamdem orationem. *

11. Quid namque adversa valetudo? quid solitudo eorum qui adstant? quid accessus canum? quid mala divitis vicinitas? quid magnus luxus, superbia et arrogantia illius athletae huic nocuerunt? num eum ad sustinenda pro virtute certamina reddiderunt molliorem? quid vero constantiam ejus laesit? Nihil usquam, sed eum etiam magis corroboravit, et infinitarum ei materia coronarum, accessio præmierum, incrementum mercedis, seges majoris remunerationis exstitit illa malorum multitudo, divitisque crudelitas. Neque enim ob paupertatem coronatus est tantum, neque ob famem, neque ob ulcera, neque ob linguas canum, sed quod tales vicinum cum haberet, a quo in dies aspicretur et despiceretur perpetuo, eam temptationem generoso tulerit animo magna constantia, quae quidem tentatio et paupertati et adversae valetudini, et solitudini non exiguae, sed acerrimam flammatum addebat.

Amplificat eandem sententiam exemplo Pauli ostendens neminem ab afflictionibus laedi. — Quid vero beatus Paulus, dic mihi? nihil enim prohibet iterum meminisce viri. An non infinitos temptationum tamquam nivium imbres sustinuit? Quid ergo inde damni accepit? An propterea majoribus donatus est coronis, quod esuriisset, quod algore ac nuditate confessus, quod verberibus saepenumero concitus, quod lapidibus appetitus, quod in mare demersus fuisset? At ille Paulus erat, inquit, et vocatus a Christo. Atqui Judas quoque unus erat ex duodecim, vocatus etiam ipse a Christo; verum neque quod esset ex duodecim, neque vocatio Christi quidquam ei profuit, quoniam animum ad virtutem paratum non habebat. Sed Paulus quidem et cum fame luctans, et necessario egens alimento, et tanta in dies singulos perferens, magna cum alacritate viam quae ad cælum ducit, eurrebat: at ille et ante hunc vocatus, et iisdem, quibus ipse, bonis potius, supra philosophia initatus, particeps mensæ sacræ ac tremendæ illius cœnæ, tantam gratiam adeptus, ut etiam mortuos excitaret, leprosos munidaret, et dæmonas expelleret, crebris de paupertate sermonibus auditis, tam diu versatus cum Christo, cuique pauperum pecuniae creditæ fuerant, ut inde ageritudinis solatium eaperet (fur enim erat), ne sic quidem factus est melior, quamquam tantam expertus indulgentiam. Cum enim seiret Christus eum avarum esse, et amore pecuniae peritum, non modo ejus rei tum ab eo poenas non repoposcit, verum ut ipsius ageritudinem deliniret, et minori malo præcaveret majus, etiam pauperum ei pecunias credidit, ut cum haberet unde pecuniae cupiditatem satiaret, in horrible illud barathrum non corrueret.

12. *Cur etiam improborum lapsus exprimat Scriptura; parabola ædificantum explicatur.* — Adeo nusquam quisquam laedere poterit eum, qui seipsum laedere nolit; ei vero qui vigilans ac sobrius esse, suamque operam conferre nolit, nemo umquam proderit. Propterea tibi mirabilis quoque Scripturarum historia

¹ Unus Reg., *spectaculum ægre conspiciendum*.

² Duo, nihil aut paup. aut magnum locutus est.

παρασκευάζει δυσχεραίνειν, καὶ πολλάκις καὶ βλάσφημα ρήματα ἐκβάλλειν καὶ ἀνελεύθερα πράγματα ὑπομένειν. Οὐχ ἡ πενία, ἀλλὰ τὴ μικροψυχία· ἐπεὶ καὶ ὁ Λάζαρος πένης ἦν, καὶ τῷ δρᾳ γε πένης· καὶ τῇ πενίᾳ προσῆν καὶ ἀρρωστίᾳ πενίας ἀπόστης πικροτέρᾳ, τὴ καὶ τὴν πενίαν ταύτην χαλεπωτέραν ποιοῦσα· καὶ τῇ ἀρρωστίᾳ ἐρημίᾳ τῶν προστησομένων, καὶ ἀπορίᾳ τῶν θεραπευόντων, ἃτις καὶ τὴν πενίαν καὶ τὴν ἀρρωστίαν πικροτέραν εἰργάζετο. Τούτων γάρ ἔκαστον καὶ καθ' ἐστὸ μὲν ὄδυνηρον, ὅταν δὲ μῆδὲ οἱ θεραπεύοντες ὥσι, μεῖζον γίνεται τὸ δεινόν, χαλεπωτέρα τὴ φλεξ, πικροτέρα τὴ ὄδυνη, ἀγριώτερος δὲ χειμῶν, σφοδρότερον τὸ κλυδώνιον, φλογιωδεστέρα τὴ κάμινος. Εἰ δέ τις ἀκριβῶς ἔξετάσειε, καὶ ἔτερον τούτοις τέταρτον προσῆν, τὴ τοῦ πλουτοῦντος ἐκ γειτόνων οἰκοῦντος ἀδεια καὶ τρυφή. Εἰ δὲ βούλει τι καὶ πέμπτον ἄλλο εὔρειν, ὑπέκκαυμα τῆς φλογὸς, καὶ τοῦτο ὃφει σαφῶς αὐτῷ περικείμενον. Οὐ γάρ δὴ μόνον ἐτρύφα δὲ πλούσιος ἔκεινος, ἀλλὰ καὶ δεύτερον καὶ τρίτον, μᾶλλον δὲ καὶ πλεονάκις τῆς ἡμέρας αὐτὸν ὀρῶν· παχὺ γάρ τὴν εἶσοδον Ἐρδιπτο, θέατρον χαλεπὸν ἐλεεινῆς τραγῳδίας ὥν ^a, καὶ τῇ ὃφει μόνον καὶ λιθίνην ἰκανὸς καταμαλάξαι φυχήν· καὶ ὅμως οὐδὲ τοῦτο ἐπεσπάσατο τὸν ἀπάνθρωπον ἔκεινον εἰς τὴν τῆς πενίας ἔκεινης ἀντιληψίαν· ἀλλ' δὲ μὲν συβαριτικὴν παρείθετο τράπεζαν, καὶ κρατῆρας εἰχεν ἐστεμμένους, καὶ ἄκρατον ἀπλῶς ἐχειδεμένον, καὶ στρατόπεδα μαγείρων λαμπρὰ, καὶ παρακίτους καὶ κόλακας ἄμα [456] πρωΐ, καὶ χοροὺς φόδντων, οἰνοχοούντων, γελωτοποιούντων· καὶ πᾶν εἴδος ἐπινοῶν ἀσωτίας, καὶ μεθύων καὶ κρατηπαλῶν, καὶ στολῆς καὶ τραπέζης, καὶ ἔτεροις πλείσι τρυφῶν ἀπανταδιετέλει τὸν χρόνον. Τοῦτον δὲ λιμῷ χαλεπῷ καὶ ἀρρωστίᾳ πικροτάτῃ, καὶ πολιορκίᾳ τοσούτων ἐλκῶν, καὶ ἐρημίᾳ, καὶ τοῖς ἐκ τούτων κακοῖς ὀρῶν καθ' ἐκάστην κατατενάμενον τὴν ἡμέραν, οὐδὲ εἰς νοῦν ποτε ἐβάλλετο· ἀλλ' οἱ μὲν παράσιτοι, καὶ οἱ κόλακες καὶ ὑπὲρ τὴν χρείαν διεβρήγνυντο· ὁ δὲ πένης, καὶ οὗτοι πένης, καὶ ἐν τοσούτοις κείμενος τοῖς κακοῖς, οὐδὲ φιχίων ἐκ τῆς τραπέζης ἀπῆλαυεν ἔκεινης, καὶ ταῦτα σφόδρα ἐπιθυμῶν· καὶ ὅμως οὐδὲν αὐτὸν τούτων παρέβλαψεν, οὐ ρήμα πικρὸν ἔξεβαλεν ^b, οὐ βλάσφημον ἐφθέγξατο λόγον· ἀλλ' ὥσπερ χρυσίον τῇ σφοδροτέρῳ πυρώσει μειζόνως καθαιρόμενον λαμπρύνεται, οὕτω δὴ καὶ ἔκεινος ὑπὸ τῶν παθημάτων τούτων ἐνοχλούμενος, πάντων ὑψηλότερος ἦν καὶ τῶν παθῶν, καὶ αὐτῶν τῶν ἐντεῦθεν πολλοῖς τικτομένων θορύβων. Εἰ γάρ ἀπλῶς πένητες πλουσίους ὀρῶντες τάχονται τῷ φύσιῳ, καὶ κατατείνονται τῇ βασκανίᾳ, καὶ τὸν βίον ἀδίκωτον νομίζουσιν εἶναι, καὶ ταῦτα τῆς ἀναγκαίας εὐποροῦντες τροφῆς, καὶ θεραπεύοντας ἔχοντες· ὁ πένης οὗτος ὡς οὐδεὶς ἔτερος πένης ὥν, καὶ οὐχὶ πένης μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀσθενής, καὶ μηδένα ἔχων τὸν προστησόμενον καὶ παρακαλέσοντα, ἀλλ' ἐν μέσῃ τῇ πόλει καθάπερ ἐν ἐσχάτῃ κείμενος ἐρημίᾳ, καὶ λιμῷ τηκόμενος πικροτάτῳ, καὶ πάντα ὀρῶν ἔκεινῳ καθάπερ ἐκ πηγῶν ἐπιβρέοντα, καὶ ἀνθρωπίνης μὲν οὐδεμιᾶς ἀπολαύων παραμυθίας, ταῖς δὲ τῶν κυνῶν γλώσσαις προκείμενος τράπεζα διηγεῖται (οὕτω γάρ τὸν τὸ σῶμα παρειμένος καὶ διαλελυμένος, ὡς μηδὲ ἔκεινους ἀποσοθεῖν δύνασθαι), τί οὐκ ἀν ἐπαθεῖν, εἰ μὴ σφόδρα γενναῖος καὶ φιλόσοφος ἦν; Ὁρᾶς ὅτι δὲ ἐστὸν μὴ ἀδικίου, καὶ πάρα πάντων

^a Unus Reg. θέατρον χαλεπῆς θεωρίας ὥν, duo alii θέατρον καὶ λύπη θεωρίας ὥν.

^b Duo tiss. οὐ δῆμά τι οὐ μικρὸν οὐ μέγα ἔξεσθε.

ἀδικῆται, οὐδὲν πάσχει δεινόν; πάλιν γάρ τὸν αὐτὸν ἀναλήψομαι λόγον.

ἰα'. Τί γάρ τὴ ἀρρωστία; τί δὲ τὴ ἐρημία τῶν προστησομένων; τί δὲ τὴ ἔφοδος τῶν κυνῶν; τί δὲ τὸ γειτόνημα τοῦ πλουσίου τὸ πονηρόν; τί δὲ τὴ πολλὴ χλιδὴ καὶ ὑπερηφανία, καὶ τὴ ἀπόνοια ἔκεινου τὸν ἀθλητὴν τοῦτον παρέβλαψεν; ή μαλακώτερον πρὸς τὰ ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἐποίησε σκάμματα; τί δὲ αὐτοῦ τὴν εὔτονίαν ἐλυμήνατο; Οὐδὲν οὐδαμοῦ, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτὸν ἐπέρρωσε, καὶ μυρίων αὐτῷ στεφάνων ὑπόθεσις γέγονε, καὶ προσθήκη βραβείων, καὶ πλεονασμὸς ἀντιδόσεως, καὶ μειζόνων ἀμοιβῶν ὑπόθεσις τῶν δεινῶν τὴ πλῆθος ἔκεινο, καὶ τὴ τοῦ πλουτοῦντος ώμότης. Οὐ γάρ δὴ διὰ τὴν πενίαν ἐστεφανοῦτο μόνον, οὐδὲ διὰ τὸν λιμὸν, οὐδὲ διὰ τὰ ἔλκη, οὐδὲ διὰ τὰς γλώσσας τῶν κυνῶν· ἀλλ' ὅτι τοιοῦτον γείτονα ἔχων, καὶ καθ' ἐκάστην δρώμενος ὑπὸ αὐτοῦ τὴν ἡμέραν, καὶ ὑπεροώμενος διηγεῖται, τοῦτον ἔνεγκε γενναῖας τὸν πειρασμὸν, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς καρτερίας, καὶ τῇ πενίᾳ καὶ τῇ ἀρρωστίᾳ, καὶ τῇ ἐρημίᾳ, οὐ μικρὸν, ἀλλὰ καὶ σφέρα εὔτονωτάτην συνεισφέροντα τὴν φλέγα.

Τί δὲ ὁ μακάριος Παῦλος, εἰπέ μοι; οὐδὲν γάρ κωλύει πάλιν ἐπιμνησθῆναι τοῦ ἀνδρός. Οὐχὶ [457] μυρίας ἐδέξατο πειρασμῶν νιφάδας; Τί οὖν ἐντεῦθεν ἐβλάβη; Οὐχ ἐντεῦθεν μὲν οὖν καὶ μειζόνως ἐστεφανοῦτο, ὅτι ἐλίμωττεν, ὅτι κρυμῷ καὶ γυμνότητι κατετήκετο ^c, ὅτι μάστιξι πολλάκις κατεξαίνετο, ὅτι λίθοις ἐβάλλετο, ὅτι κατεποντίζετο; Ἀλλ' ἔκεινος Παῦλος ἦν, φησί, καὶ κλητὸς τοῦ Χριστοῦ. Καίτοι καὶ Ἰούδας εἰς τῶν δώδεκα ἦν, καὶ κλητὸς καὶ αὐτὸς τοῦ Χριστοῦ· ἀλλ' οὗτος τὸ εἰναὶ τῶν δώδεκα, οὔτε ἡ κλῆσις αὐτὸν ὕνησεν, ἐπειδὴ γνώμην οὐκ εἶχε πρὸς ἀρετὴν παρεσκευασμένην. Ἀλλ' δὲ μὲν Παῦλος καὶ λιμῷ παλαίων, καὶ τῆς ἀναγκαίας ἀπορῶν τροφῆς, καὶ τοσαῦτα καθ' ἐκάστην πάσχων τὴν ἡμέραν, μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας τὴν εἰς οὐρανὸν φέρουσαν ἐτρεχεν ὁδὸν· ἔκεινος δὲ καὶ πρὸ τούτου κληθεὶς, καὶ τῶν αὐτῶν ἀπολαύσας ὑπὲρ τὸν αὐτὸς, καὶ μυηθεὶς τὴν ἀγωτάτῳ φιλοσοφίᾳν, καὶ τραπέζης μετασχὼν Ἱερᾶς καὶ τῶν φρικωδεστάτων ἔκεινων δείπνων, καὶ χάριν λαβὼν τοσαύτην ὡς καὶ νεκροὺς ἐγείρειν, καὶ λεπροὺς καθαρεῖν, καὶ δαιμονὰς ἐλαύνειν, καὶ τὸν περὶ ἀκτημοσύνης πολλάκις ἀκούσας λόγους καὶ αὐτῷ τοσοῦτον χρόνον συγγενόμενος τῷ Χριστῷ, καὶ τῶν πενήτων τὰ χρήματα πιστευθεὶς, ὥστε τοῦ πάθους ἔκειθεν ἔχειν παραμυθίαν (καὶ γάρ κλέπτης ἦν), οὐδὲ οὕτως ἐγένετο βελτίων, καίτοι τοσαύτης συγκαταβάσεως ἀπολαύσας. Ἐπειδὴ γάρ γέδει δὲ οὐρανὸς Χριστὸς, ὅτι φιλάργυρος ἦν, καὶ διὰ χρημάτων ἔρωτα ἔμελλεν ἀπόλλυσθαι, οὐ μόνον αὐτὸν οὐκ ἀπῆτησε τούτου δίκαιας τότε, ἀλλ' ὥστε αὐτοῦ καταλεᾶντα τὸ πάθος, καὶ τὰ χρήματα αὐτῷ τῶν πενήτων ἐπίστευσεν, ἵν' ἔχων ὅθεν κορέσῃ τὴν φιλοχρηματίαν, μὴ καταπέσῃ εἰς τὸ φρικῶδες βάραθρον ἔκεινο, ἐλάττονι κακῷ τὸ μεῖζον προαγαπεῖλλων.

ἰβ'. Οὗτῳ πανταχοῦ τὸν μὲν ἐστὸν μὴ βουλόμενον ἀδικεῖν, οὐδεὶς ἔτερος ἀδικῆσαι δυνήσεται· τὸν δὲ οὐκ ἐθέλοντα νήφειν, καὶ τὰ παρ' ἐστοῦν συνεισφέρειν οἰκοθεν, οὐδεὶς οὐδέποτε ὠφελήσει. Διὰ τοῦτο σοι καὶ τὴ θαυμασία τῶν Γραφῶν ἴστορία, καθάπερ ἐν εἰκόνι τινὶ ὑψηλῇ καὶ μεγάλῃ, καὶ πολὺ τὸ εύρος ἔχούσῃ, τῶν παλαιῶν ἀνεγρά-

^c Alii κατετείνετο.

ψατο τοὺς βίους, ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ μέχρι τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἐκτείνασα τὴν διέγησιν· καὶ δεῖχνυσί σοι καὶ τοὺς ὑποσκελιζομένους^a, καὶ τοὺς στεφανουμένους. ἵνα σε διὰ πάντων παιδεύσῃ, ὅτι τὸν περ' ἑαυτοῦ μὴ ἀδικούμενον οὐδεὶς ἔτερος ἀδικῆσαι δυνήσεται, καὶ πᾶσα ἡ οἰκουμένη πρὸς αὐτὸν χαλεπὸν ἀναρρίπτῃ πόλεμον. Οὗτε γάρ δυσκολία πραγμάτων, οὔτε καιρῶν μεταβολαί, οὔτε δυναστευόντων ἐπήρεια, οὔτε ἐπιβουλῶν νιψάδες, οὔτε συμφορῶν ὄχλος, οὔτε πάντων τῶν ἐν ἀνθρώποις κακῶν συλλεγόμενος ὁ φορυτὸς παρασαλεῦσαι τι κανούμενος δικρόν δυνήσεται τὸν γενναῖον, καὶ νήφοντα, καὶ ἐγρηγορότα· ὥσπερ αὖ τὸν ῥάθυμον, καὶ ἀναπεπτωκτα, καὶ οἰκοθεν προδεδομένον, καὶ μυρίαι προσάγωνται θεραπεῖαι, οὐδὲν ἀμείνω ποιοῦσι. Τοῦτο γοῦν καὶ ἡ παραβολὴ ἡ περὶ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων παρεδήλωσεν ἡμῖν, ὃν ὃ μὲν ἐπὶ τῆς πέτρας, ὃ δὲ ἐπὶ τῆς Φάρμου τὴν οἰκίαν φύκοδόμησε τὴν ἑαυτοῦ· οὐχ ἵνα φάρμου καὶ πέτραν νοήσωμεν, οὕθ' ἵνα οἰκοδομήτην λίθων, καὶ ὄροφον, οὕθ' ἵνα ποταμούς, [458] καὶ ὑετὸν, καὶ πνεύματα ἄγρια προσπίπτοντα ταῖς οἰκοδομαῖς, ἀλλ' ἵνα ἀρετὴν καὶ κακίαν ἐκ τούτων ἐκλάθωμεν, καὶ ἕδωμεν κάντεῦθεν διε τὸν ἑαυτὸν μὴ ἀδικοῦντα οὐδεὶς ἀδικεῖ. Οὐκοῦν οὔτε διετὸς καίτοι δραγδαίως φερόμενος, οὔτε οἱ ποταμοὶ πολλῷ ροθίῳ προσπίπτοντες, οὔτε τὰ πνεύματα τὰ ἄγρια μετὰ σφοδρᾶς τῆς ρύμης προσβάλλοντα παρειωτεύεται τι τὴν οἰκίαν ἐκείνην ἀλλ' ἔμεινε καὶ ἀχειρωτος, καὶ ἀκίνητος· ἵνα μάθης, ὅτι τὸν ἑαυτὸν οἱ προδιδόντα οὐδεὶς πειρασμὸς παρασαλεῦσαι δύναται. Ή δὲ τοῦ ἐτέρου κατεφέρετο δρῦδις, οἱ διὰ τὴν τῶν πειρασμῶν ἐπιδολήν (ἥ διαρρήσης καὶ ἡ ἐτέρα τὸ αὐτὸν ἔπαθεν), ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκείαν ἀνοιαν· οὐ γάρ ἐπειδὴ ἀνεμος προσέπνευσεν, διὰ τοῦτο ἔπεσεν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς Φάρμου ἡν οἰκοδομηθεῖσα, τοῦτ' ἔστιν ἐπὶ ρύμην πονηρίας, τοῦτο πέπονθε. Καὶ γάρ καὶ πρὶν ἡ τὸν χειμῶνα προσβαλεῖν ἐκείνον, ἀσθενής τε ἡν καὶ πρὸς τὸ πεσεῖν ἐτοίμη. Αἱ γάρ τοιαῦται οἰκοδομαὶ, καὶ μηδενὸς ἐνοχλοῦντος, αὐτόματοι καταφέρονται, ὑποσυρόμενης αὐταῖς τῆς κρηπίδος καὶ πάντη διαρρεούστης. Καὶ καθάπερ αἱ μὲν ἀράχναι αὐτόματοι διασπῶνται, μηδενὸς αὐταῖς ἐνοχλοῦντος, ὃ δὲ ἀδάμας καὶ παιόμενος ἀδιάλυτος μένει· οὗτω δὴ καὶ οἱ μὴ ἑαυτοὺς ἀδικοῦντες, καὶ ὑπὸ μυρίων παίωνται, ισχυρότεροι γίνονται· οἱ δὲ ἑαυτοὺς προδιδόντες, καὶ μηδεὶς ὃ ἐνοχλῶν ἡ, αὐτόματοι φέρονται, καὶ διαρρέουσι, καὶ ἀπόλλυνται. "Ωσπερ καὶ ὁ Ἰουδαῖος, οὐ μόνον οὐδενὸς ἐνοχλήσαντος πειρασμοῦ τοιούτου, ἀλλὰ καὶ πολλῆς ἀπολαύσας τῆς θεραπείας, ἀπώλετο.

ιγ'. Βούλεισοι τοῦτον καὶ ἐπὶ δῆμων δλοκλήρων διείξω διαλύμποντα τὸν λόγον; Πόσης δὲ Ἰουδαίων δῆμος ἀπήλαυσε προνοίας; Οὐ πᾶσα ἡ δρωμένη κτίσις πρὸς ὑπηρεσίαν αὐτῶν παρεισκευάζετο; καὶ καινός τις αὐτοῖς καὶ ἔνος εἰσήγετο διαγωγῆς βίου τρόπος; Οὐδὲ γάρ εἰς ἀγορὰν ἐνέβαλλον, καὶ οὕτω τῶν ὀνίων ἀπήλαυνον, οὐχ ἀργύριον κατατιθέντες· οὐδὲ αἰλαχαῖς ἔτεμνον, οὐδὲ ἀροτρονεῖλχον, οὐδὲ γῆν ἐσπάραττον, οὐδὲ σπέρματα κατέβαλλον, οὐδὲ ὑετῶν ἐδέοντο καὶ ἀνέμων καὶ τῶν τοῦ Ἑτούς ώρῶν, οὐχ ἡλιακῆς ἀκτίνος, οὐ σεληνιαίου δρόμου, οὐ φύσεως ἀέρος, οὐχ ἄλλου τῶν τοιούτων οὐδενός· οὐχ ἄλλων παρεισκεύασον, οὐ καρπὸν ἐτρίβον, οὐ πνεύματων ἔχρηζον πρὸς τὸ διακρίναι τοὺς πυροὺς τῶν ἀχύρων, οὐ μύλτη

^a Alii ὑποσκελισθέντας, καὶ τοὺς στεφανωθέντας.

^b Hanc est lectio Morelli et conjectura Savil. Montf. legebat τ. Edit.

ἔστρεψον, οὐ κλίθανον ψκοδόμουν, οὐ ἔύλα καὶ πῦρ εἰς τὴν οἰκίαν εἰσῆγον, οὐχ ἀρτοποιητικῆς ἐδέοντο τέχνης, οὐ μάκελλαν μετεχείριζον, οὐ δρεπάνην ἡκδνων, οὐχ ἄλλης τινὸς ἐδέοντο τέχνης, ὑφαντικῆς λέγει καὶ οἰκοδομικῆς, καὶ τῆς τὰ ὑποδήματα παρεχούστης^c· ἀλλὰ πάντα ἡν αὐτοῖς δ τοῦ Θεοῦ λόγος. Καὶ ἐσχεδιασμένην εἶχον τράπεζαν, καὶ ἴδρωταν καὶ πόνων ἀπηλλαγμένην. Τοιαύτη γάρ ἡ τοῦ μάννα φύσις· νεαρά τε καὶ πρόσφατος, καὶ οὐδαμοῦ παρέχουσα αὐτοῖς πράγματα, οὐδὲ κατατείνουσα πόνω. Καὶ τὰ ιμάτια δὲ αὐτοῖς, καὶ τὰ ὑποδήματα, καὶ αὐτὴ ἡ τοῦ σώματος φύσις τῆς οἰκείας ἐπελανθάνετο ἀσθενείας· ἐν γάρ γρόνῳ οὕτω μακρῷ οὕτε ἐκεῖνα ἐτρίβετο, οὕτε οἱ πόδες αὐτῶν καίτοι τοσαῦτα [459] βαδίζοντων ἐτυλώθησαν. Ιατρῶν αὐτοῖς καὶ φαρμάκων, καὶ τῆς ἄλλης τῆς περὶ τοιαύτην τέχνην σπουδῆς, οὐδὲ μνήμη τις ἡν ἐν αὐτοῖς· οὕτω πᾶσα ἐποδῶν ἀρρώστια ἡν. Ἐξήγαγε γάρ αὐτοὺς ἐρ ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ, φησι· καὶ οὐκ ἡν ἐταῖς φυλαις αὐτῶν δ ασθενῶν. Ἄλλ' ὥσπερ τὸν κόσμον τοῦτον ἀφέντες, καὶ πρὸς ἐτέραν βελτίονα μετοικισθέντες οἰκουμένην, οὕτως ἡσθιον, οὕτως ἔπινον, καὶ οὕτε ἡ ἀκτὶς θερμοτέρα γινομένη τὰς κεφαλὰς ἐπληττε τὰς ἐκείνων· διετείχιζε γάρ τὴν φλόγα νεψέλη πάντοθεν αἰωρουμένη^d, καὶ περιφορητὴ γινομένη στέγη τοῖς δήμοις ἀπασιν ἐκείνοις. Ἄλλ' οὕτε ἐν νυκτὶ λαμπάδος ἐδέοντο τῆς διαιρούσης τὸ σκότος, ἀλλ' ἡν αὐτοῖς δ στῦλος τοῦ πυρὸς πηγὴ φωτὸς ἀφάτου, δύο χρείας παρέχων, τὴν τε ἀπὸ τοῦ φαίνειν, τὴν τε ἀπὸ τοῦ κατευθύνειν αὐτοῖς τὴν ἀποδημίαν. Οὐ γάρ φωτοειδῆς μόνον ἡν, ἀλλὰ καὶ δηγος παντὸς ἀκριβέστερον ἐχειραγώγει κατὰ τὴν Ἔρημον· ἐκείνην τὸν ἀπειρον δῆμον ἐκείνον. Ἐβάδιζον δὲ, οὐκ ἐπὶ γῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης ὡς ἐπὶ γῆς· καὶ τῶν ὅρων τῆς φύσεως κατετόμων, τὸ χαλεπὸν ἐκείνο πεζεύοντες πέλαγος, ὡς διὰ πέτρας στερρᾶς καὶ ἀντιτύπου τινὸς δδοιποροῦντες· καὶ ὅτε μὲν αὐτοῖς ὑπεστρεψτο, γῆν ἐμιμείτο στερρὰν τὸ στοιχεῖον, καὶ πεδία ὑπτια, καὶ ἀρούρας· ὅτε δὲ τοὺς ἐχθροὺς ἐπέλαβε, τὰ θαλάττης κατειργάζετο· καὶ αὐτοῖς μὲν ἐγένετο δχημα, τοῖς δὲ πολεμοῦσιν αὐτοὺς τάφος· τοὺς μὲν μετ' εὐκολίας παραπέμπουσα, τοὺς δὲ μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος καταπονεῖσονται. Καὶ τὴν ἀτακτος τῶν ὑδάτων ρύμη, ἀνδρῶν λογικῶν καὶ συνετωτάτων καὶ εὐταξίαν καὶ ὑπακοήν ἐπεδείκνυτο, νῦν μὲν φύλακος, νῦν δὲ δημίου τάξιν ἐπέχουσα, καὶ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ τὰ ἐναντία ἀθρόον ἐπειδεικνυμένη. Τι δια τις εἴποι τὰς πέτρας, αἱ ποταμοὺς ἡφίεσαν ὑδάτων; τι δὲ τὰ νέφη τῶν ὄρνιθων, οἱ τῷ πλήθει τῶν σωμάτων τὴν γῆν ἀπέκρυψαν ἀπασαν; τι τὰ ἐν Αἰγύπτῳ θαύματα; τι τὰ ἐν Ἐρήμῳ παράδοξα; τι τὰ τρόπαια καὶ τὰς νίκας τὰς ἀναιματὶ γινομένας; Ής γάρ χορεύοντες, οὐχ ὡς πολεμοῦντες τοὺς ἀντιπίποντας ἐχειροῦντο. Καὶ τῶν μὲν οἰκείων δεσποτῶν χωρὶς ὅπλων ἐκράτησαν· τῶν δὲ μετὰ τὴν Αἴγυπτον μαχομένων αὐτοῖς, σαλπίζοντες καὶ ψάλλοντες, οὕτω περιεγένοντο· καὶ ἡν χορεία μᾶλλον ἡ πόλεμος τὰ γινόμενα, μυσταγωγία μᾶλλον ἡ μάχη. Καὶ γάρ πάντα τὰ τεράστια ταῦτα οὐ διὰ τοῦτο ἐγένετο μόνον, ἵνα τὴν χρείαν αὐτοῖς πληρώσῃ, ἀλλ' ἵνα καὶ τὴν διδασκαλίαν, ἵνα ἐνέθηκεν αὐτοῖς δ Μωϋσῆς, τῆς θεογνωσίας ἀκριβέστερον διατηρήσωσι· καὶ φωναὶ πανταχόθεν ἐφέροντο τὸν Δεσπότην ἀνακηρύττουσαι. Καὶ γάρ τὴν θάλαττα ταῦτα ἔβα, νῦν

^c Manuscripti et Savil. in marg. οὐ τῆς τὰ ὑποδήματα περιεχούσης, Savil. in textu καὶ τῆς περὶ τὰ ὑποδήματα ἔχουσης, Morel. καὶ τῆς τὰ ὑποδήματα παρεχούσης.

^d Alii ἀπαιωρουμένη, alii ἐπαιωρουμένη, Morel. αἰωρουμένη.

^e Alii κατὰ τὴν ἡπειρον.

velut in effigie quadam sublimi magna, et in magnam latitudinem extensa, veterum vitas descriptis, narratione ab Adam usque ad Christi adventum producta: ostendit ne tibi tam supplantatos, quam coronatos, ut omnium exemplis te doceat, eum qui seipsum non lædat, a nemine alio lœdi posse, etiamsi totus orbis grave contra illum concitet bellum. Neque enim difficultas rerum, nec temporum mutationes, nec potentum injuriæ, neque insidiarum tamquam nivium imbræ, neque calamitatum multitudo, neque omnia, quibus homines premuntur, malorum collectus acervus, generosum, sobrium ac vigilantem vel parum labefactare poterit: quemadmodum vice-sim ignavum, collapsum, et a seipso proditum, etiamsi infinitæ curationes admoveantur, nibilo faciunt meliorem. Ille siquidem etiam insinuavit nobis illa parabola de hominibus illis, quorum alter super petram, super arenam alter suam domum ædificavit (*Matth. 7. 24. sqq.*): non ut arenam et petram intelligamus, nec structuram lapidum, et tectum, neque ut flumina, et pluviam, et sæuos spiritus in ædificia irruentes; sed ut virtutem et vitium ex his colligamus, atque etiam hinc perspiciamus, eum qui se ipse non lædat a nemine lœdi. Ergo nec pluviae magna quamquam vi delatae, neque flumina magno impetu irruentia, neque sævi spiritus vehementi cum insultu adorti, partem ullam domus illius labefactarunt; sed mansit et inexpugnabilis, et immota: ut discas, qui se ipse non prodat, eum nulla tentatione posse labefactari. At illa alterius facile eversa est, non ob tentationum impetum (alioquin alteri quoque idem accidisset), sed ob ipsius vecordiam: non enim quia ventus afflavit, ideo cecidit, sed quod super arenam, hoc est, super ignaviam et nequitiam ædificata fuit, ruinam fecit. Nam prius etiam quam illa tempestas ingrueret, infirma erat et ad casum parata. Hujuscemodi enim ædificia, etiam nemine infestante, dum subtrahitur ac disfluit fundamentum, sua sponte corrunt. At ut araneæ ultro, nemine ipsis infesto, distrahuntur, adamæ contra etiam percussus non frangitur: sic etiam qui semetipsi non lædunt, etsi ab infinitis feriantur, fortiores evadunt: qui vero semetipsos produnt, etsi nemo sit infestus, sua sponte devolvuntur, disfluunt ac pereunt. Quemadmodum Judas quoque, non modo nulla infestante hujusmodi tentatione, sed magna e'iani curatione adhibita, periiit.

73. *Providentia Dei erga Judæos; miracula edita in exitu ex Ægypto.* — Vis integrarum gentium exemplis hanc orationem illustrem? Quanta Judæorum gentis fuit providentia? Annon tota quæ videtur creatura ad eorum obsequium fuit comparata? et nova quædam ipsis ac mira vivendi ratio introducta? Neque enim ad forum mittebant, itaque non numerata pecunia venalibus rebus fruebantur: nec sulcos findebant, neque aratrum trahebant, nec terram proscindebant, nec semina jaciebant, neque pluviis indigebant et ventis et anni temporibus, non solis radiis, non curso lunæ, non aeris natura, non ulla hujusmodi re alia; non aream preparabant, non fruges

triturabant, non ventos desiderabant ad secernenda grana a paleis, non molam versabant, non elibanum ædificabant, non ligna et ignem domum inferebant, non panisca egebant arte, non ligonem tractabant, non falcem acuebant, non aliqua alia indigebant arte, textoria, inquam, architectonica, et tutoria: sed omnia eis erat verbum Dei. Mensam habebant paratam ex tempore, sudoribus et laboribus vacuam. Ejus enim naturæ erat manna; nova, recens, nusquam ipsis negotia facessens, neque labore consciens. Jam vestimenta eorum et calcei et ipsa corporis natura quodammodo suæ fragilitatis oblivisebantur: tempore enim ita longo neque illa terebantur, neque pedes eorum tot tantaque licet itinera decurrentium occalluerunt. Medicorum, remediorum cæteræque in hac arte curæ ne memoria quidem apud eos erat: adeo longe aberat omnis invaletudo. *Eduxit enim eos in auro et argento,* inquit; *et non erat in tribubus eorum infirmus* (*Psal. 104. 37*). Verum quasi relicto hoc mundo, et in aliud meliorem orbem inhabitandum translati, sic comedebant, sic bibebant, ac neque radii calidiores effecti capita illorum scriebant: distaminabat enim flammarum nubes undique impendens, et omnibus illis familiis gestatorii tecti instar erat. Neque vero noctu face indigebant quæ tenebras discuteret, sed erat eis columna ignis, fons lucis ineffabilis in duplicem usum, tum ut luceret, tum ut iter dirigeret. Neque enim lucida dumtaxat erat, verum etiam omni viæ duce certius infinitum illum populum per solitudinem illam ducebat. Ibant non terra solum, sed etiam mari quasi terra. Ausi sunt transcendere fines naturæ, cum sævum illud pelagus ambularent, quasi per solidam ac firmam petram iter facerent; cumque illis substratum esset elementum illud, solidam terram, camposque supinos, et agros imitabatur: cum vero hostes excepisset, maris manus exsequebatur: illis fuit vehiculum, hostibus ipsorum sepulcrum; illos facile transmisit, hos magna cum vehementia submersit. Inordinatus aquarum impetus, virorum ratione præditorum atque prudenterissorum ordinem et obedientiam præ se ferebat, cum jam custodis, jam carnifex vicem obtineret, unoque die contraria repente præstaret. Quid commemorem petras, quæ fluvios effuderunt aquarum? quid nubes volucrum, quæ corporum multitudine totam terram texerunt? quid miracula patrata in Ægypto? quid prodigia quæ contigerunt in solitudine? quid tropæa et incruetas victorias? Tamquam enim choreas ducerent, non bellum gererent, ita adversarios domuerunt. Ac dominos quidem suos sine armis superarunt; qui vero extra Ægyptum cum ipsis pugnarunt, eos tubis canendo psallendoque vicerunt: resque illa, chorea potius erat quam bellum, initatio potius quam pugna. Omnia namque ista prodigia non ob id solum acciderunt ut eis necessarium ferrent subsidium, verum ut doctrinam quoque cognitionis Dei, qua eos Moyses instituerat, certius conservarent; undique voces edebantur, quæ Dominum prædicarent. Ille enim mare declamabat, cum nunc pede-

stri itinere trahiecretur, nunc ad ingenium rediret; hanc vocem edebant undae Nili in sanguinem mutatae, rane, locustarum ille exercitus, eruere, et robigo, haec omni populo loquebantur: prodigia quoque in solitudine, manna, columaa, nubes, ortygometra, ex terra omnia fuerunt eis vice libri et literarum, quæ numquam delentur, cum memoriam eis quotidie refri- carent, et ipsorum animo insonarent. Verumtamen post tantam tamque multiplicem provisionem, post ineffabilia illa beneficia, post tanta miracula, post inenarrabilem curam, post longam institutionem, post instructionem verborum, post adhortationem ipsarum rerum, post insignes victorias, post admirabilia tro- pea, post lauitiam mensarum, post ubertatem illa- rum aquarum, post ineffabilem gloriam, quam apud hominum genus universum fuerant consequuti, in- grati et stupidi cum essent, vitulum adoraverunt, et bovis caput coluerunt, deosque sibi fieri postularunt, cum recentia beneficiorum Dei in Aegypto accepto- rum monumenta tenerent, ac multis etiam aliis adhuc fruerentur.

14. Aliud exemplum Ninivitarum confirmat afflictio- nes homini nocere non posse. — Ninivitarum vero po- pulus, barbarus cum esset atque alienigena, nihilque horum participasset, non parvum, non magnum, non orationes, non miracula, non res, non verba; vidisse que hominem ex naufragio conservatum, numquam secum antea versatum, sed tum primum visum, in- gressum, ac dicentem: *Adhuc tres dies, et Nineveh subvertetur* (*Jon. 3. 4*): adeo nudis hisce verbis mu- tati ac meliores facti sunt, et deposita priori vitiosi- tate ad virtutem per pœnitentiam contenderunt, ut decreta Dei revocarent, nutantem urbem sisterent, divinitus impendentem iram propulsarent, omnique afflictione liberarentur. *Vidit enim Deus, inquit, quia aversus est unusquisque de via sua mala, et conversus est ad Dominum* (*Ib. v.-10*). Quomodo conversus est, die mihi? Atqui magna eorum erat malitia, ineffabili nequitia, ulcera curatu difficultia; idque ut indica- ret propheta, dicit: *Ascendit malitia eorum usque ad cælum* (*Jon. 4. 2*): distantia loci magnitudinem ma- litiae ipsorum significavit. Sed tamen tantam nequitia, usque adeo elata et exaltata, ut ad cælum quoque pertingeret, tribus diebus, brevi temporis inomento, paucis verbis, quæ ab uno homine audire- rant, ignoto, hospite, naufragium passo, ita profligaverunt, ita aboleverunt, ita e medio sustulerunt, ut tali voce recrearentur: *Vidit Deus quia aversus est unusquisque de via sua mala, et pœnituit eum super malitia, quam loquutus fuerat Deus ut saceret eis.* Vi- desne sobrium ac vigilantem non modo ab hominibus non laedi, verum etiam iram divinitus impendentem avertere? qui vero semetipsum prodat ac laedit, etsi infinita accipiat beneficia, non multum lucri facere? Sic enim neque illis profuerunt tanta portenta, neque his obsuit iisdem caruisse: verum cum natura forent candidi, exiguum nacti momentum, meliores evase- runt, quamquam barbari et alienigenæ, inauditis eunibus divinis oraculis, longeque a Palestina dissiti.

15. De tribus pueris Danicis sociis. — Quid vero il- lorum trium puerorum, die mihi, virtuti superve- nientia mala offecerunt? Annon adhuc juvenes, et admodum quidem juvenes, in immatura aetate grave illud subiere supplicium et captivitatem, longam pe- regrinationem peregrinati sunt a patria, domo, tem- ple, altari, sacrificiis, oblationibus, libationibus, ab ipso quoque psalmorum cantu, ubi in alienam regio- nem venerunt, separati sunt? Non enim domus eis dumtaxat eam ob causam inaccessa erat, sed multa quoque divini cultus genera. Annon barbarorum ma- nibus dediti sunt, lupis potius quam hominibus, et quod est gravissimum, in tam longe dissipata ac bar- baram abducti terram, et servitutem gravissimam¹, non magistrum habebant, non prophetam, non prin- cipem? Non enim est, inquit, *princeps, neque pro- pheta, neque dux, neque locus sacrificandi coram te, et inveniendi misericordiam* (*Dan. 3. 38*). Quin etiam in domum regiam, tamquam in scopulum quemdam ac præcipitium, et pelagus saxis petrisque sub aqua la- tentibus refertum, introducti sunt, sine gubernatore, sine præreta, sine nautis, sine velis, sivecum illud mare navigare coacti; atque in aula regia tamquam in car- cere inclusi. Cum enim philosophari nosset, et rebus sæcularibus essent superiores, omnem quoque huma- num fastum conculcassem, alasque sibi leves reddi- dissent, accessionem malorum etiam illam commo- rationem esse existimabant. Si enim foris fuissent, et in domo privata, majori libertate fructuri erant: at vero introducti in illum careerem (careere namque omnem illam splendoris et magnificentiae speciem, et præcipitiis scopolisque nihil censebant esse melio- rem), continuo gravem difficultatem sustinuere. Rex enim eos illius voluptuosæ impuræque et profana- mensæ sue jussit esse socios, id quod eis interdi- clum erat, et morte gravius videbatur: ac soli velut agni in medio tot laporum erant inclusi. Necesse erat aut fame tabescere, imo vero ad mortem rapi, aut prohibita edulia degustare. Quid ergo faciunt juve- nes, orphani, captivi, peregrini, servi illorum qui haec imperabant? Non existimarent necessitatem sibi ad excusationem sufficere, neque tyrannidem ejus, qui urbem obtinebat; sed omnia machinabantur moliebanturque, ut peccatum effugerent, omni licet ex parte deserti. Neque enim pecuniis persuadere po- terant, utpote captivi; non amicitia et familiaritate, utpote peregrini; non potentia superare, utpote ser- vi; non multitudine vincere, utpote tres tantum. Accedunt igitur ad eunuelum, qui eam potestatem obtinebat, eique verbis persuadent. Cum enim inven- nissent eum trepidum ac timidum, deque salute sua sollicitum, et metus mortis intolerandus animum ejus concuteret: *Timco enim ego, inquit, dominum meum regem, nequando videat vultus vestros macilenterores præ ceteris adolescentulis coœris vestris, et condamnetis ca- put meum regi* (*Dan. 4. 10*): eo timore liberatum in- ducent, ut daret ipsis eam gratiam. Ac postquam

¹ *Alii, et durissimum servitutis legem.*

μὲν πεζευομένη, νῦν δὲ θάλαττα γινομένη· καὶ τὰ Νειλῶν νάρκατα ταύτην ἡφίει τὴν φωνὴν πρὸς αἴματος μεταβαλλόμενα φύσιν· καὶ οἱ βάτραχοι, καὶ τὸ τῶν ἀκριδῶν στρατόπεδον ἔκεινο, καὶ τῇ κάμπη, καὶ τῇ ἐρυσίβῃ ταῦτα διελέγετο τῷ δῆμῳ παντὶ· καὶ τὰ ἐπὶ τῆς ἐρήμου τεράστια, τὸ μάννα, δ στῦλος, ἡ νεφέλη, ἡ ὄρτυγομήτρα, τὰ ἄλλα πάντα ἀντὶ βιθύρίου τότε αὐτοῖς ἐγένετο καὶ γραμμάτων οὐδέποτε ἔξαλειφομένων, ἔναυλον καθ' ἑκάστην ἡμέραν παρεχόμενα αὐτοῖς τὴν μνήμην, καὶ ἐντρούντα αὐτῶν [460] τὴν διάνοιαν. Ἀλλ' ὅμως μετὰ τοσαύτην καὶ τηλικαύτην πρόνοιαν, μετὰ τὰς εὔεργεσίας τὰς ἀφάτους ἔκεινας, μετὰ τὸ μέγεθος τῶν θαυμάτων, μετὰ τὴν κηδεμονίαν τὴν ἀρρητον, μετὰ τὴν διδασκαλίαν τὴν διτνεκῆ, μετὰ τὴν κατήχησιν τὴν ἀπὸ τῶν ρημάτων, μετὰ τὴν παραίνεσιν τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων, μετὰ τὰς νίκας τὰς λαμπρὰς, μετὰ τὰ τρόπαια τὰ πιλάρδοντα, μετὰ τὴν τραπεζῶν ἀφθονίαν, μετὰ τὴν διδύλιειαν τῶν ναμάτων ἔκεινων, μετὰ τὴν ἄφατον δόξαν, ἥν περιεβάλλοντο παρὰ παντὶ τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει, ἐπειδὴ ἀγνώμονες ἦσαν καὶ ἀναίσθητοι, μόσχον προσεκύνησαν, καὶ βοὸς κεφαλὴν ἐθεράπευσον, καὶ θεοὺς ἐπεζήτουν αὐτοῖς γενέσθαι, νεαρὸς τὰς ὑπομνήματα τῶν ἐν Αἰγύπτῳ εὑεργεσιῶν ἔχοντες τοῦ Θεοῦ, καὶ πολλῶν καὶ ἀλλων ἀπολαύοντες ἔτι.

ιδ'. Ο δὲ τῶν Νιγερίτῶν δῆμος, βάρβαρος ὃν καὶ ἀλλοφυλος, οὐδενὸς τούτων μετεσχηκὼς, οὐ μικροῦ, οὐ μεγάλου, οὐ λόγων, οὐ θαυμάτων, οὐκ ἔργων, οὐ ρημάτων, ἐπειδὴ ἀνθρώπον εἶδον ἐκ ναυαγίου διασωθέντα, οὐδέποτε αὐτοῖς συγγενόμενον ἐμπροσθεν, ἀλλὰ τότε πρῶτον διφθέντα, εἰσελθόντα καὶ εἰπόντα, "Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νιγερή καταστραφῆσται· οὕτως ἀπὸ τῶν ψιλῶν τούτων ρημάτων μετεβάλλοντο καὶ βελτίους ἔγένοντο, καὶ τὴν προτέραν ἀποθέμενοι κακίαν, πρὸς ἀρετὴν διὰ μετανοίας ὕδευσαν, ὡς ἀπόφασιν ἀνακαλέσασθαι: Θεοῦ, καὶ σειομένην στῆσαι πόλιν, καὶ θεῆλατον ὀργὴν ἀποκρύσασθαι, καὶ πάσης ἀπαλλαγῆναι κακίας. Εἰδε γάρ ο θεὸς, φησιν, ὅτι ἀπέστη ἔκαστος ἀπὸ τῆς δδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς, καὶ ἐπέστρεψεν ἐπὶ τὸν Κύριον. Πῶς ἀπέστη, εἰπέ μοι; Καίτοι μεγάλη ἦν αὐτῶν ἡ κακία, ἄφατος ἡ πονηρία, δυσίατα τὰ ἔλκη· καὶ τοῦτο δηλῶν ἐ προφήτης ἔλεγεν· Ἀνέβη ἡ κακία αὐτῶν ἔως τοῦ οὐρανοῦ· τῷ διαστήματι τοῦ τόπου τὸ μέγεθος τῆς κακίας αὐτῶν ἐγδεικνύμενος. Ἀλλ' ὅμως τὴν τοσαύτην πονηρίαν, τὴν οὕτω πορυφωθεῖσαν καὶ ὑψωθεῖσαν, ὡς καὶ ἔως τοῦ οὐρανοῦ φύάσαι, ταύτην ἐν τρισὶν ἡμέραις, ἐν βραχείᾳ καιροῦ ρυπῇ, διὰ ρημάτων ὀλίγων, & περὶ ἐνδῆς ἤκουσαν ἀνθρώπους, ἀγνώστους, ξένους, ναυαγοῦ γεγενημένους, οὕτω κατέλυσαν, οὗτοις ἡφάνισαν, οὕτως ἐκπιδῶν ἐποίησαν, ὡς τοιαύτης ἀπολαύσαι φωνῆς, ὅτι Εἶδεν ο θεὸς, ὅτι ἀπέστη ἔκαστος ἀπὸ τῆς δδοῦ αὐτῶν τῆς πονηρᾶς, καὶ μετενόσετεν ἀπὸ τῆς κακίας ἦς εἶπεν ο θεὸς ποιῆσαι αὐτοῖς. Ορᾶς δὲ: οἱ μὲν νήσων καὶ ἐγρηγορῶς οὐ μόνον παρὰ ἀνθρώπων οὐδὲν ἀδικεῖται, ἀλλὰ καὶ θεῆλατον ὀργὴν ἀντερίπει; οἱ δὲ οἰκοισιν ἐκεῖτον προδιδοὺς καὶ καταβλάπτων, καὶ μυρίας εὐεργεσίας ἀπολάθῃ^a, οὐδὲν μέγα κερδίσινει; Οὕτω γοῦν οὐδὲν ἐκεῖνους ὡφέλησε τὰ τοσαῦτα σημεῖα, οὐδὲ αὐτοὺς τούτους τὸ μὴ μετασχεῖν τούτων παρέβλαψεν. ἀλλ' ἐπειδὴ οἰκοθεν ἦσαν εὐγνώμονες, μικρᾶς ἐπιλαβόμενοι θυτῆς, βεῖσίους ἐγένοντο, καίτοι βάρβαροι ὄντες, καὶ

^a Savil. ετυπεις καὶ μυρίων εὑεργεσιῶν ἀπολάνη

ἀλλοφυλοι, καὶ πάντων ἀνήκοι τῶν θείων χριτιμῶν, καὶ πόρρω που τῆς Παλαιστίνης ἀποφεισμένοι.

ιε'. Τί δὲ τῶν πατέρων τῶν τριῶν, εἰπέ μοι, τὴν ἀρετὴν τὰ ἐπελθόντα κακὰ ἐλυμήνατο; Οὐχὶ ἔτι νέοι ὄντες καὶ νέοις κομιδῆ, ἐν τηλικίᾳ διώρῳ τὴν χαλεπήν ἐκείνην ὑπέμειναν τιμωρίαν καὶ αἰχμαλωσίαν, καὶ τὴν μαχράν ἀπεδημηταν ἀποδημίαν, καὶ πατρίδος καὶ οἰκίας, καὶ ναοῦ καὶ βιωμοῦ καὶ θυσίων, [461] καὶ προσφορῶν καὶ σπουδῶν, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ φάλλειν, εἰς τὴν ἀλλοτρίαν ἐλθόντες γῆν, ἐχωρίσθησαν; Οὐ γάρ τῇ οἰκίᾳ αὐτοῖς μόνον ἀνθατος ἦν, ἀλλὰ καὶ πολλὰ τῆς λατρείας ἐντεῦθεν εἶδη. Οὐχὶ βαρβαρικαῖς ἐξεδύνησαν χεροὶ, καὶ λύκοις μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις, καὶ, τὸ δὴ χαλεπώτατον, εἰς μαχράν οὕτω κειμένην καὶ βίοβαρον ἀποικιεύθεντες γῆν, καὶ αἰχμαλωσίαν χαλεπωτάτην ἡ, οὐ διδάσκαλον εἶχον, οὐ προφήτην, οὐκ ἀρχοντα; Οὐ γάρ ἐστι, φτισιν, ἀγχων, οὐδὲ προφήτης, καὶ ήρούμενος, οὐδὲ τόπος τοῦ καρπῶσαι ἐνώπιόν σου, καὶ εὐρεῖν ἐλεος. Ἀλλὰ καὶ εἰς βασιλικὴν οἰκίαν, ὡς εἰς σκόπελόν τινα καὶ κρημνὸν, καὶ πέλαγος ὑφάλων γέμον καὶ σπιλάδων, οὕτως εἰστήχθησαν, χωρὶς κυβερνήτου, καὶ πρωρέως, καὶ νυκτῶν, καὶ ιστίων, ἀναγκαζόμενοι τὴν χαλεπήν ἐκείνην θάλατταν πλεῖν· καὶ καθάπερ ἐν δεσμωτηρίᾳ ταῖς βασιλικαῖς αὐλαῖς ἐνταπειλημμένοι. Ἐπειδὴ γάρ φιλοσοφεῖν ἔδεσαν, καὶ τῶν βιωτικῶν ἦσαν ἀνώτεροι πραγμάτων, καὶ τὸν τῦφον ἀπαντα κατεπάτησαν τὸν ἀνθρώπινον, καὶ κούφον αὐτοῖς τὸ πτερὸν εἰργάσαντο, προσθήκην κακῶν καὶ τὴν αὐτόθι διατριβὴν ἐνόμιζον εἶναι. "Εὖ μὲν γάρ δυτεῖς, καὶ ἐν Ιδιωτικῇ οἰκίᾳ, πλείονος ἔμελλον ἀπολαύσεσθαις τῆς ἔξουσίας· εἰς δὲ τὸ δεσμωτήριον εἰσαγθέντες ἐκείνοις (δεσμωτηρίου γάρ τὴν φαντασίαν ἀπασαν ἐκείνην, καὶ κρημνῶν, καὶ σκοπέλων οὐδὲν ἀμεινον εἶναι ἐνόμιζον), εὐθέως δυσκολίαν ὑπέμειναν χαλεπήν. Ο μὲν γάρ βασιλεὺς ἐκέλευτε κοινωνοὺς αὐτοὺς τῆς τραπέζης εἶναι τῆς ἑαυτοῦ, τῆς συναριτικῆς ἐκείνης, καὶ ἀκαθάρτου καὶ βεβήλου, αὐτοῖς δὲ ἀπεγορεύετο τοῦτο, καὶ θανάτου χαλεπώτερον εἶναι ἐδόκει· καὶ μόνοι καθάπερ ἀρνία λύκων μεταξὺ τοσούτων ἦσαν ἀπειλημμένοι. Καὶ ἀνάγκη ἦν, ἡ λιμῷ τήκεσθαι, μᾶλλον δὲ καὶ τὴν ἐπὶ θάνατον ἀγεσθαι, ἡ τῶν κεκαλυμμένων ἀπογεύεσθαις ἐδεσμάτων. Τί οὖν ποιοῦσιν οἱ νέοι, οἱ ἐν δρφανίᾳ, οἱ αἰχμαλωτοί, οἱ ξένοι, οἱ δοῦλοι τῶν ταῦτα κελευσθεῖσιν; Οὐχὶ ἐνόμισαν ἀρκεῖν αὐτοῖς εἰς ἀπολογίαν τὴν ἀνάγκην, οὐδὲ τὴν τυραννίδα τοῦ τὴν πόλιν ἔχοντος· ἀλλὰ πάντα μηχανῶνται, καὶ πραγματεύονται, ὥστε τὴν ἀμαρτίαν φυγεῖν, καίτοι πανταχόθεν προδεδομένοι. Οὕτε γάρ γρήμασι πείθειν ἡδύναντο· πῶς γάρ οἱ αἰχμαλωτοί; οὐ φιλέις καὶ συνουσίᾳ· πῶς γάρ οἱ ξένοι; οὐ δυνατεῖς περιγενέσθαι· πῶς γάρ οἱ δοῦλοι; οὐ πλήθεις κρατῆσαι· πῶς γάρ οἱ τρεῖς μόνοι; Προσελθόντες τοινυν πείθουσι τὸν εὐνοῦχον ἐκείνον λόγοις, τὸν ταύτην ἔχοντα τὴν ἔξουσίαν. Ἐπειδὴ γάρ εὑρον αὐτὸν περιδεῖ καὶ τρέμοντα, καὶ περὶ τῆς οἰκείας σωτηρίας ἀγωνιῶντα, καὶ φόνος ἀφέρητος ἦν δ περὶ τοῦ θανάτου κατασείων αὐτοῦ τὴν ψυχήν· Φοβοῦμαι γάρ ἐγώ, φτισί, τὸν κύριόν μου τίτιματέα, μή ποτε ἰδῃ τὰ πρόσωπα ύμῶν σκυθρωποῖς ἀπέριτοις πατέραις τὰ συνήλικα ύμῶν, καὶ κατατίκασης τίτιρ κεφαλίῃ μου τῷ βασιλεῖ· ἀπαλλάξαντες αὐτὸν τούτου τοῦ δέουσας πείθουσι δεῦναι τὴν χάριν. Καὶ

^b Άλιι καὶ αἰχμαλωσίας νόμῳ χαλεπωτάρῳ

έπειδή πάντα παρ' ἑαυτῶν εἰσήγκαν καὶ ὁ Θεὸς τὰ παρ' ἑαυτοῦ [462] λοιπὸν εἰσέφερεν. Οὐδὲ γάρ του Θεοῦ μόνου τὸ κατόρθωμα ἐπὶ τούτοις ἦν, οἷς ἔμελλον ἔκεινοι μισθὸν λαμβάνειν, ἀλλὰ τῆς ἔκεινων γνώμης ἡ ἀρχὴ καὶ τὰ προσίμεα, ἢν παρασχόμενοι γενναίαν καὶ ἀνδρεῖαν, ἐπεσπάσαντο τοῦ Θεοῦ τὴν βοσκήν, καὶ εἰς τέλος ἤγαγον ὅπερ ἐπιπούδαζον.

ιε'. 'Ορδες δτις τὸν μὴ ἑαυτὸν ἀδικοῦντα οὐδεὶς ἔτερος παραβλήψαι δυνήσεται; 'Ιδοὺ γοῦν καὶ νεότερος, καὶ αἰχμαλωσία, καὶ ὄρρανία, καὶ εἰς ἀλλοτριαν ἀπαγωγὴ, καὶ μόνωτις, καὶ ἕρημια τῶν προστησόντων α., καὶ ἐπίταγμα χαλεπὸν, καὶ φόδος θανάτου πολὺς ἐπιτειχίζων τοῦ εὐνούχου τὴν διάνοιαν, καὶ πενία, καὶ δλιγάτης, καὶ τὸ ἐν μέσῳ βιρβάρων εἶναι, καὶ τὸ τοὺς ἔχθροὺς ἔχειν δεσπότας, καὶ τὸ εἰς αὐτὰς ἐκδεδόσθαι τὰς χεῖρας τὰς βασιλικὰς, καὶ τῶν οἰκείων ἀπάντων δ χωρισμὸς, καὶ Ἱερέων καὶ προφητῶν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπιμελουμένων αὐτῶν ἀλλοτρίωσις, καὶ στονδῶν καὶ θυσιῶν ἀργία, καὶ νοῦ καὶ φαλμῶν ἀφαίρεσις, καὶ οὐδὲν τούτων αὐτοὺς παρέβλαψεν· ἀλλὰ τότε μειζόνως εὔδοκιμησαν, ἥ δτε τούτων ἀπήλαυον ἐπὶ τῆς πατρίδος τῆς ἑαυτῶν. Καὶ πρῶτον ἀθλὸν ἀνύσαντες τοῦτον, καὶ λαμπρὸν ἀναδησάμενοι τὸν στέφανον, καὶ τὸν νόμον καὶ ἐν ἀλλοτρίᾳ τριμήναντες, καὶ ἐπίταγμα καταπατήσαντες τυραννικὸν, καὶ φόδον νικήσαντες τοῦ ἀλάστορος, καὶ μηδὲν μηδαμόθεν παραβλαβέντες, ὡσπερ οἵκοι καθῆμενοι, καὶ πάντων ἔκεινων ἀπολαύοντες, θύτω τὸ ἔργον μετὰ ἀδείας ἀνύσαντες, ἐφ' ἔτερῃ πάλιν ἐκαλοῦντο σκάμματα. Καὶ πάλιν ἥσαν οἱ αὐτοί· καὶ ἀγῶν τοῦ προτέρου χαλεπώτερος αὐτοῖς ἐπειθέτο, καὶ κάμινος ἀνήπτετο, καὶ βαρεχρικὸν πρὸς αὐτοὺς στρατόπεδον μετὰ τοῦ βασιλέως παρετάτετο· καὶ ἡ Περσικὴ πᾶσα δύναμις ἐκινεῖτο, καὶ πάντα πρὸς ἀπάτην αὐτῶν ἐπετηδεύετο, καὶ βίαν· καὶ μουτικῆς εἴδη διάφορα, καὶ κολάσεων ποικίλοι τρόποι, καὶ ἀπειλαὶ, καὶ ὕψις πάντοθεν ἥν φοβερά, καὶ ρήματα ὅφεως φοβερώτερα· ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ ἑαυτοὺς οὐ προέδωκαν, ἀλλὰ τὰ παρ' ἑαυτῶν πάντα εἰσήγκαν, οὐδὲν οὐδέποτε παρεβλάβησαν· ἀλλὰ καὶ λαμπροτέρους τῶν προτέρων ἀνεδήσαντο τοὺς στεφάνους. 'Εδης μὲν γάρ αὐτοὺς ὁ Ναβουχοδονόσορ, καὶ ἐνέβαλεν εἰς τὴν κάμινον, οὐ μὲν παρέβλαψεν, ἀλλὰ καὶ μειζόνως ὠφέλησε, καὶ ἐνδοξοτέρους εἰργάσατο. Καὶ οὗτε ναὸν (πάλιν γάρ τὰ αὐτὰ ἐρῆ), οὗτε θυσιαστήριον, οὐ πατρίδα, οὐχ ιερέας, οὐ προφήτας ἔχοντες, ἐν ἀλλοτρίᾳ καὶ βιρβάρῳ χώρᾳ, ἐν αὐτῇ μὲν οὖν μέσῃ τῇ καμίνῳ, μεταξὺ τοῦ στρατοπέδου παντὸς ἔκεινου, αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τοῦ ταῦτα ἐργάζομέν νοι θεωροῦντος, λαμπρὸν ἀνεστήσαντο τρόπαιον, καὶ περιφανῆ νίκην ἤραντο, τὴν θαυμαστὴν ἔκεινην καὶ παράδοξον ἄσαντες ὧδην. τὴν καὶ μέχρι τοῦ νῦν Ἑξ ἔκεινου πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἀδομένην, καὶ ἀσθησμένην δὲ καὶ εἰς τὰς μετὰ ταῦτα γενεάς. Οὕτως οὖν ὅταν μηδεὶς ἑαυτὸν ἀδικῇ, οὐδὲν παρ' ἔτερου βλαβῆντας δυνήσεται· οὐ γάρ παύσομαι συνεχῶς τοῦτο ἐπάδων τὸ ρῆμα. Εἰ γάρ αἰχμαλωσία, καὶ δουλεία, καὶ μόνωτις, καὶ πατρίδος ἀποβολὴ καὶ τῶν οἰκείων ἀπάντων, καὶ θάνατος, καὶ ἐμπρησμὸς, καὶ στρατόπεδον [463] τοσοῦτον, καὶ τύραννος οὗτως ὡμὸς, οὐκ ἰσχυσαν παῖδες τρεῖς νέους, αἰχμαλώτους, δούλους, ἔνους, ἐπ' ἀλλοτροῖας ὄντας λυρήνασθαι τι εἰς τὴν οἰκείαν αὐτῶν ἀρετὴν, ἀλλὰ καὶ μείζονος αὐτοῖς παρόησίας γέγονε προφασίς ἡ ἐπιβουλή· τι τὸν νῆφοντα παραβλήψαι δυνήσεται; Οὐκ ἔστιν οὐδὲν, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἔχη πολεμοῦσαν αὐτῷ. 'Αλλ' ὁ Θεὸς τότε, φησὶ, παρέστη αὐτοῖς,

* Αἱ τῶν βιηθούντων. Infra aliqui τοῦ εὐγενῆ τὴν δειλίαν.

καὶ ἔξηρπασεν αὐτοὺς τῆς φλογός. Μάλιστα μὲν οὖν· καὶ σὺ τὰ παρ' ἑαυτοῦ πάντα ἐὰν παράσχῃς, τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἔψεται πάντως.

ιε'. Πλὴν ἀλλ' ἐγὼ τοὺς παῖδας ἔκεινους οὐ διὰ τοῦτο θαυμάζω καὶ μακαρίζω, καὶ ζηλωτοὺς εἶναι φημι, ὅτι τὴν φλόγα κατεπάτησαν, καὶ τῆς τοῦ πυρὸς ἐνεργείας κρείττους ἐγένοντο· ἀλλ' ὅτι ὑπὲρ τῶν ἀληθῶν ἐδέθησαν δογμάτων, καὶ εἰς κάμινον ἐνεβλήθησαν, καὶ τῷ πυρὶ παρεβδήθησαν. 'Ἐνταῦθα γάρ αὐτοῖς ἄπαν τὸ τρόπαιον ἀπίρτισται, καὶ δμοῦ κατενεγχθεῖσιν εἰς τὴν κάμινον στέφανος ἐπειθέτο, καὶ ἀπὸ τῶν δημάτων δὲ ἔκεινων ἤρξατο πλέκεσθαι, καὶ πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως, ἀ μετὰ πολλῆς τῆς παρόησίας καὶ τῆς ἐλευθεροστομίας πρὸς τὸν βασιλέα ἀχθέντες εἰς μέσον Ἐλεγον· Οὐ χρειαρ ἔχομεν ημεῖς περὶ τοῦ φῆματος τούτου ἀποκριθῆναι σοι. 'Ἐστι γάρ ὁ Θεὸς ημῶν ἐν οὐρανοῖς, φημεῖς λατρεύομεν, Ικανὸς ἐξειλέσθαι ημᾶς ἐκ τῆς καμίρου τοῦ πυρὸς τῆς καιομένης· καὶ ἐκ τῶν χειρῶν σου, βασιλεῦ, φύσεται ημᾶς. Καὶ ἐὰν μὴ, γνωστὸν ἔστω σοι, βασιλεῦ, δι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ, ἥ ἔστησας, οὐ προσκυνοῦμεν. 'Απὸ τούτων αὐτοὺς τῶν δημάτων ἀναχηρύττω· ἀπὸ τούτων τὸ βραβεῖον τῆς νίκης δρπάσαντες. ἐπὶ τὸν λαμπρὸν ἔδραμον τοῦ μαρτυρίου στέφανον, τῇ τῶν δημάτων δημολογίᾳ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων προειθέντες. Εἰ δὲ ἐμβληθέντων ἢ δέσθητη τὸ πῦρ αὐτῶν τὰ σώματα, καὶ τὰς οἰκείας ἐνεργείας ἐπελάθετο, καὶ πηγὴ ψυχρῶν ὑδάτων γέγονε τοῦ πυρὸς ἡ κάμινος· τοῦτο λοιπὸν τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος τὸ θαῦμα ἦν. καὶ τῆς ἁνωθεν παραδοξοποιείας. 'Ως οὐ γε ἀθληταὶ· καὶ πρὶν ἢ ταῦτα γενέσθαι, δμοῦ τῆς φλογός ἐπιβάντες, καὶ τὸ τρόπαιον ἔστησαν, καὶ τὴν νίκην ἤραντο, καὶ τὸν στέφανον ἀνεδήσαντο, καὶ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ἀνεκηρύχθησαν, καὶ τὸ λεῖπον αὐτοῖς εἰς εύδοκιμησιν οὐδὲν ἦν. Τι οὖν ἀν ἔχοις πρὸς ταῦτα εἰπεῖν; Εἰς ὅπεριαν ἀπηγέθης, καὶ τῆς πατρίδος ἐξειλήθης; 'Ιδού καὶ οὗτοι. Αἰχμαλωσίαν ὑπέμεινας, καὶ ὑπὸ βιρβάροις ἐγένοντο δεσπόταις⁴; 'Αλλὰ καὶ τοῦτο εύρησες τούτοις συμβάν. 'Αλλ' οὐδένα ἔχεις ἐκεῖ παρόντα καὶ διορθούμενον· τὰ σὰ, οὐδὲ νουθετοῦντα καὶ διδάσκοντα; Καὶ ταύτης οὗτοι τῆς ἐπιμελείας ἥσαν ἐστερημένοι. 'Αλλ' ἐδέθης; ἀλλ' ἐνεπρήσθης; ἀλλ' ἀπέθανες· οὐδὲν γάρ μοι τούτων χαλεπιύτερον ἔχεις εἰπεῖν. 'Αλλὰ ίδού καὶ οὗτοι διὰ πάντων ἐλθόντες, λαμπρότεροι εἰς τὸν τούτου τούτων ἐγένοντο, καὶ λίαν περιφανέστεροι, καὶ μείζονα τὴν ἐμπορίαν τὴν ἐν οὐρανοῖς συνήγαγον. Καὶ οἱ [464] μὲν Ίουδαῖοι καὶ ναὸν ἔχοντες, καὶ θυσιαστήριον, καὶ κινωτὸν, καὶ τὰ χερουδίμ, καὶ τὸ ίλαστήριον, καὶ τὸ καταπέτασμα, καὶ τὸ ἀπειρον τῶν λειτών πλῆθος, καὶ τὰς καθημερινὰς λατρείας, καὶ τὰς θυσίας τὰς ἐυθυγάρας, τὰς ἐσπερινὰς, καὶ συνεχῶς τῶν προφητῶν ἀκούοντες· τῶν ζώντων, τῶν τεθνηκότων, ἐντηχούντων αὐτῶν ταῖς ἀκοαῖς, καὶ τῶν θαυμάτων τὴν μνήμην περιφέροντες τῶν ἐν Αἰγύπτῳ, τῶν ἐν ἑρήμῳ, τῶν δὲλλων ἀπάντων, καὶ ἐπὶ τῶν χερῶν ταῦτα σαλεύοντες, ἐπὶ τῶν φλιῶν ἔχοντες ἐγγεγραμμένα, καὶ πολλῆς τῆς τότε θαυματουργίας ἀπολαύοντες, καὶ ἐτέρας ἐπιμελείας, οὐ μόνον οὐδὲν ὠφελήθησαν, ἀλλὰ καὶ παρεβλάβησαν, ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ εἰδωλα στήσαντες, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας σράζαντες ὑπὸ δένδρων, καὶ πανταχοῦ σγεδὸν τῆς χώρας τῆς ἐν Παλαιστίνῃ τὰς παρανόμους ἔκεινας

^b Alii ἐμβληθέντες, alii ἐμβληθέντων.

^c Alii ὥστε οἱ ἀθληταί.

^d Σαγ. in texu δεπιώτης, in marg. δεσπόταις.

omne officium suum fecissent, Deus quoque deinceps fecit suum. Neque enim solius Dei erat præclarum illud facinus in iis, quorum gratia mercedem illi erant accepturi, sed principium et exordia proficiscebantur ab illorum animo, quem cum præstiscent generosum ac fortē, Dei favorem sibi conciliarunt, et ad finem quod moliebantur perduxerunt.

16. Vides, qui seipsum non lœdit, ei neminem alium posse nocere? Ecce enim nec juventus, neque captivitas, neque orbitas, neque abductio in regionem alienam, nec solitudo et destitutio eorum, qui ab ipsis starent, nec mandatum grave, nec magnus mortis timor, qui enuchi cingebat animum¹, nec paupertas, nec paucitas, non quod in medio barbarorum essent, non quod hostes haberent dominos, non quod in ipsius regis manus essent traditi, neque cognatorum omnium separatio, neque sacerdotum et prophetarum, et aliorum, qui curam ipsorum gerebant, alienatio, nec libationum et sacrificiorum cessatio, neque templi et psalmorum ademptio, neque quidquam horum eis nocuit; sed tum in majori gloria fuerunt, quam cum iis rebus in patria sua fruerentur. Hoc primo certamine perfecto, insigni corona redimiti, lege in aliena quoque regione servata, conculcato tyranni mandato, victo dæmonis terrore, neque ullo ulla ex parte damno affecti, quasi domi sederent, et omnibus illis fruerentur, opere ita libere perfecto, ad alios rursus agones sunt vocati. Iterum erant iidem; et certamen priore difficilius ipsis proponebatur, caminus incendebatur, barbaricus adversum eos exercitus cum rege instruebatur velut in acie: tota Persica potentia incitabatur, omnia ad fraudem ac vim ipsis afferendum comparabantur; diversa cantionum genera, variae suppliciorum formæ, minæ, aspectus omni ex parte terribilis, et verba aspectu terribiliora: sed tamen quoniam scmetipsos non prodiderunt, sed omnem suam operam contulerunt, nihil umquam damni acceperunt: quin etiam coronis, quam priores fuerant, illustrioribus redimiti sunt. Vinxit enim eos Nabuchodonosor, et in caminum conjecit, non tamen damno, quin potius etiam commodo affecit, et illustriores reddidit. Cumque nec templum (iterum enim eadem dicam), neque altare, non patriam, non sacerdotes, non prophetas haberent, in aliena et barbara regione, in medio camini, totiusque illius exercitus, rege harum rerum auctore spectante, splendidum statuerunt tropæum et insigne reportarunt victoriam, admirabili illa et inopinata cantione decantata, quæ ex illo etiamnum ubique terrarum cantatur, et cantabitur etiam in postera saecula. Sic ergo si nemo seipsum lœdat, ab alio lœdi non poterit: non enim cessabo hoc dictum continentem decantare. Nam si captivitas, servitus, solitudo, patriæ amissio, et omnium cognatorum, mors, incendium, tantus exercitus, tyrannus tam crudelis, non valuerunt tribus pueris, juvenibus, captivis, servis, peregrinis, in aliena regione versantibus quidquam nocere quoad suam virtutem, sed majoris etiam

loquendi libertatis occasio fuerunt illæ insidiæ: quid sobrium lœdere poterit? Non est quidquam, etsi totum orbem adversarium haberet. At Deus tum, inquit, eis adstitit, eosque ex flamma eripuit. Maxime id quidem: tu quoque si omnia, quæ a te requiruntur, præstiteris, divinum auxilium sequetur omnino.

17. Verumtamen ego pueros non eo miror, beatosque ac felices aestimo, quod flammam conculearunt, et vim ignis vicerunt; sed quod verorum dogmatum causa vinci, in caminum conjecti et igni traditi sunt. Hic enim eis totum tropæum absolutum est, et simul atque in caminum conjecti sunt, imposta corona, et ab illis verbis texi copta etiam ante rerum eventum, quæ magna cum fiducia libertateque loquendi ad regem ducti in medium protulerunt: *Non eportet de hæ re respondere tibi. Potest enim Deus noster qui est in cælis, quem nos colimus, eripere nos ex camino ignis ardantis; et de tuis manibus, o rex, liberabit nos: sin mihi, notum sit tibi, rex, quia deos tuos non colimus, et statuam auream, quam erexit, non adoramus* (Dan. 3. 16.-18). Jam inde ab illis verbis eos victores prouuntio; jam inde ab illis reportato victoriæ præmio ad insignem martyrii coronam, confessioni verborum addita confessione rerum, cucurrerunt. Sin ignis reveritus est inimissa eorum corpora et vincula solvit, securum descensum præbuit, suæ virtutis oblitus, et caminus ignis factus est fons frigidarum aquarum: id jam divinæ gratiæ, et supernæ stupendarum rerum operationis miraculum fuit. Quare athletæ quidem prius etiam quam hæc fierent, simul ac flammam ingressi sunt, et tropæum statuerunt, et victoriam reportarunt, et corona redimiti, et in cælo terraque deprædicati sunt, et nihil eis ad gloriam erat reliquum. Quid ergo dicere poteris? Irrexsilium relegatus es, et patria ejectus? Ecce etiam isti. Captivitatem sustinuisti et sub barbaris dominis¹ fuisti? At hoc quoque istis contigisse reperies. At non habes ibi qui tibi adsit, resque tuas moderetur, neque qui te admoneat et doceat? Hac quoque isti cura erant fraudati. At vincetus es? at combustus es? at mortuus es? nihil enim his potes dicere gravius. At ecce isti quoque per hæc omnia tetenderunt, et per eorum singula illustriores extiterunt, longeque clariiores, et cælestes merces auxerunt. Judæi quidem cum haberent templum, altare, arcam, Cherubim, propitiatorium, velum, infinitam sacerdotum multitudinem, cultum Dei quotidianum, sacrificia cum matutina tum vespertina, et continenter prophetas audirent, vivos, mortuos, qui aures ipsorum personabant, miraculorum in Ægypto, in solitudine editorum omnium aliorum in memoriam renovarent, eaque manibus versarent, in postibus inscripta haberent, rebusque multis tum supra naturalem potestatem confessis, cæteraque sui cura fruerentur, non modo nullo emolumento, verum etiam damno sunt affecti, simularis in ipso templo cultis, mactatis filiis et filiabus sub arboribus, et illis lege vetitis exsecrandisque sacris in omni propinquum agri Palestini loco

¹ Aliquæ, timiditatem.

² Savil. in textu. capit. in marg., dominus.

factis, aliisque facinoribus infinitis absurdioribus perpetratis. At vero isti in media barbaria, in terra hostili et inimica, in domo tyrannica versantes, omni illa cura destituti, ad supplicium abrepti, usi, non solum hinc laesi non sunt, non parum, non multum; verum magis etiam claruerunt. His igitur cognitis, horumque similibus e Scriptura divinitus inspirata collectis (multa enim hujuscemodi suppetunt exempla in diversis etiam personis aliis), neque difficultatem temporum aut rerum, neque necessitatem et vim ac tyrannidem potentium sufficere nobis existinemus ad defensionem, quando deliquerimus. Quod enim in principio dixi, in eo nunc quoque orationem termi-

nabo; si quis damnum ac detrimentum accipiat, a seipso prorsus id, non ab aliis accipere, etsi infiniti sint qui damna et injurias inferant. Nam si quidem haec a semetipso non accipiat, si totius terrae marisque incolae communi consilio irruant, ne parum quidem laedere poterunt eum, qui in Domino vigilat ac sobrius est. Simus ergo, quæso, sobrii, et vigilamus semper, et acerba omnia generoso animo feramus, ut æternis illis et immortalibus bonis potiamur, in Christo Iesu Domino nostro, cui gloria et imperium, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

IN LIBRUM AD EOS QUI SCANDALIZATI SUNT OB ADVERSITATES, ETC.!

Ordinem sequimur ab ipso Chrysostomo indicatum infra cap. 15: Μὴ τοίνυν μοι λέγε τοὺς ἀπόκλιτούς· ὅπερ γάρ ἐν τῷ Ἐμπροσθεν εἶπον λόγῳ, οὐδεὶς τῶν ἑαυτοὺς μή ἀδικούντων παρ' ἔτερων ἀδικεῖται ποτε, καὶ εἰς αὐτὸς τὸ ζῆν κανδυνεύῃ: *Noli ergo mihi eos commemorare qui pereunt: quod enim in priore libro dixi, nullus ex iis, qui seipso injuria non afficiunt, ab aliis laedi potest, quamvis de vita ipsa sit periculum subeundum.* Quibus manifeste declarat librum illum, *Quod nemo laeditur nisi a seipso* [465], prius ab se factum esse, quam hunc ederet, utrumque vero continenter eodemque tempore elucubratum fuisse. Verum igitur ordinem non tenuit Savilius, qui hunc priorem posuit; alterum vero, qui præmitti debuerat, huic subjunxit; sed hoc erratum ipse postea animadvertisit. Fronto Ducaeus eos longo intervallo separavit, qui priorem in medio Tomo quarto locavit, posteriorem vero, sive hunc de quo agimus, versus finem Tomi quinti posuit, aut ponendum reliquit.

Georgius Alexandrinus in Vita Chrysostomi, quæ infra edetur, n. 67, ait hunc librum Cucusi a S. doctore factum fuisse ad consolationem institutionemque populi Constantinopolitani, esseque in capita viginti quatuor divisum, quæ divisio ad hoc usque tempus in manuscriptis Codicibus et in Editis observatur.

Existimat v. cl. Tillemontius hunc librum quasi ad Olympiadem missum commemorari in Epistola quarta ad eamdem, ubi dicitur: "Ἐπειδὴ σοι ἀπερ ἔγραψα πρώην, ὅτι τὸν ἑαυτὸν ἀδικοῦντα οὐδεὶς ἔτερος

EJUSDEM LIBER

AD EOS QUI SCANDALIZATI SUNT OB ADVERSITATES QUÆ CONTIGERUNT, POPULIQUE ET MULTORUM SACERDOTUM PERSEQUUTIONEM AC PERVERSIONEM, ET DE INCOMPREHENSIBILI, ET ADVERSUS JUDÆOS (a).

Medici quidem, si quando quospiam febre correptos, aut aliquo alio morbo laborantes sanandos suscipiant, id primum student, ut ægres videant, quod procul ab eis positi, suo non possent eos subsidio juvare: ea

quippe artis illius est conditio, ea morborum illorum natura. Nos vero, qui non unum aliquem alterumve, sed omnes qui totum incolunt orbem terrarum, scandalum passos sanare studemus, nihil tale requiri mus. Neque enim petimus, ut in ædes alienus ex ægrotis pateat aditus, aut ubi jaceant, discamus, sed neque ipsos ægres cupimus intueri. Non manibus instrumento

(a) Collata cum MSS. Regis 1819, 2291, Colbertinis v. 265, 629, 3033.

καὶ ἐναγεῖς ἐργασάμενοι θυσίας, καὶ ἔτερα ἀποπότερα μυρία τολμήσαντες. Οὗτοι δὲ ἐν βαρβάρῳ μέσῃ, ἐν πολεμίᾳ καὶ ἔχθρᾳ γῇ, ἐν οἰκίᾳ τυραννικῇ στρεφόμενοι, πάστοις ἐκείνης τῆς ἐπιμελείας ἐστρημένοι, ἀπαγόμενοι, καιδίμενοι, οὐ μόνον ἐντεῦθεν οὐδὲν παρεβλάβησαν, οὐ μηκόν, οὐ μέγα· ἀλλὰ καὶ μειζόνως διέλαμψαν. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, καὶ τὰ τούτοις ἐοικότα συλλέγοντες ἀπὸ τῶν Θεοπνεύστων καὶ θείου Γραφῶν (πολλὰ γάρ ἔστιν εὑρεῖν τοιαῦτα ὑποδείγματα καὶ ἐφ' ἑτέρων διαφόρων προσώπων), μήτε δυσκολίαν καιρῶν ή πραγμάτων, μήτε ἀνάγκην καὶ βίαν, καὶ τυραννίδα τῶν δυναστευόντων νομίζωμεν ἀρχεῖν ἡμῖν εἰς ἀπολογίαν, τίνικα ἀν πλημμελούμεν. "Οπαρ καὶ ἀρχόμενος εἶπον, εἰς τοῦτο καὶ νῦν

καταλύσω τὸν λόγον, ὅτι εἴ τις βλάπτοιτο καὶ ἀδικοῖτο, παρ' ἑαυτοῦ πάντως τοῦτο πάσχει, οὐ παρ' ἑτέρων, καὶ μυρίοις οἱ ἀδικοῦντες καὶ ἐπιτρέζοντες ὦσιν. 'Ως εἰ γε μὴ παρ' ἑαυτοῦ τοῦτο πάθοι, οἱ γῆν ἄπασαν καὶ θάλατταν οἰκοῦντες κοινῇ ἀπαντεῖς, εἰ ἐπέλθοιεν, οὐδὲ μικρὸν τοῦτον παραβλάψαι δυνήσονται τὸν ἐν Κυρίῳ γρηγοροῦντα καὶ νήσοντα. Νήφωμεν τοῖνυν, παρακαλῶ, καὶ γρηγορῶμεν διὰ παντὸς, καὶ φέρωμεν πάντα γενναῖως τὰ λυπηρὰ, ἵνα τῶν αἰωνίων ἐκείνων καὶ ἀκηράτων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ψήφῳ δόξα καὶ τὸ χράτος, νῦν καὶ ἀστ. καὶ εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. 'Αμήν.

ADMONITIO.

παραβλάψαι δυνήσεται· καὶ τοῦτον ἡγωνίζατο τὸν ἀγῶνα δικαγούσας, διν ἀπισταλκά σου τῇ τιμιότητι νῦν. Συνεχῶς δὴ οὖν αὐτὸν ἐπέρχου· εἰ δὲ ὑγιαίνοις, καὶ ἐπὶ γλώττης φέρε· id est, *Misi ad te id quod nuper litteris mandavi, nempe eum, qui scipsum non laeserit, a nemine ulio laedi posse: et hoc [quoque] contendit liber hic, quem ad te nunc nisi. Quare illum assidue pervolvas, imo etiam, si per valetudinem licet, recites.* Liber certe hic secundo loco commemoratus, hic ipse quem tractamus esse videtur, etsi res non omnino explorata sit.

Idem fere argumentum prosequitur hic liber, quod in præcedenti tractatum vidimus. Agitur de ferendis rebus adversis cujuscumque tandem generis sint, exemploque sanctorum Veteris Noviaeque Testamenti ad eam rem instituuntur Constantinopolitani, qui tunc a scelestis perversisque hominibus vexabantur: ad eos maxime spectat oratio, qui probos videntes a seditionis nefariisque vexari, divinam incusarent providentiam. Atticum vero sibi in successorem a conseleratis cooptatum perstringit, cum ait cap. 20: Μηδὲν οὖν σε τούτων σκανδαλιζέτω, μή οερεὺς νῦν φαῦλος γεγενημένος, καὶ λύχου παντὸς ἀγριώτερον ἐπιπηδῶν τῇ ἀγέλῃ: *Nihil ergo istorum tibi offendiculo sit, non sacerdos nūnc depravatus, lupo quovis sævius in gregem insiliens.* Hic liber non diu ante obitum a Chrysostomo scriptus est: qua de re pluribus in Vita ejus.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΛΟΓΟΣ

Ιρδει τοὺς εκκαθαλισθέντας καὶ ταῖς δυσημερίαις ταῖς γενομέναις, καὶ τῇ τοῦ λαοῦ καὶ πολλῶν λεπέων διώξει καὶ διαστροφῇ καὶ περὶ ἀκαταλήπτου, καὶ κατὰ Ιουδαίων.

Ιατρῶν μὲν παῖδες, ὅταν πυρέττοντάς τινας, ή ἔτερον τι νόσημα νοσοῦντας μέλλωσι θεραπεύειν, αὐτοὺς πρῶτον ξητοῦσι τοὺς κάρμνοντας ιδεῖν, ὅτι πόρρωθεν αὐτῶν ὄντες, οὐκ ἀν δύναιντο τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσεγκεῖν· τοιοῦτον γάρ καὶ ἡ τέχνη, καὶ αὐτὴ τῶν νοσημάτων ἡ φύσις ἐκείνων. Ήμεις δὲ οὐχ ἔνα που καὶ δεύτερον, ἀλλὰ πάντας τοὺς κατὰ τὴν οἰκουμένην

σκανδαλιζομένους θεραπεύειν ἐσπουδαχότες οὐ δει- μεθά τινος τοιούτου. Οὐδὲ γάρ εἰς οὐκόν τινος τῶν νοσούντων εἰσελθεῖν αἰτοῦμεν, οὐδὲ ἐνθα κατάκεινται μαθεῖν, ἀλλ' οὐδὲ αὐτοὺς τοὺς ἀρρώτους ιδεῖν ἐπιει- τοῦμεν. Οὐχ ὅργανα μεταχειρίζομεν ἀ, οὐ χρημάτων

"Hæc, οὐχ ὅργανα μεταχειρίζομεν, desunt in tribus nisc

ποιούμεθα διαπάντην, τὰ πρὸς ἱερεῖαν ὥνεισθαι κελεύοντες τοὺς ἀσθενοῦντας· ἀλλὰ καὶ ἄγνωστοι ἡμῖν ὕστε, καὶ πρὸς αὐτὰς ἀπωκισμένοι τὰς τῆς οἰκουμένης ἐσχατιὰς, καὶ ἐν μέσοις βαρβάροις, καὶ ἐν αὐτῷ κείμενοι τῷ τῆς πτωχείας πυθμένι, καὶ πένητες τοσαύτην πενίαν, ὥστε καὶ τῆς ἀναγκαίας ἀπορεῖν τροφῆς, οὐδὲν ἡμῖν τούτων πρὸς τὴν ἱερεῖαν γίνεται κώλυμα· ἀλλ' ἐν: [465-466] ἴδρυμένοι χωρίῳ, χωρὶς ὅργανων, καὶ φαρμάκων, καὶ σιτίων, καὶ ποτῶν, καὶ χρημάτων, καὶ μακρᾶς ἀποδημίας, τὴν νόσον ἀπελαύνομεν ταύτῃν. Πῶς καὶ ποίῳ τρόπῳ^a; τὸ τοῦ λόγου κατασκευάζοντες φάρμακον, τὸ ταῦτα πάντα γιγνόμενον τοῖς νοσοῦσι, καὶ ἀμεινον ἢ τὰ εἰρημένα ἀπαντα. Καὶ γάρ καὶ ἄρτου τρέψει μᾶλλον, καὶ φαρμάκου διορθοῦται πλέον, καὶ πυρὸς εὔτονώτερον καίτι, ἀλγηδόνα μὲν οὐδεμίαν παρέχον, τῶν δὲ πονηρῶν λογισμῶν τὰ δυσώδη βεύματα ἀναστέλλον· καὶ πιθῆρος τομώτερον τέμνει τὰ σεσηπότα ἀνωδύνως· καὶ τοῦτο ποιοῦν δαπάνην οὐδεμίαν ἔργαζεται χρημάτων, οὐδὲ ἐπιτρίβει πενίαν. Τοῦτο οὖν κατασκευάζοντες τὸ φάρμακον, πᾶσι παραπεμπόμεθα, καὶ πάντες οἴδητε ἀπολαύσονται θεραπείας, μόνον εἰ τοῖς λεγομένοις μετὰ ἀκριβείας καὶ εὐγνωμοσύνης προσέχοιεν.

Κεφ. α'. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων οὐ μικρὸν, ἀλλὰ καὶ μέγιστον πρὸς τὴν τῆς ἀρρώστιας ἀπαλλαγὴν συντελεῖν εἶωθε τὸ μαθεῖν τὸν κάμνοντα τῆς ἀρρώστιας τὴν ὑπόθεσιν (οὐ γάρ δὴ μήν τῆς κατεχούσης αὐτὸν ἀπαλλαγήσεται νόσου τοῦτο μαθὼν, ἀλλ' οὐδὲ μετὰ ταῦτα αὐτῇ περιπεσεῖται, τὴν αἵτιαν γνοὺς, ἀρ' ἦς αὐτῇ περιέπεσεν ἀπαξ, καὶ φυλακτόμενος), φέρε καὶ ἡμεῖς τοῦτο πρῶτον τοὺς τὰ τοιαῦτα νοσοῦντας διεδάξωμεν, πόθεν αὐτοῖς τὸ νόσημα τοῦτο γέγονε τοῦ σκανδάλου. Εἰ γάρ δὴ τοῦτο μάθοιεν, καὶ βουληθείεν φυλάξασθαι μετὰ ἀκριβείας αὐτὸν, οὐ ταῦτης μόνον ἀπαλλαγήσονται τῆς ἀρρώστιας, οὐδὲ νῦν μόνον, ἀλλὰ καὶ διηνεκῶς καὶ ταῦτης καὶ ἐτέρων πλειδῶν. Τοιαύτη γάρ καὶ ἡ τοῦ φαρμάκου τούτου φύσις ἐστίν, ὡς καὶ τὸ παρὸν θεραπεῦσαι, καὶ τῶν ἀλλων γενέσθαι προφυλακτικὸν παθῶν. Οὐ γάρ ἐν καὶ δύο καὶ τρία, ἀλλὰ καὶ πολλὰ κατὰ τὸν παρόντα βίον ἐστὶ τὰ σκανδαλίζοντα τοὺς ἀσθενεστέρους· καὶ τούτων διπάντων δὲ λόγος ἡμῶν ἐπανγέλλεται τοὺς ἀλόντας ἐλευθεροῦν, μόνον εἰ βουληθεῖεν (ὅπερ καὶ ἔμπροσθεν εἶπον) καὶ μαθεῖν καὶ φυλάξαι τὰ λεγόμενα. Ποιοῦμας δὲ τὴν θεραπείαν ταύτην, οὐκ ἀπὸ τῶν θεικῶν μόνον Γραφῶν συντιθεῖς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν κατὰ τὸν παρόντα βίον γινομένων καὶ συμβαινόντων διηνεκῶς· ὥστε καὶ τοῖς μὴ προσέχουσι Γραφαῖς κοινὴ γενέσθαι τὴν διόρθωσιν, εἰ βουληθεῖεν· οὐ γάρ παύσομαι τοῦτο συνεχῶς ἐπιλέγων. Ἀνάγκη γάρ καὶ βίᾳ, καὶ μὴ βουλομένῳ οὐκ ἔνι ταῦτην ποτὲ θεραπευθῆναι τὴν ἱερεῖαν, καὶ τοὺς θείους μὴ καταδεχομένῳ χρησμούς· καὶ ἐντεῦθεν, μᾶλλον δὲ πλέον ἐντεῦθεν ἢ ἐκ τῆς τῶν πραγμάτων ἀποδείξεως^b. Τῶν γάρ δρωμένων ἀξιοπιστοτέραν δεῖ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀπόφασιν πιστεύειν εἶναι. Διά τοι τοῦτο καὶ χαλεπωτέρα τούτους μένει τιμωρία μὴ διορθουμένους, ὅτι

δεῖξάμενοι τὰς Γραφὰς, οὐδὲν ἔχειθεν εἰς τὴν τοιαύτην καρποῦνται ὡφέλειαν. "Ιν" οὖν μὴ τοῦτο πάσχωσι, φέρε ἀκόματα τῆς διορθώσεως λοιπὸν, τὴν αἵτιαν εἰπόντες τοῦ νοσήματος πρῶτον.

[467] **Κεφ. β'.** Τίς οὖν ἡ αἵτια τῆς ἀρρώστιας τῆς τοσαύτης ἐστίν; Ἡ πολυπράγμων καὶ περιεργος γνώμη, καὶ τὸ βούλεσθαι πάντων τῶν γινομένων εἰδέναι τὰς αἴτιας ἀπάστας, καὶ φιλονεικεῖν τὴν ἀκατάληπτον καὶ ἀδρήτον τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν, τὴν ἀπέραντον καὶ ἀνεξιχνίαστον περιεργάζεσθαι ἀναισχύντως, καὶ πολυπραγμονεῖν. Καίτοι τίς τοῦ Παύλου σοφώτερος γέγονεν; Εἰπὲ γάρ μοι, οὐ σκεῦος ἐκλογῆς ἦν οὗτος; οὐ πολλὴν καὶ ἀφράτον ἐπεσπάσατο τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν; οὐ τὸν Χριστὸν εἶχεν ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα; οὐχ ἀπορρήτων ἔχοινώνησε τοῦ Θεοῦ ρημάτων; οὐχ ἂ μηδενὶ ἀνθρώπων λαλῆσαι ἔξιν ἦν, μόνος ἡκουσεν ἔκεινος; οὐχ εἰς παράδεισον ἤρπαγη; οὐχ εἰς τρίτον οὐρανὸν ἀνηγένθη; οὐ γῆν καὶ θάλασσαν περιέδραμεν; οὐ βαρβάρους φιλοτοφεῖν ἔπεισεν; οὐ πολλὰς καὶ ποικίλας εἶχε τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας; οὐ δήμους δλοκλήρους καὶ πόλεις ἐρρύθμιζεν; οὐ τὴν οἰκουμένην ἀπασαν εἰς χεῖρας αὐτῷ φέρων ἔθηκεν ὁ Θεός; Ἄλλ' ὅμως ὁ τοσοῦτος καὶ τηλικοῦτος, ὁ σοφὸς οὗτος καὶ δυνατὸς καὶ πνευματικὸς ἀνὴρ, ὁ τοσούτων ἀπολελαυκῶς, ὅταν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἐμπέσῃ, καὶ οὐδὲ δλοκλήρου προνοίας, ἀλλὰ μόνον εἰς^c μέρος αὐτῆς, ἀκουσον πιὸς ἐκπλήττεται, πῶς ἐλιγγιᾷ, πῶς ἀποπηδᾷ ταχέως τῷ ἀκαταλήπτῳ παραχωρῶν. "Οτε οὖν ἐσκοπεῖτο, οὐχ ὅπως ἀγγέλων προνοεῖ καὶ ἀρχαγγέλων ὁ Θεός, καὶ τῶν χερουβείμ, καὶ τῶν σεραφείμ, καὶ τῶν ἀλλων ἀοράτων δυνάμεων, οὐδὲ πῶς ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ οὐρανοῦ, καὶ γῆς, καὶ θαλάσσης, οὐδὲ πῶς τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων παντὸς, οὐδὲ πῶς ἀλόγων, καὶ φυτῶν, καὶ σπερμάτων, καὶ πηγῶν, καὶ ποταμῶν, οὐδὲ τῆς κατὰ φύσιν γεννήσεως, καὶ αὐξήσεως, καὶ διατροφῆς, καὶ τῶν ἀλλων τῶν τοιούτων· ἀλλ' ἐν τι μέρος ἀπολαβὼν τῆς προνοίας αὐτοῦ τὸ κατὰ Ιουδαίους καὶ Ἐλληνας (καὶ γάρ περ τούτων τὸν ἀπαντα διεῖθηται λόγον, διδάσκων πῶς μὲν τοὺς ἐξ ἑθνῶν ἐκάλεσε, πῶς δὲ τοὺς ἐξ Ιουδαίων ἀπώσατο, καὶ πῶς ἐλέω τὴν ἐκατέρων σωτηρίαν ἐπραγματεύσατο), ἀκουσον οἴλα φησιν. Ιδών γάρ πέλαγος ἀχανές ἀνεῳχθὲν, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ μέρει τούτῳ, καὶ πρὸς αὐτὸν τῆς προνοίας αὐτοῦ ταῦτης τὸ βάθος διακύψαι βουληθεῖς, ὥσπερ τινὶ σκοτοδίνῳ κατασχεύεις τῷ ἀρρήτῳ τῆς οἰκουμένας ταῦτης, καὶ θαυμάσας καὶ ἐκπλαγεὶς τὸ ἄφατον, τὸ ἀπέραντον, τὸ ἀδρήτον καὶ ἀκατάληπτον τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας τε καὶ προνοίας, ἀπετήδησε, ταύτας ἀφεὶς τὰς φωνάς, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἐκπλήξεως ἀνακεκραγώς ταῦτα τὰ ρήματα· "Ω βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ! Εἴτα δεκάνυς, ὅτε τὸ βάθος μὲν εἶδε, πόσον δὲ μαθεῖν οὐκ ἡδυνήθη, ἐπήγαγεν· Ως ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Οὐκ εἶπεν ἀκατάληπτα [468] μόνον, ἀλλὰ καὶ Ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ. Οὐ μόνον γάρ καταλαβεῖν

^a Alii καὶ τίνι τρόπῳ.

^b Tres miss. ἐκ τῆς τῶν Γραφῶν ἀποδ. Hanc vitio laborare punit Savilius: certe videtur in serie Græca aliquid desiderari.

^c Alii ἀλλα τινα εἰς.

*tractatus*¹, non pecuniarum sumptus facimus, dum ad curationem necessaria coemere jubemus infirmos: sed quamvis ignoti sint nobis, quamvis ad ultimos orbis terræ fines amandati sint, quamvis in medio barbarorum, quamvis in ipso mendicitatis fundo versentur, quamvis tanta premantur inopia ut etiam necessariis destituantur alimentis, nullum tamen ista curationi nostræ adhibent impedimentum: sed in uno constituti loco, sine instrumentis, sine medicamentis, sine cibo ac potu, vel pecuniis, vel longinqua peregrinatione morbum istum depellimus. Quotandem modo? Dum orationis medicinam componimus, quæ horum omnium vices apud ægrotos supplebit, imo quæ melior sit illis omnibus. Nam et amplius quam panis alit, et amplius medetur quam pharmacum, et vehementius quam ignis urit, nec tamen ullum dolorem iaurit: pravarum autem cogitationum fœtidum fluxum adstrigunt, et acentius quam ferrum putrida secat ulceræ sine dolore; et hoc dum facit, nullos impendere sumptus cogit, nec ad ullam redigit egestatem. Hoc igitur medicamento confecto, ad omnes illud transmittimus, atque omnes dubium non est quin sanitatem recuperaturi sint, dummodo verbis nostris benevole ac diligenter attendant.

CAP. I. *Necessarium esse ut causa dicatur, ex qua scandalum ortum est.* — Quoniam autem in corporum etiam curatione non mediocriter, imo plurimum ad abigendam ægritudinem conferre solet, ut occasione in ægritudinis discat ægrotus (neque enim tantum hoc cognito, liberabitur morbo quo detinetur, sed nec in eum postea incidet, ubi causam intellexerit, ex qua in eum semel inciderit, et sibi ab ea cavebit), age nos etiam hoc primum ægros doceamus, unde illis hic scandali morbus acciderit. Nam si hoc cognoverint, et ab eo sibi diligenter cavere voluerint, non hac tantum, aut nunc tantum ægritudine liberabuntur, sed et in perpetuum, et ab hac et a pluribus cæteris. Eiusmodi enim est hujus medicamenti natura, ut et in praesenti sanet, et usui sit ad reliquas ægritudines præcavendas. Neque enim unum, vel duo, vel tria, sed et multa sunt in hac vita, quæ imbecilioribus scandalum afferunt, et hos omnes se liberaturam ægrotos oratio nostra pollicetur, si voluerint, ut etiam ante dixi, et discere, et observare que dicimus. Hæc autem a me adhibetur medicina, non ex sacris tantum Scripturis composita, sed etiam ex iis quæ in hac vita sunt, et perpetuo contingunt: sic ut iis etiam in commune medeat, qui Scripturas non legunt, modo voluerint: neque enim hoc identidem inculcare desino. Non enim fieri potest, ut necessitate ac vi, et invito medeat, utrumquam hæc medicina, vel ei qui divinis oraculis non paruerit: et inde sumetur, et inde amplius quam ex ulla eventuum ac rerum demonstratione. Si quidem prolatam a Deo sententiam fide digniorem esse, quam quæ oculis usurpamus credendum est. Quam ob causam et his gravius supplicium imminet, si correcti non fuerint, quod cum Scripturas audiverint, nullam ta-

¹ Hæc, non manibus instrumenta tractanus, desunt in aliis MSS.

men inde talē utilitatem percepint. Ne igitur illis hoc eveniat, age jam ad correctionem nos accingamus, atque in primis causam ægritudinis indicemus.

CAP. II. *Periculum esse ac dementia plenum curiose inquirere et scrutari arcanam Dei sapientiam.* — Quænam igitur tantæ ægritudinis est causa? Curiosum vimirum et supervacaneum istorum studium, et quod omnium quæ sunt, singulas velint causas cognoscere, quod incomprehensibilem et ineffabilem Dei providentiam, infinitam, et investigabilem scrutari, et in eam impudenter ac curiose conuentur inquirere. Quamquam quis umquam sapientior exstitit Paulo? Dic enim mihi, nonne vas electionis erat iste? nonne magnam et ineffabilem sibi Spiritus gratiam conciliaverat? nonne Christum in se loquentem habebat? nonne verborum factus particeps et Dei fuerat arcanorum? nonne quæ nulli homini loqui licebat, ille solus audiverat? nonne in paradisum raptus fuerat? nonne sublatus in tertium cælum? nonne terram et mare percurrerat? nonne barbaros philosophari docuerat? nonne varias Spiritus operationes exhibebat? nonne populos integros urbesque moderabatur? nonne totum orbem terrarum Deus manibus ejus commiserat? Verumtamen ille tantus ac talis, ad o sapiens ac potens, ac spiritualis ille vir, qui tam multa optimuerat, cum ad extendendam Dei providentiam se convertit, et non jam totam providentiam, sed unam ejus solum partem considerat, audi quo pacto miretur, quo pacto vertigine laborebat, quo pacto confessim resiliat, seque illam minime comprehendere posse fatitur. Quando igitur contemplabatur, non quomodo angelis provideret et archangelis Deus, et Cherubinis, aut Seraphinis, aut ceteris potestatibus, quæ sub aspectum minime cadunt, neque quo pacto soli, lunæ, cælo, terræ, mari, neque quo pacto humano generi universo, neque quo pacto brutis animantibus, et plantis, et seminibus, et herbis, et aeri, et ventis, et fontibus, et fluminibus, neque quo pacto naturali rerum ortui et accretioni, et sustentationi, ac reliquis ejusmodi: sed unam ejus providentiae partem assumens, vimirum erga Judæos et gentiles (siquidem totam de illis orationem pertexuerat, cum doceret, quo pacto alias vocarat ex gentibus, quo pacto ex Judæis profectos rejecerat, et quo pacto misericordia motus utrorumque saluti consuluerat), audi quæ dicat. Animadvertis enim quā immensum se pelagus aperiret etiam in hac ipsa parte, et in profundum ipsum ejus providentiae volens despiciere, tamquam vertigine correptus et ineffabili dispensationis hujus mysterio commotus, admirans et obstupescens immensam, ineffabilem et incomprehensibilem Dei sapientiam ac providentiam, resiliit, has voces emittens, et multa cum animi consternatione in hæc verba prorupit: *O altitudo divitiarum et sapientiae et scientiae Dei (Rom. 11. 33)!* Deinde ut ostenderet altitudinem se quidem videre, sed quanta sit discere minime posse, subjecit: *Quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus!* Non dixit incomprehensibilia solum, sed et *Inscrutabilia judicia ejus*. Non enim solum comprehendere non potest ullus, sed

neque perscrutationis principium invenire : ita non modo ad finem pervenire non valet, sed neque initium dispensationum ejus investigare. Cum autem dixisset, *Quam inscrutabilia judicia ejus, et investigabiles viæ ejus,* et admiratus esset, et obstupuisset, glorificatione sermonem terminavit, hæc adjiciens, ac dicens : *Quis cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit? aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei?* *Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia : ipsi gloria in sacra. Amen* (*Rom. 11. 34-36*). Ilorum autem verborum hic sensus est : ipse fons est, ipse auctor bonorum, nullo indiget participe, nullo consiliario; non ab altero fœneratur cognitionem aut intelligentiam ipse opifex, ipse omnia cum non essent, produxit, et ipse producta conservat et tuetur ut ipsi placet. Illa enim verba, *Ex ipso et per ipsum et in ipso omnia,* nihil aliud indicant, nisi auctorem rerum creatarum illum esse, atque ab illo retineri cuncta, et conservari. Deinde memor muneris quo nos donavit, alibi ait : *Gratias Deo super inenarrabili dono ejus* (*2. Cor. 9. 15*). Jam pacem quoque, quam nobis dedit, non modo non posse nos oratione complecti, neque explicare, sed et omnem mentem excedere declarat, cum ait : *Pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, custodiet corda vestra* (*Philipp. 4. 7*). Si igitur altitudo divitiarum et sapientiae et scientiae ipsius immensa est, si inscrutabilia judicia ejus, et viæ ipsius investigabiles, si donum ejus est inenarrabile, et pax ejus omnem sensum exsuperat, non meum tantum, et tuum, vel aliquujus alterius, neque Pauli, vel Petri tantum, sed et ipsum archangelorum et supernarum sensum virtutum, qua tu excusatione dignus, qua venia judicaberis, queso, qui tanta dementia præceps feraris et insanias, ut quæ investigabilia sunt, curiose studeas comprehendere, deque omni Dei providentia rationem exigas? Nam si is qui tanta scientia donatus est, quique tam immensa apud Deum fiducia valebat, et gratia totque spiritualibus donis ditatus fuerat, cedit, et se scientiam inquirere posse disludit, et non modo reperiire non valere, sed ne a principio quidem scrutari, quandoquidem et hoc est impossibile, nonne omnium infelissimus es, et gravissimo furore correptus, qui contrarium illi viam insistas? Neque enim dicit hæc tantum, sed et ad Corinthios olim de scientia scribens, ostendensque quo pacto, licet multa didicerimus, tamen exigua valde ac minima est scientiae nostræ mensura, sic ait : *Si quis se existimat scire aliquid, nondum cognovit quemadmodum oportet eum scire* (*1. Cor. 8. 2*). Tum significans multum nobis scientiae deesse, cumulatiorem vero et ampliorem partem in futuro saeculo reservari, cæterum peregrinum quid nobis esse concessum, adjicit : *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus.* Cum autem venerit quod perfectum est, tunc eradicabitur quod ex parte est (*1. Cor. 13. 9. 10*). Neque hic subsistit, sed cum vellet ostendere quantum inter hanc scientiam et illam intersit, multumque esse defectum, hoc diversis comparationibus manifestum reddit : *Cum essent parvulus, loquebar ut parvulus : sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus : quando*

autem factus sum vir, eracuisti quæ erant parvuli. Videmus enim nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem (*1. Cor. 13. 11. 12*). Vides quantum intersit? Quantum inter parvulum puerum, et virum perfectum; quantum inter speculum, et ænigmam, vel aliam obscuram rerum visionem, et claram visionem: hoc enim est, *Facie ad faciem.* Cor igitur furis et insanis, dum ea quæ prohibita sunt audacter frustra et incassum aggredieris? cur vero Paulo non pares dicenti : *Imo vero tu qui es, o homo, qui respondeas Deo? Numquid dicet figmentum ei, qui se fixerit, Quid me fecisti sic* (*Rom. 9. 20*)?

Liberum arbitrium. — Vides quantum obedientiam requirat? quantum silentium? Non enim quod liberum tollat arbitrium, hoc dicit; absit: sed hoc indicat, cum qui ista querit, ita mutum esse debere, ut est ipsa luti natura, quæ artificem sequitur, quocumque docat, neque resistere, aut curiose inquirere. Quocirca nostræ naturæ nos admonet, et luti et figuli mentionem facit. Tametsi figuli et luti est eadem substantia. Quod si ubi substantia est eadem, tanta est obedientia: ubi discrimen est immensum et substantiae et scientiae ac reliquorum omnium, quam veniam obtinebit, qui adeo temerarius est et impudens, ut res Dei creatoris sui curiose scrutetur? Cogita, o homo, quis sis: hoc enim significant ea quæ dicit, *Tu quis es?* Nonne lutum? nonne cinis et pulvis? nonne fa-villa? nonne fumus? nonne foenum? necne flos foeni? Has enim omnes similitudines frequenter in medium adducunt prophetæ, dum naturæ nostræ nituntur exprimere uitatem. Atqui is quem curiose scrutaris, immortalis est, immutabilis, semper est, et eodem modo est, sine principio, sine fine, animo incomprehensibilis, mentem exsuperat, cogitationem excedit, inexplicabilis, inessibilis, incomprehensibilis non mihi tibique solum, non prophetis et apostolis, sed et cælestibus virtutibus, quæ puræ sunt, invisibles, incorporeæ, quæ perpetuo versantur in cælis.

CAP. III. Non nobis solum, sed et cælestibus virtutibus incomprehensibilem esse divinitatem. — Cum ergo Seraphinos videris circa sublimem illum elatumque thronum volantes alarum obtenuit suos oculos obvelare, pedesque suos, et terga, et facies occultare, ac clamorem plenum admirationis effundere, ne putas alas et pedes ipsis esse, quippe cum incorporeæ sint illæ virtutes; sed ex his figuris inaccessum et incomprehensibilem esse illum intellige qui in throno sedet (*Is. 6. 2. 3*). Nam et illis est incomprehensibilis et inaccessus, tametsi si infirmitati nostræ attemperet: neque enim id quod erat, tum apparebat. Deus enim non sedet, neque throno continetur, neque loco circumscribitur. Quod si sedentem, et in throno collocatum, atque ab ipsis circumdatum (quæ omnia sunt ad nostram infirmitatem se attemperantis, et non sedentis) intueri minime potuerunt, sed exsilen-tem inde fulgorem non ferentes, alarum obtenuit oculos obvelabant, tantumque glorifiebant, tantum hymnos canebant, et multo cum tremore mysticum illum sanctificationis cantum offerebant. non tu huic

τις οὐ δύναται, ἀλλ' οὐδὲ ἀρχὴν ἐρεύνης ποιήσασθαι· ὥστε οὐ μόνον εἰς τὸ πέρας τις ἔλθειν οὐκ ἴσχυει, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ἐξεγνάσσει τῶν οἰκονομιῶν αὐτοῦ. Εἰπὼν δὲ, "Ως ἀνεξεγεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνιαστοι αἱ δέοι αὐτοῦ, καὶ θαυμάσσεις καὶ ἐκπλαγεῖς. εἰς δοξολογίαν τὸν λόγον κατέπικασεν, οὕτως ἐπάγων καὶ λέγων· Τίς ἔγρω τοῦ Κυρίου, η̄ τίς σύμβολος αὐτοῦ ἐγένετο; η̄ τίς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθῆσεται αὐτῷ; "Οτι ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάρτα· αὐτῷ η̄ δόξα εἰς τὸν αἰώνας. Ἀμήν. "Ο δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Λύτος πηγὴ, αὐτὸς αἴτιος τῶν ἀγαθῶν, οὐδὲντος δεῖται κοινωνοῦ, οὐδενὸς δεῖται συμβούλου· οὐ παρ' ἑτέρου διαινεῖδμενος γνῶσιν, η̄ σύνεσιν, οὕτω βουλεύεται, θαυματουργεῖ α· ἀλλ' αὐτὸς ἀρχὴ καὶ αἰτία καὶ πηγὴ πάντων τῶν ἀγαθῶν, αὐτὸς δημιουργὸς, αὐτὸς αὐτὰ οὐκ ὅντα παρήγαγε, καὶ αὐτὸς παραχθέντα διακρατεῖ καὶ διατηρεῖ ὡς βούλεται. Τὸ γάρ, Ήξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάρτα, τοῦτο ἐστιν δηλοῦντος, διειποτέρων αἴτιος τῶν δυντων αὐτὸς καὶ δημιουργὸς, καὶ διακρατῶν καὶ συνέχων τὰ πάντα. Εἴτα πάλιν τῆς διωρεᾶς μηνησθεὶς τῆς εἰς ἡμᾶς γεγενημέντης, ἀλλαχοῦ λέγει· Χάρις δὲ τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ ὑπεκδιηγήτῳ αὐτοῦ δωρεῇ. Καὶ τὴν εἰρήνην δὲ τὴν διθεῖται ἡμῖν, οὐχὶ λόγον νικῆν μόνον, οὐδὲ διήγησιν ὑπερβαίνειν, ἀλλὰ καὶ νοῦ παντὸς ἀνωτέρων εἶναι δηλοῖ, διὸ λέγει· Η εἰρήνη τοῦ Θεοῦ, η̄ ὑπερέχουσα πάρτα τοῦ, ερουμήσει τὰς καρδίας ὑμῶν. Εἰ τοίνυν τὸ βάθος ἀπειρον τοῦ πλούτου, καὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως, καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ ἀνεξερεύνητα, καὶ αἱ δόσεις αὐτοῦ ἀνεξιχνίαστοι, καὶ τῇ διωρεᾷ αὐτοῦ ἀνεκδιήγητος, καὶ τῇ εἰρήνῃ ὑπερέχει πάντα νοῦν, οὐ τὸν ἔμπλον καὶ τὸν σὸν καὶ τὸν δεῖγνος, οὐδὲ τὸν τοῦ Παύλου καὶ Πέτρου μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν τῶν ἀρχαγγέλων καὶ τῶν ἄνω δυνάμεων, ποίαν ἔξεις αὐτὸς ἀπολογίαν, εἰπέ μοι; τίνα δὲ συγγνώμην, τοσαύτην κεχρημένος μανίᾳ, καὶ ἀπονοΐᾳ, τὰ ἀνεξιχνίαστα βουλόμενος ἢ καταλαβεῖν, καὶ περὶ πάσης τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας λόγον ἀπαιτῶν; Εἰ γάρ διοσαύτης ἀπολελαυκὼς γνώσεις, καὶ παρέργοιαν οὕτως ἄφετον ἔχων, καὶ τῶν τοιούτων χαριτωμάτων ἐμπεπληρωμένος Παῦλος παραχωρεῖ, καὶ ἔξισταται τῆς ιππή τὴν ζήτησιν γνώσεως, καὶ οὐ μόνον εὔρειν οὐ δύναται, ἀλλ' οὐδὲ ἐρευνῆσαι τὴν ἀρχὴν, ἐπεὶ μηδὲ δύναται, πῶς οὐ πάντων ἀθλιώτερος, καὶ τὴν χαλεπωτάτην ματινόμενος μανίαν, δὲ τὴν ἐναντίαν ὁδὸν ἐρχόμενος ἐκεῖνῳ; Οὐδὲ γάρ ταῦτα εἰρηκε μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ γνώσεις ποτε Κορινθίοις ἐπιστέλλων, καὶ δεικνὺς, διτις, εἰ καὶ πολλὰ μεμαθήκαμεν, ἀλλ' ὀλίγον καὶ σφόδρα ἐλάχιστον μέτρον γνώσεως ἔχομεν, οὕτω πώς φησιν· Εἰ τὶς δοκεῖ ἐγρωκέραι τι, οὕτω εἰδεις καθὼς δεῖ γρῶμαι. Εἴτα δηλῶν διειποτέρων λείπει τῆς γνώσεως ἡμῖν, καὶ τὸ πλέον ἐν τῷ μέλλοντι τεταμίευται χρόνῳ, ὀλίγον δέ τι ἡμῖν δέδοται, ἐπήγαγεν· Ἐκ μέρους γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. [469] "Οταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθι ἐστη, ἀλλὰ δεῖξαι βουλόμενος πόσον τὸ μέσον ταύτης κάκείντης τῆς γνώσεως, καὶ διειποτέρων τὸ λε-

* Αἱ η̄ σύνεσιν πραγματεύεται καὶ θαυματουργεῖ.

η̄ Βουλεύομενος.

πόμενον, διὰ εἰκόνων τινῶν σαφὲς τοῦτο ποιεῖ λέγων· "Οτε μητρὶ τηπίος, ὡς τηπίος ἐλάλουν, ὡς τηπίος ἐφρόνουν, ὡς τηπίος ἐλογιζόμην· ὅτε δὲ τέλεσπομεν γάρ ἀρτι δι' ἐσδπτρουν ἐν αἰνήματι, τότε δὲ πρόσωπον πρόδης πρόσωπον. Εἰδεις πόσον τὸ μέσον; "Οσον τηπίον παιδίς, καὶ ἀνδρὸς τελείου· οσον ἐσδπτρου καὶ αἰνήματος καὶ τῆς ἀλλῆς τῆς ἀσαροῦς τῶν πραγμάτων ὅψεως πρόδης σαφῆ δψιν· τοῦτο γάρ ἐστι, πρόσωπον πρόδης πρόσωπον. Τί οὖν μαίνη καὶ λυτάς, τῶν κεκαλυμένων κατασολμῶν εἰκῆ καὶ μάτην; τί δὲ οὐ πείθῃ Παύλῳ λέγοντι· Μεροῦν γε σὺ τίς εἰ, ἀνθρώπε, δ ἀνταποκριθμένος τῷ Θεῷ; Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαται· Τί με ἐποίησας οὕτως;

"Ορᾶς πόσην ἀπαιτει τὴν ὑπακοήν; πόσην τὴν σεγήνην; Οὐ γάρ δὴ τὸ αὐτεξούσιον ἡμῶν ἀναιρῶν τοῦτο λέγει· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ δηλῶν, διειποτέρων ταῦτα οὕτως ἀφωνον εἶναι δεῖ, ὡς ἡ τοῦ πηλοῦ φύσις, ἐπομένη ἥπερ ἀν ὁ τεχνίτης ἄγη, μὴ ἀντιτείνοντα, μηδὲ περιεργαζόμενον. Διὸ καὶ τῆς φύσεως ἡμᾶς ἀναμιμήσκει τῆς ἡμετέρας, καὶ πηλοῦ μέμνηται καὶ κεραμέως. Καίτοι γε κεραμέως καὶ πηλοῦ η̄ αὐτὴ οὐσία. Εἰ δὲ ἔνθα η̄ αὐτὴ οὐσία, τοσαύτη η̄ ὑπακοή· ἔνθα ἀπειρον τὸ μέσον καὶ οὐσίας καὶ γνώσεως καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων, ποιας τεύξεται συγγνώμης ὁ οὕτως ιταμὸς καὶ ἀναιδῆς, ὡστε πολυπραγμονεῖν τὰ τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν Θεοῦ; Εννόησον, ὃ ἀνθρώπε, τίς εἰ· τοῦτο γάρ δηλοῖ δι' ὃν λέγει· Σὺ τίς εἰ; Οὐχὶ πηλός; οὐχὶ τέφρα καὶ σπόδες; οὐχὶ κόνις; οὐ καπνός; οὐ χόρτος; οὐκ ἄνθος χόρτου; Ταύτας γάρ πάσας τὰς εἰκόνας εἰς μέσον οἱ προφῆται συνεχῶς ἔχουσι^c, τὴν εύτελειαν ἡμῶν τῆς φύσεως παραστῆσαι φιλογεικούντες. Ο δὲ πολυπραγμονούμενος ὑπὸ σοῦ, ἀνώλεθρος, ἀναλλοίωτος, δεῖ ὅν, καὶ ὡταύτως ὅν, ἀναρχος, ἀτελεύτητος, ἀπερινότητος, ὑπερβαίνων νοῦν, νικῶν λογισμὸν, ἀνέχ φραστος, ἀδρητος, ἀκατάληπτος οὐκ ἐμοὶ καὶ σοὶ μόνον, καὶ προφῆταις καὶ ἀποστόλοις, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἀνω δυνάμεσι, ταῖς καθαραῖς, ταῖς ἀοράτοις, ταῖς ἀσωμάτοις, ταῖς διηγεκῶς ἐν οὐρανῷ διατριβούσαις.

Κεφ. γ. "Οταν οὖν ἔδης τὰς σεραφεῖμ τὰ περιπτάμενα τὸν θρόνον τὸν ὑψηλὸν ἐκεῖνον καὶ ἐπηρμένον, τῇ προθολῇ τῶν πτερύγων ἀποτειχίζοντα τὰς ἔχωτῶν ὅψεις, καὶ τοὺς πόδας καλύπτοντα, καὶ νῶτα, καὶ πρόσωπα, καὶ κραυγὴν ἀφιέντα ἐκπλήξεως γέμουσαν, μὴ πτεράνομις καὶ πόδας, καὶ πτέρυγας αὐταῖς εἶναι· ἀδρατοις γάρ αἱ δυνάμεις ἐκεῖναι· ἀλλὰ διὰ τῶν εἰκόνων τούτων τὸ ἀπρόσιτον, τὸ ἀκατάληπτον τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου λογίζου. Καὶ γάρ καὶ ἐκείναις ἀκατάληπτος καὶ ἀπρόσιτος ἐστι, καίτιαι συγκατεύχοντας· [170] οὐδὲ γάρ ὅπερ ἦν ἐφαίνετο τότε. Θεδες γάρ οὐ κάθηται, οὐδὲ θρόνῳ περιέχεται, οὐδὲ τόπῳ περιεβληπται. Εἰ δὲ καθήμενον, καὶ ἐπὶ θρόνου ιδρυμένον, καὶ κυκλούμενον ὑπ' αὐτῶν (ἐπειρ έστιν ἀπαντεις συγκαταβαίνοντος, οὐ καθημένου), οὐκ ἵσχουσαν ίδειν, ἀλλὰ μὴ φέρουσαι τὴν ἐκεῖθεν ἐκπηδῶσαν ἀπετραπήν τῇ προθολῇ τῶν πτερύγων τὰς ὅψεις ἀπετείχισον, καὶ μόνον ἐδοξιλόγουν, μόνον υγρουσυν, μετὰ πολλῆς τῆς φρίκης τὸ μαστικὸν ἐκεῖνο τοῦ ἀγιασμοῦ ἀνατέρευσαι μέλος· Οὐκ ἀπελθῶν κατορθέεις σεσυ-

^c Αἱ οὐσίας εἰκόνεις.

τὸν καὶ καταδύσεις^a, τῆς ἀρρέτου, καὶ ἀφράστου, καὶ ταῖς ἄνω δυνάμεσιν ἀκαταλήπτου Θεοῦ δυνάμεως τὴν πρόνοιαν μετὰ τοσαύτης περιεργάζεσθαι βουλόμενος τῆς Ἰταμότητος; Τὰ γάρ ἐκείνου Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἀγίῳ δῆλα μόνον ἅπαντα μετ' ἀκριβείας, ἔτερῳ δὲ οὐδενὶ· καὶ τούτων τὸ μὲν Τιμῶντος δὲ εὐ-αγγελιστῆς, τὸ δὲ Παῦλος δὲ ἀπόστολος παρεδήλωσεν. Οὐ μὲν οὖν τῆς βροντῆς υἱὸς, καὶ σφέδρα ἐπέρχοτος ὧν τῷ Χριστῷ, καὶ τοῦτο παράσημον ἔχον, ὅπερ ἦν μεγίστης ἀρετῆς ἀπόδειξις, καὶ τοσαύτης ἀπολαύσων παρέτριας, ὡς καὶ ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ κατακλίνεσθαι, οὗτῳ φησί· Θεὸν τύδεις ἐώρακε πώ ποτε· ὅρασιν τὴν γνῶσιν λέγων· Ο μονογενῆς Υἱὸς δὲ ὡς εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Τοῦτο καὶ οἱ Χριστὸς δηλοποιῶν δι' ἑαυτοῦ πάλαι τῷ δῆμῳ τῶν Ἐβραίων διαλεγόμενος φησιν· Οὐδεὶς ἐώρακε τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δὲ ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ· οὗτος ἐώρακε τὸν Πατέρα. Τὸ δὲ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς εἰς τὸν τῆς οἰκονομίας αὐτοῦ λόγον ἐμπεσών, καὶ τὰ ἀπόρρητα, ἀπέρ ἔμαθεν, ἅπαντα βουλόμενος εἰπεῖν, πῶς αὐτὰ ἔγνω, οὕτω λέγει· Λαλοῦμεν δὲ σοφῶν ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀποκεκρυμμένην, ήτο προώρισεν ο Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων, εἰς δόξαντι μῶν, ήτο οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰώνος τούτου εἶπεν. Εἰ γάρ ἔγρασαν, οὐκ ἀρ τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. Άλλα, καθὼς τέτραπται, ἀ δψθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀρθρώσαν οὐκ ἀνέβη, ἀ τοίμασεν ο Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Πῶς οὖν αὐτὰ ἔγνωμεν ἡμεῖς, ὡς Παῦλε; τίς δὲ μηνύσας, καὶ δῆλα καταστήσας αὐτὰ τὰ ἀθέατα, τὰ ἀνήκουστα, τὰ εἰς καρδίαν ἀνθρώπου μὴ ἀναβάντα; Εἰπὲ καὶ δεῖξον τίς τὸ τοσαύτην ἡμῖν γνῶσιν κομίσας; Ήμῖν δὲ, φησίν, ο Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. Εἴτα ίνα μὴ τις νομίσῃ, ὅτι ταῦτα μόνον ἐπίσταται, ἀπέρ ἀπεκάλυψεν ἡμῖν δὲ ο Θεὸς δι' αὐτοῦ, οὐχὶ δὲ καὶ πᾶσαν ἔγει τὴν γνῶσιν, ἐπήγαγε· Τὸ γάρ πνεῦμα πάρτα ἔρευνα, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Τίς γάρ οἶδεν ἀρθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐρ αὐτῷ; οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Οἱ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ωσπερ ἀνθρωπος αὐτὸς οἴδε τὰ ἑαυτοῦ, καὶ δὲ βουλεύεται καὶ ἐν διανοίᾳ ἔχει, μετὰ ἀκριβείας ἐπίσταται πάντα, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον μετὰ ἀκριβείας οἴδε τοῦ Θεοῦ τὴν ἀπόρρητον γνῶσιν ἀπασαν. Εἰπών τοίνυν, Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἀνθρώπους μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄνω κτίσιν ἀπασαν τῆς ἀκριβοῦς ταύτης ἐξέναλε γνώσεως. [471] Διὸ καὶ σοφός τις παραίνει λόγος· Χαλεπώτερά σου μὴ ζήτει, καὶ ισχυρότερά σου μὴ ἔξεταις· ἀ προσετάγη σοι, ταῦτα διαροοῦ· πλειονά γάρ συνέστεωρ ἀνθρώπων ὑπεδειγμη σοι. Ο δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐδὲ ταῦτα ἀπέρ ἔχεις, οἰκοθεν μαθών ἔχεις ἀπαντα, οὐδὲ ἥρκεσέ σοι τὴ φύσις πρὸς τὴν τῶν ἀπάντων εἰδῆται, ἀλλ' ἄνωθεν τῶν πλειόνων ἔλαβες τὴν γνῶσιν· πολλῷ γάρ μείζονα ἦν, μὴ ὥστε τῇ συνέσει καταληφθῆναι τῇ σῇ. Τί τοίνυν οἰκοθεν
* Alli καταδύσῃ.

φιλονεικεῖς τὰ βαθύτερα ἔρευνάν, ὅταν καὶ αὐτῶν ὃν οἰδας πολλὰ ὑπερβαίνη τον τὴν φρόνησιν, καὶ ταῦτα ἐτέρωθεν ἔχεις· Τοῦτο καὶ οἱ Παῦλος παραδηλῶν ἔλεγε· Τί γάρ ἔχεις, δὲ οὐκ ἔλαβες; εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί κανγάσαι ως μὴ λαβών; Παῦσαι τοίνυν δψὲ γοῦν ποτε τῆς τοσαύτης φιλονεικίας, καὶ ἀνέχου τῆς σοφωτάτης συμβουλῆς ἐκείνης τῆς λεγούσης· Μή εἰπῃς, Τί τοῦτο; εἰς τι τοῦτο; πάντα γάρ εἰς χρεῖαν αὐτῶν ἐκτισται.

Κεφ. δ'. Διὰ γάρ τοι τοῦτο, ἐπειδὴ πᾶσα ἡ κτίσις ἐγένετο, καὶ τὸν οἰκεῖον κόσμον ἀπέλαβε, καὶ παναρμόνιον τοῦτο καὶ παράδοξον καὶ πολλῆς γέμον ἐκπλήξεως ἔργον^b εἰς μέσον προύκειτο, ἔμελλον δὲ πολλοὶ τῶν ἀνοήτων καὶ μαινομένων ἐπιλαμβάνεσθαι τῶν γενομέων· ὅρα πῶς προαναστέλλων αὐτῶν τὴν ἄκαρον κρίσιν καὶ μανιώδη φῆφον, ἐντὸ δῆματι πᾶσαν ἀνασχυντὸν ἐνέφραξε γλῶσσαν δὲ νομοθέτης εἰπών· Εἶδεν ο Θεὸς πάντα, οσα ἐποίησε, καὶ ίδού κατὰ Μαρ. Ἐπειδὴ γάρ ἐν τοῖς δρωμένοις ἦν οὐχὶ φῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ σκότος· οὐ καρπὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄκανθα· οὐ δένδρα ήμερα, ἀλλὰ καὶ ἄγρια· οὐχ ὄπτια πεδία, ἀλλὰ καὶ ὅρη καὶ νάπαι καὶ φάραγγες· οὐκ ἀνθρωποι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑρπετά ιοβόλα· οὐχ ἰχθύες μόνον, ἀλλὰ καὶ κήτη· οὐχ ήμερα πελάγη, ἀλλὰ καὶ ἀπλωτος θάλασσα· οὐχ ἡλιος μόνον καὶ σεκήνη καὶ δοτρα, ἀλλὰ καὶ κεραυνοί καὶ πρηστῆρες· οὐκ ἀνεμοι μόνον προστηνεῖς, ἀλλὰ καὶ καταιγίδες· οὐ περιστεραί μόνον καὶ δρυιθες· οὐκ ἀρέσεις τίκτειν· μετὰ τὸ γενέσθαι τὰ γενόμενα, καὶ τὸν οἰκεῖον ἐκαστον ἀπολαβεῖν κόσμον, καὶ οὐκ ἐκαστον δείκνυστε τὸν Δημιουργὸν ἐπαινοῦντα τὸ γεγενμένον, μᾶλλον δὲ καθ' ἓνα αὐτῶν, καὶ κοινῇ πάντα, ίνα τὴν ἐκείνου κρίσιν μαθῶν, καὶ σφέδρα τις ἴταμος καὶ ἀνασχυντὸς ἦ, μηδὲν περιεργάζηται λοιπὸν τῶν δρωμένων. Διὰ τοῦτο εἰπών, ὅτι ἐγένετο φῶς, ἐπήγαγε· Καὶ οἶδεν ο Θεὸς τὸ φῶς διτι καλὸν, καὶ καθέκαστον οὕτως. Εἶτα ίνα [472] μὴ πάντα κατ' ὄνομα εἰπών^c, μηκύνη τὸν λόγον, ὁμοῦ περὶ πάντων ἀποφαίνεται ἀπαξιπλῶς, καὶ πάλιν λέγει· Εἶδεν ο Θεὸς πάντα, οσα ἐποίησε, καὶ ίδού κατὰ Μαρ. Οὐκ ἐπειδὴ μετὰ τὸ γενέσθαι ἔγνω ὁ Θεὸς ὅτι καλὸν τὸ γενόμενον· ἀπαγε. Εἰ γάρ τεχνίτης ἀνθρώπος, καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὰ τῆς τέχνης μαθῶν, οἶδεν ὅτι καλὰ τὰ παρ' αὐτοῦ μέλλοντα γίνεσθαι, πολλῷ μᾶλλον τὴ ἀρρέτος ἐκείνη σοφία βουλήματι μόνῳ τὰ πάντα παραγαγοῦσα, καὶ πρὸ τῆς γεννήσεως^d ἦδετο ὅτι καλά. Οὐδὲ γάρ διν αὐτὰ παρήγαγεν, εἰ τὴ γνέσι. Τίνος οὖν ἔγεκεν οὕτως εἰρηται; Διὰ τὴν αἰτίαν, τὴν εἰπόν. Ἀκούσας τοίνυν τοῦ προφήτου πρὸς τὸ λεγούσος, ὅτι ο Θεὸς αὐτὰ εἶδε καὶ ἐπήγεισε, μὴ ζήτει λοιπὸν ἐτέραν βάσανον καὶ ἀπόδειξιν τοῦ καλλους

^b Alii γέμον θαυματουργίας ἔργον.

^c Aliquot mss. ἐπιών.

^d Alii γενέσεως.

facessens, te ipsum in terram abdes ac defodies, qui ineffabilem et inexplicabilem et supernis virtutibus incomprehensibilem virtutis divinæ providentiam non dubites curiose tanta cum temeritate scrutari? Quæ enim illius sunt, solum Filio et Spiritui sancto exacte nota sunt omnia, nulli vero alteri: et ex his alterum quidem Joannes evangelista, alterum vero Paulus apostolus declaravit. Itaque Tonitruī filius, et qui Christo admodum carus fuit, quique hac nota designabatur; quod erat summæ virtutis indicium; qui tantam habebat fiduciam, ut et supra pectus ejus recumberet, sic ait: *Deum nemo vidit umquam; visionem appellat cognitionem; Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit (Joan. 1. 18).* Hoc et ipse Christus insinuans olim, dum populum alloqueretur Hebræum, dicebat, *Nemo vidit Patrem, nisi is qui est a Deo: hic vidit Patrem (Joan. 6. 46).* Vas autem electionis, cum in sermonem de ipsius dispensatione incidisset, cumque vellet arcana cuncta quæ didicerat, quo pacto cognovisset, indicare, his et ipse verbis utitur: *Loquimur autem sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram, quam nemo principum hujus sæculi cognovit. Si enim cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent. Sed sicut scriptum est, Quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum (1. Cor. 2. 7-9).* Quomodo ergo cognovimus nos, o Paule? quis illa revelavit, et manifesta reddidit illa nulli conspecta, vel audita, et quæ nullius in cor ascenderunt? Dic, et indica quis ille sit qui tantam nobis scientiam advexit? *Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum (1. Cor. 2. 10).* Deinde ne quis eum putaret hæc nosse tantum, quæ per ipsum nobis Deus revelavit, non autem omnem scientiam callere, subjecit: *Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? ita et quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei (Itid. v. 11).* Horum autem verborum hic sensus est: Sicut homo novit ea quæ ipsius sunt, quæque cogitat, et habet in animo, cuncta scit exacte, sic etiam Spiritus sanctus arcana Dei scientiam omnem exacte novit. Cum igitur dixit, *Ita et quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei*, non homines solum, sed et omnem celestem creaturam ab hac perfecta cognitioneclusit. Quam ob causam et sapiens quidam sermo admonet: *Difficiliora te ne quæsieris, et fortiora te ne scrutatus fueris; quæ præcepta sunt tibi, hæc cogita: plurima enim supra sensum hominis ostensa sunt tibi (Eccli. 3. 22. 25).* Quod autem dicit, est ejusmodi: Ne hæc quidem quæ habes, tua industria cuncta didicisti: neque naturæ tuæ viribus nixus hanc cognitionem adipisci potuisti, sed cælitus missam hanc scientiam accepisti: multo quippe majora erant, quam ut tua possent intelligentia comprehendendi. Cur ergo tuis viribus nixus conaris profundiora scrutari, cum pleraque ex iis quæ nosti, tuum sensum exsuperent, et aliunde ad te derivata illa possideas? Hoc et ipse

Paulus ut declararet, aiebat: *Quid enim habes, quæ non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis (1. Cor. 4. 7)?* Tantum igitur conatum aliquando tandem omitte, et sapientissimo illi consilio parere dignare, quod monet, *Ne dixeris, Quid est hoc? ad quid hoc? omnia enim ad usum ipsorum creata sunt (Eccli. 59. 21).*

CAP. IV. *Moysem prophetam periculosam curiositatem in exordio libri uno verbo suscitasse.* — Hanc enim ob causam, cum orta esset omnis creatura, suumque accepisset ornatum, et admodum concinnum, mirabile, ac stupore dignum¹ opus processisset in medium, cumque insipientes et insani nonnulli res creatas essent reprehensuri: vide quo pacto importunum illorum judicium, ac furiosam sententiam multo ante reprimens legislator uno verbo impudens quodvis os eorum occluserit, cum dixit: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et ecce bona valde (Gen. 1. 31).* Nam quoniam inter ea quæ videbantur, erant non lux tantum, sed et tenebræ: non fruges tantum, sed et spinæ: non arbores tantum sativæ, sed et silvestres: non plani solum campi, sed etiam montes, et collis, et valles: non homines solum, sed et reptilia venenata: non pisces tantum, sed etiam eete: non frequentata solum aquora, sed etiam mare innavigabile: non sol tantum et luna, et sidera, sed etiam fulmina, et ignei turbines: non venti solum secundi, sed et procellæ: non columbæ tantum, et aves canoræ, sed et milvi, et accipitres, et vultures, et alia carnivora animalia: non pecudes tantum et boves, sed et lupi, et pardi, et leones: non cervi tantum, et lepores, et damæ, sed et scorpii, et viperæ, et dracones: atque inter herbas quoque non salubres modo plantæ, sed et venenatae, ac futurum erat ut hæc multis offendiculis essent, et hinc hæreses oriarentur: postquam res omnes creatæ sunt natæ, suumque singulæ sunt ornatum adeptæ, creatorem ostendit in singulis, id quod exortum erat, laudare, imo vero unamquamque sigillatim et omnes simul, ut cognito illius judicio, licet temerarius quispiam sit et impudens, nihil amplius eorum, quæ sub oculos cadunt, curiose scrutetur. Ideo ubi dixit factam esse lucem, adjunxit: *Et vidit Deus lucem, quod esset bona (Gen. 1. 4)*, et ita de singulis. Deinde ne, si cuncta persequatur nominatim, prolixiorem reddat orationem, simul pronuntiat de omnibus, et ait rursus: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et ecce bona valde (Gen. 1. 31).* Non quod ubi facta fuerant, cognoverit Deus bona esse quæ facta erant: absit. Si enim artifex homo, etiam antequam fiant ea quæ sunt artis, novit, edoctus ea bona esse quæ ab ipso fieri debent: multo magis ineffabilis illa sapientia, quæ sola sua voluntate nutuque cuncta produxit, etiam antequam fierent, ea bona esse novaverat. Neque enim illa produxisset, si ignota ipsi fuissent. Cur igitur ita loquutus est? Ob eam causam, quam attigi. Cum igitur prophetam audieris dicentem tibi Deum illa vidisse, atque laudasse, noli iam amplius ullum examen vel indicium querere pulchritudinem.

¹ Alii, plenum miraculi.

uidinis insorum, neque dicas, Quomodo bona? Ipsa enim ex operibus demonstratione clarior est sententia, quæ ex calculo et judicio conditoris emanat. Atque idcirco rudioribus verbis est usus. Nam quemadmodum s. quis coemere medicamenta velit, aliquin imperitus, eaque jusserrit medico prius ostendi, nullam aliam virtutis eorum demonstrationem requirit, ubi certo didicerit illa ab eo visa fuisse, ac laudata, sed artificis calculo contentus abit, cum audierit illa vidisse medicum, atque laudasse: sic nimis Moyses, cum omnem vellet occasionem impudentis curiositatis amputare illis, qui creaturis essent fructuri, denuntiavit eis, ac dixit, Deum illa vidisse, laudasse, ac bona esse judicasse, neque simpliciter bona, sed bona valde. Noli ergo curiose inquirere, neque ratiocinando serutare quæ facta sunt, cum tali de eorum præstantia testimonio sis instructus. Si enim minime contentus hoc verbo, ad inquisitionem rerum creatarum progredi velis, teque in rationimationum euripum ac fluctus solum injicias, ex quibus multam senties excitatam procellam, nihil quidem intelliges amplius, sed in naufragium te ipsum gravissimum præcipitem ages. Neque enim rationes omnes singularum quæ facta sunt poteris reperire, sed et eorum quæ bona tibi nunc videntur, multa vituperabis, si animum adhibueris depravatum. Adeo namque imbecillis est hominum ratio, ut saepenumero in contrarium agatur, et in judicio de creatura ferendo multi directe oppositi inter se pugnent. Nam gentiles quidem cum plus quam opus sit ipsam mirati essent, modum excesserunt, eamque deum esse arbitrati sunt: Manichæi vero, et alii rursus hæretici quidam dei minime boni (*a*) opus eam esse dixerunt: quidam unam ejus partem avulsam a cæteris spontaneæ cvidam materiæ attribuerunt, eamque indignam esse Dei opificio judicarunt. Ita, sicut ante dixi, si quis rationem ac mentem depravatam adhibeat, multa ex iis, quæ bona esse videntur, accusabit. Quid enim tibi sole pulchrius videtur? Attamen splendidum istud et jucundum astrum et oculos laedit infirmos, et cum radios ardentes emittit, terram urit, febres gignit, fruges saepenumero arefacit et inutiles reddit, arbores infecundas efficit, ac partem orbis terrarum nostræ inceptam habitationi et infestam reddit. Quid ergo? num, queso, solem idcirco accusabimus? Absit; imo vero rationem quiescere jubentes, petram illam occupabimus, et dictum illud, *Et vidit Deus cuncta quæ fecerat, et ecce bona valde* (Gen. 1. 31): signideri et illa ipsa quæ nunc enumerata sunt a me, bona valde sunt et commoda. Sed ut superius dixi, ad vocem illam recurrentum est semper, ac dicendum: Ecce omnia, quæ fecit Deus, bona sunt valde. Sed nonne deliciis vacare, jocari, et voluptati operari dare, bonum est? Audi Salomonem, qui deliciarum omne genus tentavit, et ait, *Melius est ire ad domum luctus, quam ire ad domum convivii* (Eccles. 7. 8). At mala res nox est? (oportet enim adversariorum

(a) Manichæi malum deum admittebant.

uti verbis.) Imo ipsa laborum est relaxatio, liberatio a curis, morborum solatium, a metu ac periculis requies non mediocris: juvenile reddit corpus, mentem vividam, membra laboribus fatigata recreat reficitque. At mala res est morbus? Unde igitur Lazarus coronam reportavit? Sed mala paupertas? Unde vero Job gloriam est consequutus? At noxiæ afflictiones frequentes, et continuæ? Unde autem factum est ut apostoli celebres et illustres evaderent? quæ porro via dicit ad vitam? nonne arcta et angusta? Noli ergo dicere, Cur hoc? ad quid hoc? sed tam in dispensationibus quam in creaturis Dei, quod silentium præbet lutum sigulo, idem et ipse Conditori tuo præbe, mi homo.

CAP. V. *Credendum esse providentia Dei regi omnia: ejusque rei maximam demonstrationem iis qui dubitant, a rebus creatis suppeditari.* — Quid ergo? dicet aliquis; non vis me certo scire, ac credere Dei providentia res omnes regi? Volo equidem et opto, ac vehementer desidero: non tamen ejus providentiam scrutari, neque curiose in eam inquirere. Si enim jam scis, et fidem habere statuisti, noli querere: sin autem dubitas, terram interroga, cælum, solem, lunam, varia brutarum animantium genera interroga, semina, plantas, mutos pisces, saxa, montes, saltus, colles, noctem, diem. Siquidem sole ac radiis ejus clarior est Dei providentia, et quovis tempore, quovis in loco, in desertis, in regionibus cultis et incultis, in terra, in mari, et quocumque te contuleris, manifesta et idonea, cum vetera tum nova providentiae istius monumenta conspicies, vocesque undique missas hac nostra rationali voce clariiores, a quibus de hac ejus cura instruetur, qui aures voluerit admovere. Idcirco propheta quoque vocum istarum præstantiam volens ostendere, dicebat: *Non sunt loquæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum* (Psal. 18. 4). Nam nostra quidem nota est illis tantum, qui ejusdem sunt linguae: non item illis qui diversæ: at illa vox quæ mittitur a creaturis, ab omnibus, quæ totum orbem terrarum incolunt, nationibus potest audiri.

CAP. VI. *De caritate Dei quæ caritatem omnem longe excedit; exemplum assertur ex historia Jonæ deductum.* — Atque apud probos quidem ac modestos, ante ullam ex operibus demonstrationem, ipsa sola Dei sufficit affirmatio, non ad providentiam tantum, sed et ad amorem etiam illius erga nos eximium ostendendum. Non enim quovis modo providet nobis, sed ita ut amet simul, et vehementi nos et immenso quodam amore prosequatur, ab omni quidem passione immuni, sed ardentiissimo et intentissimo, sincero, indissolubili, et qui numquam possit extingui. Atque hoc nobis cum vellet insinuare Scriptura divina, profert quidem similitudines ductas a rebus humanis, profert et amoris, providentiae, curæque exempla per multa. Non tamen in his tantum vult nos subsistere, sed etiam exempla mente transcendere. Neque enim tamquam sufficientia ad ejus benevolentiam indicandam ista protulit, sed tamquam auditoribus nota, quæque magis quam alia quævis hoc possent ostendere.

αὐτῶν, μηδὲ λέγε. Πῶς καλά; Τῆς γάρ διὰ τῶν ἔργων ἀποδείξεως σαφεστέρα ἡ διὰ τῆς ψῆφου καὶ τῆς κρίσεως τοῦ ποιήσαντος ἀπόφασις. Διὰ τοι τοῦτο καὶ πιχυτέρᾳ κέχρηται τῇ λέξει. "Ωσπερ γάρ εἴ τις φάρμακα βουλόμενος ὥνειτθαι, ἀπειρος ὡν, κελεύοις πρότερον ἐπιδείκνυσθαι τῷ ιατρῷ ταῦτα, καν μάθῃ σαφῶς, ὅτι ἴδων ἔκεινος. ἐπῆνεσεν, οὐδεμίαν ἔτεραν ἀπόδειξιν τῆς τούτων ἀρετῆς ἐπιζητεῖ, ἀλλ' ἀκούσας ὅτι εἶδεν αὐτὰ ὁ ιατρὸς καὶ ἐπῆνεσεν, ἀρκεῖται τῇ ψῆφῳ τοῦ τεχνίτου· οὕτω δὴ καὶ ὁ Μωσῆς πᾶσαν περιεργίαν ἀναίσχυντον περιελεῖν βουλόμενος τῶν μετὰ ταῦτα μελλόντων ἀπολαύειν τῆς κτίσεως, ἀπῆγγειλε καὶ εἶπεν, ὅτι εἶδεν αὐτὰ ὁ Θεὸς καὶ ἐπῆνεσε, καὶ ἐψηφίσατο εἶναι καλά, καὶ οὐχ ἀπλῶς καλά, ἀλλὰ καὶ καλὰ λίαν. Μή τοίνυν περιεργάζου, μηδὲ πολυπραγμόνει λογισμοῖς τὰ γεγενημένα, τοιαύτην ἔχων τοῦ κάλλους αὐτῶν μαρτυρίαν. Εἰ γάρ μή ἀρκεσθῇς τῷ φήματι τούτῳ, ἀλλὰ βουληθῇς εἰς ζῆτησιν τῶν γεγενημένων ἐλθεῖν, εἰς εὑρίπον λογισμῶν καὶ κύματα πολὺν ἐργαζόμενα χειμῶνα σαυτὸν ἐμβαλὼν μόνον, εἴσῃ μὲν πλέον οὐδὲν, ναυάγιον δὲ ἐργάσῃ σεαυτῷ χαλεπόν. Οὐδὲ γάρ δυνήσῃ τοὺς λόγους ἀπαντας ἐκάστου τῶν γεγενημένων εὔρειν, ἀλλὰ καὶ τῶν δοκούντων εἶναι σοι νῦν καλῶν πολλὰ διαβαλεῖς, ἐὰν ἀγνώμονι κεχρημένος ἦς τῇ γνώμῃ. Οὕτω γάρ ἀσθενής τῶν ἀνθρώπων ὁ λογισμὸς, ὡς εἰς ἐναντία περιαχθῆναι πολλάκις, καὶ ἐκ διαμέτρου κατὰ ἀλλήλων στῆναι πολλοὺς ἐν τῇ περὶ τῆς κτίσεως ψῆφῳ. Ἐλλήνων μὲν γάρ παῖδες ὑπὲρ τὸ δέον αὐτὴν θαυμάσαντες, τὸ μέτρον ὑπερεχόντες καὶ θεὸν εἶναι αὐτὴν ἐνόμισαν· Μανιχαῖοι δὲ καὶ ἔτεροι πάλιν αἱρετικοί, οἱ μὲν οὐκ ἀγαθοῦ θεοῦ ἔργον ἔφησαν αὐτὴν εἶναι· οἱ δὲ ἐν αὐτῇς ἀποτεμόντες μέρος, αὐτομάτω τινὶ προσέρριψαν ὅλη, καὶ ἀναξίαν ἔκριναν τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας εἶναι. Οὕτως, ὡσπερ ἔφθην εἶπών, εἴ τις λογισμοῖς καὶ ἀγνώμονι χρήσαιτο γνώμῃ, καὶ τῶν δοκούντων εἶναι καλῶν πολλὰ διαβαλεῖ. Τί γάρ σοι ωρχιότερον ἥλιον εἶναι δοκεῖ; Ἀλλ' ὅμως τοῦτο τὸ φαιδρὸν ἀστρον καὶ γλυκὺ καὶ διφθαλμούς λυμαίνεται ἀσθενοῦντας, καὶ γῆν κατακαλεῖ θερμότερας ἀφεῖς τὰς ἀκτίνας, καὶ πυρετοὺς τίκτει, καὶ καρπὸν πολλάκις κατεξήρανε καὶ [473] ἐποίησεν ἄγρηστον, καὶ δένδρα ἀκαρπα εἰργάσατο, καὶ μέρος τῆς οἰκουμένης ἀοίχητον κατέστησεν ἡμῖν. Τί οὖν, εἰπέ μοι; διαβαλοῦμεν τὸν ἥλιον διὰ τοῦτο; "Απαγε· ἀλλὰ τοὺς λογισμοὺς ἡσυχάζειν ἀφέντες καὶ τὸν τούτων θύρυσον, ἐπιληψώμεθα τῆς πέτρας ἐκείνης, καὶ τῆς ἔργως τῆς λεγούσης, Καὶ εἶδερ ὁ Θεὸς πάντα ἔσα ἐποίησε, καὶ ίδού καλὰ λίαν· ἐπεὶ καὶ αὐτὰ, ἀπηριθμητάμην νῦν, καλὰ λίαν καὶ χρηστά. Ἀλλ', ὅπερ ἔμπροσθεν εἶπον, ἐπὶ τὴν φῆσιν ἐκείνην ἐπανιέναι χρὴ διαπαντὸς καὶ λέγειν, Ἰδού πάντα, ὃσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς, καλὰ λίαν. Ἀλλὰ τὸ τρυφῆν, καὶ γελᾶν, καὶ ἐν ἡδονῇ εἶναι, καλόν; Οὐκοῦν ἄκουε Σολομῶντος, τοῦ πᾶν εἶδος τρυφῆς ἐπελθόντος, λέγοντος, Ἀγαθὸν πορευθῆραι εἰς οἶκον πένθους, οὐ πορευθῆραι εἰς οἶκον πότου. Ἀλλὰ νῦν φαῦλον (δεῖ γάρ ἐκ τῶν ἐναντίων μεταχειρίσασθαι τὸν λόγον); Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ πόνων ἀνάπτασις, φροντίδων ἀπαλ-

λαγή, νοσημάτων παραμυθία, φόβων καὶ κινδύνων οὐ μικρὰ ἀναψυχή· νεαρὸν ποιεῖ τὸ σῶμα, ἀκμάζουσαν τὴν διάνοιαν, ἀναπταύει τὴν σάρκα πεπονηκούσαν. Ἄλλα νόσος κακόν; Πόθεν οὖν ὁ Λάζαρος ἐστεφανώθη; Ἄλλα πενία; Καὶ πόθεν ὁ Ἰών εύδοξομητσεν; Ἄλλα θλίψεις ἐπάλληλοις καὶ συνεχεῖς; Καὶ πόθεν οἱ ἀπόστολοι ἀνεκηρύχθησαν; πολὺ δὲ δόδος ἡ εἰς τὴν ζωὴν ἄγουσα; οὐχ ἡ στενὴ καὶ τεθλιμμένη; Μή τοίνυν λέγε, Διὰ τί τοῦτο; εἰς τί τοῦτο; ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν οἰκονομιῶν καὶ ἐπὶ τῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ, ἦν παρέχει σιγῇν ὁ πηλὸς τῷ κεραμεῖ, ταύτην καὶ αὐτὸς τῷ ποιήσαντί σε Θεῷ πάρεχε, ἀνθρωπε.

Κεφ. ε'. Τί οὖν; φησίν· οὐ βούλει με εἰδέναι σαφῶς καὶ πιστεύειν ὅτι προνοεῖ πάντων ὁ Θεός; Καὶ μάλα καὶ βούλομαι καὶ ενχομαι, καὶ ἐπιθυμῶ σφόδρα· οὐ μὴν περιεργάζεσθαι τὴν πρόνοιαν, οὐδὲ πολυπραγμονεῖν. Εἰ μὲν γάρ οἰσθα καὶ πέπεικας σεαυτὸν, μὴ ζῆτει· εἰ δὲ ἀμφιβάλλεις, ἐρώτησον τὴν γῆν, τὸν οὐρανὸν, τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, ἐρώτησον τὰ ποικιλα τῶν ἀλόγων γένη, τὰ σπέρματα, τὰ φυτά, τους ἀφώνους ιχθύας, τὰς πέτρας, τὰ δρη, τὰς νάπας, τοὺς βουνούς, τὴν νύκτα, τὴν ἡμέραν. Τοῦ γάρ ἥλιου καὶ τῆς ἀκτίνος αὐτῆς φανερωτέρα ἡ τοῦ Θεοῦ πρόνοια, καὶ καθ' ἔκαστον καιρὸν, καὶ καθ' ἔκαστον τόπον, καὶ ἐν ἐρημίᾳ, καὶ ἐν οἰκουμένῃ, καὶ ἐν ἀοικήτῳ, καὶ ἐν γῇ, καὶ ἐν θαλάσσῃ, καὶ ὅπουπερ ἀν ἀφίκη, ὑπομνήματα ὄψει τῆς προνοίας ταύτης σαφῆ καὶ διαρκῆ, καὶ παλαιά καὶ νέα, καὶ φωνάς τῆς φωνῆς ἡμῶν ταύτης τῆς λογικῆς τρανοτέρας πανταχόθεν φερομένας, καὶ τὸν βουλόμενον ἄκουειν παιδευούσας αὐτοῦ τὴν κηδεμονίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης τῶν φωνῶν τούτων τὸ ἔξαιρετον δηλῶν ἔλεγεν· Οὐκ εἰσὶ λαλιαί, οὐδὲ λόγοι, ὡς οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν. Ἡ μὲν γάρ ἡμετέρα τοῖς διμοφῶνοις ἔστι γνώριμος μόνον, ἐτερογλώσσοις δὲ οὐχέτει· ἡ δὲ διὰ τῆς κτίσεως φωνὴ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἔστιν ἀκουστή.

Κεφ. ζ'. Τοῖς μὲν οὖν εὐγνώμοσιν ἀρκεῖ καὶ πρὸ τῆς διὰ τῶν ἔργων ἀποδείξεως ἡ ἀπόφασις αὐτὴ μόνη τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ τὴν πρόνοιαν αὐτοῦ δεῖξαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν σφόδρον ἔρωτα τὸν περὶ ἡμᾶς. Οὐ γάρ ἀπλῶς [474] ἡμῶν προνοεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐρῶν, καὶ σφόδρα ἔρων ἔρωτά τινα ἀμήχανον, ἔρωτα ἀπαθῆ μὲν, θερμότατον δὲ καὶ εὐτονώτατον, καὶ γνήσιον καὶ ἀκατάλυτον, καὶ σθεσθῆναι μὴ δυνάμενον. Καὶ τοῦτο παραστῆναι βουλούμενη ἡ θεῖα Γραφή, παράγει μὲν εἰκόνας τὰς ἐν ἀνθρώπαις, παράγει δὲ καὶ πολλὰ ἔρωτος ὑποδείγματα καὶ προνοίας καὶ κηδεμονίας. Οὐ μὴν μέχρι τούτων ἡμᾶς μόνον βούλεται ἔσταντι, ἀλλὰ καὶ ὑπερβαίνειν τὰ παραδείγματα τῷ λογισμῷ. Οὐδὲ γάρ ὡς ἀρκοῦντα δεῖξαι τὸ φίλτρον παράγει ταῦτα, ἀλλ' ὡς γνώριμα τοῖς ἀκούουσι, καὶ τῶν ἀλλών μᾶλλον δυνάμενα δεῖξαι τοῦτο. Οἶόν τι λέγω· Πρός

τινας δδυρομένους καὶ πενθοῦντάς ποτε καὶ λέγοντας, Ἐγκατέλιπέ με Κύριος, καὶ ἐπελάθετό μου ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, τηνικαῦτα ἐπάγει λέγων ὁ προφήτης· Μή ἐπιλήσται γυνὴ τοῦ παιδίου αὐτῆς, η̄ τοῦ ἐλεῆσαι τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας αὐτῆς; τοῦτο λέγων, ὅτι ὥστερ ἐκείνη οὐκ ἀν ἐπιλάθοιτο τῶν παιδίων τῶν ἔκτης, οὔτες οὐδὲ ὁ Θεὸς τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων. Εἴτα ἵνα μάθῃς ὅτι τὴν εἰκόνα ταύτην παρήγαγεν ὁ προφήτης, οὐχὶ τοσοῦτον βουλόμενος δεῖξαι τὸ μέτρον τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ὃση μητρὸς ἔστι περὶ τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας αὐτῆς, ἀλλ’ ἐπειδὴ τοῦτο μᾶλλον τῶν διλλων ἐξαίρετον μέτρον ἀγάπης γνώριμον εἶχε (τὸ μέντοι φίλτρον τοῦ Θεοῦ πολλῷ μεῖζον ἐκείνου), ἐπήγαγεν· Εἰ δὲ καὶ ἐπιλάθοιτο ταῦτα γυνὴ, ἀλλ’ ἔγω οὐκ ἐπιλήσομαι σου, λέγει Κύριος. Εἶδες πῶς ὑπέρεβη τῆς μητρὸς τὸ μέτρον; Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος ὑπερέβη καὶ μητρὸς φιλοστοργίαν, καὶ πατρὸς περὶ παιδίας πόθον, ὃ μὲν προφήτης φησί· Καθὼς οἰκτείρει πατήρ υἱοὺς, φιλείρησε Κύριος τοὺς ροδουμένους αὐτὸν. Καὶ αὐτὸς δὲ πάλιν ταύτην εἰσάγει τὴν εἰκόνα τῆς ἀγάπης· ἥδει γάρ ταύτην τῶν διλλων ἔχουσάν τι ἐξαίρετον. Ο δὲ καὶ προφητῶν καὶ πάντων Δεσπότης δηλῶν, ὅτι καὶ ταύτης τὸ μέτρον ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος ὑπερβαίνει τοῦ Θεοῦ ἡ κηδεμονία, καὶ διον τοῦ φωτὸς τὸ μέσον ἔστι πρὸς σκότος, καὶ πονηρίας πρὸς ἀγαθότητα, τοσοῦτον τὸ μέτρον τῆς τοῦ Θεοῦ χρηστότητος καὶ προνοίας πρὸς τὴν πατρικὴν φιλοστοργίαν, ἀκούει τί φησι· Τις ἐστιν ἐξ ὑμῶν, ὃν ἐὰν αἰτήσῃ σὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀρτον, μὴ λιθοῖς ἐπιδώστι αὐτῷ; καὶ ἐὰν ιχθὺν αἰτήσῃ, μὴ δριψίς ἐπιδώστε αὐτῷ; Εἰ δὲ ὑμεῖς πονηροὶ διτεῖς οἰδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πολλῷ μᾶλλον ὁ Πατὴρ ὑμῶν σὲ τοῖς οὐρανοῖς δῶσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτὸν· δεικνὺς ὅτι δύον πονηρίας καὶ ἀγαθότητος τὸ μέσον, τοσοῦτον ἡ τοῦ Θεοῦ ἀγαθότης τῆς τῶν πατέρων κηδεμονίας ἐστὶν ἀνωτέρα. Ταῦτα δὲ εἶπον τὰ ὑποδείγματα, ἵνα, διαν ἐτέρας ἐπαγάγω φίλτρου εἰκόνας, μὴ μέχρι τοῦ μέτρου τοῦ λεγομένου παρὰ τῶν προφητῶν στήσῃς τὴν διάνοιαν, ἀλλ’ ἔχων τὸν κανόνα τοῦτον ὑπερβοῦς τῷ λογισμῷ περαιτέρω, καὶ ἰδης τῆς ἀγάπης αὐτοῦ τὴν ἀφατον ὑπερβολὴν. Οὐδὲ γάρ ἀρκεῖται τοῖς τῆς φύσεως μέτροις, ἀλλ’ ἀφεὶς αὐτὰ καὶ ὑπερακοντίσας, καὶ ἔτερα πάλιν προστίθησιν ὑποδείγματα. Τοιοῦτον γάρ ὁ φίλον· [475] διὰ πλειόνων βούλεται δεικνύναι τοῦτο τῷ φιλουμένῳ· διὸ καὶ αὐτὸς ποιεῖ εἰς τοπικῶν διαστημάτων μέγεθος ἔξαγων τὸν λόγον, οὐχ ἵνα πάλιν τοσοῦτον αὐτοῦ νομίσῃς τὸ φίλτρον, ἀλλ’ ἐπειδὴ τοῦτο μόνον τὸ μέτρον τῶν διαστημάτων τῶν διλλων ἐξαίρετον καὶ γνώριμον ἦν τοῖς ἀκούοντις. Καὶ διὰ μὲν τοῦ Δαυΐδ φησι· Κατὰ τὸ ὑψός τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τῆς τῆς ἐκραταιώσε Κύριος τὸ ἐλεος αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς φιλουμένους αὐτόν· καὶ, Καθ’ δύον ἀπέχουσιν ἀρατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν, ἐμάκρυνεν ἀφ’ ἡμῶν τὰς ἀρούλιας ἡμῶν· διὰ τοῦ Ἡσαΐου δέ· Οὐ γάρ εἰσιν αἱ βουλαὶ μου, ὡς αἱ βουλαὶ ὑμῶν, οὐδὲ αἱ δόσοι μου, ὡς αἱ δόσοι ὑμῶν· ἀλλ’ δύον ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς, τοσοῦτον ἀπέχουσιν αἱ δόσοι μου ἀπὸ τῶν ὁδῶν ὑμῶν, καὶ τὰ διανοίματά μου ἀπὸ τῶν διανοίματων ὑμῶν. Ταῦτα

δὲ Ἐλεγεν, ἀνιστέρω περὶ ἀφέτεως ἀμαρτημάτων διαλεχθεὶς, καὶ εἰπὼν, "Οτι ἐπὶ πολὺ ἀφήσω τὰς ἀροματὰς ὑμῶν. Εἴτα δειχνὺς πόσον, ἐπήγαγε τοῦτο τὸ ὑπόδειγμα· καὶ οὐδὲ τούτοις ἀρκεῖται μόνοις, ἀλλ’ εἰς ἑτέραν παχυτέραν καταφέρει τὸν λόγον εἰκόνα. Ἐν γάρ τῷ Ὀστὴν Ἐλεγε· Τί σοι ποιήσω, Ἐφραίμ; τί σοι ποιήσω, Ἰούδα ^ο; Ὅς Ἀδάμα θήσομαι σε, καὶ ὡς Σεβοείμ. Μετεστράψῃ ἡ καρδία μου ἐν τῷ αὐτῷ· συνεταράχθη ἡ μεταμέλειά μου. "Ο δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἔστιν· Οὐδὲ τὸ φῆμα ἡνεγκα τῆς ἀπειλῆς, φησί. Καὶ ἀνθρωπίνως μὲν διαλέγεται, οὐχὶ ἴγα τι ἀνθρώπινον ὑποπτεύσῃς, ἀπαγε, ἀλλ’ ἵνα ἀπὸ τῆς παχυτάτης ἡ λέξεως θεοπρεπῆ τὴν ἀγάπην, καὶ γυησαν, καὶ ἀκατάλυτον νοήσῃς. "Μετεπέρ γάρ τις μανικῶς τινος ἐρῶν, οὐδὲ μέχρι φημάτων αἱρεῖται λυπῆσαι τὸν ἐρώμενον, οὕτω δὴ καὶ αὐτὸς φησιν· "Ἐπειδὴ μόνον εἶπον, καὶ ἐλύπησα τῇ λέξει, Μετεστράψῃ ἡ καρδία μου ἐν ταῦτῳ. Οὐδὲ γάρ τὰς βαρυτάτας ταύτας παραιτεῖται εἰκόνας παράγειν. ἵνα δεῖξῃ τὸ φίλτρον, ὅτι μάλιστα ἐρώντος ἔστι. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστη, ἀλλὰ καὶ περαιτέρω πρόεισι· πάλιν, ἔτερον βαθύτερον ἐπάγων ὑπόδειγμα καὶ λέγων· "Ον τρόπον εὐφρανθήσεται νυμφίος ἐπὶ νύμφῃ. οὐτως εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ σοι· ὅτι μάλιστα ἐν ἀρχῇ θερμότεροι οἱ ἐρωτεις καὶ ζέοντες καὶ ἀκμάζοντές εἰσιν. Οὗτω δὲ εἰρηται, οὐχ ἵνα τι ἀνθρώπινον ὑποπτεύσῃς (πάλιν γάρ τὰ αὐτὰ λέγειν οὐ παύσομαι), ἀλλ’ ἵνα ἐκ τούτων τὸ θερμόν, τὸ γνήσιον, τὸ σφοδρόν, τὸ πεπυρωμένον τῆς ἀγάπης ἴδῃς. Εἴτα εἰπὼν, ὅτι ὡς πατήρ φιλεῖ, καὶ πλέον ἡ πατήρ, ὡς μήτηρ, καὶ πλέον ἡ μήτηρ, ὡς νυμφίος, καὶ πλέον ἡ νυμφίος, ὅτι τοσοῦτον δύον τὸ διάστημα τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ πλέον ἡ τοσοῦτον, ὅτι τηλικοῦτον, δύον ἀπέχουσιν ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν, καὶ πλέον ἡ τηλικοῦτον, οὐδὲ ἐνταῦθα ἴσταται τῶν εἰκόνων, ἀλλὰ καὶ περαιτέρω πρόεισιν εἰς ἐπίδειξιν πολλῷ ταπενοτέρου ὑποδείγματος. Τοῦ γάρ Ἰωνᾶ μετὰ τὴν φυγὴν καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν καταλλαγὴν τὴν πρὸς Νινευίτας ἔξαπορθέντος, ὡς οὐκ ἐλθόντων εἰς Ἑργον τῶν ἀπειληθέντων, καὶ παθόντος τι ἀνθρώπινον πάθος, [476] καὶ σκυθρωπάσαντος, ἐπιτάξας τῇ ἀκτίνῃ θερμοτέραν ἀφεῖναι τὴν φλόγα, εἴτα κελεύσας τῇ γῇ σχεδιάσαι αὐτῷ στέγην ἀπὸ λαχάνου, καὶ θάλψας αὐτὸν μεθ ὑπερβολῆς καὶ ἀναπαύσας, εἴτα λυπήσας τῷ ταύτην ἀφανίσαι τὴν στέγην, ἐπειδὴ τῷ μὲν εἶδεν ἀνεθέντα, τῷ δὲ κατατεινόμενον ^ο, ἀκούει τί φησι πρὸς αὐτὸν· Σὺ μὲν ἐψίσω ὑπὲρ τῆς κοιλούντης, ὑπὲρ ἣς οὐκ ἐκακοπάθησας, οὐδὲ ἐξέθρεύας· ἔγω δὲ οὐ σείσομαι ὑπὲρ Νινευὴ τῆς πόλεως τῆς μεγάλης. ἐν ἣ κατοικοῦσιν ἐπὶ αὐτῇ πλείους ἡ δώδεκα μυριάδες ἀρδιῶν, οἰτιρες οὐκ ἔγρωσαν δεξιάν ἡ ἀριστερά; "Ο δὲ λέγει τοιοῦτόν ἔστιν· Οὐχ οὕτως ἀνέπαυσέ σε τῇ σκιᾳ τοῦ λαχάνου ὡς ἐμὲ εὐφρανεν τὴν σωτηρία τῶν Νινευίτων· οὐδὲ οὕτως σε ἐλύπησεν ἡ ἀφαίρεσις αὐτοῦ, ὡς ἐμὲ ὁ τούτων ὄλεθρος. Οὕτω παρὰ γνώμην μου τῇ ἀπώλεια αὐτῶν ἦν. Ὁρᾶς πῶς

^a Alli βαρυτέραν.

^b Tί ποιήσω σοι, Ἰούδα. Hæc aliunde desumpta sunt.

^c Alli βαρυτάτης.

^d Sic e Biblis et Savilio correclum. Montf. Christos. Ep.

^e Savil. τὸ μὲν εἰδεν ἀναιρεῖν, τὸ δὲ κατα-

dere. Exempli causa : dum agit cum illis qui lamentabantur, ac gemebant olim, et dicebant : *Dereliquit me Dominus, et oblitus est mei Deus Israel*, tum adjicit haec verba propheta : *Numquid obliviscetur mulier parvuli sui, vel ut non misereatur fetuum uteri sui* (*Isai. 49. 14. 15*)? Hoc nimis dicit : quemadmodum illa nequit obliuisci parvorum suorum, sic neque Deus generis humani. Deinde ut intelligas hanc adductam esse a propheta similitudinem, non quod tantam vellet ostendere Dei caritatis esse mensuram, quanta sit matris erga fetus uteri sui; sed quoniam hunc eximum præ cæteris notum habuit caritatis modum (tamen si multo major illo Dei amor), adjecit : *Sin autem et horum oblitera fuerit mulier, ego tamen non obliviscar tui*, dicit Dominus (*Ibid.*). Vides ut materni amoris modum exceedat? Atque ut intelligas maternum affectum et patris in filios benevolentiam eum longo intervallo superare, ait quidem propheta : *Quomodo misereatur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se* (*Psalm. 102. 15*). Idemque rursus hanc caritatis similitudinem adducit : quippe qui sciret præ cæteris hanc excellere. At prophetarum et omnium Dominus, ut Dei providentiam et curam ostenderet hujus mensuram longo intervallo superare, quantumque inter lucem ac tenebras, et inter bonitatem ac malitiam est discriminem, tantum a divina bonitate ac providentia paternum amorem superaret, audi quid dicat : *Quis est ex vobis homo, a quo si petierit filius ejus panem, numquid lupidem porriget ei? et si petierit piscem, numquid serpentem porriget ei? Quod si vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filii vestris, multo magis Pater vester, qui in celis est, dabit bona iis, qui a se petierint* (*Matthew. 7. 9-11*); indicans, quantum est inter nequitiam bonitatemque discriminem, tanto paterna sollicitudine sublimiorem divinam esse benignitatem. Hæc autem a me idcirco exempla sunt allata, ut si quando alias comparationes induxero, ne intra limites eorum, quæ exprimuntur a prophetis, mentem circumseribas, sed hac utens regula, cogitatione superius ascendas, et immensum caritatis ejus excessum agnoscas. Neque enim naturæ finibus est contentus, sed illis emissis atque superatis alia rursus adjungit exempla. Ea quippe conditio est amantis : multis argumentis id ei conatur ostendere, quem amore complectitur : quod et ipse facit, dum ad locorum intervalla magnamque intercedentem orationem traducit, non ut iterum tantum ejus esse affectum arbitraris, sed quod hoc præcipue mensuræ genus cæteris sciret antecellere, atque auditoribus esse notum. Ac per Davidem quidem ait : *Secundum altitudinem cœli a terra corroboravit Dominus misericordiam suam super timentes se* (*Psalm. 102. 11*): et, *Quantum distat ortus ab occidente, longe fecit a nobis iniquitates nostras* (*Ib. v. 12*): per Isaiam vero, *Neque enim sunt cogitationes meæ sicut cogitationes vestræ, neque viæ meæ sicut viæ vestræ; sed sicut distat cælum a terra, sic distant viæ meæ a viis vestris, et cogitationes meæ a cogitationibus vestris* (*Isai. 53. 8. 9*). Hæc porro dicebat, quod paulo superioris de remissione peccatorum disseruerat, et dixerat;

Quia multum dimittam iniquitates vestras (*Isai. 53. 7*). Deinde ostendens quantum sit illud multum, hoc adjectum exemplum : sed neque solis istis contentus est, verum etiam ad alteram crassiores comparationem orationem dimittit. Nam apud Osee dicebat : *Quid faciam tibi, Ephraim? quid faciam tibi, Juda?*? *Sicut Adama ponam te, et sicut Seboim. Conversum est cor meum in ipso; turbata est paenitudo mea* (*Osee 11. 8*). Horum autem verborum hæc est sententia : Ne verbum quidem minarum toleravi. Ac loquitur quidem hominum more, non ut humanum quidam susciperis, absit, sed ut hac crassiori loquendi ratione caritatem quamdam Deo convenientem, sinceram, et indissolubilem intelligas. Nam quemadmodum si quis insano queimpam amore diligit, ne verborum quidem tenus eum vellet offendere, quem ita diligit : sic nimis et ipse inquit : *Quoniam dixi tantum, et verbis offendi, Conversum est cor meum in ipso*. Neque enim crassiores istas comparationes proferre dignatur, ut amorem ostendat, quod est maxime diligentis. Neque hic substitut, sed pergit ulterius, et alterum rursus crassius exemplum adjungit, ita dicens : *Quomodo lætabitur sponsus super sponsa, sic lætabitur Christus super te* (*Isai. 62. 5*) : quod initio præsertim ardentes ac ferventes, et vividores sint amores. Ita porro loquutus est, non ut humanum quidam suspicceris (iterum enim illud dicere non desinam), sed ut ex his ardorem, sinceritatem, vehementiam, flammam denique caritatis intelligas. Deinde cum dixisset, Sicut diligit pater, et amplius quam pater, sicut mater, et amplius quam mater, sicut sponsus, et amplius quam spensus, quantum est intervallum cœli a terra, et amplius quam illud, quantum distat ortus ab occidente, et amplius quam illud, ne hic quidem substitut comparationibus utens, sed ulterius progressitur, ut multo abjectius exemplum ostentet. Cum enim Jonas post fugam, Deique cum Ninivitis reconciliationem inops consilii esset, et astuaret, quod ea quæ minatus erat, in opus non procederent, et humano quodam turbaretur affectu, ac moestus esset, cum soli imperasset Deus, ut ardentes emitteret radios, ac deinde terræ jussisset, ut illi tegmen ex herba subitario opere strueret, cum magnopere illum levasset atque recreasset, deinde rursus cum ob sublatum e medio tegmen illud eum contrastasset, postquam altero recreatum, et altero cruciatum illum vidit, audi quid ei dicat : *Tu quidem pepercisti super cucurbita, pro qua non laborasti, neque nutriisti: ego autem non parcam super Ninive civitate magna, in qua habitant plures quam centum virginum millia hominum, qui non noverunt dexteram aut sinistram suam* (*Jon. 4. 10. 11*)? Horum autem verborum hæc est sententia : Non ita recreavit te umbra oleris, ut me salus Ninivitarum exhilaravit : neque ita te destructio ejus contrastavit, ut me illorum interitus. Ita praeter mentem meam illorum exitium accidisset. Vides hinc quoque comparisonem illum excedere? Non enim

dixit, *Tu quidem pepercisti super cucurbita, et continevit: sed adjunxit: Pro qua non laborasti, neque nutriisti eam.* Nam quoniam eas potissimum plantas amant agricolæ, in quas plurimum laboris impenderint, ut hoc quoque se genere amoris complecti homines indicaret, hoc addidit: *Si enim tu alienum opus ita defendis, inquit, multo magis ego proprium, et cajus sum conditor.* Deinde mitigat accusationem illorum, cum ait: *Qui non noverunt dexteram aut sinistram suam, ut simplicitate potius quam malitia illos deliquesce declareret, id quod et poenitentiae finis ostendit.* *Enimvero cum alios quoqne reprehendit, qui gehenant, utpote derelicti, his eos verbis affatur: Interrogate me de filiis meis, et de operibus manuum mearum mandate mihi (Isai. 45.11).* Quasi diceret: *Quis patrem admonet, hortaturque ut filii sui curam gerat? aut artificem et opifem, ne suum opus sinat interire?* Itane vero inter homines sufficit vobis naturæ vel artis conditio, ut de sollicitudine minime dubitetur: *mibi vero putatis hortatore opus esse, ut liberos meos vel opera tuear et defendam?* Hæc autem dicebat, non ut ipsum non hortarentur, sed ut scire possent Deum etiam ante cohortationem suas partes agere, velle tamen ut alii se cohortentur, et rogent, quod sciatur ad hortatores magnam inde utilitatem dimanare. Vides ut manifestissime ac sole clarius per hæc exempla ineffabilis ejus providentia demonstratio elucescat? Perpende autem. Patrem in medium protulit, matrem, sponsum, sponsam, distantiam cœli et terræ, intervallum quod est inter ortum et occasum, agricolum, et olerum cultorem, architectum, genitorem, vehementem amatorem, qui turbetur, si vel etiam verbo tenus eum, quem amat, offenderit; et omnes illos tantum superare Dei bonitatem ostendit his omnibus, quantum malitiam probitas vincit.

CAP. VII. Demonstratio divinæ providentiae ex creaturis. — Ac probis quidem et modestis, ut dixi, ista sufficient: sed quoniam nonnulli sunt lutei, contumaces, refractarii, carni addicti, age vel ex ipsis operibus, quantum in nobis situm fuerit, ejus providentiam demonstremus. Nam totam quidem illam, imo ne minimam quidem ejus partem aliquam facile fuerit expressisse: adeo immensa est et infinita, et tum ex parvis, tum ex magnis rebus elucet, sive quæ sub oculos cadunt, sive quæ minime cernuntur. Verumtamen ex iis quæ sub oculos cadunt, probationem instituamus. Hanc enim mirabilem concinnamque creaturam propter alium nullum condidit, nisi propter te; ac tam pulchram et magnam, tam variam et pretiosam, ac perennem, utilem, et omni ex parte fructuosam, et ad corporis sustentationem et corroborationem, et ad animæ instructionem, et aptam ad viam sternendam ad cognitionem Dei, tua unius causa creavit. Neque enim angeli indigebant illa: quomodo enim indigerent, qui priusquam oriretur ipsa, jam erant? Illos enim ista multo antiquiores esse, audi quo pacto verbis illis ostendat Deus, quibus ita Jobum alloquitur: *Quando facta sunt sidera, laudaverunt*

me omnes angeli mei, et voce magna cecinerunt (Job 38. 7): hoc est obstupefacti multitudine, pulchritudine, situ, utilitate, varietate, amoenitate, splendore, concinnitate, cæteris omnibus, quæ longe melius illi quam nos perspiciunt. Neque vero sideribus tantum exornavit, sed et sole et luna decoravit, utroque tempore multam tibi voluptatem, multam ex utroque suppeditans utilitatem.

Utilitas siderum quæ de cœlo nos regunt. Solem utilitatemque ejus commendat; deinde singularum partium naturæ utilitatem generatim laudat. — Quid cœlo pulchrius, quod nunc a sole lunaque collustratur, nunc veluti quibusdam oculorum jactibus, immenso siderum examine terram illuminat, et nautis ac viatoribus indices viæ quosdam ducesque subministrat? Qui enim pelagus sulcat, et ad clavum sedet, incursibus fluctuum, et turbatarum undarum insultibus, ac violento ventorum afflatui, noctisque illunis tenebris seipsum exponit, adeo illius regimini confidit et ductui: et quod in sublimi situm est astrum, illum tanto dissitum intervallo, quasi vicinum sit et propinquum, ita secure deducit, et ad portum appellit, nec tamen ullam vocem mittit, sed conspectu suo viam illis monstrat, et illis tribuit, ut maria tuto possint emetri, dum illis tempora designat, sic ut nunc quidem intra portum retinenda sit navis, nunc autem in pelagus confidenter educenda, et non improvide propter ignorantiam futuri in diem incidentes hiemalem, naufragium patiantur. Neque vero tantum integrorum annorum mensuras et tempestates illa designant, sed et cujusque noctis horam et conversionem diligenter repræsentant, et efficiunt, ut ex ipso aspectu discamus, quando major ejus pars præterierit, quando minor adhuc restet, et contra rursus, quod non sola nautis, sed etiam viatoribus commodum est, ne nocte intempesta viam ingrediantur, neque convenienti tempore domi resideant. Hoc una cum stellis etiam ex lona cursibus notum diligenter observatur. Nam quemadmodum sol diurnas, ita luna nocturnas horas dirigit, aliasque multas utilitates parit, et gratiam aeris temperiem, et roris generationem, ut irrigata semina germinent, ac multa ex se commoda ad corroborandum genus humanum suppeditat, dumque media inter stellarum chorum, et solis splendorem interjacet: hoc quidem minor, illis vero præstantior est, ac multo major. Neque vero mediocris nascitur ex illa varietate spectatoribus voluptas et utilitas, ut neque vulgaris commoditas ex temporibus, et quatuor anni tempestatibus, seu mensuram, seu magnitudinem ac brevitatem, sive infinitam diversitatem consideres: aliam enim minorem, aliam majorem ac splendidiorum spectare licet, et quasdam ex illis diversis temporibus apparere. Summa nimirum ac solertissima Dei sapientia multam ubique varietatem efficit, cum ut potentiae suæ miraculorum electricis specimen edat, tum ut rerum quæ cernuntur oculis, commodati provideat, ac multam immensamque prebeat utilitatem, et cum his omnibus etiam voluptatem. Quid enim cœlo jucundius, quod nunc tanquam lin-

καὶ ἐντεῦθα ὑπερβαίνει τὴν εἰκόνα. Οὐ γάρ εἶπε, Σὺ μὲν ἔχεισω ὑπέρ τῆς κολοκύντης, καὶ ἐσίγησεν, ἀλλ' ἐπήγαγεν· Ἐφ' ἦ οὐκ ἔκακοπάθησας, οὐδὲ ἔξέθρεψας αὐτὴν. Ἐπειδὴ γάρ ἐκεῖνα μάλιστα φιλοῦσι τῶν φυτῶν οἱ γηπόνοι, περὶ δὲ πολὺν ἐπεδείξιντο πόνον, δεῖξαι θέλων διὰ κατὰ τοῦτο φιλεῖ τὸ εἴδος τοῦ φίλτρου τοὺς ἀνθρώπους, τοῦτο προσέθηκεν. Εἰ γάρ σὺ τοῦ ἀλλοτρίου ἔργου οὗτως ἀντεῖχου, φησί, πολλῷ μᾶλλον ἐγὼ τοῦ οἰκείου, καὶ οὐ ποιητῆς εἰμι. Εἴτα καὶ ὑποτέμνεται τι τῆς κατηγορίας αὐτῶν λέγων, διὰ Οὐκ ἔγνωσαν δεξιάν ἢ ἀριστεράν· ἀφελεῖχ μᾶλλον ἢ κακίᾳ πεπλημμελήκεναι αὐτοὺς ἀποφηνάμενος, δὲ καὶ ἔδειξε τὸ τῆς μετανοίας τέλος. Καὶ ἑτέροις δὲ ἐπιτεμῶν θρηνοῦσιν ὡς ἐγκατλειφθεῖσι, ταῦτα λέγει τὰ ρήματα· Ἐρωτήσατέ με περὶ τῶν νιῶν μου, καὶ περὶ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν μουν ἐντείλασθέ μοι. "Ο δὲ λέγει τοιοῦτον ἐστι· Τίς πατέρα ἀναμιμνήσκει, καὶ παρακαλεῖ, ὥστε προνοῆσαι παιδίς; ή τεχνίτην καὶ ὅμιλουργὸν, ὥστε μὴ ἀφεῖναι διαπεσεῖν τὸ ἔργον; Εἴτα ἐπ' ἀνθρώπων μὲν ἀρκεῖσθε τῇ φύσει καὶ τῇ τέχνῃ εἰς ἀπόδειξιν τῆς κηδεμονίας, ἐμὲ δὲ οἵτινες χρήζειν τοῦ παρακαλοῦντός με, ἵνα τῶν τέχνων τῶν ἐμῶν καὶ τῶν ἔργων ἀντιλήψωμαι; Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐχ ἵνα μὴ παρακαλῶσιν, ἀλλ' ἵνα εἰδέναι ἔχωσιν διὰ καὶ πρὸ τῆς παρακλήσεως δὲ Θεὸς τὰ ἑαυτοῦ ποιεῖ, βούλεται δὲ καὶ παρακαλεῖσθαι, ἐπειδὴ μέγα οἶδε τοῖς παρακαλοῦσιν ἐντεῦθεν ὑπάρχον τὸ κέρδος. Εἰδες πῶς σαφέστερον καὶ ἥλιου φαιδρότερον διὰ τῶν ὑποδειγμάτων τούτων τῆς ἀφάτου προνοίας αὐτοῦ ἢ ὑπόδειξις διαλάμπει; Σκόπει δέ· Παρῆγαγεν εἰς μέσον τὸν πατέρα, τὴν μητέρα, τὸν νυμφίον, τὴν νύμφην, τὸ διάστημα τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὴς γῆς, τὸ μέσον τῶν ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς, τὸν φυτουργὸν καὶ περὶ λάχανα πονούμενον, τὸν οἰκοδόμον τῶν γενησομένων, τὸ γραφοδέδην ἐραστήν, τὸν ταραττόμενον, εἰ καὶ μέχρι φημάτων λυπήσειε τὸν ἐρώμενον· καὶ τοσοῦτον ἀπάντων ὑπερακοντίζειν διὰ πάντων τούτων ἔδειξε τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητα, οἷσιν πονηρίαν χρηστότητος.

[477] Κεφ. ζ'. Καὶ τοῖς μὲν οὖν εὐγνώμοσιν, ὅπερ ἔφην, ἀρκεῖ καὶ ταῦτα· ἀλλ' ἐπειδὴ τινές εἰσι πήλινοι, καὶ δυσανάγωγοι, καὶ δυσπειθεῖς, καὶ αὐτόσαρκες, φέρε δὴ καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν ἀποδεῖξωμεν αὐτοῦ τὴν πρόνοιαν, καθ' οὓς ήμεν οὖν τε. "Απασαν γάρ αὐτὴν, μᾶλλον δὲ οὐδὲ τὸ πολλοστὸν αὐτῆς μέρος παραστῆσαι ράδιον· οὕτως ἐστὶν ἀπειρος καὶ ἀφατος, καὶ διὰ τῶν μικρῶν καὶ διὰ τῶν μεγάλων διαλάμπουσα, καὶ τῶν δρωμένων καὶ τῶν οὐχ δρωμένων. Πλὴν ἀλλ' ἀπὸ τῶν δρωμένων τέως ποιησώμεθα τὴν ἀπόδειξιν. Τὴν γάρ θαυμασίαν ταύτην καὶ παναρμόνιον κτίσιν δι' οὐδένα ἔτερον ἐποίησεν, ἢ διὰ σέ· καὶ καλὴν οὕτω, καὶ μεγάλην οὕτω, καὶ ποικίλην, καὶ πολυτελῆ, καὶ διαρκῆ, καὶ χρησίμην καὶ πανταχόθεν κερδαλέαν, καὶ πρὸς σώματος διατροφὴν καὶ σύστασιν, καὶ πρὸς ψυχῆς φιλοσοφίαν, καὶ πρὸς θεογνωσίας ὁδὸν ἐπιτηδεῖαν κατετκεύασse διὰ σέ. Οὐδὲ γάρ ἄγγελοι ταύτης ἐδίοντο· πῶς γάρ οἱ καὶ πρὶν ἢ γενέσθαι αὐτὴν δυτεῖς; "Οτι γάρ ἐκεῖνοι πολλῷ ταύτης πρεσβύτεροι, ἀκουε τί φησιν δὲ Θεὸς τῷ Ἰώνιῳ διαλεγόμενος· "Οτε ἐγένετο οὐτρα, ἤνεσάν με πάντες ἄγγελοι μου, καὶ ὥμιη-

* Άλιι πονηρίᾳ.

σαρ φωνῇ μεγάλῃ· τοῦτ' ἔστιν, ἐκπλαγέντες τὸ πλῆθος, τὸ κάλλος, τὴν θέσιν, τὴν χρειαν, τὴν ποικιλίαν, τὴν φαιδρότητα, τὴν λαμπτηδίαν, τὴν ἀρμονίαν, τὰ δὲ πάντα, ἀπέρ ἀκριβέστερον ἡμῶν συνορῶσιν ἐκεῖνοι. Οὐκ ἀστράσι δὲ ἐκαλλώπισε μόνου, ἀλλὰ καὶ ἥλιψ καὶ σελήνη κατεκόσμησεν, ἐν ἐκατέρῳ τῷ καιρῷ πολλὴν μὲν σοι τὴν ἡδονὴν, πολλὴν δὲ παρέχων τὴν χρείαν ἐξ ἀμφοτέρων.

Τι! γάρ ὡραιότερον οὔρανοῦ, νῦν μὲν ύφ' ἡλίου τε καὶ σελήνης καταλαμπομένου, νῦν δὲ, καθάπερ τισὶν διφθαλμῶν βολαῖς, τῷ ἀπείρῳ τῶν ἀστρών πλήθες· καταυγάζοντος τὴν γῆν, καὶ ναύταις καὶ ὁδοιπόροις δόηγούς τινας διδόντος καὶ χειραγωγούς; Ή γάρ τὸ πέλαγος τέμνων, καὶ ἐπὶ τῶν οἰάκων καθήμενος, καὶ κυμάτων ἐμβολαῖς, καὶ ὑδάτων ἀτάκτων ρύμῃ, καὶ πνευμάτων βιαίων φορᾷ^b, καὶ νυκτὸς ἀσελήνως σκότῳ ἐκδίδωσιν ἔσυτὸν, τῇ περὶ τούτου δόηγίᾳ θαρρῶν καὶ δὲ ἐν ὅψει κείμενος ἀστήρος τὸν ἐκ τοσούτου καθήμενον διαστήματος, ὥσπερ ἐγγὺς καὶ πλησίον παρών, οὕτω μετὰ ἀκριβείας χειραγωγεῖ, καὶ πρὸς λιμένας ὀρμίζει, φωνὴν μὲν οὐκ ἀφίει, τῇ δὲ ὅψει δεικνύεις αὐτοῖς τὰς ὁδούς, καὶ τὴν θάλασσαν τέμνειν αὐτοῖς χαριζόμενος μετ' ἀσφαλείας, καιροὺς ὑποδεικνύεις, ὥστε νῦν μὲν εἰς τὸν λιμένος κατέχειν τὸ πλοῖον, νῦν δὲ θαρροῦντας εἰς τὸ πέλαγος ἐξάγειν, καὶ μὴ διὰ τὴν τοῦ μέλλοντος ἀσηλίαν ἀπροσπτως εἰς χειμέριον ἐμπίπτοντας ἡμέραν ναυάγιον ὑπομένειν. Καὶ οὐχ διλοκήρων δὲ ἐνισυτῶν μέτρα μόνον καὶ καιροὺς χαρακτηρίζουσιν οὕτοι, ἀλλὰ καὶ ἐκάστης νυκτὸς καὶ ὥραν καὶ τροπὴν μετὰ πολλῆς παριστώσι τῇς ἀκριβείας, καὶ ποιεῦσιν εἰδέναι τοὺς δρῶντας, πότε μὲν τὸ πλέον αὐτῆς παρῆλθε, πότε δὲ τὸ ἐλαττόν ύπολειπταί, καὶ αὖ τούναντίον πάλιν, ὅπερ οὐ ναύταις μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁδοιπόροις χρήσιμον, ὥστε μὴ ἀωρὶ τῆς νυκτὸς τῇς ὁδοιπορίας ἀπεισθαι, μήτε ἐν καρπῷ προσήκοντι οἷχοι καθῆσθαι. Τοῦτο μετὰ τῶν ἀστέρων καὶ οἱ σεληναῖοι [478] δρόμοι μετὰ ἀκριβείας εἰσὶν ἐμπεπιστευμένοι. Καθάπερ γάρ δὲ ἥλιος τὰς ὥρας τῆς ἡμέρας, οὕτω καὶ ἡ σελήνη τὰς τῆς νυκτὸς κανονίζει, καὶ πολλὴν ἐτέραν χρείαν παρέχει, καὶ ἀέρος εὔκρατον χύσιν, καὶ δρόσου γένεσιν πρὸς τὴν τῶν σπερμάτων βλάστην, καὶ πολλὴν οἰχοθεν εἰς τὴν σύστασιν τῶν ἀνθρώπων παρεχομένη τὴν ὡφέλειαν, καὶ μέση τοῦ χοροῦ τῶν ἀστέρων καὶ τῆς ἥλιακῆς ισταμένη λαμπτηδίαν· τοῦ μὲν γάρ ἐστιν ἐλάττων, τῶν δὲ ἀμείνων καὶ πολλῷ μείζων. Οὐ μηρά δὲ καὶ ἐκ τῆς ποικιλίας ταύτης ἡδονὴ τοῖς θεαταῖς καὶ χρείᾳ, ὥσπερ οὐδὲ τυχοῦσα ἡ δημοσιεύη ἢ ἀπὸ τῶν καιρῶν, ἢ ἀπὸ τῶν ὥρων, ἢ ἀπὸ τοῦ μέτρου, ἢ ἀπὸ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς βραχύτητος, ἢ ἀπὸ τῆς διαφορᾶς τῆς ἀφάτου· τὸν μὲν γάρ ἐλάττω, τὸν δὲ μείζω καὶ φαιδρότερον ἐστιν ίδειν, καὶ κατὰ διαφορούς καιρούς χαρινομένους αὐτῶν τινας. Ή γάρ περουσία τῆς εὐμηχάνου σεφίας πολλὴν πανταχοῦ τὴν ποικιλίαν ἐργάζεται, ὅμοι μὲν τῆς οἰκείας θαυματουργίας τὴν ἀπόδειξιν ἐπιδειχνυμένη, ὅμοι δὲ καὶ τῆς τῶν δρῶν προνοοῦσα χρείας, καὶ πολλὴν καὶ ἀφατον τὴν ὡφέλειαν παρεχομένη, καὶ μετὰ τούτων ἀπάντων καὶ τὴν ἡδονὴν. Τι! γάρ τερπνύστερον οὔρα-

^b Άλιι πνευμάτων ἀγρίων φορᾷ.

νοῦ, νῦν μὲν ὡς σινόδηνος καθαρᾶς καὶ διαυγοῦς ὑπὲρ κεφαλῆς ἡ πλαιμένου, νῦν δὲ ὡς λειμῶνος πολυανθοῦς ποικιλομένου, καὶ τὸν αὐτοῦ φαίνοντος στέφανον; Οὐδὲ γάρ οὕτως ἡδὺ λειμῶνα ἴδειν ἐν ἡμέρᾳ, ὡς ἡδὺ καὶ τερπνὸν οὔρχυνδν ἴδειν ἐν νυκτὶ μι., οἰς ἀγθεσι τοῖς τῶν ἀστέρων πανταχόθεν κατεστεμμένον, ἀνθεσιν οὐδέποτε μαραινομένοις, ἀλλ' ἀκραιφνὲς ἀεὶ τὸ οἰκεῖον κάλλος ἐπιδεικνυμένοις. Τί δὲ αὐτοῦ ἡδύτερον, ὅταν τῆς νυκτὸς ἀπελθούσης, καὶ μηδέπω τῆς ἀκτίνος ἀνισχούσης, καθάπερ χροκωτῷ τινὶ πέπλῳ τοῖς προσιμοῖς τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου φοινισσόμενος καλλωπίζηται; τί δὲ ἡλίου γένοιτ' ἀν ὥραιότερον θέαμα ἀνίσχοντος ὑπὸ τὴν ἔω, καὶ μικρῷ καιροῦ δοπῆ πᾶσαν μὲν γῆν, πᾶσαν δὲ θάλασσαν, πᾶν δὲ δρός καὶ νάπας καὶ βουνούς, πάντα δὲ οὐρανὸν ταῖς τῶν ἀκτίνων καταλάμποντος βολαῖς, καὶ τῆς νυκτὸς τὸ περιβόλαιον ἀπαμφιεννύντος τῶν δρωμένων, καὶ γυμνὸν πάντα πρὸ τῶν δρυθαλμῶν δεικνύντος ἡμῖν; Πῶς δὲ τοῖς αὐτοῦ ἐκπλαγείη τοὺς δρόμους, τὴν εύταξίαν, τὴν ἐν τοσαύταις ἐτῶν περιόδοις ἀπαράλλακτον καὶ ἀνεμπόδιστον διακονίαν, τὸ κάλλος αὐτοῦ τὸ διηνεκῶς ἀκμάζον, τὴν λαμπηδήνα, τὴν φαιδρότητα, τὴν καθαρότητα, τὴν τοσούτοις δμιλοῦσαν σώμασι, καὶ μηδαμοῦ μολυνομένην; Πρὸς δὲ τούτοις, τὴν χρείαν τὴν ἄφατον, τὴν ἐν σπέρμασι, τὴν ἐν φυτοῖς, καὶ ἐν σώμασιν ἀνθρώπων, τετραπόδων, ἰχθύων, ἀέρων, λίθων, βιοτανῶν, τὴν ἐν γῇ, τὴν ἐν θαλάσσῃ, τὴν ἐν ἀέρι, τὴν ἐν πᾶσιν ἀπλῶς τοῖς δριμένοις; Πάντα γάρ αὐτοῦ δεῖται καὶ ἀπολαύει τῆς χρείας, καὶ ἀμείνω γίνεται ταύτης μετέχοντα, οὐ σώματα δὲ μόνον, οὐδὲ φυτά, ἀλλὰ καὶ ὄντα, καὶ λίμναι, καὶ πηγαὶ, καὶ ποταμοί, καὶ αὐτὴ τοῦ ἀέρος ἡ φύσις λεπτυνομένη καὶ καθαιρομένη καὶ διειδεστέρα γινομένη. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ὁ ψαλμῳδὸς τὸ κάλλος αὐτοῦ παραδηλῶσαι βουλόμενος, τὸ διηνεκῶς φαιδρὸν, τὴν ἀκμάζουσαν ὥραν, τὸ μηδέποτε διαπίπτον ἄνθος, [479] τὴν εὐπρέπειαν, τὴν εύμορφίαν, τὴν ἀπαραπόδιστον διακονίαν, οὕτω πινακίδες ἔλεγεν· Ἐν τῷ ηλίῳ ἔθετο τὸ σκήνωμα αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστιν, ἐν αὐτοῖς τοῖς οὐρανοῖς· τοῦτο, σκήνωμα θεοῦ λέγων, αἰνίττεται. Καὶ αὐτὸς ὡς νυμφίος ἐκπορευόμενος ἐκ πιστοῦ αἵτοῦ. Εἴτα καὶ τὸ εὔκολον τῆς διακονίας αὐτοῦ δηλῶν ἐπήγαγεν, Ἀγαλλιάσεται ὡς τίγας δραμεῖν δόδεν αὐτοῦ. Εἴτα τὸ διαρκὲς καὶ ἀποχρῶν τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ, Ἄπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἡ ἔξοδος αὐτοῦ, καὶ τὸ κατάρτημα αὐτοῦ ἔως ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ. Εἴτα τὸ πᾶσι χρήσιμον καὶ ὡφέλιμον, Καὶ οὐκ ἔστιν δὲ ἀποκρυβήσεται τῆς θέρμης αὐτοῦ. Ἔξεστιν, εἰ μὴ ἀπέκαμες, μαθεῖν αὐτοῦ τὴν πρόνοιαν καὶ ἐτέρωθεν· ἀπὸ τῶν νεφῶν, ἀπὸ τῶν ὥρων, ἀπὸ τῶν τροπῶν, ἀπὸ τῶν ἀνέμων, ἀπὸ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ποικίλων γενῶν, ἀπὸ τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ποικίλων γενῶν, ἀπὸ τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ τετραπόδων, ἐρπετῶν, πτηνῶν τῶν ἀεροπόδων, τῶν χερσαίων, ἀπὸ τῶν ἀμφιβίων τῶν ἐν λίμναις καὶ πηγαῖς καὶ ποταμοῖς, ἀπὸ τῆς οἰκουμένης, ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἀπὸ τῶν φυομένων σπερμάτων, δένδρων, βιοτανῶν, φυτῶν ἐν ταῖς ἐρήμοις, ἐν ταῖς οὐκ ἐρήμοις, ἀπὸ τῶν βλαστανόντων ἐν πεδίοις, ἐν φάραγξιν, ἐν δρεσιν, ἐν νάπαις, ἀπὸ τῶν αὐτομάτως φυομένων, ἀπὸ τῶν μετὰ πόνου καὶ γεωργίας, ἀπὸ τῶν ζώων τῶν ἡμέρων, τῶν ἀνημέρων, τῶν ἀγρίων, τῶν χειροήθων, τῶν μικρῶν, τῶν μεγάλων. ἀπὸ τῶν ἐν χειμῶνες, τῶν ἐν θέραι, τῶν ἐν μετοπώρῳ φωιγομένων

όρνιθων καὶ τετραπόδων, καὶ ἵχθύων, καὶ φυτῶν, καὶ βιοτανῶν, ἀπὸ τῶν ἐν νυκτὶ γινομένων, ἀπὸ τῶν ἐν ἡμέρᾳ, ἀπὸ τῶν ὑετῶν, ἀπὸ τοῦ μέτρου τῶν ἐνιαυτῶν, ἀπὸ θανάτου, ἀπὸ ζωῆς, ἀπὸ τοῦ πόνου τοῦ συγκεκληρωμένου ἡμῖν, ἀπὸ ἀθυμίας, ἀπὸ ἀνέσεως, ἀπὸ σίτων καὶ ποτῶν τῶν δεδομένων ἡμῖν, ἀπὸ τῶν ἐπιτηδευμάτων, ἀπὸ τεχνῶν, ἀπὸ ξύλων, ἀπὸ λίθων. ἀπὸ τῶν δρῶν τῶν μεταλλικῶν, ἀπὸ τῆς πλεομένης θαλάττης, ἀπὸ τῆς ἀπλώτου, ἀπὸ τῶν νήσων, ἀπὸ τῶν δρυμῶν, ἀπὸ τῶν ἀκτῶν, ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πελάγους, ἀπὸ τοῦ βάθους τῶν ὑδάτων, ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν στοιχείων, ἀφ' ὧν ὁ κόσμος ἡμῖν συνέστηκεν, ἀπὸ τῆς διατάξεως τῶν καιρῶν, ἀπὸ τῆς διαφορᾶς τοῦ μέτρου τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς, ἀπὸ νόσου καὶ ὑγιείας, ἀπὸ τῶν μελῶν τῶν ἡμετέρων, ἀπὸ τῆς κατασκευῆς τῆς ψυχῆς, ἀπὸ τῶν τεχνῶν καὶ τῆς σοφίας τῆς ἐν αὐταῖς παρασχεθείης τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει, ἀπὸ τῆς χρείας τῶν ὑπηρετουμένων ἡμῖν ἀλόγων καὶ φυτῶν καὶ ἐτέρων κτισμάτων, ἀπὸ τῶν μικροτάτων καὶ εὐτελεστάτων ζώων. Τί γάρ μελίττης βραχύτερον καὶ εἰδεχθέστερον; τί δὲ μυρμήκων καὶ τεττίγων εὐτελέστερον; Ἄλλ' ὅμως καὶ ταῦτα λαμπρὰν ἀφίησι φωνὴν ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας καὶ δυνάμεως καὶ σοφίας. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης, ὁ τοσούτου Πνεύματος ἡξιωμένος, ἐπὶών τῆς κτίσεως τὸ σῶμα, καὶ ὀλίγα ἀττα διεξελθών, ἀνεβόησε μετ' ἐκπλήξεως πολλῆς τὴν θαυμαστὰν ἐκείνην φωνὴν· Ως ἐμεγαλύνθη τὰ δργα σου, Κύριε πάρτα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας.

Καὶ ταῦτα πάντα, ἀνθρωπε, διὰ σέ. [480] Καὶ γάρ καὶ ἀνεμοὶ διὰ σὲ (ἐπὶ γάρ τὴν ἀρχὴν τὸν λόγον ἐπανάξουμεν πάλιν), ἵνα τὰ σώματα πεπονηκότα βιπίζωσιν, ἵνα τὸν ἀπὸ τοῦ βορδόρου μολυσμὸν, καὶ τὴν γινομένην βαρύτητα ἀπὸ τοῦ καπνοῦ καὶ τῶν καρπίνων καὶ ἐτέρων ἀναθυμιάσεων διακαθαίρωσιν, ἵνα τὴν ἐκ τῆς ἀκτίνος θερμότητα παραμυθῶνται, ἵνα καύφον ποιῶσι τὸ πνήγος, ἵνα τὰ σπέρματα τρέψωσιν, ἵνα τὰ φυτὰ αὔξωσιν, ἵνα σοι καὶ ἐν θαλάσσῃ συνοδοιπορῶσι, καὶ ἐν γῇ τῆς γειωργίας ὑπηρέται γένονται, ἐκεῖ μὲν βέλους δξύτερον τὰ πλοῖα παραπέμποντες, οὕτω τὸν πλοῦν κούφον καὶ εύμαρῆ κατασκευάζοντες, ἐνταῦθα δὲ μετὰ σοῦ τὰς ἀλωνας ἀνακθαίροντες, καὶ τὰ ἀχυρα τοῦ καρποῦ διαχωρίζοντες, καὶ τὴν ἐκ τῆς ἐργασίας τελαιπωρίαν ἐπικουφίζοντες, ἵνα σοι τὸν ἀέρα κούφον καὶ προσηνῆ κατασκευάσωσιν, ἵνα σε καὶ ἐτέρωθεν τέρπωσι, νῦν μὲν γλυκὺν καὶ προσηνές συρίζοντες, νῦν δὲ ἡρέμα φυτοῖς προσβάλλοντες καὶ πέταλα δένδρων σελοντες, ἵνα σοι τὸν ὑπνον καὶ θέρους καὶ ἔαρος ὥρᾳ ἡδίῳ καὶ μέλιτος γλυκύτερον ἐργάσωνται, ἵνα, διπερ ἐπὶ τῶν δένδρων ποιοῦσι, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν θαλαττίων νύτεων ἐργαζόμενοι, ἐπὶ τε τῶν ποταμῶν ναμάτων, καὶ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῶν μετεωρίζοντες, πολλὴν σοι ἐντεῦθεν παρέχωσι τὴν ἀπὸ τῆς θέας τέρψιν, καὶ πρὸ τῆς τέρψιεως δὲ ταύτης καὶ ωφέλειαν μεγίστην. Καὶ γάρ καὶ τοῖς ὄντοις καὶ ἀλλας χρήσιμοι, οὐκ ἀφιέντες διηνεκῶς ἐστῶτα τὰς ὄντας κατασήπεσθαι, ἀλλὰ τῷ συνεχῶς αὐτὰς κινεῖν καὶ ἀναρρίπτειν νεαρά καὶ ἀκμάζοντα καθιστῶντες, καὶ πρὸς τροφὴν τῶν ἐν αὐτοῖς νηχομένων ζώων ἐπιτρέπειστερα. Εἰ δὲ καὶ αὐτὴν βουλήθεις περιεργάζεσθαι τὴν νύκτα, δύεις καὶ ἐντεῦθεν πολλὴν τοῦ Ηοιητοῦ τὴν πρόνοιαν. Καὶ γάρ ἀναπαύει σοι τὰ σώμα πεπονηκότας, καὶ τὰ μέλη σοι κατατεινόμενα τοῖς μεθημερινοῖς πόνοις ἀντιτείνεις, καὶ γηλᾶ, ἀλλοιοῦσα καὶ πρὸς ἀκμὴν διὰ τῆς ἡτυχίας

teum quoddam mundum ac pellucidum super caput nos trum **expansum** est, nunc tamquam floribus refer-
tum ac variegatum cernitur pratum, suamque coro-
nam ostentat? Neque enim æque jucundum est inter-
diu pratum cernere, ac jucundum est et suave cælum
de nocte spectare, innumeris stellarum floribus undi-
que coronatum, floribus qui numquam mareescunt,
sed illæsam suam pulchritudinem semper ostentant.
Quid illo rursus jucundius, cum nocte jam pulsat,
necdum tamen oriente sole, veluti croceo quadam
peplio auroræ primordiis purpuratum ornatur? Quod-
nam porro spectaculum pulchrius oriente sub auro-
ram sole, cum parvo temporis momento terram to-
tam, totum mare, montes omnes, saltus, et colles,
cælum universum radiorum sparsionibus illustrat, et
exuto excusque a rebus, quas oculis cernimus,
amictu noctis, nobis ante oculos omnia nuda proponit?
Quis satis miretur cursus ejus rectum ordinem, inter
tot annorum circuitus immutabile ac nusquam inter-
ruptum ministerium, semper florentem ejus pulchri-
tudinem, splendorem, fulgorem, puritatem, quæ, licet
cum tot corporibus misceatur, nusquam tamen inquina-
tur? His adde utilitatem immensam in seminibus, in
plantis, in hominum corporibus, quadrupedum, piscium,
aeris, lapidum, herbarum in terra, in mari, in aere, in
omnibus demum, quæ oculis usurpamus. Si quidem
omnia ejus ope indigent, et si ea fruantur, meliora
redduntur: neque solum corpora, neque plantæ, sed
etiam aquæ, lacus, fontes, flumina, et aeris ipsa na-
tura, quæ subtilior, purior, ac pellucidior evadit.
Hanc nimis ob causam et auctor Psalmorum, cum
ejus pulchritudinem vellet exprimere, perennem
splendorem, formam florentem ac vividam, florem
numquam excentem, ornatum, decorem, ministerium
nusquam interruptum, ita dicebat: *In sole posuit ta-
bernaculum suum* (*Psal. 18. 6*), hoc est, in ipsis ex-
clus: hoc subindicat, dum tabernaculum Dei appellat.
Et ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo.
Tum ut facilitatem ministerii ejus, et agilitatem ex-
primeret, addidit: *Exultabit ut gigas ad currendam
viam suam.* Deinde, quomodo satis sit et sufficiat solus
universo terrarum orbi: *A summo cælo egressio ejus,
et occursus ejus usque ad summum cæli* (*Ibid. v. 7*).
Postea quam sit omnibus utilis et commodus: *Nec
est qui se abscondat a calore ejus.* Licet aliunde quoque,
nisi forte jam defessus es, providentiam ejus intelligere: ex nubibus, ex quatuor anni tempestatibus, ex
solstitiis, ex ventis, ex mari, ac diversis generibus
piscium, ex terra, et quadrupedibus, ac reptilibus
animantibus quæ in ipsa versantur, ex volucribus qui
in aere volitant, ex terrestribus, iis quæ ancipitem vi-
tam habent in lacubus, in fontibus et fluminibus, ex
habitibili terra, ex inhabitabili et inculta, ex semini-
bus quæ nascuntur ex ea, ex arboribus, herbis, plan-
tis, quæ in desertis et non desertis locis pullulant,
quæ in campis germinant, in vallibus, in montibus,
in collibus, ex iis quæ sponte nascuntur, ex iis quæ
cum agriculturæ labore, ex cicuribus animalibus, ex
feris, et ex sylvestribus, mansuetis, parvis, magnis,

ex iis avibus quæ hiberno tempore, quæ aestivo, quæ
autumnali apparent, et quadrupedibus, et piscibus,
et plantis et herbis, ex iis quæ in nocte sunt, quæ in
die, ex pluviis, et annorum mensura, ex morte, ex
vita, ex labore cui sumus addicti, ex tristitia, ex vo-
luptate, ex cibis et potibus qui nobis dati sunt, ex in-
stitutis, ex artibus, ex lignis, ex lapidibus, ex monti-
bus metallicis, ex mari quod navigari solet, ex eo
quod non est navigabile, ex insulis, ex portibus, ex
litoribus, ex superficie pelagi, ex aquarum profundo,
ex elementorum natura, ex quibus nobis conflatus
est mundus, ex temporum dispositione, ex diversis
diei noctisque mensuris, ex morbo et sanitate, ex
membris nostris, ex constitutione animæ, ex artibus,
ex sapientia quam Deus in illis generi humano lar-
gitus est, ex utilitate brutorum, plantarum, cetera-
rumque creaturarum quæ nobis inserviunt, ex mini-
mis et vilissimis animalibus. Quid enim brevius, aut
deformius ape? quid porro formicis et cicadis vilius?
Verumtamen hæc quoque claram vocem emittunt, qua
Dei providentiam, virtutem, sapientiamque testentur.
Quam ob causam etiam propheta, qui tanto Spiritu
donatus erat, creaturæ corpus percurrent, et cum
pauca quædam attigisset, magno cum stupore exclamavit,
et mirabilem illam vocem misit: *Quam magni-
ficata sunt opera tua, Domine! omnia in sapientia fe-
cisti* (*Psal. 103. 24*).
Speciatim de ventorum et noctis utilitate loquitur. —
Atque hæc omnia propter te, o homo. Nam et venti
propter te (rursus enim ad principium suum oratio
revolvetur), ut defessa corpora statu diventilent, ut
contractas ex luto sordes, et molestiam ortam ex
sumi et caminorum aliarumque rerum exhalationibus
abstergant, ut calorem solis mitigent, ut leviorum
æstum reddant, ut semina nutriant, ut plantas au-
geant, ut te in mari comitentur, et in terra fiant agri-
culturæ administrati, dum illic quidem naves sagitta
velocius impellant, adeo facilem pronamque navi-
gationem reddunt, hic vero tecum areas expurgant, et
paleas a fructu separant, ac molestias operum levant,
ut levem tibi lenemque aerem reddant, ut et aliunde
te oblectent, dum nunc quidem suaviter ac leniter
sibilant, nunc autem sensim in plantas se insinuant,
et arborum frondes agitant, ut somnum tibi sub æsta-
tis ac veris tempus jucundiorem, dulcioremque melle
reddant, ut quod in arboribus faciunt, hoc in dorso
maris efficiant, et in fluminum aquis, dum illarum
superficiem in sublime tollunt, et multam inde præ-
bent illo spectaculo voluptatem, et ante voluptatem
illam maximam etiam utilitatem. Nam et aquis ipsi
alioqui sunt utiles, dum perpetuo stagnantes illas
corrumpi non sinunt, sed dum illas frequenter mo-
vent, ac ventilant, recentes ac vividas reddunt, et ad
alenda animalia quæ in eis natant, aptiores. Quod si
noctem ipsam volueris observare, non mediocrem
Creatoris providentiam inde cognosces. Siquidem de-
fatigatum corpus tuum recreat, et membra diurnis
laboribus distenta remittit et relaxat, alternaque vi-
eissitudine refecta, per quietem rursus ad pristinum

vigorem reducit; neque vero id tantum, sed et diurnis te molestiis levat, et intempestivis liberat curis; saepe etiam ægrotanti febrem extinguit, dum contrarium somni remedium adhibet, et medicorum artem æstuantem ac fluctuantem ad tranquillum portum deducit, et a multis laboribus reddit immunem. Ac tanta sane illius est utilitas, tanta commoditas, ut et dies saepe male pereat iis, quibus negatum fuerit in illa interquiescere. Si enim quis supponat quietem noctis, remissionem, ac relaxationem tolli, cuius beneficio cuncta recreantur, et anima defessa, et corpus defatigatum, excitata et alaci mente diurnos labores aggreditur, inutile redditum hoc animal intuebitur. Quod si quis vigilando, et operando, vel etiam otando noctes diebus addat, et hoc diutius agat, confessim morietur, aut si id non accidat, plane longo correptus morbo nihil ex diurnis suis laboribus utilitatis percipiet, cum vires ejus penitus attritæ fuerint, et exhaustæ.

De piscium et ferarum variis generibus agit.—Quod si placuerit innumeras piscium turmas oratione explicata percurrere, qui degunt in stagnis, in fontibus, qui in mari navigabili, qui in eo quod navibus non frequenter, vel si volucrum immensa spectemus examina, quæ in aere, quæ in terra, quæ in aqua siunt, et terra (nam quædam ex illis anticipitem vitam habent), quæ silvestres sunt, aliæ mansuefiunt, aliæ perpetuo silvestres permanent, aliæ esui aptæ, aliæ non aptæ, et singularum scrutemur pulebritudinem, alas, vocem canoram; sed et si earum tantum differentias exquiramus, sive in cantu, sive in victu, et habitationem, mores, usus, et ministeria, quibus nobis inserviunt, omnia persequamur, et magnitudines, et exiguitatem, et partus, et educationem, et multam in his immensamque varietatem, et hoc ipsum etiam in piscibus againus, atque inde orationem ad herbas, quæ ubique terrarum nascuntur, traducamus, et horum cuiusque fructum spectemus, et utilitatem, et suavem odorem, et speciem, et situm, et folia, et colorem, et figuram, et magnitudinem, et exiguitatem, et commoditatem, et operandi modos, et corticum, truncorum, ramorumque discrimina, et prata, et viridaria, deinde ad diversa transeamus aromata, variaque illorum loca perserutemur, et quibus modis adinveniantur, et carentur, et colantur, et quam nobis usui sint ad medendum; præter hæc autem rursus, si ad montes quoque metallis abundantes gradum faciamus, qui et ipsi numero sunt non mediocri, et alia multo plura inter creaturas pervestigemus: quæ tandem oratio, quodve spatium temporis nobis ad eorum cognitionem adipiscendam sufficiet? Atque haec omnia propter te unum condita sunt, mi homo; et artes propter te, et instituta, et civitates, et pagi, et somnus propter te, et mors propter te, et vita propter te, et accretio, naturæque opera tam multa, et talis hic mundus propter te nunc, et rursus melior propter te. Nam meliorem illum futurum, idque tua causa, potes ex Pauli verbis cognoscere: *Et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis* (Rom. 8. 21):

hoc est, ne amplius corruptioni sit obnoxia. Tum ut indicaret eam tanto honore tua causa decoratum iri subjecit: *In libertatem gloriæ filiorum Dei.* Quod si valde prolixa non fieret et modum excederet oratio nostra, multa de morte philosopharer, et in hoc maxime Dei sapientiam et providentiam indicarem, multaque de corruptione, de sanie, de veribus, et cinere dicerem, quæ potissimum queruntur et deplorent multi, quod in pulverem, in vermes nostra corpora resolvenda sint, atque inde ipsius immensam providentiam ac sollicitudinem indicaremus. Ab eadem enim providentia, ab eadem bonitate, qua nos condidit, cum nondum essemus, hoc etiam promanat, quod mori nos jussit, et talem finem nancisci. Quamvis enim res sint natura diversæ, tamen unius bonitatis opifia sunt: quandoquidem e vita decedens homo nullo inde damno afficitur, stolidum et dum vita suppetit, multa inde lucra colligit, et ex alieno corpore propriam percipit utilitatem. Cum enim viderit eum, qui non ita pridem cum ipso incedebat, in vermes, et saniem, et cinerem, et pulverem esse resolutum, licet ipsius diaboli arrogantia intumescat, metu contrahitur, reprimitur, modeste se gerit, philosophari docetur, bonorum parentem humilitatem in suam mentem introducit. Ita fit ut neque qui e vita discessit, laedatur: recuperabit enim hoc corpus incorruptum et immortale; et qui adhuc in stadio versatur, ex eo, quod nihil alter est Iesus, maxima lucra decerpit. Non enim vulgaris modestiae magistra in vitam nostram mors illata est quæ mentem instruat, et animæ passiones refrenet, fluctus sedet, et tranquillitatem reducat. Cum enim tum ex iis quæ dicta sunt, tum ex aliis pluribus haec luce clarius elucent providentia Dei, noli supervacanea curiose scrutari, neque causas omnium rerum exquirens, ea quæ comprehendere nequis, persequere. Nam et hoc ipsum ut essemus ex sua nobis bonitate concessit, non quod nostro ministerio indigeret. Itaque laudandus a nobis est, et adorandus, non modo quod considerit, neque quod animam incorpoream, et ratione praeditam sit largitus, neque quod aliis omnibus præstantiores redididerit, neque quod in omnia, quæ cernuntur, dominatum detulerit, et potestate permiserit, sed quod id egerit, cum nullo modo nobis egeret. Hoc enim est in ejus bonitate mirabile, quod cum nostro ministerio nihil opus illi esset, nos produxerit. Prius enim quam nos in lucem ederemur, et angeli, et supernæ virtutes, erat sua gloria prædictus ac felicitate, sed ob solam suam benignitatem nos procreavit, et hæc omnia nostra causa, atque adeo multo istis plura condidit.

CAP. VIII. *Multæ proridentiæ demonstrationem esse, quod lex naturalis et scripta sit data, quodque viros extrimos per suas transmigrationes fieri magistros curarit earum gentium a quibus suscipiebantur, et quod deinde caput bonorum largitus sit Unigeniti sui adventum. Viri justi peregrinari coacti.* — Propterea quoque legem a se scriptam nobis dedit, et prophetas misit, ac miracula edidit, et ante hæc omnia, simul atque hominem fixit, magistrum a natura insitam legem indidit, et

ἐπανάγουσα πάλιν· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τῶν μεθημερινῶν σε ἀπαλλάττει λυπῶν, καὶ τῶν ἀκαιρῶν ἀνίησι φροντίδων· πολλάκις δὲ καὶ νοοῦντος πυρετὸν ξενεσεν, ἀντιφέρμακον ὑπονομένην ἐπάξασα, καὶ τὴν τῶν ιατρῶν ἀπόρουμένην τέχνην εἰς εὔδιον δρυμίσασα λεμένα, καὶ πολλῶν ἀπαλλάξασα πόνων. Καὶ τοσαύτη αὐτῆς ἡ χρεία, τηλικαύτη ὡφέλεια, ὡς καὶ τὴν τιμέραν πολλάκις παραπλλυσθεῖς τοῖς ἐν αὐτῇ σχολάζειν ἀποστερηθεῖσιν. Εἰ γάρ τις ἀνέλοι τῷ λόγῳ τὴν τῆς νυκτὸς ἡσυχίαν καὶ τὴν ἀνεσιν καὶ τὴν ἀνακοχὴν, δι’ ἣς ἄπαντα ἀναπαύονται, καὶ ψυχὴ πεπονηκυῖα καὶ σῶμα ταλαιπωρηθὲν, ἀκμαζούσῃ τῇ διανοίᾳ τῆς μεθ’ ἡμέραν ἐργασίας ἀπτταῖς, ἀχρηστον δύεται τὸ ζῶον τοῦτο γινόμενον. Εἰ δέ τις προζεθεῖ τὰς νύκτας ταῖς ἡμέραις ἐγρηγορώς καὶ ἐργαζόμενος, ή καὶ ἀργῶν, καὶ ἐπὶ πλέον τοῦτο ποιήσειν, ἀποθανεῖται εὐθέως, ή εἰ μὴ τοῦτο, νόσῳ πάντως μακρᾷ παραδοθεῖς, οὐδὲν ἀπὸ τῆς ἡμέρας χαρπάσεται εἰς τὴν τῆς οἰκείας χρείας ἐνέργειαν, τῆς δυνάμεως αὐτῷ κατασθεσθείσης.

Εἰ δὲ καὶ ἐπὶ τὸν ἀπειρον τῶν Ιχθύων δῆμον ἀπλώσαιμεν τὸν λόγον, τῶν ἐν λίμναις, τῶν ἐν πηγαῖς, τῶν ἐν ποταμοῖς, τῶν ἐν τῇ πλεομένῃ, τῶν ἐν τῇ ἀπλώτῳ θαλάττῃ, ἥ καὶ τὰ ἀφατα τῶν δρνίθων κατίδιοι μεν ἔθνη, τῶν ἐν ἀέρι, τῶν ἐν γῇ, τῶν ἐν ὕδασιν δροῦ καὶ γῇ (καὶ γάρ ἔστιν [481] ἀμφίδια πολλὰ ἐν αὐτοῖς), τῶν ἀγρίων, τῶν ἡμέρων, τῶν ἀγρίων μὲν, τιθατσευμένων δὲ, τῶν δι’ ὅλου μενόντων ἀγρίων, τῶν ἐσθιομένων, τῶν οὐκ ἐσθιομένων, καὶ περιεργασαίμεθα ἐκάστου καὶ κάλλος καὶ πτερὸν καὶ φωνὴν φδικήν, ἔτι τε τὰς διαφορὰς μόνον αὐτῶν εἰ καταμάθοιμεν καὶ ὠδῆς, καὶ τραπέζης, καὶ διαγωγῆς, καὶ τὰς διατριβᾶς, καὶ τὰς ήθη, καὶ τὰς χρείας, καὶ τὰς διακονίας, ἃς παρέχουσιν ἡμῖν, πάσας ἐπέλθοιμεν, καὶ τὰ μεγέθη, καὶ τὴν βραχύτητα, καὶ τὰς ὡδίνας, καὶ τὴν ἀνατοροφήν, καὶ τὴν πολλήν ἐν τούτοις καὶ ἀφατον ποικιλίαν, καὶ τὴν αὐτὴν δὴ τοῦτο καὶ ἐπὶ Ιχθύων ποιήσαιμεν, καὶ ἐντεῦθεν ἔλθοιμεν καὶ ἐπὶ τὰς βοτάνας, τὰς πανταχοῦ τῆς γῆς φυομένας. ἐκάστου τε τούτων καὶ χαρπὸν ἰδοιμεν, καὶ χρεῖαν, καὶ εύωδίαν, καὶ δψιν, καὶ θέσιν, καὶ φύλλα, καὶ χρῶμα, καὶ σχῆμα, καὶ μέγεθος, καὶ μικρόττα, καὶ ὡφέλειαν, καὶ ἐργασίας τρόπους, καὶ φλοιῶν καὶ στελεχῶν καὶ χλάδων διαφορὰς, καὶ λειμῶνας, καὶ παραδείσους, εἴτα μετέλθοιμεν ἐπὶ τὰ ποικίλα ἀρώματα, καὶ τοὺς παντοδαποὺς τόπους αὐτῶν περιεργασαίμεθα, καὶ τοὺς τρόπους τῆς εύρεσεως, καὶ τῆς ἐπιμελείας, καὶ τῆς γεωργίας, καὶ ὅτι πρὸς ιατρεῖαν ἡμῖν συντελεῖ· καὶ μετὰ τούτων πάλιν, εἰ ἐπὶ τὰ μεταλλικὰ ἔτι χωρήσαιμεν δρη, πολλὰ διντα κάκεῖνα, καὶ ὅσα ἔτερα πολλῷ πλείονα κατὰ τὴν κτίσιν διερευνήσαιμεν, ποιος λόγος, ή ποιος ἡμῖν διαρκέσει χρόνος πρὸς τὴν τούτων ἀκριβῆ κατανόσιν; Καὶ ταῦτα ἄπαντα, ἀνθρώπε, διὰ σέ· καὶ τέχναι διὰ σέ, καὶ ἐπιτηδεύματα, καὶ πόλεις, καὶ κῶμαι, καὶ ὑπνος διὰ σέ, καὶ θάνατος διὰ σέ, καὶ ζῶη διὰ σέ, καὶ αὖξησις καὶ φύσεως ἐργά τοσαῦτα, καὶ τοιοῦτος ὁ κόσμος διὰ σὲ νῦν, καὶ πάλιν ἀργίαν διὰ σέ. "Οτι γάρ ἀμείων ἔσται, καὶ τοῦτο

διὰ σὲ, ἀκουσον τί φησιν ὁ Παῦλος: "Οτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς· τοῦτ' ἔστιν, ἀπὸ τοῦ εἶναι φθαρτή. Πῶς δὲ καὶ τῆς τοσαύτης ἀπολαύσεται τιμῆς διὰ σὲ δηλῶν ἐπήγαγεν, Εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ μὴ μακρὸν σφόδρα καὶ ὑπὲρ τὸ μέτρον ἐπαισθύμην τὸν λόγον, πολλὰ διὰ σὲ περὶ θανάτου ἐφιλοσόφησα, καὶ ἐν τούτῳ μάλιστα ἐδείχνυον τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν πρόνοιαν, καὶ πολλὰ περὶ φθορᾶς, περὶ Ιχώρος, περὶ σκωλήκων, καὶ περὶ τέφρας εἰπον ἄν, ἀπέρο μάλιστα θρηνοῦσιν οἱ πολλοὶ καὶ ἀποδύρονται, ὅτι εἰς τέφραν, ὅτι εἰς κόνιν, ὅτι εἰς σκώληκας διαλυθήσεται ἡμῶν τὰ σώματα, κάντεῦθεν ἐδείξαμεν τὴν ἀφατον αὐτοῦ πρόνοιαν καὶ κηδεμονίαν. Ἀπὸ γάρ τῆς αὐτῆς προνοίας, ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀγαθότητος, ἀφ' ἣς οὐκ ὄντας ἐποίησεν, ἀπὸ τῆς αὐτῆς καὶ ἀποθνήσκειν ἐκέλευσε, καὶ τοιοῦτον ἔχειν τὸ τέλος. Εἰ γάρ καὶ διάφορα τὰ γινόμενα, ἀλλὰ μιᾶς εἰσιν ἀγαθότητος· ὅ τε γάρ ἀπελθών οὐδὲν ἐντεῦθεν παραβλάπτεται, ὅ τε ζῶν τὰ μέγιστα ἐντεῦθεν κερδανεῖ, ἐν ἀλλοτρίῳ σώματι οἰκεῖαν χαρπούμενος ὡφέλειαν. "Οταν γάρ ἵη τὸν χθὲς καὶ πρώην μετ' αὐτοῦ βαδίζοντα, τοῦτον εἰς σκώληκας διαλυσμένον καὶ εἰς Ιχώρα καὶ τέφραν καὶ κόνιν, καὶν αὐτοῦ τοῦ διαβόλου τὴν ἀπόνοιαν ἔχῃ, [482] καταπτήσει, συστέλλεται, μετριάζει, φιλοσοφεῖν παιδεύεται, καὶ τὴν μητέρα τῶν ἀγαθῶν τὴν ταπεινοφροσύνην εἰς τὴν διάνοιαν εἰσοικίζει. Οὔτως οὗτε ὁ ἀπελθών τι παρεβλάθη· ἀπολήψεται γάρ τοῦτο τὸ σώμα ἀκήρατον καὶ ἀφθαρτον· δεῖται ἐν τῷ σκάμματι ὧν, ἀφ' ὧν οὐδὲν ἐτερος ἐβλάβη, τὰ μέγιστα κερδανεῖ. Οὐχ ὁ τυχίων διδάσκαλος φιλοσοφίας ὁ θάνατος εἰσηγέθη εἰς τὸν ἡμέτερον βίον, παιδαγωγῶν τὴν διάνοιαν, καὶ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς χαλινῶν, καὶ τὰ κύματα καταστέλλων, καὶ γαλήνην ποιῶν. Μαθὼν τοίνυν καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων, καὶ ἐξ ἑτέρων πλειόνων, τοῦ φωτὸς τούτου φανερώτερον διαλάμπουσαν τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν, μὴ περιεργάζου τὰ περιττὰ, μηδὲ ἀκίνητα διώκε, τὰς αἰτίας πάντων ἐξετάζων. Καὶ γάρ αὐτὴ τὸ εἶναι ἐξ ἀγαθότητος ἡμῖν παρέσχεν οὐ χρείαν ἔχων ἡμῖν τῆς διακονίας. Καὶ χρή θαυμάζειν αὐτὴν καὶ προσκυνεῖν, οὐχ ὅτι ἐποίησε μόνον, οὐδὲ ὅτι ψυχὴν ἐχαρίσατο ἀσώματον καὶ λογικήν, οὐδὲ ὅτι τῶν διλλων ἀπάντων βελτίους εἰργάσατο, οὐδὲ ὅτι τὴν δεσποτείαν ἐνεχείρισε τῶν δρωμένων, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἐπέτρεψεν, ἀλλ' ὅτι μηδὲν δεόμενος ἡμῶν. Τὸ γάρ δὴ θαυμαστὸν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ τοῦτο ἔστιν, ὅτι οὐδὲν χρήσιν ἡμῶν τῆς διακονίας παρήγαγε. Καὶ γάρ πρὶν γενέσθαι καὶ ἡμᾶς, καὶ ἀγγέλους, καὶ τὰς ἀνω δυνάμεις. Ἡν τὴν οἰκείαν δέξαντες ἔχων καὶ τὴν μακρινότητα, διὰ φιλανθρωπίαν δὲ μόνην ἡμᾶς παρήγαγε, καὶ ἄπαντα ταῦτα ἐποίησε δι’ ἡμᾶς, καὶ ἔτι πολλῷ πλείονα τούτων.

Κεφ. η'. Διὰ τοῦτο καὶ νόμον γράψας ἔδωκε δι’ ἡμᾶς, καὶ προφήτας ἀπέστειλε, καὶ θαύματα ειργάσατο, καὶ πρὸ τούτων ἀπάντων δροῦ πλάσας τὸν ἀνθρώπον, διδάσκαλον αὐτῷ τὸν ἔμφυτον ἐναπέθετο νόμον, ὕσπερ πλοίῳ κυνεργήτην, καὶ ἡνίοχον ἵππῳ, τοῖς λογισμοῖς

ἡμῶν ἐπιστήσας αὐτόν. Οὕτω γοῦν καὶ "Ἄβελ αὐτὸν ἔγνω, οὐ γραμμάτων ὑντιν, οὐ προφητῶν, οὐκ ἀποστόλων, οὐ νόμου γραπτοῦ τίνος ἐνηγοῦντος, ἀλλὰ τὸν ἔμφυτον ἔχων νόμον. Οὕτως δὲ Κάιν· καὶ γάρ καὶ ἔχεινος ἔγνω· καὶ ἀμφότεροι μὲν αὐτὸν ἤδεσαν, καὶ τὴν δεσποτείαν ἐπεγίνωσκον, ούκ ἀμφότεροι δὲ τὴν αὐτὴν ἥλθον δδόν· ἀλλ' διὰ τὴν τῆς κακίας, δὲ τὴν τῆς ἀρετῆς. Καὶ δῆμος οὐδὲ οὕτως αὐτὸν ἐγκατέλιπεν, ἀλλὰ καὶ πεσόντα καὶ ὑποσκελισθέντα ἐπτηνώρθου, καὶ ἐπιμελείας ἀπολαύειν ἐποίει· καὶ πρῶτον μὲν παραινῶν καὶ συμβουλεύων, ὅστερον δὲ τῷ φόνῳ, τῷ τρόμῳ νουθετῶν, παιδεύων, διδάσκων. Ἐπειδὴ δὲ τοσοῦτον προῦδωκαν δῶρον οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, τὴν ἀπὸ τῆς φυσικῆς διδασκαλίας λέγω ὡφέλειαν, οὐδὲ οὕτως αὐτοὺς κατέλιπεν, οὐδὲ πανωλεύριᾳ παρέδωκεν, ἀλλ' ἔμεινε διὰ πραγμάτων, δι' εὐεργεσιῶν, διὰ κολάσεων παιδεύων, νουθετῶν, διὰ τῆς κτίσεως αὐτῆς καθ' ἡμέραν ἔργαζομένης καὶ τὴν διακονίαν πληρούστης τὴν εἰναύσιαν, διὰ τῶν παραδέξως παρὰ τὰ εἰωθότα γινομένων, διὰ τῶν ἐν ἀρχῇ δικαίων. Καὶ γάρ ἄνδρας θαυμαστοὺς καὶ φιλοσοφίας γέμοντας ἀπὸ τόπων εἰς τόπους μετήγαγε. Καὶ γάρ καὶ τὴν Ἀβραὰμ νῦν μὲν εἰς Παλαιστίνην, νῦν δὲ εἰς Αἴγυπτον παρεσκεύασεν [483] ἀπελθεῖν, καὶ τὸν Ἱακὼβ εἰς Συρίαν· Μωσέα πάλιν εἰς Αἴγυπτον, τοὺς τρεῖς παιδας εἰς Βαβυλῶνα, καὶ τὸν Δανιήλ, καὶ τὸν Ἱεζεκιήλ, τὸν δὲ Ἱερεμίαν εἰς Αἴγυπτον. Είτα καὶ νόμον ἔδωκε, καὶ προφήτας ἀπέστειλε, καὶ ἐπληγές, καὶ ἀνῆκε, καὶ αἰχμαλωσίᾳ παρέδωκε, καὶ ἐλευθερίας τξίωσε, καὶ οὐ διέλιπεν ἐξ ἀρχῆς ἔως τέλους πάντα ποιῶν καὶ πραγματευόμενος ὑπὲρ τοῦ γένους τοῦ ἡμετέρου. Οὐδὲ γάρ ἡρκέσθη τῇ ἀπὸ τῆς κτίσεως διδασκαλίᾳ πρὸς θεογνωσίαν φερούσῃ μόνον, ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ παρὰ τὴν οἰκείαν ἀγνωμοτύνηγεν διέλειπον τὸν ἀπέστειλεν τὸν ἀντίκτοντα, καὶ τέλος τὸ κεφάλαιον τίνον ἀγαθῶν εἰργάσατο, καὶ τὸν Γίδην ἀπέστειλε τὸν ἁυτοῦ, τὸν Γίδην τὸν γνήσιον, τὸν μονογενῆ· καὶ διὰ τῆς αὐτῆς φύσεως ὡν αὐτῷ, γίνεται διπέρ ἐγώ, καὶ ἐπὶ γῆς βαδίζων τοῖς ἀνθρώποις συνανεστρέψετο, καὶ ἤσθιε, καὶ ἔπινε, καὶ περιεπόλει τὴν γῆν παιδεύων, διδάσκων, νουθετῶν, θαυματουργῶν, δι' ὧν προύδεγε, δι' ὧν παρῆγει, δι' ὧν συνεδρύλευε, δι' ὧν ἐπασχε, δι' ὧν ὑπέμεινε, δι' ὧν ἐπηγγέλλετο, δι' ὧν ἐδίδου. Καὶ γάρ τὰ μὲν ἐντεῦθεν ἥδη παρέσχε, τὰ δὲ πρὸς τὸ μέλλον ἔταξιεύσατο, ἀ καὶ ὅτι δώσει, καὶ δι' ὧν ἔτι περιών ἐπὶ γῆς θαυμάτων εἰργάσατο, δῆλον ἐποίησε, καὶ διὰ τῆς μετὰ ταῦτα ὡν προεῖπε πάντων ἐκβάσεως. Τις λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου, ἀκούστας ποιήσει πάσας τὰς αἰρέσεις αὐτοῦ; Τις οὐκ ἀνέκστατη, τις οὐκ ἔν φρίξεις τὴν ἀφατον αὐτοῦ κηδεμονίαν, ἐννοῶν πῶς ὑπὲρ τῶν ἀγνωμόνων οἰκετῶν τὸν μονογενῆ Γίδην εἰς θάνατον ἐκδέδωκε, θάνατον τὸν ἐπάρατον, τὸν ἐπονεδιστον τῶν τὰ ἀνήκεστα τετολμηκότων, θάνατον τὸν τῶν καταδίκων; Καὶ γάρ ἐφ' ὑψηλοῦ τοῦ ἱερίου ἀνεσκολοπίζετο, καὶ ἐνεπτύετο, καὶ ἐρρήπιζετο, καὶ ἐπὶ κόρφης ἐτύπτετο, καὶ ἐκωμψᾶτο, καὶ ἐν μέρει χάριτος ἐθάπτετο, καὶ σήμαντρα αὐτοῦ τῷ μνήματι ἐπετίθετο· καὶ ταῦτα ἄπαντα ὑρίστατο διὰ σὲ, καὶ τὴν κτιδεμονίαν τὴν σὲν, ἵνα τῆς

ἀμαρτίας ἡ τυραννίς ἀναιρεθῇ, ἵνα καθαιρεθῇ τοῦ διαβόλου ἡ ἀκρόπολις, ἵνα τμηθῇ τοῦ θανάτου τὰ νεῦρα, ἵνα ἀνοιγώσιν ἡμῖν αἱ τοῦ οὐρανοῦ πύλαι, ἵνα ἀφανισθῇ ἡ ἀρά, ἵνα ἡ προτέρα καταδίκη λυθῇ, ἵνα μάθης ὑπομονὴν, ἵνα παιδευθῆς καρτερίαν, ἵνα μηδέν σε τῶν τοῦ παρόντος βίου λυπῇ, μὴ θάνατος, μὴ ὕδρις, μὴ λοιδορία, μὴ σκώμματα, μὴ μάστιγες, μὴ ἐχθρῶν ἐπιβουλὴν, μὴ ἐπήρειαν, μὴ ἔφοδοι, μὴ συκοφαντίαι, μὴ ὑπολήψεις πονηραί, μὴ ἄλλο τῶν τοιούτων μηδέν. Διὰ γάρ πάντων καὶ αὐτὸς ἥλθε, καὶ πάντων σοι τούτων ἐκοινώνησε, καὶ διὰ πάντων μεθ' ὑπερβολῆς ἐκράτησε, παιδεύων σε καὶ διδάσκων μηδὲν τίνον τοιούτων δεδοικέναι. Καὶ οὐδὲ τούτοις ἡρκέσθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνελθὼν εἰς οὐρανοὺς Πνεύματος ἀγίου ἔχαρισατο χάριν ἀφατον, καὶ ἀποστόλους ἐπεμψε τοὺς πρὸς τοῦτο διακονησομένους. Καὶ δρῶν αὐτοὺς τοὺς τῆς ζωῆς κήρυχας τὰ μυρία πάσχοντας κακὰ, μαστιζομένους, ὕδριζομένους, καταποντιζομένους, κατατεινομένους λιμῆν καὶ δίψει, καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀγχομένους, [484] θανάτοις συζῶντας καθημερινοῖς, ἦνείχετο διὰ σὲ, καὶ τὴν κτιδεμονίαν τὴν σήν. Διὰ σὲ, ἀνθρώπε, καὶ βασιλείαν ἡταίμασε, διὰ σὲ τὰ ἀγαθὰ τὰ ἀπόδρητα, τὴν λῆξιν ἐκείνην τὴν ἐν οὐρανοῖς, τὰς μονάς τὰς διαφόρους καὶ ποικίλας, τὴν μακαριότητα, τὴν οὐδέποτε λόγῳ ἐρμηνευθῆναι δυναμένην. Τασκῦτα οὖν ἔχων δείγματα αὐτοῦ τῆς προνοίας, τὰ ἐν τῇ Καινῇ, τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ, τὰ ἐν τῷ παρόντι βίῳ, τὰ ἐν τῷ μέλλοντι, τὰ ἐσόμενα, τὰ γενόμενα, τὰ καθ' ἐκάστην ἐπιτελούμενα τὴν ἡμέραν, τὰ ἐξ ἀρχῆς, τὰ ἐν τῷ μέσῳ, τὰ ἐν τῷ τέλει, τὰ διηνεκῶς, τα περὶ σῶμα, τὰ περὶ ψυχὴν, καὶ νιφάδας δρῶν πάντοθεν φερομένας ἀποδείξεων, ἀνακηρυττούσας αὐτοῦ τὴν πρόνοιαν, ἀμφιβάλλεις ἔτι; Ἀλλ' οὐκ ἀμφιβάλλεις, πιστεύεις δὲ ὅτι προνοεῖ, καὶ πέπεικας σαυτὸν τοῦτο. Οὔκοιν μηδὲν περιεργάζου πλέον, εἰδὼς τοῦτο σαφῶς, ὅτι δεσπότην ἔχεις πατέρων φιλοστοργότερον, καὶ μητέρων κηδεμονικώτερον, νυμφίου καὶ νύμφης ἐρωτικώτερον. οἰκείαν ἀνέπαυσιν τὴν σήν ἡγούμενον σωτηρίαν, καὶ μᾶλλον ἐπὶ ταύτῃ καίροντα, ἢ σὺ ἐπὶ ἀπαλλαγῇ κινδύνων καὶ θανάτων (ὅπερ ἐδείξα διὰ τοῦ Ἰωνᾶ), καὶ πᾶν εἶδος ἀγάπης ἐπιδεικνύμενον, δ πατήρ περὶ παιδας ἔχει, δ μήτηρ περὶ ἔγγονα, δ ἀμπελουργὸς περὶ φυτά, δ οἰκοδόμος περὶ τέχνην, δ νυμφίος περὶ νύμφην, δ νεανίσκος περὶ παθένον, καὶ βουλόμενον ἀποστῆσαι σου τὰ κακὰ, δσον ἀφέστηκεν ἀνατολή τῆς δύσεως, δσον ὑψηλότερος τῆς γῆς ὁ οὐρανὸς (καὶ γάρ καὶ τοῦτο ἀπεδείξαμεν), μᾶλλον δὲ οὐ τοσοῦτον μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλῷ πλέον· καθάπερ ἐδείξαμεν τὸν περὶ τούτων κινοῦντες λόγον, καὶ παραινέσαντες μὴ μέχρι τῶν εἰκόνων ἐστάναι, ἀλλ' ὑπερβαίνειν τοῖς λογισμοῖς. Ἀνερμήνευτος γάρ ἡ τοῦ Θεοῦ πρόνοια, καὶ ἀκατάληπτος αὐτοῦ ἡ κηδεμονία. ἄρρητος ἡ ἀγαθότης καὶ ἀνεξιχνίαστος ἡ φιλανθρωπία.

Ταῦτα οὖν ἀπαντα εἰδὼς, καὶ δι' ὧν ἀπεφήνατο,

tamquam navi gubernatorem, et equo aurigam, cogitationibus nostris cum præfecit. Ita nimurum et Abel ipsum novit, cum non essent literæ, non prophetæ, non apostoli, neque scripta lex institueret, sed quod a natura insitam legem haberet. Ita Cain: nam et ille novit; et uterque quidem ipsum sciebat, et dominatum agnoverat, sed non eamdem uterque viam ingressus est, verum alter quidem vitii, alter autem virtutis. Verumtamen ne sic quidem ipsum deseruit, sed et lapsum ac supplantatum erexit, et sua cura dignatus est: ac primum quidem hortatus est, et consilium dedit, postea vero metu ac tremore communuit, erudit, edocuit. Quoniam autem tantum in unus homines multi prodiderunt, hanc inquam naturalis doctrinæ utilitatem, ne sic quidem eos dereliquerit, neque extremo exitio expositos esse voluit, sed constanter eos rebus ipsis, beneficiis, suppliciis crudire atque admonere non cessavit, ac per ipsam creatoram quæ singulis diebus operatur, et consuetum ministerium suum implet, per ea quæ præter opinionem et consuetudinem fiunt, per eos justos, qui ab initio vixerunt. Siquidem viros eximios, et philosophia summa præditos e loco in locum transiit. Nam et Abraham nunc quidem in Palestinam, nunc autem in Aegyptum prolicisci jussit, et Jacob in Syriam; Moysem rursus in Aegyptum, tres pueros in Babylonem, et Danielem, et Ezechiem, Jeremiam autem in Aegyptum. Deinde vero legem etiam dedit, ac prophetas misit, et affixit, et condonavit, et captivitati tradidit, et libertate donavit, neque a principio ad finem usque pro genere humano cuncta facere moliri que cessavit. Neque enim sola doctrina, quæ elicitor ex creaturis, et ad Dei cognitionem deducit, contentus fuit, sed quoniam permulti præ nimia sua improbitate nihil ex ea fuerant adjuti, alias docendi vias rationesque tentavit, ac tandem id quod caput est bonorum omnium largitus est, suumque Filium misit dilectum, unigenitum, et qui ejusdem est atque ipse naturæ, sit quod ego sum, et in terris ambulans cum hominibus conversabatur, et mandabat, et bibebat, et circuibat terram, instruens, doceens, admonens, edens miracula, dum futura prædicaret, dum cohortaretur, dum consilium daret, dum pateretur, dum sustineret, dum promitteret, dum largiretur. Quædam enim jam inde ab hoc sæculo præbebat, quædam in futurum reservabat, quæ se datum ostendebat, cum ex miraculis, quæ adhuc in terris superstes edebat, tum ex earum omnium rerum eventu consequente, quas ante prædixerat. *Quis loquitur potentias Domini, auditæ faciet omnes laudes ejus? (Psalm. 105. 2)* Quis non obstupescat? quis non contemiscat immensam ejus curam considerans, quo pacto pro servis ingratis unigenitum Filium suum in mortem tradiderit, mortem detestandam et ignominiosam corum, qui scelera nefaria patrabant, mortem reorum? Siquidem in sublimi suslixus patibulo crucis pendebat, conspuebatur, alapis cælebatur et colaphis, et subsannabatur; ac beneficij loco sepeliebatur, et monumentum obsignabatur: atque hæc

omnia tua causa perpessus est, et ob eam curam, quam gerebat tui, ut tyrannis peccati tolleretur, ut arx diaboli everteretur, ut nervi mortis excinderentur, ut cœli januae nobis recluderentur, ut maledictio deleretur, ut prior condemnatio rescinderetur, ut patientiam disceres, ut tolerantiam docereris, ne quid ex hujus vitæ rebus molestia te afficeret, non mors, non ignominia, non convicia, non sannæ, non verbæ, non inimicorum insidiae, non contumeliae, non incursum, non caluniae, non pravæ suspiciones, non aliud quidquam ejusmodi. Per haec enim omnia transiit ille, tecumque in communionem istorum venit, et in his omnibus egregiam victoriam reportavit, teque docuit et instruxit, ut nihil ejusmodi reformides. Atne his quidem contentus fuit, sed in cœlos cum ascendisset, ineffabilem Spiritus largitus est gratiam, et apostolos misit, quorum ad hoc ministerio uteretur. Cumque illos cerneret vitæ pœcones innumera mala perpeti, verberari, contumeliis affici, in mare demergi, fame ac siti torqueri, quotidie cruciari, in perpetuo mortis periculo singulis diebus versari, hoc tua causa permittebat, et ob tui curam. Propter te, mi homo, et regnum cœlorum præparavit, propter te bona ineffabilia, sortem illam et conversationem in cœlis, varias mansiones atque differentes beatitudinem, quam nulla potest oratio explicare. Cum tot ergo tibi suppetant ejus indicia providentiae, cum in Novo, tum in Veteri Testamento, cum in hac vita; tum in futura, tam futura quam quæ jam evenerunt, quæ singulis diebus fiunt, quæ a principio, quæ tempore interjecto, quæ in fine, quæ perpetuo durabunt, quæ ad corpus, quæ ad animam pertinent, et cum videas undique demonstrationum examina prodire, quæ providentiam ejus prædicant, adhuc dubitas? Imo non dubitas, sed credis eum providentiam et curam gerere, tibiisque hoc ipsum persuasisti. Nihil ergo amplius curiose inquiras, cum hoc probe scias te Dominum nactum esse, qui te multo diligit vehementius quam patres, qui magis quam matres sit de te sollicitus, qui ardenter quam sponsus amet et sponsa, et tuam salutem suas delicias arbitretur, qui ob illam magis letetur, quam tu cum a periculis fuoris et a morte liberatus (id quod ex Jona patefactum est), et omne genus caritatis exhibeat, quod erga liberos præ se fert pater, aut mater erga suam problem, aut erga plantas agricola, circa suam artem architectus, erga sponsam suam sponsus, erga virginem adolescens; atque a te procul abesse mala desiderat, quantum ab Occidente distat Oriens, quanto alius est terra cœlum (nam ē hoc a nobis demonstratum est), imo vero non tantum solum, sed et multo amplius, ut a nobis probatum est, cum de his sermonem institueremus, et hortaremur, ut in comparationibus non subsisteretis, sed eas cogitatione transcenderetis. Neque enim satis explicari potest providentia divina, neque ipsius cura mente comprehendendi: ineffabilis est bonitas ejus, et ininvestigabilis ejus clementia.

Non curiosius scrutanda sunt opera Dei. Actiones

medicorum non examinamus. — Illece igitur tibi cum explorata sint omnia, cum ex illis quæ pronuntiavit, tum ex illis quæ gessit, queque gesturus est, noli curiose disquirere, neque scrutari, neque dicere, Cur hoc? ad quid hoc? Annon enim furiosi hominis est hoc, et summam dementiam et insaniam sapit, in medicum quidem curiose non inquirere dum secat, dum urit, dum acerba medicamenta applicat, quamvis servus sit, sed cum silentio jacere dominum ista patientem, eique propter hanc unctionem gratiam habere, ac propter sectionem ac medicamenta; idque cum incertum sit futurum; saepe namque multos id agendo interfecerunt; eique penitus subjectum parere, dum id agit, idemque erga nautam et architectum, vel erga carteros qui diversas artes profiterentur praestare: ridiculum, inquam, censeri hominem imperitum et inexpertum causas omnium, quæ sunt, ab artifice requirere, sapientiam autem illam immensam, ineffabilem, inexplicabilem, incomprehensibilem curiose scrutari, et cur hoc vel illud fiat exquirere, idque cum probe neverimus in hanc sapientiam errorem non cadere, magnam ejus esse bonitatem, inenarrabilem ejus esse providentiam, ad finem prosperum omnia pervenire, quæ ab illo nostra cauta geruntur: modo ne nostræ quoque partes desint; neminem illum perire velle, omnes salvos facere et velle et posse? Annon igitur est extremae dementiae facinus eum, qui salvos facere cunctos et velit et possit, curiose scrutari jam a principio, et e vestigio, neque finem eorum quæ geruntur exspectare?

CAP. IX. Non esse curiose inquirendum, et rerum finem exspectandum esse. — Præcipue vero cum neque a principio, neque deinceps curiose sit inquirendum; quod si adeo curiosus ac diligens scrutator sis, finem exspecta, et quem tandem exitum ista sortiantur considera, neque turberis aut terrearis a principio. Quandoquidem auri quoque fusorem imperitus aliquis si videat initio aurum liquantem, et cineri paleisque admiscentem, nisi finem exspectet, aurum periisse arbitrabitur: sic et in mari natus et educatus quispiam, si confestim ad mediterranea habitanda translatus, cum nihil plane de agrorum colendorum ratione inaudiverit, reconditum triticum viderit, et jannis vectibusque conclusum servari, atque ab humiditate defendi, statimque ab agricola deinde elatum spargi, projici, et in agro prætereuntibus cunctis exponi, et non modo ab humiditate non defendi, sed luto sanoque macerandum exponi, neque custodem apponi, nonne periisse triticum arbitrabitur, et agricolam hæc agentem damnabit? At hæc condemnatio non rei naturæ, sed ejus imperitiae inscitiaeque tribuenda est, qui recte non judicavit, et a principio statim sententiam tulit. Etenim si testatem exspectasset, ac segetem vernantem vidisset, faleam exactam, et triticum quod sparsum fuerat, et sine custode relictum, putrefactum et corruptum ac luto expositum, mox germinasse ac multiplicatum apparuisse pulchrum, et vetustate deposita multo cum vigore sese erexit. quasi satellitibus stipatum et vestibus,

culnum in altum extulisse, spectatorem oblectasse simul et aliosse, lucroque ditasse non medioeri, tum vero amplius miratus esset, quod per ejusmodi dania fructus ad tantam ubertatem, et pulchritudinem evectus esset. Tu quoque, mi homo, noli in communem omnium Dominum nostrum curiose inquirere: quod si tam contentiosus sis et audax, ut hanc insanire velis insaniam, saltem finem eorum, quæ geruntur, exspecta. Nam et agricola totam hiemem exspectat, neque ad ea, quæ triticum tempore frigoris patitur, respicit, sed ad ea quibus fruturus est: multo sane fuerit aquilus, ut ejus causa, qui totius orbis terrarum est agricola et animarum nostrorum, finem exspectes: ego non finem dico tantum in presenti vita (sæpe namque illud etiam hic eveniet), sed etiam in futura. Ad unum enim finem spectat utriusque vitæ istius dispensatio, salutem nempe nostram, et nominis nostri celebritatem. Licet enim tempore sit divisa, tamen scopo conjuncta est; et quemadmodum nunc est hiems, nunc aestas, at utraque temporis conversio ad unum spectat finem, frugum maturitatem: sic nimirum et in rebus nostris fiet. Cum ergo dispersam Ecclesiam videris, malis extremis oppressam, vexatos, cæsos verberibus eos, qui in ipsa sunt illustiores, præsulem ejus longissime relegatum, noli hæc solum spectare, sed etiam ea quæ ex his sunt eventura, retributiones, remuneraciones, præmia, bravia: *Qui enim perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (Matth. 10. 22), inquit. Nam in Veteri quidem Testamento, quia nondum innouerat de resurrectione doctrina, utraque in hac vita siebant: at in Novo non semper fit: sed interdum res adversæ in hoc sæculo nobis accidunt, res autem prosperæ nostrum ex hac vita discessum exspectant. Verumtamen quamvis in hac vita res prosperæ illis evenissent, in hoc etiam admiratione maxime digni fuissent, qui illis potiti non essent, quod cum neque nota illis fuisse doctrina de resurrectione, et promissionibus Dei contraria cernerent in rebus evenire, non scandalizarentur, non terrorentur, neque perturbarentur, ejusque incomprehensibili providentiae acquiescerent, neque propter ea quæ contrario modo acciderent, scandalum paterentur, sed potentiam ac soleritatem sapientiae ipsius perspectam habentes, finem exspectarent, imo vero ante finem quidquid adversus ipsos perpetraretur, cum gratiarum actione tolerarent, Deumque qui ista fieri sinebat, glorificare non cessarent. Obscura fortasse vobis videtur hæc oratio: quocirea clariorem eam reddere conabor.

CAP. X. Antiquos etiam finem rerum exspectasse. Abraham filium sacrificare jussus. — Cum senex factus esset olim Abraham, et ad liberos procreandos impetus, et emortuus ætatis progressu evasisset; ut enim pater fieri posset, nihilo meliori in statu erat vivens, quam ipsi defuncti; cum ergo senex justus esset, et admodum senex, et naturalis procreandæ sobolis facultatis fines longo intervallo excessisset, conjugem autem haberet Sarah petra steriliorem, patrem se redditum illum tot nepotum Deus pollicetur, ut mul-

καὶ δι' ὃν ἐποίησε, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ποιήσει. μηδὲν περιεργάζου, μηδὲ πολυπραγμνει, μηδὲ λέγε, Διὰ τὸ τεῦτο; εἰς τὸ τοῦτο; Πῶς γάρ οὐ μανικὸν, καὶ ἐσχάτης ἀπονοίας καὶ παραπληξίας ἀνάμεστον, λατρὸν μὲν μηδέποτε πολυπραγμονεῖν τέμνοντα, καίσοντα, πικρὴ ἐπιτιθέντα φάρμακα, καὶ οἰκέτης ἦ, ἀλλὰ κεῖθαι σιγῇ τὸν δεσπότην ταῦτα πάσχοντα, καὶ χάριν εἰδέναι καὶ τῆς καύσεως αὔτῷ, καὶ τῆς τομῆς καὶ τῶν φαρμάκων, καὶ ταῦτα ἐπ' ἀδήλῳ τῷ μέλλοντι (πολλοὶ γάρ πολλοὺς καὶ ἀπέκτειναν ταῦτα ποιήσαντες), καὶ παραχωρεῖν αὐτῷ μετὰ πολλῆς τῆς ὑποταγῆς ταῦτα ποιεῦντι· καὶ ἐπὶ ναύτου δὲ τὸ αὐτὸν τοῦτο ποιεῖν, καὶ οἰκοδόμου, καὶ ἐπὶ τῶν τὰ ἄλλα ἐπιτηδεύματα μετιόντων· λέγω δὲ καταγέλαστον εἶναι νομίζειν, τὸ τὸν ιδιώτην καὶ ἀπειρον ἀπαιτεῖν τὰς αἰτίας τῶν γινομένων ἀπάντων τὸν τεχνίτην, τὴν δὲ ἄφατον σοφίαν ἔχεινην, τὴν ἀφραστον, τὴν ἀρρήτον, τὴν ἀκατάληπτον περιεργάζεσθαι, καὶ ζητεῖν διὰ τοῦτο καὶ τὸ γέγονε, καὶ ταῦτα εἰδότας σαφῶς, [485] ὅτι ἀδιάπτωτος ἡ σοφία αὐτῇ, ὅτι πολλὴ ἀγαθότης αὐτοῦ, ὅτι ἀρρήτος ἡ πρόνοια, ὅτι πάντα πρὸς τὸ τέλος ἀπαντᾶ χρηστὸν τὰ παρ' αὐτοῦ γινόμενα εἰς τὴν μόνον εἰ μὴ τὰ ἡμέτερα διακόπτειτο· ὅτι οὐδένα ἀπολέσθαι βούλεται, ἀλλὰ σῶσαι. Πῶς οὐχ ὑπερβαλλούστες μανίας, τὸν πάντας σῶσαι καὶ βουλόμενον καὶ δυνάμενον, περιεργάζεσθαι· ἐκ προοιμίων καὶ εὐθέως, καὶ μηδὲ τὸ τέλος ἀναμένειν τῶν γινομένων;

Κεφ. θ'. Μάλιστα μὲν γάρ οὗτε ἐκ προοιμίων, οὗτε μετὰ ταῦτα πολυπραγμονεῖν δεῖ· εἰ δὲ οὕτω περίεργος εἴ καὶ πολυπράγμων, ἀνάμενε τὸ τέλος, καὶ σκόπει ποὺ ταῦτα ἀπαντᾶ, καὶ μὴ θυρυθοῦ, μηδὲ ταράττου ἐκ προοιμίων. Ἐπεὶ καὶ τὸν χρυσοχόν ἀπειρός τις δρῶν ἐν ἀρχῇ τήκοντα τὸν χρυσὸν, καὶ τῇ τέφρᾳ ἀναμηγνύντα καὶ τοῖς ἀχύροις, εἰ μὴ τὸ τέλος ἀναμείνειν, τί γῆσεται ἀπολωλέναι τὸ χρυσὸν· οὕτω καὶ ἐν θαλάτῃ τις τεχθεὶς καὶ τραφεὶς, εἰτα ἀθρόν εἰς τὴν μεσόγειον μετοικισθεὶς καὶ καθ' ὅλου τῆς περὶ τὴν γῆν ἐπιμελεῖας ἀνήκοος ὅν, ἀν ἕδη τὸν αἵτον τὸν ἀποκείμενον καὶ φυλατόμενον ὑπὸ θύραις καὶ μοχλοῖς, καὶ νοτίδος ἀπηλλαγμένον, ἀθρόν ὑπὸ τοῦ γηπόνου ἐκφερόμενον, σκορπιόδεμνον, βιπτούμενον, καὶ ἐπὶ τῆς ἀρούρας κείμενον τοῖς παριεῦσιν ἀπατᾷ, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἀπηλλαγμένον νοτίδος, ἀλλὰ καὶ πηλῷ καὶ τέλμασι παραδιδόμενον, καὶ φύλακα οὐδένα ἔχοντα, οὐχ ἀπολέσθαι τὸν αἵτον νομίσεις, καὶ κατέγνω τοὺς ταῦτα ποιεῦντος γηπόνου;. Ἀλλ' οὐ τῆς τοῦ πράγματος φύσεως ἡ κατάγνωσις, ἀλλὰ τῆς τοῦ μὴ καὶ ὡς κρίναντος ἀπειρίας τε καὶ ἀνοίας, ἐκ προοιμίου εὐθέως τὴν ψῆφον φέροντος. Ἐπειλεῖ τὸ θέρας ἀνέμεινε, καὶ εἶδε τὰ λήια κομῶντα, καὶ τὴν δρεπάνην ἡκονημένην, καὶ τὸν σκορπιόθεντα καὶ ἀφύλακτον μειναντα αἵτον, καὶ ταπέντα καὶ διαρρέεντα καὶ τῷ πηλῷ παραδοθέντα, τοῦτον ἐγειρόμενον καὶ πολυπλασίονα γινόμενον, ὥραιστερὸν τε φαινόμενον, καὶ τὴν παλαιότερα ἀποθέμενον, καὶ μετὰ πολλῆς ὀρθούμενον τῆς αφορότητος, καὶ δορυφόρους οἷον ἔχοντα καὶ ἐνδύματα, καὶ καλύμην πρὸς ὑψός ἐγείροντα, καὶ τέρποντα τὸν θεατὴν καὶ τρέφοντα, καὶ ποὺ παρέχουντα τὸ κέρδος, τότε ὃν ἐξεπλάγη, μειζόνως, ὅτι διὰ τοιού-

τῶν ἐπὶ τοιαύτην φύσιν εύθηνίαν καὶ φαιδρότητα δικαρπής. Καὶ σὺ τοίνυν, δινήρωπε, μάλιστα μὲν μὴ περιεργάζου τὸν κοινὸν ἀπάντων τὴν δεσπότην· εἰ δὲ οὕτω φιλόνεικος εἴ καὶ τολμηρὸς. ὡς μαίνεσθαι τὴν μανίαν ταύτην, καὶ τὸ τέλος ἀνάμεινον τῶν γινομένων. Εἰ γάρ ὁ γηπόνος δλέκληρον ἀναμένει χειμῶνα, οὐ πρὸς ταῦτα ἀπερ ὁ σῖτος πάσχει βλέπων κατὰ τὴν ὥραν τοῦ κρυμοῦ, ἀλλὰ πρὸς ἐκεῖνα ὃν ἀπολαύειν μέλλει· πολλῷ μᾶλλον καὶ αὐτὸς ἐπὶ τοῦ τὴν οίκου μέντην γεωργοῦντος πᾶσαν καὶ τὰς ψυχὰς τὰς τὴν οίκους, δίκαιοις ἂν εἶναι ἀναμένειν τὸ τέλος· ἐγὼ δὲ τέλος οὐ τὸ ἐν τῷ παρόντι βίῳ μόνον λέγω (πολλάκις γάρ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἔσται), ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν τῷ μέλλοντι. Πρὸς ἔν γάρ βλέπει τέλος ἐκατέρων τῶν βίων τούτων τὴν οίκονομία, τὴν σωτηρίαν τὴν τὴν ήμετέραν καὶ τὴν εὐδοκίμησιν. Εἰ γάρ καὶ τῷ χρόνῳ διηργηται, ἀλλὰ τῷ σκοπῷ συνῆπται· καὶ ὥσπερ νῦν μὲν [486] χειμῶν, νῦν δὲ ξαρ, ἐκατέρα δὲ τὸν ἔτους τὴν τροπὴν πρὸς ἔν βλέπει, τῶν καρπῶν τὴν ἀχμήν· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν τὴν ήμετέρων ἔσται πραγμάτιον. "Οταν οὖν ιδῆς τὴν Ἐκκλησίαν σκορπισθεῖσαν, τὰ Κοχατα παθοῦσαν, ἐλαυνομένους, μαστιζομένους τοὺς ἐν αὐτῇ λάμποντας, τὸν πρόεδρον αὐτῆς πορρώτατῳ ἀπενεγκέντα, μὴ ταῦτα σκόπει μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκ τούτων ἐκβησόμενα, τοὺς μισθίους, τὰς ἀμοιβάς, τὰ βραβεῖα, τὰ ἐπαθλα· 'Ο γάρ ύπομετρας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται, φησίν. 'Ἐπι μὲν γάρ τῆς Παλαιᾶς, ἐπειδὴ οὐδέπω γνώριμος ὁ τῆς ἀναστάσεως λόγος ἦν, ἐν τῷ παρόντι βίῳ ἀμφότερα ἐγίνετο· ἐπι δὲ τῆς Καινῆς οὐ πανταχοῦ τοῦτο, ἀλλ' ἔστιν ὅπου τὰ μὲν λυπηρὰ ἐνταῦθα, τὰ δὲ χρηστὰ ἀναμένει τὴν ἐντεῦθεν τῆμῶν ἀποδημίαν. 'Αλλ' ὅμως εἰ καὶ ἐν τῷδε τῷ βίῳ τὰ χρηστὰ αὐτοῖς ἐξέδαινε καὶ ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ, καὶ ἐν τούτῳ μάλιστα θαυμαστοί ἀν εἰεν οἱ τούτων μὴ ἀπολελαυχτεῖς, ὅτι μῆτε τὸν περὶ ἀναστάσεως σαφῶς εἰδότες λόγον, καὶ τὰ ἐναντία τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ συμβαίνοντα δρῶντες ἐπὶ τῶν πραγμάτων, οὐχ ἐσκανδαλίζοντο, οὐχ ἐθορυβοῦντο, οὐδὲ ἐταράττοντο, ἀλλὰ παρεχώρουν αὐτοῦ τῇ ἀκατάληπτῳ προνοίᾳ, οὐδὲν ἐκ τῶν ἐναντίων γινομένων σκανδαλίζομενοι, ἀλλ' εἰδότες αὐτοῦ τὸ εἴπορον καὶ εύμήχανον τῆς σοφίας, τὸ τέλος ἀνέμενον, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ τοῦ τέλους πᾶν, ὅπερ εἰς αὐτοὺς ἐτολμάτο. Ἐφερόν εὐχαρίστως, καὶ τὸν συγχωροῦντα ταῦτα γίνεσθαι θεὸν δοξάζοντες διετέλουν. Τάχα ἀσταφῆς ὁ λόγος οὗτος οὐδὲν εἶναι δοκεῖ· οὐκοῦν σαφέστερον αὐτὸν ποιῆσαι πειράσομαι.

Κεφ. ι'. Γέροντι γενομένῳ ποτὲ τῷ Ἀθραδῷ, καὶ πρὸς παιδοποιίαν ἐκ τῆς τὴν τὴν λοιπόν· εἰς γὰρ τὸ γενέσθαι πατήρ, οὐδὲν διμειγον τῶν τετελευτηκότων διέκειτο ζῶν· γέροντες τοίνυν δοντι τῷ δικαίῳ, καὶ σφράγιδα γέροντες, καὶ τῆς φυσικῆς παιδοποιίας ὑπερβάντες τοὺς ὄρους ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος, ἔχοντες δὲ καὶ σύνοικον πέτρας ἀγονωτέραν τὴν Σάρραν, ἐπαγγέλλεται πατέρα ποιήσειν ὁ Θεὸς τοιούτων ἐκγένων αὐτὸν,

ίως παρισοῦσθαι αὐτῶν τὸ πλήθος τῷ πλήθει τῶν δυτρῶν. Ό δὲ, τοσούτων κωλυμάτων δυτῶν, τῆς ἡλικίας ἥδη εἰς ἔσχατον γῆρας κατενεχθείσης, καὶ τῆς γυναικός ἀπό τε τῆς ἡλικίας, ἀπό τε τῆς φύσεως πεπτρωμένης· οὐ γὰρ τὸ γῆρας διεκώλυε μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τῆς φύσεως ἡ πήρωσις· καὶ γὰρ καὶ νέας εὖστης ἀχρηστον τὸ τῆς φύσεως ἐργαστήριον ἦν· στεῖρα γὰρ ἦν ἡ γυνή. Διὸ καὶ Παῦλος ἐπιστημαινόμενος τοῦτο αὐτὸν, οὕτως ἔλεγε· *Kai tὴn νέκρωσιν τῆς μῆτρας Σάρρας· οὐκ εἶπε τὴν νέκρωσιν Σάρρας ἀπλῶς,* ἵνα μὴ τὴν ἡλικίαν ὑποπτεύσῃς μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς μήτρας τὴν νέκρωσιν, τὴν οὐκ ἀπὸ χρόνων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ φύσεως γεγενημένην· ἀλλ' ὅμως καὶ τηλικούτων, ὅπερ ἔφτην, κωλυμάτων δυτῶν, εἰδὼς, τί ποτέ ἐστιν ἐπαγγελία Θεοῦ, πῶς εὑμήχανδες τε καὶ εἷμπορος, καὶ οὐ νόμοις φύσεως, οὐ δυσκολίᾳ πραγμάτων, οὐκ ἄλλῳ τινὶ κωλυσμένη, ἀλλὰ διὰ τῶν ἐναντίων βαδίζουσα, καὶ τὸ ἐπηγγελμένον εἰς ἔργον ἄγουσα, [487] κατεθέξατο τὸ εἰρημένον, καὶ ἐπίστευσε τῇ ὑποσχέσει, καὶ τὸν θόρυβον τὸν ἐκ τῶν λογισμῶν οὐδὲ κινηθῆναι; ὅλως ἀφεὶς, ἀξιόπιστον Ἐκρινεν εἶναι, ὁσπερ οὖν καὶ ἔστι, πρὸς τὴν τῆς ἐπαγγελίας πλήρωσιν τοῦ ὑποσχομένου τὴν δύναμιν, οὐκ ἐξετάσας, πῶς καὶ τίνι τρόπῳ ταῦτα ἔσται, καὶ τίνος ἔνεκεν οὐκ ἐν νεότητι, ἀλλ' ἐν γῆρᾳ, καὶ ὄψε ποτε καὶ βραδέως. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος αὐτὸν ἀνακτρύττει μετὰ λαμπρᾶς τῆς φωνῆς οὗτως λέγων· *"Ος παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσεν εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν πατέρα πολλῶν ἔθνων. Τί ἔστι, Παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι; Παρ' ἐλπίδα τὴν ἀνθρωπίνην, ἐπ' ἐλπίδι τῇ τοῦ Θεοῦ, τῇ πάντα νικώσῃ, τῇ πάντα δυναμένη, τῇ πάντων περιγινομένη.* Καὶ ἐπίστευσεν οὐκ εἰς τὸ πατήρ γενέσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔθνῶν τοσούτων, ὁ γέρων καὶ ἄγονος, ὁ στεῖραν καὶ γεγηρακυῖαν γυναικαί τοις ἔχων, κατὰ τὸ εἰρημένον· Οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου. Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει οὐ κατερόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα γενεκρωμένον, ἐκατονταστῆς που ὑπάρχων, καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας Σάρρας· εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελλαρ τοῦ Θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐνεδυραμώθη τῇ πίστει, δοὺς δόξαν τῷ Θεῷ, καὶ πληροφορηθεὶς, διτι, ὁ ἐπῆγγελται, δυνατός ἔστι καὶ ποιῆσαι. *"Ο δὲ λέγει, τοιούτον ἔστι. Ἀναπτηδήσας καὶ ἐξαλλόμενος εὐθέως ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας, καὶ πρὸς τὸ ὑψός ἀναδραμῶν τοῦ ὑποσχομένου, καὶ ἐννοήσας αὐτοῦ τὴν ἀφατον δύναμιν, ἐπείσθη σαφῶς, διτι πάντως ἔσται τὸ εἰρημένον. Καὶ τούτῳ μάλιστα τὸν Θεὸν ἐδόξασε, τῷ μὴ περιεργάσασθαι, μηδὲ πολυπραγμονῆσαι, ἀλλὰ τῷ ἀκαταλήπτῳ τῆς σοφίας ^α αὐτοῦ καὶ τῆς δυνάμεως παραχωρῆσαι καὶ μηδὲν ἀμφιβάλλειν δλως περὶ τῶν εἰρημένων. Ὁρᾶς διτι τοῦτο ἔστι μάλιστα τὸ δοξάζειν τὸν Θεὸν, τὸ ἀεὶ παραχωρεῖν αὐτοῦ τῷ ἀκαταλήπτῳ τῆς προνοίας καὶ τῇ ἀρρήτῳ δυνάμει καὶ σοφίᾳ, καὶ μὴ περιεργάζεσθαι, μηδὲ πολυπραγμονεῖν, μηδὲ λέγειν, Διὰ τι τοῦτο; εἰς τι τοῦτο; πῶς τοῦτο ἔσται; Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἔστι τὸ θαυμαστὸν, ἀλλ' διτι καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐκεῖνον, τὸν μονογενῆ καὶ γνήσιον, μετὰ τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην ἐκελεύετο καταθύειν, καὶ οὐδὲ τότε ἐσκανδαλίζετο. Καίτοι πολλὰ ἦν τὰ δυνάμενα σκανδαλίσαι τὸν μὴ νήφοντα, μηδὲ ἐγρηγορότα· καὶ αὐτὸν πρῶτον τὸ ἐπίταγμα, εἰ δὲ Θεὸς τοιαύτας καταδέχεται θυσίας, καὶ παδοχτόνους εἶναι πελεύει τοὺς πατέρας, καὶ βιαιῶ τελευτῇ καταλύειν*

τὸν βίον, καὶ διώρῳ παραδιδόναι τοὺς παῖδες θανάτῳ, καὶ αὐτόχειρας γενέσθαι τῶν γεννηθέντων, καὶ αἴματι τοιούτῳ τὸν βωμὸν αἰμάσσεσθαι βούλεται τὸν αὐτοῦ, καὶ δεξιάν ὀπλίζεσθαι πατρικὴν κατὰ τοῦ μονογενοῦς παιδὸς, καὶ φονέων εἶναι χαλεπώτερον τὸν δίκαιον· καὶ μετὰ τούτου καὶ ἡ τῆς φύσεως τυραννὸς θορυβοῦσα, ταράττουσα, οὐκ ἐπειδὴ πατήρ ἦν μόνον, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ φιλόστοργος, καὶ πατήρ τοιούτου παιδὸς, γνησίου, μονογενοῦς, καλοῦ μὲν ἰδεῖν, καλοῦ δὲ νοῆσαι. Καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ τῷ δινθει τῆς ἡλικίας ἦν, καὶ αὐτῇ τῆς ἀρετῆς τῇ ἀκμῇ, διπλῇ τότε ἀπολάμπων τῇ εὐμορφίᾳ, καὶ τῇ τῆς ψυχῆς, καὶ τῇ τοῦ σώματος. Οὐ μικρὸν δὲ εἰς φιλόστοργίαν, καὶ τὸ παρ' ἐλπίδα δοθῆναι πᾶσαν. *"Ιστε γὰρ πῶς ποθεινὰ τὰ τοιαῦτα παιδία, τὰ παρ' ἐλπίδα καὶ προσδοκίαν, καὶ οὐ νόμῳ φύσεως [488] κεχαρισμένα, οἵος ἔκεινος ἦν. Καὶ μετὰ τούτων δὴ πάντων τὸ μάλιστα ἴκανὸν παρασχεῖν σκάνδαλον ἡ ἐπαγγελία καὶ ἡ ὑπόσχεσις ἦν· ἐναντίον γὰρ ἦν αὐτῇ τὸ ἐπιταχθέν. Τὸ μὲν γὰρ ἐπαγγελθὲν ἦν, Οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου, ώς τὰ διστρα τοῦ οὐρανοῦ τὸ δὲ ἐπιτεταγμένον, τὸν υἱὸν τὸν μονογενῆ, ἀφ' οὐ πᾶσαν ἔμελλεν ἐμπλήσειν τὴν οἰκουμένην, τοῦτον ἐκ μέσου γίνεσθαι, καὶ θανάτῳ παραδίδοσθαι καὶ σφαγῇ χαλεπωτάτῃ. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἐσκανδαλίζετο, οὐδὲ ἐθορυβεῖτο δικαίας ἔκεινος, οὐδὲ ἐπαθέ τι τοιούτον, οἶον εἰκὸς ἦν τινα τῶν ἀνοήτων παθεῖν καὶ χαμαὶ συρρομένων. Οὐδὲ γὰρ εἶπε πρὸς ἐσαυτὸν, Τί τοῦτο; ἡ πατήθημεν; παρελογίσθημεν; Θεοῦ τοῦτο ἐπίταγμα; "Απάγε, οὐ πείθομαι· τὸ παιδοκτόνον με γενέσθαι ἀμήχανον, καὶ τοιούτῳ φοινίξαι αἴματι τὴν δεξιάν μου. Πῶς δὲ τὰ τῆς ἐπαγγελίας ἔξει πέρας; "Ἄν γὰρ ἀνέλω τὴν βίζαν, πόθεν οἱ κλάδοι; πόθεν οἱ καρποί; διν καταχώσω τὴν πηγὴν, πόθεν οἱ ποταμοί; διν ἀφανίσω τὸν υἱὸν ^β, πόθεν μοι τὸ πλήθος τῶν ἐκγόνων τὸ τῷ πλήθει τῶν διτρῶν παρισούμενον; Πῶς οὖν ὑπέσχετο ἔτερα, καὶ ἐναντία ἐπιτάττει νῦν; Τούτων οὐδὲν οὐκ εἶπεν, οὐκ ἐνενήσαν· ἀλλὰ πάλιν ἐπὶ τὴν δύναμιν τοῦ ἐπαγγειλαμένου καταχυγῶν τὴν ἀφατον, τὴν εὐμήχανον, τὴν εὔπορον, τὴν διὰ τῶν ἐναντίων διαλάμπουσαν, τὴν ἀνωτέραν τῶν τῆς φύσεως νόμων, τὴν πάντων δυνατωτέραν, τὴν οὐδὲν ἔχουσαν τὸ ἀντιπέπτον, καὶ τοῦτο μετὰ πολλῆς τῆς πληροφορίας τὸ ἐπίταγμα ἦν, καὶ ἐσφαξε τὸν υἱὸν, καὶ ἡμαῖς τὴν δεξιάν, καὶ ἐφοίνιξε τὸ ξίφος, καὶ διὰ σῆς διειρῆς τὴν μάχαιραν θλασσεν· εἰ γὰρ καὶ μὴ εἰς ἔργω, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ ταῦτα πάντα ἐπιλήσωσε. Διὸ καὶ Μωσῆς αὐτὸν θυμόζων, οὕτως ἔψη· *"Καὶ ἐγένετο μετὰ τὰ βίζατα, ὁ Θεὸς ἐπείρεται τὸν Αβραὰμ, καὶ εἰπειταύτῳ λάβε τὸν ριόν σου τὸν ἀγαπητὸν, ἐν οἵην πηγῆσας, τὸν Ἰσαάκ, καὶ ἀνέρεγκε ποτὸν ἐπ' ἐτῶν δρέων, ὃν ἀν τοι εἶπε. Ταῦτα τὰ τῆς ὑπόσχεσεως βίζατα, τὰ τῆς ἐπαγγελίας, τὰ λέγοντα, οὐ πλήθους ἐκγόνων ἔσται πατήρ, καὶ ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ ως τὰ διστρα τοῦ οὐρανοῦ;* "Ορα πῶς μετὰ τὰ βίζατα ταῦτα, ἀκούσας σφάξαι τὸν υἱὸν, κατεδέξατο τὸν ἀφ' οὐ τοιούτον ἔμελλεν έσεσθαι τὸ πλήθος, τοῦτον ἀνελεῖν καὶ καταθύειν, καὶ ἐκ μέσου ποιῆσαι, καὶ ιερεῖσον τῷ Θεῷ προσαγαγεῖν. Καὶ δικῆλος δὲ αὐτὸν ἐντεῦθεν θαυμάζων πάλιν οὕτως ἐστε-*

* Alii τῆς πανούσας.

Διπλανή τοις τοιαῦταιν.

itudinem astrorum eorum æquatura sit multitudo (*Gen. 15. 5*). At ille, cum tot essent obstacula, cum jam aetas esset ad ultimam senectutem devoluta, et uxor tam ob ætatem quam ob naturam esset infecunda; non enim sola senectus obstabat, sed et sterilitas ipsa naturæ: siquidem tum quoque cum juvenis esset, inutilis naturæ fuit officia, quod sterilis mulier esset. Quocirca Paulus hoc ipsum insinuans, ita dicebat: *Et emortuam vulvam Saræ* (*Rom. 4. 19*); non dixit emortuam Saram simpliciter, ne solam ætatem suspiceris, sed et ipsius vulvam emortuam, quod non solum tempore, sed etiam naturæ conditione factum erat; verumtamen licet tanta, ut dixi, superessent obstacula, cum seiret quid tandem sit promissio Dei, quam solers illa sit et locuples, sic ut neque legibus naturæ, neque rerum difficultate, vel alio quopiam impediatur, sed per contraria viam inveniat, et promissum in ojus deducat, quod dicebatur, admisit, et promissioni fidem habuit: et tumultum ex cogitationibus ne omnino quidem moveri sivit, sed fide dignam esse judicavit, ut est sine dubio, ad implendum promissionem ipsius potentiam, qui promiserat, neque disquisivit, quo tandem modo hæc evenient, et cur non in juventute, sed in senectute, et sero tandem ac tarde. Quo fit, ut illum etiam clara voce prædicet ac laudet hiis verbis Paulus: *Qui contra spem in spem credidit, ut fieret pater multarum gentium* (*Rom. 4. 18*). Quid est, *Contra spem in spem?* Præter spem humanam in semini Dei, quæ cuncta vincit, quæ cuncta potest, quæ cuncta superat. Et credidit, non ut fieret pater tantum, sed etiam tot gentium, senex et effetus, cui sterilis et senio confecta uxor erat, secundum quod dictum est, *Sic erit semen tuum*. *Et non infirmatus est fide, nec consideravit corpus suum jam emortuum, cum fere centum esset annorum, et emortuam vulvam Saræ;* in reprobatione autem Dei non haesitavit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo, plenissime sciens, quia, quæcumque promisit, potens est et facere (*Rom. 4. 19-21*). Horum autem verborum hæc est sententia: Exultans statim, et exsiliens ex humana imbecillitate, et ad sublimitatem ejus, qui promittebat, accurrens, et cogitans immensum ejus esse potentiam, facile adductus est, ut crederet omnino quod sibi dicebatur eventurum. Atque hoc facto maxime Deum glorificavit, quod curiose non inquisiverit, neque scrutatus sit, sed incomprehensibili ejus sapientiae ac potentiae cesserit, neque ullo modo de iis, quæ dicta fuerant, dubitaverit. Vides hoc esse maxime Deum glorificare, cum incomprehensibili ejus providentia, atque ineffabili potentia nos submittimus, neque scrutamur, aut curiose inquirimus neque dicimus: Cur hoc? ad quid hoc? quomodo erit hoc? Neque vero solum hoc est admiratione dignum, sed etiam quod filium illum suum unigenitum ac dilectum post hanc promissionem mandare jubebatur, et ne tum quidem scandalizabatur. Atqui multa erant quæ scandalizare possent eum, qui vigilans non suis et et attentus: et primum ipsum

* alii. *providentia.*

mandatum, num Deus tales victimas acceptas habeat, et patres jubeat esse parricidas liberorum, ac morte violenta vitam finire, immaturo interitu filios necare, suæque prolis fieri homicidas, tali sanguine suum velit altare eruentari, paternam dexteram adversus filium unigenitum armari, ac justum virum sicariis fieri saeviorem; cum his præterea naturæ vis ac tyrannis cum commovebat et perturbabat, non quod pater solum esset, sed quod indulgens, et talis filii pater, dilecti, unigeniti, pulchri non intuenti solum, sed et contemplanti. Nam et in ipso erat ætatis flore, in virtutis vigore, in quo duplex pulchritudo, tunn mentis, tun corporis, elucebat. Neque vero mediocriter illud ad amorem paternum augendum valebat, quod præter spem omnem datus fuerat. Scitis enim quam eari sint ejusmodi liberi, qui præter spem et exspectationem, non lege naturæ concessi sunt, cujusmodi fuit ille. Cum his omnibus autem maxime poterat scandalum præbere pollicitatio et promissio, cum illi contrarium esset mandatum. Siquidem promissum fuerat: *Sic erit semen tuum, ut stellæ cœli* (*Gen. 15. 5*): mandatum autem fuerat ut unigenitus filius, cuius posteris totum orbem terrarum erat impleturus, hic e medio tolleretur, ac morti cædique saevissime traderetur. Sed ne sic quidem scandalizabatur, nec perturbabatur justus ille, neque tale quid illi accidebat, quod uni alicui ex insipientibus, et qui humili serpunt, accidisset. Neque enim apud se ita ratiocinatus est: Quid hoc rei est? decepti sumus? fraudati sumus? an hoc Dei mandatum est? Absit: non possum parere; ut filii parricida sicut, et ejusmodi sanguine dexteram meam cruentem, adduci non possum. Quomodo autem promissio finem suum sortietur? Si enim radicem avellam, unde rami? unde fructus? si fontem occludam, unde fluvii? si filium occidam, unde mihi nepotum, quæ stellarum multitudinem exæquet, multitudo nascetur? Quomodo ergo tum alia promittebat, et contraria nunc jubet? Nihil horum aut dixit, aut cogitavit: sed rursus ad potentiam ejus, qui promiserat ista, consugiens, quæ ineffabilis est, quæ solers est et locuples, quæ per res contrarias eluet, quæ superat leges naturæ, quæ potentior est omnibus, cui resistere nihil potest, hoc quoque mandatum consideranter exhausit, et filium occidit, et dexteram cruentavit, et gladium sanguine inficit, et ensem jugulo immersit: nam si minus opere, saltem animi proposito cuncta ista complevit. Quocirca dum eum Moyses laudaret, sic ait: *Et factum est post hæc verba, Deus tentabit Abraham, et dixit ei: Tolle filium tuum dilectum, quem dilexisti, Isaac, et offer illum super unum montium, quos tibi dixerem* (*Gen. 22. 1. 2*). Hæcne sunt verba promissionis, pollicitationis, quæ significabant eum posterorum patrem futurum et semen ejus futurum sicut stellas cœli? Vide quo pacto post hæc verba, cum audisset filium suum occidendum, acquievit, eum ex quo tanta nascitura erat multitudo, cum, inquam, immolare, atque e medio tollere, Deoque in sacrificium offerre. Sane Paulus cum eum idcirco laudaret

sic eum commendabat, ac prædicabat, ut diceret : *Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur (Hebr. 11. 17)* · tum ut doceret, quantam rem fecerit, et quam eximiae fidei specimen ediderit, adjecit : *Et unigenitum offerebat is, qui promissiones suscepserat.* Horum autem hic sensus est : Dici non potest, inquit, eum duos filios habuisse carissimos, et expectasse, ut hoc interempto, ex altero sibi multitudo illa nasceretur, cuius pater esset : et unum illum habuit, et ab hoc solo promissio pendebat : attamen hunc interimere non recusavit, sicut in promissione generationis ejus, neque sui corporis emortui conditione, neque uxoris sue sterilitate naturæ potuit impediri quominus fidem haberet, ita hic quoque nihil impeditus a morte fuit. Hæc igitur cum illis compara, quæ nunc sunt, tum tu pusillanimitatem tuam intuebere, tum eorum, qui scandalizantur, intuebere vilitatem, et clare intelliges non aliunde tuum scandalum originem ducere, quam quod incomprehensibili Dei providentia minime cedas, sed dispensationum ejus modum ubique disquiras, causasque eorum, quæ geruntur, requiras, et singula scruteris : quod si accidisset Abrahamo, plane ad fidem habendam claudicasset. At hoc illi non accidit¹, atque idcirco celebris et illustris fuit, et omnibus, quæ promissa fuerant, est potitus ; neque senectute scandalizatus est, neque mandato quod sequutum est ; neque promissi obicem mandatum futurum arbitratus est, neque sacrificium promissionem e medio sublaturum, neque in eam incidit desperationem, ut de promissione actum putaret, tametsi ad ipsum rerum finem perveniret. Noli enim hoc mihi respondere, non permisisse Deum, ut mandatum in opus exiret, neque justi dexteram cruentatam esse : verum illud considera, nihil horum scivisse justum, neque se vivum illum recepturum, atque ita domum reversurum novisse, sed totam mentem suam ad cædem intendisse. Idecirco etiam secundo de cælo vocatur. Neque enim *Abraham* simpliciter dixit : sed, *Abraham, Abraham* (Gen. 22. 1), vocis in geminatione intentum ad sacrificium animi propositum reprimens, et revocans : ita totus ad mandatum per agendum incumbebat. Vides totam rem ejus animi sententia fuisse completam et perfectam, nec usquam scandalum comparere. Id vero in causa fuit, quod in actiones Dei curiose non inquireret. Quid vero *Joseph?* dic, quæso : nonne tale quid ei accidit? Nam et illi magna quedam a Deo promissio fuerat oblata, et res contrarie promissioni rursus eveniebant. Fuerat enim promissum per somnia futurum, ut eum fratres adorarent, atque hoc duplex visio prænuntiavit, cum illa per stellas, tum altera per manipulos : quæ vero post visiones acciderunt, contraria plane visionibus fuerunt. Primum nam gravis inde pugna paternis in ædibus excitata est, et qui ex eodem fuerant utero nati, cognationis leges violantes, et fraterni amoris vincula perrumpentes, ipsa denique jura naturæ perspringentes, inimici et

hostes, ac sæviores lupis erga fratrem occasione visionum illarum evaserunt ; et quemadmodum si feræ atque immanes belluae quedam agnum e medio abriperent, ita quotidie insidias illi tendebant. Atque hujus belli parens et auctor fuit iniqua quedam invidia, et livor injustus : iraque serventes singulis diebus cædem ejus anhelabant, cum hanc in eis fornacem accenderet, et flammarum excitaret invidia. Et quoniam dum domi degeret, et cum parentibus versaretur, nihil interim illi mali poterant inferre, ipsius existimationi detrahunt, ejusque nomini notam inurunt infamia, et prava criminatione illum accusant, atque hoc pacto patris in eum amorem auferre contendunt, ut ita facilius ipsorum insidiis capi possit. Tum deinde soris eum procul a conspectu patris deprehendentes, cum in deserto cibaria sibi deferentem, et ad eos visitandos profectum invenissent, neque profectionis causam sunt reveriti, neque fraternali mensæ illos puduit, sed gladios acuebant, et se ad cædem accingebant, omnesque fratris parricidæ siebant, cum nihil parvum aut magnum ei possent objicere, quem interfecturi erant ; sed eorum causa, ob quæ præmii affici ac prædicari eum oportuit, invidebant, oppugnabant, et calumniis appetebant. At ille ne sic quidem illorum congressum aversabatur, sed etiam erga tantam improbitatem fraternalum amorem exhibebat : illi contra sic affectum interimere conabantur ; et quantum in ipsis quidem fuit, interemerunt, suasque dexteræ cruentarunt, et fraternali cædem perpetravunt. Verumtamen solers Dei sapientia, et quæ in rebus deploratis iter secundum aperit, cum in barathrum eum præcipitem acturi et neci traditori essent, ex nefariis illorum manibus ipsum eripuit. Nam consuluit quidem unus ex fratribus, ut eos ab illo parricidio revocaret ; sed eorum mentem flexit Deus, ac cædem impedivit. Sed ne hic quidem impetus malorum substituit, verum ulterius rursus est progressus. Quoniam enim illum interimere prohibiti fuerant, adhuc autem ira servebat, et furor vigebat, ac passionis procella saeviebat, in aliud quidpiam iracundiam effuderunt. Exutum enim et vinclum eum procerunt in lacum crudeles illi, inhumani, atque efferati ; deinde delatos ab illo cibos degustarunt ; et ille quidem in lacu metu mortis imminentis correptus versabatur, illi vero deliciis et ebrietati vacabant.

Joseph a fratribus venditur. Tentatur ab hera Joseph.
— Neque hoc usque tantum illorum perrexit insanis ; sed cum homines barbaros, et procul ab illorum regione habitantes in Ægyptum vidissent descendere, arreptum fratrem illis vendiderunt, ut alteram illi mortem quamdam longiorem, acerbiorum, ac multis miseriis refertam machinarentur. Quippe qui cum juvenis esset, et valde juvenis, multaque cum libertate paternis in ædibus educatus, nulam unquam servitutem, aut miseriam servitutis esset expertus, cogita quomodo esset affectus, qui subito ex libero servus, peregrinus ex cive factus esset, et in extremam captivitatem abductus, non in servitutem tantum, sed et a patre ac matre, omnibusque propinquis

¹ Alii, non scrutatus est, pro, non illi accidit.

φάνου καὶ ἀνεκήρυξτε λέγων· Πίστει προσεγήροχεν Ἀδραὰμ τὸν Ἰσαὰκ πειραζόμενος· εἴτα δειχνὺς ἡλίκον πρᾶγμα ἐποίησε, καὶ ὅτην ἐπεδεῖξατο πίστιν, ἐπήγαγε· Καὶ τὸν μονογενῆ προσέφερεν ὁ τὰς ἐπαγγελίας δεξάμενος· Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτον ἔστιν· Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, φησίν, ὅτι δύο παιδες εἶχε γνησίους, καὶ προσεδόκα, ἀναιρεθέντος τούτου, ἀπὸ τοῦ ἑτέρου τοῦ πλήθους ἐκείνου ἔσεσθαι πατὴρ, ἀλλὰ καὶ μόνον εἶχεν αὐτὸν, καὶ ἀπὸ μόνου τούτου τὰ τῆς ἐπαγγελίας ἥρτητο· καὶ ὅμιλος τοῦτον εἶλετο καταθύσαι, ὥσπερ ἐν τῇ ὑποσχέσει τῆς γεννήσεως αὐτοῦ μήτε τῇ οἰκείᾳ νεκρώσει, μήτε τῇ πηρώσει τῆς φύσεως τῆς γυναικὸς κωλυθεὶς πρὸς τὴν πίστιν, [489] οὕτως οὐδὲ ἐνταῦθα τῷ θανάτῳ παρεμποδισθεὶς. Παράβαλε τοίνυν ταῦτα πρὸς τὰ νῦν γεγενημένα, καὶ δψει σὺ τὴν μικροψυχίαν, καὶ δψει τὴν εὔτέλειαν τῶν σκανδαλιζομένων, καὶ εἰση σαφῶς ^a, ὅτι οὐδαμόθεν ἑτέρωθέν σοι τὸ σκάνδαλον γίνεται, ἢ ἐκ τοῦ μὴ παραχωρεῖν τῇ ἀκαταλήπτῳ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ, ἀλλ’ ἐπιζητεῖν οἰκονομιῶν τρόπον πανταχοῦ, καὶ αἰτίας τῶν γινομένων ἀπαιτεῖν, καὶ ἔκαστα περιεργάζεσθαι· ὅπερ εἰ ἐπαθεὶς ὁ Ἀδραὰμ, ἔμελλε πρὸς τὴν πίστιν χωλεύειν. Ἀλλ’ οὐκ ἐπαθεὶς, διὸ καὶ Ἐλαμψε, καὶ πάντων ἐπέτυχε τῶν ἐπηγγελμένων· οὐδὲ ἐπικανδαλίζετο, οὐδὲ τῷ γῆρᾳ, οὐδὲ τῷ μετὰ ταῦτα ἐπιτάγματι· οὐδὲ ἐνόμισε κώλυμα εἶναι τὸ ἐπίταγμα τῇ ὑποσχέσει, οὐτε ἀναιρετικὴν εἶναι τὴν θυσίαν τῆς ἐπαγγελίας, οὐδὲ εἰς ἀπόγγωσιν ἐνέπιπτε τῆς ὑποσχέσεως, καίτοι πρὸς αὐτὸν τὸ πέρας τῶν πραγμάτων ἐλθών. Μή γάρ μοι τοῦτο λέγε, ὅτι οὐκ εἴσασεν ὁ Θεὸς εἰς ἔργον τὸ ἐπίταγμα ἐλθεῖν, οὐδὲ αἰμαχθῆναι τοῦ δικαίου τὴν δεξιάν· ἀλλ’ ἐκεῖνο σκόπει, ὅτι τούτων οὐδὲν ὁ δικαιος ἤδει, οὐδὲ ὅτι ζῶντα ἀπολήψεται τὸν υἱὸν, καὶ οὕτως οἰκαδε ἐπιστρέψαι τὴν ἀπίστατο, ἀλλ’ ἔτεινεν ὅλην πρὸς τὴν σφαγὴν τὴν ἑαυτοῦ γνώμην. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκ δευτέρου καλεῖται ἐκ τῶν οὐρανῶν. Οὐ γάρ εἰπεν αὐτῷ, Ἀδραὰμ, ἀπλῶς, ἀλλὰ, Ἀδραὰμ, Ἀδραὰμ, τῷ διπλασιασμῷ τῆς φωνῆς τὴν ἐπιτεταμένην πρὸς τὴν θυσίαν προστρέψιν ἀγείργων τε καὶ ἀναχαιτίζων· οὕτως δλως τοῦ ἐπιτάγματος ἦν. Εἰδες πῶς τὸ πάντη γνώμῃ αὐτοῦ ἐπεπλήρωτο, καὶ σκάνδαλον οὐδαμοῦ. Τὸ δὲ αἴτιον, τὸ μὴ περιεργάζεσθαι τὰ τοῦ Θεοῦ. Τι δὲ ὁ Ἰωσήφ; εἰπέ μοι. Οὐ τοιοῦτόν τι καὶ αὐτὸς πέπονθε; Καὶ γάρ κἀκείνῳ μεγάλη τις ὑπόσχεσις ἦν παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομένη, καὶ τὰ γινόμενα πάλιν ἀπεναντίας τῆς ὑποσχέσεως ἐγίνετο. Ἡ μὲν γάρ ὑπόσχεσις ἦν διὰ τῶν ὄνειράτων, προσκυνήσειν αὐτὸν τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ διπλῆ δψις τοῦτο ἀνεκήρυξτεν, ἢ τε διὰ τῶν ἀστρῶν, ἢ τε διὰ τῶν δραγμάτων· τὸ δὲ μετὰ τὰς δψεις ταύτας συμβάντα ἐναντία τῶν δψεων ἦν. Πρῶτον μὲν γάρ πόλεμος αὐτῷ χαλεπὸς ἐντεῦθεν κατὰ τὴν πατρώναν οἰκίαν ἀνερρίπτετο, καὶ οἱ τὰς αὐτὰς αὐτῷ λύσαντες ὡδῖνας, διατεμόντες τῆς συγγενείας τοὺς νόμους, καὶ διαρρήξαντες τῆς ἀδελφικῆς διαθέσεως τὰ δεσμὰ, καὶ αὐτοὺς τῆς φύσεως διασαλεύσαντες τοὺς θεσμοὺς, ἔχθροι καὶ πολέμιοι καὶ

λύκων διγριώτεροι περὶ τὸν ἀδελφὸν ἀπὸ τῶν δψεων ἔκεινων ἐγίνοντο· καὶ ὥπερ θῆρες ἄγριωις καὶ ἀνήμεροι τινες ἀρνίον ἐν μέσῳ λαβόντες, οὕτω καθ’ ἐκάστην ἐπεδούλευον αὐτῷ τὴν ἡμέραν. Καὶ πατὴρ τοῦ πολέμου τούτου φθόνος ἦν ἀλογος, καὶ βασκανία ἀδικος· καὶ τῷ θυμῷ δέοντες, φόνου καθ’ ἐκάστην ἔπνεον τὴν ἡμέραν, τοῦ φθόνου τὴν κάρμινον ταύτην ἀνάπτοντος, καὶ τὴν πυρὸν ἐγείροντος. Καὶ ἐπειδὴ τέως αὐτὸν οὐδὲν ἐργάσασθαι τὸ δύναντο χαλεπὸν, ἔνδον στρεφόμενον καὶ μετὰ τῶν γονέων διατρίβοντα, διαβάλλουσιν αὐτοῦ τὴν ὑπόληψιν, καὶ αἰσχρὰν κατασκευάζουσιν αὐτῷ δόξαν, καὶ φόγον καταφέρουσι πονηρὸν, [490] τοῦ πατρὸς τὸ φίλτρον ταύτη καταλῦσαι βουλόμενοι, καὶ πρὸς ἐπιβουλὴν εὐχείρωτον λαβεῖν. Εἴτα μετὰ ταῦτα λαβόντες αὐτὸν ἔξω τῶν πατρικῶν δφθαλμῶν, καὶ ἐπ’ ἐρημίας εύρόντες αὐτοῖς κομίζοντα τροφὴν, καὶ εἰς ἐπίσκεψιν αὐτῶν ἀφιγμένον, οὐ τὴν αἰτίαν τῆς ἀφίξεως ἥδεσθισαν ^c, οὐ τὴν τράπεζαν ἥσχύνθησαν τὴν ἀδελφικὴν, ἀλλὰ τὰ ἔιφη τῆκόνουν, καὶ πρὸς σφαγὴν ηύτρεπτίζοντο, καὶ ἀδελφοχτόνοι πάντες ἐγίνοντο, οὐ μικρὸν, οὐ μέγα ἐγκαλεῖν ἔχοντες τῷ μέλλοντι ἀναιρεῖσθαι παρ’ αὐτῶν· ἀλλ’ ὑπὲρ ὃν αὐτὸν στεφανούσθαι καὶ ἀνακηρύττεσθαι ἔδει, ψθονοῦντες, πολεμοῦντες, διεβάλλοντες. Ἀλλ’ ἐκεῖνος οὐδὲ οὕτως ἀπεστρέψετο αὐτῶν τὴν συνουσίαν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοσαύτῃ πονηρίᾳ τὴν ἀδελφικὴν ἐπεδείκνυτο διάθεσιν· οἱ δὲ καὶ οὕτως αὐτὸν ἀνελεῖν ἐπεχείρουν· καὶ ἀνεῖλον, τό γε αὐτῶν μέρος, καὶ τὰς δεξιὰς ἥμαξαν, καὶ τὴν ἀδελφοχτονίαν ἀπήρτισαν. Ἀλλ’ ἡ εὐμήχανος, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ βαράθρῳ, καὶ ἐν αὐτῇ τοῦ θανάτου τῇ ἐπαγωγῇ, ἐκ τῶν μιαρῶν αὐτῶν ἐκεῖνον ἐξήρπασε χειρῶν. Συνεβούλευσε μὲν γάρ τῶν ἀδελφῶν εἰς, ὥστε ἀποστῆναι τῆς μιαρονίας ἐκείνης· ἐπεισε δὲ ὁ Θεὸς, καὶ τὴν σφαγὴν διεκώλυσεν. Οὐ μὴν οὐδὲ ἐνταῦθα ἴστατο τὰ δεινά, ἀλλὰ περαιτέρω προήσει πάλιν. Ἐπειδὴ γάρ αὐτὸν ἐκωλύθησαν ἀνελεῖν, ἔζεε δὲ ὁ θυμὸς ἔτι, καὶ τὰ τῆς ὄργης ἥχμαζε, καὶ πολὺ τὸ κλυδώνιον τοῦ πάθους ἦν, εἰς ἔτερον τε τὴν ὄργην ἀφῆκαν. Ἀποδύσαντες γάρ καὶ δήσαντες αὐτὸν, καὶ εἰς λάκκον ῥίψαντες οἱ ώμοι καὶ ἀπάνθρωποι καὶ θηριώδεις, οὕτω τῆς παρ’ αὐτοῦ κομισθείσης τραπέζης ἀπήλαυον· καὶ ὁ μὲν ἦν ἐν λάκκῳ περὶ τῶν ἐσχάτων δεδοικώς, οἱ δὲ ἐτρύφων καὶ ἐμέθυον.

Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἴσταντο τῆς μανίας, ἀλλ’ ἰδόντες ἀνθρώπους βαρβάρους καὶ πόρφω τῆς αὐτῶν ἀπικισμένους χώρας εἰς τὴν Αἴγυπτον κατιόντας, λαβόντες ἀπέδοντο τὸν ἀδελφὸν, ἔτερον θάνατον ἐντεῦθεν αὐτῷ κατασκευάζοντες, μαχρότερον τινα καὶ χαλεπώτερον καὶ πολλῆς γέμοντα ταλαιπωρίας. Μειράκιον γάρ ὃν, καὶ μειράκιον κομιδῇ, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἐλευθερίας ἐν οἰκίᾳ πατρῷα τραφεῖς, καὶ δουλείας ἀπάσης ἀμοιρος ὃν καὶ τῆς ἐν δουλείᾳ ταλαιπωρίας, ἐνυόσησον τί ποτε ἐπασχεν, ἀθρόον δουλος ἀντ’ ἐλευθέρου, καὶ ξένος ἀντὶ πολίτου γενόμενος, καὶ τὴν ἐσχάτην αἰχμαλωσίαν ὑπομένων· οὐχὶ δουλείαν μόνον, ἀλλὰ καὶ πατρὸς καὶ μητρὸς καὶ τῶν αὐτῷ προστηκότων ἀπάντων ἀπορρήγνυμενος, γυμνὸς,

^a Αλιὶ καὶ μαθήσῃ σαφῶς.
^b Αλιὶ ἀλλ’ οὐ περιεργάσατο.

ξένος, ἀσικος, ἀπολιτος, νόμω δουλειας βαρβαρικαις χερσιν ἔκδεδομενος. Τι γάρ ούκ ἦν αὐτὸν ἵκανδον θορυβησαι; τὸ ἀθρέον, τὸ ἀπροσδόκητον, τὸ παρ' ἐλπίδα και ἀμελέτητον, τὸ χαλεπὸν τῆς συμφορᾶς, τὸ παρ' ἀδελφῶν, και ἀδελφῶν ἀγαπωμένων, μή μικρὸν, μή μέγα ἔκεινους ἡδικτχότα, μᾶλλον δὲ και εὔεργετηκότα, ταῦτα παθεῖν; Ἀλλ' ὅμως ούδεν τούτων διεταράττετο, ἀλλ' ἀπήγετο διὰ τῶν ἐμπόρων ἔκεινων εἰς Αἴγυπτον, δουλείαν ἐκ δουλειας ἀμείβων. Και γάρ και ἔκει πάλιν [491] ἐγίνετο δοῦλος, και ὥκει βαρβαρικὴν οἰκίαν ὁ Ἐβραῖος, ὁ εὐγενῆς διπλῆν ἐλευθερίαν ἐλεύθερος, και τὴν τοῦ σώματος, και τὴν τῆς ψυχῆς και ούδε ἐντεῦθεν ἐταράττετο, ούδε ἐσκανδαλίζετο πρὸς τὰ γεγενημένα, τῶν ὄψεων ἀναμιμνησκόμενος τῶν τὰ ἐναντία ἐπαγγελλομένων ούδε περιειργάζετο, τι δήποτε ταῦτα γίνεται; Και οἱ μὲν ἀδελφοκτόνοι και λύκοι και θῆρες καίτοι ταῦτα ἡδικηκότες, ἐπὶ τῆς πατρώς οἰκίας τρυφῶσιν· αὐτὸς δὲ ὁ προσδοκηθεὶς αὐτῶν βασιλεύειν, αἰχμάλωτος, δοῦλος, εἰς ἀλλοτρίαν ἀπεμποληθεὶς, τὴν ἐσχάτην ὑπομένει ταλαιπωρίαν, οὐ μόνον αὐτῶν οὐ βασιλεύσας, ἀλλὰ και δοῦλος αὐτῶν γενόμενος, και ἐκ πολλοῦ τοῦ διαμέτρου τάναντία ταῖς ὑποσχέσεσι παθών. Οὐ γάρ δὴ μόνον βασιλείας τότε ούχ ἐπέτυχεν, ἀλλὰ και πατρίδος και ἐλευθερίας, και τῆς τῶν γονέων ἔξεπεσεν ὄψεως. Και ούδε ἐνταῦθα αὐτῷ τὰ τῶν ἀγώνων ἵστατο, ἀλλ' ἔτερον βαθύτερον ἀνωρύττετο βάραθρον, θάνατον πάλιν ἔχον, και σφαγὴν, θάνατον ἐπονεῖδιστον και σφαγὴν αἰσχύνης γέμουσαν. Ἰδοὺσα γάρ αὐτὸν ἀδίκοις δρθαλμοῖς ἡ κεκτημένη, και ἀλοῦσα τῷ κάλλει τοῦ νεανίσκου, ὑπὸ τῆς λαμπρᾶς αὐτοῦ χειρωθείσας ὄψεως, και αὐτῇ πάλιν δόλους ἔρραπτε και ἐπιβουλάς. Και τὰ δίκτυα τῆς ἀκολασίας πάντοθεν ἀπλώσασα, καθ' ἐκάστην ἐσκοπεῖτο τὴν ἡμέραν εἰσω τῆς οἰκείας σαγήνης τὸν νεανίσκον λαβεῖν, και εἰς τὸ τῆς μοιχείας ἐμβαλεῖν βάραθρον, και θανάτῳ παραδοῦναι ἀθανάτῳ. Και καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐπὶ τὴν ἄγραν ἔξειται ταύτην, ὑπὸ τοῦ πάθους κεντουμένη, και ὑπὸ τοῦ ἀκολάστου τούτου Ἔρωτος καθ' ἐκάστην ὀπλιζομένη τὴν ἡμέραν· και ποτε ἐπιλαβομένη μόνον, ἐπὶ τὴν ἀδικον αὐτὸν πρὸς βίαν εἶλκεν εύνην, και τὸν ἀλλότριον διορύξαι γάμον ἡγάκαξε, και τὴν σωφροσύνην λυμήγασθαι ἐπεχείρει. Ἀλλ' ὅμως ούδε ἐντεῦθεν ἐπαθέ τι χαλεπὸν δικαιοις ἔκεινος· ἀλλὰ και ἐπιθυμίας τυραννίδα, και νέας ἡλικίας θορύβους, και ἀκολάστου γυναικὸς ἐπιβουλὴν, και δεσποίνης ἐφόδους, και νεότητος ταραχῆν, και πάντα ὅσα εἰκὸς ἐκ τῆς ἀφῆς ἔκεινης γενέσθαι, και τῆς ὄψεως, και τῆς μανίας, μετὰ πολλῆς τῆς εὔκολίας ὑπερβάς, ὥσπερ τις ἀετὸς ὑψηλὸν τείνας τὸ πτερόν, και αὐτὰ ἀποδυσάμενος τὰ ίμάτια και καταλιπὼν ταῖς ἀκολάστοις χερσὶν, ἐξῆλθεν ίματίων μὲν γυμνὸς, λαμπρὰν δὲ τῆς σωφροσύνης ἔχων τὴν περιβολὴν, και τῆς ἀλουργίδος αὐτῆς περιφανεστέραν. Ἐντεῦθεν αὐτῷ ἔφος ἡχονάτο πάλιν, και θάνατος ἐμελετᾶτο, και τὰ κύματα ἐπὶ τὸ μεῖζον ἥρετο, και ἡ μανία τῆς γυναικὸς τῆς Βασιλωνίας καμίνου σφρότερον ἀνήπτετο. "Η τε γάρ ἐπιθυμία λοιπὸν ἐπὶ μεῖζον ἡγείρετο, δ τε θυμὸς, ἔτερον χαλεπώτατον πάθος, μετὰ πολλῆς προσετίθετο τῆς ἀγριότητος, και

φόνον ἔβλεπε και ἐπὶ ἔφος ἔτρεχε, και σφαγῆς ἥρα παρανομωτάτης, και τὸν τῆς σωφροσύνης ἀθλητὴν, και τὸν τῆς καρτερίας και ὑπομονῆς ἀγωνιστὴν ἀνελεῖν ἔσπευδε. Και εἰσπηδήσασα πρὸς τὸν δινδρα τὸν ἑαυτῆς, ἀπαγγείλασα τὰ γεγενημένα, οὐχ ὡς ἡ τοῦ πράγματος εἶχεν ἀλήθεια, ἀλλ' ὡς αὐτῇ τὸ δρῦμα [492] τῆς συκοφαντίας κατεσκεύασεν, ἔπειτεν ἀπερ Κήθελε τὸν δικαστὴν, ἐρημίαν κατηγοροῦσα, και ὡς τὴν ἡδικημένη τὴν ἐκδικίαν ἐπεζητεῖτο, εἰς ἀπόδειξιν ὃν ἔλιγε τὰ ίμάτια τοῦ ἀθώου νεανίσκου περιφέρουσα ταῖς ἀκαθάρτοις χερσὶν ἔκειναις. Και ὁ διεφθαρμένος δικαστῆς ούκ εἰς δικαστήριον εἰσῆγαγε τὸν κατηγορούμενον, οὐ λόγου μετέδωκεν, ἀλλὰ τὸν ούδε ἐωρακότα δικαστήριον, ὡς ἔαλυκότα, ὡς ἐληλεγμένον, και μοιχὸν ἀπηρτισμένον κατεδίκασε, και εἰς δεσμωτήριον ἐνέβαλε, και ἀλύσει παρέδωκε. Και ἦν λοιπὸν διτοσύτους στεφάνους ἀναδησάμενος ἀρετῆς, μετὰ γοῆτων, μετὰ τυμβωρύχων, μετὰ ἀνδροφόρων, μετὰ τῶν τὰ ἐσχατα τετολμηκότων, ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ. Ἀλλ' ὅμως ούδεν αὐτὸν τούτων ἔθορύσει. Και ἔτερος μὲν τῷ βασιλεῖ προσκεκρουκώς ἥψειτο, αὐτὸς δὲ μακρὸν ἔνδον ἔμενε χρόνον, ὑπὲρ ὃν αὐτὸν στεφανοῦσθαι και ἀνακηρύττεσθαι ἔδει, τὴν ἐσχάτην τίνων τιμωρίαν. Και ούδε οὗτος ἐταράττετο, ούδε ἐσκανδαλίζετο, ούδε εἶπε, Τί τοῦτο; εἰς τί τοῦτο; ὁ μέλλων ἐγὼ τῶν ἀδελφῶν βασιλεύειν, οὐ μόνον ταύτης ἔξεπεσα τῆς τιμῆς, ἀλλὰ και πατρίδος, και οἰκίας, και γονέων, και ἐλευθερίας, και ἀδείας, και παρ' αὐτῶν τῶν μελλόντων με προσκυνεῖν ἀνηρέθην. Είτα μετὰ τὴν σφαγὴν ἐπράθην, δοῦλος ἐγενόμην βαρβάρων, και συνεχεῖς ἡμειψα δεσπότας· και ούδε ἐνταῦθα ἔστη μοι τὰ δεινά, ἀλλὰ πανταχοῦ βάραθρα και σκόπελοι. Μετὰ γάρ τὴν ἐπιβουλὴν τῶν ἀδελφῶν, και τὴν σφαγὴν, και τὴν δουλείαν και τὴν προτέραν και τὴν δευτέραν, πάλιν μοι θάνατος ἐμελετήθη, και συκοφαντία τῆς προτέρας χαλεπωτέρα, και ἐπιβουλὴ, και ἔφοδος, και δικαστήριον διεφθαρμένον, γαλ κατηγορία αἰσχύνην ἔχουσα πολλὴν, και σφαγὴν ἡμῖν ὠδινούσα. Και οὗτε λόγου μεταλαβὼν, ἀπλῶς και ὡς ἔτυχεν εἰς δεσμωτήριον ἀπηνέχθην, και ἀλύσει περίκειμαι μετὰ μοιχῶν και ἀνδροφόρων και τῶν τὰ ἐσχατα τετολμηκότων. Και δὲ μὲν ἀρχαιονοχός ἀπηλλάγη και ἀλύσεως και δεσμωτηρίου ἐγὼ δὲ ούδε μετ' ἐκείνον ἀδείας τινὸς ἀπολαῦσαι δεδύνημαι· κάκεινω μὲν εἰς Ἔργον ἔξεινη τὸ δυναρ κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τὴν ἔμην· ἐγὼ δὲ ἐν τοῖς ἀνηκέστοις εἰμὶ κακοῖς. Ταῦτα αἱ δύεις προεδήλουν ἔκειναι; ταῦτα τῶν ἀστέρων δ ἀριθμός; ταῦτα τὰ δράγματα; Ποῦ τὰ τῶν ἐπαγγελῶν; ποῦ τὰ τῶν ὑποσχέσεων; Ἄρα ἡ πατήμεθα; Ἄρα παρελογίσθημεν; Ποῦ γάρ με λοιπὸν προσκυνήσουσιν οἱ ἀδελφοί, τὸν δουλὸν, τὸν αἰχμάλωτον, τὸν δεσμώτην, τὸν μοιχῶν εἶναι νομιζόμενον, τὸν περὶ τῶν ἐσχατῶν κινδυνεύοντα, τὸν τοσοῦτον αὐτῶν ἀπωκισμένον; Οἶχεται πάντα ἔκεινα, και ἀπόλωλεν. Οὐδὲν τούτων οὐχ εἶπεν, οὐκ ἐνενόησεν, ἀλλ' ἀνέμενε τὸ τέλος, εἰδὼς και αὐτὸς τοῦ Θεοῦ τὸ εύμηχανον και τὴν σοφίαν τὴν εὑπορον· και οὐ μόνον οὐκ ἐσκανδαλίζετο, ἀλλὰ και ἐνηδρύνετο και ἐκαλλωπίζετο τοῖς γινομένοις.

Τί δὲ ὁ Δαυΐδ, εἶπε μοι; Οὐ μετὰ τὸ χρισθῆναι εἰς

avulsus, nuditus, peregrinus, exsul et extorris, servitutis lege barbarorum manibus expositus. Quid enim non illum poterat perturbare? quod drepente, quod præter exspectationem, præter spem, præter opinionem, quod tam gravi calamitate premeretur, quod a fratribus, et a fratribus quos adamabat, cum nec parva, nec magna illos affecisset injuria, imo vero beneficiis cunulasset, ista pateretur? Verumtamen nihil istorum illum perturbavit: sed in Aegyptum a mercatoribus illis abducebatur, et servitutem servitute mutabat. Siquidem illic quoque rursus siebat servus, et barbaricas ædes incolebat Hebræus, nobilis dupli libertate liber, et corporis et animæ: nec tamen idcirco perturbabatur, aut iis, quæ gerebantur, scandalizabatur, cum visionum, quæ contraria promiserant, recordaretur; neque curiose quærebat, Cur tandem ista sunt? Atque illi quidem fratricidæ, lupi et belluae, tametsi ista scelera patrarent, in domo paterna deliciis se oblectant; ipse vero, quem spes erat regem illorum futurum, captivus, servus, in externa regione venumdatus, extrema miseria premitur, et non soluni rex illorum non est, sed et servus illorum evadit, et plane contraria patitur iis quæ fuerant illi promissa. Non enim tantum regnum tuum non obtinebat, sed et patria, et libertate, et parentum aspectu privatus erat. Neque vero certaminum hic finis fuit: sed aliud illi profundius barathrum parabitur, quod rursus mortem ac eadem minabatur, mortem ignominiosam, et dedecoris plenam cædem. Cum enim lascivos in eum oculos domina conjecisset, et adolescentis pulchritudine devincta esset, et eleganti ejus facie capta, cœpit et ipsa rursus dolos et insidias in eum parare. Cumque lasciviæ retia undique tetendisset, quotidie observabat, ut posset intra sagittam suam adolescentem comprehendere, atque in adulterii barathruin devolvere, mortique tradere immortalis. Et exhibat quotidie ad hanc venationem ab hoc morbo stimulata, et hoc amore lascivo armata: cumque solum illum aliquando deprehendisset, ad iniquum illum congressum violenter trahebat, alienum torum violare cogebat, et castitatem lœdere conabatur. At nihil tamen inde mali passus est justus ille; sed et libidinis tyrannidem, et juvenilis ætatis stimulos, et lascivæ mulieris insidias, insultus dominæ, juventutis motus, et omnes incursus, quos ab illo contactu sentire potuit exortos, et ab aspectu, et insania illa, quam facillime superavit, ac tamquam aquila sublimes tendens alas, ipsasque vestes exuens et impudicis manibus derelinquens, egressus est vestibus quidem nudatus, sed splendido casitatis amictu circumdatus, atque ipsa purpura illustrior. Hinc factum est deinde, ut in eum gladius acueretur iterum, mortis insidiæ struerentur, major tempestas excitaretur, et mulieris furor Babylonia fornace vehementius accenderetur. Nam et acerius deinde inflammabatur cupiditas, et iracundia, gravissima perturbatio altera, summa cum sævitia se adjungebat, ad cædem spectabat, ad gladium currebat, iniquissimam cædem appetebat, et castitatis athletam, con-

stantiæque pugilem ac patientiæ interimere properabat. Cumque virum suum adiisset, et quæ acciderant renuntiasset, non ita ut veritas rei ferebat, sed ut illa calumniæ fabulam commenta erat, quæcumque voluit judicii accusando persuasit, et tamquam injuriam passa, ultionem petebat, atque ad eorum probationem, quæ dicebat, innocentis juvenis vestes impuris illis manibus ostentabat. At corruptus ille judex non reum in judicium introduxit, non causam agendi fecit potestatem, sed eum qui ne judicium quidem conspicerat, tamquam noxiū sceleris convictum, et perfectum adulterum damnavit, et in carcere conjectum catenis adstrinxit. Iaue qui tam multis erat coronis redimitus virtutis, versabatur in carcere tum temporis cum impostoribus, cum sepulcrorum perforesibus, cum sicariis, cum illis, qui gravissima scelera perpetrabant. Attamen nihil horum ejus animum conturbabat. Et alter quidem, qui regem offenderat, dimittebatur, ipse autem longo tempore mansit intus, et quorum causa præmiis afficiendus erat, et laudandus, extremum supplicium sustinebat. Sed ne sic tamen turbabatur, neque scandalizabatur; neque dixit: Cur hoc? ad quid hoc? Ego qui fratrum rex eram futurus, non modo tali honore excidi, sed et patria, et domo, et parentibus, et libertate, et securitate, atque ab ipsis, qui me adoraturi erant, sum necatus. Deinde post cædem sum venditus, barbarorum servus sum factus, et frequenter dominos mutavi: neque malorum hic finis fuit meorum, sed ubique barathra et scopuli. Post fratrum insidias, et cædem, et servitutem, cum priorem, tum postriorem, rursus mortem mihi machinabantur, et calumniam priori graviorem, et insidias, atque incursus, ac judicium corruptum, et accusationem multis probris redundantem, quæ nostram cædem parturiret. Cumque meam causam agendi facultatem non obtinuisse, temere ac sine causa in carcere sum adductus, et catenis devinctus, cum adulteris, cum homicidis et gravissimorum scelerum reis versor. At princeps quidem pincernarum a vinculis et carcere liberatus est: ego vero ne post illum quidem ullam immunitatem possum impetrare: atque ille quidem in opus exiisse vidit somnium, prout illi fueram interpretatus: ego gravissimis hic malis obsideor. Hæcne mihi visiones illæ prænuntiabant? hæc numerus ille stellarum? hæc illi manipuli? Quo promissiones evaserunt? quo illæ pollicitationes? Numquid decepti sumus? numquid in fraudem illecti? Ubi enim jam me adoraturi sunt fratres, servum, captivum, compedibus vincutum, qui adulter esse existimor, qui de vita periclitor, qui tanto terrarum intervallo dissitus ab illis habito? Perierunt illa omnia, et in nihilum abierunt. Nihil horum aut dixit aut cogitavit, sed finem exspectabat, utpote qui quanta sit Dei solertia, quam potens ejus sapientia, probe nosset: et non modo non scandalizabatur, sed etiam ob ea, quæ acciderant, gloriabatur et sibi placebat.

Exemplo Davidis afflictos consolatur. — Quid vere

David, dic, quæso? Nonne postquam in regem unctus est, et Dei suffragio designatus populi Hebræorum sceptrum accepit, deque barbare gloriesum illud tropæum erexit, gravissimis afflictus est malis, bellis, insidiis appetitus a Saüle, in ipsum capitum discriminat ad ductus, ad periculosa missus prælia, continuo per desertum errans, vagus, exsul, extorris, domo ac sedibus suis pulsus? Quid multis verbis opus est? Tandem e patria, suaque illa regione penitus exturbatus, apud barbaros hostes et infensissimos versabatur ac molestiorem servitute vitam tolerabat, cum etiam necessario victu careret. Atque hæc ille patiebatur post Samuelis adventum, postquam unctus oleo fuerat, post regni promissionem, post sceptrum, post diadema, post electionem Dei, post suffragium illi delatum: at nihil tamen horum illi scandalum attulit, neque dixit hic quoque, Quid hoc rei est? Ego ille rex, et tantum adepturus imperium, ne privatus quidem esse tuto possum; sed erro factus sum, exsul, extorris, domo ac sedibus pulsus, et in barbarorum regionem amandatus, etiam necessario victu careo, ac singulis diebus video mihi vitæ periculum imminentere. Ubi sunt regni promissiones? ubi imperii illius pollicitationes? Nihil horum neque dixit, neque cogitavit; neque ob ea, quæ acciderant, scandalizatus est, sed et ipse finem promissionum exspectabat. Possem autem et alios innumeros commemorare, qui cum in res adversas incidissent, minime perturbati sunt, sed Dei promissum memoria tenentes, tametsi contraria promissis evenia spectarent, hujus præclaræ patientiae beneficio gloriosas coronas reportarunt. Et tu igitur exspecta, dilectissime, finem; siquidem omnino adveniet vel in hoc saeculo, vel in futuro; et ubique incomprehensibili Dei providentia cede, neque dicas: Quod vero tandem remedium tot malis poterit adhiberi? neque curiose modum exquiras, quo Deus miracula soleat edere.

CAP. XI. *Hoc non statim contigisse, atque initio contraria cuncta cum cernerent evenire, veteres scandalizatos non fuisse.* — Neque enim tum temporis hoc justi illi quærebant, Quomodo, et qua ratione ista sient? sed cum omnia cernerent, si ratiocinationes spectentur humanæ, in desperationem adducta, ne sic quidem conturbabantur, aut terrebantur: sed patienter omnia ferebant, ac certissimum pignus, et argumentum prosperi successus eventuri ex ejus, qui pollicitus erat, potentia colligebant, neque propter eorum quæ acciderant conditionem contrariam animum plane despondebant. Etenim solerter illum ac sapientem esse certo sciebant, ac proinde posse res etiam desperatas instaurare, atque in statum meliorum pristino restituere, summaque cum facilitate suis promissis finem imponere. Et tu igitur, carissime, sive in hac vita mala finiantur, Deum glorifica: sive majoribus difficultatibus involvantur, sic quoque gratias age, neque scandalum patere, cum probe novis immensam esse neque satis exprimi posse providentiam Dei, ac plane futurum, ut omnia convenienter finem sortiantur, sive in hoc saeculo, sive

in futuro. Quod si quis, dum futurum audit, et prænitia pusillanimitate hoc in hac vita spectare festinet, ei nos dicemus tum veram vitam et res constantes et immotas nos manere. Res quippe præsentes, via sunt; sed illæ, patria: res hujus sæculi floribus vernis sunt similes, illæ vero saxis immobilibus: illuc coronæ ac remunerations quæ finem nesciunt, illuc præmia et bravia, illuc pœnae atque supplicia intoleranda eorum, qui ejusmodi scelera perpetrarint. Quid ergo dicemus ad eos, quos interim scandalizari videamus? dicet aliquis. At tu cur non eos etiam commemoras, qui idecirco sunt illustriores, sed eos tantum qui religionis larva se tegebant, et nunc deprehenduntur, in medium adducis? Non vides aurum purgari solere, plumbum autem tale deprehendi? paleas a frumento secerni, lupos ab ovibus, hypocritas ab iis qui vera pietate prædicti vivunt? Itaque si quando videoas horum scandala, veniant tibi in mentem illorum præclara facinora et præconia. Supplantati sunt quidam, at multo plures steterunt, majorisque sibi mercedem compararunt, neque insidatorum potentia, neque temporum difficultate prostrati. At illi qui supplantati sunt, sibi ipsis hoc imputent: quandoquidem et tres pueri quamvis a sacerdotibus avulsi, a templo, ab altari, et reliqua omni legis observatione, atque in media barbarorum regione deprehensi, suinma cum diligentia legem observarunt: pari ratione Daniel, et alii multi, et nonnulli triadem in captivitatem abducti nihil damni fecerunt, alii vero cum domi mansissent, omnibusque bonis, quæ in patria suppeditabant, potiti essent, offenderunt, et fuere damnati.

CAP. XII. *Qua de causa homines improbi et dæmones et diabolus in hoc mundo sint; scandala cur permissa.* — Quod si quæras, qua de causa permissa sint ista, neque arcanis dispensationum ejus rationibus acquiescas, sed omnia studeas curiose disquirere, paulatim progrediens multas alias quæstiones propones, exempli causa, cur hæreses permittantur, qua de causa diabolus, qua de causa dæmones, cur homines improbi, et qui multos supplantant: et quod omnium est istorum caput, cur adveniat antichristus, qui tanta pollet ad decipiendum potentia, ut dixerit Christus eum tanta præstiturum, ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi (*Matth. 24. 24*). At enim ista quærenda non sunt, sed sunt omnia incomprehensibili Dei sapientiae committenda. Nam is quidem qui generosus et constans est, quamvis innumeri fluctus, quamvis innumeræ procellæ irruant, non modo nihil loeditur, sed etiam robustior evadit; imbecillis autem, et mollis ac piger etiam nemine impugnante sæpenumero concidit. Quod si forte rationem etiamnum aliquam scire contendis, audi eam quæ nobis comperta est. Sunt enim aliæ plurimæ Deo notæ, qui diverso varioque modo res nostras gubernat universas: quam autem nos scimus, hanc interim accipe. Dicimus scandala ista esse permissa, ut ne fortium ac generosorum præmia minuerentur, quod et Jobum alloquens Deus indicavit, dicens,

βασιλέα, καὶ λαβεῖν τοῦ δήμου τῶν Ἐθραίων τὰ σκῆπτρα τῇ τοῦ Θεοῦ ψήφῳ, καὶ τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο στήσαι τρόπαιον κατά τοῦ βαρβάρου, τὰ χαλεπώτατα πάντων [493] ἔπαθε, πολεμούμενος, ἐπιβουλευόμενος παρὰ τοῦ Σαούλ, περὶ αὐτὸν τὸ ζῆν κινδυνεύων, εἰς πολέμους ἐπισφαλεῖς ἐκπεμπόμενος, συνεχῶς πρὸς τὴν ἑρημίαν ἐλαυνόμενος, ἀλήτης, φυγάς, ἀπολιέ, ἀοικος, μετανάστης γενόμενος; Τί δεῖ τὰ πολλὰ λέγειν; Τέλος καὶ τῆς πατρίδος καὶ τῆς οἰκείας χώρας ἀπόστης ἔξεπεσεν ἐκείνης, παρὰ βαρβάροις τοῖς πολεμίοις καὶ ἐχθροτάτοις διατρίβων, καὶ δουλείας χαλεπωτέραν ὑπομένων ζωὴν· καὶ γάρ καὶ τῆς ἀναγκαῖας ἡπόρει τροφῆς. Καὶ ταῦτα ἔπασχε μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Σαμουὴλ, μετὰ τὴν τοῦ ἔλαιου χρίσιν, μετὰ τὴν τῆς βασιλείας ὑπόσχεσιν, μετὰ τὰ σκῆπτρα, μετὰ τὸ διάδημα, μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χειροτονίαν, καὶ τὴν ψῆφον τὴν ἐπ' αὐτῷ· καὶ ὅμως οὐδὲν αὐτὸν τούτων ἐσκανδάλισεν, οὐδὲ εἶπεν οὐδὲ οὗτος, Τί τοῦτο; Ὁ βασιλεὺς ἐγὼ, καὶ τοσαύτης μέλλων ἀρχῆς ἀπολαύσεσθαι, οὐδὲ ιδιώτης μετὰ ἀσφαλείας εἶναι δύναμαι· ἀλλὰ ἀλήτης γέγονα, καὶ φυγάς, ἀπολιέ, ἀοικος, μετανάστης, καὶ εἰς βάρβαρον ἀπηνέχθην χώραν καὶ τῆς ἀναγκαῖας ἀπορῶν τροφῆς, καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων δρῶ καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐπικρεμάμενόν μοι τὸν κίνδυνον. Ποῦ τῆς βασιλείας αἱ ὑποσχέσεις; ποῦ τῆς ἀρχῆς αἱ ἐπαγγελίαι ἐκείνης; Οὐδὲν τούτων οὐκ εἶπεν, οὐκ ἐνενόησεν· οὐκ ἐσκανδαλίσθη τοῖς γινομένοις, ἀλλὰ ἀνέμενε καὶ αὐτὸς τὸ τέλος τῶν ὑποσχέσεων. Καὶ ἐτέρους δὲ μυρίους ἔστιν εἰπεῖν. οἱ χαλεποὶ περιπετόντες πράγματι, οὐκ ἐθορυβήθησαν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀπαγγελίαν κατέχοντες, εἰ καὶ ἐναντία τὰ γινόμενα ταῖς ὑποσχέσεις ἦν, διὰ τῆς καλλίστης ταύτης ὑπομονῆς λαμπροὺς ἐδρέποντο τοὺς στεφάνους^a. Καὶ σὺ τοίνυν, ἀγαπητὲ, ἀνάμενε καὶ αὐτὸς τὸ τέλος· πάντως γάρ ἀπαντήτεται, ή ἐνταῦθα, ή ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι· καὶ παραχώρει πανταχοῦ τῷ ἀκαταλήπτῳ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ, καὶ μὴ λέγε. Πῶς δὲ τὰ τοσαῦτα κακὰ λήψεται διόρθωσιν; μηδὲ περιεργάζου τῆς τοῦ Θεοῦ παραδοξοποίιας τὸν τρόπον.

Κεφ. ιβ'. Οὐδὲ γάρ οἱ δίκαιοι τότε ἐκεῖνοι τοῦτο ἐξήτησαν, τὸν. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ ταῦτα ἔσται· ἀλλ' ὄρῶντες εἰς ἀπόγνωσιν κατά ἀνθρώπινον λογισμὸν πάντα φερόμενα, οὐδὲ οὕτως ἐθορυβοῦντο, οὐδὲ ἐταράττοντο· ἀλλ' ἔφερον ἀπαντα γενναίως, μεγίστην ἔχοντες ἀπόδειξιν τῶν ἐσομένων χρηστῶν τὴν δύναμιν τοῦ ὑποσχομένου, καὶ ἀπὸ τῆς τῶν γινομένων ἐναντιστητος εἰς ἀπόγνωσιν οὐκ ἔμπιποντες. Ἡδεσαν γάρ σαφῶς, ὅτι εὔμήχανος ὁν καὶ σοφὸς, δυνήσεται καὶ μετὰ τὸ τὰ πράγματα ἀπαγορευθῆναι ἀνακτήσασθαι τε αὐτὸς μᾶλλον ή ἔμπροσθεν, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς εὔκολίας τοῖς ἐπαγγελθεῖσιν ἐπιθεῖναι τέλος. Καὶ σὺ τοίνυν, ἀγαπητὲ, ἀν τε ἐν τῷ παρόντι βίᾳ λάθῃ τὰ λυπηρὰ λύσιν, δόξαζε τὸν Θεόν· ἀν τε εἰς δυσχερῆ καταλύσῃ, καὶ οὕτως εὐχαρίστει, καὶ μηδὲν σκανδαλίζου, εἰδὼς σαφῶς τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν τὴν ἀπειρον καὶ ἐρμηνεύηναι μὴ δυναμένην, καὶ ὅτι πάντως λήψεται τὸ προσῆκον ἀπαντα τέλος, εἴτε ἐν τῷ παρόντι βίᾳ, εἴτε ἐν τῷ μέλλοντι. Εἰ δέ τις τὸ μέλλον ἀκούειν,

^a Alii λαμπροὺς ὀνεδήσαστο τοὺς τις.

[494] καὶ μικροψυχῶν ἐπείγοιτο τοῦτο ἐνταῦθα ἰδεῖν γινόμενον, ἐροῦμεν ὅτι ἡ ἀληθῶς ζωὴ καὶ τὰ βέβαια πράγματα καὶ ἀκίνητα τότε ἡμᾶς μένει. Τὰ μὲν γάρ παρόντα, ὅδος, ἐκεῖνα δὲ, πατρίς· τὰ ἐνταῦθα ἀνθεσιν ἔοικεν ἔαρινοις, ἐκεῖνα δὲ πέτραις ἀκινήτοις· ἐκεῖ στέφανοι καὶ ἀμοιβαὶ τέλος οὐκ ἔχουσαι, ἐκεῖ ἐπαθλα καὶ βραβεῖα, ἐκεῖ κολάσεις καὶ τιμωρίαι ἀφόρητοι τῶν τὰ τοιαῦτα κακουργησάντων. Τί οὖν πρὸς τοὺς τέως σκανδαλιζόμενους; φησί. Τί δὲ σὺ τοὺς μειζόνως διαλάμψαντας οὐ λέγεις, τοὺς δὲ προσωπεῖα εὐλαβείας περικειμένους, καὶ νῦν ἐλεγχομένους, τούτους δίγεις εἰς μέσον; Οὐχ ὅρξες τὸ χρυσὸν καθαιρόμενον; τὴν μάλιστον ἐλεγχόμενον; τὰ γάλακτα τούτων ἀληθῶς ἐν εὐλαβείᾳ ζώντων; "Ωστε ὅταν ἴδῃς τούτων τὰ σκάνδαλα, ἐννόησον κακείνων τὰς εὐδοκιμήσεις. 'Ὑπεσκελίσθησάν τινες, ἀλλὰ καὶ ἔστησαν πολλῷ πλείους, καὶ μείζονα ἐκατοῖς μισθὸν συνήγαγον, οὗτε τῇ δυναστείᾳ τῶν ἐπιβουλευόντων, οὗτε τῇ δυσκολίᾳ τῶν καιρῶν περιτραπέντες. Καὶ οἱ σκανδαλιζόμενοι δὲ ἐκατοῖς λογιζέσθωσαν· ἐπει τοιοὶ οἱ παῖδες οἱ τρεῖς καὶ λεπτοὶ ἀποσπασθέντες, καὶ ναοῦ, καὶ θυσιαστηρίου, καὶ τῆς ἀλλης ἀπάστης τῆς κατὰ νόμον ἐπιμελείας, καὶ ἐν μέσῃ βαρβάρων χώρῃ ἀποληφθέντες, μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας τὸν νόμον διετήρησαν· καὶ ὁ Δανιήλ ὄμοιώς, καὶ ἔτεροι πολλοί· καὶ οἱ μὲν εἰς αἰχμαλωσίᾳ ἀπενεχθέντες οὐ παρεβλάβησάν τι, ἀλλοι δὲ οἷοι μένοντες, καὶ πάντων ἀπολαύοντες τῶν ἐπὶ τῆς πατρίδος, προσέκρουσαν καὶ κατεδικάσθησαν.

Κεφ. ιβ'. Εἰ δὲ ζητοίς τίνος ἔνεκεν ταῦτα συνεχωρήθη, καὶ μὴ τοῖς ἀρρήτοις τῶν οἰκονομῶν αὐτοῦ λόγοις παραχωροίης, ἀλλὰ ἐμελέτησας ἀεὶ πάντα περιεργάζεσθαι, ὁδῷ προβαίνων, καὶ ἀλλα πολλὰ διαπορήσεις, οἷον, τίνος ἔνεκεν ἀφείθησαν αἱ αἰρέσεις, τίνος ἔνεκεν διάβατος, τίνος ἔνεκεν οἱ δάιμονες, τίνος ἔνεκεν οἱ πονηροὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ πολλοὺς ὑποσκελίζοντες· καὶ τὸ δὴ κεφάλαιον ἀπάντων τούτων, τίνος ἔνεκεν ὁ Ἀντίχριστος παραγίνεται, ὁ τοσαύτην ἔχων δύναμιν πρὸς ἀπάτην, ὡς τὸν Χριστὸν εἰπεῖν, ὅτι τοιαῦτα ποιήσει, ὥστε πλανῆσαι, εἰ δυνατὸν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς. 'Αλλ' οὐ δεῖ ταῦτα ζητεῖν, ἀλλὰ πάντα παραχωρεῖν τῷ ἀκαταλήπτῳ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας. 'Ο μὲν γάρ γενναίως ἡδη πεπηγώς^b, καὶ μυρία τὰ κύματα, καὶ μυρίοι οἱ χειμῶνες ἐπιώτιν, οὐ μόνον οὐδὲν παραβλάπτεται, ἀλλὰ καὶ ισχυρότερος γίνεται· ὁ δὲ ἀσθενής καὶ διαρρέων καὶ δλίγωρος, καὶ μηδενὸς ἐνοχλοῦντος καταπίπτει πολλάκις. Εἰ δὲ καὶ λόγον τινὸν ἐπιζητεῖς μαθεῖν, ἀκούει τὸν ἡμῖν γνώριμον. Εἰσὶ μὲν γάρ καὶ ἔτεροι πολλοὶ τῷ διαφέρων καὶ ποικίλως τὰ καθ' ἡμᾶς πάντα οἰκονομοῦντι δῆλοι· ἐν δὲ ἡμεῖς ἴσμεν, οὕτως ἔστι τέως. Φαμὲν ὅτι τὰ σκάνδαλα ταῦτα ἀφείθη ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐλαττωθῆναι τῶν γενναίων τὰ βραβεῖα· ὁ καὶ τῷ Πώνδοις διαλεγόμενος ὁ Θεὸς ἐδήλωσε,

^b Αλι ηγενάριον, καὶ πεπηγώς.

λέγων· "Αλλως με σίει σοι κεχρηματικέραι, [495] ή ίτα διαφαράγης δίκαιος; Καὶ ὁ Παῦλος δέ φησι· Δεῖ δὲ καὶ αἱρέσεις εἶναι, ίτα οἱ δόκιμοι φυτεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν. Σὺ δὲ ὅταν ἀκούῃς τόδι· Δεῖ δὲ αἱρέσεις εἶναι, μή νομίσῃς διτι κελεύων τὴν νομοθετῶν ταῦτα φησιν· διπαγε· ἀλλὰ τὸ μέλλον προαναφωνῶν, καὶ τὸ ἔκ τούτου κέρδος τοῖς νήφουσι προμηνύων. Τότε γάρ ύμῶν τῶν ἀνεξαπατήτων, φησι, σαφέστερον φανεῖται τὴν ἀρετὴν. Πρὸς τούτοις, καὶ δι' ἔτεραν αἰτίαν οἱ πονηροὶ ἀφείθησαν, ὥστε μή προαναρπασθέντας ἀποκλεισθῆναι τῆς ὡφελείας τῆς ἐκ τῆς μεταβολῆς αὐτοῖς γενομένης. Οὕτω καὶ Παῦλος ἐσώθη, οὗτως ὁ ληστής, οὗτως τὴν πόρνην. οὗτως ὁ τελώνης, οὗτως ἔτερος πολλοῖς. Εἰ δὲ πρὸν τὴν μεταβαλέσθαι ἀνηρπάγησαν ἐντεῦθεν, οὐδεὶς δὲν αὐτῶν ἐσώθη. Περὶ δὲ τοῦ Ἀντιχρίστου καὶ ἔτεραν φησὶν αἰτίαν ὁ Παῦλος. Ποίαν δὴ ταῦτην; Τὸ πᾶσαν καὶ ἐντεῦθεν ἀποκλεισθῆναι τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀπολογίαν. Ποίαν γάρ ἀν σχοίεν συγγνώμην, τὸν Χριστὸν μή δεξάμενοι, οἱ μέλλοντες ἐκείνῳ πιστεύειν; Διό φησιν, Ιτα κρύθωσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, τοῦτ' ἔστι, τῷ Χριστῷ, ἀλλ' εὐδοκήσαντες τῇ ἀδικίᾳ, τοῦτ' ἔστι, τῷ Ἀντιχρίστῳ. Ἐπειδὴ γάρ ἔλεγον, διὸ τοῦτο αὐτῷ μή πιστεύειν, ἐπειδὴ Θεὸν ἔαυτὸν ἔλεγε· Διὰ τὸ τοῦτο σε, φασι, λιθάζομεν, διτι σὺ ἀνθρωπος ὁποιεὶς σεαυτὸν Θεόν· καίτοι γε τὰ πλείονα ἀκούοντες ἀνατιθέντα αὐτὸν τῷ Πατρὶ, καὶ λέγοντα μετὰ τῆς ἐκείνου γνώμης ἀφέχθαι, καὶ διὰ πολλῶν τοῦτη ἀποδεικνύντα· τί ἐροῦσιν, δταν τὸν Ἀντιχριστον τὸν λέγοντα ἔαυτὸν εἶναι Θεὸν, καὶ μηδὲ μεμνημένον τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ τούναντίον ποιοῦντα δέξωνται; Τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς αὐτοῖς διειδίζων, προύλεγεν οὕτω λέγων· Ἐγὼ ἡλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐ λαμβάνετέ με· ἐὰν ἀλλασσεῖς ἡλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ Ιδίῳ, ἐκεῖνος λιγύεσθε· διὸ ταῦτα ἀφείθη τὰ σκάνδαλα. Εἰ δὲ τοὺς σκανδαλιζομένους λέγεις, ἐγώ σοι τοὺς μειζόνως ἐντεῦθεν διαλάμψαντας δεῖξω· καὶ πάλιν σοι τὸ αὐτὸν ἔρω, διτι οὐκ ἔδει διὰ τὴν ἔτερων ἀπροσεξίαν καὶ βραχιαλίαν τοὺς δυναμένους νήφειν καὶ ἐγρηγορέναι, καὶ μυρίους ἐκ τούτων ἀναδησασθαι στεφάνους. ἐλαττοῦνται ἐν τῇ τῶν ἀμοιβῶν ἀντιδόσει. Οὕτως μὲν γάρ ἐπηρεάζεσθαι ἔμελλον, εἰ μὴ τῶν ἀγώνων τούτων ἔλαθον ὑποθέσεις· οἱ δὲ ἐντεῦθεν βλαβέντες, ἔτέρῳ μὲν οὖδεν, ἔαυτοῖς δὲ εἰν δίκαιοι λογίζεσθαι τὰ πτώματα αὐτῶν, καὶ κατηγοροῦν δὲν αὐτῶν οἱ μὴ μόνον μὴ σκανδαλισθέντες, ἀλλὰ καὶ φαιδρότεροι καὶ ἴσχυρότεροι ταῦτη γινόμενοι.

Κεφ. ιγ'. Ποίων γάρ ιερέων ἀπῆλαυσεν ὁ Ἀβραάμ, εἰπέ μοι; ποίων διδασκάλων; ποίας κατηχήσεως; ποίας παραινέσεως; ποίας συμβουλῆς: ὅπουγε οὐδὲ γράμματα τότε ἦν, οὐ νόμος, οὐ προφῆται, οὐκ ἄλλοτῶν τοιούτων οὐδέν· ἀλλὰ διπλούν ἔπλει θάλατταν, καὶ ὁδὸν ὕδειν ἀτριβῆ, καὶ ταῦτα καὶ οἰκίας καὶ πατρὸς ἀσεβοῦς γεγενημένος. Ἀλλ' οὐδὲν αὐτὸν ταῦτα παρέβλαψεν, ἀλλὰ τησοῦτον ἐλαυψεν ἀρετῇ, ως δὲ μετὰ μακρὸν χρόνον, μετὰ προφῆτας, μετὰ νόμον, [496] καὶ τοσαύτην παιδαγωγίαν, ἦν διὰ σημείου καὶ θαυμάτων γεγενημένην ἔμελλεν ὁ Χριστὸς τοὺς ἀνθρώπους πα-

δεύειν, ταῦτα προλαβόντα· διτι ἔργων ἐπιδείξασθαι, ἀγάπην γνησίαν καὶ θερμήν, χρημάτων ὑπεροφίαν, τὴν περὶ τοὺς οἰκείους τοῦ σπέρματος κηδεμονίαν· καὶ τὸν τῦφον δὲ ἀπαντα ἐπάτησε, καὶ τὸν ύγρὸν καὶ διαλελυμένον διεκρούσατο βίον, τῶν νῦν τὰς κορυφὰς τῶν ὄρῶν κατειληφτῶν μοναχῶν ἀκριβέστερον ζῶν. Οὕτε γάρ οἰκλα ἦν αὐτῷ, ἀλλ' ἡ σκιὰ τῶν φύλλων δροφος ἦν τῷ δικαίῳ καὶ στέγη· οὐδὲ, ἐπειδὴ ξένος ἦν, βραχιαλίας περὶ τὴν φιλοξενίαν ἐγένετο, ἀλλ' ὁ ξένος ἐν ξένῃ ἔργον τοῦτο ἐποίει, τὸ διηνεκῶς ἐν μεσημβρίᾳ μέση τοὺς παριστας υποδέχεσθαι καὶ θεραπεύειν. Καὶ δι' ἑαυτοῦ τὸ ἔργον ἀπαν ξυνε, καὶ τὴν γυναικα κοινωνὸν ἐποίει τῆς καλῆς ταύτης πραγματείας. Τί δὲ ὑπὲρ τοῦ ἀδελφιδοῦ, καὶ ταῦτα οὐ καθηκόντως αὐτῷ χρησαμένου, ἀλλὰ τοῖς πρωτεοῖς ἐπιπηδήσαντος, οὐκ ἐποίησε, καὶ ταῦτα μετὰ τὴν αἴρεσιν τῆς ἐκλογῆς; Οὐχὶ τὸ αἷμα ἔξεχεν; οὐχὶ τοὺς οἰκέτας ἀπαντας ὥπλισεν; οὐκ εἰς φανερὸν κίνησιν έστιν ἔαυτὸν ἐνέβαλεν; "Οτε δὲ ἐκελεύσθη τὴν μὲν οἰκίαν ἀφεῖναι, εἰς δὲ τὴν ἀλλοτρίαν ἀπελθεῖν, οὐκ εὐθέως ὑπῆκουσε, καὶ πατρίδα καὶ φίλους καὶ συγγενεῖς καὶ πάντας ἀφεῖς, καὶ τῷ προστάγματι πεισθεὶς τοῦ κελεύσαντος, τὰ μὲν δῆλα καταλιμπάνων, τοῖς δὲ ἀδήλοις πολλῷ σαφέστερον ἢ τοῖς δῆλοις προσέχων. διὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ Θεοῦ, διπερ ἦν πίστεως ἐπιτεταμένης; Μετὰ δὲ ταῦτα πάντα οὐ, λιμοῦ καταλαβόντος, πάλιν μετανάστης ἐγίνετο, καὶ οὐκ ἐθορυβεῖτο, οὐδὲ ἐταράττετο, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ὑπακοὴν καὶ φιλοσοφίαν καὶ ὑπομονὴν ἐπεδείχνυτο, καὶ κατῆσε εἰς Αἴγυπτον, καὶ ὑπακούσας τῷ Θεῷ τοιαῦτα κελεύοντες ἀφηρέθη τὴν γυναικα, καὶ καθυβριζομένην ἐώρα, τὸ γε ἦκον εἰς τὸν Αἴγυπτον, καὶ θανάτου χαλεπώτερα ὑπέμενεν ἐν τοῖς καιριωτάτοις πληττόμενος; Τί γάρ βαρύτερον ἦν, εἰπέ μοι, τοῦ γυναικα νόμῳ γάμου συναφθεῖσαν αὐτῷ, μετὰ τοσαῦτα κατορθώματα δραγμὸν βαρβαρικῆς ἀκολασίας ἀρπαζομένην, εἰσαγομένην ἐνδον εἰς τὰς βασιλικὰς αὐλὰς, καθυβριζομένην; Εἰ γάρ καὶ μὴ τὸ ἔργον ἐξῆλθεν, ἀλλ' αὐτὸς τοῦτο προσεδόκησε, καὶ πάντα ἔφερε γενναίως, καὶ οὔτε αἱ συμφοραὶ αὐτὸν ὑπεσκέλισαν, οὔτε αἱ εὐημερίαι ἐφύστησαν· ἀλλ' ἐν τῇ τῶν καιρῶν διαφορᾷ ἵση τὴν έαυτοῦ γνώμην διεφύλαττε. Τί δὲ, δτε αὐτῷ τὸν οὐδὲν ἐπηγγείλατο, οὐχὶ μυρία τὰ κωλύματα ἦν, τὰ ἀπὸ τῶν λογισμῶν; καὶ πάντα ἐκεῖνα κατευνάσας, καὶ τὸν ἐκείνων θόρυβον ἀνελῶν, ἀπὸ τῆς πίστεως διέλαμψεν; "Οτε δὲ αὐτὸν καθιερῶσαι ἐκελεύσθη, οὐχὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους, ὡσανεὶ μέλλων εἰς παστάδας δῆγειν καὶ νυμφαγωγεῖν, οὕτως αὐτὸν ἀνήγαγε; καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως σχεδὸν ἐξελθών, καὶ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀπαλλαγεῖς, καὶ θυσίαν ἀνέφερε καινὴν τινα καὶ παρήδοσον, καὶ μόνος τὸν ἄθλον ἤθλησε τοῦτον, οὐ γυναικί, οὐκ οἰκέτῃ, οὐκ [497] ἀλλῷ τινὶ τῶν μετ' αὐτοῦ κοινωσάμενος; "Ηδει· γάρ, ηδει σαφῶς τοῦ σκοπέλου τὸ ὑψηλὸν, τοῦ ἐπιτάχματος τὸν ὅγκον, τοῦ

* Alli προλαβών.

Putas autem me aliter tibi respondisse, quam ut apparetus justus (Job 40. 3)? Et vero Paulus ait, *Oportet autem et hæreses esse, ut qui probati sunt, manifestiantur in vobis (1. Cor. 11. 19).* At tu cum audis, *Oportet autem et hæreses esse, noli existimare hæc illum imperando, vel legem ferendo pronuntiare, absit; verum ea quæ futura erant prænuntiando, et quod lucrum vigilantibus inde obventurum erat prædicendo.* Tunc enim, o vos qui decipi non potestis, vestra virtus iustior apparebit. Ad hæc aliam etiam ob causam improbos esse Deus sivit, ne forte sublati e medio, ea, quæ illis ex conversione sua obventura erat, utilitate fraudarentur. Ita et Paulus salvus factus est, ita latro, ita meretrix, ita publicanus, ita cæteri multi. Quod si prius quam immutarentur, e medio sublati essent, nullus ex illis salvus esset factus. Porro de antichristo alteram etiam causam profert Paulus. Quam tandem? Ut omni hoc pacto excusatione Judæi excludantur. Quia enim tandem venia digni videri poterunt, cum Christum non receperint qui illi credere debuerunt? Propterea dicit: *Ut judicentur omnes, qui non crediderunt veritati, hoc est Christo, sed consenserunt iniquitati (2. Thes. 2. 11),* hoc est antichristo. Nam quoniam dicebant, idcirco se illi non credere, quod Deum se diceret; *Propterea namque te lapidamus, inquit, quia tu homo cum sis, facis te ipsum Deum (Joan. 10. 53)*: tametsi plurima illum audirent attribuentem Patri, ac dicentem se ex ipsis sententia venisse, idque multis argumentis demonstrantem: quid dicent cum antichristum seipsum dicentem Deum, neque Patris mentionem facientem, sed contrarium facientem recipient? Hoc etiam Christus exprobrans illis prædicebat his verbis: *Ego veni in nomine Patris mei, et non accipitis me; si aliud venerit in nomine suo, illum accipietis (Joan. 5. 43)*: propterea permissa sunt scandalia. Quod si eos qui scandalizantur commemores, ego tibi eos, qui illustriores inde facti sunt, objiciam; ac tibi rursus dicam æquum non fuisse, ut propter aliorum inconsiderantium ac desidiam illi qui poterant et attenti esse et vigiles, atque innumeritas ex his palmas reportare, deteriori essent conditione, cum laborum præmia rependentur. Quippe isti quidem injuria fuissent affecti, si certaminum istorum occasionem amisissent; illi vero, si quid inde damni fecissent, nulli alteri, sed sibi ipsiis prolapsiones suas imputare debuissent, ejusque criminis ab illis convicti essent, qui non modo scandalizati non fuisserint, sed etiam illustriores inde ac robustiores evassissent.

CAP. XIII. *Nihil eos lædere qui vigiles sunt et attenti, neque supplantare. Abraham filium immolare jussus.*—Quos enim, quæso, sacerdotes habuit Abraham? quos doctores? quam institutionem? quam admonitionem? quod consilium? quandoquidem neque tum erant literæ, non lex, non prophetæ, non aliud quidquam ejusmodi: sed nondum navigatum mare navigabat, et per viam minime tritam incedebat, idque cum et domo: et patre impio natus esset. Sed ne hæc qui-

dem illum læserunt, quin potius adeo virtute suis præluxit, ut quæ post multum temporis, post prophetas, post legem, et tantam instructionem, qua per signa Christus et miracula debuit homines erudire, horum longe ante specimen ediderit, caritatis sincerae ac servidæ, pecuniae contemptus, curæ eorum qui sanguinis sunt cognatione conjuncti: et fastum omnem coneulcarit, mollem ac delicatam vitam rejecerit, sanctiorem quam illi, qui nunc montium vertices occuparunt monachi, et austriorem vivendi rationem expresserit. Nam neque domus illi erat, sed laqueare tectumque justo foliorum umbra suppeditabat, neque, quamvis peregrinus esset, id reo negligentior ad excipiendos tecto peregrinos erat, sed peregre cum esset, totus in id incumbebat operis, ut assidue medio meridie prætereuntes exciperet ac resiceret. Ipse vero rem per se omnem gerebat, et uxorem in consortium præclaræ illius occupationis adscisebat. Quid vero pro fratri filio non fecit, cum alioqui non, ut oportuit, ab eo tractatus esset, sed potiores ille partes sibi vindicasset, idque post optionem datam electionis? Nonne sanguinem profudit? nonne vernaculos omnes suos rrmavit? nonne in apertum se discriueni objecit? At quo tempore Iesus est domum deserere, atque in aliam regionem proficisci, nonne statim paruit, et patria amicis, propinquis, et omnibus derelictis, mandato jubentis obediens, quæ certa erant deseruit, et incertis multo promptius quam certis adhæsit: adeo promissis Dei confidebat, quod perfectissimæ fidei fuit? Post hæc autem omnia nonne cum famæ saviret, iterum extorris est factus, neque consternabatur, aut perturbabatur, sed eamdem obedientiam, modestiam ac patientiam præ se ferebat, atque in Ægyptum descendebat, sic ut cum Deo parisset hæc imperanti, sua sit uxore privatus, eam injuria affectam viderit, quantum quidem in Ægyptio situm fuit, et acerbiorum morte plagam letalem acceperit? Quid enim, quæso, fuit acerbius, quam mulierem sibi matrimonii lege copulatam post tot recte facta cernere a barbarica abreptam lascivia, in regia introductam palatia, contumelia affectam cernere? Quamvis enim in opus non exierit contumelia, ipse tamen illud exspectavit, et omnia patienter ferebat: sic ut neque calamitates cum subverterint, neque prosperi successus extulerint, sed in temporum differentia æqualem animi sensum conservarit. Quid vero, cum illi filium promisit, nonne se mille impedimenta objecerunt, quæ cogitanti ratio suggerebat? quæ omnia cum ille sedasset, omnemque illorum tumultum repressisset, fide maxime illustris fuit? Quando autem immolare illum jussus est, nonne summa cum festinatione, quasi nuptiale ad thalamum deducturus illum esset, ita illum duxit? atque ipsam propemodum naturam exuens, et homo esse desinens, novum quoddam et inusitatum obtulit sacrificium, solusque certamen hoc conseruit, non cum uxore, non cum servo, non cum alio quovis communicavit? Noverat enim, probe noverat, quanta scopuli illius esset sublimitas, quanta

moles illius mandati, quanta illius certaminis magnitudo: quam ob causam solus hunc cursum suscepit, et cucurrit, et certavit, et coronam adeptus est, et victor est renuntiatus. Quis eum sacerdos ista docuit? quis docto? quis propheta? Nullus plane: sed quoniam proba mente praeditus fuit, illi ad omnia suffecit. Quid vero Noe? Quem habuit sacerdotem? quem doctorem? quem instructorem? quandoquidem solus, cum totus orbis terrarum sceleribus infectus esset, contraria via incessit¹, et virtutem conservavit, eaque cæteris sic præluxit, ut in communi orbis terrarum naufragio cum ipse salvus et incolumis evaderet, tum cæteros præ nimia suæ virtutis præstantia ex imminentibus periculis eriperet? Unde justus evasit? unde perfectus? cuius sacerdotis et ipse, vel cuius doctoris industria est usus? Nemo est qui possit hoc dicere. Hujus porro filius, tametsi domesticum doctorem habebat assiduum, patris virtutem, ejusque monitis imbuebatur, sive per verba, sive per opera, et eventum rerum cerneret, cum etiam ex calamitate, atque ex incolumitate non levis admonitio suppeteret, improbus in parentem evasit, et genitoris sui nuditatem irrisit ac divulgavit (*Gen. 9. 22*). Vides ubique proba mente opus esse? Quid vero Job, die, quæso? quos prophetas audiverat? qua doctrina fuerat imbutus? Nulla. At hic tamen quoque, licet nihil ejusmodi suppeteret, omni virtutis genere se præditum exquisitissime ostendit. Et enim facultates suas habuit cum pauperibus communis, neque facultates solum, sed ipsum etiam corpus. Nam et viatores domo excipiebat, et illorum potius quam domini erat dominus; corporis autem viribus eos, qui patiebantur injuriam, ulcisebatur, at linguæ prudentia, sapientiaque silentium obtrectatoribus imponebat, evangelicam denique vitæ conversationem in omnibus suis actionibus elucentem exhibebat. Sic autem rem expende. *Beati pauperes spiritu* (*Matth. 5. 3*), ait Christus. Hoc ipse opere confectum dedit. *Si enim despexi, inquit, judicium famuli, aut ancillæ, cum ipsi litigarent mecum. Quid enim faciam, si visitationem mei faciat Dominus?* Nonne, sicut ego factus sum in utero, et illi facti sunt? *Facti autem sumus in eodem ventre* (*Job 31. 13-15*). *Beati mites, quoniam ipsi hereditabunt terram* (*Matth. 5. 4*). Quid vero mitius illo fuit, de quo dicebant famuli: *Quis det nobis, ut carnis ejus satiemur* (*Job 31. 31*). Adeo vellementes illius amatores erant. *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur* (*Matth. 5. 5*). Sed ne hujus quidem expers virtutis fuit. Audi sane quid dieat: *Quod si cum sponte peccassem, expavi turbam populi, ut non enarrarem iniquitatem meam* (*Job 31. 33. 34*). Porro qui sic affectus erat, haud dubium quin illam supermodum lugeret. *Beati qui esurint et sitiunt justitiam* (*Matth. 5. 6*). Vide hoc etiam ab illo mirifice completum. *Confregi, inquit, molas iniquorum, et de medio dentum eorum rapinam eripui* (*Job 29. 17*). *Justitiam vero induitus sum, et vestitus sum iudicio sicut diploide* (*Ib. v. 14*). *Beati misericordes, quoniam ipsi*

¹ *Alli, in via recta ambulavit.*

misericordiam consequentur (*Matth. 5. 7*). At iste non in pecuniis tantum misericors erat, aut dum nudos indueret, et esurientes aleret, viduitati subveniret, orphanos tueretur, naturæ oblaesæ vitiis mederetur, sed et ipso animi compatientis affectu. Ego enim, inquit, *super omni impotente flevi, et gemui, videns virum in necessitatibus* (*Job 50. 25*). Tamquam enim communis omnium pater esset, ita singulorum calamitates alias sarciebat, alias lugebat, et verbis, et factis, et compatientis affectu, et lacrymis, et modis omnibus calamitatibus pressos erigebat, ut ad eum omnes tamquam ad communem portum consugerent. *Beati qui mundi sunt corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (*Matth. 5. 8*). Et hoc ille non mediocri cum laude præstabat. Audi enim Deum hoc de illo testantem: *Non est homo similis ei in terra, homo sine criminè, justus, verax, colens Deum, abstinenſ ab omni mala re* (*Job 1. 8*). *Beati qui persequitionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum* (*Matth. 5. 10*). Et inde multam certaminum ac præmiorum copiam colligebat. Non enim ab hominibus vexabatur, sed ipse malorum primus auctor dæmon in eum serebatur, et omnibus suis admotis machinis impetum in eum faciebat, domo et patria pellebat, et ad simum amandabat, pecuniis omnibus spoliabat, possessionibus, liberis, ipsa corporis sanitatem, ac fame gravissima cruciabat; et vero cum illo quidam ex amicis non mediocriter ei insultabant, et ejus animæ ulceræ lancinabant. *Beati eritis, cum malixerint vobis homines, et persequuti vos fuerint, et dixerint omne malum adversum vos mentientes, propter me. Gaudete, et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis* (*Matth. 5. 11. 12*). Sed et hanc beatitudinem abundanter obtinuit. Nam et qui aderant illi tunc, criminationibus eum oppetebant, cum levioribus eum pœnis plecti dicerent, quam pro delictis suis promeruerat, cum longas in eum accusationes texerent, ac sermones mendaciis et calumniis redundantes. Attamen hos etiam ille, cum periculum eis immineret, ab inferenda a Deo plaga vindicavit, nec ullam eorum, quæ in ipsum dixerant, apud se memoriam conservavit. Et in hoc quoque præceptum rursus illud adimplebat, *Diligite inimicos vestros, orate pro persequentibus vos* (*Matth. 5. 44*). Siquidem et dilexit, et pro illis oravit, et iram Dei sedavit, et peccata eorum delevit: tametsi non prophetas, non evangelistas, non sacerdotes, non doctores, non alium quempiam ad virtutem amplectendam audierat consilium dantem. Vides quanta sit laus animæ generosæ, quamque sibi ipsi ad secundam virtutem sufficiat, licet nullius cura et industria excolatur? Atqui majores habuerat non modo minime bonos, sed et multis vitiis infectos. Sane quidem de principe generis ejus ita loquitur Paulus: *Ne quis fornicator aut profanus, ut Esau, qui propter unam escam vendidit primitiva* (*Hebr. 12. 16*).

CAP. XIV. Apostolorum etiam temporibus multa fuisse scandala, multosque depravatos, ac doctorum persequiones ac cædes frequentes.—Quid vero temporibus

ἀγῶνος τὸ μέγεθος· διὸ μόνος αὐτὸς τὸν δρόμον ἀνεδέξατο τοῦτον, καὶ ἔτρεχε, καὶ ἤγωνίζετο, καὶ ἐστεφανοῦτο, καὶ ἀνεκηρύττετο. Ποῖος ταῦτα αὐτὸν Ιερεὺς ἐδίδαξε; ποῖος δὲ διδάσκαλος; ποῖος προφήτης; Οὐδὲ εἰς· ἀλλ' ἐπειδὴ εὐγνώμονα εἶχε ψυχὴν, ἥρκεσεν αὐτῷ πρὸς ἄπαντα. Τί δὲ ὁ Νῶε; Ποίου ἔσχεν ιερέα; ποίου διδάσκαλον; ποίου καθηγητὴν; ὅτε μόνος, τῆς οἰκουμένης ἀπάσης διαφθαρείσης ἐν πονηρίᾳ, τὴν ἐναντίαν ἤλθεν ὅδὸν^a, καὶ τὴν ἀρετὴν διετήρησε, καὶ οὗτοι διέλαμψεν, ὡς ἐν τῷ ναυαγίῳ τῆς οἰκουμένης αὐτὸν τε διασωθῆναι, καὶ ἐτέρους διὰ τὴν περιουσίαν τῆς οἰκείας ἀρετῆς τῶν ἐπηρημένων ἔξαρπάσαι κινδύνων; Πόθεν δίκαιος ἐγένετο; πόθεν τέλειος; ποίου ιερέα καὶ οὗτος ἢ διδάσκαλον ἐσχήκως; Οὐδεὶς ἀνείπειν ἔχοι. Ὁ δὲ υἱὸς ὁ τούτου, καίτοι ἔνδον ἔχων τὸν διδάσκαλον διηνεκῶς, τοῦ πατρὸς τὴν ἀρετὴν, καὶ νουθεσίας ἀπολαύων, καὶ τῆς διὰ ρημάτων, καὶ τῆς διὰ τῶν ἔργων, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἔκβασιν ὄρῶν, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς συμφορᾶς, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς σωτηρίας παραίνεστιν, πονηρὸς περὶ τὸν φύντα ἐγένετο, καὶ ἐκωμώδει τοῦ γεγεννηκότος τὴν γύμνωσιν, καὶ ἐξεπόμπευσεν. Ὁρᾶς δτὶ πανταχοῦ ψυχῆς χρεία εὐγνώμονος; Τί δὲ ὁ Ἰών, εἰπὲ μοι; ποίων προφήτῶν ἤκουσε; ποίας διδάσκαλίας ἀπήλαυσεν; Οὐδεμιᾶς. Ἀλλ' ὅμως καὶ οὗτος οὐδενὸς τούτων τετυχκώς, καὶ πᾶν ἀρετῆς εἶδος μετὰ πολλῆς ἐπεδείχατο τῆς ἀκριβείας. Καὶ γάρ κοινὰ τὰ δυντα τοῖς δεομένοις ἔχετητο, καὶ οὐχὶ τὰ δυντα μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα. Τῇ μὲν γάρ οἰκλα τοὺς δόλτας ὑπεδέχετο, καὶ ἐκείνων μᾶλλον ἦν ἡ οἰκλα, ἢ τοῦ κεκτημένου· τῇ δὲ τοῦ σώματος ισχύῃ τοῖς ἀδικουμένοις ἤμυνε, τῇ δὲ τῆς γλώττης συνέσει καὶ σοφίᾳ τοὺς ἐπηρεάζοντας ἐπεστόμιζε, καὶ τὴν εὐαγγελικὴν πολιτείαν διὰ πάντων διαλάμπουσαν ἐπεδείκνυτο. Σκόπει δέ· Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πτεύματι, φησὶν ὁ Χριστός. Τοῦτο αὐτὸς διὰ τῶν ἔργων κατώρθωσεν. Εἰ γάρ ἐφαύλισα, φησὶ, κρίμα θεράποντος ἢ θεραπαιτῆς, κριομένων αὐτῶν πρὸς με. Τί γάρ ποιήσω, ἐὰν ἐπίσκεψίν μου ποιήσῃ ὁ Κύριος; Πότερον οὐχ ὡς ἔγω ἐγενόμην ἐν γαστρὶ, καὶ ἐκεῖνοι ἐγένοντο; Ἐγενόμεθα δὲ ἐν τῇ αὐτῇ κοιλίᾳ. Μακάριοι οἱ πραεῖς, δτὶ αὐτοὶ αληφορομήσουσι τὴν γῆν. Καὶ τί πρατερον ἐκείνου γέγονε, περὶ οὖς καὶ οἱ οἰκέται ἐλεγον· Τίς διὸ δόψη ἡμῖν τῶν σαρκῶν αὐτοῦ ἐμπλησθῆται; Οὐτως ἡσαν αὐτοῦ σφρόδροι ἐρασται. Μακάριοι οἱ πειθοῦντες, δτὶ αὐτοὶ παρακληθήσονται. Ἀλλ' οὐδὲ ταύτης ἀμοιρος ἦν τῆς ἀρετῆς. Ἀκουσον γοῦν τὶ φησιν· Εἰ δὲ καὶ ἀμαρτῶν ἐκουσίως^b, διετράπητ πολυοχλαρ λαοῦ, τοῦ μὴ ἐξαγορεῦσαι τὴν ἀρομίαν μου. Ὁ δὲ οὗτοι διακείμενος, εἰδῆλον δτὶ αὐτὴν ἐπένθει μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερβολῆς. Μακάριοι οἱ πειθοῦντες καὶ διγώντες τὴν δικαιοσύνην. Ὁρα καὶ τοῦτο μεθ' ὑπερβολῆς αὐτῷ κατωρθωμένον. Συνέτριψα, φησὶ, μύλας ἀδικων, καὶ ἐκ μέσου ὁδότων [498] αὐτῶν ἄρπαγμα ἐξέσπασα, δικαιοσύνην δὲ ἐνδεδύκειν, θημωτασάμην δὲ κρίμαΐσα διπλοῖδι. Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, δτὶ αὐτοὶ ἐλεηθήσονται.

^a Άλις τὴν ὁρθὴν ὡδευοεν ὁδὸν.

^b Άλις ἀκούσιως.

Οὗτος δὲ οὐκ ἐν χρήμασι μόνον ἔλεήμων ἦν, οὐδὲ ἐν τῷ ἐνδύειν τοὺς γυμνοὺς, καὶ τρέφειν τοὺς πεινῶντας, καὶ χηρείαν διορθοῦν, καὶ δρφανίαν περιστέλλειν, καὶ πηρώματα φύσεως παραμυθεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ συμπαθεῖ τῆς ψυχῆς. Ἐγὼ γάρ, φησὶν, ἐπὶ πατὶ ἀδυνάτῳ ἔκλαυσα, καὶ ἐστέραξα ιδὼν ἄρδρα ἐν ἀράτκαις. Καθάπερ γάρ κοινὸς ὁν ἀπάντων πατέρ, οὕτω τὰς ἐκάστου συμφοράς, τὰς μὲν διώρθου, τὰς δὲ ἐθρήνει, καὶ διὰ ρημάτων, καὶ διὰ πραγμάτων, καὶ διὰ συμπαθείας, καὶ δακρύων, καὶ διὰ παντὸς τρόπου τοὺς ἐν συμφοραῖς ἀνέχων, καὶ κοινὸς τις ἀπάντων λιμὴν γινόμενος. Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, δτὶ αὐτοὶ τὸν Θεὸν δύογοται. Καὶ τοῦτο οὐχ ὡς ἐτυχεν αὐτῷ κατώρθωτο. "Ἀκουσον γοῦν τοῦ Θεοῦ μαρτυροῦντος αὐτῷ· Οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος δύμοιος αὐτοῦ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἄνθρωπος ἀμεμπτος, δίκαιος, ἀληθινός, θεοσεβής, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος. Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἐγεκεν δικαιοσύνης, δτὶ αὐτῶν ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Καὶ ἐντεύθεν πολλὴν τῶν ἀγώνων καὶ τῶν βραβείων τὴν δαψίλειαν ἐποιήσατο. Οὐ γάρ δι' ἀνθρώπων ἡλαύνετο, ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἀρχέκακος δαίμων ἐπιθέμενος, καὶ πάντα αὐτοῦ τὰ μηχανήματα κινήσας, οὕτως ἤλθεν ἐπ' αὐτὸν, ἀπελάσας αὐτὸν καὶ οἰκίας καὶ πατρίδος, καὶ εἰς τὴν κοπρίαν ἐξαγαγὼν, χρημάτων ἐκβαλὼν πάντων, κτημάτων, παλῶν, αὐτῆς τοῦ σώματος τῆς ὑγιείας, καὶ λιμῷ παραδόντος χαλεπωτάτῳ· μετὰ δὲ ἐκείνου καὶ τῶν φίλων τεινὲς, οὐχ ὡς ἐτυχεν, ἤλλοντο καὶ ἀνέξαινον αὐτοῦ τῆς ψυχῆς τὰ ἔλκη. Μακάριοι ἔστε, δτὶ τοις διειδίσωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσι, καὶ εἰπωσι πᾶν πονηρὸν δῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι, ἐγεκεν ἐμοῦ. Χαίρετε καὶ ἀγαλλιάσθε, δτὶ δισθόδιος ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο μετὰ πολλῆς τῆς ἀφθονίας ἐκαρπώσατο τὸν μακαρισμόν. Καὶ γάρ καὶ οἱ παρόντες αὐτῷ τότε διέβαλλον αὐτὸν, ἐλάττονα ὁν ἐπλημμέλησε λέγοντες αὐτὸν τετιμωρῆσθαι, μακράς κατηγορίας ἀποτείνοντες κατ' αὐτοῦ, καὶ λόγους φευδεῖς καὶ συκοφαντίας γέμοντας. Ἀλλ' ὅμως καὶ τούτους αὐτοὺς μέλλοντας κινδυνεύειν ἐξήρπασε τῆς θεηλάτου πληγῆς, ὑπὲρ οὐδενὸς τῶν εἰρημένων μνησικακήσας αὐτοῖς. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν ἐκεῖνο ἐπλήρου τὸ παράγγελμα, τό· Ἀγαπάτε τοὺς ἔχθροὺς ὑμῶν, εῦχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς. Καὶ γάρ τηγάπης καὶ ηὔξατο ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ τὴν δργὴν τοῦ Θεοῦ ἀνείλε, καὶ τὴν ἀμαρτίαν αὐτῶν ἔλυσε· καίτοι μὴ προφητῶν, μὴ εὐαγγελιστῶν, μὴ εἰρέων, μὴ διδασκάλου, μὴ διλού τινὸς ἀκούσας ὑπὲρ ἀρετῆς συμβουλεύοντος. Ὁρᾶς ἡλίκον ἔστι γενναῖα ψυχὴ, καὶ πῶς ἀρκεῖ πρὸς ἀρετὴν ἔαυτῇ, καὶ μηδεμιᾶς ἐπιμελείας ἀπολαύῃ; Καίτοι γε προγόνους οὐ μόνον χρηστοὺς οὐκ ἔσχεν, ἀλλὰ καὶ πολλὴν κακίαν ἐπιδειξαμένους. Περὶ γοῦν τοῦ προγόνου αὐτοῦ φησὶν ὁ Παῦλος· Μή τις πόρος ἡ βέβηλος, ὡς Ἡσαῦ, δς ἀπτὶ βρώσεως μιᾶς ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια.

Κεφ. ιδ'. Τί δὲ, ἐπὶ τῶν ἀποστόλων, εἰπέ μοι, [499]

οὐ μυρία τοιαῦτα ἔγίνετο; "Ἀκουσον γοῦν τί φησιν ὁ Παῦλος" Οἶδας τοῦτο, δτι ἀπεστράψασάν με πάντες οἱ ἐν τῇ Ἀστᾳ, ὡν ἐστι Φύγελλος καὶ Ἐρμογένης. Οὐ δεσμωτήρια ὥκουν οἱ διδάσκαλοι; οὐχ ἀλύσεις περιέκειντο; οὐ παρὰ τῶν οἰκείων, οὐ παρὰ τῶν ἀλλοτρίων τὰ ἔσχατα ἐπασχον κακά; οὐ μετ' ἔκεινους ἀντ' ἔκεινων λύκοι βαρεῖς εἰσῆσαν εἰς τὰ ποίμνια; οὐχὶ ταῦτα προβλεγεν ὁ Παῦλος Ἐφεσοῖς εἰς Μίλητον αὐτοὺς μεταπεμψάμενος; Ἐγὼ γάρ οἶδα, φησίν, δτι εἰσβλεύσονται μετὰ τὴν ἀφίξην μου λύκοι βαρεῖς εἰς ὑμᾶς, μὴ φειδόμενοι τοῦ παιμνίου. Καὶ ἐξ ὑμῶν δὲ αὐτῶν ἀραστήσονται ἀνδρες λαλοῦντες διεστραμμένα, τοῦ ἀποσπάρτους μαθητὰς διπλῶς αὐτῶν. Οὐ χαλκοτύπος ἀντεῖ 'Αλέξανδρος μυρία παρέσχεν αὐτῷ πράγματα, πανταχθεν ἐλαύνων, πολεμῶν, πυχτεύων, καὶ εἰς τοσαύτην αὐτὸν κατέστησεν ἀγωνίαν, ὡς καὶ τῷ μαθητῇ παραγγεῖλαι καὶ εἰπεῖν· Όν καὶ σὺ φυλάσσου· λαλοῦντες διεστραμμένα, τοῖς ἡμετέροις λόγοις; Ήγέρη ὁλόκληρον ἔθνος τῶν Γαλατῶν ὑπό τινων φευδαδέλφων διεφθάρη, καὶ πρὸς Ἰουδαῖσμὸν ηὔτομόλησεν; Οὐκ ἐν προσιμίοις τοῦ κηρύγματος ὁ Στέφανος ὑπὲρ τοὺς ποτεμοὺς ῥέων καὶ πάντας ἐπιστομίζων, διὰ τὰς ἀνασχύντους ἀποφράττων Ἰουδαίων γλώττας, φῶν οὐδεὶς ἀντιστῆναι ἤδυνατο, διὰ πάντα συγχὺς^a τὰ Ἰουδαῖκα. διὰ λαμπρὸν στήσας τρόπαιον καὶ νίκην περιφανῆ, διγενναοῖς οὗτος, καὶ σοφῖς, καὶ χάριτος πεπληρωμένος, καὶ τοσαύτην Ἐκκλησίαν ὡφελῶν, οὐδὲ πολὺν χρόνον ποιήσας ἐν τῷ κηρύγματι, ἀθρόον ἡρπάγη, καὶ ὡς βλάσφημος κατεδικάζετο καὶ κατελεύετο; Τί δαὶ Ἰάκωβος; οὐκ ἐν ἀρχῇ καὶ αὐτὸς καὶ ἐξ αὐτῆς, ὡς εἰπεῖν, βαλβίδος ἀνεσπάσθη, καὶ ἀποτυμηθεὶς εἰς χάριν τῶν Ἰουδαίων ὑπὸ Ἡρώδου, οὗτος τὸν βίον κατέλυσε, στῦλος τοιοῦτος καὶ ἐδραίωμα τηλικοῦτον τῆς ἀληθείας; Πότοι τότε ἐσκανδαλίζοντο γινομένων τούτων; Ἀλλ' οἱ ἐστῶτες ἵσταντο^b, καὶ μειζόνως ἵσταντο. "Ἀκουσον γοῦν τί φησιν ὁ Παῦλος Φιλιππησοῖς ἐπιστέλλων· Γιγάσκειν δὲ ὑμᾶς βούλομαι, ἀδελφοί, δτι τὰ κατ' ἐμὲ μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἐλήλυθεν, ὥστε τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ, πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου, περισσοτέρως τολμᾶν ἀφόβως τὸν λόρον τοῦ Θεοῦ λαλεῖν. Εἶδες ἀνδρείαν; εἶδες παρρήσιαν; εἶδες εὐτονίαν Ψυχῆς; εἶδες φιλότοφον γνώμην; Ἐώρων τὸν διδάσκαλον ἐν δεσμωτηρίῳ καὶ ἀλύσει συγκεκλεισμένον, ἀγχόμενον, πατόμενον, καὶ μυρία πάσχοντα δεινά, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐσκανδαλίζοντο, οὐδὲ ἐθορυβοῦντο, ἀλλὰ καὶ μείζονα προθυμίαν ἔκτιντο, καὶ πλείονα προκοπὴν εἰς τοὺς ἄγωνας ἐλάμβανον τοῦ διδάσκαλου τοῖς παθήμασιν. Ἀλλὰ καὶ ὑπεσύροντο, φησίν, ἔτεροι. Οὐδὲ ἐγὼ πρὸς τοῦτο ἀντιλέγω· καὶ γάρ εἰκὸς πολλοὺς καὶ ὑποσύρεσθαι, γινομένων τούτων ἀλλ', οὐ πολλάκις εἶπον, καὶ λέγιον οὐ παύσομαι, τοῦτο καὶ νῦν ἐρῶ·^c ἐκυτοῖς δίκαιοις τοῦτο ἂν εἰεν λογίζεσθαι οὗτοι, οὐ τῇ τῶν πραγμάτων φύσει. Καὶ γάρ ἀπιών διὰ Χριστὸς ἐντεῦθεν ταύτην κατέλιπεν [500] ἡμῖν τὴν κληρονομίαν, λέγων, Ἐν τῷ κόσμῳ θλιψίαν ἔξετε· καὶ, Ἐπὶ ήγειρόντας καὶ βασιλέας ἀχθήσεσθε· καὶ, Ἐσται καιρός, δτε πᾶς διὰποτείρας ὑμᾶς, δόξει λατρείαν προσεύ-

^a Alii συσχείας.^b Alii δὲ οἱ ἐδραῖοι ἵσταντο.^c Hic locus viliatus videtur.

ρειν τῷ Θεῷ. "Ωστε περιττῶς μοι τοὺς σκανδαλιζομένους πανταχοῦ προφέρεις· δεὶ γάρ ταῦτα συνέβαινε. Καὶ τί λέγω τὰ τῶν ἀποστόλων; Πότοι τῷ σταυρῷ αὐτοῦ τοῦ κοινοῦ πάντων ἡμῶν Δεσπότου ἐσκανδαλίσθησαν, καὶ παρανομώτεροι καὶ θρασύτεροι μᾶλλον ἐγένοντο, καὶ παριόντες ἐκωμφδουν αὐτὸν, λέγοντες, 'Ο καταλύων τὸν ταῦταν γάρ, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἀγελρων αὐτὸν^d, ἄλλους ἔσωσεν, ἐντὸν οὐ δύναται σῶσαι; Εἰ γάρ εἰ τοῦ Θεοῦ, κατάβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν εἰς σέ. Ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀν έχοιεν ἀπολογίαν οὕτοι διὰ τὸν σταυρόν. Ο γάρ ληστῆς ἀπάντων κατηγορεῖ τῶν τοιούτων. Καὶ γάρ καὶ ἔκεινος ἐσταυρωμένον εἶδεν ἄνω, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐσκανδαλίσθη, ἀλλὰ καὶ ἐντεῦθεν μείζονα ὑπόθεσιν Ἐλαθεν εἰς τὸ φιλοσοφῆσαι, καὶ πάντα ὑπερβάς τὰ ἀνθρώπινα, καὶ τῷ πτερῷ τῆς πίστεως κουφισθεῖς, περὶ τῶν μελλόντων ἐφιλοσόφει. Ὁρῶν γάρ ἀνεσκολοπισμένον, μεμάστιγωμένον, ὑδριζόμενον, χολήν ποτιζόμενον, ἐμπτυσμένον, ὑπὸ δῆμου τοσούτου χλευαζόμενον, ὑπὸ δικαστηρίου κατακριθέντα, τὴν ἐπὶ θάνατον ἀπαχθέντα, οὐδενὶ τούτων ἐσκανδαλίσθη· ἀλλ' δρῶν σταυρὸν καὶ ἥλους ἐμπεπηγότας, καὶ χωμαδίαν τοσαύτην γινομένην ὑπὸ τοῦ πλήθους τοῦ διεφθαρμένου, τὴν δρήθην δόδον αὐτὸς ἐβάδισε λέγων, Μηκόσθητί μου ἐν τῇ βασιλείᾳ σου· καὶ τὸν κατηγοροῦντα ἐπεστόμιζε, καὶ τὰ οἰκεῖα ἀμαρτήματα ἔξωμολογεῖτο, καὶ περὶ ἀναστάσεως ἐφιλοσόφει· καὶ ταῦτα οὐ νεκροὺς ἴδων ἐγειρομένους, οὐ λεπροὺς καθαιρομένους, οὐ χωλοὺς διορθουμένους, οὐ θάλατταν χαλινουμένην, οὐ δαίμονας ἐλαυνομένους, οὐχ ἅρτους πηγάζοντας, οὐ τὰ ἄλλα, ἀπερ ἐθέασατο τῶν Ἰουδαίων δῆμος, καὶ θεασάμενος ἐσταύρωσεν. Ἀλλ' οὗτος μὲν ἀνεσκολοπισμένον ίδων καὶ ὡμολόγησε Θεὸν, καὶ βασιλείας ἐμνημόνευσε, καὶ περὶ τῶν μελλόντων ἐφιλοσόφησεν· ἔκεινοι δὲ θαυματουργοῦντα θεασάμενοι, καὶ τῆς διὰ λόγων, καὶ τῆς διὰ πραγμάτων ἀπολαύσαντες διδάσκαλας, οὐ μόνον οὐδὲν ἀπώντα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐσχατὸν βάραθρον τῆς ἀπωλείας κατηγένθησαν, ἐπὶ τὸν σταυρὸν αὐτὸν ἀναβασάντες. Ὁρᾶς δτι οἱ μὲν ἀγνώμονες καὶ ἡμελημένοι, οὐδὲ ἀπὸ τῶν ὡφελούντων κερδαίνοντιν· οἱ δὲ εὐγνώμονες καὶ νήφοντες, ἀφ' ὧν ἔτεροι σκανδαλίζονται, ἀπὸ τούτων τὰ μέγιστα ὡφελοῦνται; Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰούδα, καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωάννην ιδεῖν. Ὁ μὲν γάρ Ἰούδας οὐδὲ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ τοῦ τὴν οἰκουμένην διορθώσαντος ἐσώθη· δὲ Ἰωάννης οὐδὲ ἀπὸ τοῦ διαβόλου τοῦ τοσούτους ἀπολέσαντος ἐβλάβη. Ἀλλ' ο μὲν μυρία πάσχων κακά, ἐστεφανοῦτο· ἔκεινος δὲ, δ σημεῖα θεασάμενος, καὶ αὐτὸς ποιήσας, δ νεκροὺς ἐγείρας καὶ δαίμονας ἐλέσας (καὶ γάρ καὶ αὐτὸς ταύτην εἰληφε τὴν ἔξουσίαν), ο μυρία περὶ βασιλείας καὶ γεέννης ἀκούσας, δ τραπέζης κοινωνήσας μυστικῆς, δ δείπνου μετασχῶν φρικωδεστάτου, καὶ τοσαύτης ἀπολαύσας εύνοιας καὶ προνοίας, δσης Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, μᾶλλον δὲ καὶ [501] πολλῷ πλείστος· μετὰ γάρ τῆς ἀλλῆς ἐπιμελείας καὶ τῆς συγκαταβάσεως, ἦς μετέσχε πολλῆς, καὶ τὰ χρήματα τῶν πενήτων ἐγχειρισθεὶς ἦν· τότε οὗτος μετὰ τοσαῦτα ἐξεβαχεύθη, καὶ τὸν Σατανᾶν ὑποδεξάμενος διὰ τῆς φιλαργυρίας, εἰς τὴν ἐκυριοῦ διάγοιαν ἐγένετο

^d Alii ἡμέραις οἰκοδομῶν αὐτόν.

apostolorum, quæso? nonne innumera talia eveniebant? Audi quid dicat Paulus : *Scis hoc, quod aversi sunt a me omnes qui in Asia sunt, ex quibus est Phygelius et Hermogenes* (2. Tim. 1. 15). Nonne carceres inhabitabant doctores? nonne catenis erant circumdati? nonne a domesticis, ab alienis mala patiebantur extrema? nonne post illos in ovilia lupi graves ingressi sunt? nonne ista Paulus prædicebat Ephesiis, cum Miletum illos transmitteret? *Ego enim scio, inquit, quoniam intrabunt post discessionem meam lupi graves in vos, non parcentes gregi. Et ex vobis ipsis exsurgent viri loquentes perversa, ut abducant discipulos post se* (Act. 20. 29. 30). Nonne Alexander vir ærarius multis eum negotiis infestavit, persecutionem movens, undique impugnans, lacessens, et in tantas angustias eum redegerat, ut et discipulum admoneret ac diceret: *Quem et tu devita: valde enim restitit verbis nostris* (2. Tim. 4. 15)? Nonne a quibusdam falsis fratribus corrupta est integra natio Galatarum, et ad Judæorum partes transiit (Gal. 2. 4)? Nonne in ipsis evangelicæ prædicationis primordiis Stephanus, qui majori eum impetu quam ipsa flumina verba fundebat, et omnibus silentium imponebat, qui Judæorum linguas impudentes ocludebat, cui resistere nemo poterat, qui res Judæorum omnes confundebat, præclarum tropæum erexerat, et insignem victoriam reportarat, generosus ille, et sapiens, et gratia plenus, qui de tanta bene meritus erat Ecclesia, cum non admodum diurno tempore prædicasset, confessim abreptus tanquam blasphemus damnabatur et lapidabatur. Quid porro Jacobus? nonne ab initio ipse quoque, atque ab ipsis propemodum stadii carceribus avulsus, et ab Herode in gratiam Judæorum capite truncatus vitam finiit, tanta illa columna, tantum columnen veritatis (Act. 12. 2)? Quam multi tum scandalizabantur, cum hæc fierent? Sed qui stabant, steterunt, et firmius steterunt¹. Audi sane quid ad Philippenses scribens dicat Paulus : *Scire autem vos volo, fratres, quia quæ circa me sunt, magis ad prosectum venerunt evangelii, ita ut plures e fratribus in Domino, confidentes in vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui* (Philipp. 1. 12. 14). Vides fortitudinem? vides fiduciam? vides animæ constantiam? vides propositum philosophiae plenum? Videbant magistrum in carcere et vinculis conclusum, vexari, cædi, malis innumeris affligi, et non solum non scandalizabantur, neque perturbabantur, sed et majorem alacritatem acquirebant, et ad subeunda certamina magistri sui afflictionibus acerius incitabantur. At enim cæteri pervertebantur, dicit aliquis. Neque ego his contradico: verisimile namque est multos, dum haec fierent, fuisse perversos; sed quod sæpe dixi, et dicere numquam cessabo, id nunc etiam dicam: sibi hoc ejusmodi homines deberent imputare, non rerum naturæ. Si quidem hinc discedens Christus hanc nobis hereditatem reliquit, dicens: *In mundo pressuram habebitis* (Joen. 16. 33), et, *Ad præsides, et ad reges ducemini*, (Math. 10. 18), et, *Erit tempus, cum omnis qui inter-*

¹ Alii, qui firmi erant, steterunt, et magis steterunt.

fecerit vos, arbitrabitur obsequium se præstare Deo (Joan. 16. 2). Itaque frustra mihi eos qui scandalizantur, ubique objici: semper enim hæc acciderunt. Et quid res apostolorum attingo? Quam multi cruce ipsis omnium nostrum Domini scandalizati sunt, et nequiores atque audacieores sunt facti, cum prætereuntes ipsum irridebant, dicentes: *Qui destruit templum, et in triduo illud reædificat, alias salvos fecit, seipsum non potest salvum facere?* Si Filius Dei es, descendere de cruce, et credemus in te (Math. 27. 40). Nec tamen isti excusatione digni fuerint propter crucem. Nam omnes ejusmodi latro accusat. Siquidem ille sublimi cruci affixum vidit, et non modo scandalizatus non est, sed inde quoque majorem ad philosophandum occasionem accepit, omnesque res humanas transcendens, et alis fidel in altum evectus, de rebus futuris philosophatur. Cum enim patibulo affixum cerneret, verberibus cæsum, contumeliis affectum, felle potatum, sputis conspersum, a tanto populo subsannatum, a judice damnatum, ad mortem abducendum, nullo istorum scandalizatus est: sed cum cerneret crucem et clavos desixos, et tantam fieri subsannationem a plebe depravata, recta ipse via incedebat dicens: *Memento mei in regno tuo* (Luc. 25. 42); et ei qui maledicebat, os ocludebat, suaque peccata confitebatur, et de resurrectione philosophabatur: idque cum excitatos mortuos non vidisset, non leprosos mundatos, non claudos sanatos, non mare refrenatum, non dæmones ejectos, non panes multiplicatos, non alia quæ Judaicus populus spectaverat, et cum spectasset, eum cruci affixerat. Hic vero cum patibulo affixum conspexisset, et Deum illum confessus est, et regni meminit, et de rebus futuris philosophatus est; at illi qui miracula facientem conspexerant, et quos partim verbis, partim operibus ipsis doctrinæ participes fecerat, non modo nihil inde utilitatis ceperunt, sed cum in crucem illum sustulerint, in extremum perditionis sunt barathrum devoluti. Vides ut improbi et desides ne ex rebus quidem utilibus fructum aliquem percipient: probi autem ac vigiles, quibus rebus alii scandalizantur, summam ex illis utilitatem decerpant? Hoc et in Iuda, et in Job cernere licet. Nam Judas ne a Christo quidem, qui mundum instauravit, salvus fieri potuit: Job autem nec ab ipso diabolo, qui tam multos perdidit, Iesus est. Sed hic quidem mille divexus malis palmam reportavit: ille vero qui signa conspexerat, et ipse fecerat, qui mortuos suscitarat, et dæmones expulerat (nam et hanc ipse potestatem accepit), qui de regno ac gehenna infinita audiverat, qui spiritualis mensæ particeps fuerat, qui tremendum ad illud convivium admissus fuerat, erga quem tantam benevolentiam et curam exhibuerat, quantum erga Petrum, et Jacobum, et Joannem, imo vero majorem: siquidem præter aliam sollicitudinem et dignationem, qua illum complexus erat, pecuniæ pauperum fuerat illi commissa custodia; tum vero iste post accepta beneficia furi bunda quadam insolentia cœpit efferriri, ac Satanam per avaritiam in animum suum admittens, proditor

factus est, et quod caput est malorum perpetravit, talem sanguinem triginta argenteis vendidit, ac Dominum osculo prodidit fraudulentio. Quam multos putas hoc etiam scandalizatos esse, quod a discipulo proditio sit admissa? Quid vero deserti incola, sterilis proles, Zachariæ filius, qui sanctum ac tremendum illud caput meruit baptizare, suique Domini præcursor fieri, cum in carcere habitabat, cum capite truncabatur, et in meretriciæ saltationis præmium cedes permittebatur, quam multos scandalizatos tum foisse arbitraris? Quid dico tum temporis? Quam multi nunc post tantum tempus elapsum, dum hæc audiunt, scandalizantur? Quid dico Joannem, et carcerem, et cædem illam, et circa servos occupor, cum ad Dominum ipsum recurrere oporteret?

CAP. XV. *Inspicientes etiam ex eo quod caput erat bonorum, hoc est ex cruce, per quam salvis factus est orbis terrarum, scandalum passos esse.* — Crux enim Christi, quæ mundum universum erexit, quæ errorem sustulit, quæ terram in cælum convertit, quæ nervos mortis excidit, quæ infernum inutilem reddidit, quæ diaboli arcem evertit, quæ dæmonibus os oclusit, quæ homines angelos reddidit, quæ altaria subvertit, et idolorum templa destruxit, quæ novam et inusitatam hanc philosophiam in terram invexit, quæ bona peregit innumera, hæc tremenda, ingentia, et sublimia, nonne multis scandalum attulit? Nonne quotidie clamat Paulus dicens, neque erubescens: *Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam* (1. Cor. 1. 23)? Quid igitur, die, quæso? non oportuit ferri crucem, neque tremendum illud sacrificium offerri, neque tot præclaræ facinora patrari, propterea quod res illa pereuntibus erat scandalum, et tum, et deinceps, et sequenti quovis tempore? Quis adeo furiosus est, adeo mente captus, ut hoc dicat? Ut igitur hoc loco non eorum est habenda ratio qui scandalizantur, tametsi tanti sint numero, sed eorum qui salvi facti sunt, qui præclare gesserunt, qui per tantam sapientiam prosecerunt; neque dicendum est objici posse illos qui scandalizati sunt, cum sibi merito ipsi possint illud imputare: ita nimirum neque hoc tempore. Siquidem scandalum non ex natura crucis accidit, sed ex eorum stultitia qui scandalizati sunt; quam ob causam adjicit etiam Paulus: *Ipsis autem vocatis, Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem et Dei sapientiam* (Ib. v. 24): quandoquidem sol quoque debiles oculos habet. Quid ergo? non oportuit esse solem? Mel quoque morbo laborantibus amarum videtur. Quid ergo? num illud e medie tollendum est? Ipsi apostoli, nonne aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam fuerunt (2. Cor. 2. 16)? An igitur propter eos qui pereunt, tanta potiri cura non oportuit eos qui vivunt? Ipse vero Christi adventus, et salus nostra, fons bonorum, et vita, bona innumera, quam multis gravia fuerunt et molesta? quam multos excusatione ac venia privarunt? Non audis quid de Judæis Christus dicat? Si non venissem, et loquutus fuisset eis, peccatum non haberent: nunc autem excusatio-

nem non habent de peccato suo (Joan. 15. 22). Quid ergo? an quia post adventum inexcusabilia facta sunt eorum peccata, non oportuit illum advenire propter eos qui bono male sunt usi? Quis hoc dicat? Neino, neque si plane sit mente captus. Quid vero ex Scripturis, quæso, quam multi scandalum acceperunt? quam multæ hæreses inde occasionem arripuerunt? An igitur oportuit delere Scripturas ob eos qui scandalizati sunt? aut ne ab initio quidem tradi? Nequam: imo vero maxime oportuit tradi propter eos, ad quos magna inde debuit utilitas dimanare. Illi enim sibiipsis (neque repetere eadem me pigebit) scandalia imputent: qui vero maximam inde sunt utilitatem percepturi, non mediocrem jacturam fecissent, si propter aliorum improbitatem ac negligenciam illi, quibus earum largitio profutura erat, tanta fuissent utilitate fraudati. Noli ergo mihi eos commorare qui pereunt: quod enim in priori libro dixi, nullus ex iis qui seipso injuria non afficiunt, ab aliis laedi potest, quamvis de vita ipsa sit periculum subeundum.

CAP. XVI. *Qui seipsum injuria non afficiat, eum a nemine laedi posse.* — Quid enim laesus est Abel, quod fraterna manu sit occisus, et immaturam ac violentam mortem sit passus? Nonne potius id lucratus est, ut splendidiorem coronam referret? Quid porro Jacob, qui tantis a fratre incommodis est affectus, et loco pulsus, exsul, extorris, ac servus factus, ad extremam famam est redactus? Quid vero Joseph, qui pari ratione loco domoque pulsus, captivus, et servus, et vincitus evasit, in extremum vitæ discrimen adductus, et cum in patria, tum peregre tam multis est calumniis appetitus? Quid autem Moyses a tanto populo millies lapidatus, et ab iis, de quibus bene meritus erat, insidias passus? Quid omnes prophetæ, quibus tot intulere mala Judæi? Quid Job ipse, quem innumeris diabolus machinis oppugnavit? Quid tres pueri? Quid Daniel, qui vitæ, libertatis, et capitis sumimum subiere discriminem? Quid vero Helias, qui summa pressus inopia, sedibus suis pulsus, fugitus, incola deserti, semper exsul et extorris est factus? Quid tandem David, qui tot a Saûle malis, tot deinde a proprio filio est affectus? nonne illustrior evasit, summis oppressus incommodis, quam cum prospere cuncta succederent? Quid demum Joannes capite truncatus? Quid apostoli, quorum alii capite truncati sunt, alii cæteris suppliciis affecti? Quid martyres, qui in mediis tormentis gravissimis animam posuerunt? nonne omnes isti tum maxime illustres fuerunt, cum appetebantur injuriis, cum insidiis obsidebantur, cum ultima omnia passi constanter ferebant?

CAP. XVII. *Maximæ providentiae, bonitatis, et caritatis Dei documentum esse crucem.* — Cum vero communem Dominum nostrum ob alia cuncta celebramus, nonne ob hoc præcipue celebramus, glorificamus, et suspicimus, quod crucem, et mortem illam execrabilem passus est? Nonne hoc susque deversat Paulus caritatis ipsius in nos indicium, quod sit mortuus? quod pro ejusmodi sit hominibus mor-

προδότης, καὶ τὸ κεφάλαιον εἰσγάσατο τῶν κακῶν, αἷμα τοιοῦτον πωλήσας τριάχοντα ἀργυρίων, καὶ φιλήματι δολίῳ προδοὺς τὸν Δεσπότην. Πόσους οἵεις καὶ ἐν τούτῳ σκανδαλισθῆναι, τῷ παρὰ τοῦ μαθητοῦ γενέσθαι τὴν προδοσίαν; Τί δαὶ ὁ τῆς ἐρήμου πολίτης, ὁ τῆς στείρας καρπός, ὁ τοῦ Ζαχαρίου παῖς, ὁ τὴν ἀγίαν ἔκείνην καὶ φρικώδη καταξιωθεὶς βαπτίσαι κεφαλὴν, καὶ γενέσθαι πρόδρομος τοῦ οἰκείου Δεσπότου, ὅτε δεσμωτήριον ὕκει, ὅτε ἀπετέμνετο, καὶ πορνικῆς ὀρχήσεως σφαγὴ μισθὸς ἐγίνετο, πόσους οἵεις σκανδαλίζεσθαι τότε; Καὶ τί λέγω τότε; Πόσοι νῦν μετὰ χρόνον τοσοῦτον ταῦτα ἀκούοντες σκανδαλίζονται; Καὶ τί λέγω τὸν Ἰωάννην, καὶ τὸ δεσμωτήριον, καὶ τὴν σφαγὴν ἔκείνην, καὶ περὶ τοὺς οἰκέτας ἀναστρέψομαι, δέον πάλιν ἐπὶ τὸν Δεσπότην κατερυγεῖν;

Κεφ. ιε'. Ὁ γάρ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, ὁ τὴν οἰκουμένην ὀρθώσας, ὁ τὴν πλάνην λύσας, ὁ τὴν γῆν ποιήσας οὐρανὸν, ὁ τοῦ θανάτου τὰ νεῦρα ἐκκόψας, ὁ τὸν ἄδην ἀχρηστὸν ἐργασάμενος, ὁ τοῦ διαβόλου τὴν ἀκρόπολιν καταλύσας, ὁ τοὺς δαιμόνας ἐπιστομίσας, ὁ τοὺς ἀνθρώπους ἀγγέλους ποιήσας, ὁ βωμοὺς καταλύσας καὶ ναοὺς ἀνατρέψας, ὁ τὴν καινὴν ταύτην καὶ ἔντην φιλοσοφίαν εἰς τὴν γῆν καταφυτεύσας, ὁ μυρία ἐργασάμενος ἀγαθά, τὰ φρικώδη ταῦτα καὶ μεγάλα καὶ ὑψηλά, οὐχὶ σκάνδαλον πολλοῖς γέγονεν; Οὐχὶ Παῦλος βοᾷ καθ' ἐκάστην ἡμέραν λέγων, καὶ οὐκ αἰσχύνεται· Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ιουδαίοις μὲν σκάνδαλον, ἔθνεσι δὲ μαρτιαρίαν; Τί οὖν, εἴπει μοι; οὐχ ἐχρῆν γενέσθαι τὸν σταυρὸν, οὐδὲ τὴν φρικώδη ἔκείνην ἀνενεγκθῆναι Θυσίαν, οὐδὲ τοσαῦτα τελεσθῆναι κατορθώματα, ἐπειδὴ σκάνδαλον ἐγένετο τοῖς ἀπολλυμένοις τὸ πρᾶγμα καὶ τότε, καὶ μετὰ ταῦτα, καὶ παρὰ πάντα τὸν χρόνον; Καὶ τίς οὕτω μαινόμενος, τίς οὕτως ἔξεστηκώς, ὡς τοῦτο εἰπεῖν; "Ωσπερ οὖν ἐνταῦθα οὐ τοὺς σκανδαλιζομένους δεῖ λογίζεσθαι, καίτοι τοσούτους ὅντας, ἀλλὰ τοὺς σωθέντας, τοὺς κατορθώσαντας, τοὺς ἀπολαύσαντας τῆς τοσαύτης σοφίας· καὶ οὐ χρή λέγειν, Τί δὲ πρὸς τοὺς σκανδαλισθέντας; ἔχοτοις γάρ ἀν εἰεῖνοι δίκαιοι λογίζεσθαι· οὐτοί δὴ οὐδὲ νῦν. Τὸ γάρ σκάνδαλον οὐ παρὰ τὴν φύσιν τοῦ σταυροῦ γέγονεν, ἀλλὰ παρὰ τὴν δνοιαν τῶν σκανδαλιζομένων· διὸ καὶ ἐπάγει ὁ Παῦλος, Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς, Ιουδαίοις τε καὶ Ἔλλησι, Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεόν σοφίαν· ἐπει καὶ ὁ ἥλιος βλάπτει τοὺς διθενεῖτες τῶν ὀψθαλμῶν. Τί οὖν; οὐχὶ γενέσθαι τὸν ἥλιον; Καὶ τὸ μέλι πικρὸν τοῖς νοσοῦσι φαίνεται.. Τί οὖν; ἀφανισθῆναι δεῖ τοῦτο ἐκ τοῦ μέσου; Αὐτοὶ δὲ οἱ ἀπόστολοι, οὐχὶ τοῖς μὲν δσμῇ θανάτου εἰς θάνατον ἤσαν, τοῖς δὲ δσμῇ ζωῆς εἰς ζωήν; Διὰ τοὺς ἀπολλυμένους οὖν οὐχὶ δεῖ τοὺς [502] ζῶντας ἀπολαῦσαι τῆς τοσαύτης κηδεμονίας; Αὗτη δὲ ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ, ἡ σωτηρία ἡ ἡμετέρα, ἡ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν, ἡ ζωὴ, τὰ μυρία καλά, πόσους ἐβάρησε, πόσους ἀπολογίας ἀπεστέρησε καὶ συγγνώμης; Οὐκ ἀκούεις τί φρει περὶ τῶν Ιουδαίων ὁ Χριστός; Εἰ μὴ ἥλθον καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἀμαρτίαν οὐκ εἶχον· τὸν δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἀμαρτίας αὐτῶν.

Τί οὖν; ἐπειδὴ ἀναπολόγητα αὐτοῖς γέγονε μετὰ τὴν παρουσίαν τὰ ἀμαρτήματα, οὐχ ἔδει αὐτὸν παραγενέσθαι· δι' ἔκείνους τοὺς κακῶς τῷ καλῷ χρησαμένους; Καὶ τίς ἀν ταῦτα εἶποι; Οὐδεὶς οὐδὲ τῶν σφόδρα ἔξεστηκότων. Τί δαὶ, ἀπὸ τῶν Γραψῶν, εἴπει μοι, πόσοις ἐσκανδαλισθησαν; πόσαις αἰρέσεις ἐντεῦθεν ἔτεκον ἔαυταις προφάσεις; Ἐξαλειφθῆναι οὖν έδει τὰς Γραφάς διὰ τοὺς σκανδαλισθέντας, ἢ μηδὲ τὴν ἀρχὴν δοθῆναι; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ καὶ σφόδρα δοθῆναι διὰ τοὺς μέλλοντας καρπούσθαι· τὴν δὲ αὐτῶν ὡφέλειαν. Ἐκεῖνοι μὲν γάρ (πάλιν οὐ παύσομαι τὰ αὐτὰ λέγων) ἔαυτοῖς λογιζέσθωσαν τὰ σκάνδαλα· οἱ δὲ μέλλοντες ἐξ αὐτῶν τὰ μέγιστα ὡφελεῖσθαι, οὐ τὴν τυχοῦταν ὑπέμειναν ἀν ζημίαν, εἰ διὰ τὴν ἐτέρων ἀγνωμοσύνην καὶ ρᾳθυμίαν αὐτοὶ μέλλοντες κερδαίνειν τῷ λαβεῖν αὐτὰς, ἀπεστερήθησαν τῆς τοιαύτης ὡφελείας. Μή τοίνυν μοι λέγε τοὺς ἀπολλυμένους· ὅπερ γάρ καὶ ἐν τῷ ἐμπροσθεν εἶπον λόγῳ, οὐδεὶς τῶν ἔαυτοὺς μή ἀδικούντων παρ' ἐτέρων ἀδικεῖται ποτε, καὶ εἰς αὐτὸν τὸ ζῆν κινδυνεύῃ.

Κεφ. ιζ'. Τί γάρ ὁ Ἀβελ ἐβλάβη, εἴπει μοι, ὑπὸ ἀδελφικῆς κατενεγκθεὶς δεξιάς, καὶ ἀωρον καὶ βίαιον ὑπομένας θάνατον; ἀλλ' οὐχὶ μᾶλλον ἐκέρδανε, λαμπρότερον ἀναδησάμενος στέφανον; Τί δὲ ὁ Ἰαχὼν, ὁ τοσαῦτα παθὼν παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ ἀπολιτικ, καὶ φυγάς, καὶ μετανάστης, καὶ δοῦλος γενόμενος, καὶ εἰς ἐσχατον λιμὸν κατενεγκθεῖς; Τί δαὶ ὁ Ἰωσήφ, δμοίως καὶ αὐτὸς ἀπολιτικ, δοικος, καὶ αιχμάλωτος, καὶ δοῦλος, καὶ δεσμώτης γεγονὼς, καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων κινδυνεύσας, καὶ ἐν τῇ οἰκείᾳ καὶ ἐν τῇ ἀλλοτρίᾳ, καὶ τοιαύτας ὑπομείνας διαβολάς; Τί δαὶ ὁ Μωϋσῆς ὑπὸ τοσούτου δῆμου μυριάκις καταλευσθεὶς, καὶ παρὰ τῶν εὔεργετηθέντων ἐπιβουλευθεὶς; Τί δαὶ οἱ προφῆται πάντες τοσαῦτα παρὰ τῶν Ιουδαίων παθόντες κακά; Τί δαὶ ὁ Ἰών, ὑπὸ τοῦ διαβόλου μυρίαις μηχαναῖς πολεμηθεὶς; Τί δαὶ οἱ παιδεῖς οἱ τρεῖς; Τί δαὶ ὁ Δανιήλ, περὶ ζωῆς, περὶ ἐλευθερίας, περὶ τῶν ἐσχάτων κινδυνεύσας αὐτῶν; Τί δαὶ ὁ Ἡλίας ἐσχάτη πενίᾳ συζῶν, ἐλαυνόμενος, δραπετεύων, τὰς ἐρήμους οἰκῶν, φυγάς ἀεὶ καὶ μετανάστης γινόμενος; Τί δαὶ ὁ Δαυΐδ, τοσαῦτι μὲν παρὰ τοῦ Σαούλ, τοσαῦτα δὲ ὑστερον παρὰ τοῦ Ιδίου παιδὸς παθών; οὐχὶ μᾶλλον διέλαμψε, τὰ ἐσχάτα πάτσων κακά, ἢ ὅτε εὐημερίας ἀπῆλαυε; Τί δαὶ ὁ Ἰωάννης ἀποτμηθεὶς; Τί δαὶ οἱ ἀπόστολοι, οἱ μὲν ἀποτμηθέντες, οἱ δὲ ἐτέραις τιμωρίαις παραδοθέντες; Τί δαὶ οἱ μάρτυρες, οἱ δειναῖς βασάνοις τὴν ψυχὴν ἀπορρήξαντες; οὐχὶ πάντες οὕτως τότε μάλιστα ἐλαμψαν, ὅτε ἐπηρεάζοντο; ὅτε ἐπεβουλεύοντο; ὅτε τὰ ἐσχάτα πάσχοντες γενναίως εἰστήκεισαν;

Κεφ. ιζ'. Τὸν δὲ κοινὸν ἡμῶν Δεσπότην διὰ τὰ ἄλλα πάντα ἀνυμνοῦντες, οὐ διὰ τοῦτο μάλιστα [503] ἀνυμνοῦμεν, δοξάζοντες, ἐκπληττόμενοι· διὰ τὸν σταυρὸν, διὰ τὸν θάνατον ἔκεινον τὸν ἐπάρατον; Οὐ τοῦτο ὅντα καὶ κάτω σημείον ὁ Παῦλος ποιεῖται τῆς ἀγάπης αὐτοῦ τῆς περὶ ἥμας, τὸ ἀποθανεῖν; τὸ ὑπὲρ τοιούτων ἀπο-

• Άλιι διὰ τοῦτο μᾶλλον θαυμάζομεν, δοξάζοντες καὶ ἐκπληττόμενοι.

θυνεῖν; καὶ παρεῖς εἰπεῖν τὸν οὐρανὸν, τὴν γῆν, τὴν θάλατταν, τὰ δὲ πάντα, ἀπερ ἐποίησεν δὲ Χριστὸς εἰς χρείαν ἡμῶν καὶ ἀνάπουσιν, ἀνω καὶ κάτω περιστρέφει τὴν σταυρὸν, λέγων· Συνέστησε δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην δὲ Θεὸς εἰς ἡμᾶς, δτι, ἐτι ἀμαρτωλῶν δυτῶν ἡμῶν, Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθαυε· καὶ ἐντεῦθεν ἡμῖν χρηστὰς ὑποτείνει τὰς ἐλπίδας, λέγων· Εἰ γάρ ἔχθροι δυτες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θαράτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῷ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ; Οὐκ ἐπὶ τούτῳ μάλιστα καὶ αὐτὸς καλλωπίζεται, καὶ μέγα φρονεῖ, καὶ σκιρτᾷ, καὶ πέταται ὑπὸ τῆς ἡδονῆς, Γαλάταις γράφων οὕτως, Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ Παῦλος ἐπὶ τούτῳ σκιρτᾷ καὶ πηδᾷ καὶ καλλωπίζεται; Αὐτὸς δὲ ταῦτα παθῶν, δόξαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ. Πάτερ γάρ, φησίν, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, δόξαστὸν σου τὸν Υἱόν. Καὶ δὲ μαθητὴς δὲ δὲ ταῦτα γράφας οὕτως ἔλεγεν· Οὐπω γάρ ἦν αὐτοῖς Πνεῦμα ἄγιον, ὅτι Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη, δόξαν καλῶν τὸν σταυρὸν. Ότε δὲ αὐτοῦ τὴν ἀγάπην παραστῆσαι ἐδουλήθη, καὶ αὐτὸς τί εἶπε; σημεῖα, θαύματα, τεράστιά τινα; Οὐδαμῶς, δὲλλὰ τὸν σταυρὸν εἰς μέσον φέρει, λέγων· Οὕτως ἡγάπησεν δὲ Θεὸς τὸν κόσμον, ὅτι τὸν Υἱόν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἐδωκεν, ἵνα πᾶς δὲ πιστεύων ἐπ' αὐτὸν, μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. Καὶ Παῦλος πάλιν· Ὅς γε τοῦ ιδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτὸν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται; Καὶ εἰς ταπεινοφροσύνην δὲ ὅταν ἐνάγῃ, ἐντεῦθεν κατασκευάζει τὴν παραίνεσιν, οὕτω λέγων· Εἰ τις παράκλησις ἐν Χριστῷ, εἰ τι παραμύθιον ἀγάπης, εἰ τις κοινωνία Πνεύματος, εἰ τινα σπλάγχνα καὶ οἰκτίρμοι, πληρώσατε μου τὴν χαρὰν, ἵνα τὸ αὐτὸν φρονῆτε, τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες σύμμυχοι, τὸ δὲ φρονοῦντες, μηδὲν κατ' ἐρίθειαν ἢ κερδοδοξιαν, ἀλλὰ τὴν ταπεινοφροσύνην ἀλλήλους προηγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν. Εἴτα εἰσάγων τὴν συμβουλὴν, φησί· Τοῦτο γάρ φρονεῖσθαν ἐν ὑμῖν, δὲ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, δὲς ἐν μορφῇ Θεοῦ υπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶται ίσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκέρωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν δμοιώματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ ἐν σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἀνθρώπος· ἐταπείρωσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θαράτου, θαράτου δὲ σταυροῦ. Καὶ περὶ ἀγάπης δὲ πάλιν συμβουλεύων τοῦτο εἰς μέσον παράγει, Ἀγαπάτε, λέγων, ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἡγάπησεν ἡμᾶς καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ εἰς δομὴν εὐωδίας. Καὶ γυναικας συνάπτων ἀνδράτιν εἰς ὅμονοιαν, οὕτω λέγει· Οἱ ἀνδρες, ἀγαπάτε τὰς γυναικας ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἡγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ αὐτῆς. Καὶ αὐτὸς δὲ δεικνὺς πῶς αὐτῷ τὸ πρᾶγμα περισπούδαστον ἦν, καὶ πῶς [504] σφόδρα ἦρα τοῦ πάθους, τὸν πρῶτον τῶν ἀποστόλων, τὴν κρηπίδα τῆς Ἐκκλησίας, τὸν κορυφαῖον τοῦ χοροῦ τῶν μαθητῶν, καὶ ταῦτα ἐξ ἀγνοίας εἰπόντα, Ἡλεώς σοι, Κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο, ἀκουσον τί ἐκάλεσεν·

* Άλιι πέτεται.

"Υπαγε δπισω μου, Σαταρᾶ, σκάνδαλόν μου εἰ· τῇ ὑπερβολῇ τῆς ὕβρεώς τε καὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τὴν πολλὴν περὶ τὸ πρᾶγμα αὐτοῦ σπουδὴν ἐνδεικνύμενος. Καὶ τὴν μὲν ἀνάστασιν λάθρᾳ καὶ ἐν παραβύστῳ πεποίηκεν, ἐπιτρέπων αὐτῆς τὴν ἀπόδεξιν τῷ μετὰ ταῦτα χρόνῳ παντὶ· τὸν δὲ σταυρὸν ἐν μέσῃ τῇ πόλει, ἐν μέσῃ τῇ ἑορτῇ, ἐν μέσῳ τῷ δῆμῳ τῶν Ἰουδαίων, ἐκατέρων τῶν δικαστηρίων παρόντων, Ῥωμαϊκῶν τε καὶ Ἰουδαϊκῶν, τῆς ἑορτῆς πάντας συναγούσης, ἐν τῇ μέρᾳ μέσῃ, ἐν κοινῷ τῆς οἰκουμένης θεάτρῳ ὑπέμεινε. Καὶ ἐπειδὴ οἱ παρόντες μόνον ἐώρων τὸ γενόμενον, ἐπέταξε τῷ ἡλίῳ χρυσέντι πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἀπαγγεῖλαι τὸ τόλμημα. Κατοι πολλοῖς, ὅπερ ἔψθην εἰπών, σκάνδαλον τὸ πρᾶγμα ἐγίνετο· ἀλλ' οὐ δεῖ τούτοις προσέχειν, ἀλλὰ τοῖς σωζομένοις, τοῖς κατωρθωκόσι. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ ἐν τῷ παρόντι βίω οὕτω λαμπρὸς δ σταυρὸς ὡς καὶ δόξαν αὐτὸν καλεῖσθαι Χριστὸν^b, καὶ τὸν Παῦλον ἐπ' αὐτῷ καυχᾶσθαι; Ἐν γάρ ἐκείνῃ τῇ φοβερῇ καὶ φρικώδει τῇ μέρᾳ, ὅταν Ελθῃ τὴν δόξαν ἐνδεικνύμενος τὴν ἑαυτοῦ, ὅταν Ἐλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ὅταν τὸ φοβερὸν παρῇ κριτήριον, ὅταν πᾶσα ἡ τῶν ἀνθρώπων παραστήκῃ φύσις, ὅταν ποταμοὶ καχλάζονται, ὅταν ἀγγέλων δῆμοι καὶ τῶν ὅνων δυνάμεων ἀθρόον ἐχχέωνται κάτω μετ' αὐτοῦ, ὅταν βραβεῖα τὰ μυρία ἐκείνα, ὅταν οἱ μὲν ὡς ἥλιος λάμπωσιν, οἱ δὲ ὡς ἀστέρες, ὅταν συμμορίαι μαρτύρων, ὅταν ἀποστόλων χοροί. ὅταν προφητῶν τάγματα, ὅταν γενναῖων ἀνδρῶν σύλλογοι πάντες εἰς μέσον ἄγωνται, τότε δὴ, τότε ἐν ἐκείνῃ τῇ λαμπρότητι, ἐν ἐκείνῃ τῇ περιφανείᾳ, αὐτὸν ἔρχεται φέρων λαμπρὰς ἀφιέντα τὰς ἀκτῖνας. Τότε γάρ, φησί, φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ δὲ μῆλος σκοτισθεῖσα, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, τὸ δὲ σημεῖον τοῦ σταυροῦ φανήσεται. "Ω πάθους λαμπρότητα, ὡ σταυροῦ φανέρωτης· ἥλιος σκοτίζεται, καὶ ἀστρα πίπτει ὥσπερ φύλλα, δὲ σταυρὸς πάντων ἐκείνων φανότερον διαλάμπει, δόλον κατέχων τὸν οὐρανόν. Ὁρᾶς πῶς ἐγκαλλωπίζεται τούτῳ δεσπότης; πῶς δόξαν αὐτοῦ τὸ πρᾶγμα δὲν ἀποφαίνει, ὅταν ἐν ἐκείνῃ δεικνύῃ αὐτὸν τῇ μέρᾳ τῇ οἰκουμένη πάσῃ μετὰ τοσαύτης λαμπτηδόνος;

Κεφ. ιη'. Καὶ σὺ τοίνυν, ὅταν ἰδῃς τινὰς ἀπὸ τῶν συμβάντων σκανδαλιζομένους, πρῶτον μὲν ἐκεῖνο λογίζου, ὅτι οὐκ ἐντεῦθεν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς οἰκείας ἀσθενείας τὰ σκάνδαλα· καὶ δηλοῦσιν οἱ τοῦτο μὴ παθόντες. "Ἐπειτα σκόπει, ὅτι πολλοὶ καὶ διέλαμψαν ἐντεῦθεν μειζόνως, τὸν Θεὸν διεξάζοντες καὶ μετὰ πάσης εὐχαριστούντες σπουδῆς αὐτῷ καὶ ἐπὶ τούτοις. Οὐκοῦν μὴ τοὺς σαλευομένους ὅρα, ἀλλὰ καὶ τοὺς παγίως ἐστῶτας, καὶ ἀκινήτους μένοντας, καὶ ταύτη ἴσχυροτέρους γενομένους· [505] μὴ τοὺς θορυβουμένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ οὐρίων πλέοντας, καὶ πολλῷ πλείους ὄντας τῶν παρασυρέντων. Εἰ δὲ πλείους ἦσαν ἐκείνοις, κρείτων εἰς ποιῶν τὸ θέλημα Κυρίου, ἡ μύριοι παράνομοι.

Κεφ. ιθ'. Ἐννόησον ὅσαι καὶ μαρτυρίου στέφανον ἀνεδήσαντο. Οἱ μὲν γάρ ἐμαστιγώθησαν, οἱ δὲ εἰς δεσμωτήριον ἐνεβλήθησαν, οἱ δὲ ἀλύσεις ως κακούργοι

^b Χριστόν deest in quibusdam mss.

tnus? et omittens cælum, terram, mare, ac cætera omnia commemorare, quæ ad usum nostrum et solatium condidit Christus, susque deque versat crucem, dicens : *Commendavit autem caritatem suam Deus erga nos, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est (Röm. 5. 8. 9);* et inde nos in spem optimam erigit dicens : *Si enim cum iniunici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus : multo magis reconciliati salvi erimus in vita ipsius (Rom. 5. 10).* Nonne et ipse hac re maxime gloriatur, et sibi placet, gaudet, et exultat præ nimia voluptate, cum ad Galatas ita seribit, *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi (Gal. 6. 14).* Quid vero miraris, si Paulus ob id exultat, exsilit, et gloriatur? Ille ipse qui hæc passus est, gloriam rem illam appellat. *Pater enim, inquit, venit hora, glorifica Filium tuum (Joan. 17. 1).* Et discipulus qui ista scripsit dicebat : *Nondum enim erat in ipsis Spiritus sanctus, quia Jesus nondum fuerat glorificatus (Joan. 7. 39),* quibus verbis gloriam crucem appellat. Cum vero caritatem ipsius voluit designare, quid et ipse dixit? num signa, miracula, prodigia quæpiam? Nullo modo, sed crucem in medium profert dicens : *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum, non periret, sed habeat vitam aeternam (Joan. 3. 16).* Et Paulus iterum : *Qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donabit (Rom. 8. 52)?* Et cum ad humilitatem incitat, hinc adhortationem instituit in hæc verba : *Si qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium caritatis, si qua societas Spiritus, si qua viscera ac miserationes, implete gaudium meum, ut idem sapiatis, eamdem caritatem habentes, unanimes, idipsum sapientes, nihil per contentionem, neque per inanem gloriam, sed in humilitate superiores sibi invicem arbitrantes (Philipp. 2. 1 - 3).* Tum consilium adjungens ait : *Hoc enim sentite in vobis, quod in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo : humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis (Ib. v. 5 - 8).* De caritate porro consilium dans, hoc in medium adducit : *Diligite vos mutuo, inquit, sicut Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis (Ephes. 5. 2).* Cuius vero mutua viros concordia cum uxoribus conjungit, ita loquitur : *Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et tradidit seipsum pro ea (Ibid. v. 25).* Atque ut indicaret ipse quam studiose rem illam expeteret, quantoque passionis cupiditate teneretur, primum apostolorum, fundamentum Ecclesiæ, principem coetus discipulorum, idque cum ex ignorantia loquutus dixisset, *Propitius tibi esto, Domine, non erit tibi hoc, audi quid vocari: Vade post me satana, scandalum es mihi (Matth. 16. 22. 23) :* qua contumeliae et irepationis asperitate, quanto studio rem illam expeteret,

indicavit. Ac resurrectionem quidem suam clam et in occulto fieri voluit, ejusque manifestationem toto consequenti tempore fieri permisit : crucem autem in media civitate, in media festivitate, in medio populi Judæorum, cum utrumque judicium adasset, tum Romanum, tum Judaicum, cum solemnitas omnes congregaret, medio die, in communis orbis terrarum theatro sustinuit. Et quoniam illi soli qui intererant rem quæ gerebatur videbant, imperavit soli ut se absconderet, atque ita universo terrarum orbi nefarium illud facinus promulgaret. Enimvero licet multis res illa, ut ante dixi, scandalum attulerit, non tamen istorum habenda ratio, sed illorum qui salvi facti sunt, qui se recte gesserunt. Quid vero miraris, quod in hac vita crux adeo sit illustris, ut etiam gloriam illam Christus appelle, et Paulus ea glorietur? Siquidem in illo terribili ac tremendo die, cum gloriam suam ostensurus advenerit, cum in gloria sui Patris advenerit, cum terrible tribunal adstabit, cum omnis hominum natura sistetur, cum fluvii trahentur ignis, cum angelorum turmæ cælestiumque virtutum statim effundentur, ut cum ipso descendant, cum innumera illa præmia proponentur, cum alii sicut sol, alii sicut stellæ resulgebunt, cum martyrum cohortes, cum apostolorum chori, cum prophetarum ordines, cum generosorum virorum coetus omnes in medium prodibunt : tum in illo splendore, in illa magnificencia, splendidos radios emittentem illam gestans adveniet. *Tunc enim, inquit, apparebit signum Filii hominis in cælo, et sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, at signum crucis apparebit (Matth. 24. 30).* O passionis splendore! o crucis fulgorem! sol obscuratur, et stellæ cadunt sicut folia, crux autem omnibus illis clarus resulget, et universum cælum occupat. Vides ut ea Dominus glorietur? vides ut rem illam gloriam suam esse declarat, cum in illo die toti orbi terrarum cum tanto illam splendore manifestet?

CAP. XVIII. *Non mediocrem utilitatem ex iis quæ acciderunt, ad Ecclesiam dimanasse.* — Et tu igitur si quando quospiam videris ex iis quæ accidenti scandalizari, primu[m] quidem illud cogita, non inde, sed a propria ipsorum imbecillitate scandalum provenire: id quod indicant illi, qui nihil tale patientur. Deinde considera multos illustiores inde redditos esse, qui Deum glorificant, eaque sumino studio pro his omnibus gratias agunt. Noli ergo eos, qui labefactati sunt, spectare, sed eos qui stabiles permanerunt et immobiles, eaque ratione robustiores evaserunt: non eos qui conturbati sunt, sed eos qui secundum navigationis cursum tenuerunt, multoque plures sunt illis, qui fuere perversi. Attamen quamvis illi plures essent, melior est unus, qui facit voluntatem Domini, quam mille prævaricatores (*Ecli. 16. 3*).

CAP. XIX. *Hoc multorum martyrum institutum ac propositum fuisse sive cum viverent, sive cum morerentur; martyres plures ob causas.* — Veniat tibi in mentem, quot martyres fuerint coronam adepti. Nam alii quidem verberibus cæsi sunt, et in carcerem conjecti,

alii compedibus tamquam malefactores vincti, alii patria pulsi sunt, alii suam substantiam perdiderunt, alii peregre sunt relegati, alii interempti sunt, quidam re ipsa, quidam sola voluntate. Cum enim lanceæ expedirentur, acuerentur enses, minæ singulis diebus intentarentur, et qui magistratus gerebant, iram spirarent, cædes minarentur et genera suppliciorum innumera, minime cesserunt, neque succubuerunt, sed in rupe steterunt immobiles, et omnia facere patique maluerunt, quam ut in consortium venerint eorum qui scelera tanta patraverant, neque viri solum, sed et mulieres. Nam et mulieres hoc inivere certamen, et amplius sæpe quam viri se viriliter fortiterque gesserunt. Neque mulieres tantum, sed et adolescentes, et admodum juvenes. An igitur hæc exigui sunt momenti tot martyrum turmas Ecclesiam lucifecisse? Sunt enim martyres isti omnes. Neque enim illi solum qui ad judicium sunt adducti, et sacrificare jussi, neque paruerunt, quia passi sunt ea quæ sunt passi, martyres sunt vocandi: sed etiam illi qui ob rem quamvis, quæ Deo placeret, aliquid pati ultro voluerunt; et si quis rem diligenter examinaverit, hi sunt potius quam illi. Non enim æqualis est meriti, cum ejusmodi interitus et pernicies animæ sit proposita, contentum esse aliquid pati, et non perire, atque ob minus aliquod bonum opus hoc ipsum supplicium sustinere. Neque vero solum eos qui occisi sunt, sed etiam eos qui parati fuerunt, et ad hoc prompti, martyrii coronam adeptos esse, et hoc ipsum, et quod prius dixi, eum qui ob res minoris occisus sit, martyrem esse perfectum, testimonio Pauli conabor probare. Cum enim cœpisset eos enumerare beatus Paulus, qui majorum temporibus illustres fuerant, atque ab ipso Abele initium duxisset, deinde ad Noe progressus, Abraham, Isaac, Jacob, Moysem, Josue, Davidem, Samuelem, Eliam, Eliæsum, Jobum, adjecit dicens: *Ideoque et nos tantam habentes impositam nubem martyrum* (*Hebr. 12. 1*). At qui non omnes illi occisi, imo ne unus quidem, duobus aut tribus exceptis, Abele scilicet et Joanne: cæteri vero naturali morte vitam finierunt. *Enimvero* Joannes ipse non cum sacrificare jussus esset, neque paruisset, occisus est, neque ad altare deductus, neque ad idolum pertractus, sed ob unum verbum. Nam quoniam dixerat Herodi: *Non licet tibi habere uxorem Philippi fratris tui* (*Matth. 14. 4*), et in carcere habitavit, et cædem illam sustinuit. Quod si is qui matrimonium contra leges contractum ultus est, quantum in ipso quidem fuit (neque enim quod perperam gestum est emendavit, sed dixit tantum, neque potuit impedire), si ergo cum dixisset tantum, neque aliud ex se contulisset, eo quod capite truncatus sit, martyr et martyrum primus est: qui tam multis cædibus se objecerunt, neque jam Herodi, sed universi orbis terrarum principibus se opposuerunt, neque conjugii unius injuste initi, sed patriarchum legum et Ecclesiæ rituum defensionem suscepserunt, quos alii insectabantur, et cum verbis tum operibus fiduciam præ se tulerunt, cum singulis diebus morerentur, et

viri, et mulieres, et pueri, nonne nullies in martyrum numerum adscribi increntur? Quandoquidem Abraham quoque, cum non reipsa filium mactasset, animi proposito filium mactavit, et vocem illam cælestem dicentem audivit: *Non pepercisti unigenito filio tuo propter me* (*Gen. 22. 12*). Ita sit, ut ubique animi propositum, ubi perfectum fuerit in virtute, integrum coronam accipiat. Quod si ille, cum filio suo non pepercisset, ita celebratus est, hi cum sibi ipsis non pepercerint, cogita quantam sint recepturi mercedem, qui non unum et duos, tresve dies, sed per totum vitæ suæ tempus in hac acie steterunt, conviciis, contumeliis, injuriis, calumniis divexati. Neque enim hoc exigui est momenti. Quocirca laudat hoc quoque magnus Paulus dicens: *Et in altero quidem opprobriis et tribulationibus spectaculum facti: in altero autem socii taliter conversantium effecti* (*Hebr. 10. 33*). Jam quid attinet eos commemorare qui et ipsi sunt mortui, et qui eos incitarunt, a quibus talia suscipiebantur certamina, cum viros, tum mulieres? Recte autem hos quoque laudat. Nam et facultates suas exposuere permulti, ut etiam vincti et exsules tantæ calamitatis aliquo solatio fruerentur, et juxta dictum illud apostoli (*Ib. v. 34*), cum gaudio rapinam bonorum suorum susciperent: alii partim patria, partim vita ipsa privati sunt. Cum igitur tantas opes videoas, tantum lucrum, tantum quæstum Ecclesiæ obvenisse, tantos acquisitos esse thesauros, eos qui prius animo considerant, igne ardenteresse esse factos, eos qui toti theatris affixi erant, deserta petuisse, ac saltus et montes in Ecclesiæ convertisse, ac nemine gregem educente, oves pastorum munere functas esse, ac milites item imperatoris ac ducis, cum tantam confidentiam ac fortitudinem præ se ferrent, omnesque cum eo quo par erat ardore, studio, diligentia collectas celebrare: non obstupescis et miraris, negotium adeo feliciter successisse? Non enim modo qui moribus probis erant, sed et multi qui theatrorum insaniam laborabant, et ludis Circensibus addicti erant, zelo quodam igne vehementiori succensi totam illam insaniam abjecerunt, et per ipsos propemodum gladios exsiliuerunt, magistratus audacter ac libere sunt alloquuti, tormenta spreverunt, minas aspernati sunt, quanta virtutis sit vis ostenderunt, et quo pacto fieri possit ut etiam valde perditus homo pœnitentiam agens et conversus ipsum etiam fastigium cælorum attingat. Cum ergo tam multa præmia videoas, tam multas coronas acquisitas, tantam sparsam esse doctrinam, unde, quæso, sit, ut scandalizeris? Ex eo quod nonnulli pereant, inquit. At enim, ut jam dixi, neque dicere desinam, hi perditionis suæ occasionem sibi ipsis debent imputare. Nihil enim aliud toto decursu orationis probare contendit. Dicam et aliud præclarum facinus inde natum. Quam multi larva pietatis obtecti, quam multi simulata mansuetudinem præ se ferentes, quam multi, qui viri magni esse putabantur, nec crant, confessim hoc tempore convicti fuerunt, illorumque fallacia detecta, quod erant, apparuerunt, non quod per summam fraudem se esse

περιέκειντο, οἱ δὲ πατρίδος ἐξέπεσον, οἱ δὲ οὐσιαν ἀπέβαλον, οἱ δὲ πρὸς τὴν ὑπερορίαν μετωκίσθησαν, οἱ δὲ ἐσφάγησαν, οἱ μὲν καὶ τῇ πείρᾳ, οἱ δὲ καὶ μόνῃ τῇ γνώμῃ. Καὶ γὰρ δοράτιων γυμνουσμένων, καὶ ξιφῶν τήκονημένων, καὶ ἀπειλῶν καθ' ἐκάστην ἡμέραν γινομένων, καὶ τῶν ἐν ἀρχαῖς θυμοῦ πνεόντων, καὶ φόνων ἐπανατειγομένων, καὶ μυρίων εἰδῶν κολάσεων καὶ τιμωριῶν, οὐκ εἶσαν, οὐδὲ ἐνέδωκαν, ἀλλ' ἐστησαν ἐπὶ τῆς πέτρας ἀκίνητοι, πάντα καὶ ποιῆσαι καὶ παθεῖν αἰρούμενοι, ὥστε μὴ κοινωνῆσαι τῇ παρανομίᾳ τῶν τὰ τοιαῦτα τετολμηκότων, οὐκ ἄνδρες δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναικες. Καὶ γὰρ καὶ γυναικες πρὸς τὸν ἀγῶνα ἀπεδύσαντο τοῦτον, καὶ ἀνδρῶν πολλαχοῦ μᾶλλον ἡγδρίσαντο. Οὐ γυναικες δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ νέοι καὶ μειράκια κομιδῇ. Ταῦτ' οὖν, εἰπέ μοι, μικρά, τοσοῦτον δῆμον μαρτύρων κερδάναι τὴν Ἐκκλησίαν; Μάρτυρες γὰρ ἀπαντες οὗτοι. Οὐ γὰρ δὴ μόνον ἔκεινοι οἱ εἰς δικαστήριον ἐλκυσθέντες, καὶ θύσαι κελευσθέντες, καὶ μὴ πεισθέντες, παθόντες ἀπέρ ἔπαθον, μάρτυρες δὲ εἰεν ἀλλὰ κάκεινοι οἱ ὑπὲρ διουσῶν τῶν τῷ Θεῷ δοκεούντων παθεῖν τι καταδεξάμενοι· καὶ εἴ τις μετὰ ἀκριβείας ἐξετάσειεν, οὗτοι μᾶλλον, ή ἔκεινοι. Οὐ γάρ ἔστιν ἵσον δλέθρου τοιούτου καὶ ἀπωλείας ψυχῆς προτεινομένης καταδεξάσθαι παθεῖν τι καὶ μὴ παραπολέσθαι, καὶ ὑπὲρ ἐλάττονος κατορθώματος τὴν αὐτὴν ταύτην ὑπομεῖναι τιμωριῶν. "Οτι δὲ οὐχ οἱ σφαγέντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ παρεσκευασμένοι καὶ γενόμενοι πρὸς τοῦτο ἔτοιμοι, μαρτυρίου στέφανον ἀνεδήσαντο, τοῦτο τε αὐτὸν, καὶ δ πρότερον εἰρήκα, δτι δ ὑπὲρ ἐλαττόνων σφαγεῖς, μάρτυς ἔστιν ἀπηρτισμένος, ἀπὸ τῆς Παύλου φωνῆς ἀποδεῖξαι τοῦτο πειράσομαι. Ἀρξάμενος γὰρ ἀπαριθμεῖσθαι τοὺς ἐπὶ τῶν προγόνων λάμψαντας δ μακάριος Παῦλος, καὶ τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ "Ἄβελ ποιησάμενος, εἴτα προελθὼν εἰς τὸν Νῶε, τὸν Ἀβραὰμ, τὸν Ἰσαὰκ, τὸν Ἰακὼν, τὸν Μωϋσέα, τὸν Ἰησοῦν, τὸν Δαυΐδ, τὸν Σαμουὴλ, τὸν Ἡλίαν, τὸν Ἐλισσαῖον, τὸν Ἰών, ἐπήγαγε λέγων· Τοιγύρουν καὶ οἱμεῖς τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενοι ἡμῖν νέχος μαρτύρων. Καίτοιγε οὐ πάντες ἐσφάγησαν οὗτοι, μᾶλλον δὲ οὐδὲ εἰς, πλὴν δυοῖν ή τριῶν, τοῦ "Ἄβελ καὶ τοῦ Ἰωάννου· οἱ δὲ ὅλοι πάντες οἰκείᾳ τελευτῇ τὸν βίον κατέλυσαν. Καὶ Ἰωάννης δὲ αὐτὸς οὐ θύσαι κελευσθεὶς καὶ μὴ καταδεξάμενος ἐσφάγη, οὐδὲ εἰς βωμὸν ἀχθεὶς, οὐδὲ πρὸς εἰδῶλον ἐλκυσθεὶς, ἀλλ' ὑπὲρ φήματος ἐνός. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε τῷ Ἡρώδῃ, Οὐκ ἔξεστι σοι ἔχειν τὴν γυναικαφιλίπον τοῦ ἀδελφοῦ σου, καὶ τὸ δεσμωτήριον ὕκησε, καὶ τὴν σφαγὴν ἐκείνην ὑπέμεινεν. Εἰ δὲ ὁ γάμον παρανομούμενον ἐκδικήσας, τό γε εἰς αὐτὸν ἥκον (οὐδὲ γὰρ διώρθωσε τὸ κακῶς γεγενημένον, [506] ἀλλ' εἶπε μόνον, παύσαι δὲ οὐκ ἴσχυσεν), εἰ τοίνυν δ μόνον εἶπὼν, καὶ μηδὲν οἰκοθεν ή τοῦτο εἰσενεγχών, ἐπειδὴ ἀπετμήθη, μάρτυς, καὶ μαρτύρων ἔστι πρῶτος· οἱ τοσαῦτας σφαγὰς προσδοκήσαντες, καὶ οὐχὶ πρὸς Ἡρώδην, ἀλλὰ πρὸς τοὺς κρατοῦντας τῆς οἰκουμένης ἀπάστης ἀποδυσάμενοι, καὶ οὐχὶ γάμῳ παρανομουμένῳ, ἀλλὰ νόμοις πατρώοις καὶ θεσμοῖς Ἐκκλησίας ἐπηρεαθεῖσι παραστάντες, καὶ διὰ τῶν φημάτων καὶ διὰ

τῶν πραγμάτων παρρησίαν ἐπιδειξάμενοι, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀποθνήσκοντες, καὶ ἄνδρες καὶ γυναικες καὶ παῖδες, πῶς οὐκ ἀν εἰς δίκαιοι μυριάκις εἰς τὸν τῶν μαρτύρων καταλεγῆναι χορόν; Ἐπειδὴ καὶ δ Ἀβραὰμ, μὴ τράξας τῇ πείρᾳ τὸν υἱὸν. τῇ προθέσει ἐσφαξε, καὶ φωνῆς ἥκουσεν ἀνωθεν λεγούσης, δτι Οὐκ ἔφειστο τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ. Οὗτοι πανταχοῦ καὶ τῇ γνώμῃ, ὅταν ἀπηρτισμένη ἦ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς, δλόχληρον λαμβάνει τὸν στέφανον. Εἰ δὲ ἔκεινος. υἱοῦ μὴ φεισάμενος. οὗτως ἀνεκρύπτετο ^a, οὗτοι ἔαυτῶν μὴ φεισάμενοι, ἐννόησον πόσον λήψονται μισθὸν, οὐ μίαν, οὐ δύο, καὶ τρεῖς ἡμέρας, ἀλλ' δλόχληρον τὸν βίον ἐπὶ τῆς παρατάξεως ιστάμενοι ταύτης, βαλλόμενοι λοιδορίαις, ὄντεσιν, ἐπηρείαις, συκοφαντίαις. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μικρόν. Διδ καὶ ως μέγα Παῦλος αὐτὸν θαυμάζει λέγων· Τοῦτο μὲν ὀνειδισμοῖς καὶ θλιψεσι θεατριζόμενοι, τοῦτο δὲ κοιτωροί τῶν οὐτω πασχόντων γενηθέντες ^b. Τί ἀν τις εἶποι τοὺς καὶ αὐτοὺς ἀποθνήσκοντας, καὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα ἀθλοῦντας ἀλείψαντας, καὶ ἄνδρας καὶ γυναικας; Καλῶς δὲ αὐτοὺς καὶ θαυμάζει. Καὶ γὰρ καὶ οὐσιας ἐπέδωκαν πολλοί, ὥστε τοὺς δεσμώτας καὶ τοὺς ἐξορίστους ἔχειν τιν παραμυθίαν τῆς τοσαῦτης ταλαιπωρίας, καὶ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ἡδέως ἐδέξαντο, κατὰ τὸ ἀποστολικὸν ἔκεινο λόγιον· ἔτεροι, οἱ μὲν πατρίδος, οἱ δὲ καὶ αὐτῆς ἐξεβλήθησαν τῆς ζωῆς. Όρων τοίνυν τοσοῦτον πλοῦτον, τοσοῦτον κέρδος, τοσαῦτην ἐμπορίαν τῇ Ἐκκλησίᾳ συνηγμένην, τοσούτους θηταυροὺς ἀποτιθεμένους, πυρὸς σφοδροτέρους γινομένους τοὺς πρότερον ἀναπεπτωκότας, καὶ τοὺς θεάτροις προσηλιωμένους εἰς τὰς ἔρημίας ἐξιόντας, καὶ τὰς νάπας καὶ τὰ δρη ποιοῦντας ἐκκλησίας, καὶ οὐδενὸς ἐξάγοντος τὴν ἀγέλην, εἰς τὴν τῶν ποιμένων τάξιν μεταστάντα τὰ πρόβατα, καὶ τοὺς στρατιώτας εἰς τὴν τοῦ στρατηγοῦ, παρρησίας ἔνεκεν καὶ ἀνδρείας, καὶ πάντας μετὰ τῆς προσηκούσῃς θερμότητος, σπουδῆς, ἐμμελείας, τὰς συνάξεις ἐπιτελοῦντας, οὐκ ἐκπλήττη καὶ θαυμάζεις, δοσον ἐκ τούτου κατόρθωμα γέγονεν; Οὐ γάρ δὴ μόνον οἱ δρῶας βιοῦντες, ἀλλὰ πολλοί καὶ τῶν περὶ τὰ θέατρα μεμηνότων καὶ ἐπιποδρομίας προσεχόντων, ὑπὸ τοῦ ζήλου πυρὸς σφοδροτέρου πυρωθέντες, πᾶσαν ἔκεινην ἀπέθεντο τὴν μανίαν, καὶ κατ' αὐτῶν τῶν ξιφῶν σχεδὸν ἐπέδησαν, πρὸς ἀρχοντας παρρησιαζόμενοι, βασάνων καταφρονοῦντες, ἀπειλῶν καταγελῶντες, δεικνύντες δοσον ἔστιν ἀρετή, καὶ πῶς ἔντον σφόδρα ἀπολλύμενον, μετανοήσαντα καὶ μεταστάντα [507] αὐτῆς ἀψαθει τῶν οὐρανῶν τῆς ἀψίδος. Τοσαῦτα οὖν βραβεῖα δρῶν, τοσούτους στεφάνους πλεκμένους, τοσαῦτην διδασκαλίαν γινομένην, πόθεν, εἰπέ μοι, σκανδαλίζῃ; Ἀπὸ τῶν ἀπολωλότων, φησίν Ἀλλ', ὅπερ ἔφην, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, οὗτοι ἔαυ τοῖς λογιζέσθωσαν τῆς ἀπωλείας τὴν ὑπόθεσιν. Τοῦτο γάρ δι' ὅλου ὁ λόγος ἡμῖν ἀγωνιζόμενος ἔδειξεν. Εἶπω καὶ ἔτερον κατόρθωμα. Πόσοι προσωπεῖον εὐλαβεῖας περικείμενοι, πόσοι πεπλικασμένην πραότητα ἔχοντες, πόσοι μεγάλοι τιγές είναι νομιζόμενοι, καὶ οὐκ ὄντες, ἀθρόον ἐπὶ τοῦ παρόντος διηλέγχθησαν καιροῦ, καὶ τὰ τῆς ἀπάτης αὐτοῖς διερήμη, καὶ ὅπερ ἤσαν, ἐφάνησαν, οὐχ ὅπερ ὑπεκρίνοντο καὶ ἡπάτων; Οδ

^a Άλιι ἀνακηρύπτεται.^b ΙΙΙ τῶν οὐτως ἀναστρεφομένων γενηθέντες.

μικρὸν δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ σφόδρα μέγιστον εἰς ἕκφελειαν τῶν ἐθελόντων προσέχειν, τὸ διαγνῶναι τοὺς ἔχοντας τῶν προβάτων τὰς δορὰς, καὶ μὴ ἀναμίγνυσθαι τοὺς λύκους τοὺς οὔτω χρυπτομένους τοῖς δυνταῖς προβάτοις. Καὶ γάρ κάμινος γέγονεν ὁ καιρὸς οὗτος, τὰς χαλκὸν ἔχοντας τῶν νομισμάτων διελέγχων, τὴν μοδιόδον κατατήκων, τὴν καλάμην κατακαιών, τὰς τιμίας ὅλας τιμιωτέρας ἀποφαίνων. Τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος σημαίνων ἐλεγε· Δεῖ δέ καὶ αἱρέσεις εἶναι, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν.

Κεφ. χ'. Μηδὲν οὖν σε τούτων σκανδαλιζέτω, μὴ ιερεὺς νῦν φαῦλος γεγενημένος, καὶ λύκου παντὸς ἄγριώτερον ἐπιπηδῶν τῇ ἀγέλῃ, μὴ τῶν ἀρχόντων, μὴ τῶν κρατούντων τις πολλὴν ὡμοτητα ἐνδεικνύμενος. Ἐνόησον γοῦν ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων συγένη τούτων χαλεπώτερα. "Ο τε γάρ κρατῶν τότε τὸ σκῆπτρον, τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας ἦν (οὗτο γάρ αὐτὸν ὁ Παῦλος ἐκάλεσε), πᾶν εἶδος κακίας ἐπελθὼν, καὶ πάντας ἀποκρύψας τῇ πονηρίᾳ, ἀλλ' οὐδὲν οὔτε τὴν Ἐκκλησίαν, οὔτε τοὺς γενναίους ἐκείνους ἀνδρας τοῦτο παρεβλαψεν, ἀλλὰ καὶ λαμπροτέρους ἀπέφηνεν· οἱ τε ιερεῖς τῶν Ἰουδαίων οὔτω φαῦλοι καὶ πονηροὶ τινες ἦσαν, ὡς κελεύεσθαι ^a τὸν ζῆλον αὐτῶν τοῦ βίου φεύγειν. Ἐπὶ γάρ τῆς Μωϋσέως καθέδρας, φησὶν, ἐκάθισται οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· πάντα οὖρ, δσα ἀντέλγωσιν ὑμῖν ποιεῖν, ποιεῖτε· κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε· καίτοι τί γένοιτ' ἀν πονηρότερον ιερέων, ὃν ὁ ζῆλος ἀπολλύειν ἔμελλε τοὺς μιμουμένους; Ἀλλ' ὅμως καὶ τοιούτων δυντων τῶν τότε κρατούντων, οἱ λάμψαντες, οἱ στεφανωθέντες οὐδὲν παρεβλάσθησαν, ἀλλὰ μειζόνως ἐδοξάσθησαν. Οὐ τοίγιαν ξενίζεσθαι χρὴ τοῖς γενομένοις. Πανταχοῦ γάρ πειρασμὸν τοῖς νήφουσίν εἰσι παρεζευγμένοι ἀπὸ τῶν οἰχείων, ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος τὰς νιφάδας δρῶν τῶν κινδύνων τὰς ἐπαγομένας αὐτοῖς, καὶ δεῖσικάς μὴ τινες τῶν μαθητῶν ἐντεῦθεν θορυβηθῶσι, γράφων ἐλεγεν· "Ἐπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον εἰς τὸ μηδένα σαλρεσθαι ἐν ταῖς θλίψει ταύταις· αὐτοὶ γάρ οἴδατε ὅτι εἰς τοῦτο κείμεθα. "Ο δὲ γέγει τοιούτον ἔστιν· Οὗτος ἡμῶν ὁ βίος, αὕτη τῆς ἀποστολικῆς πολιτείας ἡ ἀκολουθία, τὸ μυρία πάσχειν κακά. Εἰς τοῦτο γάρ κείμεθα, φησί. Τί ἔστιν, Εἰς τοῦτο κείμεθα; "Ωσπερ τὰ ὄντα εἰς τοῦτο παρῆκται, εἰς τὸ [508] πιλεῖσθαι, οὔτω καὶ ὁ ἀποστολικὸς βίος εἰς τὸ λοιδορεῖσθαι καὶ εἰς τὸ πάσχειν κακῶς, εἰς τὸ μηδέποτε ἀναπνεῖν, εἰς τὸ μηδεμίαν ἔχειν ἀνακαχήν. Καὶ οἵτοι νήφουσιν, οὐ μόνον οὐδὲν ἐντεῦθεν βλάπτονται, ἀλλὰ καὶ μειζόνως κερδαίνουσι. Διὸ καὶ τούτους, μετὰ τὸ μαθεῖν, ὅτι ἔστήκασι γενναίως, θαυμάζει· καὶ περὶ ἐτέρων δὲ ταῦτα λέγει, ὅτι μετὰ τὰ δεσμὰ αὐτοῦ καὶ τὰς ἀλύσεις περισσοτέρως ἐτόλμιον ἀφόβιως τὸν λόγον λαλεῖν. Τί δαλ ἐπὶ Μωϋσέως, εἰπέ μοι; ἐν μέσῃ βαρνάρων χώρᾳ οὐκ ἀφῆκεν ὁ Θεὸς καὶ μάγους τὰ αὐτῶν ἐπιδεῖξασθαι; οὐχὶ καὶ ταύτης μέμνηται τῆς ἴστορίας

^a Savil. in marg. addit. τοὺς λαούς.

ὁ Παῦλος; "Οὐ τρόπον δὲ Ἰαρρῆς καὶ Ἰαμβρῆς. φῆσιν, ἀγτέστησαν Μωϋσεῖ, οὐτω καὶ οὗτοι ἀντιστήσονται τῇ ἀληθείᾳ. Οὗτος οὐδέποτε ἐπέλιπεν οὔτε τὰ σκάνδαλα, οὔτε οἱ στεφανούμενοι διὰ τούτων. Ταῦτ' οὖν ἄπαντα λογίζου, καὶ μὴ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅσον κέρδος ἀπὸ τοῦ πράγματος γέγονε. Κάκενο σκόπει, ὅτι καὶ ἔτεροι τινές εἰσιν ἀπόρρητοι λόγοι τούτων· οὐ γάρ πάντα εἰδέναι· ἡμᾶς δυνατόν· καὶ ὅτι τὰ χρηστότερα ἀπαντήσεται μετὰ ταῦτα, καὶ πλείουν τὴν παραδοξοποίᾳ· ὥσπερ οὖν ἐπὶ τοῦ Ἰωσῆφ τὴν μὲν ἀρχὴν διυκολίαν εἶχε, καὶ μέχρι πολλοῦ προῆι τὰ πράγματα, ἀπεναντίας εἶναι δοκοῦντα τῇ ὑποσχέσει· Ὅστερον δὲ μείζονα τῶν προσδοκηθέντων ἐγένετο. Καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ δὲ οὐκ εὐθέως, οὐδὲ ἐν προμίοις καὶ ἐν ἀρχῇ τὸ κατόρθωμα ἀπαντάστησεν, ἀλλὰ τὸ μὲν σκάνδαλον προῆι, καὶ δίλγα τινὰ γέγονε σημεῖα θαύματος ἔνεκεν καὶ τῆς διορθώσεως τῶν ταῦτα τολμησάντων, καὶ εὐθέως διπάντα παρέδραμεν. Εἰ γάρ καὶ τὸ καταπέτασμα ἐσχίσθη τοῦ ναοῦ τότε, καὶ πέτραι ἐρήμαγησαν, καὶ τῇος ἐσκοτίσθη, ἀλλὰ ταῦτα ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ καὶ ἐν λήθῃ γέγονε παρὰ τοῖς πολλοῖς. Μετὰ δὲ ταῦτα εὐθέως ἐν φυγῇ οἱ ἀπόστολοι, ἐν διώξει, ἐν πολέμοις, ἐν ἐπιβουλαῖς, λαυδάνοντες, χρυπτόμενοι, δεδοικότες, καταλευόμενοι, οὔτω τὸν λόγον ἐκήρυττον· καὶ ἐν δυναστείᾳ πολλῆ τῶν Ἰουδαίων ὁ δῆμος, ἀγόντων, περιαγόντων, ἐλχόντων, σπαραττόντων τοὺς πιστεύοντας. Καὶ γάρ τοὺς ἀρχοντας μεθ' ἔκυτῶν ἔχοντες, καθ' ἐκάστην ἥγον καὶ περιήγον τοὺς ἀποστόλους. Καὶ τί λέγω τῶν Ἰουδαίων τὸν δῆμον καὶ ἀρχοντας; Εἰς σκηνορράφος, περὶ δέρματα ἡσχολημένος, ὁ Παῦλος (τί δὲ σκηνορράφου εύτελέστερον;) τοσχύτη ἐκέχρητο τῇ μανίᾳ, ὡς σύρειν ἀνδρας καὶ γυναῖκας, καὶ παραδιδόναι εἰς φυλακήν· καὶ δι σταυρωθεὶς ἤνειχετο ταῦτα δρῶν. Ἀλλὰ ὅρα πῶς μετὰ ταῦτα οὔτος τε ὁ διώκτης πάντας ὑπερηκόντισ, καὶ τὸ πρᾶγμα ὑπὲρ τὸν ἥλιον διέλαμψε, καὶ πᾶσαν κατέσχε τὴν οἰκουμένην.

Κεφ. χα'. Εἰ δὲ λέγοις, Καὶ τίνος ἔγεκεν καὶ ἐν τῇ Παλαιᾳ καὶ ἐν τῇ Καινῇ τοσοῦτοι κίνδυνοι, τοσοῦτοι πειρασμοὶ, τοσαῦται ἐπιβουλαί; μάνθανε καὶ τὴν αἰτίαν. Τίς οὖν ἡ αἰτία; Παλαιότρα ὁ παρὼν βίος ἔστι, γυμνάσιον καὶ ἀγών, χωνευτήριον. βαφεῖον ἀρετῆς. "Ωσπερ οὖν οἱ σκυτοδέψαι τὰ δέρματα λαυδάνοντες στύφουσι πρότερον, κατατείνουσι, πάσιουσι καὶ [509] τοίχοις καὶ λίθοις προσαράσσοντες καὶ ἐτέραις μυρίαις θεραπείαις αὐτὰ ποιήσαντες ἐπιτήδεια πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τῆς βαφῆς, οὔτω τὸ χρῶμα τὸ τίμιον ἐπάγουσιν· οἱ τὸ χρυσοχόν τὸ χρυσίον εἰς τὸ πῦρ ἐμβάλλοντες, τῇ βασάνῳ τῆς καρίνου παραδιδόσαιν, ὥστε ποιῆσαι καθαρώτατον· οἱ τε παιδιστρίβαι, ἐν τῇ παλαιότρᾳ πολλοῖς πόνοις τοὺς ἀθλοῦντας γυμνάζουσι, τῶν ἀντιπάλων σφοδρότερον αὐτοὺς ἐμπίπτοντες, ἵνα ἐν τῇ γυμνασίᾳ τὸ πᾶν κατορθώσαντες ἐν τοῖς τῶν διδασκάλων σώμασιν, ἐπὶ τῶν ἀγώνων εὐτρεπεῖς ὥστε καὶ παρεσκευασμένοι πρὸς τὰς λαβᾶς τῶν ἐχθρῶν,

simulabant? Neque vero id exigui momenti est, sed summopere prodest illis qui velint attendere, ut illos dignoscant qui pellibus ovium tecti sunt, ne sic occultati fupi cum veris ovibus misceantur. Est enim fornax quædam tempus istud, quæ suberatos nummos patescit, quæ plumbum liquefacit, paleas exurit, pretiosa metalla pretiosiora reddit. Hoc etiam significans Paulus dicebat: *Oportet autem et hereses esse, ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis* (1. Cor. 11. 19).

CAP. XX. Temporibus apostolorum res evenisse graviores; vitæ apostolicæ prærogativa qualis. — Nihil ergo istorum te scandalizet, non sacerdos nunc depravatus, et hupo quovis sævius in gregem insiliens, non ex magistratibus aut principibus ullus, qui magnam crudelitatem præ se ferat. Veniat tibi in mentem apostolorum temporibus res multo graviores istis accidisse. Nam et is, qui tum sceptrum gerebat Imperator, mysterium erat iniquitatis (sic enim eum Paulus appellavit [2. Thess. 2. 7]), omnia genera vitiorum pervaserat, et omnes improbitate superaverat, at nihil hoc aut Ecclesiam, aut generosos illos viros læsit, imo etiam illustriores effecit: et Judæorum sacerdotes ita pravi et improbi homines erant, ut juberentur populi eorum vitæ imitationem vitare: *Super cathedram enim Moysis, inquit, sederunt Scribæ et Pharisæi: omnia ergo quæ dixerint vobis facienda, facite, secundum opera vero eorum nolite facere* (Matth. 23. 2. 5): tametsi quid nequius illis sacerdotibus singi potest, quorum imitatio poterat perdere sectatores illorum? Attamen licet tales essent principes illius temporis, qui celebriores tum fuerunt, atque coronati evaserunt, nullo modo læsi sunt, imo potius clariores facti sunt. Non igitur oportet ob ea, quæ accidunt, obstupescere. Nam ubique tentationes iis, qui vigiles et attenti sunt, adhærent, sive a domesticis, sive ab alienis. Propterea Paulus etiam, cum ingentem numerum periculorum illis cerneret imminere, ac vercretur, ne qui discipuli inde turbarentur, in hæc verba scribebat: *Misi ad vos Timotheum, ut nemo moveatur in tribulationibus istis: ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus* (1. Thess. 5. 2). Quorum hic sensus est: Hæc est vita nostra, hæc apostolicæ conversationis est conditio, ut ferendis malis inumeris sit obnoxia. In hoc enim positi sumus, inquit. Quid est, In hoc positi sumus? Quemadmodum res venales in hoc sunt expositæ, ut vendantur: sic et apostolica vita, ut conviciis incessatur, ut mala patiatur, ut nunquam respiret, ut nullas inducias nanciscatur. Porro qui vigiles et attenti sunt, non modo nihil inde capiunt detrimenti, sed amplius inde lucrantur. Quam ob causam et istos ubi constanter restitisse cognovit, commendat: et de aliis ista dicit, eos post ejus vincula et catenas abundantius ausos esse sine timore verbum Dei loqui (Philipp. 1. 14). Quid vero tempore Moysis, quæso? nonne in media regione barbarorum magis etiam permisit Deus rerum suarum specimen exhibere? nonne huius quoque meniuit

historiæ Paulus? *Quemadmodum autem Janus et Jambres, inquit, restiterunt Moysi, ita et hi resistant veritati* (2. Tim. 3. 8). Ita numquam desuerunt neque scandala, neque qui occasione illorum corona donarentur. Hæc igitur omnia cum animo tuo reputa, neque hæc tantum, sed et quantum ex hac re lucrum obvenerit. Illud quoque considera, quasdam alias etiam istorum arcanas esse rationes; neque enim fieri potest, ut omnia sciamus; ac res multo prosperiores eventuras postea, multoque plura nos miracula spectaturos: quemadmodum et ætate Joseph principium quidem difficultibus obseptum fuit, diuque res succedebant, quæ penitus promissi contrariae videbantur: postea tamen omnem exspectationem superavit eventus. Enimvero tempore passionis Christi non statim, neque in exordio et initio prosperi successus omnes germinarunt, sed scandalum quidem prodiit, et pauca quædam facta sunt miracula, ut corrigerentur qui hæc scelera patrabant, ac subito cuncta præterierunt. Quamvis enim scissum fuerit tum templi velum, et petræ scissæ sint, et sol obscuratus: hæc tamen intra unum diem acciderunt, et in oblivionem vulgi venerunt. Postea vero confessim in fugam versi sunt apostoli, persecuzione, bellis, insidiis divexati, latentes, absconditi, metu correpti, lapidibus appetiti verbum Dei prædicabant: tumque plurimum dominabatur populus Judæorum, qui fidèles abducebant, circumagebant, trahabant, torquebant. Cum enim illis faverent magistratus, quotidie abducebant et circunducebant apostolos. Quid dico populum Judæorum et magistratus? Unus opifex tabernaculorum, circa pelles occupatus, Paulus (quid porro tabernaculorum opifice vilius?) tanta sæviebat insania, ut viros ac mulieres traheret, et in carcerem conjiceret, et hoc Crucifixus cum cerneret, permittebat (Act. 9. 1. 2). At tu vide quo pacto deinde tum persecutor iste omnes superaverit, et res ista sole ipso clarius refulserit, totumque orbem terrarum occupabit.

CAP. XXI. Cur tam in Veteri quam in Novo Testamento multæ fuerint afflictiones. — Quod si forte dicas, quam ob causam et in Veteri et in Novo Testamento tam multa pericula, tam multæ afflictiones, tam multæ insidiae fuerint, causam cognosce. Quænam ergo causa est? Palæstra quædam est hæc vita, gymnasium et certamen, fornax conflatoria, et tintoria virtutis officina. Ut igitur pelles acceptas adstringunt, extendunt, percutiunt, ac parietibus et saxis allidunt coriarii, et aliis inumeris artificiis ad suscipiendam tinturam reddunt idoneas, ac deinde pretiosum colorem inducent; et aurifites in ignem conjectum aurum fornacis examini tradunt, ut purissimum reddant; tum etiam pædotribæ multis laboribus in palæstra exercent athletas, dum acerius quam adversarii in eos impetum faciunt, ut cum in exercitationibus cuncta peregerint, corpore decore sint et eleganti in certaminibus, et ita comparati, ut facile inimicorum petitiones omnes eludent: ita

quoque facit in hac vita Deus, dum animam ad virtutem aptam vult reddere: adstringit, et conflat, et afflictionum tradit examini, ut pusillanimes ac remissi adstringantur, et qui probati sunt probatores evadant, nec ab ulla dæmonum insidiis, aut diaboli laqueis superari possint, sed omnes admodum idonei ad futura bona suscipienda reddantur. Vir enim, inquit, qui non est tentatus, non probatus est: et Paulus, *Tribulatio patientiam operatur: patientia vero probationem* (*Rom. 5. 3. 4*). Tolerantes igitur et patientiores volens reddere, numisma sinit omnibus modis explorari. Hac de causa Job quoque pati permisit ea quæ passus est, ut probator appareret, et diaboli os occluderet; propterea permisit et apostolos, ut et illi fortiores evaderent, et virium suarum hac ratione specimen ederent. Nam et hæc est causa non exigua. Quamobrem et Paulo quietem ac relaxationem a malis postulanti dicebat, *Sufficit tibi gratia mea: nam virtus mea in infirmitate perficitur* (*2. Cor. 12. 9*).

CAP. XXII. *Afflictiones non modo non scandalizare, sed et prodesse illis qui ex aequo et bono judicent, sint licet Gentiles.* — Siquidem illi qui nondum fidem Christianam sunt amplexi, amplius inde leucrantur, si vigiles fuerint et attenti. Cum enim eos injuriis et contumeliis afflui viderent, in carcerem conjici, probriis onerari, insidiis oppugnari, capite truncari, exuri, in mare demergi, neque ullis ejusmodi malis cedere, cogita quantam in admirationem traducerent spectatores suos cum illius, tum hujus temporis præstantissimi athletæ isti. Itaque non modo scandalum nullum pariunt illis qui vigiles sunt et attenti, ea quæ accidunt, sed etiam doctrinæ majoris adipiscendæ occasionem illis adferunt. Idcirco Paulus etiam hoc sibi dictum audivit, *Virtus mea in infirmitate perficitur*. Hoe et in Veteri et in Novo Testamento spectare licet. Perpende namque quomodo affectum fuisse Nabuchodonosorem verisimile sit, a tribus pueris, servis, captiuis, compedibus vincitis, flamnis expositis, tanto exercitu spectante superatum, ut qui tria corpora mancipata, subacta, patria pulsa, libertate, honore, potestate, pecuniis spoliata, longe a propinquis constituta non poterat vincere. Quod si permissa illa non fuisset exustio, tam præclarum præmium non obtinuissent, nec ita splendidam coronam adepti essent. Perpende quomodo affectum fuisse verisimile est Herodem reprehensum a vincito, cum cerneret nihil eum de loquendi libertate propter catenam remittere, sed occidi malle, quam pulcherrimam illam libere loquendi facultatem amittere. Cogita quis ex hominibus illius ætatis, vel etiam consequentis ævi, cum hæc cerneret et audiret, quantumvis deses ac remissus esset, at exiguo tamen judicio valeret, non summam utilitatem inde decerperet. Noli enim mihi commemorare sceleratos et stultos homines, soecordes, totos corpori curandos addictos, ac foliis leviores. Isti enim non his soli, sed re quavis, quæ acciderit, offenduntur: non aliter ac populus Judæorum, qui et cum magna

comederet, et cum panem, pariter morosus erat et offendebatur, sive in Ægypto esset, sive ab Ægypto liberatus, sive adeset Moyses, sive abesset. Verum illos in medium mihi producito, qui sobrii erant et vigiles; et cum animo tuo reputa, quantam ipsos probabile sit utilitatem inde perceperisse, eum animam constantem cernerent, mentem invictam, linguam maxima libertate loquendi præditam, hominem deserti incolam, regem superare, vincitum esse, nec tamen cedere¹, capite truncari, nec silere: sed ne hic quidem subsiste, verum ea quæ sequuta sunt, examina. Caput amputavit Herodes, capite truncatus est Joannes. Quis ergo beatus ab omnibus prædicatur? quis imitandus proponitur? quis celebatur? quis coronatur? quis præconiis ornatur? quis laudatur? quis commendatur? quis in hunc usque diem reprehendit? Nonne in singulis Ecclesiis hic quidem clamat, *Non licet tibi habere uxorem Philippi fratri tui* (*Math. 14. 4*): ille vero diffamatur etiam post obitum ob adulterium, insaniam, et audaciam? Considera vero præter ea quæ dicta sunt, quanta virtus esset captivi, quanta tyranni imbecillitas. Nam hic quidem non potuit linguam unam compescere, sed ea sublata, sexcenta pro illa et cum illa ora reseravit: ille vero et tum illum post cædem perterritus, ut ipsum tum temporis arbitraretur a mortuis excitatum miracula patrare), et vero nunc et ex illo tempore, perpetuo per universum orbem terrarum et per se et per alios reprehendit. Siquidem unusquisque dum evangelium istud legit, dicit: *Non licet tibi habere uxorem Philippi fratri tui*: et sine evangelio in cœtibus, in congressibus, sive qui domi, sive qui in foro, sive qui ubique fiunt, quamvis ad ipsam pergas regionem Persarum, quamvis in Indianam, quamvis in Mauritaniam, quamvis in quaecumque terras sol aspicit, vel etiam ad ipsos ultimos mundi limites, hanc vocem audies, et justum illum videbis etiamnum clamantem, inculcantem, et nequitiam tyranni redarguentem, nec umquam silentem, neque tot annorum numero reprehensionem debilitari. Quid ergo detrimenti cepit ex obitu justus ille? quid ex morte violenta? quid ex catena? quid ex carcere? Quos autem non correxit, quibus cor saperet, ex iis quæ dixit, ex iis quæ passus est, ex iis quæ nunc prædicat, eadem prorsus, quæ cum viveret? Noli ergo dicere, Quam ob causam mori permissus est? Non enim illud erat mori, sed coronam adipisci: non interire, sed meliorem vitam auspicari. Disce philosophari, et non modo nihil te ista lædent, sed et commodis multis augeberis.

Josepho nihil nocuit Ægyptia; Josephi exemplum quam utile. — Quid vero mulier Ægyptia? Nonne accusavit, et calumniata est? nonne justum vinxit? nonne in carcerem compegit? nonne in summum capitum discrimen adduxit? nonne quantum in ipsa fuit situm, interemit? nonne infamie notam inuasit?

¹ Alii, nec tamen tacere.

καὶ ριδίως αὐτάς διαλύσωσιν· οὗτοι καὶ ὁ Θεὸς ἐν τῷ παρόντι βίᾳ ποιεῖ· πρὸς ἀρετὴν ἐπιτηδείαν βουλόμενος μετασκευάσαι τὴν ψυχὴν, καὶ στύφει, καὶ χωγεύει, καὶ βασάνῳ πειρασμῶν παραδίδωσιν, ὥστε τούς τε ἀναπεπτωκότας καὶ διαλελυμένους σφιγγῆναι, τοὺς τε δοκίμους δοκιμώτερους γενέσθαι, καὶ ἀχειρώτους ταῖς τῶν δαιμόνων ἐπιβουλαῖς καὶ ταῖς τοῦ διαβόλου παγίσι, καὶ σφόδρα ἐπιτηδείους πρὸς τὴν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ὑποδοχὴν ἀπαντάς. Ἀνὴρ γάρ, φησίν, ἀπειραστος, ἀδόκιμος· καὶ ὁ Παῦλος, Ἡ θλίψις ὑπομονὴ κατεργάζεται· ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμήν. Καρτερικοὺς οὖν καὶ ὑπομονητικοὺς ποιῆσαι θέλων, ἀφίησι τὸ νόμισμα διακωδωνίζεσθαι παντὶ τρόπῳ. Ταύτης ἔνεκεν τῆς αἰτίας καὶ τὸν Ἰὼν ἀφῆκε παθεῖν ἀπέρ ἐπαθεν, ὥστε καὶ δοκιμώτερον φανῆναι, καὶ ἐμφράξαι τοῦ διαβόλου τὸ στόμα· διὰ τοῦτο καὶ τοὺς ἀποστόλους ἀφῆκεν, ὥστε κάκείνους ἀνδρειοτέρους γενέσθαι, καὶ τὴν οἰκείαν δύναμιν ταύτῃ ἐπιδείξασθαι. Καὶ γάρ καὶ αὕτη αἰτία οὐ μικρά. Μιδ καὶ Παῦλω ἔλεγε ζητοῦντι ἀνεσιν καὶ ἀπαλλαγὴν τῶν κατεχόντων κακῶν, Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γάρ δύναμις μου ἐν ἀσθετείᾳ τελειοῦται.

Κεφ. κβ'. Καὶ γάρ οἱ μηδέπω τῷ λόγῳ τοῦ Χριστιανισμοῦ προσελθόντες, καὶ ἐντεῦθεν μειζόνως, ἐάν νήφωσι, κερδαίνουσι. Καὶ γάρ ὅταν ἰδωσιν ἀδικουμένους, λοιδορούμένους, δεσμωτήριον οἰκοῦντας, ἐπηρεαζομένους, ἐπιδουλευμένους, ἀποτεμνομένους, καιομένους, καταποντιζομένους, καὶ μηδενὶ τῶν δεινῶν εἴχοντας, ἐννόησον δοσον ἔχοντες θαῦμα τῶν παραδόξων τουτῶν ἀθλητῶν ἀπήρχοντο καὶ οἱ τότε, καὶ οἱ νῦν. "Ωστε οὐ μόνον οὐκ ἐργάζεται σκάνδαλον τὰ γεγενημένα τοῖς νήφουσιν, ἀλλὰ καὶ πλείονος διδασκαλίας ὑπόθεσις γίνεται. Διὸ καὶ Παῦλος ἤκουσε ταῦτα, ὅτι Ἡ δύναμις μου ἐν ἀσθετείᾳ τελειοῦται. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς καὶ ἐπὶ τῆς Καινῆς ἔστιν εὔρειν. Ἐννόησον γάρ τί πάσχειν εἰκὸς ἦν τὸν Ναβουχοδονόσορ ὑπὸ τριῶν παιδῶν, δούλων, αἰχμαλώτων, δεδεμένων, πυρπολουμένων, τοσούτου στρατοπέδου παρόντος ἡττώμενον, καὶ μή δυνάμενον τριῶν περιγενέσθαι σωμάτων δεδουλωμένων, ὑποκειμένων, πατρίδος ἐκπεπτωκότων, ἐλευθερίας, τιμῆς, δυναστείας, χρημάτων, πόρφρω τῶν οἰκείων ἀπωκισμένων. Εἰ δὴ μή συνεχωρήθη ὁ ἐμπρησμὸς ἐκείνος, οὐκ ἀν οὗτῳ λαμπρὸν τὸ βραβεῖον ἐγένετο, οὐκ ἀν οὗτῳ φαιδρὸς ὁ στέφανος. Ἐννόησον τί πάσχειν εἰκὸς ἦν τὸν Ἡρώδην ὑπὸ δεσμώτου ἐλεγχόμενον, καὶ δρῶντα οὐδὲ ἀπὸ τῆς ἀλύσεως [510] ἐνδιδόντα τῇ παρρήσιᾳ, ἀλλ' αἰρούμενον σφαγῆναι μᾶλλον, ἢ. προέσθαι τὴν καλλίστην ἐλευθεροστομίαν ἐκείνην. Ἐννόησον τίς δρῶν ταῦτα καὶ ἀκούων καὶ τῶν τότε ζώντων καὶ τῶν μετὰ ταῦτα γενομένων, κἄν σφόδρα ἀναπεπτωκώς ἦ, νοῦν δέ τινα ἔχων βραχὺν, πῶς τὰ μέγιστα κερδάνας ἀπεισι. Μή γάρ μοι τὰ καθάρματα τῶν ἀνοήτων εἴπῃς, τοὺς βλάκας καὶ αὐτόσαρκας δυτας, καὶ φύλλων κουφοτέρους. Οὗτοι γάρ οὐχὶ τούτοις μόνον, ἀλλὰ καὶ παντὶ σχεδὸν γενομένῳ προσπταίσιν· ὡς καὶ ὁ Ἰουδαίων δῆμος καὶ μάννα ἐσθίων καὶ ἄρτον, δομοίως δυσάρεστος ἦν, καὶ ἐν Αιγύπτῳ ὥν, καὶ ἀπαλλαγεῖς Αιγύπτου, καὶ παρόντος Μωϋσέως, καὶ ἀπελθόντος. 'Αλλ' ἐκεί-

νους εἰς μέσον ἄγε μοι, τοὺς νήφοντας, τοὺς ἐγρηγορότας, καὶ λογίζου πόσην εἰκὸς αὐτοὺς ἐντεῦθεν κορπώσασθαι τὴν ὥφελειαν, δρῶντας ψυχὴν ἀπερτρεπτὸν, φρόνημα ἀδούλωτον, γλῶτταν παρδησίας γέμουσαν, ἀνθρώπον ἐρημοπολίτην βασιλέως περιγενόμενον, δεσμούμενον καὶ οὐκ ἐνδιδόντα*, ἀποτεμνόμενον καὶ οὐ σιγῶντα· καὶ μηδὲ μέχρι τούτων στῆς. ἀλλὰ καὶ τὰ μετὰ ταῦτα ἐξέταζε. 'Απέτεμεν δὲ Ἡρώδης, ἀπετμήθη δὲ Ἱωάννης. Τίς οὖν ἔστιν ἐν τοῖς ἀπάντων μακαρισμοῖς; τίς ζηλωτός; τίς ἀνακτρέτεται; τίς στεφανοῦται; τίς ἐγκωμιάζεται; τίς ἐπαινεῖται; τίς θαυμάζεται; τίς μέχρι σῆμερον ἐλέγχει; Οὐ καθ' ἐκάστην Ἐκκλησίαν ὁ μὲν βαρύς, Οὐκ ἔξεστι σοι ἔχειν τὴν γυναικα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου· δὲ στηλιτεύεται καὶ μετὰ τελευτὴν ἐπὶ τῇ μοιχείᾳ καὶ τῇ παρανοίᾳ καὶ τῇ θρασύτητι; Σκόπει δὲ μετὰ τῶν εἰρημένων, ὅση τοῦ δεσμώτου ἡ δύναμις. καὶ τοῦ τυράννου ἡ ἀσθένεια. 'Ο μὲν γάρ οὐκ ἴσχυσε μίαν ἐπιστομίσαι γλῶτταν, ἀλλ' ἀνείλων αὐτὴν, μυρία ἀντ' ἐκείνης καὶ μετ' ἐκείνης ἡνέψει στόματα· δὲ δὲ καὶ τότε αὐτὸν εὐθέως ἐφόβησε μετὰ τὴν σφαγὴν (οὗτοι γάρ αὐτοῦ τὸ συνειδός κατέσειεν ὁ φόνος, ὡς νομίζειν αὐτὸν τότε καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα θαυματουργεῖν), καὶ νῦν δὲ καὶ ἐξ ἐκείνου διὰ παντὸς τοῦ χρόνου κατὰ πᾶσαν αὐτὸν ἐλέγχει τὴν οἰκουμένην. καὶ δι' ἑαυτοῦ, καὶ δι' ἑτέρων. "Ἐκαστος γάρ τὰ Εὐαγγέλιον ἀναγινώσκων τοῦτο, λέγει, Οὐκ ἔξεστι σοι ἔχειν τὴν γυναικα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου· καὶ τοῦ Εὐαγγελίου χωρὶς ἐν συλλόγοις καὶ συνουσίαις, ταῖς οἰκοῖς, ταῖς ἐν ἀγορᾷ, ταῖς ἀπανταχοῦ, καὶ εἰς τὴν Περσῶν χώραν ἀπέλθης, καὶ εἰς τὴν Ἰνδῶν, καὶ εἰς τὴν Μαύρων, καὶ ὅσην ἡλιος ἐφορᾷ γῆν, καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς ἐσχατιάς, ταύτης ἀκούσῃς τῆς φωνῆς, καὶ ἔψει τὸν δίκαιον ἐκείνον Εἴτι καὶ νῦν βιώντα, ἐνηχοῦντα, καὶ τὴν κακίαν ἐλέγχοντα τοῦ τυράννου, καὶ οὐδέποτε σιγῶντα, οὐδὲ τῷ πλήθει τοῦ χρόνου τὸν ἔλεγχον μαραινόμενον. Τί τοιγαντινὸν ἀπὸ τῆς τελευτῆς παρεβλάσῃ δίκαιοις ἐκείνος; τί δὲ ἀπὸ τοῦ βιαλου θανάτου; τί δὲ ἀπὸ τῆς ἀλύσεως; τί δὲ ἀπὸ τοῦ δεσμωτηρίου; Τίνας δὲ οὐκ ὠρθωσε τῶν νοῦν ἔχοντων, ἀφ' ὧν εἶπεν, ἀφ' ὧν ἐπαθεν, ἀφ' ὧν ἔτι καὶ νῦν κηρύττει τὰ αὐτὰ, ἀ καὶ τότε ζῶν; [511] Μή τοινυν λέγε, Διὸ τί συνεχωρήθη ἀποθανεῖν; Οὐ γάρ θάνατος ἦν, ἀλλὰ στέφανος τὸ γεγενημένον, οὐ τελευτὴ, ἀλλὰ μείζονος ζωῆς προοίμια. Μάθε φιλοσοφεῖν, καὶ οὐ μόνον οὐδὲν ἐκ τῶν τοιούτων βλαβήσῃ, ἀλλὰ καὶ τὰ μέγιστα κερδάνεις.

Τί δὲ ἡ Αιγύπτια γυνή; Οὐ κατηγόρησεν; οὐκ ἐσυκοφάντησεν; οὐκ ἔδησε τὸν δίκαιον; οὐκ εἰς δεσμωτήριον ἐνέβαλεν; οὐ τὸν περὶ τῶν ἐσχάτων ἐπεκρέμασεν αὐτῷ κίνδυνον; οὐκ ἀνεῖλε, τό γε εἰς αὐτὴν ἡκον; οὐ πονηρὸν περιέθηκε δόξαν; Τί οὖν αὐτὸν

* Alii καὶ οὐ σιωπῶντα.

παρέβλαψεν ἢ τότε, ἢ νῦν; Καθάπερ γάρ πυρὸς ἀνθρακες ὑπὸ ἀχύρων καλυφθέντες, παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν σκιάζεσθαι δοκοῦσιν, ἀθρόου δὲ οἰαφαγόντες τὰ ἐπικείμενα, δι' αὐτῶν ἔκεινων τῶν ἀχύρων ὑψηλοτέραν ἀνάπτουσι τὴν φλόγα· οὕτω δὴ καὶ ἡ ἀρετὴ, καὶ ἐπηρεάζεσθαι δοκῇ. Οὐστερον δὴ δι' αὐτῶν τῶν κωλυμάτων μειζόνως ἀνθεῖ, καὶ εἰς αὐτὸν φθάνει τὸν οὐρανόν. Τί γάρ μακαρώτερον γένοιτο· ἀν τοῦ νεανίσκου ἔκεινου διὰ τὴν συκοφαντίαν, διὰ τὴν ἐπιθυμίαν, οὐ διὰ τὸν θρόνον τὸν ἐν Αἰγύπτῳ, οὐδὲ διὰ τὴν ἔκεινη βασιλείαν; Πανταχοῦ γάρ τοις πάθεσιν αἱ δόξαι, καὶ εἰ εὔδοκιμήσεις, καὶ οἱ στέφανοι εἰσὶ συγκεκληρωμένοι. Οὐχὶ καὶ τοῦτον πάντες πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἄδουσι; Καὶ χρόνου τοσούτου πλῆθος οὐκ ἐμάρτυνεν αὐτοῦ τὴν μνήμην, ἀλλὰ τῶν βασιλειῶν εἰκόνων λαμπρότερόν τε καὶ διαρκέστερον αἱ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς σωφροσύνης αὐτοῦ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἀνάκεινται: εἰκόνες, ἐν τῇ Ἀρμαίων, ἐν τῇ Βαρθάρων γάρ, ἐν τῷ ἔκαστου συνειδότι, ἐν τῇ ἔκαστου γλώττῃ. Καὶ ὅρμεν αὐτὸν ἄπαντες κατεχόμενον, ἀρχόμενον, συμβουλεύοντα τῇ ἀθλίᾳ καὶ ταλαιπώρῳ πύρῃ τὰ δέοντα, καὶ τὰ παρ' ἑαυτοῦ πάντα εἰςφέροντα εἰς τὴν ἔκεινης σωτηρίαν, ἐντρέποντα αὐτῆς τὴν ἀναισχυντίαν, σθεννύντα τὴν κάμινον, χειμῶνος ἐξαρπάσαι ἐπιχειροῦντα χαλεποῦ, καὶ εἰς τὴν γαληνὴν ὄρμίζοντα· εἴτα ἐπειδὴ τὸ κλυδώνιον ὑπερέσχε, καὶ ὑπέραντον τὸ πλοῖον γέγονε, ναυαγούσης ἔκεινης, φεύγοντα τὰ κύματα, καὶ ἐπὶ τὴν στερεὰν τῆς σωφροσύνης πέτραν τρέχοντα, καὶ τὰ ίμάτια ἐν ταῖς ἔκεινταις καταλιμπάνοντα χερσὶ, καὶ τῶν τὰς πορφυρίδας περιβεβλημένων λαμπρότερον ἐν τῇ γυμνότητι φαινόμενον, καὶ καθάπερ ἀριστέα τινὰ καὶ τροπεύοντας φαῖδρον, τὸ τρόπαιον ἰστῶντα τῆς σωφροσύνης. Καὶ οὐδὲ ἐν τούτοις καταλύομεν τὴν μνήμην, ἀλλὰ περαιτέρω προΐστες, ὁρῶμεν αὐτὸν πάλιν εἰς δεσμωτήριον ἀπαγόμενον, δεδεμένον, αὐχμῶντα, πολὺν ἔκειτηκόμενον χρόνον. Καὶ διὰ ταῦτα μάλιστα θαυμάζομεν πάλιν αὐτὸν, μακαρίζομεν, ἐκπληττόμεθα, ἐπαινοῦμεν. Καὶ σώφρων τις ἦ, ἐννοῶν αὐτὸν σωφρονέστερος γίνεται· καὶ ἀκόλαστος, τάχιον τῷ διηγήματι πρὸς σωφροσύνην μεθίσταται, καὶ ὑπὸ τῆς Ιστορίας ἀμείνων καθίσταται. Ταῦτα τοῖνυν ἄπαντα ἀναλέγοντες, μηδὲν θορυβεῖσθε, ἀλλὰ καὶ κερδαίνετε ἐκ τῶν γινομένων· καὶ ἡ τῶν ἀθλούντων ὑπομονὴ γινέσθω καρτερίας ὑμῖν διδάσκαλος, καὶ πάντα τὸν βίον τῶν γενναίων καὶ ὑγιῶν ἀνδρῶν δρῶντες διὰ [512] τοιούτων ὑφαινόμενον, μὴ συγχεῖσθε, μηδὲ ταράττεσθε, μήτε τοῖς ιδίοις, μήτε τοῖς κοινοῖς πειρασμοῖς· καὶ γάρ καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐξ ἀρχῆς οὔτως ἐτράπτη, οὕτως ηὑξῆθη. Μηδὲν οὖν ξενίζεσθε· οὐδὲν γάρ ἀπεικός γέγονεν. Ἄλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν βιωτικῶν, οὐκ ἔνθα ἄχυρα καὶ χόρτος. οὐδὲ ἔνθα ἄμμος, ἀλλ' ἔνθα χρυσίον καὶ μαργαρῖται, ἔκειται πειραταὶ καὶ καταποντισταὶ καὶ λῃσταὶ καὶ τοιχωρύγοι συνεχῶς ἐνοχλοῦσι καὶ ἐπιβουλεύουσιν· οὕτω καὶ ὁ διάβολος ἔνθα ἐπὶ πλοῦτον συναγόμενον τὸν κατὰ ψυχὴν, καὶ εὔποροιν εὐσεβείας ἐπιτεινομένην, ἔκειται μηχανῆματα ἵστησι καὶ προσάγει. Ἄλλ' ἐὰν οἱ ἐπιθυμεύμενοι γῆφωσιν, οὐ μόνον οὐδὲν ἐλαττοῦνται ἔντευθεν,

ἀλλὰ καὶ μείζονα τὸν πλοῦτον τῆς ἀρετῆς συνάγουσιν· δὸς δὴ καὶ νῦν γέγονε. Κεφ. κγ'. Καὶ μέγιστου ἀν τις τοῦτο σημεῖον καὶ τοῦ πλούτου τῶν κατορθωμάτων, καὶ τῆς ἀνδρείας τῆς Ἐκκλησίας ποιήσειεν. "Οτε γάρ εἶδεν αὐτὴν ὁ ποντίρος διάμων ἐκεῖνος ἀνθοῦσαν, εὔδοκιμοῦσαν, ἐν βραχεῖ χαιροῦ φοπῇ πρὸς ὑψός ἀνενεγθεῖσαν, πολλὴν σπουδὴν ἐν αὐτῇ γινομένην, καὶ τὴν μὲν τῶν εὔδοξιμούντων ἐπὶ τὸ βέλτιον ἐπίδοσιν, τῶν ἐν ἀμαρτίαις ζώντων εἰς μετάνοιαν μετάστασιν, πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης κατηχουμένην· πάντα ἔκινησεν αὐτοῦ τὰξιμηγανήματα, καὶ ἐμφυλίους ἀνηψε πολέμους. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τοῦ Ἰόν, νῦν μὲν τὴν ἀποβολὴν τῶν χρημάτων, νῦν δὲ τὴν ἀπαιδίαν, νῦν δὲ τὴν ἀρρέωστίαν τοῦ σώματος, νῦν δὲ τῆς γυναικὸς τὴν γλώτταν, νῦν δὲ τῶν φίλων τὰ ὄνειρα καὶ τὰ σκέψιματα καὶ τὰς λοιδορίας ἔκινει κατὰ τοῦ δικαιίου, καὶ πᾶν εἶδος μηχανημάτων προσῆγεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, διὰ φίλων, δι' ἐχθρῶν, διὰ τῶν εἰς κλήρον τελούντων, διὰ τῶν εἰς στρατείαν καταλεγομένων, διὰ τῶν ἐπιπονητῶν τετιμημένων, διὰ πολλῶν καὶ παντοδεπόνην προσώπων τὰ παρ' ἐχυτοῦ ἔκινησεν. Ἄλλ' ὅμως καὶ τοσαῦτα μηχανησάμενος, οὐ μόνον αὐτὴν οὐκ ἐσάλευσεν, ἀλλὰ καὶ λαμπροτέραν ἐποίησεν. Οὐ γάρ οὕτω τότε μὴ ἐνοχλουμένη πάντας ἐπαίδευσεν, ὡς νῦν τὴν οἰκουμένην διδάσκει καρτερεῖν, ἐγκρατεύεσθαι, φέρειν πειρασμοὺς, ὑπομονὴν ἐπιδείκνυσθαι, καταφρονεῖν τῶν βιωτικῶν, μηδὲν ἡγείσθαι πλοῦτον, καταγελᾶν τιμῆς, ὑπερορᾶν θανάτου, καταφρονεῖν ζωῆς, πατρίδα παρορᾶν, οἰκείους, φίλους, συγγενεῖς, πρὸς σφαγὰς ἀποδύεσθαι παντοδαπάς, κατὰ ξιφῶν κυβιστῶν, τὰ λαμπρὰ ἄπαντα τοῦ παρόντος βίου, τιμᾶς λέγω καὶ δόξας, καὶ δυναστείαν, καὶ τρυφήν, τῶν ἡριγῶν ἀνθῶν εὐτελέστερα εἶναι· νομίζειν. Καὶ ταῦτα οὐχ εἰς παιδεύει μονον, οὐδὲ δύο καὶ τρεῖς, ἀλλὰ πᾶς ὁ λαός, καὶ οὐ διὰ φημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων, δι' ὧν πάσχουσι, δι' ὧν νικῶσι, δι' ὧν περιγίνονται τῶν ἐπιθυμεύσιν, δι' ὧν ἀδάμαντος στερρότερον καὶ πέτρας ἴσχυρότερον ἄπαντα στέγουσιν, οὐχ ὅπλα κινοῦντες, οὐ πόλεμον ἀναρρίπτοντες, οὐ τέξσον, οὐ βέλη ἀφιέντες, ἀλλ' ὑπομονῆς τείχος ἔκαστος περιβεβλημένος, ἐμμελείας, πραστητος, ἀνδρείας, τῷ πάσγειν κακῶς τοὺς ποιουντας ἐκ πολλοῦ τοῦ περιούτος καταισχύγοντες.

[513] Κεφ. κδ'. Νῦν γοῦν οὗτοι μὲν φαιδρῷ τῷ προσώπῳ, ἐλευθέροις τοῖς ὀφθαλμοῖς, παρθησίᾳ ἀφάτῳ κεχρημένοι, εἰς ἀγορὰν ἐμβάλλουσιν, ἐν οἰκίαις στρέφονται, πρὸς τὴν σύναξιν αὐτομολοῦσιν· οἱ δὲ ταῦτα ἐργασάμενοι, καθ' ἔκαστον τῶν μηχανημάτων, ὃν προσάγουσιν, ἐγκαλυπτόμενοι, καὶ πονηρὸν ἐνδον ἔχοντες συνειδός, τρέμοντες, δεδοικότες, οὕτω περιίσσει. Καὶ καθάπερ τὰ δυσθάνατα τῶν θηρίων μετὰ προτέραν καὶ δευτέραν πληγὴν σφοδροτέρως ἐπιπίπτοντα ταῖς αἰχμαῖς τῶν δοράτων, χαλεπωτέραν καθ' ἔαυτῶν ὡθεῖ τὴν πληγὴν, τὰ τριγύματα εἰς αὐτὰ τὰ σπλάγχνα δεχόμενα· καὶ τὰ κύματα ταῖς πέτραις φηγνύμενα, τῇ σφοδροτέρᾳ φύμη ἔαυτὰ ἀφανίζει καὶ διαλύει· οὕτω δὴ καὶ οὗτοι δι' ὧν ἐπιθυμεύσιν, ἔχοντες μᾶλλον ἢ ἐτέροις τὰ βάραθρα ἀγορύπτουσιν. Οἱ μὲν γάρ ἐπιθυμεύσιν οὐ τὴν οἰκουμένην, ἐραστὰς ἔχουσιν, ἐπαινέτας, θαυμαστὰς, ἀναχηρύπτουσιν, στερ-

Quid igitur aut tum temporis, aut nunc illi nocuit (*Gen. 39*)? Ut enim sub paleis absconditi carbones ignis videntur quidem initio occultari, derepente vero quæ imposita sunt consumentes, per ipsas paleas sublimiorem flammam accendunt: ita nimirum et virtus, licet contumeliis affici videatur, postea tamen his ipsis obstaculis promota floret amplius, et ad ipsum cælum pervenit. Quid enim illo adolescente propter calumniam beatius fieri potest, propter insidias, non propter thronum in Ægypto, neque propter regnum illuc obtentum? Semper enim passionibus gloria, et celebritas, et coronæ sunt assignatae. Nonne istum celebrant omnes ubique terrarum? Neque tanto lapsu temporis ejus memoria intermori potuit, sed ipsis regiis imaginibus illustriores ac diurniores virtutis ejus et castitatis imagines ubique terrarum sunt positæ, in Romanorum, in barbarorum regione, in uniuscujusque conscientia, in eujusque lingua. Et intuemur illum omnes detineri, premi, consulere miseræ et infornatæ illi meretrici quæ oportuit, ad sanitatem ejus tuendam, omni munere suo recte songi, impudentiæ ipsius pudorem injicere, fornacem extinguere, ex periculosa tempestate cripere conari, atque ad tranquillitatis portum deducere: deinde quoniam procella superabat, et fluctibus operiebatur navigium, cum naufragium illa faceret, procellam evitare, atque ad stabilem castitatis rupeim confugiendo vestes in manibus illius derelinquere, sique in illa nuditate illis qui purpureis sunt indumentis amicti, illustriorem apparere, ac tamquam bellatorem quemdam eximium atque victorem tropæum erigere castitatis. Sed neque his limitibus ejus memoriam terminamus, verum ulterius progredientes ipsum in carcere abduci videmus, vinciri, squalore sordere, diurno illuc tempore contabescere. Atque ob hæc ipsa maxime illum iterum commendamus, prædicamus, miramur, laudamus. Quod si castus sit quispiam, cum de illo cogitat, castior fit: quod si lascivus, cito illa narratione ad castitatem traducitur, illiusque historiae commemoratione melior redditur. Hæc igitur omnia colligentes nolite turbari, sed potius ex iis quæ accidunt lucrum decerpite; sitque vobis eorum patientia, qui decertant tolerantiae magistra; dumque vitam omnem generosorum atque illustrium virorum cernitis ex his omnibus esse conflati, ne terreamini, neque turbemini, sive propriis, sive alienis afflictionibus: nam Ecclesia ab initio sic nutrita, sic aucta est. Nihil ergo vos terreat: nihil enim accedit præter morem. Sed sicut in rebus mundanis non ubi sunt paleæ vel fœnum, nec ubi arena, sed ubi aurum et uniones, illuc piratæ sunt, prædones, et latrones, et murorum perfossores frequenter molesti sunt, et insidias parant: sic etiam diabolus, ubi collectas viderit opes animæ, ac facultates auctas pietatis, illuc suas machinas sistit et admovent. Quod si, quibus insidiæ parantur, ii vigiles fuerint et attenti, non modo nihil inde patiuntur detrimenti, sed et ampliores inde virtutis opes accumulant: quod etiam venit.

CAP. XXIII. *Maximum esse gloriæ et celebritatis Ecclesiæ indicium, quæ acciderunt, eaque multis profuisse.* — Atque hoc maximum indicium ubertatis bonorum operum, et fortitudinis Ecclesiæ poterit quispiam assignare. Cum enim illam improbus dæmon florentem vidi, fama celebratam, brevi temporis momento in altum evectam, multam in ea diligentiam adhiberi, ac probos majores facere in virtute progressus, eos qui vitam suam peccatis infecerant, ad poenitentiam esse conversos, totum orbem terrarum istius civitatis opera instructum esse: omnes machinas suas admovit, et intestina bella excitavit. Et quemadmodum cum Jobum oppugnaret, nunc quidem pecuniarum jaetura, nunc autem orbitate liberorum, nunc corporis ægritudine, nunc lingua uxoris, nunc amicorum probris, sannis et conviciis justum impetebat: sic etiam in Ecclesiam per amicos, per inimicos, per eos qui in clerum allecti erant, per eos qui in militum numeros relati, per eos qui episcopali fuerant honore decorati, per multas variasque personas impressionem fecit. Verumtamen tot admotis machinis non modic illam non concussit, sed illustriorem etiam reddidit. Non enim ita tum minime divexata cunetos erudiebat, ut nunc totum orbem terrarum patientiam docet, temperantiam, afflictiones tolerare, constantiam exhibere, sæcularia contemnere, divitias pro nihilo habere, despicer honores, mortem aspernari, vitam contemnere, patriam negligere, familiares, amicos, propinquos, ad cædes diversas subeundas se accingere, in medios gladios insilire, cuncta quæ in hac vita sunt splendida, honores inquam, et gloriam, imperia, delicias, viliora floribus vernis ducere. Atque hæc non unus nos edocet tantum, neque duo vel tres, sed populus universus, neque verbis tantum, verum etiam operibus, per ea quæ patiuntur, et dum vincunt, dum insidiatores suos hostesque superant, dum adamante firmiores et rupe robustiores cuncta perforunt, non arma sumentes, non bellum excitantes, non arcum, non sagittas vibrantes, sed singuli patientiæ propugnaculo muniti, modestiæ, mansuetudinis, fortitudinis, et dum mala patienter ferunt, illis qui ea inferunt multo majorem ignominiam inurentes.

CAP. XXIV. *Qui hæc sceleræ perpetrarunt, inde quoque jam pœnas luere.* — Nunc quidem certe isti vultu hilari, aspectu libero, fiducia incredibili prædicti in forum se inferunt, versantur in ædibus, ad collectas convenient celebrandas; illi autem qui talia patrarunt, dum singulas admovent machinas, pudefacti circumdeunt, et prava intus conscientia torti, metu ac tremore correpti. Et quemadmodum feræ quæ difficilius execantur, cum post unam aut alteram plagam inflictam in hastarum mucrones irruunt vehementius, graviores sibi plagas infligunt, et ipsis visceribus suis vulnus excipiunt; itemque fluctus, qui rupibus allidunt, majori seipso impetu dissolvunt ac dissipant: sic nimirum et isti dum insidiantur, sibi potius quam cæteris fossas et barathra effodiunt. Nam illi quidem, quibus insidiæ tenduntur, ab iis amantur, laudantur, commendantur, prædicantur, corona donantur, qui

eos neverunt, qui non neverunt, qui re ipsa, qui sola famæ relatione illorum didicere res gestas, innumeros habent qui condolent, qui in certaminibus adjuvant, qui prospéra illis precantur omnes : illi autem qui tendunt insidias, odio habentur a tam multis, et a multo pluribus accusantur, carpuntur, reprehenduntur, ignominia notantur, diris inumeris devoventur; nihil plerisque optabilius est, quam ut eos poenit vi deant suppliciisque mulctatos. Atque haec quidem in hac vita : quæ vero in futura sunt eventura, quis tandem poterit oratione complecti ? Nam si is qui unum scandalizaverit, tanto suppicio mulctatur, ut expedit ei molam asinariam in ejus collo suspendi, et in mare demergi (*Luc. 17. 2*): perpende quam graves illi daturi sint poenas, in illo tuu judicio tremendo, quantis suppliciis plectendi, qui quantum in ipsis quidem fuit, universum turbarunt orbem terrarum, tam multas Ecclesiastam pacem disturbarunt? At illi qui tot injuriis ab illis affecti sunt, bonis operibus, passionibus, coronis, præmiis, cum multa fiducia resurgententes, cum marty-

ribus, cum apostolis, cum generosis et sublimibus illis viris sistentur. Ac puniri illos quidem videbunt, illos tamen suppliciis non poterunt liberare, sed quamvis preces offerant isti, nihil illos juvabunt. S enim is qui Lazarum unum præterierat, tot poenas sustinuit, neque solatum ullum obtinuit, quid isti patientur, qui tam multos persecutionibus et scandali offendunt (*Luc. 16*) ? Hæc igitur omnia cum animis vestris reputantes, et quæcumque his similia sunt ex sacris Literis colligentes, vobis ipsis tutam munitionem, et illis qui imbecilliores adhuc sunt, medicamenta ex his narrationibus comparantes, firmi state atque immobiles, et bona vobis reposita exspectate. Omnino enim, omnino merces vobis parabitur, non quæ laboribus tantum sit æqualis, sed immensa, quæ longo illos superet intervallo. Talis quippe benignus est Deus : præ nimia sua liberalitate illos, qui boni quidpiam præstare voluerint aut effari, remunerationibus ac præmiis superare contendit : quæ utinam consequamur in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in secula seculorum. Amen.

νοῦντας, τοὺς εἰδότας, τοὺς οὐχ εἰδότας, τοὺς ἀπὸ τῶν πραγμάτων, τοὺς ἀπὸ τῆς φήμης τὰ ἔκεινων μανθάνοντας, τοὺς συναλγοῦντας μυρίους, τοὺς συναγωνιζομένους, τοὺς τὰ χρηστὰ συνευχομένους αὐτοῖς πάντας· οἱ δὲ ἐπιβουλεύοντες τοὺς μισοῦντας τοσούτους καὶ πολλῷ πλείους, τοὺς κατηγόρους, τοὺς διαβάλλοντας, τοὺς ἐλέγχοντας, τοὺς καταισχύνοντας, τοὺς ἐπαρωμένους μυρία, τοὺς ἐπιθυμοῦντας αὐτοὺς Ιδεῖν ἐν κολάσει καὶ τιμωρίᾳ. Καὶ ταῦτα μὲν ἐνταῦθα· τὰ δὲ ἐκεῖ ποῖος παραστῆσει λόγος; Εἰ γάρ ἔνα τις σκανδαλίσας τοσαύτῃ κολάσει κατακρίνεται, ὡς συμφέρειν μύλον κρεμασθῆναι ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ καταποντισθῆναι εἰς τὴν θάλασσαν· ἐννόησον πόσας δώσουσιν οὗτοι δίκαιος ἐν τῷ φονερῷ δικαστηρίῳ τότε ἐκείνῳ, πόσας ὑποστήσονται τιμωρίας, τό γε εἰς αὐτοὺς ἥκον, τὴν οἰκουμένην ταράξαντες ἄπασαν, τοσαύτας ἀνατρέψαντες Ἐκκλησίας, τοσαύτῃ πολεμήσαντες εἰρήνῃ, μυρία πανταχοῦ σκάνδαλα θέντες; οἱ δὲ παρ' ἐκείνων παθόντες, ἀπερ Ἐπαθον, μετὰ τῶν μαρτύρων, μετὰ τῶν ἀποστόλων, μετὰ τῶν γενναίων καὶ ὑψηλῶν ἀνδρῶν στήσονται, λάμποντες ἀπὸ τῶν κατορθωμάτων,

ἀπὸ τῶν παθῶν, ἀπὸ τῶν στεφάνων, ἀπὸ τῶν βραβείων, ἀπὸ τῆς πολλῆς παρρησίας. Καὶ δύονται μὲν αὐτοὺς κολαζομένους, ἐξαρπάσαι δὲ, καὶ μυριάκις βουληθῶσι, τῆς κολάσεως οὐ δυνήσονται· ἀλλὰ θήσουσι μὲν ἰχετηρίαν οὗτοι, οὐδὲν δὲ ὄντος. Εἰ γάρ δὲ πένητα ἔνα παραδραμών τὸν Λάζαρον τοσαύτην ὑπέμεινε δίκην, καὶ οὐδεμιᾶς ἔτυχε παραμυθίας, τί πείσονται οὗτοι, τοσούτους διώξαντες καὶ σκανδαλίσαντες; Ταῦτ' οὖν ἀπαντα λογιζόμενοι, καὶ οσα τούτοις ἐοικότα ἀπὸ τῶν θείων συλλέγοντες Γραφῶν, ἔσαντος μὲν τεῖχος ἀσφαλὲς, τοῖς δὲ ἀσθενεστέροις ἔτι φάρμακα ταῦτα κατασκευάζοντες τὰ διηγήματα, στήκετε ἐδραῖοι, καὶ ἀμετακίνητοι, τὰ ὑποκείμενα ὑμεῖν ἀγαθὰ ἀναμένοντες. Πάντως γάρ, πάντως κείσεται ὑμεῖν ἀμοιβὴ, οὐ τῶν πόνων ἴση, ἀλλ' ἐκ πολλοῦ τοῦ περιβοτος ἀφατος. Τοιούτος γάρ δὲ φιλάνθρωπος Θεός· μετὰ πολλῆς τῆς φιλοτιμίας τοὺς ἀγαθόν τι ποιεῖν ἦ [514] λέγειν προαιρουμένους ταῖς ἀντιδόσεσι καὶ ταῖς ἀμοιβαῖς νικᾷν ἐσπούδακεν· ὃν ἐπιτύχοιμεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ψή η δόξα εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.
